

YESSENOV YOUTH FORUM

материалдары

19 сәуір, 2024

II TOM

Ақтау қаласы

**Ш. ЕСЕНОВ АТЫНДАҒЫ КАСПИЙ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ
ИНЖИНИРИНГ УНИВЕРСИТЕТІ**

“YESSENOV YOUTH FORUM»

атты студенттердың, магистранттардың және жас ғалымдардың

МАТЕРИАЛДАРЫ

19 сәуір, 2024

II ТОМ

Ақтау

**ӘОЖ 001
КБЖ 72
К 96**

**Жалпы редакциясын басқарған – Есенов университетінің
Президент-ректоры Б.Б. Ахметов**

Редакциялық алқа:

**А.А. Сейдалиев, С. Сырлыбекқызы, Г.Ж. Жүнелбаева, К.М. Шайхиева,
Р.Б. Асилбаева, Т.В. Петросянц, А.С. Айдарбаева, М.Н. Атем,
Ж.С. Даржигитова**

**“YESSENOV YOUTH FORUM» атты студенттердың, магистранттардың
және жас ғалымдардың материалдары. Ақтау: Ш. Есенов атындағы Каспий
технологиялар және инжиниринг университеті, 2024 ж.**

ISBN 978-601-366-072-1

Бұл жинақта жас ғалымдардың тұрақты дамудың интеграцияланған шешімдері: сутегі энергетикасы, мұнай өңдеу және экологиялық тұрақтылық перспективалары; жасанды интеллект: ғылымдар сабақтастығы; әлемдік масштабтағы урбанизацияның өзекті мәселелері мен тенденциялары: экономикалық, басқарушылық және құқықтық аспектілері; қазіргі білім берудің инновациялық дамуы: жаңа тәсілдер мен қазіргі зерттеулер; туризм және қызмет көрсету индустриясы: қазіргі жағдайы, проблемалары аясындағы материалдары жарияланған!

© Ш. Есенов атындағы Каспий
технологиялар және
инжиниринг университеті, 2024

ISBN 978-601-366-072-1

**СЕКЦИЯ №4 ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ: ЖАҢА
ТӘСІЛДЕР МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕР**
**СЕКЦИЯ №4 ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ:
НОВЫЕ ПОДХОДЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ**
**SECTION №4 INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION: NEW
APPROACHES AND MODERN RESEARCH**

ӘОЖ 372.853

**ФИЗИКА САБАҒЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ
ЖОЛДАРЫ**

Г.А. Әметова¹, А.Б. Туркменбаев²

¹ Н. Оңдасынов атындағы №5 орта мектеп

² Ш. Есенов атындағы каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Бұл мақалада физика саласындағы қазіргі білім беру жағдайында шығармашылық қабілеттерін жетілдірудің шешімдері туралы сұрақтар қарастырылады.

В этой статье рассматриваются вопросы о путях решений усовершенствования творческих способностей в условиях современного образования по физике.

This article focuses on how to tackle improvement of creative abilities in the modern education in physics.

Түйін сөздер: ойлау, шығармашылық, артықшылықтар, кемшіліктер, әдіс.

Оқушылардың шығармашылық әрекетін жандандыру жаңа материалды оқушылар тереңінен және толық түсінуін қамтамасыз ететін түрлі әдіс-тәсілдерді қолданудан басталуы тиіс.

Оқушының толық түсінуін қамтамасыз етіп, механикалық жаттаудан құтылу үшін не істеуіміз керек?

Бұл сұрақтың төрт аспектісін атап көрсетуге болады:

- жаңа материалды оқушылардың қабылдауын, түсінуін ұйымдастыру;
- түсіндірудің дәлелдемелік әдісін қолдану;
- психикалық заңдылықтар мен әдістемелік талаптарды ескеру;
- оқулықпен жұмыс жасауды үйрету.

Материалды түсіндіруді дұрыс ұйымдастырған кезде мұғалім тек қана білім беріп қана қоймайды, сонымен қатар шығармашылық әрекетті де ұйымдастырады.

Мұғалімнің жаңа материалды қалай енгізгенінің үлкен маңызы бар. Тақырыпты атап қана қоюға болмайды, сонымен қатар әр жаңа материалды оқудың логикалық қажеттілігін түсіндіріп өту қажет. Ол үшін тақырыпты ашудың логикасын, жеке сұрақтарының өзара байланысын түсіндіре отырып, оқушыларға жаңа материалды оқудың қажеттілігіне көз жеткізу керек.

Сонымен қатар мұғалім оқушылардың қызығушылығын тудыруға тырысуы керек: заңды ашу тарихынан қызықты фактілерді айту, түсіндіру кезінде өздері жауабын табатын қызықты тәжірибелер жүргізу және т.б. Жаңа тақырыпты түсіндірер алдында оқытушы тақырыпты хабарлай отырып, бүгінгі сабақта қол жететін мақсаттарын да айтып кетуі керек. [1]

Жаңа материалды зерделеуге арналған физика сабағында, зерттеулер көрсеткендей, негізгі білімділік мақсатын көрсетуге болады және көрсету қажет. Сабақтың тұжырымдалған мақсаты – болашақтағы оқушының шығармашылық әрекетінің негізі. Мақсатты түсінуі – ерікті әрекеттің қажетті шарты. Осы сұрақтың қорытындысы ретінде айта кететін жағдай, оқушылар мақсатымызды біліп ғана қоймай, сол мақсатқа қол жету

жолдарын білгені жөн: күткен жауабымыз тәжірибені талдау мен бақылау арқылы алынады ма, әлде осыған дейін оқытылған заңдар мен заңдылықтарға сүйене отырып, теориялық жолмен алынады ма?

Физика сабағында жаңа материалдарды түсіндіру жолдарын қарастырайық.

Мұғалімнің тақырыпты ауызша монологтік баяндау әдісіне түсіндіру мен әңгімелеу жатады. Мектеп курсында, сипаты танымдылық мәселелерге негізделген ғылым ретінде сипатталатын, физика сабағы материалды баяндаудың негізгі әдісі ретінде түсіндіруді қолданғанды талап етеді, яғни қарастырылып отырған сұрақтардың жауабын логикалық негіздеп ашу. Физика сабағында мәселені дәлелдемелік түсіндіру әдісі материалды тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Сабақты түсіндіруде дәлелдемелік әдісті қолдану дегеніміз – қорытындыны тәжірибе нәтижесінде алу, әлде теориялық жолмен, индукция, дедукция және ұқсастық принциптерді қолдана отырып, ой қорытындысы арқылы дәлелдеу.

Оқу үрдісінде түсіндірудің индукциялық әдісін қолдану, оқушылардың нақтылы-бейнелі ойлауын дамытуға, құбылыстарды бақылап, олардың арасындағы ұқсастықтарды, ең негізгі түйінді байқауды жетілдіруге ықпал етеді. Ал дедукциялық әдістерді қолдану оқушылардың теориялық, абстракт ойлауға, ойды пайымдауға үйретеді [2].

Физика сабағында материалды түсіндірудің тағы бір әдісі ұқсастық принципі. Бұл принцип бойынша ой қорытындысы:

- зерттелетін объектіні талдайды;
- осыған дейін зерттелген және өзімізге таныс объектімен ұқсастығын анықтау;
- сол ұқсастықтарды зерттеліп отырған объектіге тасымалдау.

Түсіндіру мен дәлелдеудің негізгі әдістерінен басқа, симметрия принципі, өлшемділік теориясы сияқты, физика ғылымына тән жеке әдістерін де қолдануға болады.

Физикада симметрия принципі әдетте келесі түрде қалыптасады: егер құбылыстың себебінде белгілі бір симметрия байқалса, онда құбылыс нәтижесінде де осы симметрия болады. Осы принципті негізге ала отырып, мысалға сәулелердің қайтымдылығын түсіндіруге болады: жарықтың шағылуы кезінде түскен және шағылған сәуленің орналасу жағдайы бірдей болады, сондықтан шағылған жарық сәулесінің жолымен түскен сәулені жіберсек, екеуінің жолы бірдей болады.

Оқушылар бұл теориямен таныс болмағандықтан, өлшемділік теориясын жеңілдетілген түрде қолдануға болады, кез келген теңдеуде, теңдеудің екі жағындағы өлшем бірліктер бірдей болуы тиіс. Бұл осы теңдіктерге байланысты кейбір болжамдар жасауға мүмкіндік береді.

Педагогикалық шеберлік, нақты сыныптың шығармашылық, танымдық қабілеттерін ескере отырып, түсіндірудің әдіс-тәсілін, олардың реттілігін дұрыс таңдауда көрінеді. Түсіндіру әдісі, олардың даму аймағына жақын орналасқан, оқушылардан шығармашылық, танымдық әрекетті талап ететіндей қылып, таңдалынуы керек. Сонымен бірге осы таңдалған әдістердің оқушының ойлау қабілетінің дамуына әсерін естен шығармаған жөн [3].

Материалды түсіндіру әдістерінің әдістемесі ғылыми зерттеудің теориялық және тәжірибелік әдістерінің өзара байланысын ашу керек, таным процесіндегі индукция мен дедукцияның орны мен мүмкіншіліктерін, тәжірибенің орны, маңызы және рөлін көрсетуі керек. Сонымен қатар, оқушыларға курстың логикалық құрылымын түсіндіруге талпыныс жасау керек: қай жағдайлар іргелі ғылыми фактілер болып табылады, олардың қайсысы теориямен болжамданады, қайсысы тәжірибе арқылы қорытындыланады, қайсысы жорамал болып қалады және кейінгі зерттеулерді талап етеді. Курстың логикалық құрылымын түсіну – оны терең меңгерудің шарты. Сондықтан түсіндірудің әдістерін таңдау, оқушылардың білім деңгейімен, оны жетілдіру мәселесімен ғана емес, сонымен қатар әдістемелік талаптардың жиынтығымен де санасуды мәжбүр етеді [3].

Осыған байланысты индукциялық және дедукциялық әдістердің түрлі физикалық материалдарды түсіндіру кезіндегі орнын қарастырамыз: оқушылардың білімді меңгеруінің психикалық заңдылықтарын есепке алып теорияларды, заңдарды, түсініктерді оқыту.

Физикалық теорияларды оқыту. Физикалық теориялар принциптер немесе үлгілік гипотезасы бойынша құрылады. Принциптер тәсілі бойынша құрастырылған теорияларға классикалық механиканы, термодинамиканы, жалпы және арнайы салыстырмалылық теориясын жатқызуға болады. Молекулалық-статистикалық теория, электрондық теория, атом теориясы үлгілік гипотезасы бойынша құрастырылды.

«Үлгілік» теориясы кезінде оның негізгі жағдайы зерттеліп отырған үлгінің қасиеттерін, оның құрылымын және бағынатын негізгі заңдылықтарын белгілейді, мысалға Резерфорд-Бор теориясын алуға болады.

Принциптер тәсілімен құрылған теорияларда негізгі жағдайлар постулаттар мен «бастаулар» арқылы белгіленеді. Мысалға: арнайы салыстырмалылық теориясының негізінде екі постулат жатады:

- барлық құбылыстар бірдей өтетін инерциалдық жүйелер бар;
- жарық жылдамдығының жарық көзінің жылдамдығынан тәуелсіздігі (барлық инерциалдық санақ жүйесінде жарық жылдамдығының тұрақтылығы).

Термодинамиканың негізінде термодинамиканың үш бастамасы, ал классикалық механиканың негізінде Ньютонның үш заңы жатыр.

Теорияның негізі дедукциялық әдіспен дәлелдене алмайды, себебі теорияның өзі кең жалпылама болып табылғандықтан, оны дедукция әдісімен басқа мәселеден шығарып ала алмаймыз. Сонымен қатар, ол тек индукция арқылы да шығарылмайды, теорияның негізі фактілерге жүктелгенмен, кейбір тәжірибенің берілгендері жеткіліксіз, қарама-қайшы кездерде теорияның негізін анықтау мүмкін емес, яғни бұл логикалық процесс индукция емес.

Теорияның негізгі мәселелері – ғылымның қол жеткізген, жалпылаудың жоғары деңгейін бекіту – оқушылар қорытындысыз, дәлелденген фактілер арқылы, яғни ақпараттық-иллюстративтік материал негізінде баяндалуы керек. Бұл теорияның негізгі мәселелерімен танысудың әдістемелік тұрғыдан қарағанда ең лайықты түрі.

Мұғалім физикалық теорияның тәжірибелік негізіне аса көңіл бөлгені жөн. Физика курсы баяндау кезінде теорияның тәжірибелік негізін ғана емес, сонымен қатар оның эвристикалық рөлін, оның белгілі физикалық құбылыстарды түсіндіруі мен жаңа құбылыстарды болжауын көрсеткен маңызды [4].

Физикалық заңдарды оқыту. Физикалық заңдар құрамындағы жалпылауларға байланысты алуан түрлі, кейбір физикалық заңдар (энергияның сақталу заңы, зарядтың сақталу заңы және т.б.) кең жалпылау түрінде берілсе, екіншілері жеке түрде беріледі: қатынас ыдыстар заңы, денелердің жүзу шарттары, көлбеу беттегі дененің тепе-теңдік шарттары және т.б. Кейбір заңдар тек қана тәжірибелік жолмен дәлелденеді де (мысалы, Кулон заңы), теориялық түсіндіру мүмкін емес, ал кейбіреулер тәжірибелік жолмен ашылса да (Паскаль заңы, газ заңдары), қазіргі кезде теориялық түсініктемесі бар және теориялық жолмен дәлелдеуге болады.

Осындай айырмашылықтарға байланысты, барлық физикалық заңдарды оқыту әдістемесі бірдей болмайды. Мысалы, оқушыларды физикалық принциптермен таныстыруды (сақтау заңдары, суперпозиция принципі, жарық сәулелерінің тәуелсіздігі және т.б.) ақпараттық-иллюстративтік әдіс арқылы оқытып, ал оның шындығын көрсету үшін тәжірибелік фактілердің санымен көрсеткен жөн.

Оқыту әдісін таңдау көптеген түсініктермен анықталады: курстың құрылымымен (тараудың басында теориялық мәліметтің болуы немесе болмауы), оқушылардың ойлау дәрежесінің дамуымен, олардың теориялық немесе нақтылы-бейнелі ойлауын жетілдіру мәселесімен, теориялық қорытындымен және т.б. Бұл сұрақты әр мұғалім өзінің сыныбының дәрежесіне байланысты шешеді [3].

Физикалық ұғымдарды оқыту. Физикалық ұғымдар туралы мағұлматты оқушылар міндетті түрде меңгеруі тиіс. Негізгі ұғымдарды меңгермеген оқушы, ешқандай ғылыми пікірлерді (заңдар, заңдылықтар, теориялық мәселелер және т.б.) түсіне алмайды.

Көптеген физикалық түсініктердің арасында, физикалық шама туралы ерекше атап көрсетеді (масса, күш, қысым тығыздық, энергия және т.б. туралы түсінік). Физикалық шаманы анықтау – ең бірінші, оны өлшеу әдісін көрсету. Жаңа физикалық шаманы енгізуде оқушылардың күнделікті тұрмыстық тәжірибесіне және тәжірибені демонстрациялауға сүйену ұсынылады. Егер де тәжірибеде қатынастардың немесе шамалардың тұрақтылығы байқалса, онда осы қатынаспен өлшенетін, физикалық мағынасы қосымша талдауды қажет ететін, жаңа физикалық шама туралы түсінік беріледі.

Бұл әдістеменің негізінде ойлаудың индукция әдісі жатыр: тәжірибені бақылау мен талдаудан, жаңа физикалық шаманы қорытындылауға көшу.

Оқушылардың материалды түсінуіне, ойлау қабілетінің дамуына оқулықпен бағытты және жоспарлы жұмыс жасағанның маңызы зор.

Оқулықпен жұмыстың, ең маңыздысы, бастапқы әдісі, оқулықтың негізін белгілеп көрсету. Ол үшін мәтінді талдау, талдау нәтижесін жинақтау, екінші ретті материалды абстрактылау керек. Оқытылып отырған материалды терең түсіну үшін оқушылардың оқулықтағы суреттермен жұмыс жасай алуы керек [5].

Оқушылардың көңілін суретке біртіндеп аудару, суретпен мәтінді байланыстыратын тапсырмалар беру, оқушылардың суретті қосымша ақпарат көзі ретінде қарауын, оқулықпен жұмыс жасағанда мәтінмен бірге суретті алып жүруді қалыптастырады. Оқулықпен жұмыс жасауға қажетті дағды, икем қалыптасады.

Осының негізінде оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге болады, яғни суретпен жұмысты қиындатып, оқушыларға салыстыру, ұқсастықтарын, айырмашылықтарын көрсетуді үйретуге болады.

Оқушылардың материалды терең түсінуін қамтамасыз ету, олардың шығармашылық қабілеттерін жетілдірудің бастапқы деңгейі ғана болып табылады және оқушылардан өз бетімен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдерін қолдануды талап етуді жетілдіруге негізделген әдіс-тәсілдерді қарастырайық.

Эвристикалық әңгіме әдісі. Оқу үрдісінде оқушылардың логикалық ойлауын жетілдіру үшін, өз бетімен талдау, жалпылау, жинақтау, салыстыру жасауға, индукциялық және дедукциялық ой қорытындысын жасауға жағдай жасау керек. Бұл мүмкіндік сабақты өткізудің эвристикалық әңгіме әдісінде қолданылады.

Мұғалім жаңа материалды енгізудің дедукциялық әдісінде немесе тәжірибелік жолмен дәлелденген материалды теориялық жолмен түсіндіргенде, қарастырылып отырған үлгінің негізгі мәселелерін түсіндіреді де, оқушыларға ойша тәжірибеге қатысуды ұсынады, яғни тәжірибе барысында болатын өзгерістерді, оның нәтижесін алдын ала болжауды ұсынады. Мысалы, Штерн тәжірибесін түсіндіргенде, мұғалім қондырғының сызбасын тақтада сызып көрсетеді, қызған күйдегі күміс атомдары ішкі цилиндрдің ойығына қарсы сыртқы цилиндрде із қалдыратынына көңіл бөлу керек. Содан кейін мұғалім оқушыларға ойша тәжірибе жасауды ұсынады: тұрақты температурада күміс атомдарының жылдамдықтары бірдей деп алайық, күміс атомының ізі қандай болады, егер қондырғыны тұрақты бұрыштық жылдамдықпен айналдырсақ, ол қайда орналасады және т.б.

Эвристикалық әңгіме барысында оқушылардың ойлау қабілетін дамыту мұғалімнің сұрақ қою шеберлігіне байланысты. Сұрақтар жете толық болуы мүмкін. Мұндай сұрақтардың жауабы оқушылардың ойының ізденгіштігін, ойлампаздығын талап етпейді.

Оқыту тәжірибесінде эвристикалық әңгіме әдісі логикалық деңгейдің ойлау әрекетіне бағытталған сұрақтармен қатар, интуицияға бағытталған сұрақ-есептер берілуі мүмкін. Осындай жартылай-іздеуге арналған жұмыстар эвристикалық әңгімеге жаңа,

зерттеулік сипаттама береді. Эвристикалық әңгіме өзінің тәрбиелік әсері бойынша проблемалық әңгімеге жақындайды [5].

Материалды жүйелеу мен салыстыруға арналған тапсырмалар. Оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге, зерттелген материалдарды салыстыруға, жүйелеуге және жалпылауға арналған тапсырмалардың маңызы зор. Мысалға, 1 кестеде гравитациялық және электростатикалық күштерді салыстыру нәтижелері көрсетілген.

1 кесте. Гравитациялық және электростатикалық күштерді салыстыру.

Жалпы қасиеттері	Айырмашылықтары
1. Центрге тартқыш күштер.	1. Күштердің табиғаты әртүрлі.
2. Қашықтыққа байланысты бірдей өзгереді.	2. Электромагниттік күштер тартылыс күштерінен 1039 есе үлкен.
3. Әмбебап.	3. Электромагниттік күштер тартылу және тебілу күштері, ал гравитациялық күштер тек қана тартылу күші.

Электродинамикада электр өрісінің әртүрлі жеке жағдайлары қарастырылады: электростатикалық, стационарлық, құйынды және магниттік. Олардың қасиеттерін салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтауға болады. Заттардың магниттік қасиеттерін, өрістің қасиеттерін, линза мен айнадағы сәулелердің жолын және т.б. салыстыруға болады. Оқушыларға осындай жұмыс беруге, мектеп курсында, көптеген тапсырмалар табуға болады.

«Табиғаттағы күштер» тақырыбын оқып бітірген кезде, оқушыларға алған білімдерін келесі параметрлер бойынша жүйелеуге тапсырма беруге болады: күштің табиғаты, оның бағыты, күш бағынатын заң және т.б.

Зерттеліп отырған түсініктер мен олардың өлшем бірліктерін де жүйелеуге болады. Мысалы, «Электродинамика» тарауының шамалары мен өлшем бірліктерін жүйелеу орынды. Бұл тапсырмалар оқушылардың білімінің сапасына пайдасы тиеді. Тапсырманы орындау оқушылардан талдау, салыстыру, жалпылау және т.б. ой операцияларын талап етеді, яғни ойлау қабілетін дамытады.

Мысалы, өлшем бірліктің туынды шамасын енгізу үшін:

- берілген шама үшін белгілі бір формуланы таңдау керек;
- осы формуладағы барлық шамалардың мәнін бірге тең деп алу керек;
- анықталып отырған шаманың өлшем бірлігін жазу керек;
- қажетті анықтаманы тұжырымдау;
- анықталып отырған шамаға атау беру.

Жаңа материалды түсіндіруде фронтальдық тәжірибелер мен эвристикалық жолмен қойылған фронтальдық зертханалық жұмыстарды қосқан дұрыс.

Фронтальдық тәжірибелердің оқушылардың құбылысты бақылау мен талдауға, ойлау қабілетін жетілдіруіне көмегі тиеді. Ойлау әрекетін жандандыруға сұрақты дұрыс қоюмен, оқушылардың зейінін зерттелетін мәселенің маңызды жағына айналдыру арқылы қол жетеміз.

Оқушылардың ойлау қабілеті мен шығармашылық әрекетін жетілдіру мақсатында, фронтальдық тәжірибелермен бірге, фронтальдық зертханалық жұмыстарды жүргізудің эвристикалық әдісін кеңінен қолдану керек, яғни қажетті материалды зерделеп оқып, зертханалық жұмысты жүргізу.

Эвристикалық жолмен қойылған фронтальдық зертханалық жұмыстар оқушылардың өз бетімен танымдық жұмысын белсендіреді, тәжірибелік зертханалармен таныстырады, қарастырылып отырған мәселені түсінудің беріктігін қамтамасыз етеді. Мұндай зертханалық жұмыстар фронтальдық тәжірибемен бірге мектеп практикасында,

әсіресе физиканың бастапқы сатысында, кеңінен қолданылыс табуы тиіс. Содан кейін оқушылардың өзіндік жұмыстары күрделенуі тиіс, жұмысты, жасау жоспарын талқылағаннан кейін, оқушылар мұғалімнің көмегінсіз өздері жасауы тиіс. Тәжірибе нәтижесі барлық жұмысты жасап болған соң немесе келесі сабақта талданады, ал кейбір кездерде оқушылар негізгі қорытындыларды жеке, талқылауды күтпей-ақ тұжырымдайды.

Егер мұғалім тапсырмаларды біртіндеп күрделендіріп, оқушыларға өз бетімен жұмыс жасауға мүмкіндік беріп, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге арналған жұмыстарды жоспарлы және мақсатты жүргізсе, онда ол оқушылардың ойлау қабілетін дамытуда елеулі табысқа жетеді. Тек қана осы кезде мұғалім, оқушылар жоғарғы сыныптарда логикалық-іздеу тапсырмаларын өз беттерімен жасай алады деген үміт арта алады. Логикалық-іздеу тапсырмалары дегеніміз оқушылардың жаңа материалды түсіндіруге, қорытындылауға немесе өз бетімен дәлелдеуге арналған тапсырмалар. Логикалық-іздеу жұмыстары кезінде, жаңа тақырыптың елеулі бөлігін оқушылар шығармашылық әрекет негізінде өздігінен жасайды.

Оқушылардың шығармашылық іздеу әрекетін тек қана білімін көрсетуде ғана емес, сонымен қатар жаңа материалды түсіндіру кезінде ұйымдастыруға болады. Белгілі бір тапсырманы береміз, оны талдап, оқушыларды оның шешіміне апарамыз, жауабын теориялық жолмен немесе тәжірибе арқылы тексереміз. Соның негізінде жаңа материал жайлы мәлімет пайда болады және оқушылардың білімі бекітіледі.

Физика сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіру тек қана мақсатты, жүйелі жұмыс нәтижесінде ғана іске асады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Иванова Л.А. Активизация познавательной деятельности учащихся при изучении физики: Пособие для учителей. – М.: Просвещение, 1983. – 160 с.
2. Зверева Н.М. Выбор оптимальной методики проведения урока.//Физика в школе – 1981. - № 6. – с.37.
3. Бугаев А.И. Методика преподавания физики в средней школе. – М.: Просвещение, 1984. – 284 с.
4. Бедшакова З.М. О соответствии методов обучения физике содержанию учебного материала.//Физика в школе – 1983. - № 5. – с.55.
5. Иванова Л.А. Проблема познавательной деятельности учащихся на уроках физики при изучении нового материала.: Учебное пособие. – М.: МГПИ, 1978. – 110 с.

ӘОЖ 372.853

БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ БАСЫН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ

А.М. Абилева, З.Т. Көкшеева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан

Психологиялық тренинг – психологиялық ықпалы топтық жұмыстың белсенді әдістеріне негізделген арнайы ұйымдастырылған қарым-қатынас формасы. Мұндай тренингтерге қатысушылар сабақ барысында түрлі тұлғааралық өзара байланыс тәсілдерін игере отырып, қарым-қатынас сферасында неғұрлым хабардарлығы арта түседі. Дұрыс ұйымдастырылған топтарда әрбір топ мүшесі адамзаттық мейірімге және рухани

жылылыққа бөленеді, ол шын пейілімен басқа топ мүшелеріне қол ұшын бере алады, қажетті жағдайда олардан қолдау мен көмек күте алады.

Топ ішіндегі психологиялық әсерді ең алғаш ғылыми түсіндіруге XVIII ғасырдың соңғы жылдарында дәрігер Ф.А.Месмер ниеттенген. Ал XIX ғасырдың орта кезінен бастап Европадағы психиатриялық мекемелер гетеросуггестиялық, яғни бір адамның басқа адам психикасы мен мінез-құлқына әсер ету, сендіру механизмдерін психологиялық әсерде қолданып, топ ішінде гипноздың күшін пайдаланған. Сау адамдардың өзіндік санасын дамытуға қолданылатын топтық әдістердің функциялары мен механизмдерін әлеуметтік-психологиялық зерттеу XIX ғасырдың соңында XX ғасырдың басында жүргізілді (Э.Дюркгейм, Г.Зиммель). Осыған орай әлеуметтену мен психологияның қиысуында жаңа ғылыми ұғым "тренинг" термині де сол кездің зерттеулерінде алғаш қолданыла бастады. А.Адлер жеке адамды дамыту мен оның құндылықтары мен өмірлік мақсатын қалыптастыруда, өзгертуде топтың әлеуметтік психологиялық астарына көп мән береді. Психологияда ең алғаш балаларға топтық әдісті, дәлдеп айтқанда, топтық пікірталас пен мәселелерге талдау жасау әдістерін қолданған. Ал "топтық талдау" терминін психологиялық ғылымға психоаналитик Т.Барроу енгізген. Топтық әдістерді пайдалануда психотерапияның психологиялық әсер ету мүмкіндіктерін ең алғаш А.Вольф ашқан. Психолог К.Левин адамдарды жекелей өзгерткеннен де, топ арқылы әсер етудің жөн болатындығын психологиялық әсер етудің тәжірибелерімен дәлелдеген. Алайда бұл жайттың тиімділігі ертеден-ақ халыққа белгілі болған. Бақсылық көріністер науқасқа әсер етудің дәстүрлік, ритуалдық жолдары көпшілік топ ішінде ұсталынған. Иландыру, сендіру әрекетінің арқасында бақсылық әрекеттер топта санасыз қабылданып, түсініксіз қылықтарға илана берілу психологиялық әсердің нәтижелі болуын қамтамасыз етеді.

Тренингтік топтардың жетіліп, дамуы К.Левин есімімен байланысты. Ол 1933 жылдан бастап АҚШ-та топтық динамика, әлеуметтік әрекет және басқа да топтық феномендер мәселесін шешумен айналысқан. Топтық жұмыстағы аса бір айшықты, эмоционалды бағыт психодрама, оның дүниеге келуі Дж.Морено есімімен байланысты. Л.А.Петровская еңбегінде тренингтің әртүрімен қоса, тиімділігі де оны ұйымдастырып жүзеге асырушының психологиялық әсер ету позициясымен, жеке бас ерекшеліктерімен, бағыттылығымен және стилімен байланыстырылады.

Топтық жұмысты гештальттық бағытта ұйымдастыруды ашқан Фр.Перлз тәжірибесі эмоциялық инсайт негізінде индивид өзін-өзі актуализациялау, қабылдау, эмпатияны күшейту, "тұсаудан арылу" мүмкіндіктеріне ие болатын топтық, тренингтік жұмыстарды дәріптейді.

Ю.Н.Емельянов зерттеулері ерекше дидактикалық формада ұйымдастырылатын оқыту-тренингтік топқа арналады. Оның тренингтік сабақтары академиялық, жаттықтырушы және талдау жасау бөлшектерінен тұрады, оны балалармен де, ересектермен де жүргізуге болады.

Соңғы кездері дамыту, коррекциялау тәжірибесінде аса тиімді топтық психологиялық әдістердің негізінде пайда болып, синтетикалық, кейде өзіндік бір бағыты бар тренингтік жұмыстардың жаңа модификациялары қолданылуда. Қазіргі кезде қарым-қатынас (ата-ана мінез-құлқы, жанұялық, қорғану, қауіпсіздік т.б.) арнайы контингенттерге арналған тренингтерді тиімді ұйымдастыру принциптері мен әдіс-тәсілдері белгілі. Баса айтатын бір жай, ол тренингтік әдістер алғашқы кездері тек ересектерге арналса, бүгіндері мектеп жасына дейінгі балалардан бастап зейнеткерлерге дейін қолдану мүмкіндіктері бар. Қазіргі кезде баланың жеке басын дамытуға арналған бағдарлама мақсаты – белгілі балалардың ересекпен және құрбыларымен қарым-қатынас дағдысын дамыту.

Қазіргі таңда психология ғылымының бізге мәлім әр түрлі тұрғыда бағытталған мектептері мен орталарында қолданылатын тренинг түрлері кездеседі. Оларды төмендегідей сипатта жіктеп беруге болады:

1. Тұлғааралық кеңістікте жеке тұлғаны дамыту тренингі. Тренингтің бұл түріне жоғарыда аталып өткен Курт Левиннің ұсынған «лабораториялық тренингтерін» мысалға келтіруге болады.

2. Бихевиористік бағыттағы топтар. Оларға өмірлік іскерліктер тренингі жатады. Бұл бағыттың мәні-егер адам өз тәжірибесін үйрену арқылы жинаса, онда оны тиімсіз мінез-құлық реакцияларынан арылтып, неғұрлым бейімді реакцияларды орындауға үйрету қажеттілігінде жатыр.

3. Жеке тұлға мәселелерін шешуге арналған психодрамалық бағыттағы тренингтер. Психодраманың пайда болуы Дж.Леви Мореноның атымен тығыз байланысты. Ол өзі ұсынған әдісін «терең эмоционалды хирургия» деп атады. Психодрамаға қатысушылардың сахнада эмоционалды әсер алуына жағдай жасалып, қобалжудан, мазасызданудан арылуға, мінез-құлықтың тиімсіз формаларын жеңуге, өзіндік шығармашылық және адамзаттық ахуалын көркейтуге мүмкіндік жасалады.

4. Гуманистік бағыттағы топты өзіндік анықтау тренингі. (В топтары деп те атайды). Гуманистік психологияның негізгі пәні – жеке тұлға және оның ерекшелігі, адамның қоршаған әлемді және өзінің ондағы орнын сезіне білуі деп анықталатыны бізге мәлім. Яғни, гуманистік бағыттағы тренингтердің негізгі қасиеті қатысушылардың өз ішкі дүниесін аша білуі, сезімдерге көңіл аудара білуі, өз-өзін және өзіндік «Менін» сезіне білуі, жауапкершілік пен «мұнда және қазір» принципін қолдана білу сияқты сапаларын дамыту мен жетілдіру болып табылады.

5. Трансактілі анализ бағытындағы өзін-өзі ұтымды тану және өзіндік даму тренингі. Трансактілі анализ психоанализ тұжырымдамасына негізделіп құрастырылған. Оның негізін салушы Эрик Берн болды. Оның пікірінше, әрбір жеке адам белгілі бір уақытта Эго күйлері деп аталатын басты үш күйдің біреуінде тіршілік етеді. Эгоньың бұл күйлері «Ата-ана», «Ересек» және «Бала» деп үш күйге жіктеледі.

6. Гештальт бағытындағы өз-өзін реттеу және басқару тренингтері. Топтық гештальттерапияның негізін салушы Фредерик Перлз болды. Гештальттерапияның негізгі міндеті – дене процесстерін ынталандыру және қатысушылардың өзіндік «Менін» сезіне білуді дамытуға ықпал ету болып табылады. Сонымен қатар, қазіргі кездері дене мүмкіндіктерін жетілдіруге бағытталған (В.Райх, А.Лауэн т.б.), өнердің әр түрі (би, сурет, әуен т.б.) арқылы терапиялық топтық жұмыстар әр салалы болып, жедел дамуда. Әсіресе мектеп жасына дейінгі балалар тобында ырғақты-би терапиясының, әуен терапиясының, арттерапиясының элементтерін әр түрлі контексте – эмоция, ерік сферасын жаттықтыруға, психикалық реттеуде, шығармашылық ресурсты актуализациялауда қолдану мүмкіндіктері зор. Тренингте топ "айнаның" рөлін атқарады, оның әр мүшесі өзін және өзінің жеке басындағы ерекшеліктерді, мәселелерді көре алуына мүмкіндік болады. Г.И.Марасанов пікірлері бойынша медитациялық техникалар тренинг әдістеріне жатады. Кейбір тренингтік түрлердегі топтық пікірталас басты әдіс болса, ал К.Роджерс топ-анализ сияқты топтық жұмыстарды бірден-бір психотехникалық құрал болады.

Жоғарыда аталған зерттеушілердің қайсының болмасын еңбектеріне талдау жасасақ, тренингтің тиімді өтуі оқытудың интенсивтілігіне, топ мүшелеріне жаңа ойларды шығару, белсенділік таныту, жұмыла әрекет ету, тусіне білу, қабылдай алу, жеке басты кемсітпеу, ашыла білу талаптарын сақтаумен байланысты көрінеді.

Тренингтік топ құрамы шамамен 8 ден 18 адамға дейін болуы керек. Оны ұйымдастырып, жүргізудің өзіндік нормалары, принциптері бар. Сонымен қатар топтық пікірталас, психофизикалық жаттығулар қолдану тренинг тиімділігін арттыра түспек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. А.Г.Лидерс. Психологический тренинг с подросткам. - Москва, 2001.
2. Рудестам К. Групповая психотерапия. Спб., - Москва, 1998, 456 с.
3. Большаков В.Ю. Психотренинг социодинамика упражнения игры. Просвещение, СПб., 1996, 246 с.
4. Петровская Л.А. Теоретические методические проблемы социально-психологического тренинга. - Москва, Педагогика, 1982, 286 с.

УДК 004

ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛЬЗЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР

А.Н. Адиль, К.Б. Кожабай

Каспийский университет технологий и инжиниринга им. Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Это исследование обсуждает пользу видеоигр в различных аспектах жизни. Рассматриваются психологические, когнитивные и социальные выгоды, которые могут быть получены от игровой активности. Также обсуждаются позитивные влияния видеоигр на развитие навыков решения проблем, социальной адаптации и творческого мышления.

Ключевые слова: Видеоигры, польза, психология, когнитивные выгоды, социальная адаптация, развитие навыков, творческое мышление.

Введение. В этой статье я объясню почему видеоигры это хорошее хобби. И почему вам стоит попробовать сыграть если вы никогда не играли. Сейчас игровой индустрии исполнилось 80 лет, и она является самой молодой в сравнении с кинематографом, литературой и музыкой. Поэтому в обществе принято думать что видеоигры это бесполезное трата времени, от части это правда но тем не менее этот досуг не как не вредит вашему здоровью и вы также можете расширять кругозор через видеоигры не хуже фильмов и даже книг. Так что небольшую пользу они в себе несут, самое главное знать меру. Конечно, как и с любым видом развлечений, важно находить баланс между играми и другими аспектами жизни, чтобы они приносили пользу, не отвлекая от важных обязанностей и не вредили здоровью. И в данной статье мы подробнее рассмотрим каждый аспект, затронем историю возникновения видеоигр и т.д.

Актуальность и новизна. Исследования в области пользы видеоигр заключаются в его растущей значимости в современном обществе.

С развитием технологий ИТ и доступности интерактивных развлечений, вопросы о влиянии видеоигр на психологическое, социальное и когнитивное развитие человека становятся всё более актуальными и требуют глубокого изучения профессионалов.

История возникновения видеоигр как явление в медиа.

Картинка 1. На фото Мама с сыном играют в Pong 1972 года выпуска

Развлечение и досуг это важное и неотъемлемая часть человеческой жизни! Благодаря ним мы познаем границ наших возможностей, узнаем что то новое, расширяем свой кругозор и банально отдыхаем от жизненной суеты. Люди обустривали свой досуг по разному ходили в театры, читали книги, смотрели фильмы и слушали музыку. Но с появлением первых компьютеров с вычислительной мощностью люди решили внести что то новое в повседневность человека, и именно создание компьютерной развлекательной игры но в те далёкие времена понятие игры было очень расплывчато, зачастую под играми подразумевались *настольные шахматы* либо же *крести и нолики*.

Большое начало

Этим вопросом и заинтересовался **Уильям Хигинботам** в далеком 1950 году создав самую первую видеоигру в мире, до этого Уильям имел опыт в созданий ядерный бомб во времена второй мировой войны, данный опыт помог направить ему свою навыки в более мирное русло уже в послевоенное время. Данный проект носит название *Bertie the Brain* И представлял собой игрорезацию крестиков ноликов где вам предстояла обыграть их.

Но данный проект фактически не являлся первой видеоигрой в привычном понимании, это проект задал основы именно для аркадных автоматов.

Его второй проект под название *Tennis for Two* (Теннис для двоих) Уже имел много общего с нынешними проектами и уже имел даже компьютерную графику что на тот момент поражала, вообщем суть проект проста, исходя из название проекта вам следовала отбивать мяч через теннисные ворота, и хоть этот проект не был массовым но он показал каким могут быть настольные консоли того времени. Так что *Tennis for Two* официально считается первой видеоигрой в мире которую в свою очередь повлек за собой кучу предшественников и конкурентов, в дальнейшем данный проект развился уже в другую игру под названием Pong.

На данный момент игр появилось большое множество от спортивных игр на движение до проектов которые учат базовым основам робототехники, так же видео игры дали возможность заработка обычным людям путём создание и продвижение игровой продукции!

Так что видео игры поистине новый вид творчества и самовыражения, который следует попробовать каждому.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. 10 фактов о возможной пользе видеоигр | Smart electronics | Дзен (dzen.ru)
2. Почему играть - полезно? (playground.ru) Почему видеоигры — это полезно. Даже если вы взрослый - Hi-Tech Mail.ru

ӘОЖ 372.853

ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

З.Т. Көкшеева, А. Айбалина

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Оқытуды демократияландыру, ізгілендіру арқылы экономикалық, әлеуметтік өзгерістерге бейімделе отырып, әлемдік өркениетке ұмтылған қоғамда танымдық қызығушылығы, біліктілігі жоғары, белсенді азамат тәрбиелеу талабы бүгінгі таңдағы білім беру жүйесіне үлкен міндет жүктеуде. Бәсекеге қабілетті білім кеңістігін құруға бағытталған қазақстандық білім беру реформасының басты мақсаттарының бірі – инновациялық технологияларға сүйене отырып оқушының бойында шығармашылық ойлауды, бастамашылдықты дамытуға мүмкіндік жасау, тұлғаның үйлесімді дамуына қолайлы жағдай туғызу нәтижесінде оның өзіндік мүмкіндіктерін жоспарлы пайдалана білуіне қол жеткізу арқылы тұлға біліктілігін қалыптастыру.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасына сәйкес 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу жағдайында жеке тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін оқыту технологиялары арқылы болашақ ұрпақтың өзгермелі өмір жағдайында өздігінен таңдау жасай алатын, бәсекелестікке қабілетті даралық қасиеттерін тәрбиелеу мақсаты қойылып отыр. Бұл мақсат білім беру саласындағы тың өзгерістер мен ізденістерге байланысты жүзеге аспақ. Нәтижеге бағытталған жалпы білім берудің жаңа жүйесіне ауысу мұғалімдерден негізгі кәсіби біліктілігін дамытуды, сол арқылы баланың білімді еркін игеруі үшін тиімді әдіс-тәсілдерді іздестіре отырып, оқу үрдісін дұрыс ұйымдастыруды және оқыту әдістемесінің жетістіктерін тиімді қолдана білуді қажет етеді. Осыған байланысты, жоғарыда айтып кеткеніміздей, Еуропа Кеңесінің «Еуропаға арналған тірек құзырлылықтар» тақырыбымен өткен құзыреттілік теориясын дамытуға арналған симпозиумда арнайы шешім қабылданып, ол шешім әлемдік білім беру жүйесіндегі негізгі құзыреттіліктер арқылы тұлғаның білімділігін қалыптастыру мәселелеріне арналды. Онда білімділік білім беру тенденциясы арқылы оқу – тәрбие үдерісінде жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру аспектілері айқындалған.

Оқытудың инновациялық технологиялары негізінде білім беруді жүзеге асыру арқылы оқушының қабілетін, өзіндік дамуын, біліктілігін қалыптастыру мәселесіне қазақстандық ғалым педагогтар М.Ә.Құдайқұлов, Б.А.Тұрғынбаева, М.Ж.Жадрина, Ұ.Б.Жексенбаева, Т.А.Қаражігітова, Н.Т.Иванова, Х.М.Рахымбекова, М.М.Жанпейісова, К.С.Құдайбергенова, Б.А.Әлмұхамбетов, А.Ш.Орақова, Н.С.Сәрсенова, М.Ә. Ғалымжановалар назар аударған .

Баланың тұлғалық қасиетінің даму ерекшелігі оның жеке тәжірибесіне бағытталған танымдық, әлеуметтік қатысым негізіндегі әрекеттер жиынтығы ретінде көрінетіндігі туралы М. Жұмабаев: «Балаға тәрбиені өзінің шамасына, жаратылысына қарай беру керек. Баланы тәрбие қылу – тұрмыс майданында ақылмен, әдіспен күресе білетін адам шығару

деген сөз. Қалса - өзін, асса – барлық адам баласын адал жолмен өрге сүйрейтін ер шығару деген сөз. Тұрмыста түйінді мәселелерді тез шеше білетін, тұрмыстың тұңғық теңізін қалың қайратпен кеше білетін, адалдық жолға қарай құрбан бола білетін, қысқасы, адамзат дүниесінің керек бір мүшесі болатын төрт жағы түгел кісі қылып шығару. Баланы мұндай адам қылуы үшін тәрбиеші бар күшін, бар білімін жұмсап, жалықпай, шаршамай үйрете білуі керек» - деп жазады. Бұл пікір тұлғаның білім, білік, дағдысын жетілдіру тұрғысынан білім беруге ғылыми анықтама бола алады.

Инновациялық технологияларды қолдана отырып оқыту – бұл таным әрекетін ұйымдастырудың арнаулы формасы. «Инновациялық технологиялар» тіркесі бүгінгі күні педагогикада, оқу-тәрбие үдерісінде ең жиі қолданылатын ұғым болып отыр.

Белгілі ғалым М.М.Поташич: «Инновация – оқу бағдарламасын меңгертуде мұғалімнің оқытудың жаңа әдістемелері мен технологияларын тиімді игеруі», - деген анықтама берсе, Н.Ф.Талызина: «Инновациялық технологияларды қолданудағы негізгі міндет: сабақ үрдісінде белгіленген мақсатқа жетуде ең тиімді әдістерді таңдай білу», - деп анықтайды .

Оқу-тәрбие үдерісінде мұндай маңызды міндетті жүзеге асыруда мұғалім үшін дамыта оқыту жүйесінің тиімділігі зор. Дамыта оқыту технологиясы оқу-тәрбие үдерісінде айтарлықтай оң нәтиже беріп келе жатқан әдістердің бірі. Дамыта отырып оқыту әдістемесін ұсынған Л.В.Занков, Д.Б.Эльконин, В.В.Давыдовтардың пікіріне сүйенсек, бұл жүйенің негізі-мұғалімнің оқушыларға нақты материалды тірек-сигналдар арқылы жылдам меңгерте отырып, олардың өз білімдерін одан әрі дамытуына қолайлы жағдай туғызу. Осы арқылы оқушыны өзіндік шығармашылық шешімдер қабылдай білуге, әрі өздігінен қажетті мәліметтер жинай білуге үйрете отырып тұлғалық қасиеттерінің қалыптасуына мүмкіндік жасалады. Бұл негіздеме бойынша тұлғаға бағдарланған дамыта оқыту технологиясының мақсаты: оқушының танымдық тәжірибесін ескере отырып, оның дара қабілеттерінің жетілуіне және тұлға ретінде үйлесімді дамуына жағдай жасауды көздейтін әдістемелік жүйе жасау.

Дамыта оқыту технологиясы әр баланың бойындағы шығармашылық мүмкіндіктерін дамытады. Шығармашылық әрекеттерді орындаған оқушы өзінің ішкі мүмкіндіктерін де дамыта алады, ол дұрыс ойлауға, іс-әрекетке дағдыланып, пікір айта білуге, өз бетімен ізденуге, талғампаздыққа, дүниетанымын кеңейтуге қалыптасады, өздігінен оқуға үйренеді. Оқушы бойында өмір сүруге қажетті біліктілікті қалыптастырудағы тиімді әдістердің бірі деп танылып отырған дамыта оқыту технологиясын өз тәжірибесіне енгізген мұғалім жұмысының нәтижелі болатыны анық.

Жеке тұлғаға бағдарланған дамыта оқыту технологиясының ерекшелігі оқу үрдісінде оқушы белсенділігіне, өздігінен оқуына жағдай жасай отырып, әрбір баланың жеке қызығушылықтары мен мүмкіндіктерін ашу. Педагогикалық жаңа технологиялар оқушының біліктілігін қалыптастырып, оның жеке тұлғалық күшін арттырып, шығармашылық ойының дамуында басты роль атқарады. Жаңа технологияларды меңгеру мұғалімнің зияткерлік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу процесін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Елімізде болып жатқан жаңаша түрлі бағыттағы өзгерістер білім беру жүйесіне жаңаша қарауды, қол жеткен табыстарды сын көзбен бағалай отырып саралауды, оқушылардың шығармашылық потенциалын дамытуды, мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді.

Бүгінгі таңда П.М.Эрдниевтің дидактикалық біліктерді ірілендіру технологиясы, Д.Б.Эльконин мен В.В.Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы, Ш.А.Амонашвилидің ізгілікті тұлғалық теориясы, В.Ф.Шаталовтың оқу материалдарының белгі мен сызба үлгілері негізінде қарқынды оқыту технологиясы, жоғары ақпараттық коммуникациялық технологиялар және тағы басқа да технологиялар кеңінен қолданыс табуда .

Оқытудың инновациялық педагогикалық технологиясы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Инновациялық білім беру – іскерліктің жаңа түрі. Инновациялық қызмет оқу ісін дамытуға, пәндердің мәнін тереңдетуге, оқытушының кәсіптік шеберлігін арттыруға басқа жаңа технологияларды енгізуге, пайдалануға және шығармашылық жұмыстар жүргізуге бағытталған.

Мұндай технологияларды қолдану – біріншіден, мұғалім ұтады, яғни ол сабақты тиімді ұйымдастыруға көмектеседі, оқушының пәнге деген қызығушылығы артады, екіншіден, оқушы ұтады, себебі оның тақырып бойынша танымы кеңейеді. Сондай-ақ, өзіміз жүргізген зерттеу жұмысының нәтижесі көрсеткендей оқушының білімі мен біліктілігінің қалыптасуында маңызды роль атқарады. Мектеп тәжірибесінде жаңаша жұмыс істеп, инновациялық технологияларды пайдаланып жүрген мұғалімдер баршылық. Бірақ, олардың пікірінше, жаңашыл әдіс-тәсілдерді іс жүзінде нәтижелі қолдану жолдарын, инновациялық процестерді бір жүйеге келтіріп, оның педагогикалық негіздерін анықтау, оларды білім беруді дамытудың негізгі факторларына айналдыру мәселелерін шешу қиындық тудырады.

Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Бүгінгі күн талабы тұрғысынан қарасақ, оқыту ісі тек сабақ беру ғана емес, оқытудың басты міндеті – мұғалімнің білім беруі және оқушының білім алу қызметтерінің біріккен түрі екендігін көреміз. Оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырудың инновациялық технологияларды пайдаланудың маңызы зор екенін тәжірибе көрсетіп отыр. Осыған орай төмендегідей қорытынды жасауға болады:

- оқу-тәрбие үрдісінде оқушылардың қабілетіне қарай шығармашылық деңгейдегі тапсырмалар беру;
- әрбір сабақты түрлендіріп, жаңа әдіс-тәсілдермен, дәстүрлі емес формада өткізу;
- оқушылардың пәнге деген танымдық қызығушылықтарын арттыру мақсатында оқу-тәрбие үрдісіне инновациялық педагогикалық технологияларды ендіру;
- оқушының пәнге қызығушылығының артуы оқушының үлгерім көрсеткішіне әсер ететінін тәжірибе көрсетті. Демек, қорыта айтқанда, орта мектептің оқу-тәрбие процесінде инновациялық педагогикалық технологияны оқушыны дамыту құралы ретінде пайдалануға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ж.Әбиев, С.Бабаев, А.Құдиярова, «Педагогика» Алматы, 2004 ж.
2. Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев, «Педагогика» Алматы, 2000ж.

УДК 656.6 (А01)

ИССЛЕДОВАНИЕ ВЫНОСНОЕ ПРИЧАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО НЕФТЕНАЛИВНОГО ТЕРМИНАЛА ПОРТ АКТАУ

А. Айдарулы, Ж. Жумаев. М.Н. Лютикова
ГМУ им. адмир. Ф.Ф.Ушакова (Новороссийск).YU

Аннотация. Перевозка нефти неактивно развивается национальными и международными перевозчиками по разным причинам, но, перевозка нефти остается основным источником экономики..

Ключевые слова: Выносное причальное устройство, инфраструктура, Актауский морской торговый порт, танкеры, гидротехнические сооружения

Площадь и объём воды Каспийского моря значительно изменяется в зависимости от колебаний уровня воды. При уровне воды –26,75 м площадь составляет примерно 390 000 квадратных километров, объём воды — 78 000 кубических километров, что составляет примерно 44 % мировых запасов озёрных вод.

08.07.22 "Восемь лет назад мы вывели из эксплуатации нефтеналивные причалы № 9 и 10, так как инфраструктура там была изношена. Сейчас эти причалы используются для оформления грузов и ремонта. Через работающие три причала максимум мы можем перевалить 7,5-7,7 млн тонн нефти, ведь порт не резиновый. Правительство поставило перед нами задачу по восстановлению 9-го и 10-го причалов. Но понадобится серьезная реконструкция, "КазТрансОйл" придется заменить нефтепровод, так как он сильно изношен", – отмечал Абай Турикпенбаев, президент АО "НК "Актауский морской торговый порт".

"Естественно, танкеры не могут стоять и ждать. Поэтому сейчас потребуются привлечение и аренда танкеров со стороны. Кроме того, нужно строить новые танкеры. Они должны быть современными. Сейчас Каспий сильно обмелел. И если раньше 12-тысячник брал 11,5 тысячи тонн нефти, то из-за падения уровня моря он сможет взять 9,5-10 тысяч тонн, то есть эффективность снижается", – говорит руководитель морского порта Актау.

Среди преимуществ ВПУ:

- сокращение затрат на строительство гидротехнических сооружений;
- сокращение затрат и требований к портовому флоту;
- отсутствие необходимости дноуглубительных работ.

К недостаткам можно отнести:

- необходимость средств для обеспечения и постоянного контроля экологической безопасности эксплуатации ВПУ и подводных трубопроводов;
- ограничение по числу продуктоводов, обслуживаемых системой CALM;
- значительные энергозатраты при прокачке продуктов повышенной вязкости.

Башня

Обеспечивает безопасную швартовку, стоянку и проведение грузовых операций со специализированными танкерами дедвейтом до 150 000 тонн.

Моно буй

ВПУ монобуйного типа обладают рядом неоспоримых преимуществ:

- Сокращаются затраты на строительство стационарных гидротехнических сооружений;
- Сокращение затрат и требований к портовому флоту;
- Отсутствует необходимость дноуглубительных работ;
- Выполнение строительных и монтажных работ в кратчайшие сроки.

Выводы

1. Снижение уровня Каспийского моря;
2. Отсутствие возможности использовать полной грузоподъемности танкеров;
3. Занимание много времени погрузки;
4. Необходимость использование ВПУ;
5. Особенности ВПУ моно-буйного типа (Рисунок 1).

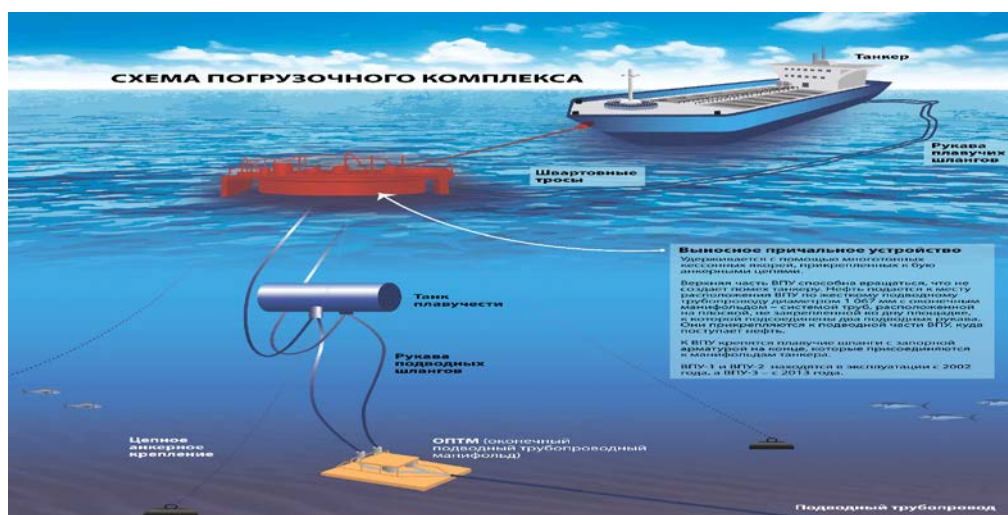

Рисунок 1. Выносное причальное устройство моно-буйного типа

Во время летней практики мы с научными руководителями будем проводить научное исследование по следующим объектам:

1. Нефтепроводная система порта Актау. Площадка сливо-наливного терминала нефти. Береговые сооружения. Техническое оснащение. Устройство выносных причальных устройств ВПУ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Если мы заинтересованы в повышении экономике Казахстана и установим вышеуказанный объект в Актауском морском торговом порту, то нам следует в кратчайшие сроки начать нижеследующие НИР:

- 1) Анализ и исследование нефтепроводной системы порта Актау;
- 2) Обследование площадки нефтеналивно-наливного терминала;

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Данцевич Игорь Михайлович, НИИ ГМУ имени адмирала Ф.Ф.Ушакова, Индекс Хирша – 4, Researcher ID – D-4798-2015, ORCID – 0000-0001-8273-0020, Scopus Author ID – 56480724900, <https://iopscience.iop.org/issue/1755-1315/872/1>.
2. Жумаев Жолдыбай Жумаевич, НИИ ГМУ имени адмирала Ф.Ф.Ушакова, ORCID – 012013, Scopus Author ID – 8721012013, <https://iopscience.iop.org/issue/1755-1315/872/1>.
3. Валиуллиев Ернұр, «Увеличение объемов перевалки наливных грузов на АО «НК «Актауский морской торговый порт» за счет установки выносного причального устройства», Республиканский научно-практический журнал «Саясат-Полис», Алматы – октябрь 2022, С-27.

ӘОЖ 372.853

МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНЫПТАҒЫ ОҚУ ПРОЦЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ӘДІСТЕРІ МЕН БАҒАЛАУ

М. Ақзамова, З.Т. Көкшеева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Белгілі ғалым-ұстаз Ы. Алтынсарин «Оқытушыны бағалағанда олардың ісіне қатысы жоқ сөздеріне қарап емес, олардың егістерінің бетіне шыққан жемістеріне, яғни оқушыларына қарай бағалау керек», - десе, әр ұстаз бүгінгі педагогиканың жаңалықтарын өзінің де оқушының да шығармашылық қабілетін дамытуға тиімді пайдаланғанда ғана әрбір ұстаздың жемісі бітік шықпақ», - деген бағалау жайлы өз пікірін айтады.

Оқыту үшін бағалау – оқушылардың өз білім деңгейлерін анықтауға, даму жолдарын қарастыруға, өз жетістігіне жауапты тұлға ретінде қалаптасуына мүмкіндік береді. Оқыту үшін бағалау оқушыға өз жетістіктеріне сыни көзқараспен қарауға мүмкіндік беріп, өз іс-әрекетін терең сараптай алуға үйретеді.

«Бағалау» термині «жақын отыру» дегенді білдіретін латын сөзінен шыққандығы кездейсоқ емес, себебі бағалаудың негізгі сипаты бір адам басқа адамның не айтып, не істегенін немесе өзін-өзі бақылау жағдайындағы өзінің дербес ойлауын, түсінігін немесе тәртібін мұқият бақылауы болып табылады.

Оқушылар өз әрекетін ғана емес, сыныптасының әрекетін сараптан өткізіп, бағалауға үйренеді. Әр оқушы өзіне қойылған баға неғұрлым әділ болғанын талап етеді және өзі қойған бағасы да соғұрлым әділ болады.

Қазақстан Республикасының Білім беру заңында бастауыш білім беру туралы былай делінген: «Бастауыш білім беру – баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу ісіндегі оң талпынысы мен алғырлығын, негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кеңінен меңгеру үшін оқудың, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетудің, мінез-құлық мәдениеті мен дағдыларын дамытуға бағытталған».

Қазақстандық педагог ғалымдар бастауыш сынып оқушыларыны оқыту жөнінде Т.Қ.Оспанов, Б.А.Тойлыбаев, Б.А.Тұрғынбаева және т.б. еңбектерінде құнды пікірлер айтылған. "Білімді ұлт" сапалы білім беру" ұлттық жобасында орта білім беру сапасын арттыру: Қазақстанның өңірлері, қалалық және ауылдық мектептері арасындағы оқыту сапасындағы алшақтықты қысқарту (PISA) мәселесі де қарастырылған.

Мектептің бастауыш сатысында оқушының сапалық және сандық білім деңгейін анықтауда дұрыс бағалау арқылы, оқу сапасын жетілдіруге мүмкіндік туады. Бұл өз кезегінде, мектептегі әрбір оқушының даму динамикасын және оқу барысында алған білім нәтижесінің сапасын жан-жақты және әділ бағалауға қол жеткізеді. Осыған орай қазіргі уақытта мектептің бастауыш сатысында оқыту мазмұнын бағалауда, оны жаңалау және технологияларды пайдалануға байланысты жетілдіру жұмыстары жүргізілуде.

Педагогиканың негізін қалаушы ағартушылар: Я.А.Коменский, Т.А.Ильина, А.С.Макаренко, Жан-Жак Руссо, К.Д.Ушинский, Ы.Алтынсарин, М.Жұмабаев т.б. бастау алып, олар өз кезегінде берік білім беру жайлы пікірлерін білдірген. Қазіргі кезде бұл мәселемен Қазақстан және ТМД ғалымдары: Р.М.Қоянбаев, А.А.Бейсенбаева, В.П.Карибжанова, Г.К.Шолпанқұлова, ал бастауыш сынып оқушыларының оқу үлгерімі мәселесімен Т.Жүндібаева, К.Тілеубергенова, С.Нашарипова сынды озық тәжірибелі педагогтар айналысуда.

Сондай-ақ, ғылыми педагогикалық еңбектерде бастауыш мектептегі оқу-тәрбие үдерісін жетілдіру (Ю.К.Бабанский, И.П.Подласый, Т.Қ.Оспанов және т.б.) бастауыш сынып оқушыларының даму ерекшеліктері (Л.В.Занков, В.В.Давидов, Д.Б.Эльконь және т.б.), бастауыш сынып мұғалімдерін даярлау (А.Колашникова, К.Ә.Өтеев, Ж.Т.Қайықбаев және т.б.), оқыту технологияларын (В.П.Бесыаяско, В.Ф.Шаталов, К.Ә.Ерешова және т.б.) мәселелері зерттелген.

«Математика» сөзінің өзі грек тілінде білім, ғылым деген мағына береді. Олай болса ежелгі замандардан-ақ математикалық білімді ғылымдықтың жоғары дәрежесі ретінде қабылдаған. Математика – адамдарға ой салу арқылы толғандырады, адамдардың ойын жетілдіреді. Басқа ғылымдар да адамның ойын жетілдіреді, алайда кеңдік, тереңдік,

жүйелілік тұрғысынан алғанда оларды математикамен теңестіруге келмейді. Математика адамдарды ойшыл, салмақты болуға, ақыл парасаттылыққа жетелейді. Ойлану, толғану болмаса математика да болмайды. Оқушының математика пәнін игерудегі негізгі қызметі: математикалық формулалар мен ережелерді жатқа білу, оларды есептер шығаруда қолдана білу, күнделікті үй тапсырмаларын орындап отыруы. Олай дейтін себебіміз - оқушының үй тапсырмаларын орындап отыруы – олардың есеп шығара білу дағдысын жақсартады.

Ал, бастауыш мектептегі математика сабағы – математика пәнінің өзіндік ерекшелігін ескере отырып, оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың негізгі формасы ретінде дидактикада анықталған сабақтың өзіндік көрінісі, дербес түрі. Сондықтан бастауыш мектептегі математика сабақтарында білімдік, тәрбиелік, дамытушылық және практикалық сияқты міндеттер іске асырылады. Бұл сабақтарда математикалық білімнің мазмұны және оқытудың әдіс-тәсілдері, оқушының іс-әрекетін ұйымдастырудың формалары мен орындалатын жұмыстың түрлері, оқушының бойында қандай да бір сапалық қасиеттердің қалыптасуын жүзеге асырылады.

Математика сабағының мазмұнын, құрылымын және ұйымдастыру формасын анықтаудағы ең басты құрал оқулық болып табылады. Бастауыш сыныптардың жаңа буын математика оқулықтары жекеленген сабақтарға лайықталып жасалған. Оқулық әр сабақтың үлесі болып табылатын жаттығулардың бірнеше тобын қамтиды. Атап айтқанда:

1. өткен материалды (алдыңғы сабақта өткен, екі-үш күн, бір апта, бір ай немесе бір жыл бұрынғы П.С.) қайталаумен және пысықтаумен байланысты жаттығулар тобы.

2. Сабақта қарастырылуға тиіс мәселеге оқушыларды дайындаумен байланысты жаттығулар тобы.

3. Тікелей жаңа материалмен байланысты жаттығулар тобы.

4. Ілгеріде қарастырылатын қандай да бір күрделі мәселеге оқушыларды алдын ала дайындауды және танымдық қабілеттерді дамыта түсумен байланысты жаттығулар тобы.

5. Шығармашылық деп аталатын, балаларға бұрыннан белгілі үйреншікті түрде ұсынылатын жаттығулардан өзгеше стандарт емес, үйреншікті емес түрдегі жаттығулар тобы. Математика оқулықтарында әр сабақтың үлесіне тиетін жаттығулардың осындай жүйемен берілетіндігіне сүйеніп, бастауыш сыныптардағы математика сабақтары, негізінен, аралас сабақ деуге толық негіз бар. Алайда, бұған қарап бастауыш мектептегі математика сабақтарының барлығы да бірдей аралас сабақ болуы тиіс деуге болмайды, яғни ара-тұра сабақтың басқа типтері де кездесіп отырады.

Оқушыны өз бетімен білім алуға, ол үшін ізденуге, терең ойлауға, зерттеуге дағдыларын қалыптастыру қажет екенін аңғара отырып, жаңа білімді меңгерту үшін ең тиімді әдіс сұрақ – жауап, әңгімелесу, диалог болып табылады. Мысалы, «Білім биржасы», «Аквариум», «Постер», «Фишбоун», «ТВ шоу», «Ыстық орындық», «Ақылдың алты қалпағы», «Блум текшесі», «Даналық ағашы», «Сен маған, мен саған», «Өрмекшінің өрмегі» әдістері. ТВ шоуға оқушылар қатысқанда қысылмай, ашық сөйлеп, белсенділік танытады, түрткі және ашық сұрақтарды қоя біледі.

Кейінгі уақыттардағы педагогикалық және әдістемелік мерзімді басылымдарда математика сабақтарының әр алуан жаңа түрлері де жиі кездесіп жүр. Олар панорамалық, интеграцияланған, сайыс, жарыс, аукцион, саяхат, концерт, ертегі сабақтар және т.б. Бұл атаулар сабақтың типін емес, оның түрін анықтайды. Жалпы алғанда, сабақтың түрі оның белгілі бір типіне орай, тұрақты бақылау мен әр түрлі орындаушының жүргізетін сабақтардың тапсырмаларында құрылған дискриптор бойынша бағалау критерийлеріне сәйкес анықталып, оқушылардың білім сапасын арттыру мақсатында нақты, әділ бағалануы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Математика 2-сынып./ Т.Қ.Оспанов, Қ.Ә.Өтеева, Алматы.: Атамұра.- 2003.-Б.22-26.
2. Математика. Орта білім беру мазмұнын жаңарту аясында бастауыш мектепке (1-4 сыныптар) арналған оқу бағдарламасы. – Астана, 2016.
3. Абдрахманова А., Молдабек Қ., Қойшыбаева Н., Жунисбекова Ж. Особенности применения развивающих игр на уроках математики в начальной школе.- Шымкент, 1999.-Б.128.

ОӘЖ:373.1

ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

И.Д. Атчыбаева, Э.А. Абдыкеримова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеудің мақсаты информатика пәні мұғалімдерінің даярлығы мен сабақта оқыту әдістерін қолдануы бойынша инновациялық әдіс-тәсілдер арқылы орта мектеп оқушыларының сабаққа деген белсенділігін арттыру жолдары қарастырылады.

Түйін сөздер: инновациялық әдіс тәсілдер, Блум таксономиясы, ассоциаграмма әдісі, мектеп, оқыту әдістері, жоба әдісі.

Оқытуда Блум таксономиясын қолдану. Қазіргі кездегі білім беру сапасы оқушылардың түрлі қызметтер саласындағы негізгі құзыреттілік түріндегі білім беру нәтижелерінің жетістіктерімен түсіндіріліп отыр. Оқу әрекетін ұйымдастыруда жеке тұлғаның өзін-өзі таныту тетіктерін, ғылыми ойлау әдістерін, зерттеу мәдениетінің негіздерін игеруді, кәсіби мақсаттарын қалыптастыруды қамтамасыз ету қажеттілігі туындап отыр. Оқушының өздік жұмысын тиімді ұйымдастыруда ұсынылатын Блум таксономиясына негізделген тапсырмалар жүйесінің алдына қоятын мақсаты да жоғарыдағы мәселелерге байланысты құрылған. Құзыреттілік педагогикаға негізделген Б. Блумның мақсат қою технологиясын тиімді пайдаланған оқушының «Мен шығармашыл тұлғамын» деген өзіне-өзі сыни көзбен қарауға көзқарасы қалыптасқан, алған білімін өмірде пайдалана алатын әлеуметтенген құзыретті тұлға даярланады [1]. Деңгейлік тапсырмалар негізінде тұлғаның өз ісіне мақсат қоя отырып, оны іске асыру үшін әр түрлі жағдайлардағы проблемаларды анықтап, жауапты шешім қабылдап, өз шешімінің нәтижесін бағалай алу біліктілігі және эвристикалық, ізденушілік әдістерге негізделген шығармашылық зерттеу мәселелерін шеше алу қабілеттілігі дамиды, тұлғаралық әлеуметтенуі негізінде коммуникативтік құзыреттілігі артады.

Ассоциогамма әдісінің информатика пәнін оқытудағы маңыздылығы.

Ассоциогамма әдісі (диаграммалық байланыстар) – графикалық түсініктер мен құрылымдық [зерделік карта, ойлар картасы (ағыл. Mind map) немесе ассоциативтік карта] түрлерге енгізілген білімдерді оңай қабылдауға көмектесетін оқыту тәсілін пайдалантын кешенді әдіс.

Ассоциогамма әдісі мен түсінігін 1970-ші жылдары ағылшын ғалымы Тони Бузан (Tony Buzan) ұсынды. Оның ойының бастауы: *оқушы ең алдымен ойлаушы болғандықтан ол мыйының сол жақ жартысымен «қисынды ойлайды»*, деген тұжырымдаға келді [2]. Сол себепті оқушы мыйының оң және сол жартыларын бірдей дамыту үшін оның образды-шығармашылық түрде және қисындық-аналитикалық жолмен ойлауын дамытуға көмектесетін өзінің ассоциогаммалық әдісі арқылы жұмыс істеу мен графика арқылы елестету әдісін ұсынды.

Ассоциогамма әдісі білімдерді иерархиялық және көрнекті түрлерде құру үшін керек. Ассоциогамма құру істерінің реті:

1. *Тақырып*: ең алдымен таңдалған басты тақырыпты үлкен парақтың ортасына жазу немесе сызу керек.

Парақты альбомдық форматта пайдаланған дұрыс, бұл көп орын береді.

2. *Басты тармақтар*: парақ ортасында орналасқан тақырыптан, оның жеке аймақтарын көрсететін басты сызықтар сызылады оларға бас әріптермен маңызды сөздер жазылады.

3. *Сызықтар*: басты тармақтардан ойлардың қосымша деңгейлерін көрсететін саны әртүрлі тармақтар сызылады.

4. *Түзетулер*: қажет емес деректер шеңберленуі, сызықтармен түрлендірілуі немес өшіргішпен өшірілуі мүмкін.

Талдау

- Маңызды сөздерді пайдалану арқылы (даярлық пен оқуға) қажетті уақытты және қағаз бетін үнемдеп, ең басты нәрсеге көңіл бөлуге болады.

- Нақты мәліметтер болғандықтан деректер тезірек талданады және есте ұзағырақ сақталады.

- Ассоциогамма деректегі мәліметтерді айқын көрсетеді: графикалық көрсетілімдер негізінде қандай идеялардың/ойлардың жақсы жетілгендігі, ал қайсыларының нашар дамығандығы айқын көрінеді.

- Ассоциогамма әдісі материалдарды қайталауға өте ыңғайлы; маңызды сөздердің ассоциациялық әсерлері ойда бар білімді қайта құруға және тез арада еске түсіруге көмектеседі.

- Жұмыс топтарына бөлген кездерде коммуникативтік (өзара байланыстық) үдерістер қолданылады.

Жоба әдісін пайдаланып оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру. Жобалап оқыту инновациялық технологиясының кең таралған түрлерінің бірі. Жобалық

технология оқушылардың іс-әрекетін түрлендіріп кеңіте түседі. Жобалауға арналған жұмыс бір тақырыпта оқушылар ұжымының және зерттеудің әртүрлі бағытын жалпылайтын жұмыс[3]. Жобамен жұмыс 4 кезеңді қамтиды:

1. Жоспарлау;
2. Талдау кезеңі;
3. Ақпаратты жалпылау кезеңі;
4. Алынған нәтижені көрсету кезеңі.

I кезең.

Жоспарлау. Бұл кезеңде тақырыпты топ болып талқылау кезеңі болады. Оның нәтижесінде 5-6 тақырыпта бөлініп шығады және оны орындаушылар анықталады. Жобаны жоспарлау дегеніміз орындалатын іс-әрекетті жоспарлау болып табылады.

II кезең.

Талдау. Бұл ақпарат алу және талдау кезеңі болып, мыналарды орындауды талап етеді:

- 1) Жобаға қатысушылардың әрбіреуінің міндеттерін дәлдей түсу және анықтау;
- 2) Ақпаратты іздеу және жинақтау. Ақпаратты жинақтау тәсілін оқушы мен мұғалім бірлесіп таңдайды. Оған бақылау, сауалнама жүргізу, социологиялық сауалнама, интервью, эксперимент жүргізу, әдебиетпен жұмыс жатады. Оқушы зерттеу әдістерін пайдалануда мұғалім кеңес беріп отырады. Бұл кезеңде оқушылар ақпаратты іздеудің, оны салыстырудың және класификациялаудың, байланыстарды орнатудың және аналогияны жүргізудің, талдау мен синтезді жүзеге асыру, топта жұмыс істеу дағдысын меңгереді. Сонымен қатар жеке бақылау мен эксперименттен, басқа адамдармен қарым-қатынастың, әдебиетпен, жұмыстан алған пікірлерді үйлестуре үйренеді.

III кезең.

Ақпаратты жалпылау.

Бұл кезеңде алынған ақпаратты құрылымға келтіруге және алған білім, іскерлікпен дағдыны жинақтау жүзеге асырылады.

IV кезең.

Зерттеуден алынған нәтижені көрсету.

Бұл кезеңде оқушы алынған мәліметтерді және нәтижеге жетудің тәсілдерін ұғынады. Оқушылар ақпаратты алуының және талдануының әдіс-тәсілдерін суреттейді, алған білімі мен іскерліктерді көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. – //Қазақстан мектебі., №4, 2011.
2. Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. // Қазақстан мектебі., №4, 2013ж.
3. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2013.

ОӘЖ: 373.1

ИНФОРМАТИКА ПӘНІНІҢ МҰҒАЛІМДЕРІНЕ ТӘЛІМГЕРЛІК ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.И.Базарбай, Э.А. Абдыкеримова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Тақырыптық жоспарлау, оқу жоспары, оқу материалдары мен оқу бағдарламаларын жетіспеушілікпен жасау, оқушылардың кеңейтілген ақпараттық

кабілеттерін дамыту үшін мұғалімдерге мектепте ақпараттық технологияларды пайдалану туралы арнайы көмек көрсету. Айналысты бағдарламалау, жобалау және басқа білімді ақпараттық технологияларды пайдалану жолдарын көрсету арқылы, мұғалімдерге ақпараттық технологияларды пайдалану жолдарын үйрету.

Түйін сөздер: Ақпараттық тексеру курстары, ақпараттық технологиялар және компьютерлік техниканы пайдалану, құрылымдар, әдістемелер, ақпараттық ресурстар, ақпараттық бағдарламалау, тақырыптық жоспарлау, оқу жоспары, оқу материалдары, оқу бағдарламалары, мектепте ақпараттық технологиялар, ақпараттық технологияларды пайдалану.

Тәлімгерлік - ұзақ уақытқа созылатын, тәлімгер мен тәлім алушының арасында, сенімді, жеке тұлғаға бағытталған қарым – қатынас құру үдерісі. Ол тәлім алушының педагог ретінде қалыптасуы мақсатында өзінің білімін, ойлауын тәжірибелік іс амалдардың тиімділігін жеткізуде айтарлықтай қарқын алуына көмектеседі. Тәлімгерлік ету барысында тәлімгер өзінің білімімен, тәжірибесімен бөліседі, ал тәлім алушы еңбек жолында айтулы жетістіктерге жету мақсатында өзінің кәсіби дағдыларын дамытып, проблемаларды шешу жолдарын іздейді. Тәлімгер -өте сенімді, тәжірибелі адам. Тәлімгерлік тәлім алушыға білімін, тәжірибесін беріп, жоғары мүмкіндіктерінің ашылуына көмектеседі.Тәлімгерліктегі басты ұстаным қызмет емес, қарым-қатынас болып табылады, тәлімгер объективті тыңдаушы және бағыттаушы болады.

Тәлімгерліктің өзіне тән негізгі сипаттамасы қарым-қатынас құруға және түйінді дағдыларды белсенді тыңдай білу, тәжірибені дамыту үшін күрделі сұрақтар қою дағдыларын дамытуға бағытталған. Тәлімгер тәлім алушыға күрделі тапсырмалар беріп, қолдау көрсетуге, сенімділік, жанашырлық, шынайылық, адалдық қасиеттерін танытуға дайын болады.

Тәлімгер мен тәлім алушының арасында қарым қатынас мұғалімнің өзіне-өзі көмектесуіне мүмкіндік алып, проблемалардың шешуін өзінше табуға көмектеседі. Сонда құзырлы тәлімгер тәлім алушыға ол үшін нақты проблеманы белгілеуге көмектеседі және оның жеке тәсіліне, нақты мән мәтінге, жұмыс тәсілінің ыңғайына, іс-әрекеттің дұрыс бағытын таңдауға септігін тигізеді. Әрбір сабақта топтық жұмыс арқылы бірлесіп әрекеттенген тиімді болғандықтан, яғни шағын топта оқушылардың бір-біріне деген сезімдері, тыңдай білуі, өз пікірін ұтымды және дәлелді түрде жеткізе білуі, бірлесіп шешім қабылдауы қалыптасады. Барлығы бірігіп қызу әрекет жасайды, жұмыстың қорытынды нәтижесіне өз үлесін қосады. Топтық жұмыста бақылауды топ мүшелерінің өздері жүргізеді. Ал дәстүрлі сабақта бірнеше оқушы әрекет жасайды. Бұл бағдарламада қажет болған жерінде материалды беріп, өзінің басшылық жасайтынын және оқушылардың өздері ойланып, тақырыпты ашу үшін ізденуі қажет екенін,оның арғы жағы балаларды шығармашылық жұмысқа жетелейтінін әрқайсысының жұмыс жасау жолдарын және оларды қалай жүзеге асыруға болатынын түсіндіреді.

Ақпараттық технологиялардың жүйелі әдістері мен құрылымдары оқу процесінде мұғалімдерге жаңа мүмкіндіктер жасауды талап етеді. Бұл мақалада, информатика пәнінде мұғалімдерге тәлімгерлік тақырыбының маңызы және олардың оқыту процесіндегі рөлі талқыланады.

Мұғалімдердің ақпараттық технологияларды қолдануы, оқу материалдарын жасау, оқу жоспарларын өз бетінше жасай алуы маңызды. Оларға ақпараттық ресурстарды пайдалану, ақпараттық технологияларды және бағдарламаларды қолдану тәсілдерін түсіндіру қажет. Мұғалімдер ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың кеңейтілген ақпараттық қабілеттерін дамытуда көмектеседі. Олардың қолдануға арналған технологияларды меңгеруді, ақпараттық тақырыптарды жетілдіруді, оқушылардың дамуын бақылау және жетілдіру мүмкіндіктерін қарастыруы керек. Мұғалімдерге технологиялардың пайдалануы оқу процесінің эффективтілігін арттыруға

көмектеседі. Олар ақпараттық технологияларды қолдану арқылы оқу материалдарын, құрылымдарын және оқушылардың қызметкерлік жағдайын бақылау мүмкіндіктерін жетілдіреді. Сондықтан, информатика пәнінде мұғалімдерге тәлімгерлік тақырыбы жетіспеуші оқу процесін жүргізу мен оқушылардың ақпараттық қабілеттерін дамыту мақсатында критикалық маңыздылыққа ие.

Мұғалімдерге тәлімгерлік тақырыбы арқылы оқу процесін жүргізу мен оқушылардың ақпараттық қабілеттерін дамыту мақсатында критикалық маңыздылықты толық түсіндіру үшін кейбір нұсқаулықтарды мәліметтерге қосу керек.

- оқушылардың талдауларын жүзеге асыру: Мұғалімдер ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы оқушылардың талдауларын жүзеге асыру керек. Олардың жетілдіру көзінде ақпараттық жұмыс жасауға, оқу материалдарын таңдауға және үйретудің әдістемелерін жетілдіруге көмектесу керек.

- жетіспеуші оқу материалдарының қолданылуы: Мұғалімдер өзінің оқу материалдарын дайындау кезінде жетіспеуші болуы маңызды. Оқушыларға күнделікті іс-шаралар және мұғалімнің ойындары, оқушылардың талдауларын дамыту үшін технологиялық құрылғылар пайдалану керек.

- оқушылардың жеке жұмыстарының дамытуы: Оқушылардың қолдануға арналған технологияларды пайдалануы арқылы жеке жұмыс жасауларын жетілдіру критикалық. Оларға бақылау және бақылау арқылы жетілдіру көмек көрсету арқылы олардың өздерін жетілдіру үміткерін жақсарту мүмкін.

Мұғалімдерге тәлімгерлік тақырыбы арқылы оқу процесін жүргізу мақсатында олардың ақпараттық технологияларды пайдалануы критикалық маңыздылығын білдіреді және оқушылардың ақпараттық қабілеттерін дамытуына көмектеседі.

Мұғалімдерге тәлімгерлік тақырыбын жетіспеуші оқу процесін жүргізудің бірінші қадамы — ақпараттық технологияларды қолдану. Осы мақсатпен пайдалануға ұсынылатын кейбір ақпараттық технологиялар:

Веб-платформалар: Оқу материалдарын жинау, оқушыларға кез келген уақытта-жерде оқу мүмкіндігін беру үшін веб-платформалар пайдалану мүмкін. Google Classroom, Moodle, Schoology, Edmodo сияқты платформалар оқу материалдарын жүктеу, сабақтарды жүзеге асыру және оқушыларға ұсыну мүмкіндіктерін береді.

Мультимедиа құралдары: Оқу материалдарын аударуға мүмкіндік беретін мультимедиа құралдары пайдалану маңызды. Видеороликтер, интерактивті сабақтар, вебинарлар, аудиоматериалдар оқушылардың назарын аударуға көмектеседі және олардың оқуын қызығырақ түрде жүргізуге мүмкіндік береді.

Веб-қосымшалар және қамтамасыз етуші программалар: Оқушылардың үйлерінде оқу мүмкіндігін бекіту, оқу материалдарын онлайн жүктеу, сабақтарды жүргізу және ақпараттық алмасу үшін веб-қосымшаларды пайдалану маңызды. Zoom, Microsoft Teams, Google Meet сияқты бір жүйеден оқушылармен тікелей байланыстыруға арналған қамтамасыз етуші программалар мәтін, сурет және оқу материалдарын біріктіру, жеткізу және бақылау мүмкіндіктерін береді.

Электронды кітаптар және онлайн ресурстар: Оқу материалдарын электронды кітаптар мен онлайн ресурстар арқылы ұсыну оқушыларға құбылыс жасауға көмектеседі. Бұлардың арасында Khan Academy, Coursera, TED-Ed, YouTube Channels, OpenStax сияқты платформалар жатады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Федорова Г.А. Виртуальное методическое объединение учителей информатики в интегрированной информационно-образовательной среде «школа-педвуз» // Сибирский педагогический журнал. - Новосибирск, 2014. - №5. - б. 55-60.

2. Пак Н.И. Нелинейные технологии обучения в курсах информатики и информационных технологий: дис. ... док. пед. наук: 13.00.02. - Красноярск, 2000. - 246 б.

3. Бидайбеков Е.Ы., Камалова Г.Б., Аққасынова Ж.Қ. Мега сабақтар туралы халықаралық білім беру кластері шеңберіндегі информатика // Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары «Ағымдағы Қазіргі ғылым мен білімдегі инновациялардың мәселелері мен тенденциялары», 60 жылдық мерейтойына арналған профессор Т.А. Тұрмамбекова. – Түркістан, 2017. – 36-39 б.

4. Орынбаева Ж.Р. Инновационная модель в образовательной практике // Техникалық және кәсіптік білім. - 2014. - №1. - 29-31 б.

УДК: 633.1: 631.58: 631.559

ДИНАМИКА НАКОПЛЕНИЯ БИОЛОГИЧЕСКОЙ МАССЫ И УРОЖАЙНОСТЬ СОРТОВ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В СИСТЕМЕ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ

А.К. Баймуратов

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Пшеница является наиболее широко используемой культурой в пищу человека. Озимая пшеница составляет 38% от общего мирового производства пшеницы. В основном его выращивают на юге, юго-востоке региона. На севере сеют яровую пшеницу. Каковы характеристики озимой пшеницы по сравнению с яровой пшеницей? Они могут много и интенсивно использовать минеральные удобрения в почве, биоклимате окружающей среды. В результате урожайность зерна будет очень высокой.

Ключевые слова: озимая пшеница, точное земледелие, сорта озимой пшеницы, Green Seeker, динамика накопления биомассы, NDVI, урожайность.

Актуальность и новизна темы. Если число людей будет продолжать расти такими темпами из года в год, есть выводы, что к 2050 году число людей резко увеличится и достигнет 10 миллиардов. А это, в свою очередь, является одной из главных проблем обеспечения человечества продовольствием. Даже сегодня использование человеком природного ландшафта очень интенсивно. В результате во всех регионах увеличивается разрушение природных ландшафтов и высыхание почв сельскохозяйственных территорий, эрозия и засоленность территорий. Роль аграрной науки в решении этой проблемы особенная. То есть развитие промышленности без негативного воздействия на природу является единственным средством получения высококачественной продукции – агротехнологической системой точного земледелия.

Технология точного земледелия реализуется непосредственно с помощью спутников и дронов (используются новейшие технологии, такие как специальные программы, разработанные 7-GPS, GNSS, ГЛОНАСС). А используемая техника должна быть оснащена специальным инновационным орудием (комбайн Jondir, тракторы УТО, Wintex 1000S). Именно поэтому основы использования этой технологии очень нужны людям, которые занимаются в крупных агрохолдингах.

Повышение плодородия почвы и экологической чистоты сельскохозяйственной продукции, экономия 10-15% расхода семян за счет земледелия, возможность проведения агротехнических мероприятий не только днем, но и ночью, в результате повышение производительности труда в 30 раз. -50%, при использовании минеральных удобрений и химикатов. Снижение на 15-20% позволяет снизить затраты топлива в среднем на 20-30%.

Исследования проводились на стационарной орошаемой почве Казахского НИИ сельского хозяйства и селекции, расположенного в полевом районе Заилийского Алатау.

Объект исследования: орошаемые открытые черно-бурые почвы высокогорной равнины Заилийского Алатау и сорта озимой пшеницы: Безостая 100, Гром, Матай, Алия.

3.2 Методы исследования

По схеме внесения удобрений на эти сорта рассчитывали получить урожайность зерна 40, 60, 70 т/га. Для достижения такого результата были использованы следующие четыре варианта:

1) без удобрений (контроль); 2) $N_{90}P_{60}K_{45}$; 3) $N_{120}P_{90}K_{60}$; 4) $N_{150}P_{120}K_{90}$.

Результаты. Измерения индекса NDVI посевов различных сортов озимой мягкой пшеницы проводились в течение нескольких вегетационных сезонов (2015-2018 гг.) с периодичностью 5–8 дней при помощи приборов GreenSeeker RT200 и GreenSeeker Handheld (Trimble) (рисунок-1).

В данном эксперименте они не достигали своего потенциала 60-80 ц/га за счет реакции на условия среды (снижение, скачки NDVI). Анализируя показатели NDVI с урожайностью установили следующие значения NDVI: если выше 0,8 (очень высокая), 0,75–0,79 (высокая), 0,70–0,74 (средняя), 0,65–0,69 (низкая), 0,60–0,64 (очень низкая). По параметру стандартного отклонения поля ранжированы на две группы: с сильным варьированием по годам, например со стандартным отклонением больше или равно 0,05 и без сильного варьирования по годам, со стандартным отклонением менее 0,05. В наших исследованиях доминировали поля с сильным варьированием, хотя часть полей характеризуется как низкого варьирования NDVI.

Выделены ранги полей по состоянию посевов на них как косвенной характеристики актуального плодородия почв от:

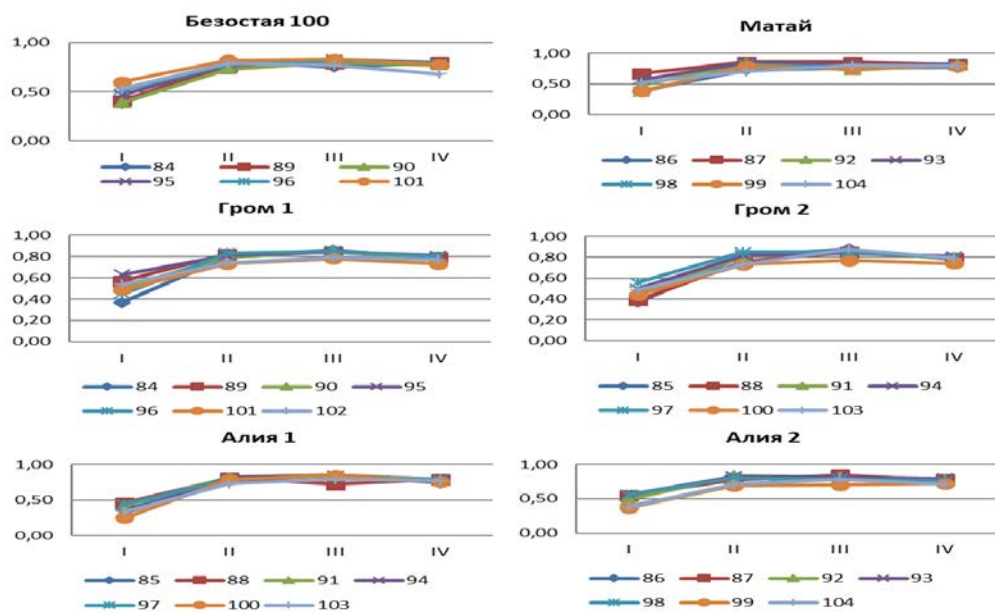

Рисунок 1. Динамика накопления биомассы растений сортов озимой мягкой пшеницы в урожае 2019г.

Безусловно, такое ранжирование имеет природно-климатическую привязку к уровню урожайности и конкретной сельскохозяйственной культуре в системе программирования урожая для сортов разной интенсивности. В этой связи, для проведения исследований по точному земледелию подобраны интенсивные сорта озимой пшеницы (Алия, Матай, Безостая 100, Гром).

В данных опытах урожайность этих сортов соответствовала отбору по максимальному значению NDVI и его стабильности по фазам развития растений как

реакции на изменчивость условий среды (максимум t^0), в т.ч. по засухоустойчивости в критические по температурному режиму фазы. Исследования проведенные в течение 3-х экспериментального сезона по изучению зеленого индекса озимой пшеницы разного потенциала продуктивности позволил установить различия на уровне сортов пшеницы. В результате исследований благоприятных условиях отмечено превосходство сортов по накоплению биомассы, преобладающим фактором, влияющим на зеленый индекс является климатический фактор.

Определение зеленого индекса полей пшеницы осуществлено на дифференцированном уровне: сорт, удобрения и типы орошения (рисунок 2).

Зеленый индекс биомассы растений определены у сортов Безостая 100, Гром, Алия и Матай начиная с фазы кущения до колошения. В эти фазы показатель зеленого индекса составила минимум от 0,25, например для сорта Алия, дл 100 и максимум до 0,88, для сорта Гром, дл 85 и 103. В фазы кущения максимальным значение зеленого индекса было у сорта Матай и Гром. У сорта Матай зеленый индекс был стабильно высоким по фазам вегетации. Далее измерение зеленого индекса на пшеничном поле проведено на завершающих фазах вегетации: цветение и налив зерна.

В фазу цветения зеленый индекс для сортов Безостая 100, Алия, Гром и Матай варьировали от 0,68 для сорта Безостая 100 до 0,83 для сорта Матай. Для сорта Матай в процессе всей вегетации на всех делянках индекс биомассы растений характеризовался высоким и стабильным (рисунок 2). В результате измерения во всех фазах вегетации отличался сорт Гром с д.97 – (0,56-0,85-0,85-0,80) и с д.96 (0,45-0,83-0,85-0,80), а также сорт Алия с д.93 (0,56-0,83-0,82-0,80). Максимальное значение зеленого индекса в разные фазы колошение и/или цветение, и в начальные фазы кущения: Безостая 100 с д.101 (0,60-0,82-0,83-0,79); Гром с д.95 (0,63-0,81-0,84-0,81). Для сравнения с урожайностью зеленый индекс положительно коррелировало для сорта Гром, Безостая 100, Алия. В наших исследованиях в более благоприятный по условиям увлажненности год отмечено превосходство сортов по накоплению биомассы, преобладающим фактором, влияющим на зеленый индекс биомассы растений является погодное условия и конкретный сорт сельскохозяйственных культур.

Таким образом, NDVI является информативным методом прижизненного прогнозирования накопления биологической массы в процессе вегетации.

Заключение. С помощью дрона Parrot Disco осуществлялся контроль и своевременная подкормка азотными удобрениями на этапах органогенеза, в результате чего стало понятно, что он играет важную роль в росте растения и продукции (N- 4,4%, P₂O₅ -0,9%, K₂O-5,5%). Открытая черно-бурая почва орошаемой территории юго-востока Казахстана обеспечивает полную возможность выращивания всех видов сельскохозяйственных культур в системе точного земледелия по водно-физическим свойствам и потенциальному уровню плодородия

По годам исследований установлено, что количество фотосинтетически активной радиации (ФБС) за вегетационный период озимой пшеницы варьировало от 1129 МДж/м² в 2018 году до 1184 МДж/м² в 2019 году. Формирование ассимиляционного аппарата с помощью интенсивной технологии оказало существенное влияние на сорта озимой пшеницы от 57,35 до 77,28 тыс. м²/га. Изменения урожайности зерна наблюдались при точном земледелии. За годы исследований в среднем изменилась Алия - 69,4 т/га, Матай - 66,7 т/га, Безостая - 100-65,5 и Гром - 67,2 т/га.

Индекс вегетации свидетельствовал о росте зеленой биомассы в период развития растения и ее уменьшении при созревании зерна. Оценка пространственной изменчивости индекса NDVI отражает разнообразие отдельных экспериментальных полей. Значение индекса растительного покрова NDVI колебалось от 0,58 до 0,88 и имело аналогичные характеристики с полученными результатами урожайности.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вебсайт ФАО. Как прокормить население мира в 2050 году. – 2009. – 30 с.
2. Fehér I., Fieldsend A.F., The potential for expanding wheat production in Kazakhstan. Analysis from a food security perspective. – EUR 29386 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2019, ISBN 978-92-79- 96386-5, doi:10.2760/487249, JRC113009. – 114 p.
3. Karimpour M., Siosemardeh A., Fateh H., Badakhshan H., and Heidari G., “Effects of nitrogen fertilizer on yield and some physiological characteristics on two drought resistance and susceptible wheat (*Triticum aestivum* L.) cultivars in response to water stress // International Journal of Farming and Allied Sciences. – 2013. – Vol. 2 (12). – P. 311–324.
4. Babar M.A., Reynolds M.P., van Ginkel M., Klatt A.R., Raun W.R., Stone M.L., Spectral reflectance to estimate genetic variation for in-season biomass, leaf chlorophyll, and canopy temperature in wheat // Crop Science. – 2006. – Vol. 46 (3). – P. 1046-1057.
5. Zhao B., Duan A., S.T., Liu Z., Chen Z., Z., Gong Z., Zhang J., Xiao J., Liu Z., Qin A., Ning D. Exploring new spectral bands and vegetation indices for estimating nitrogen nutrition index of summer maize // European Journal of Agronomy – 2018. – Vol. 93(1). – P. 113-125.

УДК: 612.821

ЛИМФОДИМАКА ПРИ ИНТОКСИКАЦИИ ФЕНИЛГИДРАЗИНОМ

А.К Баймуратов, Э.У. Сагиндыкова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Разработан новый способ хронической интоксикации крыс производным диметилгидразина НДМГ 1,1 –фенилгидразином и изониазидом, который ориентирован на внутрибрюшинное введение токсиканта дробно 3 раза в неделю через день, что экономично вместо 90 дневной затравки через пищевод с помощью катетера. Из представленных данных видно, что у крыс и кроликов после хронической интоксикации фенилгидразином нарушаются обмен белков и т.д.

Ключевые слова: несимметричный диметилгидразин, перекисное окисление липидов, гидразид изоникотиновой кислоты изониазид, аланинаминотрансфераза, аспаратаминотрансфераза, интерстициальная жидкость, артериальное давление, артериальная гипертензия, десименированное внутрисосудистое свертывание

Несимметричный диметилгидразин 1,1 (1,1 НДМГ) обладает высокой токсичностью. Для Казахстана, где находится космодром «Байконур», особую значимость приобретает ракетное топливо, содержащее 1,1-НДМГ.

Известно токсическое воздействие 1,1-диметилгидразина и его производных на систему крови, морфологию печени и иммунную систему. Однако, отсутствуют исследования о влиянии производных гидразина на функции лимфатической системы. Цель исследования – изучить биохимические и реологические показатели лимфы и крови при интоксикации фенилгидразином.

Материалы и методы исследования. Опыты проведены на 45 белых лабораторных крысах (180 - 220 г), наркоз эфирный. Фенилгидразин (1,88 мг/100 г), вводили per os через катетер в желудок крыс ежедневно в течение 90 дней. 10 крыс составили контрольную группу. Лимфоток регистрировали из грудного протока. Время свертывания крови и лимфы определяли по Сухареву, вязкость - на вискозиметре ВК-4, рН лимфы и крови - на анализаторе OSMETECH OPTI™ CCA (США). Форменные элементы крови, гематокрит и

гемоглобин изучали на гематологическом анализаторе SYSMEX KX-2199 (Япония). В пробах лимфы и плазме крови определяли содержание общего белка биуретовым методом, концентрацию глюкозы - на приборе «Глюкотренд-2» (Швейцария) с помощью бумажных тест-полосок. Содержание мочевины, креатинина, активность ферментов аланинаминотрансферазы (АЛТ) и аспартатаминотрансферазы (АСТ) определяли по методам, описанным в руководстве на анализаторе автоматическом открытого типа «Analett» с использованием препаратов фирмы «Витал» (Россия). Материал обработан статистическим методом с использованием критерия Стьюдента на ЭВМ.

Результаты исследования показали, что лимфоток снижался от $0,32 \pm 0,01$ (контроль) до $0,21 \pm 0,01$ мл/час, т.е. уменьшался на 35%. Время свертывания крови и лимфы после хронической интоксикации фенилгидразином сокращалось на 32 и 28%, соответственно. Вязкость крови и лимфы значительно возрастала, рН сдвигался в сторону ацидоза (Рис. 1.2). В контроле у крыс рН крови составил, в среднем, $7,4 \pm 0,2$ после интоксикации крыс фенилгидразином он сдвигался в сторону ацидоза до $7,24 \pm 0,02$. (таблица 2). Морфологический состав крови после интоксикации ФГ значительно изменялся (таблица 1) После хронической интоксикации крыс фенилгидразином наблюдалось повышение уровня глюкозы в крови и лимфе (рис. 1). Вероятно, фенилгидразин угнетает β -клетки поджелудочной железы, которые продуцируют инсулин. Полагают, что фенилгидразин вызывает активацию перекисного окисления липидов, что приводит к снижению антиоксидантной защиты многих систем организма (1,2-таблицы).

Таблица 1 - Морфологический состав крови у крыс с острой и хронической интоксикацией фенилгидразином

Наименование показателей	Контроль ая группа	Острая интоксикация	Хроническая интоксикация
Лейкоциты, мкл	$7,4 \times 10^3 \pm 0,5$	$11,8 \times 10^3 \pm 0,7^*$	$13,6 \times 10^3 \pm 0,8^*$
Эритроциты, мкл	$5,87 \times 10^6 \pm 0,5$	$7,30 \times 10^6 \pm 0,6^*$	$9,64 \times 10^6 \pm 0,6^{**}$
Гемоглобин, s/dl	$13,5 \pm 1,7$	$14,2 \pm 1,5$	$15,9 \pm 0,9^*$
Содержание гемоглобина в одном эритроците, s/dl	$32,4 \pm 2,5$	$31,5 \pm 2,0$	$30,6 \pm 2,1$
Гематокрит, %	$43 \pm 2,0$	$44 \pm 2,5$	$52,4 \pm 3^*$
Тромбоциты, мкл	$380 \times 10^3 \pm 9,8$	$540 \times 10^3 \pm 7,0^*$	$696 \times 10^3 \pm 9,0^{**}$
* Достоверно по сравнению с контролем, $p < 0,05$, * - $p < 0,01^{**}$			

Таблица 2 – Реологические показатели лимфы и крови при острой и хронической интоксикации крыс фенилгидразином

Названия показателей	Контрольная группа	Хроническая интоксикация
Лимфоток, мл/час	$0,32 \pm 0,01$	$0,21 \pm 0,01^{**}$
Время свертывания крови, с	$246 \pm 4,4$	$255 \pm 4,3^*$
Время свертывания лимфы, с	$320 \pm 5,1$	$282 \pm 8^*$
Вязкость крови, сп	$4,2 \pm 0,2$	$5,8 \pm 0,4^*$
Вязкость лимфы, сп	$2,3 \pm 0,2$	$2,9 \pm 0,2^*$
рН крови	$7,40 \pm 0,02$	$7,24 \pm 0,02^*$

рН лимфы	7,56±0,08	7,27±0,06*
Гемоглобин, g/dl	13,2± 0,6	15,5± 0,6*
Гематокрит, %	46±2	54 ±3*
* Достоверно по сравнению с контролем при P<0.05, ** P < 0.01		

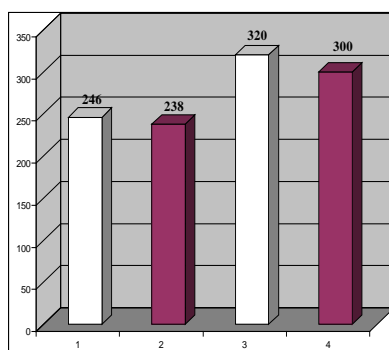

Рис.1. Сдвиги времени свертывания крови (1, 2) и лимфы (3, 4) при отравлении фенилгидразином.

Обозначения: белые столбики – норма, красные - после хронического отравления (сек.)

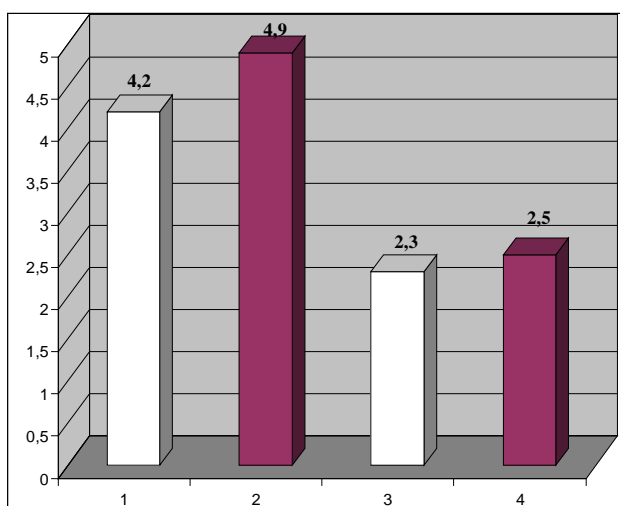

Рис.2. Сдвиги вязкости крови (1, 2) и лимфы (3, 4) при отравлении фенилгидразином.

Обозначения: белые столбики – норма, красные - после хронического отравления (сп).

Как видно из полученных данных, уровень глюкозы в лимфе как в контрольной группе крыс, так и после отравления токсикантом был выше, чем в плазме крови. Содержание общего белка в плазме крови и лимфе снижалось, так как фенилгидразин избирательно поражает ткани печени. Содержание мочевины уменьшалось, а содержание креатинина в плазме крови и лимфе повышалось по сравнению с контролем.. Вероятно, в связи с токсическим поражением функции печени фенилгидразином нарушается соотношение конечных токсических продуктов азотистого обмена в крови и их выведение из организма.

Согласно нашим данным, резко возрастает активность aminotransferase ферментов - АЛТ и АСТ в плазме крови, что указывает на активацию цитолитических процессов и, в частности, способствует разрушению гепатоцитов в печени. Согласно данным литературы, после отравления растущих

животных несимметричным диметилгидразином обнаружены деструктивные очаги в разных долях печени и портальных трактах, признаки жировой дистрофии. При экспериментальной интоксикации крыс фенилгидразином обнаружены значительные повреждения структуры печени, проявляющихся развитием гидропатической дистрофии гепатоцитов и повышением перекисного окисления липидов. Поскольку синтез белков осуществляется с участием печени, а дезактивация аммиака и креатина и их превращение в мочевины и креатинин осуществляется также в печени, то становится очевидным, что вся эта негативная картина сдвигов биохимических показателей в крови и лимфе обусловлена токсическим поражением печени фенилгидразином и с проявлением активации перекисного окисления липидов, которое угнетает функции многих внутренних органов.

Выводы

1) Длительная интоксикация крыс фенилгидразином привела к возрастанию числа эритроцитов, лейкоцитов, тромбоцитов, гематокрита и уровня гемоглобина в крови. Через 8-10 дней эти явления уменьшались. Эффект хронической интоксикации указывает на появление ацидоза, усиления тенденции к тромбозу сосудов и становление окислительного стресса.

2) Биохимический состав плазмы крови и лимфы при хронической интоксикации животных фенилгидразином показал значительные сдвиги в содержании глюкозы, общего белка в крови и лимфе и в уровне конечных продуктов азотистого обмена.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балхыбекова А.О., Ахметбаева Н.А., Булекбаева Л.Э. Состояние адренергической иннервации лимфатических сосудов и узлов при аллоксановом диабете // Известия НАН РК, МОН РК. Сер. биол. и мед. – 2007. – №1. – С. 37–40.

2. Бородин Ю.И. 50 лет лимфологии // Проблемы лимфологии и интерстициального массопереноса: материалы науч. конф. с междунар. участием, посвящ. 75-летию со дня рождения и 50-летию науч.-педаг. деятельности Ю.И. Бородина (Новосибирск, 1-3 июня 2004 г.). – Новосибирск, 2004. – С. 5–12

3. Говырин В.А. Адаптационно-трофическая функция сосудистых нервов // Развитие научного наследия акад. Л.А. Орбели. – Л.: Наука, 1982. – С. 162–181.

4. Ергожин Е.Е., Соломин В.А., Якунов В.В. Химико-экологический мониторинг объектов окружающей среды – одно из основных направлений изучения экологических аспектов влияния космодрома «Байконур» // Вестник КарГУ. Серия биологии, медицины и географии. – 2001. – № 1 (21) – С. 93–96.

УДК 57:378.02

1 КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ОҚУ ОРТАСЫНА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ә. Балғабай, Р. Изимова

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Ақтөбе, Қазақстан

Аңдатпа. Мақала бірінші курс студенттерін университет ортасымен білім беру бағдарламаларын игеру жағдайларына бейімдеу мәселесіне арналған. Ұйымдастыру моделі мен зерттеудің кейбір нәтижелері ұсынылған.

Түйін сөздер: бейімделу, бейімделудің психологиялық-педагогикалық аспектілері, университет ортасы, ұйымдастыру моделі.

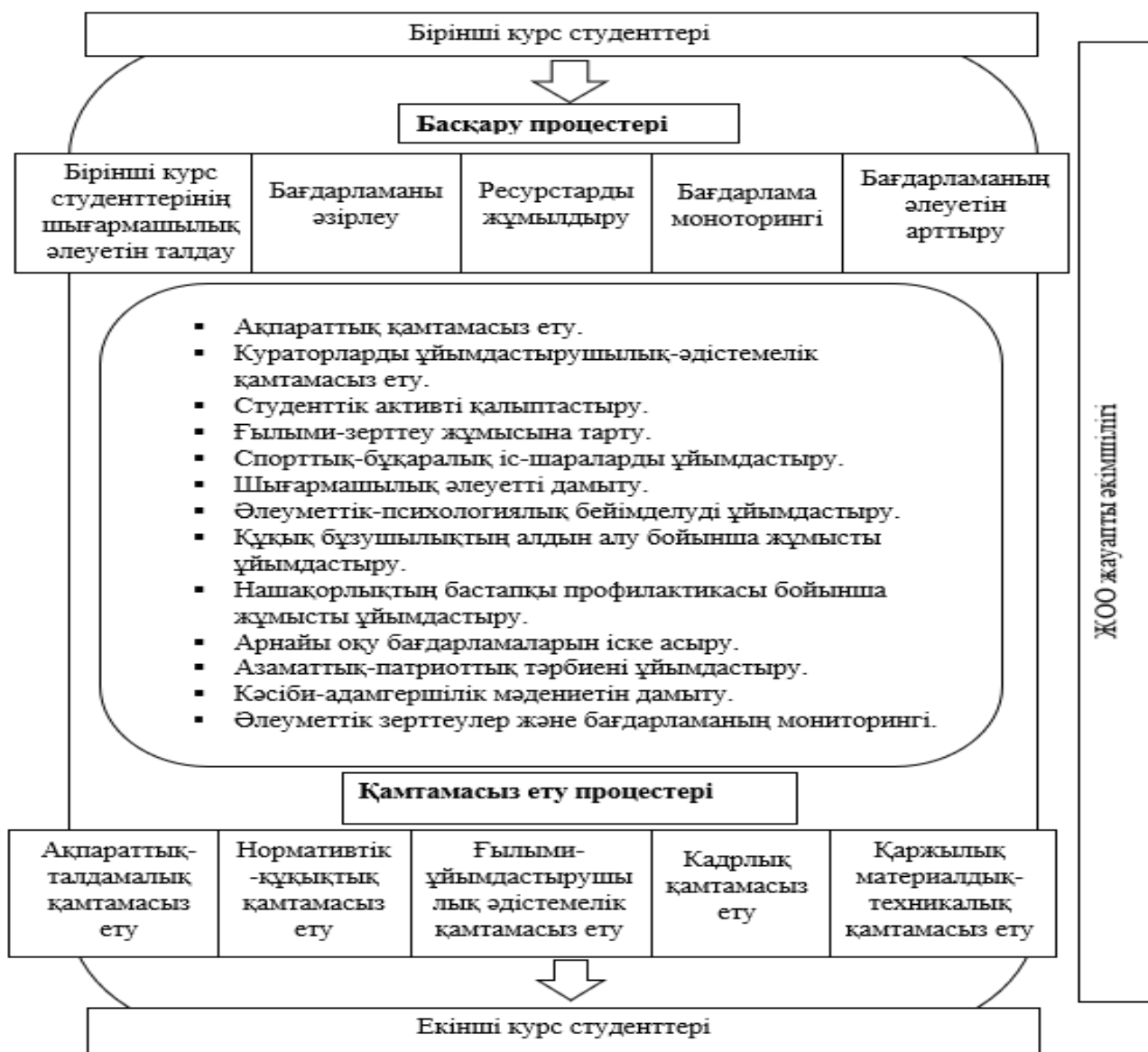
Студенттердің университет ортасына бейімделуі болашақ маманның жеке дамуы мен кәсіби қалыптасуының маңызды кезеңі болып табылады. Білім беру қызметінің сапасы мен тиімділігі, университет түлектерінің одан әрі кәсіби ұтқырлығы, олардың бәсекеге қабілеттілігі студенттердің бұл процесінің қаншалықты сәтті өтуіне байланысты.

Университетке түсу кезінде бірінші курс студенті өте ауыр дағдарыстық жағдайды бастан кешіреді, оның себептері қоршаған әлеуметтік шындықтың өзгеруі, оны қабылдау және түсіндіру тәсілдері психологиялық күйзелістер болып табылады. Кіші курс студенттерінің бейімделуін алдын алу бойынша жұмыс технологиялары көптеген зерттеушілердің назарында болған. Мысалы, Г.Ф.Токареваның ғылыми еңбектерінде студенттер мен университеттің әлеуметтік-мәдени ортасының өзара әрекеттесуі арқылы сипатталатын бейімделу процесінің құрылымы және бейімделу процесінің типологиясы ұсынған [1].

Ішкі және сыртқы факторлардың бейімделу процесіне әсер ету дәрежесін анықтау үшін Л.Ю.Логунова технологияларды қолдану әдісін ұсынды: әлеуметтенудегі бастамашыл сәттерді оқыту мен тәрбиелеуді, жеке тұлғаны дамытудағы әуесқойлық принциптерді және мақсатты педагогикалық әсерді біріктіру. Тұлғаның негізгі психологиялық сапасын анықтай отырып, бейімделу процесінің типологиясы да ұсынылған; бағдарлау, бағалау кезеңдері және үйлесімділік кезеңі бөлінген [2].

Жүргізілген зерттеулер барысында студенттерге бейімделу процесінің ұзақтығы мен сипатына айтарлықтай әсер етуі мүмкін 13 факторды таңдау ұсынылды. Нәтижеде ең үлкен проблемалар: бос уақыттың жетіспеушілігі (респонденттердің 41,6%) және өздерін ұйымдастыра алмайтын студенттердің үлесі (27,5%) тудыратыны анықталды. Тек әрбір бесінші студент оның өзінің студенттік өмірге бейімделуінде ерекше проблемалар болмағанын атап өтті. Бірқатар студенттер "оқу процесінің шамадан тыс жүктелуін" және "жоғары оқу орнына дейінгі дайындық деңгейінің жеткіліксіздігін" атап өтеді.

Төменгі суреттегі бірінші курс студенттерінің бейімделу моделі педагогикалық жобалау принциптері мен сапа менеджменті жүйесінің талаптары негізінде әзірленген [3].

1-сурет. Бірінші курс студенттерін бейімдеу бойынша жұмысты ұйымдастыру моделі

Модель басқару процестерін (бағдарламаның мониторингі, бағдарламаның әлеуетін арттыру) және қамтамасыз ету процестерін (ақпараттық-талдамалық қамтамасыз ету, нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету, ғылыми, ұйымдастырушылық-әдістемелік қамтамасыз ету, кадрлық қамтамасыз ету, қаржылық, материалдық-техникалық қамтамасыз ету) көздейді.

Бірінші курс студенттерін бейімдеу бойынша жұмыс моделі мен бағдарламасын әзірлеудегі маңызды кезеңінің бірі "бағдарлама мониторингі" бағытында ұсынылған және бағдарламаны басқару жүйесіне кіретін бағдарламаның бейімделу критерийлерін, жұмысының тиімділігін анықтау болды. Мониторинг объектілері жоспарланған процестің барысы, бірінші курс студенттерінің қажеттіліктерін, күтулерін және қанағаттануын бағалау болып табылады. Білім алушылардың бейімделу процесін зерттеу психологиялық тестілеу, социологиялық сауалнамаларды қолдана отырып, сессия нәтижелері бойынша статистикалық деректерді талдау арқылы жүзеге асырылады.

Бірінші курс студенттерінің сәтті бейімделуі студенттің психологиялық жайлылығының, оқу үлгерімінің, қоғамдық белсенділіктің, ал болашақта – жоғары

кәсібилік пен бәсекеге қабілеттіліктің кепілі болып табылады. Сондықтан бірінші курс студенттерімен жұмыс істеудің жүйелі, ғылыми негізделген кешенді тәсілі қажет және ол университет жұмысының тиімділігін анықтайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Токарева Г.Ф. Структура социально-профессиональной адаптации студентов в вузе // Объединенный журнал. – 2005. – № 27. – С. 25–30.

2. Ахмедова З.Ж. Психологическое основы развития возможностей интеллектуального творчества молодежи в образовательном процессе. Academy. Научно-методически журнал №5 (56), 2020

3. Резник С.Д., Черниковская М.В. Адаптации студентов-первокурсников к условиям обучения в университете. Опыт, проблемы, перспективы. Вестник Кем.ГУ. Серия: гуманитарных и общественных наук. №4, 2017

УДК 57

РОЛЬ И ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ (BLENDED LEARNING) НА УРОКАХ БИОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

А.А. Бердаман

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Современное образование стремится интегрировать передовые методики обучения, среди которых особое место занимает смешанное обучение. В данной статье рассматривается роль смешанного обучения на уроках биологии. Смешанное обучение сочетает в себе традиционные методы преподавания с применением современных технологий и ресурсов интернета. Оно обеспечивает индивидуализацию обучения, стимулирует активное участие студентов, а также способствует развитию критического мышления и самостоятельной работы. На уроках биологии смешанное обучение позволяет учащимся более глубоко погружаться в изучаемые темы благодаря доступу к разнообразным образовательным ресурсам, включая интерактивные уроки, онлайн-лекции, видеоматериалы и веб-сайты с интерактивными заданиями. Такой подход способствует повышению мотивации учащихся, улучшению их усвоения материала и формированию навыков самообразования, что важно для успешного усвоения знаний в современном информационном обществе.

Ключевые слова: Технология смешанного обучения; информационная грамотность; модель обучения; биологическое образование; смешанное обучение; систематический обзор.

Введение

Реализация обучения очно в классах по биологии сталкивается с несколькими проблемами, например, в контексте изучения биологии в различных аспектах, таких как анатомия, физиология и биохимия, включая недостаток гибкости, материалы, к которым невозможно получить доступ в любое время и в любом месте, а также большое количество студентов, из-за чего невозможно провести практические занятия. Решением этой проблемы является сочетание очного обучения с онлайн-обучением, или смешанное обучение [1].

Смешанное обучение - это модель обучения, которая сочетает очное обучение с онлайн-обучением с использованием технологий, доступных онлайн и оффлайн. В рамках смешанного обучения используются электронное обучение и мультимедийные технологии, такие как видеопотоки, виртуальные классы и онлайн-анимированные тексты в сочетании с традиционными формами обучения в классе [2]. Смешанное обучение стало популярным и широко используется во время пандемии Covid-19, так как очное образование в школах было приостановлено во многих странах для предотвращения распространения Covid-19 [3].

Стратегии смешанного обучения широко используются в различных контекстах и предметах как на уровне средней школы, так и на уровне колледжа и университета. Проведение обзора текущих тенденций смешанного обучения важно для определения его реализации, эффективности, проблем и стратегий применения [4].

Материалы и методы

Одной из наиболее перспективных методик, объединяющих традиционные школьные методы и современные цифровые технологии в образовании, является концепция смешанного обучения. Ее уникальность заключается в том, что она позволяет комбинировать преимущества прямого взаимодействия с учителем, способствующего эмоциональному восприятию учебного материала и развитию индивидуальности ученика, с возможностью индивидуализированного обучения. Такой подход должен сделать образовательный процесс максимально эффективным для каждого учащегося [5].

Цель данного исследования заключалась в разработке и проверке эффективности методики применения смешанного обучения на уроках биологии в 7-8-м классе общеобразовательной школы с целью формирования информационной грамотности учащихся. В исследовании участвовали 54 ученика 9-х классов общеобразовательной школы № 5 города Актау.

Параметрическое исследование было проведено, чтобы понять преимущества и недостатки различных режимов обучения, таких как онлайн, офлайн и смешанный.

Результаты

В сложной ситуации, когда поездка на учебу кажется затруднительной, большинство учеников всё же выразили желание посещать офлайн-занятия в школе. Это говорит о том, что они предпочитают офлайн-формат, хотя некоторые из них всё же предпочитают онлайн-занятия в такие дни. Некоторые не смогли определиться с конкретным выбором.

Согласно рис.1, 48% учеников предпочитают онлайн занятия при неблагоприятных обстоятельствах, 46% хотели бы посещать оффлайн и 6% проявляют нерешительность.

Рис. 1 - Предпочтительный способ обучения студентов в неблагоприятной ситуации

Офлайн-классы открывают множество возможностей для знакомств и взаимодействия с новыми людьми. Сильное желание общаться со сверстниками, чтобы вместе учиться и исследовать что-то, всегда очаровывает учеников. Кроме того, они могут встретиться и обсудить свои академические и неакадемические проблемы со своими преподавателями. В целом, офлайн-занятия стимулируют взаимодействие в классе и побуждают учащихся стать активными участниками учебного процесса. Хорошо организованный класс ускоряет мышление более высокого порядка, что может быть очень полезно при реализации исследовательских проектов и других классных заданиях. Также в автономном режиме учителя могут тут же адаптировать и импровизировать свой стиль преподавания, чтобы улучшить успеваемость и участие учащихся.

Таблица 1 - Обучение, основанное на технологиях, и многомерная среда обучения

Вопрос	Вполне согласен	Согласен	Затрудняюсь ответить	Не согласен	Совершенно не согласен
Является ли обучение, основанное на технологиях, более удобным для пользователя?	6	10	5	5	2
Многомерная (комбинация онлайн и офлайн)	7	13	7	2	1

Использование различных методов обучения предоставляет преподавателю возможность лучше понять потребности учащихся. Это может значительно улучшить методику преподавания и повысить результативность обучения. Как показано в Таблице 1, большинство учащихся (50%) высказывают мнение, что многомерная образовательная среда способствует индивидуализированному обучению, помогая преодолеть сложности, с которыми сталкиваются ученики с разным уровнем способностей. 26% полностью согласны с этим утверждением, 17% не выражают определенного мнения, 5% не согласны, а 2% категорически не согласны с ним. Сочетание онлайн и офлайн обучения предоставляет гибкость и помогает решать различные проблемы, с которыми сталкиваются учащиеся на разных уровнях обучения.

Таблица 2 - Общение учителя, ученика и сверстников

Онлайн/офлайн режим	Предпочтения студентов (%)
Офлайн-занятия обеспечивают лучшее взаимодействие со сверстниками и учителями.	55
Онлайн-классы обеспечивают богатое взаимодействие со сверстниками и учителями.	24
Онлайн-занятия не обеспечивают взаимодействие со сверстниками и учителями	21

Согласно данным таблицы 2, большинство учащихся проявляют сильное предпочтение к общению в автономном режиме как с учителями, так и со сверстниками. Это подчеркивает важность автономного обучения для развития коммуникативных навыков. 58% студентов предпочитают встречаться лично со сверстниками и учителями для более качественного взаимодействия, в то время как 23% предпочитают общаться онлайн. 19% утверждают, что они не имели полноценного взаимодействия с учителями и сверстниками во время онлайн-занятий. Личные встречи и общение способствуют интересным и насыщенным дискуссиям, а также предоставляют возможности для расширения кругозора. Ки [20] подчеркивает, что взаимодействие является ключевым аспектом обучения, так как большинство сложных проблем могут быть решены при личном общении. Такое общение имеет значительную пользу для студентов, повышает их самооценку, уверенность и активность в учебном процессе. Взаимодействие в классе стимулирует творческое мышление и независимую работу, и те, кто активно участвует, чувствуют себя важной частью учебной общности.

Заключение

В ходе проведенного исследования была подтверждена выдвинутая гипотеза, цель достигнута, а поставленные задачи успешно реализованы. Анализ научных и методических источников показал, что данная тема остается актуальной и предоставляет возможности для дальнейшего изучения и педагогических исследований. В рамках этой темы можно разработать программу по формированию информационной грамотности учащихся с использованием технологии смешанного обучения и внедрить её в образовательный процесс.

ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Теремов А.В., Аниськина А.П. Формирование информационной грамотности учеников на уроках биологии // Биология в школе. - 2017. - № 5. - С. 28–38.
- 2 Каракозов С.Д., Маняхина В. Г. Смешанное обучение в педагогическом вузе: из опыта МПГУ // Информатика и образование. - 2017. - № 8 (287). - С. 7–11.
- 3 Аниськина А.П. Информационная грамотность обучающихся медицинских классов как условие обеспечения качества биологического образования // МПГУ. - 2019. – С. 1-5.
- 4 Ghosh S. An approach to building a learning management system that emphasizes on incorporating individualized dissemination with intelligent tutoring // J. Inst. Eng. India Ser. B. – 2016. – V. 98(1). – P. 1–8.
- 5 Chang J.F., Wang L.H., Lin T.C., Cheng F.C., Chiang C.P. Comparison of learning effectiveness between physical classroom and online learning for dental education during the COVID-19 pandemic // Dent. Sci. – 2021. – V.16(4). – P.1281–1289.

ӘОЖ 371.39

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ

А.З.Берішбай, З.Ж. Айджанова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада жалпы қоғамдағы мұғалімнің рөлі, мұғалімнің шығармашылық

деңгейі, сол мұғалімнің оқушымен тығыз байланысы мен оқушының танымдық, психологиялық ерекшеліктерін анықтап, шығармашылық қасиеттерімен жұмыс жасауы және сол арқылы шешім шығаруы туралы баяндалды.

Түйін сөздер: ой-пікір, дағды, көрнекіліктер, зерттеу жұмыстары, ғылыми ізденістер.

"Алты Алаштың басы қосылса, төр - мұғалімдікі" деген халқымыздың дарынды тұлғасы, ақын Мағжан Жұмабаевтың атаулы сөзі білім беру жүйесін, оның ішінде басты катализатор - мұғалімнің рөлін дөп басып айтқан. Білім беру саласы қай кезеңде де, қай қоғамда да ерекше ықыласқа ие сала. Оның маңыздылығы әлдеқашан дәлелденген теория. Бұл жүйе өз ішінде бірнеше салаларға бөлінеді. Жас шамасына орай балабақша, бастауыш сынып, орта сынып, жоғарғы сынып, жоғарғы оқу орнындағы білім жүйесі (өз кезегінде бакалавр, магистр, докторантура дәрежелері) болып жіктеледі. Әрқайсының өзіне тән ерекшеліктері, заңдылықтары, ережелері қалыптасқан. Сол салада қызмет еткен мамандары белгіленген. Барлығы бір жүйенің бөліктері болғандықтан бір-бірімен тығыз байланысты. Біздің зерттеу нысанамыз - бастауыш сынып оқушылары алынғандықтан, осы тармағына ерекше бөлуді жөн көрдік.[1].

Балабақшамен қоштасып, мектеп табалдырығын жаңа аттаған баланың оқуға, өнерге, білімге деген қызығушылығын оятатын алғашқы табалдырық - бастауыш сыныбы. Аталмыш сынып деңгейі бастапқы білім - әріптерді таныту, сөздерді оқу, жазу, сөйлем, мәтін құрау дағдылары, амалдарды шығару, айналаны тану, шығармашылықтың негізін үйретеді. Уақыт талабына сай қазіргі бастауыш сыныпта осы аталған дағдыларға жаңа дағдылар да қосылды. Бұл белгілі бір тақырыпта өз пікірін білдіру, ғылыми танымдық көзқарас қалыптастыру, сол арқылы шешім шығару сияқты қадамдарға үйрету көзделеді. Әрине, бұл орайда бастауыш сынып мұғалімінің ізденуі мен шығармашылық жұмысына тікелей байланысты.[2].

Алдымен оқушылардың алғашқы ұстазы ретінде балалардың танымдық, психологиялық ерекшеліктерін анықтап, өзі үшін бақылау жүргізгені абзал. Балалардың мінез-құлықтары, қызығушылықтары әрқилы болатыны себепті, ғылымға деген талпынысы да алуан болады. Сабақ барысында ойын әдістерін, сұрақ-жауап тәсілдерін пайдалана отырып ғылымға деген бастапқы көзқарастарын анықтайды. Алғашқы кезеңдерде санаулы оқушымен жұмыс жүргізе бастаса, тәжірибемен толысқан мұғалім ғылыми - танымдық дағдыларды қалыптастыруда балалар санын арттырады.[3].

Шет ел тәжірибелеріне бақылау барысында бастауыш сынып оқушылары жас шамасына байланысты ойын әдістерін пайдалану негізінде жақсы көрсеткіштер көрсете білген. Әсіресе, жаратылыстану ғылымдарына деген ғылыми-танымдық дағдыларды қалыптастыруда бұл тәсіл өте ұтымды. Жаратылыстану тақырыбында, әр алуан заттардың құрамын көрсетуге ауқымды көрнекіліктерді пайдалануы немесе электронды-цифрлы деректерді қолдану баланың қиялына ерекше әсер етеді. Балаларға жасалған әртүрлі тәжірибелерден кейін балалардың пікірімен танысу олардың анализ жасау дағдыларын қалыптастырады. Себебі бұл дағды кез келген ортада, кез келген жаста өте маңызды. "Зерттеу жұмысын жүргізу бастауыш сынып оқушыларының төмендегідей іс-әрекеттерді жасауға мүмкіндік туғызады :

- өзін қызықтырған сұрақтарға жауап іздеу;
- іздену барысында түрлі тәсілдер қолдану;
- өз пікірін, ойын ашық айту;
- өз бетімен қорытынды жасау;
- өзі үшін жаңалық ашу.
- қызығушылығын қанағаттандыру.

Демек, оқушы өз бетінше жұмыс жасауды үйреніп, зерттеушілік, шығармашылық қабілеттерін дамыта түседі.[4]. Бүгінгі таңда педагогикалық процесте мектеп оқушыларында жаңа білім алу, қажетті ақпаратты жинау, гипотеза жасау және қорытынды

жасау дағдыларын қалыптастыратын әдістерді қолдану өзекті мәселелердің бірі болып отыр. Себебі, қазіргі таңда мектептерде дәстүрлі оқыту тәуелсіз, шығармашылық ізденіс әдістеріне емес, дайын, біреудің алған білімін игеруге бағытталған репродуктивті іс-әрекетке негізделген. Осы жаттығудың арқасында бала зерттеу мінез - құлқының басты ерекшелігі- іздеу белсенділігін жоғалтады. Нәтижесі - қызығушылықтың жоғалуы, өз бетінше ойлау қабілеті, нәтижесінде өзін-өзі оқыту, өзін-өзі тәрбиелеу, демек, өзін-өзі дамыту процестері іс жүзінде мүмкін емес. Осы мәселелер бойынша ғалымдардың зерттеу жұмыстарына және де, қосқан пікірлерін негізге ала отырып, жалпы зерттеу жұмыстарының қаншалықты деңгейде екеніне көз жеткізуге болады:

С. В. Абрамова зерттеу қызметі оқушылардың жалпы дамуына ықпал ететін тиімді әдіс болып табылады, ол жан-жақты тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі, сонымен қатар ақыл- ой белсенділігінің көрсеткіші болып табылады деп санайды. Ал, келесі,

А. П. Гладкованың пікірінше, бастауыш жалпы білім берудің негізгі білім беру бағдарламасын игерудің метапәндік нәтижесі ретінде кіші оқушының зерттеу дағдылары, бұл әмбебап оқу әрекеттерін қалыптастыру базасын қамтамасыз ететін жаңа білім алу үшін зерттеу мәселесінің шешімін өз бетінше іздеу, балаға қол жетімді деңгейде зерттеу әдістері мен әдістерін таңдау бойынша ақыл-ой және практикалық әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігі.

Сонымен, зерттеу жұмыстары кезінде аса қиын және бұл кезде асығыстық жасауға, тез шешім қабылдауға болмайды. Оқушыларды жағдаяттан шыға білуге, қиындықтан жол таба білуге, төзімділікке тәрбиелеген дұрыс. Олардың қызықты тақырып таба білуіне және оны шеше білуге үйрету қажет. Балаларды зерттеушілік іс-әрекетке тарту олардың шығармашылық қабілеттерін, танымдық үдерістің барлық кезеңдеріндегі: зерттеу мақсаты мен міндеттерін белгілеуден бастап білімін практикада қолдануға дейінгі өз бетінше жұмыс істеуін дамытуға ықпал етеді. Ал, зерттеушілік іс-әрекет барысында бақылауға, ақпарат іздеуге қызығушылық білдірген балалар орта буын оқуына тез бейімделеді. Зерттеу әдісі практикаға бағытталған, оқушының өз бетімен жасаған жұмысын топтың және ұжымның жұмысымен ұштастыру мүмкіндігін береді, оқушылардың қажетті ақпаратты өз бетінше іздеуіне түрткі болады, табылған ақпаратты дұрыс ұйымдастырып, оны басқаларға таныстыру үшін шығармашылық фантазияның дамуын талап етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан Республикасы 2050 Стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Ақорда, 2012. – www.edu.gov
2. Лернер И.Я. Лернер И.Я. Проблемное обучение. – М.: Знание, 1974. — 64 с.
3. Скаткин М.Н. Методология и методика педагогических исследований. — М: Педагогика, 1986.
3. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру //Информатика негіздері. -2006. -№3 (27).-Б. 2-4
4. "[<https://multiurok.ru/files/bastauysh-synypta-g-ylymi-zhu-mys-zhurghizu-zhobal.html>]

ВЛИЯНИЕ ЛИДЕРСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ В СТАРШИХ КЛАССАХ НА ПАТРИОТИЗМ

А.А. Билашова, Ш. Сапарбайқызы

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Данная статья исследует влияние лидерского воспитания учащихся в старших классах и его связь с патриотизмом. В статье представлен анализ исследований и эмпирических данных, рассмотрены практические рекомендации для образовательных учреждений, а также особенности этого процесса в современных условиях.

Ключевые слова: лидерство, воспитание, патриотизм, учащиеся старших классов.

Актуальность. Современное образование ставит перед собой цель не только обеспечить получение знаний, но и формировать гражданскую активность и патриотические убеждения. Лидерское воспитание в образовательном процессе играет важную роль в развитии личности студента. В современном обществе Республики Казахстан наблюдается стремительный социокультурный рост и развитие. В условиях этой динамики, лидерское воспитание учащихся и патриотизм играют ключевую роль в создании качественного человеческого капитала. Особенности геополитического положения республики и ее участие в мировом сообществе придают особый вес аспекту гражданской идентичности и патриотизма среди молодежи. Исследование влияния лидерского воспитания учащихся в данной контексте представляет актуальную проблему для образовательной системы Республики Казахстан и вносит вклад в формирование качественного образования и гражданской активности молодежи в стране.

Цель данной статьи состоит в исследовании взаимосвязи между лидерским воспитанием учащихся и развитием патриотизма.

Для достижения поставленной цели, ставятся следующие **задачи:**

1. Рассмотреть понятия "лидерство" и "патриотизм" в контексте старших классов и определить ключевые характеристики лидерства и патриотизма для целей исследования.
2. Изучить существующие исследования и практики лидерского воспитания в образовательной среде и литературу и статьи, посвященных вопросам лидерства и воспитания подростков.
3. Проанализировать эффективность различных методов и программ лидерского воспитания в контексте патриотического воспитания.
4. Сформулировать рекомендации для педагогов и образовательных учреждений по совмещению лидерского воспитания и развития патриотизма.

В современном образовательном контексте старшеклассники становятся активными участниками общественной жизни, а формирование у них лидерских качеств приобретает особую важность. Лидерское воспитание в старших классах представляет собой комплекс мероприятий, направленных на развитие личностных и социальных навыков учащихся, способствуя формированию у них устойчивых лидерских качеств. Важным аспектом этого процесса является воздействие на патриотизм подростков.

В переходный период от подросткового возраста к взрослой жизни старшеклассники формируют свою идентичность и активно взаимодействуют с окружающим миром. В этот период они могут принимать решения, которые будут оказывать влияние не только на их собственное будущее, но и на общество в целом. Именно здесь лидерское воспитание призвано сыграть ключевую роль, способствуя развитию тех качеств, которые делают подростков не только успешными в индивидуальном плане, но и ответственными гражданами своей страны.

Эффективное лидерское воспитание в старших классах должно учитывать особенности этапа подросткового развития, поддерживая самопознание и самореализацию учащихся. В контексте национальной идентичности, патриотизма приобретает дополнительное значение, поскольку старшеклассники становятся не только лидерами в своих собственных жизнях, но и будущими строителями и защитниками своей страны.

Исследование влияния лидерского воспитания на патриотизм старшеклассников представляет актуальную тему в рамках современной образовательной парадигмы, так как успешное формирование лидерских качеств в данном возрасте не только способствует индивидуальному развитию учащихся, но и оказывает положительное воздействие на общество в целом.

В контексте старших классов, лидерство и патриотизм играют важную роль в формировании личности учащихся.

Лидерство в старших классах может быть определено как способность учащихся вести и вдохновлять других, проявлять ответственность, инициативу, умение принимать решения, а также эффективно работать в команде [1]. Ключевые характеристики лидерства для целей исследования могут включать коммуникабельность, умение вдохновлять других, способность к самоорганизации, а также стремление к достижению общих целей [2]. Лидерство в старших классах представляет собой способность и готовность учащихся влиять на своих сверстников, направлять их усилия для достижения общих целей. В данном контексте лидерство не обязательно связано с формальными структурами власти, а, скорее, выражается в личных качествах, таких как эмпатия, коммуникабельность, инициатива и способность вести за собой.

Патриотизм в старших классах может быть понятием, связанным с любовью и преданностью своей стране, уважением к ее истории, культуре и традициям, а также готовностью к активному участию в жизни общества и защите интересов своей страны [3]. Ключевые характеристики патриотизма для целей исследования могут включать гражданскую ответственность, уважение к культурному наследию, готовность к защите интересов своей страны и активное участие в жизни общества [4]. Патриотизм среди старшеклассников проявляется как осознанное чувство принадлежности и ответственности перед своей страной. Это включает в себя уважение к истории и культуре, гражданскую активность, готовность внести свой вклад в благосостояние общества. Патриотичные старшеклассники оценивают и ценят свою национальную идентичность.

Главная цель патриотического воспитания – возрождение в обществе гражданственности и патриотизма как важнейших духовно-нравственных и социальных ценностей, формирование и развитие подрастающего поколения, обладающего важнейшими активными социально значимыми качествами, способного проявить их в созидательном процессе в интересах нашего общества, в укреплении и совершенствовании его основ, в том числе и в тех видах деятельности, которые связаны с обеспечением его стабильности и безопасности [5].

Из предоставленных материалов можно сделать вывод, что существует ряд программ и методов лидерского воспитания, которые могут способствовать формированию патриотизма у учащихся в старших классах. Однако, для оценки эффективности конкретных программ лидерства на формирование патриотизма необходимо проведение специальных исследований.

Например, в статье Манакова П.В. были рассмотрены позитивные практики и эффекты в системе патриотического воспитания граждан. В ходе исследования были выявлены методы и технологии работы с молодежью, которые способствуют формированию патриотических чувств [6].

В статье "Роль школы в развитии лидерских качеств учащихся" (Браун, 2017) автор акцентирует внимание на важности образования и развития лидерских качеств у учащихся. В частности, автор подчеркивает следующие аспекты:

- Вклад школы в формирование лидерских качеств учащихся: автор подчеркивает, что образовательный процесс играет ключевую роль в развитии лидерских качеств у учащихся, таких как ответственность, умение принимать решения, коммуникабельность и самостоятельность.

- Участность учителей и классных руководителей: автор подчеркивает важность участия учителей и классных руководителей в формировании лидерских качеств учащихся. Учители и руководители должны уметь создавать учебные ситуации, которые стимулируют самостоятельную активность учеников и продуктивное обучение.

- Взаимодействие с родителями: автор также подчеркивает важность взаимодействия с родителями для успешного развития лидерских качеств у учащихся. Родители играют важную роль в поддержке и оценке предлагаемых учителями форматов работы с детьми.

- Применение различных методов обучения: автор упоминает использование различных методов обучения, таких как лекция, деловая игра, семинар и практикум, для формирования патриотических качеств у обучающихся.

В целом, статья подчеркивает важность школы и учителей в формировании лидерских качеств у учащихся и акцентирует внимание на необходимость использования различных методов обучения и взаимодействия с родителями для достижения этой цели.

Оценка результатов конкретных программ лидерства на формирование патриотизма может проводиться через анализ изменений в патриотических убеждениях и поведении учащихся, а также через опросы и анкетирование. Оценка результатов может также проводиться через анализ динамики участия учащихся в патриотических мероприятиях и проектах, а также через анализ их социальной активности и гражданской позиции.

Из предоставленных материалов можно сделать вывод о наличии различных исследований, посвященных оценке эффективности программ патриотического воспитания старшеклассников и развития лидерских качеств. В частности, в статье "Оценка эффективности программ патриотического воспитания старшими школьниками регионов Сибирского федерального округа" проведен анализ мнения старшеклассников о программе патриотического воспитания, а также выявлены особенности их размежевания "патриот - не патриот" и проведен сравнительный анализ представлений этих групп учащихся [7].

Кроме того, в работе "Роль классного руководителя в формировании личностных ценностей" обсуждается важность роли классного руководителя в формировании личностных ценностей учащихся, включая развитие лидерских качеств. В диссертации "Моделирование региональных систем патриотического воспитания школьников" рассматривается взаимосвязь патриотизма и лидерства, что позволяет рассматривать лидерство как важный аспект патриотического воспитания [8].

Таким образом, существует ряд исследований, посвященных оценке эффективности программ патриотического воспитания и развития лидерских качеств у старшеклассников, что свидетельствует о важности данной темы в современном образовании.

В современном образовательном контексте эффективность различных методов и программ лидерского воспитания в контексте патриотического формирования у старшеклассников представляет собой ключевой аспект. Образовательные мероприятия, такие как лекции, семинары, и встречи с экспертами, являются эффективным средством предоставления учащимся глубокого понимания исторических и культурных аспектов патриотизма. Проектная деятельность, волонтерские программы и использование технологий дополняют обучение, активно вовлекая учащихся в практические и социально значимые инициативы. Такой многофакторный подход способствует формированию лидерских навыков через коллективное действие, а также укрепляет чувство гордости и ответственности за свою страну, что существенно влияет на формирование патриотического сознания у старшеклассников [9].

На основе предоставленных материалов можно сформулировать следующие рекомендации для педагогов и образовательных учреждений по совмещению лидерского воспитания и развития патриотизма [10]:

- Использование различных методов и программ лидерского воспитания, которые способствуют формированию патриотических чувств у учащихся. Например, использование деловых игр, семинаров, практикумов и других форм работы, которые помогают учащимся развивать лидерские качества и одновременно формировать патриотические убеждения.

- Взаимодействие с родителями для поддержки и оценки предлагаемых учителями форматов работы с детьми. Родители могут помочь учителям в создании условий для развития лидерских качеств учащихся и формирования патриотических убеждений.

- Участие учителей и классных руководителей в формировании лидерских качеств учащихся. Учителя и руководители должны уметь создавать учебные ситуации, которые стимулируют самостоятельную активность учеников и продуктивное обучение.

- Оценка результатов реализации программ патриотического воспитания и лидерского воспитания. Для этого можно использовать различные методы, такие как опросы и анкетирование, анализ изменений в патриотических убеждениях и поведении учащихся.

- Создание условий для воспитания учащихся трудолюбия, коллективизма, повышения качества знаний и укрепления. Эти качества могут помочь учащимся стать лидерами и одновременно развивать патриотические убеждения.

- Организация общественно-полезных проектов, которые помогают учащимся развивать лидерские качества и одновременно формировать патриотические убеждения.

- Использование инновационных технологий в образовательном процессе, таких как дистанционное обучение, для создания условий для развития лидерских качеств учащихся и формирования патриотических убеждений.

Заключение.

В заключение, исследование влияния лидерского воспитания на патриотизм среди учащихся старших классов предоставляет уникальную перспективу для понимания динамики формирования гражданской идентичности в образовательной среде. Результаты нашего обзора подчеркивают не только значимость лидерства как средства развития индивидуальных лидерских навыков, но и его сильное влияние на становление патриотических ценностей у старшеклассников. Осознание связи между активным участием в лидерских инициативах и укреплением патриотических убеждений подчеркивает необходимость внедрения эффективных методов лидерского воспитания в образовательный процесс. Дополнительные исследования в этой области могут обогатить не только теоретическое понимание, но и практические подходы в образовании, способствуя подготовке молодого поколения к активному участию в общественной жизни и принятию ответственности за будущее своей страны. В современном образовании, где развитие гражданских качеств является ключевой задачей, педагогическое внимание к лидерскому воспитанию оказывается важным фактором в формировании патриотической осознанности у старшеклассников.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Манаков П.В. Патриотическое воспитание молодежи в условиях социальных перемен. 2012. № 3. С. 19–28.
2. Левашов В.К. Общество и глобализация // Социологические исследования. 2005. № 4. С. 14–24.

3. Артур, Дж. Патриотизм и образование: исследование влияния образовательных программ на гражданскую идентичность / Дж. Артур. – Лондон: Университетская пресса, 2017. – 312 с.

4. Леонтьев, Д.А. Роль классного руководителя в формировании личностных ценностей / Д.А. Леонтьев, С.Г. Ананьева // Вестник Московского университета. Серия 14. Психология. – 2019. – № 3. – С. 45-56.

5. Копытова, В.В. Программа патриотического воспитания в условиях реализации федерального государственного образовательного стандарта основного общего образования.: Педагогика, 2018. – 180 с.

6. Аспанова Г.Р. Развитие лидерских способностей у младших школьников. Диссертация 2018.

7. Browne C. The Study of Executive Leadership in Business II // Journal of Applied Psychology. - 1950. - №1.

8. Андреева Г.М. Социальная психология. М.: «АСПЕКТ ПРЕСС», 2008.

9. Пономарев А.В., Ланцев О.А. Лидерство в молодежной среде// Учебное пособие. / Под ред. Т. Е. Мерц., 2020.

10. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения в 2-х т. / Под ред. А.И.Пискунова. М., 1974.

УДК: 80

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ В ЗАГОЛОВКАХ КАЗАХСТАНСКИХ СМИ

М.М. Бокенбаева

ОШ № 2, г.Актау, Казахстан

Аннотация. В центре внимания настоящей статьи - заголовки из казахстанских газетных изданий "Жайық Пресс", "Время", "Новая газета. Казахстан", "КазИнформ" с прецедентными текстами. Цель данной статьи – рассмотреть основные характеристики и функции прецедентных текстов, используемые в казахстанских СМИ. Актуальность исследования определяется тем, что, во-первых, анализ лексических и стилистических средств в заголовках СМИ поможет проследить тенденции в языке, а, во-вторых, прецедентные тексты отражают актуальные общественные проблемы и события, позволяя исследователям получить представление о том, что волнует общество на данный момент. Путем сплошной выборки материалов были вычленены газетные заголовки с наличием прецедентных текстов в количестве 30 единиц. Новизна исследования заключается в том, что прецедентные тексты в заголовках казахстанских СМИ мало изучены.

Ключевые слова: прецедентный текст, заголовок, СМИ, газета, функции, отсылка, аллюзии.

Современные средства массовой информации играют важную роль в формировании общественного мнения, а также в передаче информации о событиях, происходящих в мире. Одним из инструментов, используемых СМИ для выполнения этих задач, являются прецедентные тексты. Цель данной статьи – рассмотреть основные характеристики и функции прецедентных текстов, используемые в казахстанских СМИ. Актуальность исследования определяется тем, что, во-первых, анализ лексических и стилистических средств в заголовках СМИ поможет проследить тенденции в языке, а, во-вторых, прецедентные тексты отражают актуальные общественные проблемы и события, позволяя исследователям получить представление о том, что волнует общество на данный момент.

Исследуемое нами понятие ввёл Ю.Н. Караулов для обозначения обращения к раннее известным текстам [1].

В соответствии с Е.А. Земской, под «прецедентными» текстами понимаются тексты, которые входят в узус в неизменном (цитируемом) и в трансформированном, переименованном (квазицитируемом) виде, хорошо известные широкому кругу людей и обладающие свойством повторяемости в различных контекстах использования [2].

Е.С. Аскарлова определяет прецедентный текст как текст-первоисточник, на который буквально или косвенно ссылается автор, при этом в данной речевой ситуации он должен быть известен слушающему или читателю. Текст, который указывает на прецедентный, также может играть роль аллюзии, то есть намекать на сходство или связь с предшествующим текстом, то есть прецедентным [3]. На наш взгляд, данное определение наиболее полно описывает искомый термин, поэтому он будет взят за основу в настоящем исследовании. Основываясь на подходе Аскарлова, предложим собственное понимание. Считаем, что прецедентный текст – это текст, который известен большинству аудитории и вызывает определённые ассоциации, связанные с его содержанием или контекстом. Прецедентные тексты могут быть представлены в виде цитат из литературных произведений, кинофильмов, песен, афоризмов и т.д.

Различные исследователи по-разному понимают исследуемое нами понятие и выделяют разнообразные функции прецедентные тексты. Остановимся на функциях, предложенных Е.А. Нахимовой [4]. Изобразим данные в виде таблицы (рисунок 1).

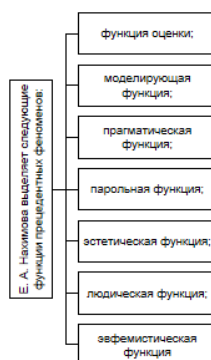

Рисунок 1 – Функции ПТ по Е.А. Нахимовой (составлено автором с опорой на источник[4]).

Рассмотрим чуть более подробно каждую из функций:

1. прецедентные имена играют важную роль в эмоциональной **оценке**, они не претендуют на логическую завершенность и точную формулировку, но выразительно передают субъективное отношение автора. В качестве примеров прецедентов, выполняющих функцию оценки в тексте, можно упомянуть следующие имена: Зевс, Аполлон, Штирлиц, Дориан Грей, Гудвин, Фюрер, Кощей Бессмертный, Ромео и Джульетта, Конфуций и др.;

2. функция формирования представлений о мире в виде **модели** реализуется часто с помощью прецедентных имен и прецедентных ситуаций. Моделирующую функцию выполняют такие прецедентные феномены, как «Датское королевство», «Пересвет и Челубей», «Шрек», «Ромео и Джульетта», «Шариков», «Раскольников», «Моська», «Камикадзе» и др.;

3. **прагматическая функция** направлена на воздействие на адресата. Прецедентные феномены устанавливают определенную систему ценностей и антиценностей, которая в разной степени регулирует поведение представителей лингвокультурного сообщества, объединяя «своих» и противопоставляя их «чужим»;

4. прецедентные феномены, используемые в речи, часто служат для обнаружения общности ментально-вербальной базы автора и читателя. Читатель, откликаясь на **пароль**, названный автором, становится как бы «своим», «посвященным». Таким образом, читатель и автор образуют группу единомышленников, понимающих друг друга и отделяющих себя от «непосвященных»;

5. прецедентные феномены воспринимаются как способ **эстетической** оценки мира и привлекают внимание своей необычной формой выражения. Они позволяют оценивать и интерпретировать мир в художественном контексте;

6. использование прецедентных феноменов часто имеет характер своего рода языковой игры: автор задает загадку, а читатель ищет на нее ответ. Языковая игра способствует привлечению внимания к форме текста, делает его менее формальным. Примерами могут служить прецеденты: «Все дороги ведут в никуда», «Саша Македонский», «Приказание и наступление» и т. д.;

7. применение прецедентных феноменов иногда помогает смягчить высказывание, сделать его менее резким, менее конкретным, а также выразить необходимую информацию в неагрессивной форме – в этом суть **эвфемистической функции**. Например, «Божий одуванчик», «Гадкий утенок», «Снежная королева», «Ленинская борода» и т. п. [5].

После анализа теоретической литературы по изучаемому вопросу, путем сплошной выборки материалов из различных казахстанских печатных изданий, были вычленены газетные заголовки с наличием прецедентных текстов в количестве 30 единиц. Материалом для анализа послужили заголовки публицистических текстов из казахстанских СМИ: «Жайық Пресс» [6], «КазИнформ» [7], «Время» [8], «Новая газета. Казахстан» [9].

Анализ языкового материала позволил выявить следующие наиболее частотные типы прецедентных текстов, используемых в заголовках, по источнику происхождения с указанием на:

1) **названия и тексты из литературных произведений:**

Пример 1. «Талант расправит плечи» (Время) – отсылает к названию романа-антиутопии «Атлант расправил плечи» А. Рэнд (1957 г.), в котором повествуется о талантливых творцах, на которых держится весь мир. В статье также повествуется о талантливом человеке.

Пример 2. «Путь – от Абая» (Время) – практически копирует название романа-эпопеи М. Ауэзова «Путь Абая» (1942). В отличие от романа, в публицистической статье говорится о топониме: Абай – проспект в Астане, а слово «путь» употребляется в прямом значении – дорога.

Пример 4. «Пути тернисты – плетёмся ли, едем?..» (Время) – является отсылкой к названию произведения С. Сейфуллина «Тернистый путь» (1926 г.), однако, как и в предыдущем примере слово «путь использовано» в прямом значении, и в данной статье повествуется о плохом состоянии казахстанских автомобильных дорог.

Пример 5. «Пролетая над гнездом демократии» (Новая газета. Казахстан) отсылает нас к роману К. Кези «пролетая над гнездом кукушки» (1962 г.). В статье говорится о попытках СССР построить демократию и причинах провала данной политики.

2) **высказывания героев фильмов, мультфильмов:**

Пример 6. «Зима близко» (КазИнформ) – является аллюзией к фразе из теле-сериала «Игра престолов», являющаяся девизом дома Старков. Данная фраза предостерегает о наступлении зимы и напоминает, что следует подготовиться к соответствующим погодным условиям. Та же цель преследуется и в газетной статье.

Пример 7. «Самые неуловимые» (Время) – отсылка к серии теле-комиксов «Мстители». Однако, если в комиксах говорится о героях, то в данной статье наоборот о преступниках, которых сложно поймать.

Пример 8. «За чей счет банкет?» (Новая газета. Казахстан) – данная фраза из советского фильма «Иван Васильевич меняет профессию» выбрана для статьи, в которой расследуется за чей счет построен спорткомплекс – государства или внешних спонсоров.

Пример 9. «Ты на что, царская кнопка, намекаешь?» (Новая газета. Казахстан) – отсылка к фразе советского фильма «Иван Васильевич меняет профессию» «Ты на что, царская морда, намекаешь?». В обоих случаях фразам характерна экспрессивность, однако, если в фильме идет обращение к царю, как лицу, то в газетной статье, подразумевается интернет-ресурс «Царьград», который заблокирован на территории РК за призывы к экстремизму.

3) тексты из известных песен:

Пример 10. «На крыльях песни» (Жайық Пресс) – отсылает к песне «Улетай для крыльях ветра», написанной к опере А. Бородина «князь Игорь». В статье говорится о песенном конкурсе в село Дариинское.

Пример 11. Название статьи «С песней по жизни» (Время) созвучно с названием песни Леонида Утесова. В статье говорится о том, что Карагандинскому академическому театру музыкальной комедии исполнилось 50 лет.

Пример 12. «Куда ты, тропинка?» (Время) – повторяет текст песни из мультфильма «Бременские музыканты»: «Куда ты, тропинка, меня привела?». В статье рассказывается как показах спектаклей в Алматы, в котором играют бывшие заключенные и наркозависимые, как методе терапии.

Пример 13. «С чего начинается родина» (Время) – аллюзия к одноименной песне В. Баснера на слова М. Матусовского. Данное название является не заголовком, а рубрикой в газете.

Пример 14. «Пела скрипка» (Новая газета. Казахстан) – отсылка к песне А. Розенбаума «Пела скрипка ласково и так нежно». В статье же повествуется о дне памяти классика детской литературы – Владимира Краснера.

Пример 15. «Долгое эхо друг друга» (Новая газета. Казахстан) является аллюзией к песне «Эхо любви» советского композитора Е. Птичкина. Текст статьи представляет собой интервью с О. Сулейменовым о созависимости Востока и Запада.

4) политические рекламные лозунги:

Пример 16. «Преимственность поколений» (Жайық Пресс) повторяет главный принцип, согласно, которому, от поколения к поколению передаются семейные традиции, культурное прошлое, социальные ценности. Так и в статье рассказывается о заседании, на котором обсуждался нравственный кодекс чиновников.

Пример 17. «Чужих детей не бывает» (Жайық Пресс) – является аллюзией к лозунгу, который появился во время ВОВ. В данной статье говорится о росте подростковой преступности.

5) пословицы и поговорки, крылатые выражения представляют собой большую группу прецедентных текстов:

«Горькая победа» (Время) – выражение «горькая правда», «Обыграл по старой дружбе» (Время) – фразеологизм по старой дружбе, «Не апортом единым» (Время) – библейский фразеологизм «Не хлебом единым», «Лишнее звено в транспорте» (Время) – лишнее звено, «Здоровье не купишь, но...» (Время) – пословица, «Продолжение следует?» (Время) – клише для художественных, публицистических и пр. текстов, «Справедливость восторжествовала» (Время) – устойчивое выражение, «Впал в детство» (Время) – устойчивое выражение, «Хорошо устроились» (Время) – устойчивое выражение, «Всё никак реки не доходят» (Время) – устойчивое выражение «руки не доходят», «Не по собственному желанию» (Новая газета. Казахстан) устойчивое выражение – устойчивое выражение, «Учи ученого» (Новая газета. Казахстан) – поговорка, Язык обратно до Смоленской доведет (Новая газета. Казахстан) – перефразированная поговорка «Язык до Киева доведет».

В соответствии с классификацией функции прецедентных текстов по Е.А. Нахимовой, можем констатировать, что представленные газетные заголовки выполняют все выделенные исследователем функции.

Методом количественного анализа было выявлено, что самая большая группа заголовков с прецедентными текстами характеризуется наличием пословиц и поговорок, крылатых выражений и пр. – 43%, а самая маленькая группа включает политические рекламные лозунги – 7%. Изобразим полученные данные в виде диаграммы (рисунок 2).

Количество ПТ в заголовках СМИТ

Рисунок 2 – Количественный анализ газетных заголовков на наличие ПТ.

Стоит отметить, что журналисты газеты «Время» чаще других обращаются к прецедентным текстам – 58, 06%.

Таким образом, мы видим, что прецедентные тексты в казахстанских СМИ – довольно часто явление. Авторы статей в своих заголовках обращаются к различного рода текстам, однако наиболее часто – к пословицам и поговоркам. Также можем сделать вывод, что использование прецедентных текстов позволяет передать информацию о событиях или явлениях более точно и эффективно, так как они вызывают определенные ассоциации у аудитории, что облегчает процесс восприятия информации. Благодаря использованию прецедентных текстов СМИ могут формировать определенное общественное мнение, стимулировать обсуждение определенных тем и создавать определенные стереотипы.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. – М.: Искусство, 1986. – С. 98–107.
- 2 Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет // Поэтика. Стилистика. Язык и культура Памяти. М., 1996.
- 3 Аскарлова Е.С. К проблеме прецедентного текста // Полилингвильность и транскультурные практики. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-pretседentnogo-teksta> (дата обращения: 04.12.2023).
- 4 Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография / Е. А. Нахимова – Екатеринбург: ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т»; Ин-т социального образования, 2007. – 207 с.
- 5 Артёмина Ю. А. Функции прецедентных феноменов в художественном тексте (на материале романа В. Пелевина «Числа») / Ю. А. Артёмина. // Молодой ученый. – 2015. – № 11 (91). – С. 1553-1555.
- 6 Жайық Пресс. – URL: <https://zhaikpress.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).
- 7 КазИнформ. – URL: <https://www.inform.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).
- 8 Время. – URL: <https://time.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).
- 9 Новая газета. Казахстан. – URL: <https://novgaz.com/index.php?start=80> (дата обращения: 04.12.2023).

«NEW-FORMAT» ЖЕКЕ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕБІ

**Д. Далабаева, А. Елдашбаева, Б. Жолдасбаева, А. Қожахмет, П. Болатбай,
Н.Ж. Сабитова**

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада біз «NEW-FORMAT» жеке білім беру мектебі туралы мақалайтын боламыз. Яғни біз жасаған сайтта осы жекеменшік мектеп туралы толық ақпарат көрсетілетін болады. Біз сайттың жалпы мақсатымен таныстыра кететін болсақ осы мектепке жарнама ретінде және сол мектепке қалай тіркелуге болатындығын көрсетесеміз. Сонымен қатар осы сайттың бастапқы бетінде сәлемдеме содан кейін мектеп туралы толық ақпарат қамтылады және басқа веб-парақшаларда мұғалімдер туралы, курстар туралы, қалай тіркелу керектігі туралы қамтылады.

Түйін сөздер: «NEW-FORMAT», сайт, веб-парақша, курс, жеке мектеп.

Кіріспе. Жеке білім беру орталығы — бұл жекеменшік мектептер, ауылдық мектептер, білім алушыларға байланысты арнайы көмек көрсету орталығының атауы. Бұл орталықтар оқушыларға кез келген жағдайда оқу және оқыту қызметін көмек етеді [1]. Олар оқушыларға бастапқы білім деңгейінде, сондықтан тәжірибелік білім деңгейінде оқыту курстарын, мектепке дейінгі білім алушыларға оқушылардың таңдауына көмек етеді. Бұл орталықтар атап қойылған басқа білім беру мекемелеріне қарағанда, олар байланысты жергілікті, жеке кеңес және басқа қызметтерді ұсынады. Жеке білім беру орталығы-бастауыш немесе орта білім беретін мемлекеттік емес оқу орны (мектеп), оны ұстау қаражаты оқушылардан алынатын төлем есебінен толық немесе ішінара өтеледі [2]. Мемлекеттік мектептерден айырмашылығы, халықтан алынатын салықтардан қаржыландырылады. Жеке мектептердің құрылтайшылары жеке тұлғалар, сондай-ақ жергілікті өзін-өзі басқару органдары, діни ұйымдар, кәсіподақтар және коммерциялық емес бірлестіктер бола алады. Жеке мектепте пән туралы білім тереңірек, байыпты түске ие болады. Жекеменшік мектеп өзінің негізгі міндеті ретінде мектеп оқушыларын емтихан тапсыруға және оларды әлемнің үздік жоғары оқу орындарына түсуге жан-жақты дайындауды қояды. Жеке мектепте алған білімнің кеңдігі мен тереңдігі әсерлі [3].

Мақаланың мақсаты «NEW-FORMAT» жеке білім беру мектебінің артықшылықтарымен, мүмкіндіктерін сонымен қатар мектептің ерекше тұстарың көрсету. Бұл веб-парақшада мектептің жалпы қалай жұмыс жасайтындығын және курс туралы толық қанды ақпарат көрсетілетін болады.

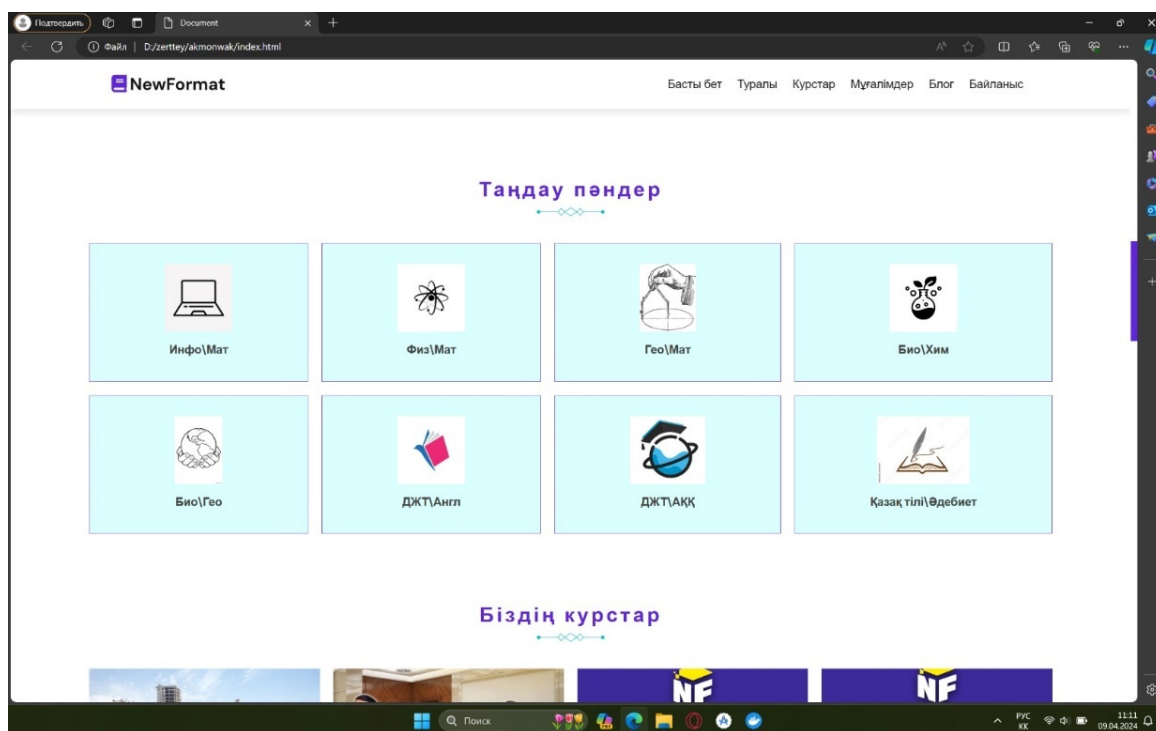
Веб-парақшаның артықшылықтары:

1.1-Суретте Білім алушы (ата-анасы) осы сайт арқылы өзіне керекті таңдау пәні туралы толық ақпаратпен таныса алады.

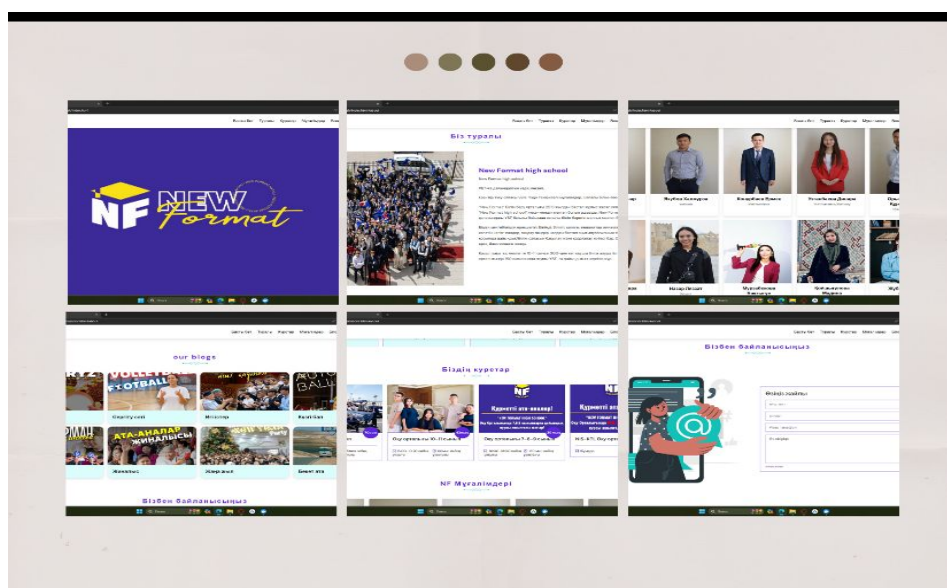
2.2-Суретте Бұл сайтта талапкерлерге арналған бөлек курстар бар екендігі көрсетіледі.

3. «NEW-FORMAT» мектебінде әр мереке сайын түрлі кештер ұйымдастырылып отырады, және ол сайтта влог түрінде көрсетілген.

4. «NEW-FORMAT» мектебінде әр 2 апта сайын сынама-тест алынып отырады. Сонымен қатар талапкердің тәртібі бақылауға алынып, нәтижесінде 2 аптадан кейін осы 2 жағдайдың нәтижесі ата-анаға хабарландырады. Басқа мектептерден бірден-бір ерекшелігі осында. Бұл жүйенің арқасында талапкердің үлгерімін жақсарта алады.

1-Сурет. «NEW-FORMAT» мектебінің веб-парақшасының артықшылығы.

2-Сурет. «NEW-FORMAT» мектебінің веб-сайтының парақшалары.

«NEW-FORMAT» мектебінің веб-сайты жай ғана веб-парақшалардан тұрмайды. Бұл жерде талапкер, оқушы, мұғалім, ата-ана өзіне қажетті ақпаратты дәл сол веб-сайттан таба алады. Біздің осы сайтты жасап шығаруымызға нақты бір себепте осында. Осы жеке мектептің сайты болмағандықтан оны сайт қолданушыларына тиімді қолдануды жасау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бабашев, А.Э. Основные направления развития содержания образования в средней школе США [Текст] : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Бабашев Арсен Эдуардович. – Волгоград : ВГПУ, 1997. – 191 с.

2. Беляева, М.В. Третья волна реформы школы. [Текст] / М.В. Беляева // США: экономика, политика, идеология. – 1991. – №4. – С.64–6.

3. Болдырев, Н. И. Нравственное воспитание школьников. [Текст] / Н.И. Болдырев. – М. : Педагогика, 1984. – 198 с.

УДК 378(574)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР

А.У. Даулеткалиева

М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан

Түйіндеме: Қарқынды дамып келе жатқан жаһандық ландшафт жағдайында Қазақстанның жоғары кәсіптік білім беру жүйесі (ЖЖБЖ) маңызды кезеңге тап болды. Білім экономикасының талаптарына бейімделу инновацияларды қабылдауды және жаңа тәсілдер мен әдістемелерді қабылдауды қажет етеді. Бұл мақала негізгі трендтерді, табысты енгізуді және одан әрі дамудың перспективалы жолдарын зерттей отырып, Қазақстандық ЖЭС-тегі инновациялардың қазіргі жағдайын зерттейді.

Кіріспе. Білім мен технология қарқынды дамып келе жатқан қазіргі әлемде Қазақстанның жоғары кәсіптік білім беру жүйесі (ЖКББЖ) еңбек нарығының жаңа сынтетеуріндері мен талаптарына бейімделу қажеттілігіне тап болады. Осыған байланысты, жоғары кәсіптік білім беру жүйесіне инновациялар мен жаңа тәсілдерді енгізу Қазақстандық мамандардың халықаралық аренада бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізгі факторына айналуға.

Қазақстандық ЖЭС инновациясының драйверлері көп қырлы:

Дамып келе жатқан еңбек нарығы: автоматтандыру мен технологиялық жетістіктердің өсуі түлектерге бейімделетін дағдылармен және динамикалық жұмыс ортасында өркендеу қабілетімен жабдықталған болуын қажет етеді.

Білім экономикасы: Білімге негізделген экономикаға көшу үшін сыни тұрғыдан ойлауы, проблемаларды шешу қабілеттері және зерттеулер мен инновациялардың берік негізі бар жұмыс күші қажет.

Жаһандық бәсекеге қабілеттілік: Қазақстанның әлемдік білім нарығындағы беделін арттыру үшін анағұрлым инновациялық және халықаралық деңгейде танылған ЖКББЖ -ін дамыту өте маңызды.

Бірнеше перспективалы тенденциялар қазақстандық ЖЭС-тегі дамып келе жатқан инновациялық экожүйені көрсетеді:

Цифрлық трансформация: оқу тәжірибесін жекелендіру және қолжетімділікті арттыру үшін университеттер онлайн оқыту платформаларын, виртуалды шындық симуляцияларын және үлкен деректерді талдауды көбірек қолдануда.

Құзіреттілікке негізделген оқыту: назарды жаттап оқудан практикалық дағдыларды қалыптастыруға ауыстыру түлектерді салалық қажеттіліктерге сәйкестендіреді. Жобаға негізделген оқыту және тағылымдамадан өту сияқты бастамалар танымал болуда.

Бірлескен инновациялар: университеттер, ғылыми мекемелер және жеке компаниялар арасындағы серіктестік білім алмасуға және салаға қатысты бағдарламаларды дамытуға жәрдемдеседі.

Зерттеу нәтижелері: Бірнеше қазақстандық университеттер инновациялық тәсілдердің әлеуетін көрсетеді:

Назарбаев Университеті (НУ): НУ динамикалық оқыту ортасын дамыту үшін технологиямен жабдықталған оқыту платформаларын, ауыстырылған сыныптарды және пәнаралық зерттеу ынтымақтастықтарын пайдаланады.

Орталық Азия халықаралық университеті (ХБА): IUSA жетекші халықаралық университеттермен бірге жаһандық әсер етуді және әртүрлі перспективаларды ынталандыратын қос дипломдық бірегей бағдарламаларды ұсынады.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (ҚазҰУ): ҚазҰУ студенттік кәсіпкерлікті және ғылыми зерттеулерді коммерцияландыруды қолдайтын арнайы инновациялық орталықтар мен инкубаторлар құрды.

Қазіргі уақыттағы ЖКББЖ-нің сандық көрсеткіштерін талдайтын болсақ: онлайн оқыту платформаларының өсімі: Қазақстанның Білім және ғылым министрлігінің (БҒМ) 2023 жылға арналған есебі 2022 жылмен салыстырғанда онлайн курстарға студенттерді қабылдау 42%-ға өскенін көрсетеді.

Өнеркәсіптік ынтымақтастықтың артуы: Қазақстанның Ұлттық кәсіпкерлер палатасының (ҰКП) 2023 жылға арналған сауалнамасы 2022 жылдан бері ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жобалар бойынша университет пен өнеркәсіп серіктестігінің 28%-ға өскенін көрсетті.[1]

Білім беру технологияларына инвестиция: Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің (БҒМ Ғылым комитеті) 2023 жылға арналған есебіне сәйкес, үкімет 2022 жылмен салыстырғанда білім беру технологиялары бастамаларын қаржыландыруды 30%-ға өсірді.[2]

Осы оң өзгерістерге сүйене отырып, бірнеше бағыт болашақ өсу үшін маңызды әлеуетті ұсынады:

Инновациялық экожүйені нығайту: университеттер, ғылыми институттар және жеке компаниялар арасындағы тығыз ынтымақтастықты дамыту инновациялық оқу бағдарламаларын бірлесіп құру мен білім беруді ынталандыруы мүмкін.

Жекелендірілген оқыту: оқу жолдарын жекелендіру және студенттің жеке қажеттіліктеріне бейімделу үшін үлкен деректер мен жасанды интеллектті пайдалану оқу нәтижелерін жақсарты алады.

Кәсіпкерлік білім: Кәсіпкерлік білім беруді біріктіру және инновациялар мәдениетін дамыту түлектерді жаңа кәсіпорындар құру және экономикалық өсуді ынталандыру үшін дағдылармен және ақыл-оймен қамтамасыз ете алады.

Сонымен бірге, соңғы өзгерістерге келсек, Қазақстанның Ғылым және жоғары білім министрлігі 2023-2029 жылдарға арналған жоғары білім мен ғылымды дамыту тұжырымдамасына өзгерістер енгізуді жоспарланған болатын.[3] Ол халық тығыз орналасқан елді мекендер мен сапалы білімге қол жетімділігі тең емес өңірлердің студенттері үшін техникалық оқу бағыттарына мақсатты гранттар бөлуді қарастырады. Сондай-ақ қашықтықтан оқыту технологияларын белсенді пайдалана отырып, күндізгі және онлайн режимінде жоғары білім алу мүмкіндігі пайда болады. Оқу процесін оңтайландыру үшін білім беруде жасанды интеллектті қолдану стандартын әзірлеу қарастырылуда.

Жаңа түзетулерге сәйкес, білім беру ұйымдарының білім алушылардың кәсіби біліктіліктерін дайындап, табысты өтуі үшін жауапкершілігі артады. Түлектерді сертификаттау мемлекеттік келісім-шарттарды бөлу және тәуекелдерді басқарудың маңызды факторы болады. Студенттер оқудың 2- курсынан бастап кәсіптік тәжірибеден өтеді, бұл оқу бағдарламаларының практикалық құрамдас бөлігін күшейтеді. Білім беру бағдарламаларының ұлттық портфолиосы өңірлік және салалық қажеттіліктерге, сондай-ақ еңбек нарығының сұраныстары мен жаһандық өзгерістерге бағытталатын болады.

Дипломға қосымшаның жаңа форматы аясында жұмыс берушілерге студенттердің дағдылары мен құзыреттері туралы ақпарат беру үшін түлектердің цифрлық профильдерін құру жоспарлануда. Бұл профильдер жоғары білім порталы арқылы қолжетімді болады,

бұл студенттердің жауапкершілігін арттыруға және оларды болашақта жұмысқа дайындауға көмектеседі. Педагог кадрларды даярлауға төрт бағыт бойынша ерекше көңіл бөлінеді: педагогикалық кадрларға деген қажеттілікті болжау, білім беру кеңістігін құру, ғылыми-зерттеу қызметін бейінді ету, педагогикалық ұжымның кәсіби әл-ауқатын арттыру.

Дуальды білім беру студенттерге колледжде оқытушы немесе магистр дәрежесін алуға мүмкіндік береді. Шебер ұстаздар оқу ісіне белсендірек тартылып, жұмыс істеп тұрған мұғалімдер қайта даярлау бағдарламалары арқылы қосымша біліктіліктерін ала алады. Негізгі бағдарламамен қатар берілетін жаңа “Minor” бағдарламалары мен микроквалификациялар студенттерге заманауи педагогикалық дағдыларды меңгеруге көмектеседі. Шағын бағдарламалар сынып жұмысын ұйымдастыруды, инклюзивті мектептердегі мұғалімдерге көмек көрсетуді және тағы басқаларды міндетті оқыту тәжірибесімен қамтуы мүмкін.

Қорытынды: Инновация бір реттік оқиға емес; бұл үздіксіз процесс. Жаңа тәсілдерді, әдістемелерді және технологияларды қолдана отырып, қазақстандық ЖЭС білім құрудың динамикалық хабына айнала алады және түлектерді 21-ғасырдың қиындықтары мен мүмкіндіктерін шарлау үшін дайындай алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстанның Ұлттық кәсіпкерлер палатасының (ҰКП) 2023 жылға арналған сауалнамасы [Электронды ресурс] URL:<https://atameken.kz/ru/news/51115-itogi-provedeniya-sociologicheskogo-issledovaniya-nezavisimyj-rejting-delovoj-klimat-v-0-godu>

2. Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің (БФМ Ғылым комитеті) 2023 жылға арналған есебі [Электронды ресурс] URL:<https://www.bilim.expert/post/итоги-работы-министерства-науки-и-высшего-образования-за-2023-год>

3. Қазақстан Республикасында жоғары білім мен ғылымды дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы [Электронды ресурс] URL:<https://www.gov.kz/memleket/entities/sci/documents/details/455971?lang=ru>

ӘОЖ 57

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМЫТУДЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Д.А.Досанова, Э.У.Сагиндыкова
Таным мектебі, Ақтау қ., Қазақстан,

Аңдатпа. Бұл мақала оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуды әдістемелік қамтамасыз етуді қарастырады. Ол бұл процестің негізгі аспектілерін сипаттайды, соның ішінде интерактивті оқу материалдарын жасау, заманауи білім беру технологияларын пайдалану, оқу ресурстарының қолжетімділігін қамтамасыз ету, оқу жоспарлары мен бағдарламаларымен жұмыс істеу және ғылыми байқаулар мен іс-шаралар арқылы ғылымға деген қызығушылықты арттыру.

Түйін сөздер: әдістемелік қамтамасыз ету, дамыту, жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктер, оқушылар, Оқу материалдары, білім беру технологиялары, оқыту ресурстары, оқу бағдарламалары, ғылыми конкурстар.

Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуды әдістемелік қамтамасыз ету ғылыми ойлау мен қоршаған әлемді түсіну негіздерін қалыптастыруда

маңызды рөл атқарады. Бұл процесс оқушылардың оқу белсенділігін ынталандыруға және шығармашылық ойлауын дамытуға бағытталған кешенді тәсіл мен тиімді стратегияларды қажет етеді.

Интерактивті оқу материалдарын құру оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуды әдістемелік қамтамасыз етудегі маңызды кезең болып табылады. Бұл материалдар оқушылардың оқу материалымен белсенді қарым-қатынасын қамтамасыз етуге, олардың қызығушылығы мен танымдық белсенділігін ынталандыруға бағытталған. Тиімді әдістердің бірі-студенттерге алған білімдерін іс жүзінде қолдануға мүмкіндік беретін әртүрлі тапсырмаларды қолдану. Мысалы, биология сабағының бөлігі ретінде оқушыларға микроскопты пайдаланып жасуша құрылымын талдауға немесе өсімдік түрлерін олардың сипаттамаларына қарай анықтауға тапсырмалар ұсынылуы мүмкін. Бұл студенттерге материалды жақсы меңгеруге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар ақпаратты бақылау, талдау және жүйелеу дағдыларын дамытады. Сонымен қатар, зертханалық жұмыстар мен эксперименттер танымдық процесте маңызды рөл атқарады. Олар студенттерге ғылыми зерттеулер жүргізуге, гипотезаларды тексеруге, әртүрлі жағдайлар мен өлшемдермен тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Мысалы, студенттер физикалық заңдылықтарды, химиялық реакцияларды немесе биологиялық процестерді зерттеу үшін эксперименттер жүргізе алады. Мұндай практикалық сабақтар теориялық білімді байытып қана қоймай, ғылыми жабдықтармен жұмыс істеу және алынған деректерді талдау қабілетін дамытады. Жобалық қызмет сонымен қатар оқушылардың белсенділігі мен шығармашылық ойлауын арттырудың тиімді әдісі болып табылады. Студенттер Қоршаған ортаны қорғау жобасын құру, жергілікті флора мен фаунаны зерттеу немесе инновациялық технологияларды әзірлеу сияқты жаратылыстану ғылымдарына қатысты әртүрлі жобаларда топтарда жұмыс істей алады. Бұл ретте олар ынтымақтастықты, идеялармен алмасуды, проблемаларды шешуді және өз жұмысының нәтижелерін ұсынуды үйренеді. Интерактивті Оқу материалдары оқушылар үшін қолжетімді және тартымды болуы керек екенін ескеру маңызды. Заманауи ақпараттық технологияларды, анимацияларды, интерактивті ойындар мен қосымшаларды пайдалану оқу процесін қызықты әрі тиімді ете алады. Бұл оқушыларға материалды жақсы меңгеруге, компьютермен және интернетпен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға, сондай-ақ болашақ кәсіби қызметте заманауи технологияларды қолдануға дайындалуға мүмкіндік береді. [1,432]

Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін тиімді дамыту үшін бүгінгі таңда заманауи білім беру технологияларын қолдану маңызды. Осындай құралдардың бірі-абстрактілі ұғымдар мен күрделі процестерді визуализациялауға мүмкіндік беретін компьютерлік модельдеу. Мысалы, бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып, Күн жүйесіндегі планеталардың қозғалысын немесе молекулалық деңгейдегі химиялық реакцияларды модельдеуге болады. Бұл мектеп оқушыларына табиғат заңдылықтары мен олардың өзара байланысын жақсы түсінуге көмектеседі. Виртуалды зертханалар жаратылыстану ғылымдарын оқытуда да маңызды рөл атқарады. Олар студенттерге қымбат жабдықтар мен материалдарды қажет етпестен виртуалды ортада әртүрлі эксперименттер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, студенттер физикалық құбылыстарды маятниктермен, электр тізбектерімен немесе оптикалық құрылғылармен виртуалды эксперименттер жүргізу арқылы зерттей алады. Бұл уақыт пен ресурстарды үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар студенттерге зерттеу процесіне тереңірек енуге мүмкіндік береді. Интерактивті оқулықтар сонымен қатар жаратылыстану ғылымдарын оқытудың тиімді құралы болып табылады. Олар мәтіндік материалды мультимедиялық элементтермен, анимациялармен, бейнелермен және интерактивті тапсырмалармен біріктіреді. Бұл студенттерге оқу материалын интерактивті түрде үйренуге, білімдерін тексеруге, тапсырмаларды шешуге және алған дағдыларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, интерактивті оқулықтар

оқушылардың білімі мен қажеттіліктерінің әртүрлі деңгейлеріне бейімделуі мүмкін, бұл оқытуды жекелендірілген және тиімді етеді. Қазіргі білім беру технологияларының артықшылықтарының бірі-олардың қол жетімділігі мен икемділігі. Оларды сынып бөлмесінде де, одан тыс жерде де қолдануға болады, бұл оқушыларға материалды кез келген ыңғайлы уақытта және кез келген жерде үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн платформалар мен білім беру Қосымшаларының арқасында мектеп оқушылары Оқу материалдары мен тапсырмаларына тікелей смартфондарында немесе планшеттерінде қол жеткізе алады, бұл оқуды мобильді және ыңғайлы етеді. Жалпы, заманауи білім беру технологиялары оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар оқушылардың ғылыми тұжырымдамалар мен оларды іс жүзінде қолдану дағдыларын терең түсінуіне ықпал ете отырып, оқуды қызықты, қолжетімді және тиімді етеді. [2,144]

Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін тиімді дамыту үшін бүгінгі таңда заманауи білім беру технологияларын қолдану маңызды. Осындай құралдардың бірі-абстрактілі ұғымдар мен күрделі процестерді визуализациялауға мүмкіндік беретін компьютерлік модельдеу. Мысалы, бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып, Күн жүйесіндегі планеталардың қозғалысын немесе молекулалық деңгейдегі химиялық реакцияларды модельдеуге болады. Бұл мектеп оқушыларына табиғат заңдылықтары мен олардың өзара байланысын жақсы түсінуге көмектеседі. Виртуалды зертханалар жаратылыстану ғылымдарын оқытуда да маңызды рөл атқарады. Олар студенттерге қымбат жабдықтар мен материалдарды қажет етпестен виртуалды ортада әртүрлі эксперименттер мен зерттеулер жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, студенттер физикалық құбылыстарды маятниктермен, электр тізбектерімен немесе оптикалық құрылғылармен виртуалды эксперименттер жүргізу арқылы зерттей алады. Бұл уақыт пен ресурстарды үнемдеп қана қоймайды, сонымен қатар студенттерге зерттеу процесіне тереңірек енуге мүмкіндік береді. Интерактивті оқулықтар сонымен қатар жаратылыстану ғылымдарын оқытудың тиімді құралы болып табылады. Олар мәтіндік материалды мультимедиялық элементтермен, анимациялармен, бейнелермен және интерактивті тапсырмалармен біріктіреді. Бұл студенттерге оқу материалын интерактивті түрде үйренуге, білімдерін тексеруге, тапсырмаларды шешуге және алған дағдыларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, интерактивті оқулықтар оқушылардың білімі мен қажеттіліктерінің әртүрлі деңгейлеріне бейімделуі мүмкін, бұл оқытуды жекелендірілген және тиімді етеді. Қазіргі білім беру технологияларының артықшылықтарының бірі-олардың қол жетімділігі мен икемділігі. Оларды сынып бөлмесінде де, одан тыс жерде де қолдануға болады, бұл оқушыларға материалды кез келген ыңғайлы уақытта және кез келген жерде үйренуге мүмкіндік береді. Мысалы, онлайн платформалар мен білім беру Қосымшаларының арқасында мектеп оқушылары Оқу материалдары мен тапсырмаларына тікелей смартфондарында немесе планшеттерінде қол жеткізе алады, бұл оқуды мобильді және ыңғайлы етеді. Жалпы, заманауи білім беру технологиялары оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуда маңызды рөл атқарады. Олар оқушылардың ғылыми тұжырымдамалар мен оларды іс жүзінде қолдану дағдыларын терең түсінуіне ықпал ете отырып, оқуды қызықты, қолжетімді және тиімді етеді. [3,57]

Оқу жоспарларымен және бағдарламалармен жұмыс мектеп оқушыларының жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерінің тиімді дамуын қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Жаратылыстану-ғылыми пәндерді жалпы білім беру процесіне интеграциялау- бұл оқушылардың қажеттіліктері мен мүмкіндіктеріне оқу материалдарын мұқият талдауды және бейімдеуді қажет ететін күрделі және көпжақты процесс. Оқу жоспарлары мен бағдарламаларымен жұмыс істеудің алғашқы қадамы - қазіргі білім беру стандарттары мен жаратылыстану ғылымдарын зерттеуге қойылатын талаптарды талдау. Оқу жоспарларын қалыптастырудың негізгі принциптерін де, білім беру бағдарламасының

нақты мақсаттары мен міндеттерін де ескеру қажет. Мысалы, Қазақстанда 2011 жылдан бастап білім берудің жаңа стандарттары енгізілді, олар оқушылардың жаратылыстану ғылымдарын қоса алғанда, негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға ерекше назар аударады. Бұдан әрі білім беру бағдарламасының талаптарына сәйкес оқу материалдарын әзірлеу және бейімдеу. Бұл оқулықтарды таңдауды, қосымша оқу құралдары мен материалдарды әзірлеуді және мұғалімдерге әдістемелік ұсыныстар жасауды қамтуы мүмкін. Оқу материалдарының қолжетімді, қызықты және оқушылардың жас және деңгей ерекшеліктеріне сәйкес болуы маңызды. Жаратылыстану-ғылыми пәндерді жалпы білім беру процесіне интеграциялау табиғат туралы ғылымдарды зерттеуге жүйелі көзқарасты дамытуды талап етеді. Бұл дегеніміз, студенттер жеке ғылыми пәндерді оқып қана қоймай, олардың бір-бірімен байланысы мен өзара әрекеттесуін түсінуі керек. Мысалы, биологияны зерттеу кезінде жеке организмдер мен олардың өмірлік процестерін ғана емес, сонымен бірге олардың қоршаған ортамен және басқа биологиялық түрлермен өзара әрекеттесуін де қарастыруға болады. Жаратылыстану-ғылыми пәндерді интеграциялаудың маңызды аспектісі пәнаралық тәсілдерді қолдану болып табылады. Бұл студенттерге күрделі мәселелер мен мәселелерді шешу үшін ғылымның әртүрлі салаларындағы білім мен дағдыларды қолдануға мүмкіндік береді. Мысалы, экологияны зерттеу кезінде қоршаған ортадағы өзгерістерді талдау және болжау үшін химия, физика және биологиядан әдістерді қолдануға болады. [4,65]

Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми пәндерге деген қызығушылығын көтермелеу және қолдау оқушылар арасында белсенді ғылыми-зерттеу қызметін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Ғылыми конкурстар, олимпиадалар мен жобалар оқушыларды табиғат туралы ғылымдарды өз бетінше зерттеуге ынталандырады, сондай-ақ олардың әлеуеті мен шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік береді. Ғылыми конкурстар мен олимпиадалардың бағдарламалары студенттерге ғылыми зерттеулер мен эксперименттер әлеміне еруге мүмкіндік береді. Мұндай іс-шараларға қатысу белгілі бір пәндер бойынша білімді ғана емес, оларды іс жүзінде қолдана білуді, нәтижелерді талдауды және қорытынды жасауды талап етеді. Мысалы, физика немесе химия олимпиадаларына қатысу оқушыны мамандық таңдауға және тиісті салада одан әрі оқуға шабыттандыруы мүмкін. Ғылыми жобаларды жүргізу жаратылыстану-ғылыми пәндерге қызығушылықты ынталандыруда да маңызды рөл атқарады. Мектеп оқушылары зерттеу тақырыптарын өздері таңдай алады, бұл олардың жеке басын және проблемаларды шешуге шығармашылық көзқарасын көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, биология жобалары жергілікті флора мен фаунаны зерттеуді, сондай-ақ аймақтың экологиялық мәселелерін талдауды қамтуы мүмкін. Ғылыми-көпшілік іс-шаралар мен экскурсияларды ұйымдастыру оқушылардың табиғат туралы ғылымдарға деген қызығушылығын қалыптастырудың тағы бір маңызды аспектісі болып табылады. Ғылыми мұражайларға, зертханаларға бару, сондай-ақ ғылыми демонстрациялар мен көрмелерге қатысу оқушыларға ғылымды іс-әрекетте көруге, заманауи жетістіктермен және технологиялармен танысуға мүмкіндік береді. Мысалы, табиғи қорықтар мен ғылыми орталықтарға экскурсиялар мектеп оқушыларын табиғат пен экологиялық ғылымдарды зерттеуге шабыттандыруы мүмкін. Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми пәндерге деген қызығушылығын көтермелеу және қолдау олардың ғылыми-зерттеу қабілеттері мен әлеуетін дамытудағы маңызды қадамдар деп айтуға болады. Ғылыми конкурстар, олимпиадалар, Жобалар, ғылыми-танымал іс-шаралар мен экскурсиялар оқушылардың ғылымға деген құштарлығын қалыптастыруға ықпал етеді, олардың көкжиегін кеңейтеді және жаратылыстану ғылымдары саласындағы зерттеулерді одан әрі зерттеуге шабыттандырады. [5,97]

Қорытындылай келе, оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамытуды әдістемелік қамтамасыз ету олардың білім алуында және қазіргі қоғамның азаматтары ретінде қалыптасуында шешуші рөл атқаратынын атап өткім келеді. Оқытудың әртүрлі әдістері мен тәсілдері, соның ішінде интерактивті Оқу материалдары, заманауи

технологиялар, оқу жоспарлары мен бағдарламалары, сондай-ақ ғылыми-танымал іс-шаралар оқушылардың ғылыми ойлауы мен шығармашылық әлеуетін дамыту үшін ынталандырушы орта құруға мүмкіндік беретіні атап өтілді. Оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттілігін табысты дамыту тек педагогтар мен білім беру мекемелерінің күш-жігерін ғана емес, сонымен қатар ата-аналардың, мемлекет пен жалпы қоғамның қолдауын талап ететінін атап өткен жөн. Оқушылар айналасындағы әлемді еркін зерттеп, тани алатын, сондай-ақ өздерінің ғылыми зерттеулеріне қолдау мен шабыт алатын қолайлы білім беру ортасын құру қажет. Қорытынды ой-оқушылардың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін дамыту олардың жеке өсуіне және кәсіби бағдарлануына ықпал етіп қана қоймай, сонымен бірге ғылыми-техникалық прогресс пен тұтастай алғанда қоғамның инновациялық дамуы үшін маңызды фактор болып табылады. Сондықтан білім беру процесін әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдіруді жалғастыру және болашақ ұрпақтың жаратылыстану-ғылыми құзыреттіліктерін белсенді дамыту үшін жағдай жасау қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Столяров, А.А. Методика преподавания естественных наук в средней школе. Москва: Просвещение, 2019.
2. Петров, В.И. Педагогика и психология обучения естественно-научным дисциплинам. Санкт-Петербург: Питер, 2020.
3. Иванова, Н.С. Развитие естественно-научных компетенций у школьников: современные подходы и методы. Москва: Высшая школа, 2018.
5. Корнилова, Е.А. Организация научно-исследовательской деятельности учащихся в школе. Санкт-Петербург: Лань, 2017.
6. Григорьева, О.Н. Инновационные методы обучения естественным наукам в современной школе. Москва: Просвещение, 2021.

ӘОЖ 373.1

ИНФОРМАТИКА ПӘНІН CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫМЕН ОҚЫТУДАҒЫ ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Э.А. Абдыкеримова, Г.Б. Ералиева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Түйіндеме. Мақалада информатиканы ағылшын тілінде оқыту әдістемесі, CLIL әдістемесін оқытуда сөздіктерді қолдану мәселелері қарастырылған. Осы әдістемені информатика пәнін оқыту үдерісінде тәжірибелік қолдану нәтижелері ұсынылған.

Түйін сөздер: CLIL (Content Language Integrated Learning), әдістеме, интеграцияланған оқыту, сөздік.

Шет елдік коммуникативті құзыреттілікті қалыптастыру үшін қолданылатын заманауи білім беру технологиялары білім беру үдерісіне барлық қатысушылардың өзара әрекеттесуін қамтамасыз ететін білім беру ортасын құру тұрғысынан өте тиімді. Мұғалім кез келген заманауи технологияны оқу материалының мазмұнына, оқушылардың белгілі бір тобында оқытудың мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес қолдануға немесе өз бетінше түзетуге құқылы. Мен өз сабақтарымда қолданатын технологиялардың бірі – пәндік тілдік кіріктірілген оқыту – CLIL (Content and Language Integrated Learning). CLIL терминін алғаш

1994 жылы Дэвид Марш енгізген. Білім беру үдерісінің түпкі мақсаттарына жету үшін екі жақты мақсат қойылды: пәнді оқып үйрену және шет тілін қатар оқыту[1.1]

CLIL технологиясына негізделген оқу сабақтарын жоспарлау кезінде оның «4C» деп аталатын міндетті компоненттерін ескеру керек: «мазмұн» (мазмұн), «қарым-қатынас» (коммуникация), «таным» (ойлау қабілеттері), «мәдениет» (мәдениеттануды білу)[2.10] Әр компонентке егжей-тегжейлі тоқталайық. «Content» - мазмұн. Мұғалім зерттелетін пән бойынша жаңа білімді, білік пен дағдыны игеру процесін ынталандыруы керек. «Communication» - қарым-қатынас. Бұл кезеңде оқушыларды жаңа білім, білік және дағдыларды игеру үшін оқытылатын шет тілі құралдарын жан-жақты пайдалануға ынталандыруы керек. «Cognition» - ойлау. Мұғалім оқытылатын тіл мен оқытылатын пәнді жақсы түсіну үшін оқушылардың ойлау қабілеттерін барынша дамытуға тырысады. Бұл мақсатқа жетуге аналитикалық және сыни ойлауды дамытуға арналған тапсырмалар, салыстыру, болжау, басты нәрсені табуға арналған тапсырмалар мен жаттығулар көмектеседі. «Culture» - мәдениеттануды білу. Қазіргі әлем мәдениеттерінің ерекшеліктерін, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын түсіну, оқушыларға мәдени кеңістікке тез бейімделуге, өзінің төл мәдениетін түсінуге оны сақтауға, дамытуға ұмтылуға көмектеседі.

CLIL әдісі арқылы оқытуда күтілетін нәтижелер: полимәдени тұлға тәрбиеленеді; тілдік құзыреттілік дамиды; білім сапасын арттыруға ықпал жасалады; функционалдық сауаттылық дамиды; пәнаралық қоғамдастық қалыптасады.

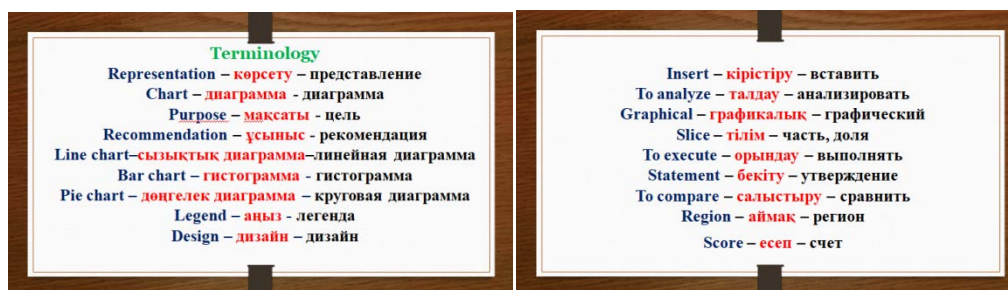
CLIL әдісінің артықшылықтары: дәстүрлі емес сабақ; жоғары қызығушылық; ойлау белсенділігін ынталандырады; оқушылар талдау, салыстыру, арқылы пәндер арасындағы байланыстарды іздейді; тілдік ортаға енеді; сөздік қорын жаңа лексикамен, тілдік құрылымдармен, пәндік терминдермен толықтырады; қолдануға жаңа білім мен дағдыларды дайындайды; мұғалімнің шығармашылық әлеуетін арттырады.

CLIL әдісін қолдану мұғалімнен пәндік білімін жетілдіруді; ресурстарды кеңінен қолдануды; сабағын тиянақты жоспарлауды; кәсіби біліктілігін үнемі арттырып отыруды талап етеді.

CLIL әдісін қолдану барысында әр сабақтың пәндік және тілдік мақсаттары болуы керек; мұғалім оқушылардың сол мақсаттарға жетуін қадағалауы қажет; сабақта тірек сөздермен жұмыс жасалуы қажет; айтылым, жазылым, тыңдалым және оқылым дағдылары дамытылуы қажет; белсенді оқу әдістерін қолдану қажет.

Мен өз сабақтарымда сөздіктермен жұмыс жасауға баса мән беремін.

Жоспарға сай сабақтың мақсаттарымен танысқан соң, терминологиямен жұмыс жүргіземін. Сөздікті презентация слайдына енгізіп, тақтадан көрсетемін. Оқылуымен, орыс және ағылшын тілдеріндегі аудармасымен таныстырамын. Содан кейін оқушылардан бәрінің бірге дауыстап қайталауын сұраймын.

Жаңа сөздердің мағынасын ұққаннан кейін ғана жаңа сабақтарға арналған бейнематериалдарды көрсетемін. Бұл оқушыларға бейнематериалда кездесетін жаңа сөздердің мағынасын біліп, түсіне отырып тыңдауына жақсы әсер береді.

Сөздік жұмысының ерекшелігі: тіл дамытудың басқа түрлері сияқты оқу-тәрбие жұмысының барлық салаларында жүргізіледі. Білім алушылар сөзді ұғу арқылы сөйлеу

үстінде тілін дамытады. Ал, сөздік жұмысы оқушының ойын дамытумен тығыз байланысты. Тілді, оның грамматикалық құрылысын меңгеру оларға өз пікірлерін айтуға, сұрауға, қорытынды жасауға білуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге сөздік жұмысы сөз арқылы оқушыны дәл ойлауға үйретеді, оның творчестволық қабілетін арттыруға, сөйлеудің мазмұны мен формасының бірлігін қамтамасыз етуге бағытталады. «Сөз байлығы – қоғамның байлығы және сол сияқты әр адамның байлығы». Сондықтан оқушыларға сөздік жұмысын жүргізудің маңызы зор. Сөз байлығының аздығы оқушылардың өз ойын ауызша, дәл, жүйелі жеткізуіне қиындық келтіреді. Сондықтан іс-әрекет кезінде сөздік жұмысын дұрыс ұйымдастырудың мәні зор. Біріншіден, ол сөз байлығын молайтып кеңітсе, екіншіден үйренген сөздерін қатесіз, сауатты жазуға бейімдейді де, ал үшіншіден сөзді үйрену арқылы оқушы тіл нормасымен сөйлеп үйренеді.

Informatics қостілді оқулығындағы ағылшын тіліндегі сөздер мен сөйлемдер саны біртіндеп артып, оқулықтың соңғы жағындағы материалдардың басым бөлігі ағылшын тілінде беріледі. Бұл арқылы білім алушылар ағылшын тілдерін жетілдіріп қана қоймай, ғылым әлеміндегі шексіз жаңалықтар мен жетістіктерге қадам басатын болады.

Қорыта келгенде, Қазақстанның тілдер саясатындағы басты бағыт – тілдердің үштұғырлылығы. Бағдарлама қазақ, орыс және ағылшын тілдерін еркін меңгеруді көздеп отыр. Егемен еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарын көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру болып отыр. Жас ұрпаққа білім беруде оларды болашақ еліміздің тірегі етіп тәрбиелеу – әр ұстаздың міндеті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мейірманқұлова Т. Білім берудегі инновациялық технология А, 2005
2. Coyle D. Content and Language Integrated Learning Motivating Learners and Teachers, 2008
3. Mehisto P., March D., Frigols M. Uncovering CLIL: Content and Language Integrated Learning in Bilingual and Multilingual Education. Macmillan: Oxford. 2008.
4. Ағылшын және орыс тілдерін оқыту әдістемесі, 2020. 15-18 б
5. http://en.wikipedia.org/wiki/Content_and_language_integrated_learning
6. «Informatics» қостілді оқулық, Астана-кітап, 2021. 3-5 б

УДК-372.857

10-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫ ҮШІН БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ: ДИДАКТИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛ ЖАСАУ

Г.С. Әлімжанова

№3 ЖББМ КММ, Ақтау қаласы, a.gulnaz_01@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақала дидактикалық материал жасау мақсатында 10-сынып оқушылары үшін биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды тиімді пайдалануды зерттейді. Қазіргі білім беру контекстінде оқытуды жақсарту және материалды игеру үшін технологияны қолдануға көбірек көңіл бөлінеді. Биологиялық білім беру контекстінде интерактивті презентациялар, бейне сабақтар, аудио материалдар және виртуалды зертханалар сияқты мультимедиялық құралдардың артықшылықтары талқыланады. Мазмұнды оқу жоспарына және студенттердің жас ерекшеліктеріне

бейімдеудің маңыздылығы атап өтіледі. Зерттеулер мен практикалық тәжірибені талдау негізінде 10-сынып оқушыларында биологиялық тұжырымдамаларды түсіну мен есте сақтауды жақсартуға ықпал ететін тиімді дидактикалық материалды құру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Түйін сөздер: биология, оқыту әдістемесі, жоғары сыныптар, оқу материалдары, оқытудың мультимедиялық әдісі

Қазіргі білім беруде сабақтарда мультимедиялық құралдарды белсенді қолдану оқытудың тиімділігін арттыруда шешуші рөл атқарады. Атап айтқанда, 10-сынып оқушыларына арналған биология сабақтарының контекстінде мультимедиялық технологияларды қолдану материалды игеруді айтарлықтай жақсартады және тірі әлем туралы ғылымды зерттеуге қызығушылықты арттырады. Бұл тәсіл оқу процесін ақпаратты ұсынудың әртүрлі форматтарымен байытып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлауы мен практикалық дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Білім берудегі мультимедиялық құралдардың айтарлықтай әлеуетіне қарамастан, оларды биология сабақтарында тиімді пайдалану нақты аудитория мен оқу мақсатының қажеттіліктеріне бейімделген дидактикалық материалды мұқият жоспарлауды және әзірлеуді қажет етеді. Бұл тұрғыда оқушылардың оқу процесіне барынша тартылуын және қойылған білім беру мақсаттарына қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін ұсынылатын құралдардың мазмұндық аспектілерін де, техникалық мүмкіндіктерін де ескеру маңызды.

Бұл тәсіл мұғалімдер мен оқушыларға жаңа мүмкіндіктер ашады, оқу процесін байытады және білімді тиімді игеруге ықпал етеді. 10-сынып оқушылары үшін биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды пайдаланудың артықшылықтарына шолу келесі аспектілерді қамтиды:

Материалды визуалды бейнелеу: мультимедиялық құралдар биологиядағы дерексіз ұғымдар мен процестерді көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді, бұл оларды оқушыларға қол жетімді және түсінікті етеді. Мысалы, анимациялар мен диаграммаларды қолдану организмдердің жасушалық процестерін немесе өмірлік циклдерін бейнелеуге көмектеседі.

- **Интерактивті оқыту:** мультимедиялық сабақтарды интерактивтілік элементтерімен жобалауға болады, бұл оқушыларға материалмен белсенді әрекеттесуге мүмкіндік береді. Бұл тақырыпты тереңірек түсінуге және сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді.

- **Ақпараттық ресурстардың әртүрлілігі:** мультимедиялық құралдардың көмегімен мұғалімдер сабақтарға бейне, аудио, интерактивті ойындар және виртуалды экскурсиялар сияқты әртүрлі ақпараттық ресурстарды қоса алады. Бұл оқу процесін оқушылар үшін қызықты әрі ынталандырады.

- **Жеке қажеттіліктерге бейімделу:** мультимедиялық сабақтар мұғалімдерге материалды оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді, тақырыпты тереңірек зерттеу үшін қосымша материалдар береді немесе әртүрлі оқу стильдерін ескере отырып.

- **Цифрлық дәуірге дайындық:** биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды пайдалану оқушыларды ақпарат пен технологиямен жұмыс істеу дағдыларын дамыта отырып, заманауи цифрлық ортаға дайындайды.

- **Жалпы, мультимедиялық құралдар** 10-сынып оқушыларына биология сабақтарында білім беру процесін жақсартуға, олардың белсенді қатысуына, терең түсінуіне және зерттелетін материалға деген құштарлығына ықпал ету үшін кең мүмкіндіктер береді.

10-сынып оқушылары үшін биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды пайдалану оқу процесіне айтарлықтай артықшылықтар береді. Бұл тәсілдің негізгі аспектілерінің бірі-материалды визуалды түрде ұсыну. Мультимедиялық құралдар

жасушалық процестер, генетика немесе экожүйелер сияқты күрделі биологиялық ұғымдарды бейнелеуге көмектесетін динамикалық презентациялар, анимациялар мен диаграммалар жасауға мүмкіндік береді. Бұл оқушылар үшін сабақтарды қызықты әрі түсінікті етеді, олардың белсенді қатысуына және зерттелетін материалға енуіне ықпал етеді.

Мультимедиялық сабақтарда студенттерге тақырыпты өз бетінше зерттеуге және оқу ойындарына немесе тапсырмаларға қатысуға мүмкіндік беретін интерактивтілік элементтері жиі кездеседі. Бұл тәсіл белсенді ойлауды ынталандырады және қазіргі білім берудің маңызды аспектісі болып табылатын проблемалық шешу дағдыларын дамытады.

Мультимедиялық құралдарды пайдаланудың маңызды артықшылығы-оқу процесіне әртүрлі ақпараттық ресурстарды қосу мүмкіндігі. Бейнелер, аудиожазбалар, виртуалды зертханалар және басқа да онлайн ресурстар оқу материалын байыту және зерттелетін тақырыпқа қосымша перспектива беру арқылы толықтыра алады.

Сонымен қатар, биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды қолдану мұғалімдерге материалды оқушылардың жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Олар тапсырмалардың күрделілігінің әртүрлі деңгейлерін, сондай-ақ тақырыпты тереңірек зерттеу үшін қосымша материалдарды ұсына алады. Бұл оқытуды дараландыруға ықпал етеді және сыныптағы оқушылардың әртүрлілігін ескереді.

Биология сабақтарында мультимедиялық құралдарды пайдалану студенттерге қазіргі цифрлық дәуірге дайындықтың маңызды аспектісі болып табылатын ақпарат пен технология дағдыларын дамытуға көмектеседі. Олар ақпаратты талдауға және бағалауға, онлайн ресурстарды іздеуге және пайдалануға, сондай-ақ тиімді қарым-қатынас жасауға және өз идеяларын ұсынуға үйренеді.

Мультимедиялық құралдарды қолданатын 10-сынып оқушыларына арналған биология сабағының мысалы:

Сабақтың тақырыбы: Эволюция және табиғи сұрыпталу

Сабақтың мақсаты: эволюция мен табиғи сұрыпталудың негізгі принциптерін, сондай-ақ олардың тірі организмдердің даму процесіндегі маңыздылығын түсіну. Сабақ барысы:

- Кіріспе (5 минут): мұғалім сабақ тақырыбын енгізеді, оның биологиялық ғылымды түсінудегі өзектілігі мен маңыздылығын түсіндіреді.

- Презентация (15 минут): Мұғалім эволюция мен табиғи сұрыпталудың негізгі тұжырымдамаларын бейнелейтін мультимедиялық презентацияны қолданады. Презентация эволюция процестері мен табиғи сұрыпталудың рөлін нақты түсіндіру үшін анимацияларды, диаграммаларды және нақты әлем мысалдарын қамтиды.

- Интерактивті әрекет (20 минут): Мұғалім әртүрлі экожүйелердегі табиғи сұрыпталу мысалдары және олардың организмдердің эволюциясына әсері туралы сұрақтар қою арқылы оқушылармен интерактивті талқылау жүргізеді. Оқушылар эволюция механизмі ретінде табиғи сұрыпталудың артықшылықтары мен кемшіліктері туралы топтық пікірталасқа қатысады.

- Практикалық сабақ (20 минут): студенттер топтарға бөлінеді және әртүрлі экожүйелердегі табиғи сұрыпталу мысалдары туралы шағын зерттеулер жүргізеді. Олар ақпаратты табу және өз зерттеулері туралы презентация дайындау үшін интернет-ресурстар мен мультимедиялық құралдарды пайдаланады.

- Қорытынды (10 минут): мұғалім сабақты қорытындылайды, талқылау барысында оқушылар анықтаған негізгі ұғымдарды жинақтайды және қазіргі биология контекстінде эволюция мен табиғи сұрыпталудың маңызын ашып көрсетеді.

Үй тапсырмасы: Студенттер кем дегенде екі нақты өмір мысалын қолдана отырып, қазіргі әлемдегі эволюция мен табиғи сұрыпталудың маңыздылығы туралы шағын эссе дайындауы керек.

Бұл мысалы мультимедиялық құралдарды оқушылардың терең түсінуі мен қатысуына ықпал ететін интерактивті және түсінікті ортаны құру үшін оқу процесіне қалай біріктіруге болатындығын көрсетеді.

Биология сабақтарында және жалпы білім беру процесінде медианы енгізу бірнеше маңызды себептер мен артықшылықтарға ие:

- Мотивация мен белсенділікті арттыру: мультимедиялық құралдар сабақтарды оқушылар үшін қызықты әрі тартымды етеді. Көрнекіліктер, анимациялар, интерактивті элементтер және мультимедиялық ресурстар студенттердің назарын аударады және олардың сабаққа белсенді қатысуын ынталандырады.

- Материалды жақсырақ түсіну: мультимедиялық құралдар дерексіз ұғымдарды көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді, бұл оларды оқушыларға қол жетімді және түсінікті етеді. Бұл материалды тереңірек игеруге ықпал етеді және студенттерге ақпаратты жақсы есте сақтауға көмектеседі.

- Оқытуды даралау: мультимедиялық құралдар мұғалімдерге сабақтарды оқушылардың әртүрлі оқу стильдері мен қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Олар тақырыпты тереңірек зерттеу үшін әртүрлі ақпараттық ресурстар мен қосымша материалдарды ұсына алады.

- Сыни ойлауды дамыту: мультимедиялық құралдарды пайдалану оқушылардың сыни ойлау және аналитикалық дағдыларын дамытуға ықпал етуі мүмкін. Олар ақпаратты талдауға, оның дұрыстығын бағалауға және өз қорытындыларын жасауға үйренеді.

Қазіргі цифрлық ортаға дайындық: қазіргі әлемде цифрлық технологиялар маңызды рөл атқарады. Сабақтарда мультимедиялық құралдарды пайдалану оқушыларға болашақта оқуда да, мансапта да пайдалы болатын ақпарат пен технологиямен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Жалпы, биология сабақтарында мультимедияны енгізу оқу процесін қызықты әрі тиімді етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларды цифрлық әлемнің заманауи сын-қатерлері мен талаптарына дайындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Султанов, Ж. (2018). Биология: Қазақстан Республикасының мамандандырылған орта мектептің 10 сыныбына арналған оқу құралы. Білім.
2. Қанатқызы, Ж. (2019). Биология: 10 сыныпқа арналған оқу құралы. Білім.
3. Крыжановская, Л. В., и др. (2018). Биология: Учебник для 10 класса. Просвещение.
4. Пономарев, С. М. (2019). Биология: Учебник для 10 класса. Дрофа.
5. Рошин, Л. Л., и др. (2017). Биология: Учебник для 10 класса. Бином.

ӘОЖ 159.923

ТҮЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖОЛДАРЫ

М.С. Жанғозиева, Тұрғанбаева Ж.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада тұлға дамуындағы өзін-өзі жетілдірудің маңызы туралы айтылып, тұлғаның өз «Менін» айыра алуы оны дамытудың жолдары туралы талданған. Өзін-өзі жетілдірудің бірнеше бағыттары көрсетілген.

Түйін сөздер: жеке тұлғаны қалыптастыру, өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі дамыту.

Қазіргі заманғы қоғамның даму жағдайы әр тұлғаның жеке даму ерекшеліктері мен жастық мүмкіндіктерін пайдалана отырып тұлғаның өзін-өзі дамытуы маңызды болып отыр. Қазіргі қоғам адамнан прогрессивті ойлай алатын, белсенді әрекетті, жан - жақты болуды талап етеді.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Адал азамат және тұғырлы тұлға болудың негізі бала кезден қалыптасады. Сондықтан біз жас ұрпақтың қауіпсіз әрі алаңсыз өмір сүруін қамтамасыз етуге тиіспіз» - деп атап көрсеткен.

Біздің елімізде жаңаша білім беруде әлемнің алдыңғы қатарлы мемлекеттерінің қатарына ену мақсатында түрлі шаралар атқарылуда. Бүгінгі білім беру үрдісі адамның ішкі табиғи мүмкіндіктерін ашып, әр адамның өзінің «Менін» сезінуге, толықтыруға көмектесетіндей, сыртқы әлеммен әлеуметтік қарым-қатынастарда өз орнын табуға, өзін шығармашылықпен өзгертуге белсенділік танытуға ықпал етуі тиіс.

Тұлғалық қасиеттің өзекті белгісі ол адамның өз «Менін» айыра алуы. «Меніне» өзіндік дене бітімін, жақындарын, өзіне тиісті заттарды т.б. жатқызады. Ал психологиялық саладан алғанда тұлғаның мінез-құлқын айқындайтын өзіндік қасиеттеріне темперамент, мінез, қабілетті жатқызады. Сондықтан «Мен» тұжырымдамасы дегеніміз адамның өзі туралы түсініктерінің жүйесі, ол басқа адамдармен өзара әрекеттестігін осы жүйеге негіздеп құрады және өзіне-өзі сол тұрғыдан қарайды.

Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Өзіне немқұрайды қарайтын кейбір қоғам мүшелері басқалар қалай өмір сүрсе, мен де солай өмір сүремін деген принципті ұстанғанымен, шын мәнінде өмірде олай емес.

Кенестік психологияда (Л.С. Выгосткий, А.Н. Леонтьев) тұлға бір уақытта белсенді субъект және іс-әрекет пен тұлға аралық қарым-қатынастың «өнімі», олар индивидтің қоғамдық дамуында интериоризацияланады.

Нағыз тұлға – қатынасты өмірінің негізгі құбылысы деп қарайтын, басқаларды өзіндік анықталуға итермелейтін адам. Өзін тұлға санаған адам басқаларға мәнсіз қарамайды, оны жақсы көреді немесе жек көреді, достары не жаулары болады. Сырттай оның өмірі қалай өтсе де, оның ішінде ылғи да бір белсенді, басталатын бекітуші нәрсе болады. «Мен» – ол тұтас алынған тұлға, өзіндік санасында бейнеленген оның болмысының барлық жағы. Радикалды идеалистік психология ағыны, әдетте, тұлғаны өзіндік санаға апарайды. У. Джеймс субъектінің өзіндік санасын рухани тұлға ретінде физикалық және әлеуметтік тұлғаның үстіне қояды.

Тұлға теорияларын талдау ұлы классиктер Гиппократ, Аристотель, Платоннан басталады. Аквинат, Кант, Гоббс, Локк та бұл ойшылдардың құрамына кіреді.

Шындығында тұлға өзіндік санаға апарылмайды және рухани тұлға физикалық пен әлеуметтікке жапсырылмайды. Тек бірыңғай тұлға ғана болады, ол – жан мен теріден тұратын адам, саналы қоғамдық маңыз. «Мен» сияқты ол өзіндік сананың дамуымен өзін ұғынып, өзін теориялық және практикалық іс-әрекеттің субъектісі ретінде ұғынады. Өзінің тұлғасына адам өз денесін кіргізеді, себебі соның арқасында ол әлемді игереді. Организмнің бірлігінде құрыла отырып тұлға ол денені өзіне алады, өзінің «Меніне» жатқызады, себебі оны игереді, ие болады.

Жеке тұлғаның дамуы дегеніміз, ең алдымен, оның қасиеттері мен сапасындағы сандық өзгерістер процесі. Адам дүниеге келгеннен соң, дене жағынан үлкейеді, яғни оның кейбір дене мүшелері мен нерв жүйесі өседі. Оның тілі шығып, сөздік қоры молайады. Бала көптеген әлеуметтік- тұрмыстық және моралдық біліктерге, еңбек дағдылары мен әдеттерге ие болады. Алайда, адамның жеке тұлға ретінде дамуындағы ең бастысы- оның бойында болып жатқан сапалық өзгерістер (танымдық, сезім, моралдық- жігерлік т.б.). Мінез- құлықтың реактивті формалары белсенді түрде қалыптасып келе жатқан іс-

әрекеттілікке айналады. Дербестік пен өз мінез- құлқын билей алу қабілеттілігі артады. Осы және басқа да өзгерістер адамның жеке тұлға ретінде даму процесін сипаттайды.

Адам өз тұлғасын сырт бейнесімен байланыстырады, себебі онда іс-әрекеті, өмір қырлары көрінеді. Сондықтан да тұлғаға адам денесі, санасы кірсе де физикалық тұлға, рухани тұлға деп айтуға келмейді, себебі дененің тұлғаға кіруі осы физикалық пен руханилықтың өзара қатынасында негізделеді. Осы жағдай рухани тұлға дегенге де қатысты, таза түрде рухани тұлға дегенді айтпайды. Сондықтан да физикалық пен руханилық олардың ішкі бірлігінде тұлғаға кіретін оның жақтары болып саналады. Адам өзінің «Меніне» адам денесіне қарағанда ішкі психикалық мазмұнды жатқызады. Алайда оның бәрін өз тұлғасына бірдей жатқызбайды. Психикалық сферадан адам өзінің «Меніне» өз қабілеттерін, мінезін, темпераментін, яғни мінез-құлқын анықтайтын тұлға қасиеттерін жатқызады. Адамның басынан өткендер, оның өмірінің барлық психикалық мазмұны тұлға құрамына кіреді.

Өзін-өзі жетілдіру сан қырлы өте күрделі құбылыс. Сондықтан да, егер сіз осы жолға тәуекел етіп түскіңіз келсе, онда сол бағыттардың бәрін болмаса да, негізгі деген біразын кешенді түрде қамтуыңыз қажет.

Өзін-өзі жетілдіру – бұл жеке өсу мен даму бойынша саналы жұмыс. Өзін-өзі жетілдіру процесі жеке мүдделер мен мақсаттарда жеке тұлғаның белгілі бір қасиеттерін, дағдыларын және қасиеттерін қалыптастырудан тұрады. К.Роджерстің пікірінше, өзін-өзі дамытудың негізгі бағыты - өзіне деген сенімді нығайту мен өзін-өзі сыйлау қабілетін қалыптастырудың нәтижесінде субъект “идеалды Менге” ұмтылады. Ж. Маралов бойынша, «өзін-өзі дамыту» - бұл өзінің потенциалды және жеке бас қасиетін, интеллектуалды ерекшелігін, мінез-құлқын, өзінің қатынасын өзге адамдар арқылы өзін тану процесі.

Өзін-өзі дамытудың ғылыми тұрғыдан қарастырғанда, психологияда кеңінен ашылып көрсетіледі:

- өзін-өзі дамыту – психологиялық кемелді және ішкі үйлесімділікті қабылдау құралы.

- өзін-өзі дамыту - тұлғаның психикалық және психологиялық денсаулықты қабылдау жағдайы.

- өзін-өзі дамыту - тұлғаның өзіндік дамуының бірден-бір жолы және оның жүзеге асырылуы. Бұл мәндер өзара тығыз байланыста болып келеді және олар бір-бірін толықтырып отырады.

Өзін-өзі жетілдіру үрдісіндегі басты нәрсе – ішкі сезімге емес, қазіргі заманғы үрдістерге, өмір мен қоғамның қажеттілігіне бағдарлау. Адамның өзін-өзі жетілдіру түрлі бағыттарда, мысалы, моральдық, рухани немесе кәсіби бағытта дамуы мүмкін.

Адамның өзін-өзі жетілдіру өзін-өзі тәрбиелеу түріне жатады немесе адамның одан әрі дамуына қатысты мақсатты әрекеті болып табылады. Адамдар көбінесе идеал туралы өз идеяларына сәйкес оң қасиеттерді дамытады.

Даму және өзін-өзі жетілдіру – бұл табысқа жету жолы, арманға қол жеткізу және қызықты оқиғаларға толы өмір. Бұл жеке тұлғаның жеке және жеке мақсаттарына жауап беретін маңызды және жан-жақты жұмысты, ал армандарды іске асыру үшін жаңа білім мен дағдыларды меңгерген кезде. Егер сіз өзіңізді қауіпті адам деп есептесеңіз, үнемі өмірдегі еңсерілмейтін кедергілермен бетпе-бет келіп, өмірден қуанбаңыз және бақытты болмаңыз, онда сіз өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру керек.

Өзін-өзі жетілдіруге деген ынта – бұл жанның үйлесімділігі, бұл адамның өмірдің сәтті жақтарының көп болуына әкеледі.

Өзін-өзі жетілдіруді қалай бастау керек? Жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіру өмір бойы жүреді. Ол жаңа жеке қасиеттер мен қасиеттерді қалыптастыруымен ерекшеленеді. Тұлға ең алдымен өзін физикалық жағынан жетілдіру өте маңызды.

Өйткені рух рухтың денсаулығында сау болуына себеп жоқ. Қоғамда ең алдымен адамдар бірінші сыртқы келбетін бағалайды, ал содан кейін ғана ақыл-ой бағаланады.

Өзін-өзі жетілдіру сан қырлы өте күрделі құбылыс. Сондықтан да, егер сіз осы жолға тәуекел етіп түскіңіз келсе, онда сол бағыттардың бәрін болмаса да, негізгі деген біразын кешенді түрде қамтуыңыз қажет.

Өзін-өзі жетілдірудің бір бағыты – адамгершілік жағынан жетілу. Адамның бойындағы қайырымдылық, кішіпейілдік, сабырлылық, төзімділік сияқты ізгі қасиеттердің бәрі оны айналасына дұғалармен жақсы қарым-қатынаста болуына жағдай жасап қана қоймай, өмірде жолын ашып, жұмыста, бизнесте, немесе саясатта болсын, биіктерге көтерілуіне игі ықпалын тигізбек. Сондықтан, ізгі қасиеттерді бойыңызға жинап, жаман әдеттерден арылу – өзін-өзі жетілдірудің басты шарттарының бір екеніні естен шығармағаныңыз жөн.

Екінші бағдар – ақыл-ойды жетілдіру. Адам бала кезінде әрнәрсені білуге өте құштар болады және өмір бойы алатын ақпараттарының 90 пайызын 17 жасқа дейін игереді екен. 25 жастан кейін адамның танымға деген ынта-ықыласы азайып, ілім-білім үйренуге деген құлшынысы кемиді. Егер өзін-өзі жетілдіру бағытында ілгері жылжимын десеңіз, ақыл-ойыңызды дамытуға, яғни оқып-үйренуге үнемі көңіл бөлуіңіз шарт.

Үшінші бағдар – тәнді жетілдіру. 35 жастан кейін адам ағзаларының дамуы тоқталып, ескіріп-тозу, яғни қартаю процесі басталады. Әрдайым сергек, күшті сезініп, ауру-сырқаудан аулақ болғыңыз келсе, жұмысты барлық уақытта құлшына істеймін десеңіз, тәніңізді жетілдіруге, яғни салауатты өмір салтын ұстанып, дене жаттығуларымен шұғылдануға жеткілікті көңіл бөлуіңіз керек.

Тағы бір бағдар – бұл кәсіби біліктілікті жетілдіру. Қай салада, қандай іспен айналыспаңыз, табысқа жетудің кілті – кәсіби біліктілікті үнемі көтеруге көңіл бөлу болмақ. Сондықтан кәсіби біліктілігіңізді жетілдіруге уақытыңыз бен ақшаңызды, күш-қуатыңызды ешқашан аямаңыз.

Міне, осы аталған бағыттар бойынша өзіңізді дамытуға үзбей көңіл бөлетін болсаңыз, арман-мақсаттарыңызға жетуге жол ашылатыны даусыз.

Бүгінгі білім беру үрдісі адамның ішкі табиғи мүмкіндіктерін ашып, әр адамның өзінің «Менін» сезінуге, толықтыруға көмектесетіндей, сыртқы әлеммен әлеуметтік қарым-қатынастарда өз орнын табуға, өзін шығармашылықпен өзгертуге белсенділік танытуға ықпал етуі тиіс. Бүгінгі таңдағы қоғам кәсіби білімі жетік, құзіретті, бәсекеге қабілетті мамандарды талап етеді. Білікті ұстаз, білімді маман болу үшін — әрбір мұғалім өз білімін үздіксіз көтеріп отыруы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Әділетті Қазақстанның экономикалық бағдары» атты Қазақстан халқына Жолдауы. 2023 жылғы 1 қыркүйек
2. Психология личности / под ред. Ермакова П.Н., Лабунской В.А. – 2007.
3. Психология личности. – Питер, 2013.
4. Котова И.Б., Шиянов Е.Н. Социализация и воспитание. – Ростов-на Дону. 1997.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ ОТБАСЫНДА МӘСЕЛЕСІ

П.Е. Жарылгасова, Шуренбай Д.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада әлеуметтендіру процесі туралы түсінік берілген, әлеуметтендірудің негізгі институттарының бірі отбасындағы әлеуметтендіру ерекшеліктері қарастырылған.

Түйін сөздер: әлеуметтендіру, индивид, тұлға, гипопротекция, гиперпротекция

«Әлеуметтендіру» сөзі барлық әлеуметтік және психологиялық процестердің жиынтығын білдіреді, бұл индивидтің қоғамның толық мүшесі ретінде қызмет етуге мүмкіндік беретін білім жүйелерін, нормаларымен құндылықтарын игеру.

«Әлеуметтендіру» - бұл индивидтің әлеуметтік тәжірибені игеру және қайта жаңғырту процесі.

Адам өмірге келген күнінен бастап өзіне ұқсайтындар мен қоршалған. Адам әлеуметтік қарым-қатынастың алғашқы элементтерін тілі шықпас бұрын игереді. Адам әлеуметтік өзара әрекеттесу процесінде нақты әлеуметтік тәжірибе жинақтайды., соңынан ол адамның ажырамас бөлігі болады.

Психологиялық көз қарас бойынша әлеуметтендіру адамның әлеуметтік тәжірибені қарапайым бақылауы нәтижесінде пайда болмайды. Адам әлеуметтік тәжірибені игеру барысында өзі де белсенділік танытып отыруы қажет. Бұл тәжірибені игеру субъективті болады. Біркелкі әлеуметтік жағдайларды адамдар әртүрлі етіп қабылдайды. Сондықтан, олар адам психикасында, жанында, жеке басында әртүрлі із қалдырады. Адам әлеуметтік тәжірибені субъективті игеріп ғана қоймай, оны белсенде қайта өңдейді. Сонымен, индивидті тек әлеуметтік тәжірибені игеруші ретінде қарастырмаймыз, оны әлеуметтендірудің белсенді қатысушысы ретінде қарастырамыз.

Әлеуметтендіру процесінде адам өзінің жеке басын, даралығын қалыптастырады. Жеке адам – бұл әлеуметтік индивид ғана емес, ал әлеуметтік дамудың белсенді субъектісі және белсенді өзін өзі дамытушы субъект.

Әлеуметтендіру процесі 2 түрлі жолмен жүзеге асырылады: 1-сі мақсатқа бағдарланған, жоспарланған және 2-сі кездейсоқ, стихиялы түрде. Тұлғаның әлеуметтенуінің қай кезде аяқталатыны белгісіз. Сондықтан, жеке адамның әлеуметтену процесі өмір бойы жүріп отырады, әлеуметтену ешқашан аяқталмайды және толық болмайды. Әлеуметтену адамның жас шамасына қарай сан алуан тәсілдермен жүзеге асады, мәселен оған нәрестені тамақтандыру, шомылдыру, жанұяда баланы мадақтау, жазалау әдістері: құрбы-құрдастарының, оқу және кәсіптік топтардың әртүрлі қарым-қатынас түрлерінде (ойын, тану, заттық және рухани практикалық іс-әрекетінде, спортта т.б.)

Әлеуметтену түсінігі адамның қоғаммен өзара әрекеттесуін білдіреді. Бұл ұғым ғылымның әртүрлі салаларының, соның ішінде психологияда, социологияда, педагогика да, философияда кеңінен қолданылады.

Отбасы жеке адамды әлеуметтендіру институтының бірі. Адам санасында әлеуметтік өзара қарым-қатынас жасаудың алғашқы элементтерін игереді. Кейінірек, адамның өміріне басқа да әлеуметтік институттар енеді, мәселен, балабақша, мектеп, көше т.б. Бірақ, мұндай жағдайлардың өзінде отбасы маңызды болып табылады. Отбасындағы әлеуметтену процесі тәрбие процесінің мақсатқа бағытталған нәтижесі ретінде қарастырылады.

Отбасында әлеуметтену процесі 2 негізгі бағытпен жүреді: 1-шіден, әлеуметтік тәжірибені игеру баланың ата-анасымен, туысқандарымен, ата-әжелерімен тікелей өзара байланысының нәтижесінде жүреді, 2-шіден әлеуметтендіру процесі отбасы мүшелерінің өзара және басқалармен арасындағы әлеуметтік қарым-қатынасы арқасында жүзеге асады.

Отбасындағы әлеуметтену әлеуметтік үйрену механизмінің және басқаны үйретуін бақылауының арқасында жүзеге асады.

Ата-аналардың мінез-құлық стилінің баланың әлеуметтік дамуына әсерін зерттеуге көптеген жұмыстар арналған.

Зерттеу процесінде 3 топ бөліп шығарады. 1-ші топқа дербестілік, ересектілік деңгейлері жоғары, белсенді, сабырлы, ынтымақшыл, сыртқы ортаны тани алатын, әлеуметтік ортаға бейім т.б., 2-ші топқа өзіне-өзі сенімсіз, тұйық, жаңа ортаға тез бейімделе алмайтын, пессимист, қорқақ т.б., ал 3-ші топқа өзіне-өзі сенімсіздеу, өзін-өзі ұстай алмайтын, тәртіпке көнбейтін, басымен кеткен т.б. сипаттамалары бар балалар тобын бөліп көрсетеді. Ал, олардың ата-аналарын 4 параметр арқылы қарастырады: бақылау, ересектілікті талап ету, қарым-қатынас, ақ көңілділік.

Бақылау бұл баланың іс-әрекетіне әсер етуге талпыну. Сонымен бірге ата-аналардың талаптарына бағыну деңгейлері анықталады. Ересектілікті талап ету ата-ананың баласын ақыл-ойының мүмкіндіктеріне қарамай жоғары әлеуметтік және эмоциялық деңгейді талап ету.

Қарым-қатынас бұл ата-аналардың баланың ойын және бір нәрсеге деген қатынасын білу үшін сендіруді қолдану.

Ақкөңілділік ата-аналардың баласына қарауында көрінеді. Мәселен, мақтау, оның қуанышына ортақтасу, жылы жүзділік, сүйіспеншілік, қамқорлық, жанашырлық т.б.

1-топтағы балалардың ата-аналары балаларына жылы жүзділікпен, түсіністікпен, ақкөңілділікпен қарап, олармен әңгімелесіп, балаларын шегімен бақылап, саналы жүріс-тұрысты талап еткен. Ата-аналар балаларының пікірімен келіссе, олар тек балаларының тілектерімен жүре бермеген. Ата-аналардың ұстанған ережелері бар, тікелей және анық өздерінің талаптарын қойып отырған. Ата-аналардың бақылауы баланың дербестікке ұмтылуымен үйлесіп отырады. Бұл топқа жататын ата-аналар мінез-құлқын демократиялық стильдегі деп атаймыз.

2- мінез-құлық үлгісіндегі ата-аналар мінез-құлқы олар балаларын көбіне жазалайтын және қатал, балаларына жылыжүзділік танытпайтын, оларды түсінбейтін, балаларымен сирек әңгімелесетін ата-аналар. Олар балаларын қатал бақылап, басқарып отырған, балаларының пікірлерімен санаспайтын, есепке алмайтын болған. Бұл үлгі авторитарлық стилдегі ата-аналарға жатқызамыз.

3- балаларынан ештеңе талап етпейтін, ұйымшыл емес, балаларын мадақтамайтын, ескертпелерді сирек айтатын, баланың дербестілігіне және оның сенімділігіне көңіл бөлмейтін ата-аналар.

Осы көрсеткіштерден біз ата-аналар мінез-құлығының баланың әлеуметтену процесіне ықпал ететіндігін көре аламыз. Отбасында баланың мінез-құлығының ерекшеліктерін білмеу әртүрлі конфликтілерге алып келеді, ол неврозға айналып кетуі де мүмкін. Осыған орай, Е.И.Личко дұрыс емес тәрбиенің бірнеше типтерін көрсеткен.

Гипопротекция – бұл балаға мән бермеу, бақылаудың жеткіліксіздігі, жасөспірімдердің істеріне, құмарлықтарына, қызығушылықтарына қызығушылық танытпау.

Гиперпротекция - өте қатты бақылау жасау, балаға шектен тыс қамқорлық жасау. Мұнда баланың дербестілікке ұмтылуы басып, жауапкершілік сезімін басып тастау.

«Ауру культында» тәрбиелеу- баланың елеспесіз ауруына көп көңіл аударып, шектен тыс оған назар аудару.

Эмоциялық шеттету - баланың жеткіліксіз психологиялық комфортты сезінуі. Өзінің ашуын жасөспірімнен алуы, рухани қаталдық. Жауапкершілікті көбірек қойып баланың оның күші жетпейтін нәтижелерді күту.

Қарама-қайшылықты тәрбиелеу – отбасы мүшелерінің тәрбиелерінің үйлесімсіздігі. Өлеуметтену процесінде құрбы-құрдастарының тобы ата-аналарын ауыстыра алады. Өлеуметтену орталығының жанұясынан құрбы-құрдастарының тобына ауысуы ата-аналармен эмоциялық байланыстың әлсізденуіне алып келеді. Мәселен, жеткіншектік шақтағылардың мінез-құлығының ерекшелігін «эмансипация реакциясы» деп атайды. Бірақ, ата-аналар рөлі бұл кезеңде 2-ші орынға түсіп қалса да, бұл бірақ өмірдің кейбір салаларына байланысты, сонда да кейбір жеткіншектерге әсіресе ата-аналары эмоциялық жақын адам болып қалады. Психологтардың зерттеуінше жеткіншек проблемалы жағдайда көбіне анасы, кейін әкесі, достарына сенеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жұбаназарова Н.С. Жас ерекшелік психологиясы: оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2017 – 354 б.
2. Бапаева М.К. Даму психологиясы: Оқулық – Алматы: 2014. – 440 б.
3. Голованова Н.Ф. Социализация и воспитание ребенка. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. - СПб. : Речь, 2004.
4. Мудрик А.В. Социализация человека. - М. : Академия, 2004.

УДК 372.857

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРҒА БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ КӨМЕКТЕСЕТІН ДИДАКТИКАЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ

А.Б. Жетесова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Берілген мақалада онлайн платформадағы білім берудің артықшылықтары, сабақ барысында жасауға болатын дидактикалық ресурстар жүйесін дамытуға арналған әдістер қозғалады. Әдістер 11 сынып оқушыларына білім беру барысында қолданылу аясына сәйкес мысалдар келтіріледі. Яғни зерттеу бойынша 11 сынып оқушылары алынса, тиімді әдіс-тәсілдердің түрлері дидактикалық ресурстарды дамытуға арналады. Сондықтан ұсынылған әдістердің қалайша оңтайлы әсер еткендігіне арнайы дәлелдемелер көрсетілетін болады.

Түйін сөздер: онлайн платформа, дидактикалық ресурстар, білім сапасы, биология, әдіс-тәсілдер, сыни ойлау, критериалды бағалау, креативтілік.

Қазіргі таңда білім сапасын арттыру мақсатында жаңартылған білім беру бағдарламасы, STEAM білім беру және оқушының критериалды тұрғыда сыни ойлауын дамыту қағидалары өте белсенді түрде қолданылуда. Сәйкесінше мектептерде көбіне қажетті ресурстар болмаған жағдайда арнайы онлайн платформалар мен дидактикалық ресурстарды пайдаланады. Ал жаңартылған білім беру бағдарламасында интербелсенді әдістерді, оқушылардың дарындылығы мен талантын дамытып, сыни ойлау қабілеттері мен креативтілігін арттыру, қабылдауы әртүрлі (аудиал, визуал т.б.), қабілеті де әртүрлі (жоғары, орташа, төмен) оқушыларға түрліше дидактикалық ресурстарды пайдалана отырып білім беру білім сапасының артуында аса маңызды факторлары болып табылады. [1] Мектеп бағдарламасына сәйкес 11 сыныпқа арналған арнайы теориялық және

практикалық жұмыс кітапшалары жоқ болғандықтан онлайн платформалар мен сабаққа қажетті дидактикалық ресурстардың қолданылуы тиімді әдістерді талап етеді. Ал әдіс-тәсілдер көбіне берілген сабақ тақырыбына, оқушының қабылдау ерекшелігіне, берілген тақырыпты толық түсініп кетуіне байланысты анықталады. Ал оған көмек ретінде арнайы әдіс тәсілдер көрсетілген мұғалімге арналған «Teachers Toolkit» әдістемелік кітабын мысалға алуға болады. Яғни бұл кітапта егер осы әдісті пайдаланатын болсаңыз оқушыда дамытын қабілеттерді арнайылап көрсеткен.

Оқушының білім сапасының жақсы көрсеткіші мұғалімнің біліктілігін көрсетеді. Яғни оқушы тек қана сабақтағы білімі емес, оны өмірде қолдана алуы, пәндік олимпиадалар мен ғылыми жобаларға қатысып орын алуы да мұғалімнің жетістігі саналады. Ал осы жетістікке жету асқан қызығушылықты, ізденімпаздықты, білімділікті талап етеді. Сондықтан әр берілген сабақты құнды, сапалы өткізу, ұтымды әрі тиімді әдіс-тәсілдерді пайдалу заманауи мұғалімге тән ерекшеліктердің бірі болып табылады. Сәйкесінше төменде көрсетілген сабақтарда қолданылған екі әдіс дидактикалық ресурстарды дамытуда тағы бір қадам болып саналады. Ең алдымен, ескере кететін жайт, ол биологиядан теориялық мәліметтер мен құбылыстардың күрделілігін ескеру қажет. Қабылдауы әртүрлі оқушылар сабақ барысында әртүрлі әдістер мен тәсілдерді қолдануды қажет етеді. 11-сыныпқа «Тұқымқуалаушылық заңдылықтары» бөлімін қайталау мақсатында арнайы тапсырмалар берілді. Бұл тапсырма әдеттегіден ерекшеленді. Себебі оқушылар өздері топ ішінде тапсырмалар құрастыру қажет болды. Алғашқы топ есептер мен қысқа жауапты ғана қажет ететін тапсырмаларды карточка түрінде құрастырды, екінші топ хромосомалық ауруларды сипаттамасын, суретін, атауын сәйкестендіретіндей етіп пазлдар құрастырды. Ал үшінші топ жасушалардың мейоздық және митоздық бөлінуіне қатысты суреттен мен қағаз қиындыларын дайындады. Бұл тапсырмалар оқушылар мен мұғалім дайын дидактикалық ресурс көзі бола алады. Бұл дайындалған ресурстар алдымен оқушыларға бұл тақырыпты не үшін оқып жатқандығын түсінуге, артық сұрақтарсыз қажетті ақпаратты ізденуге, суреттер арқылы визуалдық қабылдауының артуына, өз бетінше шешім қабылдап тұжырымдамаларын дәлелдей алатындай және тапсырма құрастыруда креативтіліктің және сыни ойлау қабілетінің дамуына да ықпал ете алады.(сурет 1)

Сурет 1

Осылайша қайталау жасалынған тарау тапсырмалары арқылы БЖБ жұмыстарында оқушыларыдың барлығы дерлік жақсы жауап беріп, жеткілікті дәрежеде балл жинауымен дәлелдер келтіруге болады. Яғни білім сапасы қарапайым қайталап қоюдан ғана емес, креативтілікті қажет ететін әдіс тапсырмаларын орындау арқылы жүзеге асырылды деуге болады. Бұл жасақталған тапсырмалар оқушылар үшін жыл сайын пайдалануға болатын дидактикалық ресурс ретінде пайдаланылатын болады.

Келесі ресурс көзі ретінде оқушыларға үй тапсырмаларын дайындауға болады. Оқушыларға көбіне уақытты тиімді пайдаланып, топ ішінде жүйелі жұмыстануға мүмкіндік береді. Көбіне үй жұмысына тапсырма бергенде оңай табуға болатын,

қабылдауға жеңіл, арнайы критерийлерді пайдалана отырып жасайтын тапсырмалар беріледі. Бұл тапсырмаларға мысал ретінде «Судың Жер бетіндегі тіршілік үшін маңызы (Химиялық және физикалық қасиеттер)» тақырыбы бойынша жасалынған тапсырманы алуға болады. Оқушылар тақырыпқа сәйкес екі топқа бөлініп жұмыстанды. Яғни бірінші топ тек теориялық мәліметтер дайындап, презентация жасап түсіндірме жұмысын жасаған болса, екінші топ оқушылары химиялық және физикалық қасиеттерін тәжірибе жүзінде көрсетіп және бейнематериалдар дайындап әкелді. Осы жасалынған тапсырмалар алдағы оқу жылында қолдануға болатын таптырмас дидактикалық ресурс көзі бола алады. Яғни, оқушылар көбіне өз қатарлары дайындаған мәліметтерді жақсы қабылдап, тәжірибиелік жұмыстарды жұмыстарды өмірмен байланыстыра отырып жасауы оң нәтиже көрсете алады.

Дидактикалық ресурстар әрбір сабақ сайын тапсырма орындауда, жаңа тақырыпты түсіндіруде, онлайн платформаларды қолдану кезінде де қажет бола алады. Бұл ресурстар оқушылардың оқу-танымдық қабілеттерін арттыру үшін, білім мазмұнына байланысты базалық және пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыру деңгейін жоғарылату мақсатында қолданылып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. CURRICULUM & TEACHING STUDIES | RESEARCH ARTICLE The status of biology teaching and learning materials in selected central regional schools, Ghana (2023 жыл, қараша, Cogent education журналы) 1–5 бет.

2. MODERN METHODS OF TEACHING BIOLOGY «Экономика и социум» журналы (электронды ресурс) <https://cyberleninka.ru/article/n/modern-methods-of-teaching-biology/viewer>

3. Методы преподавания в биологическом образовании и образовании в области устойчивого развития, включая обучение на открытом воздухе для продвижения устойчивого развития (2017 ж.) – Teaching Methods in Science Subjects Promoting Sustainability білім беру журналы, Eila Jeronen.

ӘОЖ 57

ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІ ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Н.Қ. Жұбатырова, Э.У.Сагиндыкова

META SCHOOL, Ақтау қ., Қазақстан, nazerkezhubatyrova@mail.ru

Аңдатпа. Бұл мақалада болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастырудың әдістері мен стратегиялары тәжірибеге бағытталған тәсіл аясында қарастырылады. Авторлар оқушылардың зерттеу құзыреттілігін дамыту үшін оқытудың белсенді формалары мен педагогикалық тәжірибелердің маңыздылығын талдайды. Мақалада болашақ мұғалімдердің биология саласындағы ғылыми-зерттеу жұмыстарына кәсіби дайындығын қалыптастыруға ықпал ететін тиімді әдістер мен әдістер талқыланады.

Түйін сөздер: зерттеу дағдылары, биология мұғалімдері, тәжірибеге бағытталған тәсіл, кәсіби дайындық, білім беру әдістері.

Қазіргі білім болашақ мұғалімдердің, соның ішінде биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыруға және дамытуға көбірек көңіл бөледі. Мұндай дағдыларды дамыту жас ұрпақты тиімді оқыту мен тәрбиелеу үшін, сондай-ақ Білім және ғылым

саласындағы кейінгі табысты кәсіби қызмет үшін қажет. Бұл мақалада тәжірибеге бағытталған тәсілді жүзеге асыру жағдайында болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру процесі қарастырылады.

Білім берудегі тәжірибеге бағытталған тәсіл студенттердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Ол теориялық білімді беруді ғана емес, сонымен қатар Табысты кәсіби қызмет үшін қажетті практикалық дағдылар мен дағдыларды дамытуға бағытталған практикалық оқыту әдістерін белсенді қолдануды қамтиды. Биологияны оқыту саласында тәжірибеге бағытталған тәсіл әсіресе маңызды, өйткені биология ғылым ретінде практикалық зерттеулер мен эксперименттермен тығыз байланысты. Тәжірибеге бағытталған тәсілдің негізгі элементтерінің бірі-зертханалық жұмыстар. Мұндай жұмыстар барысында студенттер алған теориялық білімдерін тәжірибеде қолдануға, эксперименттер, бақылаулар мен өлшеулер жүргізуге, алынған деректерді талдауға және қорытынды жасауға мүмкіндік алады. Бұл оларға биологиялық процестер мен құбылыстар туралы түсініктерін тереңдетуге, ғылыми зерттеу әдістерін игеруге және зертханалық жабдықтармен жұмыс істеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді. Зертханалық жұмыстардан басқа, далалық зерттеулер практикалық дағдыларды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Табиғатқа шығу, биологиялық станциялар мен қорықтарға бару студенттерге тірі организмдерді табиғи тіршілік ету ортасында зерттеуге, жануарлардың мінез-құлқын бақылауға, әртүрлі экожүйелердің флорасы мен фаунасын зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл студенттердің көкжиегін кеңейтіп қана қоймайды, сонымен қатар оларға деректерді жинау және далалық зерттеулер жүргізу дағдыларын үйренуге көмектеседі. Алайда, тек зертханалық және далалық жұмыстар студенттердің зерттеу дағдыларын толыққанды қалыптастыру үшін жеткіліксіз. Тәуелсіз зерттеу жобаларын жүргізу де маңызды аспект болып табылады. Бұл деректерді талдауға немесе әдеби шолуға қатысты шағын жобалар немесе деректерді жинауды, талдауды, түсіндіруді және нәтижелерді талқылауды қамтитын үлкенірек зерттеулер болуы мүмкін. Мұндай жобаларды жүргізу студенттерден тәуелсіздікті, ұйымдастырушылық дағдыларды және командада жұмыс істей білуді талап етеді. Сонымен қатар, студенттерге заманауи ақпараттық ресурстар мен технологияларға қол жетімділікті қамтамасыз ету маңызды. Заманауи білім беру технологиялары, соның ішінде интерактивті электронды оқулықтар, онлайн курстар, вебинарлар және электронды кітапханалар студенттерге өзекті ғылыми ақпаратқа қол жеткізуге, әріптестерімен және оқытушыларымен білім мен тәжірибе алмасуға, деректерді өңдеу және талдау үшін арнайы бағдарламалық құралдарды пайдалануға мүмкіндік береді. [1,46]

Студенттердің практикалық қызметі зерттеу дағдыларын қалыптастырудағы білім беру процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Зертханалық жұмыстар мен практикалық сабақтар барысында студенттер теориялық білімді практикада қолдануға және биология саласындағы зерттеудің негізгі әдістерімен танысуға мүмкіндік алады. Тәжірибелік қызметтің маңызды аспектісі-тәжірибелер мен эксперименттерді өз бетінше орындау. Студенттер зертханалық жабдықтармен жұмыс істей алуы, әртүрлі техникалар мен әдістерді орындауы, өлшеулер мен бақылаулар жүргізуі керек. Бұл оларға биологиялық процестер туралы түсініктерін тереңдетіп қана қоймай, сонымен қатар болашақ кәсіби қызметінде пайдалы болатын зертханалық жұмыс дағдыларын алуға көмектеседі. Сонымен қатар, студенттердің эксперименттер арқылы алынған деректерді өңдеу және талдау процесіне қатысуы маңызды. Олар Ақпаратты жүйелеуге, нәтижелерге статистикалық талдау жүргізуге, Графиктер мен диаграммалар құруға, алынған мәліметтер негізінде қорытынды жасауға қабілетті болуы керек. Бұл олардың аналитикалық қабілеттерін дамытады және ғылыми зерттеу әдістерін меңгеруге көмектеседі. Студенттердің практикалық іс-әрекетінің маңызды аспектісі-бұл командада жұмыс істеу. Зертханалық жұмыстар мен топтық жобалар барысында студенттер бір-бірімен ынтымақтастықты, білім мен тәжірибе алмасуды, туындаған мәселелерді бірге

шешуді үйренеді. Бұл олардың коммуникативтік дағдыларын, ұжымда жұмыс істеу және бірлескен қызметте негізделген шешімдер қабылдау қабілетін дамытады. Оқу практикасында студенттер өздерінің білімдері мен дағдыларын іс жүзінде қолдануға мүмкіндік алады. Олар табиғи жағдайда тірі организмдерге бақылау жүргізе алады, талдау үшін материалдардың үлгілерін жинай алады, тәжірибелі ғылыми қызметкерлердің жетекшілігімен Ғылыми зерттеулерге қатыса алады. Бұл оларға алған білімдерін нақты өмірде қалай қолдану керектігін түсінуге және болашақ кәсіби қызметке дайындалуға көмектеседі. [2,52]

Тәуелсіз зерттеу жобаларын жүргізу биология студенттерінің зерттеу дағдыларын қалыптастырудағы маңызды кезең болып табылады. Бұл оларға зерттеу тақырыбын өз бетінше таңдауға, деректерді зерттеу және талдау әдістерін анықтауға, сондай-ақ алынған нәтижелер негізінде қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Курстық жұмыстар немесе жобалар аясында жүргізілетін шағын көлемді зерттеулер студенттерге белгілі бір ғылыми мәселелерге сүнгуге және оны егжей-тегжейлі зерттеуге мүмкіндік береді. Олар таңдалған тақырып бойынша әдеби шолу жасай алады, гипотезаларды тұжырымдай алады, эксперименттік процедураларды жасай алады және алынған мәліметтерді талдай алады. Мұндай тәжірибе оларға ғылыми зерттеу әдістерін игеруге және ғылыми зертханада жұмыс істеудің практикалық дағдыларын алуға көмектеседі. Магистрлік диссертациялар немесе дипломдық жұмыстар сияқты үлкен ғылыми жобалар студенттерге таңдалған тақырыпты тереңірек зерттеуге және түпнұсқа ғылыми нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мұндай жобалар барысында студенттер өз бетінше эксперименттер жасап, жүргізе алады, күрделі деректерді талдай алады, нәтижелерді қорытындылай алады және қорытынды жасай алады. Бұл олардан жоғары тәуелсіздікті, жауапкершілікті және ғылыми шығармашылықты талап етеді. Зерттеу жобаларын жүргізудің негізгі аспектілерінің бірі-жұмысты жоспарлау және ұйымдастыру. Студенттер тапсырмаларды орындау кестесін құра білуі, зерттеу кезеңдерін анықтай алуы, материалдар мен жабдықтардың шығындарын жоспарлай білуі және мүмкін болатын тәуекелдер мен кедергілерді ескеруі керек. Бұл оларға жобаны басқару дағдыларын дамытуға және мақсаттарына жету үшін ресурстарды тиімді бөлуге көмектеседі. Сонымен қатар, зерттеу жобаларын жүргізу студенттерден өздерінің ғылыми нәтижелерін тиімді байланыстыра білуді талап етеді. Олар өз зерттеулерін конференцияларда, семинарларда немесе басқа ғылыми іс-шараларда ұсына білуі керек, сонымен қатар ғылыми журналдарда мақалалар жариялай білуі керек. Бұл оларға көпшілік алдында сөйлеу, ғылыми жазу және өз идеяларын дәлелдеу дағдыларын жетілдіруге көмектеседі. Жалпы, тәуелсіз зерттеу жобаларын жүргізу болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Бұл оларға ғылыми салада жұмыс істеудің практикалық дағдыларын игеруге, шығармашылық ойлау мен ғылыми сынды дамытуға, сондай-ақ өздерінің ғылыми нәтижелерін қоғамға тиімді ұсынуды үйренуге мүмкіндік береді. [3,53]

Болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастырудағы тәжірибеге бағытталған тәсілдің тиімділігін көрсететін кейбір статистикалық мәліметтерді келтірейік.

1. Студенттердің қызығушылығының артуы: университетте жүргізілген зерттеуге сәйкес, ғылыми-зерттеу жұмыстарына баса назар аудара отырып, практикалық сабақтарға қатысатын студенттердің 80% - дан астамы оқу процесі мен биология пәніне деген қызығушылықты арттырды.

2. Үлгерімнің артуы: сол үлгіде тәжірибеге бағытталған әдістеме бойынша оқитын студенттердің шамамен 75% - ы дәстүрлі бағдарлама бойынша оқығандармен салыстырғанда өз бағаларының жақсарғанын көрсетті.

3. Тәуелсіздік деңгейінің өсуі: тәуелсіз ғылыми жобаларға қатысатын студенттердің 60% - дан астамы дербестік деңгейі мен олардың оқуы үшін жауапкершіліктің артқанын мәлімдеді.

4. Еңбек нарығындағы жетістік: түлектердің сауалнамасына сәйкес, тәжірибеге бағытталған тәсілді ескере отырып білім алғандардың 70%-дан астамы оқуды бітіргеннен кейінгі бірінші жыл ішінде мамандық бойынша табысты жұмыс тапты. Бұл деректер студенттердің зерттеу дағдыларын қалыптастыруға және олардың кәсіби қызметтегі кейінгі жетістіктеріне тәжірибеге бағытталған тәсілдің оң әсерін көрсетеді. [4,289]

Болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын сәтті қалыптастыру үшін олардың заманауи ақпараттық ресурстар мен технологияларға қол жеткізуін қамтамасыз ету маңызды. Бұл оларға соңғы ғылыми жетістіктерден хабардар болуға және оқу тәжірибесінде заманауи зерттеу әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Студенттер биологиялық тақырыптардың кең ауқымын қамтитын өзекті ғылыми әдебиеттермен жұмыс істей алуы керек. Бұған биологиядағы соңғы зерттеулер, жаңа әдістер мен технологиялар туралы ақпаратты қамтитын ғылыми журналдар, кітаптар, оқулықтар және онлайн ресурстар кіреді. Мұндай ресурстарға қол жеткізу студенттерге таңдалған зерттеу бағыттары бойынша білімдерін тереңдетуге және зерттеу жобаларында өзекті деректерді пайдалануға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, студенттер деректерді өңдеу және зерттеу нәтижелерін талдау үшін заманауи бағдарламалық құралдарға қол жеткізуі керек. Бұған статистикалық талдауға, деректерді модельдеуге, нәтижелерді визуализациялауға және ғылыми презентациялар жасауға арналған әртүрлі бағдарламалар кіреді. Мұндай бағдарламаларды пайдалану студенттерге алынған деректерді тиімді өңдеуге, статистикалық талдау жүргізуге және алынған нәтижелер негізінде қорытынды жасауға көмектеседі. Сондай-ақ студенттердің ғылыми жобаларын ұсына алатын және әріптестерімен және ғылыми сарапшылармен тәжірибе алмасатын ғылыми конференциялар мен семинарларға қатысу мүмкіндігі болуы маңызды. Мұндай іс-шараларға қатысу студенттерге презентация, ғылыми қарым-қатынас және өз идеяларын дәлелдеу дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бұл оларға өз саласының мамандарынан кері байланыс алуға және зерттеудің соңғы тенденциялары туралы білуге мүмкіндік береді. Заманауи ақпараттық ресурстар мен технологияларға қол жеткізуді қамтамасыз ету болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын табысты қалыптастырудың қажетті шарты болып табылады. Бұл оларға білімдерін тереңдетуге, деректермен және заманауи технологиялармен жұмыс істеудің практикалық дағдыларын дамытуға, сондай-ақ ғылыми қоғамдастыққа өздерінің зерттеу нәтижелерін ұсынуға мүмкіндік береді. [5,589]

Қорытындылай келе, болашақ биология мұғалімдерінің зерттеу дағдыларын қалыптастыру олардың кәсіби дайындығы мен кейінгі қызметінде шешуші рөл атқаратынын атап өтуге болады. Білім берудегі тәжірибеге бағытталған тәсіл осы дағдыларды дамытуға тамаша мүмкіндіктер береді, ал оларды жетілдіру бойынша жүйелі жұмыс биология саласындағы білім беру мен ғылыми-зерттеу жұмысының сапасын арттыруға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. И. П. Иванов, Н. С. Петрова. “Практико-ориентированные методы обучения биологии в высшей школе”. Издательство “Просвещение”, 2019 г.
2. А. В. Смирнов, Е. Д. Козлова. “Развитие исследовательских компетенций у будущих учителей биологии”. Издательство “Наука”, 2018 г.
4. Л. М. Белова, Г. А. Иванов. “Практические аспекты формирования исследовательских навыков у студентов-биологов”. Издательство “Педагогика”, 2020 г.
5. Е. А. Кузнецова, А. С. Гончаров. “Практическое руководство по организации научных исследований в образовательном процессе”. Издательство “Академия”, 2017 г.

6. В. И. Соколов, Е. Н. Петров. “Методика преподавания биологии с учетом современных требований исследовательской активности студентов”. Издательство “Просвещение”, 2021 г.

ӘОЖ: 378

ҚАЗІРГІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАРДЫҢ СЕБЕПТЕРІ

А.С. Имаш, Абилева А.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі балалардағы оқу қиындықтары проблемасына нейробиологиялық көзқарас қарастырылады, бұл тәсілдің басқаларға қарағанда артықшылықтары ғылыми негізделген. Бұзушылықтардың себептері ажыратылады, оқытудағы қиындықтар – Дисграфия, дислексия ұғымдары қарастырылады, түзету қызметінің негізгі бағыттары анықталады. Бірқатар бұзылуларды норманың шекаралық күйі ретінде анықтауға және жас белгілері ретінде ажыратуға болатындығы атап өтілді. Мақалада бұзушылықтар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды орнатудың қиындығы негізделген. Шолу мақаласында педагог – баланың өзара әрекеттесуінің себептерін және дұрыс құрылған жеке бағытын анықтау кезінде нейробиологиялық қиындықтары бар балалардағы бұзылуларды толық түзету мүмкіндігіне баса назар аударылады.

Түйін сөздер: оқу қиындықтары, үлгермеушілік, бейімделу, дисграфия, дислексия, дискалькулия, нейробиология, нейробиологиялық түзету.

Кіріспе

Қолданбалы ғылыми проблема ретінде балалардағы оқу қиындықтарын зерттеу қазіргі уақытта психология, педагогика және медицинаның бірқатар қолданбалы салаларын мұқият зерттеудің тақырыбы болып табылады. Теориялық және қолданбалы зерттеулердің көптігіне, соңғы жылдары жасалған әдістемелік әзірлемелердің кең ауқымына қарамастан, мәселе пікірталас болып қала береді және оған деген қызығушылықтың өсуі төмендемейді. Бұл жана әлеуметтік, экономикалық және саяси сын-қатерлерден ғана емес, сонымен қатар оқытудың негізгі мәселелерінің шешілмеуінен де туындайды. Мәселен, көптеген себептерге байланысты жаппай жалпы білім берудегі кешенді негізгі проблемалардың бірі білім алушылардың үлгермеуі болып табылады. Көбінесе мұғалімдер, ата-аналар, дәрігерлер орташа норма деңгейінде сипаттайтын қалыптан тыс Даму белгілерін көрсетпейтін балалар оқуда қиындықтарға тап болады. Көбінесе мұндай балалардың оқуда қиындықтарға тап болуының себептерін анықтау қиын, ал білім алушының білім сапасын, дағдылары мен дағдыларын жақсарту тәсілдері білім алушы ең төмен үлгерімді көрсететін пәндер бойынша сабақтар көлемін ұлғайту, дәстүрлі болып табылатын тәрбиешілердің қызметтеріне жүгіну әрқашан болжамды оң нәтижелерге әкелмейді сонымен қатар, бұл тәсіл жиі зиян тигізуі мүмкін.

Осылайша, физикалық және психикалық сау, дамыған бала, оның жағдайы медицина тұрғысынан нормаға сәйкес келеді, оқудан бас тартады және дәстүрлі және заманауи педагогикалық әдістердің, қолданбалы психологиялық әдістердің кең спектрін қолдануға тырысқанда, мұндай бала қоршаған ортамен қақтығыса бастайды немесе керісінше, өз әлемінде жабылады, "қалыптан тыс" мінез-құлық үлгілеріне айқын бейімділікті көрсету. Бұл қоғамның өміріне үйренуге және бейімделуге эмоционалды, жеке және когнитивті құлықсыздыққа әкеледі. Бұл мақаланың мақсаты-Оқырмандарды

мектептегі даму сәтсіздігінің мүмкін себептерімен таныстыру және оқуда қиындықтарға тап болған балалармен жұмыс істеудің перспективалық бағыттарын қорытындылау.

Негізгі бөлігі

Айта кету керек, қазіргі балалардың дамуы 15-20 жыл бұрынғыға қарағанда сәл өзгеше кезеңдерден өтеді.

Қазіргі балалар популяциясындағы мидың нейробиологиялық зерттеулері дисгендік синдромның жоғары жиілікті жаңаруын көрсетеді, яғни нәресте кезіндегі ми құрылымдарының органикалық немесе функционалды дисфункциясының дамуы немесе мидың ең ерте пісетін субкортикалық (негізінен бағаналы) құрылымдары. Дамудағы бұл өзгерістердің салдары онтогенезге теріс әсер етеді және нейробиологиялық тұрғыдан субкортикортикальды және жарты шар аралық өзара әрекеттесулердің дамуының бұзылуы немесе бұрмалануы, сондай-ақ мидың оң және сол жақ жарты шарларының функционалды мамандануы болып табылады.

Когнитивті деңгейде бұл сөйлеу белсенділігінің құрылымында сөйлеу дисонтогенезінің өзгеруі ретінде көрінеді, психосоматикалық компонентте ол эпиподтылықтың жоғарылауымен контексте гиперактивтілік пен зейін тапшылығы синдромдарын қалыптастырады. Нәтижесінде білім беру және әлеуметтік мәселелерге әкелетін ерікті өзін – өзі реттеудің болмауы. Осыған байланысты жеке даму ерекшеліктеріне байланысты балалармен жұмыс істеу әдістерін қолдану қажет. Балаларды нейробиологиялық тексеру кезінде анықталған көптеген белгілердің ұқсастығына қарамастан, әр бала өзінің онтогенетикалық дамуының жеке сипаттамаларында көрінетін ерекше, қалыптасқан тұлғаны білдіреді.

Әдістерді екі негізгі бағытқа бөлуге болады: моторды түзету әдістері және когнитивті әдістер. Когнитивті әдістер, ең алдымен, ақыл-ой функцияларын дамыту, құрылымдалмаған немесе жеткіліксіз дамыған дағдыларды қалыптастыру және дамыту және аспаптық дағдыларды дамыту арқылы мектеп білімін игеру қиындықтарын жеңуге бағытталған. Бұл дағдыларға сөйлеу, есту жады, дауыстарды санау, жазу, анықтамалық материалдар және т. б.

Оқуда қиындықтары бар балалармен түзету жұмыстарының екінші бағыты психологиялық мәселелерді шешуде тиімділігі дәлелденген моторды түзету әдістерін (гимнастика, массаж, жаттығу терапиясы, би және т.б.) және теледидарға бағытталған психологиялық әдістерді қолданады. Олар бала мен оның денесі арасындағы бұзылған немесе оқытылмаған байланысты қалпына келтіру, физикалық шиеленісті жеңілдету, үлкен балалар мен жасөспірімдердегі физикалық ұқсастықтар түріндегі өз проблемаларын түсіну және даму үшін қолданылады. Баланың психикалық денсаулығын жақсарту және басқа адамдармен – ата-аналармен, құрдастарымен, мұғалімдермен қарым-қатынас жасаудың физикалық компоненттері.

Сәтсіз балаларды оқытудың нейробиологиялық тәсілдері

Түзету және дамыту біліміне ерекше назар аудару керек, оның аясында балаларға жеке көзқарас принципі жүзеге асырылады. Л. С. Выготскийдің еңбектерінде оқыту проблемасы баланың дамуымен тығыз байланысты. Л. В. Занков оқытуды оқушылардың жалпы дамуы үшін оқытудың тиімділігіне негізделген дидактикалық жүйе ретінде қарастырды. Қазір оқыту білім алушылардың белгілі бір құзыреттерді игеруді көздейтін білім беру бағдарламасын игеру тұрғысынан қарастырылуда. Сонымен, екінші буын бастауыш білім берудің федералды мемлекеттік білім беру стандарты білім алушылардың жеке басын қалыптастыруға, оларды одан әрі білім берудің барлық кезеңдерінде танымдық қызметте сәттілікті қамтамасыз ететін әмбебап Мета-пәндік дағдыларды игеруге бағытталған.

Т. В. Ахутина мен Ж. М. Глоzman оқуда қиындықтары бар балаларға көмек көрсетудің нейробиологиялық тәсілі балалардың жеке сипаттамаларына, соның ішінде баланың жетілу дәрежесіне негізгі сипаттама ретінде сүйенеді, бұл қазір маңызды емес,

өйткені қазіргі уақытта әртүрлі генезді оқытуда қиындықтары бар балалар санының арту үрдісі байқалады .

М. М. Безруких, Н. В. Дубровинская және Д. А. Фермер мектептегі білім беру проблемаларын зерттеу кезінде оларға жүйелі оқыту процесінде туындайтын және бейімделуге, әлеуметтік стресске, ағзаның функционалдық жүйелерінің нашарлауына, эмоционалды-еріктік саланың бұзылуына және соның салдарынан оқу үлгерімінің төмендеуіне әкелетін барлық проблемаларды жатқызады .

Н. П. Локалованың пікірінше, оқудағы қиындықтар білім алушының білім беру қызметіне қойылатын талаптар мен оның зияткерлік мүмкіндіктері арасындағы сәйкессіздік ретінде қарастырылуы керек. Дәл осы сәтсіздіктің себептерін түсіну тиімді нейрпсихологиялық түзету үшін орталық болып табылады [23]. Мысалы, оқудағы қиындықтар көбінесе оқу процесінің талаптары оқушының дайындық деңгейіне қойылатын талаптардан және оқушы өзінің танымдық қызметін жүзеге асыратын формаларға қойылатын талаптардан ерекшеленетін жағдайларда туындайды; ақыл-ой дамуының нақты деңгейімен. Бастапқы кезеңде оқушы оқу процесіне бейімделмейді, керісінше. Оқу үдерісі оқушының интеллектуалдық мүмкіндіктеріне қарай оңтайландырылады.

Қолданбалы педагогикалық практикада есепті кезеңдегі кез-келген пән бойынша (немесе барлық пәндер бойынша) қанағаттанарлықсыз белгілер көбінесе сәтсіздік болып саналады . Сәтсіздік мектептің бейімделуіне әкелуі мүмкін, бұл оқушының нақты жағдайы, онда оқушы оқу бағдарламасының мазмұнын толық түсінбейді және құрдастарымен және мұғалімдермен қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады. Жалпы қабылданған ережеге емес, оқушыларға көрсетілген прогреске сәйкес баға қою дұрыс нұсқа болады.

Оқушының жеке маршруттық картасын құру үшін екі тәсілге сүйену керек: психофизикалық және психологиялық.

Функционалдық жүйелердің бұзылуымен байланысты оқу қиындықтарының себептерін анықтау мүмкіндігі А. Р. Лурия және оның "синдромдық талдау" әдісі, мұнда әрбір бұзылыс басқа бұзылулар синдромында сипатталған. Осылайша, білім беру бағдарламасын игерудегі қиындықтар ұғымымен қатар, зерттеушілердің жұмысында білім беру бағдарламасын игерудегі қиындықтардың негізгі факторлары ретінде ақыл-ой дамуының кешігуі немесе танымдық іс-әрекеттің ақаулары туралы түсінік пайда болады.

Санада санау, әріптерді ретімен жазу, өлеңдерді жаттау-тіпті ересек адамның көзқарасы бойынша мұндай қарапайым әрекеттерді бір емес, бірнеше түрлі жолмен жасауға болады. Олардың барлығы бірдей тиімді бола бермейді.

Мектепке түскен және жаңа білім беру қызметімен айналысуға міндетті бала көбінесе өз бетінше жұмыс істеудің барабар жолдарын таба алмайды. Егер ол қажетті дағдылар мен әдістерді үйренбесе, ол оларды интуитивті түрде табады және олар әрқашан дұрыс және тиімді дағдылар мен әдістер бола бермейді. Мұғалімнің міндеті-оқушыға өз әрекеттері арқылы іс-әрекеттің дұрыстығын түсінуге көмектесу .

И. И. Капуновичтің айтуынша, когнитивті белсенділіктің ақаулары 3 факторын тудыруы мүмкін. Біріншіден, білім беру қызметінің жеткіліксіз деңгейі; екіншіден, ақыл-ой процестерінің дамуындағы кемшіліктер; үшіншіден, оқушылардың тұрақты жеке психологиялық ерекшеліктерін жеткіліксіз пайдалануы.

Дубровина И. Б. сәтсіздіктің негізгі психологиялық себептерін екі топқа біріктіреді. Ол, ең алдымен, сөздің кең мағынасында когнитивті белсенділіктің кемшіліктерін, ал екіншісінде балалардың мотивациялық саласын дамытудағы кемшіліктерді анықтайды. Дубровина И. Б. пікірі бойынша., оқуда жетістікке жетпеген оқушылар ешқандай білім беру қызметін жүргізбейді. Автор бұл оқушылардың нақты оқу қабілеті жоқ екенін айтады .

Нейрпсихологтар оқытудың қиындықтарын мұғалім жұмыс істейтін синдромдар арқылы қарастырады. Авторлары Т.В. Ахутина, Й. Глозман, Т.Г. Визель, А. В Цветков

симптомдарды белгілі бір синдромдарға біріктіреді және қиындықтарды анықтау үшін келесі ұғымдарды қолданады: дислексия, дисколяция, дистракция. Біз сәйкесінше оқу, жазу және санау қиындықтары туралы айтып отырмыз. А.В Цветковтың пікірінше, жаңа бағыт-қалпына келтіру (интрацеребральды тәсіл), . Мұндай оқытудың негіздері А. Ж. қаланды. Визель, сонымен қатар нейропсихологиялық бұзылуларды анықтаудың жедел диагностикасы жасалды.

Р. И. Лалалайеваның " дислексия " анықтамасында дислексиялық қателіктердің негізгі ерекшеліктері көрсетілген. Дислексия - оқу процесіне қатысатын жоғары психикалық функциялардың сәтсіздігінен туындаған тұрақты және қайталанатын оқу қателіктерінде көрінетін оқу процесінің ішінара бұзылуы.

Дисграфияда мектептің бастауыш сынып балалары жазуды әрең меңгереді: олардың диктанттары, олар орындайтын жаттығуларда көптеген грамматикалық қателер бар. Олар әріптерді, тыныс белгілерін қолданбайды, олардың қолжазбасы қорқынышты. Орта және орта мектепте балалар жазбаша түрде шектеулі сөз тіркестерін қолдануға тырысады, бірақ олар бұл сөздерді жазуда өрескел қателіктер жібереді.

Балалардағы Дискалькулия арифметика және басқа математикалық ғылымдарды үйрену қабілетінің төмендеуімен сипатталады. Сандық таңбаларды түсіну, мәндерді Салыстыру, қосу, азайту, көбейту және бөлу операцияларын орындау қиын. Кейінірек мектеп жасына дейінгі балалар объектілердің геометриялық пішіндерін, өлшемдерін анықтай бастайды. Оқушылар саны мен есептеулерді қажет ететін пәндер бойынша артта қалады.

Қиындықтардың бірінші тобы құрылымдық жағынан күрделі және көп деңгейлі жазу және оқу моторикасын дамытудағы кемшіліктермен байланысты (графикалық формалардың тұрақсыздығы, жазбаша түрде байланысты қозғалыстардың болмауы, оқуды түсінудің төмен деңгейі, өте баяу қарқын және т.б.).

Қиындықтардың екінші тобы жазу, оқу және есептеу дағдыларының когнитивті компонентінің нақты қалыптасуымен байланысты. Осы себептен туындаған қиындықтардың негізгі көріністері: артикуляцияға жақын әріптерді ауыстыру, әріптерді өткізіп жіберу, сөйлемдерді өткізіп жіберу, сөздерді түсінудегі қиындықтар, іргелес сандар арасындағы байланысты білмеу, нақты жоспардан дерексіз жоспарға көшу қиындықтары, мәселелерді шеше алмау.

Қиындықтардың үшінші тобы жазу, оқу және есептеу дағдыларының реттеуші құрамдас бөлігіндегі кемшіліктермен байланысты. Бұл қиындықтар тобының нақты психологиялық себебі-өзін-өзі бақылау мен өзін-өзі реттеудің болмауы.

Ғылыми әдебиеттердегі жоғарыда аталған қиындықтарды түзету үшін төрт тәсілді бөлуге болады: педагогикалық тәсіл (Коменский, А. в. Хуторская), психологиялық тәсіл (В.В.Гладкая, Н.П.Локалова, Р.И.Лалалаева), нейропсихологиялық тәсіл (Т. В. Ахутина, Ж. М. Глозман, Н. М. Пилайева), кешенді тәсіл (М. М. Безруких, И. В. Дубровина, В. А. Козлова).

Н. М. Пылаева оқуда кездесетін қиындықтарды жиілігі бойынша реттеді: көбінесе жұмыс қабілеттілігінің төмендеуі, зейіннің ауытқуы, мнестикалық процестердің әлсіздігі, сөйлеудің жеткіліксіз қалыптасуы; екінші орында бағдарламалау және бақылау функцияларының жеткіліксіз дамуы; үшінші орын – визуалды-кеңістіктік және квази-кеңістіктік қиындықтар; төртінші және бесінші орын бөлінеді есту және көру ақпаратын өңдеудегі қиындықтар. Бұл функциялардың жеткіліксіз қалыптасуы оқшауланған немесе біріктірілген түрде көрінуі мүмкін, бұл оқу мүмкіндіктерінің айтарлықтай төмендеуіне әкеледі [26]. Бұл тәсіл келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік береді: баланың жоғары психикалық функцияларының күшті және әлсіз компоненттерін анықтау; ақпаратты өңдеу ерекшеліктері психикалық функциялар мен оқытудың дамуына қаншалықты әсер ететінін болжау; түзету әсерінің тиімді стратегиялары туралы гипотезалар құру. Осылайша, балалармен нейропсихологиялық түзету диагноз қойылған қиындықтарға, жоғары

психикалық функциялардың кешігуіне немесе дисгармониялық дамуына, сондай-ақ баланың компенсаторлық мүмкіндіктеріне негізделген. Мұндай диагностиканың нәтижелері түзету немесе оңалту әсерлерінің стратегиясы мен тактикасын құруға мүмкіндік береді, мұнда ең маңыздысы жақын даму аймағын анықтау болып табылады.

Нейропсихологияның барлық заманауи тәсілдері А.Р. Лурийдің ми блоктары туралы іліміне негізделген. Энергетикалық (бірінші) блоктың функционалды дамымауы өте маңызды. Мидың бірінші блогының функциялары немесе белсенділіктің энергетикалық компоненттерін белсендіру фондық болып табылады, яғни кез-келген тапсырманы орындаумен бірге жүреді. Мұндай бұзылысы бар бала ұзақ уақыт бойы кез-келген іс-әрекетті жасай алмайды, өйткені тез шаршау, оны мұғалімдер интеллектуалды мүгедектік ретінде қабылдайды және баланың өзін-өзі бағалауының төмендеуіне әкеледі. Сонымен қатар, ол өте ақылды, жоғары интеллектке ие бола алады. Оның миының "энергетикалық ресурстары" қысқа өмір сүреді. Үшінші, бағдарламалық және бақылау блогы бар балалар әдетте жалпы мінез-құлық нормалары мен ережелерін ескермейтін мектеп оқушылары болып табылады. Олар сабақ кезінде үстелден тұрып, сыныптың айналасында жүре алады, сыныпта өз ойын ойнайды және көршісінің сөзін бөледі, сыныпта бірдеңе айтпас бұрын қолын көтеруді ұмытады. Мұндай балалар сыныпта қысқа уақыт ішінде ғана көп жұмыс істей алады. Ми құрылымдарының жетілмегендігін бағалаудағы келесі мәселе-екінші блоктың жеткіліксіздігі, бұл мектеп оқушыларында есте сақтау проблемаларын тудырады және кеңістіктік бағдарлаудың күрделілігі (және бұл әріптер мен сандардың дұрыс көрсетілмеуі және олардың дәптерде дұрыс орналаспауы).

Қазіргі заманғы нейропсихологиялық түзету мидың әртүрлі құрылымдарының үйлесімді, Үйлестірілген қызметін дамытуға және қалыптастыруға бағытталған. Арнайы әзірленген қозғалыс жаттығулары мен білім беру ойындары арқылы психикалық белсенділіктің белгілі бір компоненттерін қалыптастыру ынталандырылады: психикалық белсенділікті реттеу және бақылау, моторика, көру, есту, кеңістіктік қабылдау және басқалар.

В. С. Колганова, Е. В. Бревкварова нейропсихологиялық түзетуді көрсететін балалардың негізгі мәселелерін атап өтті: босану жарақаты, кесарь тілігі арқылы босану; жоғары немесе төмен тон; жиі ауру; бас жарақаттары, жалпы анестезия; аяқтың ұшымен жүру; кеш сөйлей бастады; шамадан тыс немесе негізсіз баяу; импульсивті, ашуланшақ, балалармен қақтығыс; тез шаршайды, әрең ұйықтайды; дереу жауап бермей және оған бағытталған сөйлеуді түсінбестен; кездейсоқ жазады және аз үйренеді; соңын "жұтады", "сөздерді болжайды"; нашар есте сақтау, салыстыру, жалпылау; ол жазады, сол қолымен сурет салады; атыс қаруын қалыптастырудағы кідіріс; сызбаны сипаттай алмайды, сызбаны көшіре алмайды; әріптерді өткізіп жібереді, оларды жиі Айнаға жазады; жазу немесе сурет салу кезінде аяқтарын қозғалтады, тілін қозғалтады; бір жерде 15 минуттай отырмайды; назар аудармау, алаңдаушылық, бақылаудың болмауы; жиі алаңдатады, үй тапсырмасын орындайды және т. б. . Осы мәселелердің тізімінде біз оқудағы қиындықтардың алғышарттарын да, қиындықтардың өзін де көреміз. Бұл бастауыш сынып оқушыларының білім беру бағдарламасын меңгерудегі қиындықтарды түзетуге нейропсихологиялық тәсілдің тиімділігін анықтайды. Түзету-дамыту және қалыптастыру жұмыстарына созылу, тыныс алу, окулomotor, денеде қайталанатын жаттығулар, тіл мен жақ бұлшықеттеріне арналған жаттығулар, қолдың нәзік моторикасын дамыту, коммуникативті және когнитивті саланы дамыту кіреді.

Қорытынды

Мақала материалы нейропсихологиялық проблемалары бар балаларды оқыту мен дамытудың көптеген тәсілдеріне қарамастан, осы бұзушылықтарды түзетудің бірыңғай тәсілі әлі әзірленбегенін көрсетеді. Әрбір тәсіл өзінің жарамдылығын, диагностика мен оқытудың өзіндік әдістері мен әдістерін көрсетеді. Бұл әмбебап бір әдіспен түзетуге болмайтын бұзушылықтардың әрқайсысының бірегейлігін дәлелдейді.

Нейропсихологиядағы тәсілдердің мультипарадигмалылығы мамандарға белгілі бір балаға түзету қызметінің бағытын сауатты құруға мүмкіндік береді.

Мақалада ұсынылған материал нейропсихологияда қолданылатын тәсілдерге қысқаша шолу белгілі бір баламен түзету жұмыстарын таңдауды шешуге мүмкіндік беретін жаңадан бастаған нейропсихологтарға пайдалы болуы мүмкін. Ұсынылған шолу сонымен қатар А.Р. Лурийдің үш ми блогы туралы теориясының бірегейлігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Мақалада қандай заманауи тәсілдер мен бағыттар қарастырылмаса да, олардың негізі А.Р. Лурияның үш ми блогы туралы ілім болып табылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Андриевская О. А. Особенности психокоррекционной работы с детьми с задержкой психоречевого развития / О. А. Андриевская // Воспитание и обучение детей младшего возраста. – 2018. № 7. – С. 105-106
2. Астаева А. В. Классификации современных зарубежных методик детской нейропсихологии в контексте психометрического подхода в психодиагностике детей / А. В. Астаева, Н. С. Соляникова // Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. 2018. Т. 11. № 1. С. 33-50
3. Ахутина Т. В. Дети с трудностями учения. / Т. В. Ахутина // Начальная школа: плюс, минус. – 2000, – № 12. – С. 20-25
4. Ахутина Т. В. Роль Л. С. Выготского в развитии нейропсихологии / Т. В. Ахутина // Методология и история психологии, – 2007. – №4. – С. 23-28
5. Ахутина Т. В. Нейропсихолог в школе. Пособие для педагогов, школьных психологов и родителей. / Т. В. Ахутина, И. О. Камардина, Н. М. Пылаева. – М., 2012

ӘОЖ 371.51:37.026.1
КБК 22

МЕКТЕПТЕГІ МАТЕМАТИКА ПӘНІ ШЕҢБЕРІНДЕ ДИНАМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУ НЕГІЗДЕРІ

А.С. Исатай, С.Е. Керімқұл

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Аңдатпа. Математикалық модель динамикалық жүйелерді, яғни уақыт өте өзгеретін жүйелерді зерттеудің қуатты құралы болып табылады. Динамикалық жүйелер ғылым мен техниканың көптеген салаларында, соның ішінде физика, химия, биология, экономика және техникада кездеседі. Математикалық модельдер математикалық теңдеулер арқылы осы жүйелердің әрекетін сипаттауға және олардың динамикасын уақыт бойынша зерттеуге мүмкіндік береді. Математикалық модельдерді әртүрлі мақсаттарда қолдануға болады, соның ішінде: Болашақ жүйе динамикасын болжау; Жүйе әрекетіне әртүрлі параметрлердің әсерін бағалау; Жүйе жұмысын оңтайландыру; Қажетті мінез-құлықты қолдау үшін басқару жүйелерін дамыту. Сондай-ақ, бұл зерттеуде динамикалық сызықты екінші ретті тұрақты коэффициентті айырымды теңдеуінің жалпы шешімін табу жөніндегі тапсырманың орындау әдіснамасы әзірленді.

Динамикалық жүйелердің математикалық үлгілерін жасау және талдау – математиканы да, қолданбаны да терең түсінуді талап ететін күрделі міндет. Дегенмен, динамикалық жүйелердің әрекетін түсіну және болжау үшін математикалық модельдердің

күші оларды кең ауқымды пәндердегі зерттеушілер мен практиктер үшін таптырмас құрал етеді. Біз белгілі бір жүйені динамикалық зерттеуге математикалық модельдерді қолдануды қарастырамыз. Біз жүйенің математикалық моделін жасап, оның динамикасын талдаймыз және әртүрлі жағдайларда оның әрекетін болжау үшін модельді қолданамыз. Бұл зерттеу динамикалық жүйелердің әрекетін түсіну және болжау үшін математикалық модельдеудің күшін көрсетеді.

Түйін сөздер: Математикалық модель; динамиканың жүйелік әдістемесі; екінші ретті тұрақты коэффициентті айырымды теңдеу

Математикалық модель – математикалық конструкциялар мен формализмдердің көмегімен нақты жүйе немесе үрдістің абстрактілі көрінісі. Ол әртүрлі құбылыстар мен құбылыстарды талдауға, болжауға және оңтайландыруға мүмкіндік беретін ғылымның, техниканың және қолданбалардың әртүрлі салаларында шешуші рөл атқарады. Математикалық модельдерді тиімді пайдалану математиканың негізгі принциптерін терең түсінуді, сондай-ақ оларды нақты жағдайлар мен есептерге бейімдей білуді талап етеді.

Білім алушыға математикалық модельдерді құрудың негізгі ұғымдары мен әдістері, олардың әртүрлі салаларда қолданылуы және қазіргі ғылым мен техниканы түсіну мен дамытудағы модельдеудің рөлі өте маңызды. Сондай-ақ математикалық модельдердің артықшылықтары мен шектеулерін, сондай-ақ зерттеушілер оларды құру және пайдалану кезінде кездесетін қиындықтарының бар болуын білім алушылар жақсы білуі қажет.

Сандық құрал ретінде, себеп-салдарлық байланыстарды талдауға мүмкіндік беретін сандық және сапалық сенімді әдіс болып табылатын жүйелік динамика жоғары дәрежелі күрделі жүйелерді зерттеу, өйткені динамикалық жүйенің әдістемесі күрделі жүйелерге, соның ішінде теория тұрғысынан да басқару міндеттері жатады.

Динамикалық жүйені модельдеу әдістемесін сонау 1961 жылы американдық инженер, Массачусетс технологиялық институтының профессоры ұсынған. Динамикалық жүйе – бұл принциптер жиынтығы және кері байланысы бар динамикалық басқару жүйелерін талдау әдістері және оларды өндірістік, ұйымдастырушылық және әлеуметтік-экономикалық мәселелерді шешу үшін қолдану құралы болып табылады.

Шешімдерді қолдау жүйелерінде жүйені пайдалану динамика ұйымның бірнеше функционалды кеңістігін бір бүтінге біріктіруге мүмкіндік береді және тиімдірек ұйымдастырушылық және сандық негізінде ұйымдастырушылықты қамтамасыз етуді қалыптастыру мәселесі динамикалық жүйенің әдістемесі компьютерлік модельдеумен тығыз байланысты [1-5].

Интеллектуалды агенттердің дамуы қазіргі кезде ойлауы мен іс-әрекеттері, мұқият талдап түсініп, жаңғыртылады, сонымен қатар сапалы түрде жетілдіріленін көріп отырмыз. Сондықтан, компьютерлік модельдеу қазіргі уақытта жасалған ең тиімді құралдардың бірі болып табылады. Мәселен компьютерлік модель тереңірек түсінуді қамтамасыз ете отырып, адамның интуициясын қолдау және нақтылау функциясын атқаратыны мәлім [1-5]. Яғни, жүйелік динамиканы модельдеу әдісі ретінде:

- объектіні құрылымдау;
- объектінің жүйелік диаграммасын құру;
- элементтер арасындағы байланыстарын көрсету;
- әрбір элемент бойынша айнымалыларды және олардың өсу қарқынын анықтау;
- әрқайсысының тәуелділігі туралы гипотезаларды қабылдау жұмыстарын қамтиды.

Айнымалылардан өсу қарқыны және ресми сипаттамалары қолда бар статистиканы пайдалана отырып, енгізілген параметрлерін бағалаулары арқылы динамикалық жүйе философиясына негізделген жүйенің мінез-құлқы жиірек болады деген болжам бойынша толығымен оның ақпараттық-логикалық тұрғыдан анықталады.

Ақпараттық өзара әрекеттесу қызметінің негізінде жатқан модельдер динамикалық жүйенің әдістемесі, олардың мінез-құлқын, берілген тапсырмаларға қатынасын өзгертеді.

Бұл жағдайда болуы мүмкін әсер етудің күшеюінің көздері, уақыт кідірісі, ақпараттық кері байланыс коммуникациялар анықталады.

Зияткерлік агенттер динамикалық жүйенің әдістемесіндегі салыстырмалы қарапайым өзгерістерге де күрделі жауаптар жасайды. Бұл өзгерістер мен жауаптарды ұйымдастырудың жақсы жолы жүйе динамикасы болып табылады. Динамикалық жүйе әдістемесінің бір аспектісі – бұл тиімдірек ұсынылуы мүмкін деген болжам болып табылады.

Сондай-ақ, жеке функцияларға қарағанда ағындар мен аккумуляторлар тұрғысынан қарағанда динамикалық жүйе әдістемесі жеткілікті түсінікті болып табылады, өйткені ол жүйенің дамуын талдауға мүмкіндік беретін табиғи логикалық құрылымдар мен себеп-салдар байланыстарға негізделген әдістеме. Сонымен, жүйе мәні динамикалық жүйенің әдісі интерагенттердің өзара әрекеттесуінің динамикалық күрделілігі осы жұмыста модельдеу үшін жүйелік динамика әдістемесін таңдаудың даусыз негіздемесі болып табылады.

Бұл ретте, мақалада мектеп математикасында динамикалық үрдістің айырымды теңдеулер мәселесіне баса назар аударып отырып, математикалық модельдерді құрастырудың маңыздылығын қарастырылады және білім алушылардың математикалық ойлауын дамыту үшін осы тәсілдің құндылығын көрсететін әдістер мен мысалдарды оқу әдістемелік тапсырма түрінде келтіріледі.

Шынында, мәселен

$$y(t+2) - 4y(t+1) + 3y(t) = t \cdot 2^t, \quad t = 0, 1, 2, \dots, \quad (1)$$

өрнегін динамикалық сызықты екінші ретті тұрақты коэффициентті айырымды теңдеулер деп атайды, мұндағы $t = \{0, 1, 2, 3, \dots\}$ – барлық натурал сандар жиыны немесе уақыт мезеті, $y(t)$ – шешімін іздеп отырған нақты сан тізбегі.

Бұл ретте, динамикалық сызықты екінші ретті тұрақты коэффициентті айырымды теңдеулер теориясының ережесіне сай [4], ең алдымен

$$\lambda^2 - 4\lambda + 3 = 0,$$

мінездемелік теңдеуінің $\lambda_1 = 1$, $\lambda_2 = 3$ шешімдерін табады. Онда берілген теңдеудің жалпы шешімін

$$y(t) = C_1 + C_2 \cdot 3^t + y_{(t)}^{(0)},$$

өрнегі анықтайды, мұндағы C_1 және C_2 – кез келген тұрақты, ал $y_{(k)}^{(0)}$ – берілген теңдеудің дербес шешімі. Сондай-ақ, сызықты екінші ретті тұрақты коэффициентті айырымды теңдеулер теориясының [4] ережесіне сай (1) теңдеуінің дербес шешімі

$$y_{(t)}^{(0)} = (at + b) \cdot 2^t,$$

мұндағы a және b – анықталмаған коэффициенттер. Оларды $y_{(t)}^{(0)}$ теңдеуіне қою арқылы табады және ол $a = -1$, $b = 0$ -ге тең. Нәтижесінде, берілген теңдеудің жалпы шешімін

$$y(t) = C_1 + C_2 \cdot 3^t - k \cdot 2^t, \quad t = 0, 1, 2, \dots$$

өрнегі анықтайды, мұндағы C_1 және C_2 – кез келген тұрақты.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Городецкий В.И., Скобелев П.О., Бухвалов О.Л. Промышленные применения многоагентных систем: прогнозы и реалии // Проблемы управления и моделирования в сложных системах: тр. XVIII Междунар. конф. Самара. 2016, – С. 137-162.

2. Городецкий В.И., Бухвалов О.П., Скобелев П.О., Майоров И.В. Современное состояние и перспективы индустриальных применений многоагентных систем // Управление большими системами: сб. тр. 2017. № 66. С. 94-157.

3. Коврижных А.Ю. Дифференциальные и разностные уравнения: [учеб. пособие] / А. Ю. Коврижных, О. О. Коврижных. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2014, – 148 с.

4. Романко В. К. Разностные уравнения: Учебное пособие. М.: ФИЗМАТЛИТ, 2012, – 200 с.

5. Kerimkhulle, S. et al. The Nonlinear Model of Inter-Sectoral Linkages of Kazakhstan for Macroeconomic Decision-Making Processes in Sustainable Supply Chain Management. Sustainability, 2022, **14** (21), 14375. doi: 10.3390/su142114375

ӘОЖ371.51:37.026.1
КБК 22

ДИНАМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУГЕ АРНАЛҒАН МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДА ЗЕРТТЕУ ТҮРІНДЕГІ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚҰРАСТЫРУ

А.С. Исатай, С.Е. Керімқұл

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.

Аңдатпа. Жүйелік динамиканың көмегімен мектеп математикасында математикалық модельдерді құрастыруға баса назар аудару қазіргі оқытудың маңызды аспектісін білдіреді. Бұл мақалада мектептегі білім беру жүйесіне жүйелік динамика енгізудің маңыздылығы талқыланады, оның білім алушылардың күрделі жүйелерді талдау және олардың мінез-құлқын болжау дағдыларын дамытудағы әлеуетін көрсету. Мақалада нақты мысалдар мен әдістерді қарастыру арқылы білім алушылардың күрделі жүйелердегі қарым-қатынастар және олардың қоршаған әлемге әсері туралы түсініктерін дамытуда жүйелік динамика контекстінде математикалық модельдерді құрастырудың маңыздылығы көрсетілген.

Түйін сөздер: Динамика, математикалық модель, динамикалық жүйе, дифференциал.

Қазіргі білім беруде математика жай ғана оқу пәні емес, бізді қоршаған әлемді танудың қуатты құралы ретінде қарастырылады. Бұл тұрғыда динамикалық үрдістерді математикалық модельдерді құрастыру оқушылардың сыни ойлауын, есептерді шешу және практикалық дағдыларын дамытуды қолдайтын оқытудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Математикалық модельді құрастыру тәсілі білім алушыларға математикалық ұғымдарды түсініп қана қоймай, сонымен қатар оларды нақты әлемдегі мәселелерді талдау және шешу үшін қолдануға мүмкіндік береді[1].

Динамикалық үрдістербілім алушыларды аналитикалық және шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін математикалық модельдерді құруға, тексеруге және жетілдіруге белсенді түрде тартады[2]. Бұл мақалада мектеп математикасында динамикалық үрдістің айырымды теңдеулер мәселесіне баса назар аударып, математикалық модельдерді құрастырудың маңыздылығын қарастырылады және білім алушылардың математикалық ойлауын дамыту үшін осы тәсілдің құндылығын көрсететін әдістер мен мысалдарды оқу әдістемелік тапсырма түрінде келтіріледі.

Шынында, мәселен

$$y(t + 1) = \left(\frac{t + 2}{t + 1}\right)^2 y(t) + \frac{2t + 4}{t + 3}, \quad (1)$$

өрнегі динамикалықсызықты бірінші ретгі айырымды теңдеулер деп аталады, мұндағы $t = \{0, 1, 2, 3, \dots\}$ – барлық натурал сандар жиыны немесе уақыт мезеті, $y(t)$ – шешімін іздеп отырған нақты сан тізбегі.

Бұл ретте, сызықты бірінші ретгі айырымды теңдеулер теориясының ережесіне сай, ең алдымен

$$\hat{y}(t+1) = \left(\frac{t+2}{t+1}\right)^2 \hat{y}(t), \quad (2)$$

өрнегі арқылы анықталатын бір текті айырымды теңдеулерінің жалпы шешімін табу жұмыстары орындалуы қажет.

Онда (2) өрнек теңдеуінің шешімін өрнектерді тізбектей қою итерация әдісі көмегімен анықтайды, яғни (2) теңдеуін тізбектей қолданулары арқылымәселен $t = 0$ болғанда

$$\hat{y}(1) = \left(\frac{2}{1}\right)^2 \hat{y}(0) = \left(\frac{2}{1}\right)^2,$$

өрнегі, ал $t = 1$ болғанда

$$\hat{y}(2) = \left(\frac{3}{2}\right)^2 \hat{y}(1) = \left(\frac{3}{2}\right)^2 \left(\frac{2}{1}\right)^2 \hat{y}(0) = (3)^2 \hat{y}(0) = (3)^2,$$

өрнегі, тағы сол сияқты

.....

жалғастыра бере, итерация реті t болғанда

$$\begin{aligned} \hat{y}(t) &= \left(\frac{t+1}{t}\right)^2 \hat{y}(t-1) = \left(\frac{t+1}{t}\right)^2 \hat{y}(t-1) = \dots = \left(\frac{t+1}{t}\right)^2 \cdot \\ &\dots \cdot \left(\frac{3}{2}\right)^2 \left(\frac{2}{1}\right)^2 \hat{y}(0) = \left(\frac{0+2}{0+1}\right)^2 \cdot \left(\frac{1+2}{1+1}\right)^2 \cdot \left(\frac{2+2}{2+1}\right)^2 \cdot \\ &\dots \cdot \left(\frac{t-1+2}{t-1+1}\right)^2 = \prod_{j=0}^{t-1} \left(\frac{j+2}{j+1}\right)^2 = (t+1)^2, \end{aligned}$$

өрнегі алынады. Бұл жай өз тарапынан бір текті айырымды (2) теңдеулерінің жалпы шешімі болып табылады.

Ендігі ретте, сызықты айырымды теңдеулер теориясының [3] ережесіне сай (1) теңдеуінің бос мүшесі бар болғандағы бір жеке дербес шешімін табу жұмыстары болып табылады. Шынында

$$\begin{aligned} \sum_{j=0}^{t-1} \frac{2j+4}{\hat{y}(j+1)} &= 2 \sum_{j=0}^{k-1} \frac{j+2}{(j+3)(j+2)^2} = 2 \sum_{j=0}^{t-1} \frac{1}{(j+3)(j+2)} \\ &= 2 \sum_{j=0}^{t-1} \left(\frac{1}{j+2} - \frac{1}{j+3} \right) = 2 \left(\frac{1}{2} - \frac{1}{k+2} \right) = \frac{t}{t+2}. \end{aligned}$$

Сонымен қатар, сызықты айырымды теңдеулер теориясының [3] ережесіне сай (1) теңдеуінің жалпы шешімі бір текті айырымды (2) теңдеулерінің жалпы шешімі мен (1) теңдеуінің бос мүшесі бар болғандағы бір жеке дербес шешімінің қосындысына тең, яғни

$$y(t) = \left(C + \frac{t}{t+2} \right) (t+1)^2, \quad t = 0, 1, 2, \dots, \quad (3)$$

мұндағы C – кез келген тұрақты.

Статикалық және динамикалық модельдер. Модель түрлерін осылай бөлгеннің негізінде зерттелетін объекттің материалды жүйе ретінде қозғалысының ерекшеліктері жатады.

Басқару есептер көзқарасы жағынан модельдер туралы әңгімелесек, кеңістік деп геометриялық кеңістікті атамайтынымызды еске алу қажет. Бұл кезде кеңістік деп күй кеңістігін, яғни шығудағы u айнымалыларының күй координаталарын түсінеміз. Мәселен, u векторының элементтері ретінде әдетте бақыланатын технологиялық параметрлер (шығын, қысым, температура, ылғалдық, тұтқырлық, т.б.) болады. Сондай-ақ, u векторының элементтерінің құрамы объекттің өзі үшін (модельге қарағанда) толығырақ болуы мүмкін, себебі модельдеу кезде нақты объекттің қасиеттерінің тек қана бір бөлігін

оқу қажет. Күй кеңістігінде және уақыт бойынша басқару объектінің қозғалысы $y(t)$ векторлық процесс көмегімен бағаланады.

Егер де жүйе күйі өзгермесе, яғни жүйеде тепе-теңдік орындалса, жүйе моделі статикалық деп аталады, бірақ қозғалыс тепе-теңдіктегі объектінің статикалық күйімен байланысқан. Статикалық модельдердің математикалық бейнелеуіне айнымалы ретінде уақыт кірмейді, бұл бейнелеу алгебралық теңдеулерден немесе объект таратылған параметрлері бар объект болса, дифференциалдық теңдеулерден тұрады.

Статикалық модельдер әдетте сызықты емес болады. Олар объектінің бір режимнен басқа режимге көшу себебінен пайда болатын тепе-теңдік жағдайын тура бейнелейді.

Динамикалық модель объектінің күйінің уақыт бойынша өзгеруін бейнелейді. Осындай модельдердің математикалық бейнелеуіне міндетті түрде уақыт бойынша туынды кіреді[4]. Динамикалық модельдер дифференциалды теңдеулерді қолданады. Бұл теңдеулердің дәл шешімдері дифференциалдық теңдеулердің тек қана бірсыпыра кластарына белгілі. Көбінесе жуықты болатын сандық әдістерді қолдану керек болады.

Сызықты және сызықты емес модельдер. Математикадағы анықтама бойынша келесі

$$L(\lambda_1 x_1 + \lambda_2 x_2) = \lambda_1 L(x_1) + \lambda_2 L(x_2),$$

шарты орындалса $L(x)$ функциясы сызықты болады.

Сол сияқты көп өлшемді функциялар үшін сызықты функцияда тек қана алгебралық қосу және айнымалыны тұрақты коэффициентке көбейту операциялары қолданылады. Егер де модель операторының өрнегінде сызықты емес операциялар болса, модель сызықты емес болады, кері жағдайда –сызықты.

Жинақталған және таратылған параметрлері бар модельдер. Біздер кіргізген терминология бойынша модель атауында “параметрлер” сөздің орнына “күй координатасы” түсініктемесін қолдану дұрыс болар еді. Бірақ бұл технологиялық процестерді модельдеу тақырыбы бойынша жұмыстардың бәрінде кездесетін қалыптасқан атау.

Егер де процесс айнымалылары уақыт бойынша, сонымен бірге кеңістік бойынша да (немесе тек кеңістік бойынша) өзгертін болса, онда осындай процестерді бейнелейтін модельдер таратылған параметрлері бар модельдер деп аталады. Бұл кезде $z = (z_1, z_2, z_3)$ геометриялық кеңістігі енгізіледі және теңдеулердің түрі келесідей болады:

$$y(z) = \varphi[p(z), z, x], \quad p(z) = \psi[y(z), z, x].$$

Олардың математикалық бейнелеуі әдетте дербес туындылары бар дифференциалдық теңдеулерден немесе қарапайым дифференциалдық теңдеулерден (жалғыз кеңістік координатасы бар стационарлы процестерде) тұрады.

Егер де объектінің күй координаталар мәндерінің кеңістік бойынша біркелкі еместігін есепке алмауға болса, яғни келесі градиент $\partial y(z)/\partial z$ болса, сәйкес модель – жинақталған параметрлері бар модель болады. Олар үшін масса мен энергия бір нүктеде жинақталған сияқты.

Кеңістіктің өлшемі міндетті түрде 3-ке тең болмауы мүмкін. Мысалы, жылытылатын жұмыс ортасы бар және жұқа бүйірлі сырты бар құбырдың моделі әдетте объектінің бір өлшемділігін қолданады – тек қана құбыр ұзындығы есептелінеді. Сонымен бірге, қалың бүйір арқылы жұмыс ортаның шектелген көлемге жылы тасымалдау процесі де тек қана бүйір жуандығын есепке алатын бір өлшемді модельмен бейнелене алады, т.б. Белгілі объектер үшін сәйкес теңдеулердің түрі негізделуі керек.

Уақыт бойынша үздіксіз және дискретті модельдер. Үздіксіз модельдер жүйелердегі үздіксіз процестерді бейнелейді. Уақыт үздіксіз аргумент ретінде қарастырылатын объект күйін бейнелейтін модельдер уақыт бойынша үздіксіз модель болады:

$$y(t) = \varphi[p(t), x(t)], \quad p(t) = \psi[y(t), x(t)].$$

Дискретті модельдер дискретті болып табылатын процестерді бейнелеуге қолданылады. Дискретті модель объект жүріс-тұрысын дискретті уақыттың аралықтарында

болжай алмайды. Егер де уақыт бойынша Δt қадамымен кванттауды енгізсек, онда шкала қарастырылады, мұнда $i=0,1,2\dots$ дискретті уақыт мағынасы болады. Сонда дискретті модель келесі түрде болады:

$$y(i) = \varphi[p(i), x(i), \Delta t], \quad p(i) = \psi[x(i), y(i), \Delta t].$$

мұндағы Δt қадамы дұрыс таңдалынса, дискретті модельден алдын ала берілген дәлдікпен нәтижені алуға болады. Сондай-ақ, Δt өзгерсе, айырымдық теңдеудің де коэффициенттері қайта есептелінуі керек.

Дискретті-үздіксіз модельдер. Егер де үздіксіз процестермен бірге объекте дискретті процестер бар екендігін көрсету керек болса, дискретті-үздіксіз модельдер қолданылады[5].

Динамикалық жүйені модельдеу зерттеулерін жасау білім алушыларға математикалық түсініктерді нақты дүние жағдайларында қолдануға мүмкіндік береді, бұл оларға материалды жақсы түсінуге және аналитикалық дағдыларды дамытуға көмектеседі. Сондай-ақ бұл әдіс білім алушыларға математиканың шынайы мәселелерді шешудегі маңыздылығын түсінуге көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Советов Б.Я. Моделирование систем: учеб. для вузов / Б. Я. Советов, С. А. Яковлев. – Москва: Высш. шк., 2001. – 343 с.
2. Звонарев С.В. Основы математического моделирования: учебное пособие / С. В. Звонарев. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2019, – 112 с.
3. Коврижных А.Ю. Дифференциальные и разностные уравнения: [учеб. пособие] / А. Ю. Коврижных, О. О. Коврижных. – Екатеринбург: Изд-во Урал, ун-та, 2014, – 148 с.
4. Романко В. К. Разностные уравнения: Учебное пособие. М.: ФИЗМАТЛИТ, 2012, – 200 с.
5. Kerimkhulle, S. et al. Young Duality for Variational Inequalities and Nonparametric Method of Demand Analysis in Input-Output Models with Inputs Substitution: Application for Kazakhstan Economy. *Mathematics*, 2023, **11**(19), 4216; <https://doi.org/10.3390/math11194216>

ӘОЖ 371.39

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІКТЕРІН ДАМУ

З.Ж. Айжанова, Г.К. Кенжекенова

Ш.Есенов атындағы КМТИУ, Қазақстан, Ақтау қаласы

Аңдатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік қабілетке мотивациялық-құндылық қатынасын педагогикалық диагностикалау және дамыту қарастырылған.

Түйін сөздер: Диалог, монолог, коммуникативтік әдіс, коммуникативтік дағды, коммуникативтік оқыту.

XXI ғасыр – білімділердің ғасыры, ақпараттар мен жаңа технологиялар ғасыры. Жаһандану заманында ұлттық бәсекеге қабілетті болудың көрсеткіші – білім деңгейімен өлшенеді. Қазақтың классик жазушысы М.Әуезов «Ел мен елді, адам мен адамды теңестіретін бір ғана нәрсе бар. Ол - білім» - деп жазған. Сондықтан, әлемдік білім кеңістігіне кірігіп, білім беру жүйесін халықаралық биікке көтеру ұстаздың қолында. Өйткені, ұстаз елдің ертеңгі тізгінін ұстайтын ұрпақ тәрбиелейді. Баланы тәрбиелеу – ұлы міндет. Ол міндетті атқарушы – ұстаз. Ұстаздың негізгі құралы – сабақ. Болашақтың нұрлы

болуына апаратын күш білімде. Қай елдің болмасын өсіп өркендеуі, оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына байланысты. Қазіргі кезеңде егеменді елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне бағыт алуға.

Қазіргі білім беруде бастауыш сынып оқушыларының коммуникативті біліктіліктерін дамытуға баса назар аудару маңызды. Бұл білім беру мекемелерінің Стратегиялық жоспарының ажырамас бөлігі болып саналады, өйткені бұл дағдыларды қалыптастыру балалардың сәтті әлеуметтенуіне және академиялық дамуына айтарлықтай әсер етеді. Коммуникативті дағдыларды дамыту процесі бастауыш сыныптардағы тәрбиенің негізгі міндетіне айналады. Тек тілдік дағдыларды үйретумен ғана шектелмей, бұл процесс коммуникативті құзыреттілікті кең қамтуға тырысады. Табысты қарым-қатынас тек сөздерді дұрыс тұжырымдау қабілетін ғана емес, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас жасау, тыңдау, әртүрлі жағдайларға бейімделу және қарым-қатынас орнату қабілетін де қамтиды. Бастауыш сыныпта балалар әлем туралы алғашқы түсініктерін қалыптастырады және қоршаған ортамен белсенді қарым-қатынас жасай бастайды. Сондықтан оларға когнитивті ғана емес, әлеуметтік дағдыларды дамытуға мүмкіндік беру маңызды. Алайда, бұл дағдыларды дамыту оларды оқу жоспарына енгізумен шектелмейді. Бұл жүйелі тәсілді, оқытудың инновациялық әдістерін біріктіруді, балалар психологиясы мен педагогикасы саласындағы зерттеулерді қажет етеді. Әр баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, оның коммуникативті дағдыларын дамытуға ықпал ететін оқу ортасын құру қажет. [1]

Оқытудың басталуы - бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік дағдыларын одан әрі дамыту үшін іргелі база қалыптасатын кезең. Оқытудың бұл кезеңі балалардың болашақта тиімді қарым-қатынас жасау қабілетін анықтай отырып, олардың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына маңызды әсер етеді. Оқытудың алғашқы жылдарынан бастап коммуникативті дағдыларды қалыптастырудың маңыздылығын асыра бағалау қиын. Бұл тұрғыда ерте оқыту мен тәрбиелеу шешуші рөл атқарады. Балалар қоршаған әлемді қабылдайды және оқудың алғашқы жылдарында басқалармен қарым-қатынас жасауды үйренеді. Сондықтан белсенді өзара әрекеттесуді ынталандыру үшін оң оқу ортасын құру маңызды. Тиімді білім беру ортасы балалардың оқу процесінде Өзін жайлы сезінуінен басталады. Сынып әр бала өзінің маңыздылығын түсінетін, қолдау мен қарым-қатынасқа дайын болатын орын болуы керек. Мұғалімдер мұндай ортаны құруда шешуші рөл атқарады, тек мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың рөлдік модельдері болады. Эмоционалды даму ерте оқытумен де тығыз байланысты. Басқалармен қарым-қатынастың жағымды эмоционалды әсерлері оқушылардың мотивациясына әсер ететін оқумен жағымды байланыстар қалыптастырады. Позитивті өзара әрекеттесуді нығайтуға бағытталған педагогикалық әдістер коммуникативті дағдыларды дамытуға ықпал етеді, өйткені балалар өздерін ашық сезінеді және өз ойларын білдіруге дайын. Бастауыш сыныптарда оқыту сонымен қатар тұлғааралық қарым-қатынас негіздерімен танысуды білдіреді. Бұл балалар қарым — қатынас тек ақпарат беру ғана емес, сонымен бірге тыңдау және басқалармен қарым-қатынас жасау қабілеті екенін түсіне бастайтын уақыт. Рөлдік ойындар, пікірталастар және топтық тапсырмалар қарым-қатынас дағдыларын дамыту алаңына айналады. Дегенмен, ерте оқыту тек қарым-қатынас туралы ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды меңгеру туралы. Бастауыш сынып оқушылары оқу ортасында өзара әрекеттесіп, ақпаратты талдау, өз пікірлерін білдіру және басқалардың көзқарастарын түсіну қабілетін қалыптастыра бастайды. [2]

Қарым-қатынас шешуші рөл атқаратын қазіргі әлемде қарым-қатынас құралдарын оқыту балалардағы қарым-қатынас дағдыларын қалыптастырудың ажырамас бөлігі. Оқытудың бұл маңызды бағыты тек сөздерді қолданбай ақпарат берумен ғана шектелмейді, ол терең түсінуге және қоғамдағы табысты өзара әрекеттесуге жол ашады. Қимылдарды, мимиканы және интонацияны түсіну коммуникативті сауаттылықтың

маңызды элементі болып табылады. Қарым-қатынасты оқытудың негізгі аспектілерінің бірі - ақпаратты қабылдау. Сөздерді ғана емес, дене тілін де оқи алатын балалар әртүрлі жағдайларға бейімделуге икемді. Бұл оларға оқуда артықшылық беріп қана қоймайды, сонымен қатар табысты әлеуметтену үшін қажетті дағдыларды қалыптастырады.

Оқушылардың коммуникативті дағдыларын қалыптастырудағы мұғалімдердің рөлі өте үлкен. Сенімді қарым-қатынас құру мен бастаманы ынталандыру осы процестің негізгі компоненттері. Әр балаға жеке көзқарас негізгі элементке айналады, себебі әр оқушы ерекше және оның ерекшеліктерін ескеру қажет. Педагогикалық қолдау тек оқытуды ғана емес, сонымен қатар балаларды қарым-қатынас дағдыларын дамытуға шабыттандырады. Мұғалімдер қарым-қатынас пен өзара әрекеттесудің тиімді әдістерін көрсете отырып, тәлімгер ретінде әрекет етеді. Мұғалімдердің қолдауы мен түсінігі балалардың өз ойлары мен идеяларын білдіруге еркін сезінетін қолайлы атмосфера жасайды. Оқушылар арасында түрлі сезімдерді дамытуға ерекше назар аудару керек. [3]

Коммуникативті құзырлылықты оқыту технологиясы сабақта диалогтық және монологтық оқытудағы жағдайларды жасайды. Коммуникативтік әдіс оқушылардың танымдық оқу – іс әрекеттерін ұйымдастырудың негізгі құралы болып табылады. Коммуникативтік әдіс – оқушы мен мұғалімнің тікелей қарым – қатынасы арқылы жүзеге асатын, белгілі бір тілде сөйлеу мәнерін қалыптастыратын, тілдік қатынас пен әдістемелік категорияларға тән басты белгілер мен қағидалардың басты жүйесінен тұратын, тіл үйретудің тиімді жолдарын тоғыстыра келіп, тілді қарым – қатынас құралы ретінде іс жүзіне асыратын әдістің түрі. Коммуникативтік оқыту: оқу, сөйлеу, тыңдау, жазу – ауызша өзара қатынас, жазбаша өзара қатынас біркелкі, бір уақытта дамиды. Оқушылардың құзырлылығын дамыту мақсатында бастауыш сыныптарда коммуникативтік оқытудың элементтерін қолданылады. [4]

Қорыта келе, оқушының құзырлылығы коммуникативтік оқыту технологиясы арқылы дамиды. Танымдылық қабілеттері, танымдық процестері дамып, сөздік қоры молаяды, оқытуда жағымды әрекет қалыптасады. Ұстаздың басты мақсаты – шәкіртінің өзінен де білімі терең, дәрежесінің биік болуы. Сол кезде ғана қоғамда алға жылжу үрдісі жүреді. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттар ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту біздің алдымыздағы басты міндетіміз. Қорыта айтқанда, тиімді стратегияларды қолдану арқылы оқушылардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыра отырып белгілі бір жетістікке қол жеткізе аламыз. Болашақ ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында білім беру жүйесін ізгілендіру, инновациялық үрдісте тиімді қолдану қазіргі заман талабы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы.
2. «Бастауыш мектепте балалардың коммуникативті дағдыларын дамыту», Автор: Иванова, Н.П. Шығарылған жылы: 2015
3. «Бастауыш мектепте коммуникативті дағдыларды қалыптастыру», Автор: Петрова, Е. И. Шығарылған жылы: 2018
4. «Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік стратегиялары», Автор: Смирнов, А. А. Шығарылған жылы: 2020

**ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҚЫЗМЕТІН ЖАҢАДАН БАСТАҒАН
МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ҚОЛДАУ:
TALIS 2018 ДЕРЕКТЕРІ**

О.Ж. Кереева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада біз 2018 жылғы (TALIS) халықаралық зерттеуін Қазақстандағы жаңадан бастаған педагогтардың көзқарастары, тәжірибесі мен қиындықтары туралы түсінік алу үшін пайдаландық. Осы талдауды жүргізе отырып, біз Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдерді қолдау ауқымын түсінуге, жетілдіруді қажет ететін салаларды анықтауға және білім беру саясаты мен практикасын қалыптастыру үшін пайдаланылуы мүмкін ғылыми негізделген ұсыныстарды тұжырымдадық. Білім деңгейін арттыру мамандық ретінде оқытудың өсуімен ұштасатын қазіргі заманда Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдерге көмек көрсету өте маңызды. Бұл мұғалімдердің жетістігі үшін ғана емес; бұл елдің білім беру ландшафтын дамыту, оның еліміздің болашағын қалыптастыру және қоғам негіздерін нығайту.

Түйін сөздер: қызметін жаңадан бастаған мұғалімдер, кәсіби қолдау, халықаралық зерттеу, TALIS 2018

Кіріспе. Кәсіптік қызметін жаңадан бастаған мұғалімдер – алғашқы бірнеше жыл ішінде, көбінесе өз пәніне деген құштарлығымен, студенттерді шабыттандыруға деген ұмтылысымен және білім беру тәжірибесін жақсартуға деген ұмтылысымен оқытушылық мансабын енді бастаған адамдар [1]. Ынта-жігері мен әлеуетіне қарамастан, қызметке қызметін жаңадан бастаған мұғалімдер сынып тәжірибесінің қыр-сырын, педагогикалық әдістерді және мектеп жұмысының әкімшілік аспектілерін терең білу және тәжірибе жетіспейді [2]. Қызметін жаңадан бастаған мұғалімдер тәжірибелі педагог болуы үшін оларға табысқа жету үшін қажетті ресурстар, соның ішінде уақыт және қолдау берілуі керек [3]. Кез келген басқа мамандық сияқты, олар өсу үшін қиындықтар мен мүмкіндіктерге толы оқу жолынан өтуі керек. [4]. Мұны тек мұғалімдер ғана жасамауы керек; бұл кез-келген салада шеберлікке жетуге көмектесетін негізгі қағида.

Қызметін жаңадан бастаған мұғалімдер мансабының алғашқы кезеңдерінде қажетті қолдау көрсету - бұл тек ізгі ниет қана емес, сонымен қатар білім берудің болашағына ақылға қонымды инвестиция. Мұғалімдердің жұмыс тиімділігі мен өркендеуі олар ұсынатын білім сапасымен тығыз байланысты. Қызметін жаңадан бастаған мұғалімдерді даярлау арқылы білім беру мекемелері оқыту деңгейін көтеріп, оқушылар үшін динамикалық және жауап беретін оқу ортасын құруға үлес қоса алады [5].

Бұл мақалада біз 2018 жылғы (TALIS) халықаралық зерттеуін Қазақстандағы жаңадан бастаған педагогтардың көзқарастары, тәжірибесі мен қиындықтары туралы түсінік алу үшін пайдаланамыз. Осы талдауды жүргізе отырып, біз Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдерді қолдау ауқымын түсінуге, жетілдіруді қажет ететін салаларды анықтауға және білім беру саясаты мен практикасын қалыптастыру үшін пайдаланылуы мүмкін ғылыми негізделген ұсыныстарды тұжырымдауға тырысамыз. Білім деңгейін арттыру мамандық ретінде оқытудың өсуімен ұштасатын қазіргі заманда Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдерге көмек көрсету өте маңызды. Бұл мұғалімдердің жетістігі үшін ғана емес; бұл елдің білім беру ландшафтын дамыту, оның еліміздің болашағын қалыптастыру және қоғам негіздерін нығайту.

Материалдар мен әдістер. Бұл зерттеу негізінен экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) жүргізетін 2018 жылғы оқыту мен оқытудың халықаралық

зерттеуінің (TALIS) деректеріне негізделген. TALIS қатысушы елдердің мектептеріндегі мұғалімдер, мектеп әкімшілері және академиялық атмосфера туралы ақпарат алу үшін құрылымдалған. TALIS 2018 мұғалімдердің кәсіби дамуына, оқыту әдістері мен еңбек жағдайларына ерекше назар аударады. Бұл зерттеу үшін біз Қазақстанға тән деректерді пайдаланамыз.

Нәтижелер және талқылау. Мұғалімдер кез-келген білім беру жүйесінің негізі болып табылады және олардың педагогикалық жұмысқа орналасуға деген ынтасы зерттеушілер үшін үлкен қызығушылық тудырды. Адамдарды мұғалім мамандығына итермелейтін факторлар жеке құндылықтарға, әлеуметтік нормаларға және кәсіби мүмкіндіктерге байланысты айтарлықтай өзгеруі мүмкін. Көптеген зерттеулер педагогикалық жұмысқа орналасу мотивациясының жан-жақты сипатын көрсетті. Кейбір болашақ мұғалімдер студенттердің өміріне ұзақ мерзімді әсер ету және қоғамды жақсартуға үлес қосу перспективасына тартылса, басқалары тұрақты мансап пен сенімді табыс туралы уәдеге тартылады [6; 7]. Жұмыспен қамту кепілдігі мұғалім мамандығын таңдауға жиі әсер ететін тағы бір фактор болып табылады, әсіресе тұрақсыз экономикалық кезеңдерде [8].

Деректер Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдердің педагог мамандығын таңдауда "тұрақты мансаптық өсудің" маңыздылығына біршама көбірек көңіл бөлетінін көрсетеді, ал жаңадан бастаған мұғалімдердің 75,5% - ы мұны орташа немесе жоғары маңызды деп санайды. Бұл көрсеткіш тәжірибелі мұғалімдер хабарлаған 67,8% - дан сәл жоғары. Бұл жаңадан бастаған мұғалімдер оқытуды олардың ұмтылыстары мен үміттеріне сәйкес келетін нақты және сенімді мансаптық траекторияны ұсынатын мамандық ретінде қарастыра алатынын көрсетеді. Сол сияқты, "сенімді кірісті" қарастырған кезде, жас мұғалімдер біршама күшті тенденцияны көрсетеді: 85% тәжірибелі мұғалімдердің 83,8% - сраvnению салыстырғанда оны орташа немесе жоғары деп санайды. Бұл айырмашылық салыстырмалы түрде аз болғанымен, бұл жас мұғалімдердің оқытушылық қамтамасыз ете алатын қаржылық тұрақтылықты мойындауына баса назар аударады, бұл мамандыққа кіретіндер үшін өте маңызды.

"Жұмысқа орналасу кепілдігіне" келетін болсақ, жаңадан жаслар мен тәжірибелі мұғалімдер арасында ешқандай айырмашылық жоқ, жаңадан бастаған мұғалімдердің 90,8% - ы және тәжірибелі мұғалімдердің 90,9% - ы мұны орташа немесе өте маңызды деп санайды. Маңыздылығы бойынша бұл теңдік мұғалімдердің тәжірибесіне қарамастан, жұмыспен қамту кепілдігі олардың мамандық таңдауының негізгі элементі екенін ұжымдық түсінуіне баса назар аударады. Қызықты қорытынды "оқу кестесінің жеке өмірдегі міндеттерге сәйкестігі" факторымен байланысты. Мұнда жаңадан бастаған мұғалімдер мұны маңызды деп санайды: 75,9% тәжірибелі мұғалімдердің 78,7% - салыстырғанда оны орташа немесе жоғары деп бағалайды. Бұл жаңадан келген мұғалімдер өздерінің салыстырмалы тәжірибесіздігіне қарамастан, өздерінің кәсіби және жеке өмірі арасындағы тепе-теңдікті бағалайды және бұл факторды мамандық таңдауда біршама маңызды емес деп санайды.

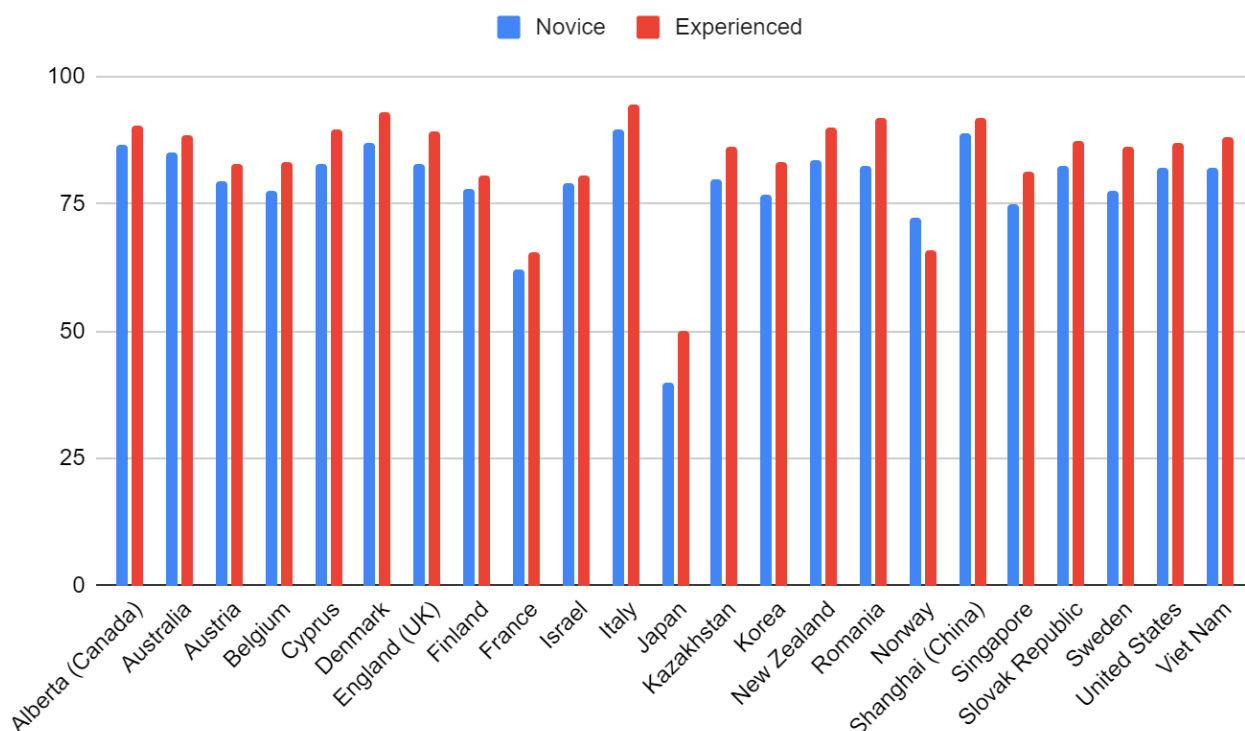
Бұл нәтижелер оқытушылық жұмысқа орналасу мотивтері күрделі және жеке сенімдерге де, сыртқы күштерге де байланысты екенін көрсетеді. Жаңадан бастаған мұғалімдер нақты мансап жолына, қаржылық қауіпсіздікке және жұмыс пен өмірдің салауатты тепе-теңдігіне назар аударатын сияқты, ал тәжірибелі мұғалімдер оқушылардың дамуына және халықтың әлеуметтік осал топтарына көмек көрсетуге басымдық беруді жалғастыруда. Осы айырмашылықтарды түсіну мұғалімдердің мансабының әртүрлі кезеңдеріндегі әртүрлі мотивациялары мен қажеттіліктерін ескере отырып, қолдау және кәсіби даму бағдарламаларын жасауға көмектеседі.

TALIS-тің 2018 жылғы деректері жаңадан келген мұғалімдердің кедергілерге қарамастан, олардың оқыту тәжірибесіне сенімділігінің төмендігін көрсетеді. ЭЫДҰ бойынша орта есеппен жас мұғалімдер мектептегі үлгеріміне қанағаттанушылықты

біршама төмендетеді: жас мұғалімдердің 90% - ы тәжірибелі мұғалімдердің 93% - ы қанағаттанушылық туралы хабарлайды. Бұл алшақтық екі топ арасындағы сенімділіктің айтарлықтай алшақтығын көрсетеді.

Мұғалімдердің өзіндік тиімділігі олардың кәсіби сәйкестігінің негізгі аспектісі болып табылады, бұл мұғалімдердің сапалы оқыту қабілетіне деген сенімділігін көрсетеді. ЭБДҰ-ның түкпір-түкпіріндегі жаңадан келген мұғалімдер өздерінің тәжірибелі әріптестерімен салыстырғанда өздерінің педагогикалық дағдыларына онша сенімді емес. Бұл өзін-өзі бағалау қабілетінің әртүрлі аспектілерінде, әсіресе оқу стратегияларын өзгерту қабілетінде көрінеді.

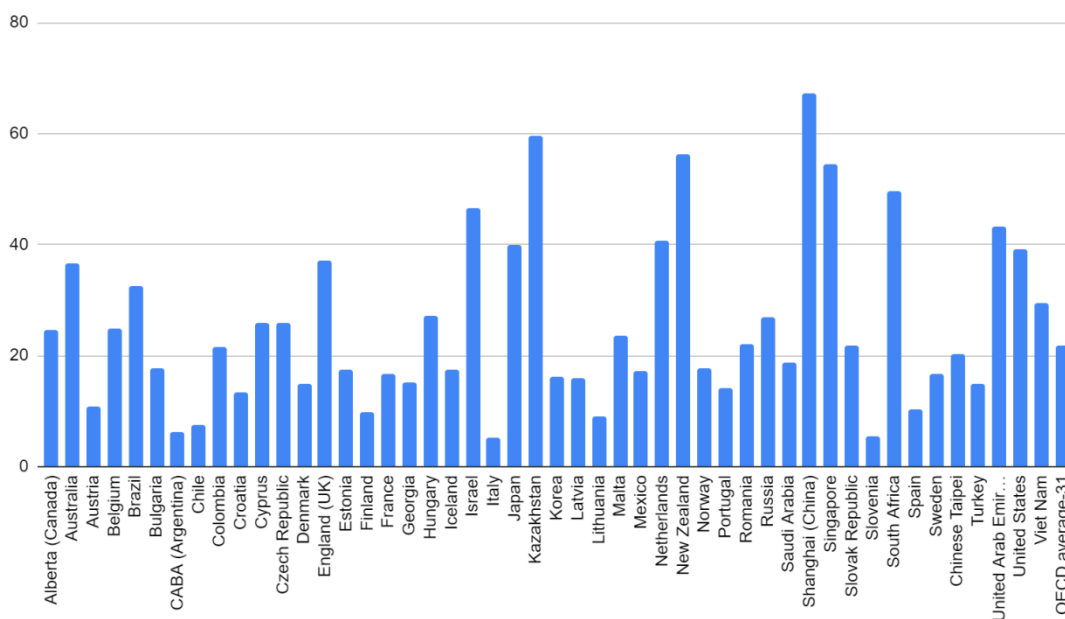
Мысалы, жаңадан келген мұғалімдердің 82% - ы өз сыныптарында оқыту стратегияларын өзгертуге қабілетті сезінеді, ал тәжірибелі мұғалімдердің 85% - ы бірдей қабілет туралы хабарлайды. Деректер көрсеткендей, өзі туралы есеп беру қабілетіндегі мұндай айырмашылық тек Қазақстанға ғана тән емес, сонымен қатар 5,9-дан 10,2 пайыздық тармаққа дейінгі ауытқулары бар бірнеше елдер үшін жалпы үрдіс болып табылады. Ең үлкен айырмашылықтар әсіресе Жапония, Румыния, Кипр және Швеция сияқты елдерде байқалады (1-сурет).

Сурет 1 – Мұғалімдердің сапалы оқыту қабілеті

Мұғалімдердің өзіндік тиімділігі мен әдістемелік стратегияларға деген сенімділіктің сәйкес келмеуі жас мұғалімдердің кәсіби дамуы мен қолдауы үшін өте маңызды. Мұғалімдердің өз қабілеттеріне деген сенімділігі олардың оқыту тәжірибесіне, оқушылардың қатысуына және сайып келгенде білім сапасына тікелей әсер етеді. Бұл олқылықты мойындау және қолдауды жас мұғалімдердің нақты қажеттіліктеріне бейімдеу өте маңызды. Мақсатты кәсіби дамуды, тәлімгерлік бағдарламаларын және ынтымақтастық мүмкіндіктерін ұсына отырып, білім беру жүйелері бұл сенім алшақтығын жоюға көмектеседі. Бұл өз кезегінде жаңадан бастаған мұғалімдер жұмысының тиімділігін арттырып, Қазақстанда да, ЭБДҰ елдерінде де білім беру жүйесін жалпы жақсартуға ықпал етуі мүмкін.

Кіріспе іс-шаралар мұғалімдердің бастапқы дайындықтан олардың күнделікті жұмысының практикалық аспектілеріне өтуіне ықпал етуде шешуші рөл атқарады [10, 11]. Бұл іс-шаралар тек жас мұғалімдерге ғана емес, сонымен қатар мектепке алғаш келген барлық тәрбиешілерге де пайдалы. ЭЫДҰ бойынша орта есеппен мұғалімдердің тек 38% - ы кіріспе сабақтардың қандай да бір түріне қатысқаны назар аудартады. Алайда, жаңадан бастаған мұғалімдердің қатысу деңгейі біршама жоғары, олардың 34% - ы тәжірибелі мұғалімдердің 39% - ы салыстырғанда кіріспе сабақтарынан пайда көрді. Бұл кіріспе бағдарламалар кәсіби қызметінің алғашқы жылдарында қосымша қолдау қажет екенін түсінетін жас тәрбиешілерге қол жетімді екенін көрсетеді (4-сурет).

Сурет 2 – Тәлімгерлік бағдарламаларға қол жетімділігі

Тәлімгерлік құнды қолдау құрылымы, мектеп директорларының көпшілігі мұғалімдердің жұмысы мен оқушылардың үлгерімі үшін өте маңызды деп санайды. Алайда, деректер ЭЫДҰ бойынша орта есеппен бес жылға дейін сабақ беру тәжірибесі бар мұғалімдердің тек 22% - ы тағайындалған тәлімгер бар екенін көрсетеді. Бұл деректер тәлімгерліктің қабылданған маңыздылығы мен оны нақты енгізу арасындағы айтарлықтай алшақтықты көрсетеді, бұл осыған байланысты жақсарту мүмкіндіктерін көрсетеді.

Айта кету керек, әр түрлі елдерде жас мұғалімдерге арналған тәлімгерлік бағдарламаларының таралуында айтарлықтай айырмашылықтар бар. Мысалы, Буэнос-Айресте (Аргентина), Чилиде, Финляндияда, Италияда, Литвада, Словенияда және Испанияда жаңадан келген мұғалімдердің тек 5% - дан 10% - ы дейін тағайындалған тәлімгер бар. Керісінше, Қазақстан, Жаңа Зеландия, Шанхай (Қытай) және Сингапур сияқты елдер керемет нәтижелерге қол жеткізді: жаңадан бастаған мұғалімдердің 50% - ы астамы тәлімгерлерге қол жеткізе алады. Бұл деректерді Альберта (Канада) және Қазақстан бойынша көрсеткіштермен салыстырғанда, Қазақстан тәлімгерлік арқылы жас мұғалімдерді қолдау тұрғысынан көшбасшы екені анық, бұл ретте пайыз Альбертаға қарағанда едәуір жоғары. Бұл Альберта мен басқа елдердің тәлімгерлік бағдарламаларына одан әрі инвестициялау және кіріспе іс-шараларға, әсіресе жаңадан келген мұғалімдерге қол жетімділікті жақсарту әлеуетін көрсетеді.

Қорытынды. Бұл зерттеу мақаласында Біз 2018 жылғы халықаралық оқыту мен оқытуды зерттеу (TALIS) деректер жинағын талдауға негізделген Қазақстандағы жаңадан бастаған мұғалімдерді қолдау жағдайын жан-жақты қарастырдық. Біздің зерттеуіміз

Қазақстандағы жаңадан бастаған мұғалімдердің мотивациясы, проблемалары мен тәжірибесі туралы маңызды ақпарат алуға мүмкіндік берді, бұл олардың алғашқы мансабын қалыптастыратын күрделі динамикаға жарық түсірді. Біз сондай-ақ бұл нәтижелерді ЭЫДҰ-да жас мұғалімдерді қолдаудың кең контекстімен салыстырдық.

Маңызды тұжырымдардың бірі-Қазақстанда жаңадан бастаған мұғалімдердің тұрақтылық пен қаржылық қауіпсіздікке деген ұмтылысын көрсететін тұрақты мансаптық өсу, сенімді табыс және жұмыс пен жеке өмір арасындағы тепе-теңдік сияқты факторларға ерекше назар аударуы болып табылады.

Зерттеу сонымен қатар жаңадан мұғалімдер мен тәжірибелі мұғалімдер арасындағы сенімділік алшақтығын, әсіресе олардың өзіндік тиімділігі мен оқу стратегияларын өзгерту қабілетін көрсетеді. Мақсатты кәсіби даму және тәлімгерлік бағдарламалары арқылы бұл алшақтықты жою жаңадан бастаған мұғалімдердің тиімділігін арттыру және жалпы білім беру жүйесін жетілдіру үшін өте маңызды.

Жаңадан бастаған мұғалімдердің жұмыс жүктемесін азайту олардың кәсіби өсуіне және оқыту сапасын арттыруға ықпал ету тәсілі ретінде танылды. Мектеп жүйесі жас мұғалімдерге уақытты дұрыс бөлу және дағдыларды дамытуға, сабақтарды жоспарлауға және тәлімгерлік қызметке назар аударуға мүмкіндік беру арқылы қолайлы жағдай жасай алады.

Негізінде, бұл зерттеу жаңадан бастаған мұғалімдердің бірегей қажеттіліктерін мойындаудың, қолдау тетіктерін олардың мотивациясы мен мәселелеріне сәйкестендірудің және олардың кәсіби дамуына инвестиция салудың маңыздылығын көрсетеді. Осылайша, жаңадан бастаған мұғалімдердің әлеуетін толық іске асырып қана қоймай, сонымен қатар оқытушыларға да, студенттерге де пайда әкелетін білім сапасын арттыруға болады. Ақырында, жас мұғалімдердің жетістігі тек өздеріне ғана байланысты емес; бұл елдің білім беру ортасын дамыту, оның оқушыларының болашағын анықтау және қоғам негіздерін нығайту туралы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Bartell, C.A. The Challenges Facing Beginning Teachers (Chapter 1). In: *Cultivating High Quality Teaching Through Induction and Mentoring*. Corwin Press- Sage, 2005 157
2. Berkovitz, I., Cohen, Z. Schwartz, T. and Herman-Almozino, N.. *Teacher Evaluation Policy: Background and Conceptual System*. Van Leer Education Symposium 2010 – *Teacher and Teaching Policy*, 2010
3. Deci, E.L. & Ryan, R.M. The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behaviour. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268, 2000.
4. Dvir, N. & Shaz-Openheimer, A. *Looking at the Mirror: The Process of Building the Professional Identity of Beginning Teachers as Reflected in their Stories*, 2011.
5. Zilbershtrom S. (eds.). *Being a Teacher - In the Teaching Induction Lane* pp. 91-116. Published by Mofet Institute and Ministry of EducationF, 2009
6. OECD. (2019). *TALIS 2018 Results. Teaching in Focus*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/23039280>. [Electronic resource] – Available at: <https://www.oecd.org/education/talis-2018-results-volume-i-1d0bc92a-en.htm> (accessed 15.10.2023).
7. Feiman-Nemser, S. Introduction. In: Shimoni, S. & Abinadab – Unger, A. (eds.) (2013). *The sequence. raining, specialization and Professional development of teachers- policy, theory and practice* (pp. 13-16), 2013.
8. Friedman, I. *Organizational Expectations of the Beginning Teacher*. In: *Megamot* 44, 1, 162-173, 2005.

ИНФОРМАТИКА ПӘНІНЕН ОЛИМПИАДА – ІШКІ ТУРДАН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАРЫСТАРҒА ДЕЙІН

Э.А. Абдыкеримова, А.А. Кунтуарова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Информатикадан олимпиадалар оқушылардың тұлғалық және кәсіби дамуы үшін маңызды ақпараттарды, дағдыларды меңгеруге ықпал ету механизмі қызметін атқарады. Олар сондай-ақ дарынды балаларға олардың өзін-өзі анықтауына және өмір бойы білім алуға ұмтылуына жәрдемдеседі.

Түйін сөздер: информатика, олимпиада, оқушылар, бағдарламалау, ақпараттық технология.

Халықаралық пәндік олимпиадалардың нәтижелері отандық білім беру прогресін және белгілі бір елдегі дарынды оқушыларды қамтамасыз ететін бағдарламалардың тиімділігін бағалаудың шешуші көрсеткіші болып табылады. Қазіргі уақытта Еуропа континентінде екі нысан бар. Информатикадан халықаралық олимпиада (IOI) және Орталық Еуропалық информатика олимпиадасы (CEOI)-информатика саласындағы екі көрнекті жарыс. Бұл олимпиадалардың маңыздылығы информатиканың дүние жүзінің бірнеше елдерінде айтарлықтай өсуімен, сондай-ақ жоғары технологиялық индустрияда білікті мамандарды тәрбиелеуде заманауи ақпараттық технологияларға сұраныстың артуымен байланысты. Кестеде соңғы он жылда ең жақсы нәтиже көрсеткен 10 ел көрсетілген.

	Country	Gold Medals	Silver Medals	Bronze Medals	Total
1	China	100	27	12	139
2	Poland	42	50	35	127
3	Romania	33	58	36	127
4	Republic of Korea	48	47	28	123
5	Bulgaria	27	51	45	123
6	Vietnam	19	50	53	122
7	Russia	68	40	12	120
8	United States of America	65	38	16	119
9	Iran	31	65	23	119
10	Taiwan	25	61	27	113

Кесте 1. Үздік 10 ел (көзі: <https://stats.ioinformatics.org/>)

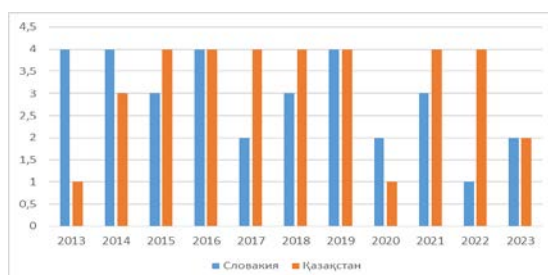
Халықаралық олимпиадада бірінші орынға қол жеткізіп, чемпион мәртебесіне жету жиі жоғары жетістік ретінде бағаланады. Бір Олимпиадада төрт алтынға қол жеткізу – бір ұлтты құрайтын команда үшін өте қиын міндет. Соңғы бес жыл ішінде халықаралық олимпиадалардың айтарлықтай деңгейі тек төрт елде байқалды. Атап айтқанда, қытайлық оқушылар мұндай жетістікке төрт рет қол жеткізсе, жапондық балалар бұл жетістікке екі рет, Ресей құрамасы 2019 жылы, Америка құрамасы 2023 жылы қол жеткізген.

Информатика олимпиадасының (IO) бастауын Чехословакияның өмір сүрген кезеңінен бастауға болады. Бағдарламалау сайысы бастапқыда математикалық олимпиада (MO) аясында бағдарламалау санаты ретінде белгіленді. Байқауға қатысушыларды іріктеу бірнеше айналымдар арқылы жүзеге асырылады. Тұрғылықты жері шегінде өткізілетін алдын ала турда жалпы ұпайдың кемінде 25% жинаған тұлғалар келесі аймақтық турға өтуге құқылы. Үздік 30 қатысушы ұлттық турға жолдама алады. Іріктеу кездесуінде ең жоғары балл жинаған төрт қатысушы халықаралық информатика олимпиадасының (IOI) атынан қатысуға таңдалды.

Қазақстан 1998 жылы Португалияда өткен IOI-ге 4 қатысушымен белсенді түрде қатыса бастады. Жалпы білім беретін мектеп оқушыларының информатикадан ұлттық

олимпиадаларын ұйымдастыру және іріктеу жауапкершілігі ҚР Білім министрлігінің «Дарын» республикалық ғылыми-практикалық орталығына жүктеледі. Жыл сайынғы олимпиада жалпы білім беретін пәндер бойынша әр пән бойынша төрт кезеңнен тұратын оқу жылы бойы өткізіледі. Бұл байқауға 9-11 сынып оқушылары қатыса алады. Информатика бойынша халықаралық олимпиадаға (IOI) қатысу Республикалық олимпиададан және Халықаралық Жәутіков олимпиадасынан алынған жиынтық ұпайлар негізінде анықталады.

Словакия мен Қазақстанның 2013-2023 жылға дейінгі кезеңдегі Информатика IOI көрсеткіштері (1-сурет).

Сурет 1. Соңғы 10 жылды салыстыру (<http://stats.ioinformatics.org/countries/> - Информатикадан халықаралық олимпиада – Статистика)

IOI үнемі қатысқан Словакия тексерілген уақыт аралығында құбылмалы болса да, мақтауға тұрарлық көрсеткіштерді көрсетті.

Қазақстанның IOI көрсеткіші тексеріліп жатқан уақыт ішінде тұрақтылық пен прогрестің айтарлықтай деңгейін көрсетті. Оқушыларды іріктеу Респонденттердің пікірінше, оқушыны іріктеу оқушының пәнге қызығушылығынан басталады. Осыдан кейін оқушылар емтихан тапсырады, ал ең жақсы нәтиже көрсеткендер мектептің олимпиадалық командасына қабылданады. Кейбір мұғалімдер информатикадан олимпиадаға қатысқысы келетін оқушылар үшін математика мен логика бойынша білімнің маңыздылығын айтты.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. M. Tsvetkova, V. Kiryukhin, «Top 10 key skills in Olympiad in Informatics,»» Olympiads in Informatics. //14, pp. 151-67, 2020.
2. B. Matkarimov, G. Lee, M. Phillipps, E. Schrijvers, “IOI host guidelines: General aspects,» //Olympiads in Informatics.11:175-92.2017.
3. Кирюхин В.М., Цветкова М.С. Информатика. Программы внеурочной деятельности учащихся по подготовке к Всероссийской олимпиаде школьников: 5–11 классы. //– М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2014. – 224 с.
4. Сулейманов Р.Р. Организация внеклассной работы в школьном клубе программистов: методическое пособие. //– М.: БИНОМ. Лаборатория знаний. 2010. - 255 с.
5. Информатика пәні бойынша халықаралық олимпиадаға қатысу үшін оқу-жаттығу жиындарына қатысуға үміткерлерді іріктеу критерийлері <https://daryn.kz/docs/информатика.pdf>

ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САПАСЫНА МҰҒАЛІМНІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ӘСЕРІ

Э.А. Абдыкеримова, З.Т. Қабиева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада ғылыми зерттеулердің нәтижелері, сондай-ақ мұғалімнің дидактикалық дайындығының білім беруде, әсіресе жоғары сынып оқушыларын оқыту контекстінде шешуші рөл атқаруы қарастырылады. Автор оқытудың сапасына әсер ететін дидактикалық дайындықтың негізгі аспектілерін анықтап, сабақтарды жақсартудың практикалық негіздерін ұсынады.

Түйін сөздер: оқыту үдерісі, дидактикалық тапсырмалар, академиялық үлгерім, дидактикалық дайындық.

Оқушыға білім беру үдерісіндегі негізгі тұлға - бұл мұғалім. Мұғалімнің кәсіби біліктілігі білім сапасын арттырудың негізгі құраушы бөлігі. Себебі мұғалімнің дидактикалық дайындығы жоғары сынып оқушыларының оқу үдерісіне және олардың жетістіктеріне тікелей әсер ететінін шетелдік тәжірибелермен қатар А. Құсайыновтың «Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы» атты кітабында берілген салыстырмалы талдаулардан көруге болады. Осы тұста педагог кадрлардың біліктілігін арттыру - сабақ беру мен оқыту сапасын арттыру үшін жаңадан және бұрын алынған кәсіби білімін, іскерлігін, дағдысы мен құзыретін дамытуға, кеңейтуге, тереңдетуге және жетілдіруге мүмкіндік беретін кәсіби оқыту нысаны ретінде маңызды екенін атап өткен жөн. Өйткені білім беру, оқыту - үнемі динамикалық қозғалыста, даму үстінде болатын әлеуметтік әрі үздіксіз процесс. Білім мен дағдыларды жаңартып, семинарлар мен біліктілікті арттыру курстарына, тренингтерге үнемі қатысатын және әріптестерімен тәжірибе алмасу арқылы оқыту әдістерін жетілдіріп отыратын мұғалімдер оқытудың жаңа әдістемелеріне және инновациялық педагогикалық тәсілдерге қол жеткізе алады, бұл оларға сабақтарын жоғары сынып оқушыларының қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әр кезеңге сай адамдардың тұлғалық ерекшеліктері, психологиялық өзгерістер, қоғам талабы, нарықтық сұраныстар тағы бар. Қоғамда өз орнын таба алатын, өз ойын еркін жеткізе алатын, саналы, білімді жеке тұлға қалыптастыру үшін оған білім беретін мұғалімнің кәсіби біліктілігі шешуші рөлге ие. Зерттеулер көрсеткендей, дидактикалық дайындықтың мына аспектілері жоғары сынып оқушыларының оқу сапасына үлкен әсер етеді:

Оқыту әдістерін таңдау: жоғары сыныптардың оқу үдерісінде тиімді оқытуды қамтамасыз ету үшін оқушылардың әртүрлі дайындық деңгейлері мен қажеттіліктерін ескеру маңызды. Оқу материалын әр жоғары сынып оқушысының жеке ерекшеліктеріне қарай пікірталас, өзіндік, жобалық жұмыс және проблемалық-бағдарланған оқыту сияқты интерактивті оқыту әдістерін қолдану материалды тереңірек игеруге ықпал етеді және оқуға деген ынтаны арттырады. Оқушының әртүрлі қажеттіліктеріне қарай оқытуды тиімді бейімдеу педагогикалық тәжірибенің негізгі аспектісі болып табылады.

Интербелсенді оқыту әдістерін қолдану білім беру мекемелерінде өзекті болғанымен, олардың жоғары сынып контекстіндегі тиімділігі одан әрі зерттеуді қажет етеді. Дидактикалық материалдарды жаңа технология арқылы жасау бағдарламалық оқыту идеяларын дамытады, қазіргі заман компьютерлері мен телекоммуникацияларының ерекше мүмкіндіктерімен байланысты әлі зерттеле қоймаған оқытудың жаңа технологиялық үлгілерін ашуға мүмкіндік бар. Ақпараттық-коммуникациялық технологияны мұғалім қосымша материалдар, әртүрлі анықтамалық мәліметтерден ақпараттар беру үшін көрнекі

күрал ретінде пайдалана алады. Мұғалімнің көмегінсіз оқушылар өздері меңгеруге тиісті ақпараттар беріледі. Қажетті ақпараттарды жинақтауда оқыту технологияларын енгізу уақыт үнемдейді, қарастырып отырған кезеңде ақпараттың толықтығын жоғарылатады, ақпараттық-анықтамалық жүйе құрамында электрондық құрылғылармен жұмыс істеу дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік туғызады. Сонымен қатар мәселелерді шешу дағдыларын жетілдіру: проблемаға бағытталған оқытуды қолдану орта мектеп оқушыларының сыни ойлауы мен проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға ықпал етті. Оқушылардың бойында жаратылыстану-математикалық бағыттағы пәндер бойынша дағды мен іскерлікті, түрлі саладағы қалыпты емес жағдаяттарды, проблемаларды, міндеттерді шешу дайындықтарын қалыптастыруда интерактивті тапсырмалардың маңызы зор. Түрлі тапсырмалар акцентті білімді меңгергеннен құзыреттіліктерді қалыптастыруға қарай аударуға мүмкіндік береді. Осы бағытта информатика пәнінен 10 сыныптарға жаратылыстану-математикалық бағыт бойынша Bootstrap сандық білім беру ресурсын дидактикалық материалды дайындауға қолданудың әсері зор. Bootstrap - бұл дайын CSS, HTML және Javascript компоненттері бар сайтты басқару жүйесі (фреймворк). Ол «Twitter» компаниясымен әзірленген. Фреймворк - веб-сайттарды құру үшін бағдарламалық қамтамасыз етуді қамтитын және олардың әзірленуін жеңілдететін бағдарламалық құрылымдалған қаңқа. Bootstrap өз бетінше құрастыру, кез келген күрделіктегі сайттарды беттеу үшін қолданылады. Ол беттерде қолданылатын негізгі элементтерге арналған стильдерді қамтиды. Мұндай фреймворкты пайдалану web беттерді құру процесін айтарлықтай жеделдетеді.

Оқу үдерісін ұйымдастыру: жақсы жоспарланған сабақтар, әртүрлі сараланған тапсырмалар және кері байланыс жоғары сынып оқушыларының белсенді қатысуына және олардың оқуға деген ынтасын арттыруға ықпал етеді. Оқу үдерісін тиімді ұйымдастыру оқу мақсаттарына жетуде шешуші рөл атқарады. Жақсы жоспарланған және құрылымдалған сабақтар, әртүрлі дидактикалық тапсырмалар және сапалы кері байланыс жоғары сынып оқушыларының оқуға деген ынтасын және олардың оқу үдерісіне белсенді қатысуын айтарлықтай арттырып, сыни ойлауын дамытады. Сонымен қоса, оқушыларды эмоционалды қолдау: мақсат қою, мадақтау және қызықты оқу жағдайларын жасау сияқты тиімді мотивациялық стратегиялар оқушыларды оқу жетістіктерін арттыруға көмектесетін маңызды стратегиялар болып табылады.

Мұғалімнің дидактикалық дайындығы жоғары сынып оқушыларының оқу сапасына айтарлықтай әсер етеді. Дидактикалық дайындықтың негізгі аспектілерін түсіну және оларды тәжірибеде жүзеге асыру жоғары сынып оқушыларының табысты оқуы мен дамуы үшін қолайлы жағдайлар жасауға мүмкіндік береді. Үздіксіз кәсіби даму жоғары сынып оқушыларын оқытуда жоғары нәтижелерге қол жеткізудің маңызды шарты болып табылады. Сондықтан білім беруді жаңа сатыға көтеру үшін тек білім мазмұны мен оқыту әдістерін ғана емес, дидактикалық материалдарды кеңінен қолдану арқылы оқытуды ұйымдастыру формаларын, дидактикалық дайындықты да жетілдіру керек. Кәсіби дамуына уақыт пен күш жұмсайтын мұғалімдер құзыреттіліктің жоғары деңгейіне қол жеткізе алады және заманауи білім берудің қиындықтарын сәтті жеңе алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Атем М.Н., Құсайынов А.Қ. Орта білім сапасын арттырудың негізгі құрауыштары (салыстырмалы талдау) // Қазақстанның ғылымы мен өмірі.- Алматы, 2020. - №6 – Б. 91-96.
2. Абильдина С.К., Сарсекеева Ж.Е. Профессиональная подготовка будущего учителя в системе высшего образования республики казахстан //Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 12-6

3. А Құсайнов А.Қ. Әлемдегі және Қазақстандағы білім берудің сапасы. – Алматы, 2013. – 196 б.
4. Мұхамбетжанова С.Т., Мелдебекова М.Т. Педагогтардың ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану бойынша құзырлылықтарын қалыптастыру әдістемесі. Алматы: ЖШС «Дайыр Баспа», 2010 ж.
5. Абықанова Б.Т. Компьютерлік технологияны пайдалану арқылы оқушылардың танымдық белсенділігін арттырудың дидактикалық шарттары.–Алматы. - 2005. – 296.

ӘОЖ 372.857

«БИОЛОГИЯНЫ ОҚИТУДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС»

Қабылбай Ә.Ә., Иманбаева А.А.

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті,
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. "Биологияны оқытудағы пәнаралық байланыстар" әдістемелік әзірлемесінің мақсаты – жалпы биология сабақтарындағы пәнаралық байланыстардың маңыздылығын ашу болып табылады.

Пәнаралық байланыстар – қазіргі білім берудегі оқытудың маңызды принципі. Ол табиғи және гуманитарлық цикл пәндерінің өзара байланысын қамтамасыз етеді. Пәнаралық байланыстардың көмегімен биология пәнінің оқытушысы басқа пәндердің оқытушыларымен бірлесе отырып, оқу-тәрбие міндеттерінің кешенін мақсатты шешуді жүзеге асырады. Қазіргі мұғалім биология сабақтарында және үйірме жұмыстарында пәнаралық байланыстарды шығармашылықпен жүзеге асыра білуі керек. Ол үшін ол теориялық мәселелерді жетік меңгеруі керек және биологияны оқытуда пәнаралық байланыстарды қолданудың жаңа жолдарын таба отырып, әдістемелік ұсыныстарды саналы түрде қолдануы керек.

Түйін сөздер: пәнаралық байланыс, биологияны оқыту әдістемесі.

Биологиялық білім – оқушылардың жалпы жаратылыстану білімінің маңызды бөлігі.

Биологияны оқытуда ғылыми дүниетанымның қалыптасуы жетекші дүниетанымдық идеяларды игеруге негізделген: әлемнің материалдық бірлігі және оның дамуының диалектикалық заңдылықтары, құбылыстар мен процестердің әмбебап байланысы, объективті әлемді тану және оның қоғамдық санада көрінісі, теория мен практиканың бірлігі.

Табиғатқа дұрыс диалектикалық-материалистік көзқарастардың қалыптасуы жаратылыстану-ғылыми білім мазмұнында көрсетілген оқытудың ғылыми принципіне негізделген. Өзара байланыста зерттелген биология, физика, химия, география курстары оқытушыларға материалдық әлемнің бірлігі мен дамуын көрсетеді. Әлемнің қазіргі жаратылыстану-ғылыми бейнесінің өзегі - әлемнің физикалық бейнесі. Биология әлемнің физикалық көрінісін едәуір толықтырады және өзгертеді, оған әр түрлі деңгейдегі биологиялық жүйелердегі (жасушалар, организмдер, биоценоздар) физика-химиялық процестердің ерекшеліктері туралы жалпыланған білім береді. Биология табиғаттың эволюциялық даму идеясын тереңдетеді.

Әлеуметтік және техникалық ғылымдармен байланысқа сүйене отырып, биология "табиғат - адам", "табиғат - қоғам" қатынастарын ашады. Физикалық, химиялық, биологиялық процестер арасындағы объективті байланыстарды зерттеу жаратылыстану циклі пәндерінің ішінде де, биологияның басқа циклдер пәндерімен (гуманитарлық) байланысын күшейтуді талап етеді.

Биология сабақтарында және үйірме жұмысында биофизика мен биохимия элементтерінің ашылуы оқытушыларға биологиялық объектілерді зерттеу кезінде физика-химиялық әдістер мен физикалық құралдарды қолдану адам үшін тұқым қуалаушылық пен өзгергіштіктің материалдық негіздерін, биосинтез, фотосинтез және т.б. тірі табиғаттың күрделі процестерін тануға сендіреді. Биокбернетика, бионика және жасанды интеллект жасаудағы жетістіктер электронды - есептеу техникасының, робототехниканың дамуына ықпал етті, бұл өндірістік - техникалық процестерді автоматтандыру мен компьютерлендірудің күшеюіне әкелді. Информатика негіздері курсы енгізу биологияны зерттеудегі пәнаралық байланыстарды байытады және кеңейтеді (өзін-өзі реттеу мәселелері, организмдердің функцияларын жүйке реттеу және т.б.).

Биологияда тірі табиғат ғылымдарының жүйесі ретінде цитология, экология, селекция және т.б. сияқты синтезделген ғылымдар қарқынды дамып келеді. Биосфераны экологиялық аудандастырудың өзекті мәселелерін бірлесіп шешу кезінде география-ландшафттану бөлімімен байланыс экологияның жаңа саласының – экологиялық оңтайлы табиғатты пайдалануды жобалайтын ландшафттық экологияның пайда болуына әкелді. Сонымен қатар, географияда жаңа бағыт пайда болды, ол - геоэкология бөлімі болып табылатын сындарлы география. Биогеохимия, биостратиграфия және т.б. сияқты кешенді ғылымдар да пайда болды.

Білімнің ғылыми синтезінің нәтижелері биология курстарындағы жүйелі және дәйекті пәнаралық және пәнаралық байланыстардың қажеттілігін анықтай отырып, биологиялық білім мазмұнында көбірек көрініс табады. Осындай байланыстар негізінде биология мұғалімі жалпы биологиялық ұғымдарды қалыптастырады және дамытады.

Дүниетанымдық тұрғыдан биологияның әлеуметтік ғылыммен пәнаралық байланыстары ерекше маңызды, бұл оқытушыларға жалпы биологиялық ұғымдардың философиялық категориялармен (материя, қозғалыс, материя қозғалысының формалары, кеңістік, уақыт және т.б.) және диалектика заңдарымен (қарама-қайшылықтардың бірлігі мен күресі, сандық өзгерістердің сапаға ауысуы, теріске шығару) байланысын көрсетуге мүмкіндік береді.

Пәнаралық қағидат экологиялық білім берудің және оқытушыларды табиғатты қорғау тәрбиесінің жетекші қағидасы болып табылады. Агроценоз ұғымын қалыптастыра отырып, биология мұғалімі ғылыми биологиялық ұғымдардың топырақтану, өсімдік шаруашылығы және мал шаруашылығының қолданбалы ұғымдарымен байланысын күшейтеді. Биологияның пәнаралық байланыстары оқытушылардың маңызды дүниетанымдық идеяларды: эволюцияны, жабайы табиғатты көп деңгейлі ұйымдастыруды, биологиялық жүйелердің табиғи ортамен байланысын, өзін-өзі реттеуді және қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларындағы биологиялық жүйелердің тұтастығын игеруге бағытталуы керек; табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану, қорғау және қалпына келтіру.

Сонымен, пәнаралық байланыстар пәнішілік байланыстармен бірге "Биология" пәнінің тұтастығына ықпал етеді. Пәнаралық байланыс орнату мәселелерінің шеңберін сабақтар мен пән бойынша үйірме жұмыстары арқылы шығармашылықпен жұмыс істейтін оқытушылар кеңейте алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Әбиева Ж, Бабаев С, Құдияров А. Педагогика. Оқу құралы. - Алматы. Дарын, 2004.
2. Михайлова Н.Н. Исследовательская деятельность учащихся на уроках биологии, 2016 [Электронный ресурс].
3. Леонтович А.В. Модель организации исследовательской деятельности учащихся: организация учебного процесса. 2016.

4. Аннамухаммедов А. Обучение школьников работе с учебником /на уроках биологии. // 2013.

5. Бровкина Е.Т. Формирование приемов умственной деятельности учащихся: на материале учебного предмета биологии. М.: Педагогика, 2017.

ӘОЖ 373.3:371.38

ЖОБА БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Ж.С.Қалекешова, З.Т.Көкшеева

Ш.Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада бастауыш мектептегі білім беру үрдісіне құзыреттілік көзқарасты жүзеге асыруда жобалық технологияны қолдана отырып оқытудың рөлі ашылады. Бастауыш сынып оқушыларының жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру негізгі, қосымша және шығармашылық деңгейлерді қамтитын біртұтас жүйе ретінде қарастырылады. Автор баламен жобаны дайындау процесінде мұғалімнің рөлі де өзгергенін атап өтеді. Ол енді ақпарат көзі емес, оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамытуға көмектесетін тәлімгер ретінде қызмет атқарады.

Түйін сөздер: жоба, жобалық оқыту, бастауыш сынып оқушыларының жобалық іс-әрекеті, жобалық іс-әрекет алгоритмі, тәлімгер.

Отандық білім беру жүйесін жаңғырту барысында бастауыш мектептегі педагогикалық процестің басты міндеті – балалардың бойында білімді өз бетінше меңгеру, сонымен қатар оны практикалық өмірде қолдану қажеттілігі мен қабілетін дамыту. Осыған байланысты жобалық іс-шаралар білім беру бағдарламасының негізгі элементіне айналады.

АҚШ, Ұлыбритания, Бельгия, Израиль, Финляндия, Германия, Италия, Бразилия, Нидерланды және басқа да көптеген елдерде Дж. Дьюи, оның Жоба әдісі кең таралды және үлкен танымалдылыққа ие болды. "Мен білетінімнің бәрі маған не үшін қажет екенін, бұл білімді қайда және қалай қолдануға болатынын білемін" — бұл академиялық білім мен прагматикалық дағдылар арасындағы ақылға қонымды тепе-теңдікті табуға ұмтылатын көптеген білім беру жүйелерін тартатын жоба әдісін заманауи түсінудің негізгі тезисі".

Бүгінгі таңда жоба әдісі Қазақстанның мектептерінде бастауыш сынып оқушыларының сабақтарында, сабақтан тыс және сыныптан тыс шараларында кеңінен қолданылады.

Балаларды бастауыш мектептен бастап жобалық іс-әрекетке тартудың маңызы зор, себебі бастауыш мектеп – балалардың жеке тұлғасын қалыптастыру мен негізгі дағдыларды дамытудың маңызды кезеңі. Дәл осы білім беру кезеңінде балалар жобалық әрекеттердің негіздерін игере бастайды.

Дегенмен, бастауыш сынып оқушылары мұғалімнің басшылығы мен қолдауына мұқтаж екенін есте ұстаған жөн. Ол оларға қажетті нәтижелерге қол жеткізуге көмектесу үшін бағыт-бағдар беруі керек. Балаларға жобамен жұмыс істеу процесін түсінуге көмектесу, олардың іс-әрекеттерін жоспарлауға және ұйымдастыруға үйрету маңызды. Бұл бастауыш сыныптағы балалардың жобалау іс-әрекетінің дағдыларын жан-жақты дамытуға қол жеткізудің бірден-бір жолы.

Жалпы алғанда, осындай дағдылар мен қасиеттерге ие мұғалім жоба бойынша жұмысты тиімді ұйымдастыра алады, оқушыларды жұмысқа шабыттандырады, бұл оқуды өнімді және нәтижелі етеді.

Бастауыш сынып оқушыларының жобалық қызметін ұйымдастыру жүйесі өзара байланысты негізгі, жетілдірілген және шығармашылық деңгейлерінен тұрады.

Негізгі деңгейде мақсат балаларды жоба негіздерімен таныстыру және бастапқы жоба дағдыларын дамыту. Оқушылар өз кезегінде оқу сабақтарында топтық шағын жобаларды әзірлейді. Бұл әңгімелер, тірек сызбалар, оқу материалын бекітуге арналған ойындар және т.б. Мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеті дайындық, бағдарлау, ізденіс, талдау кезеңдерін қамтиды.

Дайындық кезеңінде мұғалім негізгі ұғымдарымен таныстырады, жобаның жалпы құрылымын ұсынады, оны талдау үшін балалардың іс-әрекетін ұйымдастырады. Оқушылар қабылданған ақпаратты қабылдайды және түсінеді, жобаның құрылымдық құрамдастарын анықтайды.

Бағдарлау кезеңінде мәселе тұжырымдалып, жобаның ықтимал бағыттары анықталады. Өзара әрекеттестіктің нәтижесі - балалардың мәселені қою процесі туралы бастапқы идеяларын қалыптастыру және оны шешудің мүмкін жолдарын іздеу.

Ізденіс кезеңінде мұғалім бастауыш сынып оқушыларының өзара әрекетіне басшылық жасайды және қадамдарын анықтауға көмектеседі. Оқушылар ізденіс-шығармашылық қызметті таңдаған бағытта жүзеге асырады.

Талдау кезеңінде мұғалім балалардың шығармашылық ізденістерін талдап, бағалап, түзетеді. Өзара әрекеттестіктің нәтижесі – балалардың жобалық әрекеттерге рефлексия жасау қабілетін меңгеруі.

Жетілдірілген деңгейде мақсат-бастауыш сынып оқушыларының жобалау процесі туралы білімдерін тереңдету, жобалау дағдыларын жетілдіру. Олардың қызметі қандай да бір оқу пәнінің зерттелген бөлімі бойынша топтық жоба құру болып табылады. Бұл жағдайда мұғалім көмекші, балалардың жеке ізденістерін сүйемелдеуші жеке кеңесші ретінде әрекет етеді.

Дайындық кезеңінде өзара іс – қимылдың нәтижесі-балаларды жобалық қызметті жүзеге асыруға ынталандыру.

Бағдарлау кезеңінде маңызды мәселені анықтайды, мақсат пен міндеттер қояды. Өзара іс – қимылдың нәтижесі-мәселені шешу бойынша бастауыш сынып оқушыларының ізденіс-шығармашылық қызметінің басталуы.

Іздеу кезеңінде мұғалім оқушыларға ғылыми ақпаратты іздеу және іріктеу, практикалық тәжірибе, жобалық жоспар және оны жүзеге асырудың мүмкін бағыттары, сондай-ақ жобаның мазмұндық бөлігі бойынша кеңес береді. Оқушылар ғылыми дереккөздер мен практикалық тәжірибені іздейді, зерттейді, жобалық идеяны тұжырымдайды. Жоба бойынша жұмыс аяқталғаннан кейін мұғалім оны қорғау тәртібі туралы айтады. Өзара әрекеттесудің нәтижесі-жобаны құру және оның тұсаукесері.

Талдау кезеңде оқушылар жобалық идеяның тұсаукесерін жүзеге асырады, сыныптастары мен мұғалімнің сұрақтарына жауап береді. Мұғалім балалардың жобалық іс-әрекетінің үдерісі мен нәтижелерін талдап, талқылауға қатысады және қорытынды баға қояды.

Шығармашылық деңгейде мақсат-оқушылардың жобалау процесі туралы білімдерін жалпылау және жүйелеу, стандартты емес жағдайда жобалау дағдыларын қолдану. Олардың қызметінің мазмұны бірнеше оқу пәндері шеңберінде немесе тәрбие жұмысы жүйесі шеңберінде интеграцияланған жоба құру болып табылады.

Балалардың жобалық іс-әрекетінің бастапқы нүктесі проблемалық сұрақ қою болып табылады: әлем өзгеріссіз өмір сүре ала ма? Бұл мәселені талқылау барысында оқушылар әртүрлі гипотезаларды, соның ішінде өзгерістер барлық жерде: табиғатта, әдебиетте, ғылымның, өнердің әртүрлі салаларында болады деген гипотезаны алға тартады. Содан кейін осы гипотезаны растау үшін жауап беру керек сұрақтар шеңбері анықталады: табиғатта қандай өзгерістер болды және болып жатыр, адам қоршаған әлемді қалай өзгертеді? және т. б. Келесі кезеңде балалар ақпарат көздерін анықтайды: ересектермен

әңгімелер, кітаптар, бақылаулар, тәжірибелер, алынған ақпаратты талдау және жүйелеу барысында олар сұрақтарға жауап табады. Содан кейін зерттеу нәтижелерін баяндама, электронды презентация, мектеп журналындағы мақала және т.б. түрінде ресімдейді. Жұмыс аяқталғаннан кейін көпшілік алдында қорғау жүзеге асырылады, оның барысында мұғалім балалардың бірлескен іс-әрекетінің процесі мен нәтижелерін бағалайды, сонымен қатар жобаға қатысушылардың іс-әрекетінің рефлексиясы жүзеге асырылады.

Осылайша, оқу процесіне жобалық іс-әрекеттерді енгізу қажет, өйткені ол балаларды ересек өмірге дайындауға мүмкіндік береді, топта жұмыс істеу және өз жұмыстарын көпшілік алдында көрсету, өз ұстанымдарын дәлелдей отырып, ойларын қалыптастыру және жеткізу қабілетін дамытады және маңыздысы болашақ мамандығы туралы шешім қабылдауға көмектеседі, өйткені жобаны дайындау кезінде оқушы әртүрлі көздерден қажетті ақпаратты жинайды, зерттеу жүргізеді және таңдаған мамандығының өкілдерімен байланысады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жексенбаева Ү. Зерттеушілік оқыту технологиясы - бастауыш мектепте. Астана, 2006
2. Аюбашева С.И., Давыдова Н.Н., Ивонин А.О. Организация образовательного процесса в начальной школе на основе проектно-исследовательских и индивидуализированных форм учебной деятельности // Муниципальное образование: инновации и эксперимент.– 2010.
3. Кәрменбаева Ж.А. Жобалау технологиясын бастауыш мектепте қолдану. // Шетел тілін оқыту әдістемесі. №2, 2006.
4. Яковлева Н.Ф. Проектная деятельность в образовательном учреждении: учеб. пособие. М.: ФЛИНТА, 2014.

ӘОЖ 371.39

ДӘСТҮРДЕН ТЫС СУРЕТ САЛУ ТЕХНИКАЛАРЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

З.Т. Көкшеева, Г.Ғ. Қанат

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада сабақ жүйесіне енгізілген дәстүрден тыс әдіс-тәсілдер арқылы балалардың бойында шығармашылық ізденіске деген құштарлықты арттырып өзіндік образ, өзіндік іс-әрекет жобасын құрауға мүмкіндік жасау, қоршаған ортадан үлкен өнер туындыларынан сұлулықты көріп қана қоймай, оны өз бетімен іздеуге ұмтылуға баулу туралы қарастырылған.

Түйін сөздер: Модельдеу, эмоциональды көңіл-күй, кескіндеме, ТРИЗ технологиясы.

Егеменді еліміздің қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық бетбұрыстарына қарай болашақ ұрпақты тәрбиелеуде басты шығармашыл тұлғаны дайындау мектепке дейінгі ұйымнан басталады.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру білім беру жүйесінің басты міндеттерінің

бірі деп көрсетілген. Олай болса, бастауыш мектеп кезеңнен шығармашыл тұлғаны қалыптастыруда бейнелеу өнері әрекетінің орны ерекше.

Бейнелеу өнері – дүниені бейнелеу және қабылдау арқылы бейнелейтін өнер саласы. Бастауыш сыныптарда бейнелеу өнері – табиғатты танудың тиімді құралы. Сонымен бірге көру, қабылдау, елестету, кеңістікті елестету, есте сақтау сезімі және басқа да психикалық процестердің дамуы мен қалыптасуына ықпал етеді. Бастауыш сынып оқушыларының ең сүйікті ісі - сурет салу, модельдеу және желімдеу[1]. Бастауыш сынып оқушыларының бейнелеу өнеріндегі дәстүрлі емес кескіндеме әдістері туралы түсініктері қалыптасады, көркем бейнелеуге үйренеді, пәнге деген көзқарасын жаңаша білдіреді. Мысалы, мектеп жасына дейінгі кезеңдегі шығармашылық қабілеттерді дамыту – бастауыш мектеп жасында бейнелеу өнеріндегі пішін мен бояуды біріктірудің басқа жолдарын іздестіруі. Көркем шығармашылық, яғни бейнелеу өнері баланы қиын жағдайдан алып шығады, жүйкедегі күйзелістен арылтады, эмоционалды көңіл-күй тудырады. Сондықтан бастауыш сынып оқушысының негізгі іс-әрекеті ретінде бейнелеу өнерін енгізудің маңызы зор. Бала сурет салғанда, қиып, жапсырғанда, ол ең алдымен өзі үшін субъективті жаңа өнімді алады. Бұл бала үшін өте маңызды. Балалар суретші ретінде өнер көрсетпесе де, бастауыш мектепте көркем бейнелер жасай алады. Мұның өзі оның тұлға ретінде қалыптасуына із қалдырады, ол шынайы шығармашылық тәжірибесін меңгереді және оны болашақта пайдалана алады.

Дәстүрден тыс сурет салу техникасы пайдаланылған бейнелеу іс-әрекеті түрлерінде балалар түрлі жабдықтардың сапасы мен мүмкіндіктері туралы терең білім алады, эстетикалық эмоциялық сезімдері дамиды, еңбекке деген талпынысы артып, шеберлік ерекшеліктерін меңгеру тілегі ынталандырылады.

Бастауыш мектеп оқушыларының ең сүйікті әрекеттері сурет салу, мүсіндеу, жапсыру кезінде заттар мен құбылыстар туралы түсінігі қалыптастыру. Оларды көркем бейнелеуге дағдыландыру және өзінің осы пәнге жаңа ой мен көзқарасын білдіруге үйрету.

Көркемдік шығармашылық әрекет баланы көңілсіз жағдайдан шығарып, жүйкедегі күйзелістен арылтып, эмоционалды көңіл-күй тудырады.

Сондықтан, бастауыш мектеп жасында өнерді баланың негізгі әрекеті ретінде таныстыру маңызды. Бала сурет салғанда, қиып, жапсырғанда, ол ең алдымен өзі үшін субъективті жаңа өнімді алады. Бұл бала үшін өте маңызды. Балалар суретшілер тәрізді жасамаса да, бастауыш мектепте кезеңінде бірнеше көркем бейнені жасай алады. Мұның өзі оның тұлға ретінде қалыптасуына із қалдырады, ол нағыз шығармашылық тәжірибесін меңгереді және оны болашақта пайдалана алады.

Бейнелеу өнері арқылы балалардың танымдық шығармашылық қабілетін арттыру.

Бейнелеу өнері ұйымдастыратын оқу іс-әрекеті бір жағынан белсенділікті, даралықты, қиялды, оймен жұмыс жасауды талап етсе, екінші жағынан эстетикалық бағыт бейнелеу өнеріне тән қасиет.

Балалардың танымдық және шығармашылық белсенділігін тәрбиелеу, ең алдымен, олардың дүниені түсіну қажеттілігімен және алған білімдерін өз жұмысында пайдалануды дамытумен тығыз байланысты.

Бала әрекетінің мотиві ретінде эмоциялар, қызығушылық, дүниетаным да қарастырылады. Балалардың даралығын, белсенділігін жақсырақ дамыту үшін бейнелеу өнерін оқытуда бірқатар талаптарды ескеру қажет.

Осы талаптардың бірі – сурет салу кезеңдерін нақты көрсете отырып, суретті шебер түсіндіру.

Балалар нұсқауларды өз бетінше талдап, оның ерекшеліктерін анықтайды. Бейнелеу өнеріне тән қасиет – кескіндеме процесінің кезеңдерінде үнемі шыдамдылық пен белсенділікті қажет етеді.

Баланың танымдық және шығармашылық әрекеті оның бақылауына негізделген. Бақылау қоршаған дүниені танудың белсенді түрі екені белгілі.

Атақты психологтар Л.С.Выготский мен С.Л. Рубинштейннің концепциясы бойынша тұлға тәрбиелеу мен оқыту процесінде дамиды. Тәрбие адамның танымдық қабілетін, дүниетанымын мақсатқа сай дамытып, тәрбиелейді.

Сондықтан бастауыш сынып мұғалімінің танымдық іс-әрекеттің шығу тегі мен табиғатын білуі, оның балада қалыптасу жағдайларын білуі маңызды. Сондай-ақ еліктеу арқылы салынған бірінші суретті түсінуге қадамдар жасауға болады, дайын репродукциялар, суретті көрсету және оны мұқият түсіндіру, сонымен қатар топта жақсы сурет салатын балалардың суреттері көмектеседі. Бұл әдістерді қолдану кезінде кескінді көрсетудің және түзетулер енгізудің тиімді және сәтті әдістерін таңдау маңызды. Бала түсінбесе, мысалы, сызбадағы нысанның дұрыс емес пішінін түсінбесе, онда оқу және бейнелеу өнері материалдарының тиімділігі төмендейді. Бұл тапсырма шешілмейінше, шығармашылық және танымдық белсенділікті дамыту өте қиын болады, ал олардың көпшілігі үшін бұл мүмкін емес. Сондықтан өмірден, пішіндерден, жарық пен көлеңкеден сурет салу, сызықтар салу, бояу түстерін таңдау, оларды бояумен қолдану реті мен техникасын меңгеру сияқты әрекеттерді дамыту өте маңызды.

Бастауыш мектеп жасында жасалған картиналардың көпшілігі табиғат пен оның құбылыстарына бағытталған, өйткені баланың қоршаған ортаны сезінуіне әсер етпеу мүмкін емес. Қайталау, салыстыру және жаттықтыру – меңгерілмегеннің бәрін меңгеруге мүмкіндік беретін практикалық жұмыстар[2]. Олар өз кезегінде суреттегі заттар мен құбылыстардың қасиеттерін анықтауға және тануға бағытталған, балалардың қоршаған ортаның алуан түрлілігін бейнелеуге қажетті дағдылар мен дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді. Суретті бейнелеуде сана мен шынайылық басты талап болуы керек. Бала қолына қарындашты алғаш ұстаған кезден бастап көлемдік, кеңістіктік әрекеттерді, сонымен қатар пішіндер мен түстерді тану әрекеттерін орындауы керек. Сурет кітабының бетін балаға кеңістіктік терезе ретінде қабылдау өте пайдалы және сурет салудың қиын кезеңіне жол ашады.

Халықтық, яғни сәндік-қолданбалы өнерді насихаттауға, өнердің тамаша иірімдерін сенсорлық қабылдауды жетілдіруге ерекше көңіл бөлінеді. Түрлі халық қолөнершілерінің асқан таланты мен биік талғамының шынайы көрінісі болып табылатын сан алуан халық қолөнерін көріп, терең қабылдауға және осы арқылы туған өлкемізге тән өнердің негізгі бағыттарымен танысуға мүмкіндік береді. Ол балалардың бойында көркемдік талғам мен сымбаттылықты қалыптастыруға негізделген.

Қоршаған ортаны эстетикалық тұрғыда қабылдай отырып, баланың шығармашылық іс-әрекетпен айналысқысы келетіні сөзсіз.

Шығармашылық әрекеттің ерекше аспектілері:

Баланың жұмыс кезінде өзінің өлшемі мен жасына сәйкес әдемілік пен ұқыптылықты үйлестіруге, мінез-құлқындағы әдептілік пен әсемдікті үйлестіруге дайындығы, эстетикалық танымдық белсенділікке, көркем еңбекке құштарлық пен даму бір мезгілде баланың көркемдік ойлауы мен белсенді іс-әрекетін қалыптастыратын біртұтас педагогикалық процестің екі жағы деп айта аламыз[3].

Бастауыш мектеп жасындағы баланың зейіні өте тұрақсыз, ол суретке ұзақ қарағанның өзінде шаршайды, ол көп жағдайда өнер туындысы емес, сурет салу процесі және оның эстетикалық қалыптасуына қызығушылық танытады. Баланың көркемдік талғамы неғұрлым ерте дамиды болса, оның болашақтағы мінез-құлқы мен тәрбиелік іс-әрекеті соғұрлым жемісті болуы керек. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың тәжірибесі аз, сондықтан негізгі сипаттар мен әсерлі белгілерді көріп, есте сақтауы үшін оларға объектіні алдын ала қарауға мүмкіндік беру керек. Дәл осы көрудің жетіспеушілігі балалар салған суреттердегі көптеген қателерді түсіндіре алады.

Сондықтан балалардың танымдық шығармашылығы әрқашан басқару дағдыларын дамытумен байланысты. Сурет салу немесе бейнеролик жасау арқылы бала есте қалғанын

көшіріп қана қоймайды, сонымен бірге осы нысанға деген белгілі бір толқу, оған деген белгілі бір көзқарас қалыптасады.

Бейне баланың бүкіл қиялынан жасалады, оны бала көрнекі құралдардың көмегімен ұсынады, біз балалардың есте сақтауы, ойлап табуы, елестетуі керек мазмұнды сурет салуға ұсынамыз. Мұғалім әсерлі образ жасаумен қатар қоғамға саналы, эстетикалық, рухани бай тұлға әкеледі.

Сурет салудың дәстүрлі емес технологиясы.

Сұлулықты сезіну, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру бала кезінен басталады. Тіпті кішкентай бала сұлулықты ерте қабылдайды. Бұл оның санасында жаңа бірегей ойдың дүниеге келуіне әкеледі. Бала кезімізде бәріміз суретші, мүсінші болғымыз келгені анық.

Қабырғалар мен тастарға, ағашқа, құмға, топырақ беттеріне әртүрлі шытырман суреттерді салғанымыз есімізде. Бұл бейнелеуге деген құштарлық бірте-бірте басылады, тек кескіндеме өнеріне берілген көркем және шығармашылық адамдар ғана жолды таңдайды. Түрлі көркемдік құрал-жабдықтар мен бейнелеу тәсілдерін қолдану балалардың мүмкіндіктерін кеңейтеді, олардың қиялын, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Бала түрлі-түсті қарындаштармен, фломастермен және акварельмен сурет салуға қуанады[5].

Балаға сурет салудың өз артықшылықтары бар. Әсіресе, сурет салу психологиялық процестерді дамытуға өте пайдалы. Бұл баланың зейінін тұрақтандыруға, есте сақтау қабілетін жақсартуға, ойлауға, талдауға, салыстыруға және елестетуге көмектеседі. Ең бастысы, бұл баланың сөйлеуін дамытудың негізгі құралы. Баланың психологиясы сәби кезінен бастап мектепке дейін жетілдірілсе, оқу нәтижесі табысты болады. Көптеген ғалымдар сурет салу баланың сөйлеуі мен ойлауының дамуына күшті әсер ететінін айтады.

Орыс мұғалімі К.Д.Ушинский бір кездері сурет баланың сөйлеуін дамытудың күшті құралы екенін жазған: «Ол суретте не көргені туралы сұрақтар қояды және алған әсерлерімен бөліседі».

Шығармашылық – барлық тіршіліктің қайнар көзі. Адамның сөйлеу тілі пайда болғаннан бастап бүгінгі күнге дейін жетістіктер шығармашылықтың жемісі болды. Шығармашылық қабілеттерді дамыту мен тәрбиелеу туралы ойлары мен көзқарастары ұлы ойшылдарымыз Жүсіп Баласағұн, Әл-Фараби, Абайды ерекше толғандырды, сондықтан олар өз еңбектерінде адамның жеке басының дамуы мен қабілетін үнемі айтып отырады. Көрнекті педагогтар К.Д.Ушинский, Ю.Алтынсарин, А.С.Макаренко еңбектерінде қабілеттерді дамытудың маңыздылығы сөз болса, М.Жұмабаев білім мазмұнына балалардың шығармашылығын бағдарлауды алғаш енгізген. Топтық жұмыс дағдыларын дамытады. Балалар сурет салып, мүсіндеп, желімдеп қана қоймайды, сонымен қатар сөйлеуді, қолдың ұсақ қимылдарын дамытады. Кішкентай қолдың басындағы жүйке талшықтарының дамуы - баланың сөйлеуін дамытудың жолы.

ТРИЗ технологиясы сурет салуда тиімді әдіс болып табылады. Ол балалардың ерте логикалық және абстрактылы ойлауын, қиялын дамытып, зейінін шоғырландыруға үйретеді. «Басыңа не келсе соны айта аласың» демекші, балалар өз ойларын ортаға салып, ойланбастан өз ойларын айтуға тырысады[4].

ТРИЗ сурет салу әдістері балалардың бейнелеу өнеріне деген қызығушылығын арттырады, бейнелерге қызықты және әдеттен тыс (үлгіленген сызба және ішекті графика, картопты басып шығару, саусақпен сурет салу, ерін далабы, сызба) сипат беруге үйретеді.

ТРИЗ әдістерін қолданудың бір ерекшелігі – балалардың нәтижеге тез жетуі.

Мысалы: саусақпен сурет салуға, алақанды бояуға, қағазға бояу тамызып, одан сиқырлы бейнелерді үрлеуге әр бала қатты қызығады. Ол адамның ақыл-ойын арттырады, білімін кеңейтеді, ізгілікке үйретеді. Бірнеше нысанды бейнелеу және композиция жасау арқылы мазмұнды салуды үйретеді. Кескіндеме түрлері: тегіс штрихтар, қылқалам ұшының тік бағыты, жоғарыдан төменге, солдан оңға қарай біртіндеп жүйелі тегіс сызу, сулау әдісі, үрлеу әдісі, бүріккіш бояу, үздіксіз сурет салу, бояу тамшыларымен бояу,

бояумен бояу әдістері. таяқша, саусақ, симметриялы заттардың суретін салу, оларды екіге бүктеу. Мұғалім баланы әсемдікті қабылдаудан оған деген эмоционалдық жауап, оны түсінуге, эстетикалық ұғымды, эстетикалық пікірді және эстетикалық бағалауды қалыптастыруға жетелеуі керек. Сондықтан бастауыш сынып оқушысымен жұмыс істеудің ең жақын және тиімді түрі баланың өзіндік шығармашылығымен айналысуына жағдай туғызатын бейнелеу әрекеті болып табылады, соның нәтижесінде әдемі, қайталанбас, әсем бейне жасалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Байжігітов. Бейнелеу өнерінің теориялық мәселелері. Атырау., «Өнер»., 2005
2. Қ.Әмірғазы. Қазақтың бейнелеу өнері. Алматы. «Өнер»., 1969
3. Мизамбаев Р. Живопись және оның мәселелері. Алматы. «Өнер»., 1999
4. А.С.Шипанов. Эуесқой жас суретшілер мен мүсіншілер. Алматы. «Мектеп»., 1986
5. Ә.Төлебиев. «Сурет сала білесің бе?». Алматы. «Өнер»., 1990

УДК 656.6 (К01)

АҚТАУ ПОРТЫ МҰНАЙ ҚҰЮ ТЕРМИНАЛЫНЫҢ ҚАШЫҚҚА ШЫҒАТЫН ҚҰРЫЛҒЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУ

Ж. Жұмаев, Ә. Қонай

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті

Ақтау қ., Қазақстан

М.Н. Лютикова

Ф.Ф.Ушаков атындағы мемлекеттік теңіз академиясы (Новороссийск).

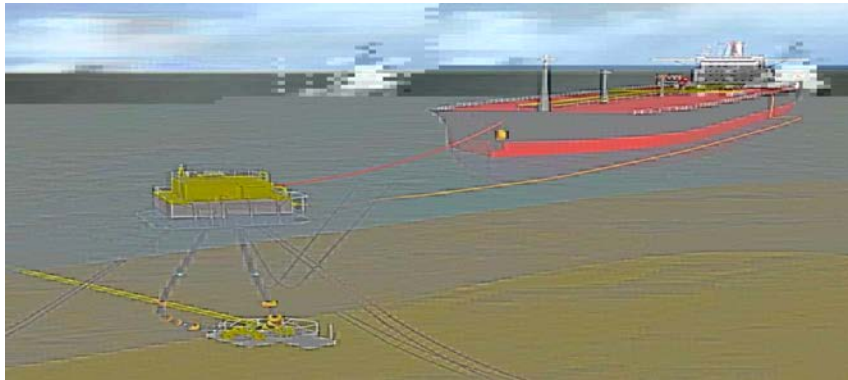
Аңдатпа. Мұнай тасымалдау ұлттық және халықаралық тасымалдаушылар тарапынан әртүрлі себептермен белсенді дамымағанымен, мұнай тасымалдау экономиканың негізгі көзі болып қала береді.

Түйін сөздер: Қашықтыққа шығатын айлақ құрылғысы, инфрақұрылым, Ақтау теңіз сауда порты, танкерлер, гидротехникалық құрылыстар.

Каспий теңізі суының ауданы мен көлемі су деңгейінің ауытқуына байланысты айтарлықтай өзгереді. Су деңгейі -26,75 м, ауданы шамамен 390 000 шаршы шақырым, су көлемі 78 000 текше шақырым, бұл әлемдегі теңіз суларының шамамен 44 % құрайды.

08.07.23 "Сегіз жыл бұрын біз № 9 және 10 мұнай құю айлақтарын пайдаланудан шығардық, өйткені ондағы инфрақұрылым тозған. Қазір бұл айлақтар жүктерді рәсімдеу және жөндеу үшін қолданылады. Жұмыс істеп тұрған үш айлақ арқылы біз ең көбі 7,5-7,7 миллион тонна мұнайдан өте аламыз, өйткені порт резеңке емес. Үкімет бізге 9-шы және 10-шы айлақтарды қалпына келтіру міндетін қойды. Бірақ күрделі жөндеу қажет болады, "Қазтрансойл" мұнай құбырын ауыстыруға тура келеді, өйткені ол қатты тозған", – деп атап өтті "Ақтау теңіз сауда порты "ҰК"АҚ президенті Абай Түрікпенбаев.

Ақтау теңіз портының басшысының айтуы бойынша: "Әрине, танкерлер тұра алмайды және күте алмайды. Сондықтан қазір танкерлерді тарту және жалға алу қажет болады. Сонымен қатар, жаңа танкерлерді салу керек. 1- суреттегідей олар заманауи болуы керек. Қазір Каспий қатты таяз болды. Егер бұрын 12 мыңдық 11,5 мың тонна мұнай алса, теңіз деңгейінің төмендеуіне байланысты ол 9,5-10 мың тонна мұнай ала алады, яғни тиімділік төмендейді".

1-сурет. Мұнай таситын заманауи жаңа танкер

VPU артықшылықтары арасында:

- Гидротехникалық құрылыстарды салу шығындарын қысқарту;
- порт флотының шығындары мен талаптарын азайту;
- тереңдету жұмыстарының қажеттілігінің болмауы;
- жеңіл маневр жасау.

Кемшіліктерге мыналар жатады:

- ЖПУ және суасты құбырларын пайдаланудың экологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және тұрақты бақылау үшін қаражат қажеттілігі;
- САЛМ жүйесі қызмет көрсететін өнімдер саны бойынша шектеу;
- тұтқырлығы жоғары өнімдерді айдау кезінде айтарлықтай энергия шығыны.

Мұнара 150 000 тоннаға дейін мамандандырылған дедвейт танкерлерімен қауіпсіз байлауды, тұрақ пен жүк операцияларын жүргізуді қамтамасыз етеді.

Монобуй бойынша моноблокты типтегі VPU бірқатар даусыз артықшылықтарға ие:

- Стационарлық Гидротехникалық құрылыстарды салу шығындары қысқаруда;
- Порт флотының шығындары мен талаптарын азайту;
- Тереңдету жұмыстарының қажеттілігі жоқ;
- Құрылыс және монтаждау жұмыстарын қысқа мерзімде орындау.

Қорытынды келесі кемшіліктермен артықшылықтардан тұрады:

1. Каспий теңізінің тартылуы;
2. Танкерлердің толық жүк көтергіш шамасын пайдалана алмауы;
3. Жүктеудің көп уақыт алуы;
4. ВПУ құрылысының қажеттілігі.

Жазғы жүзу практика кезінде біз жетекшілерімізбен келесі нысандар бойынша ғылыми зерттеулер жүргіземіз:

1. Ақтау портының мұнай құбырлары жүйесі. Мұнайды құю және түсіру терминалының алаңы. Жағалау құрылымдары. Техникалық құрал-жабдықтар. Су тазарту қондырғысына қашықтан арқандап байлау құрылғыларын орнату.

ҚОРЫТЫНДЫ

Егер біз Қазақстан экономикасына жанымыз ашыса Ақтау теңіз сауда портына жоғарыдағы аталған қондырғыны орнататын болсақ, онда тез арада осыған байланысты біз келесі Ғылыми Зерттеу Техникалық Жұмыстарын бастап кетуіміз керек:

- 1) Ақтау портының мұнай құбыры жүйесін талдау және зерттеу;
- 2) Мұнайды құю және түсіру терминалының алаңын зерттеу;
- 3) Жағалау объектілері және техникалық жабдықтарды есептеу;
- 4) ЖПК негізгі техникалық шешімдерін тез қолға алу.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Данцевич Игорь Михайлович, НИИ ГМУ имени адмирала Ф.Ф.Ушакова, Индекс Хирша – 4, Researcher ID – D-4798-2015, ORCID – 0000-0001-8273-0020, Scopus Author ID – 56480724900, <https://iopscience.iop.org/issue/1755-1315/872/1>.
2. Жумаев Жолдыбай Жумаевич, НИИ ГМУ имени адмирала Ф.Ф.Ушакова, ORCID – 012013, Scopus Author ID – 8721012013, <https://iopscience.iop.org/issue/1755-1315/872/1>.
3. Рейисов Заманбек, «Қашықтыққа шығатын айлақ құрылғысын орнату есебінен «Ақтау теңіз сауда порты» ҰҚ» АҚ құйылмалы жүктерді тиеу көлемін ұлғайту», Есенов Университеті, Вестник КУТИ – октябрь 2022, Ақтау қаласы.

ӘОЖ 371.31

ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ХИМИЯ ПӘН ОЛИМПИАДАЛАРЫНА ДАЙЫНДАУ

М.А. Мамедалиева, Ж.Б. Мукажанова

С. Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан Университеті, Өскеменқ., Қазақстан

Аңдатпа. Олимпиада - бұл оқушының қатысуға өзі шешім қабылдайтын жарыс, яғни ол осы пәнге қызығушылық танытады деген сөз. Егер оқушы осы пәнге шынымен қызығушылығы болса, онда бұл іс оқушы үшін қиын мәселе болмайды [1]. Қазіргі таңда білім беру жүйесінің маңызды мәселелерінің бірі - әрбір адамның қызығушылығына, мүмкіндігіне және талабына сай компьютерлік техника мен телекоммуникациялық жүйелер негізінде жаңа ақпараттық технологияларды пайдалана отырып дарынды оқушыларды дамыту болып табылады. Жалпы білім беретін мектепте ерекше дарынды балаларды анықтау үшін шығармашылық орта құру керек. Кез келген қоғамға дарынды адамдар қажет және қоғамның басты міндеті оларды анықтап, қабілеттерін дамыту. Алайда, өкінішке орай адамдардың барлығы бірдей өздерінің қабілеттерін өз беттерінше дамытуға дайын емес. Көбінесе бұл жағдай олардың отбасына және мектебіне тәуелді. Отбасының міндеті баланың қабілетін уақытылы көре білу, ал мектептің міндеті – балаға қолдау көрсетіп, оның қабілетін дамыту және оны іске асыруға жағдай жасау, пәндік олимпиадаларға қатыстыру.

Түйін сөздер: оқушы, олимпиада, дарынды оқушылар, тапсырма түрлері.

Білімді ұрпақ тәрбиелеп өсіру әрбір ұстаздың борышы. Бүгінгі жас ұрпаққа жан-жақты білім беру, заман талабына сай өмір сүруіне ықпал ету мұғалімнің міндетті. Әрбір мұғалім оқушылардың білімін тереңдетіп, ой-өрісін, шығармашылық қабілетін арттыруды көздеп, пәнге деген қызығушылықты тудыру қажет.

Пән олимпиадасы ғылымның алғашқы басқыштары, пән олимпиадасына дайындық, адамның оқушы кезіндегі мидың ең жоғары қабылдау кезеңінде басталатындықтан, ол оқушылардың логикалық ойлау формасын дамытып қана қоймай, ғылымға деген көз қарасын қалыптастырып, болашақ бағдарын айқындайтын тамаша ғылыми ізденіс. Басты жүйелі дайындық және тынымсыз еңбек пәндік олимпиаданың шыңын бағындыруға қажетті ең негізгі критерий.

Оқытудың жаңа ақпараттық- коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы. ХХІ ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін жетілдіруде ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы ерекше [2].

Пәндік олимпиадаға қатысушылардың жоғары деңгейдегі нәтижелері оқу үрдісінің рейтингін көрсететін бірден-бір мәлімет. Осыған орай дарынды оқушыларды олимпиадаға дайындау оқытушылардың жұмыстарының өзекті мәселелерінің бірі. Химия пәнінен олимпиадалық есептер теориялық және эксперименттік тур болып жіктеледі. Теориялық турға белгілі бір сатылардан кейін Қ.Бекішевтің ойынша [3] әдебиеттер жеткілікті болған жағдайда дарынды балалар өз беттерінше дайындала алады.

Эксперименттік турға дайындалу үшін сәйкесті материалдық база, реактивтер т.б. қажет. Көпшілік жағдайда эксперименттік турдың есептері сандық анализден келеді. Жақсы нәтижеге жету үшін берілген есептің тақырыбына сәйкесті теориялық негіздерін жақсы білумен қатар анализ нәтижелерінің орындалу ерекшеліктеріне де көңіл бөлу қажет.

Химиядан есептер шығару білім алушыларға теориялық білімді тереңдетуге, оны стандартты емес жағдайда пайдалануға, материалдық ой-өрісін дамытуға мүмкін береді. Қазіргі кезде оқушыларды әртүрлі деңгейдегі пәндік олимпиадаларға дайындау жұмысына орта білім беру мектептерінде көп көңіл бөлінеді және бұл дарынды оқушыларды іріктеуге мүмкіндік береді.

Пәндік олимпиадалар қазіргі уақытта оқу процесінің мазмұны мен оқыту технологиясын жетілдіруге бағытталған сыныптан тыс жұмыстың болашағы бар түрлерінің бірі болып отыр. химия пәні бойынша мектеп оқушыларын олимпиадаға дайындау мәселесінің өзектілігі бұл күні анықталған және оның әдістемесін жетілдіру жолдары жан-жақты қарастырылуда.

Олимпиадаға дайындау шарттары:

– пән бойынша жалпы және қандай да бір қабілеттері бар оқушыларды анықтап, таңдау.

– пәндік олимпиадаға сабақтан тыс жұмыстар арқылы дайындау;

– дамытушы орта жасау;

– сабақ барысында жоғары деңгейдегі танымдық және шығармашылық тапсырмаларды орындату

Олимпиадаға дайындау барысындағы ұстанымдар:

– мүмкіндігінше өзіндік жұмыстарды орындату;

– белсенді білім алу;

– күрделіліктің озық деңгейлілігі;

– өткен олимпиадалық тапсырмалар нәтижесін талдау;

– жеке жұмыс;

– психологиялық ұстанымның болуы (мен жеңіске жетуім керек ұстанымы)

Сабақ барысындағы жұмыстар:

– сабақ тақырыбымен байланысты олимпиадалық тапсырмаларды орындау;

– шығармашылық және олимпиадалық үй тапсырмаларын беру;

– сыныптан тыс жұмыстар

– жеке өзіндік жұмыс тапсырмаларын беру;

– топтық жұмыс.

– оқу үдерісінде АКТ қолдану

Олимпиадалар – білім жарыстырудың өзіндік ерекшелігі бар бір түрі, оқушылардың сабақтағы және сабақтан тыс уақыттағы жұмыстарының нәтижесі. Егер сабақ – оқу-тәрбие жұмысының негізгі бір формасы болса және оның мазмұны оқу бағдарламасымен анықталса, ал олимпиада оқушыларды сыныптан тыс, қосымша жұмысқа тартатын және оқушылардың ғылыми-көпшілікке арналған әдебиеттерді, анықтамалықтарды өз бетінше оқуға итермелейтін әсерлі тәсілдің бірі. Кез келген деңгейдегі олимпиада оқушының отбасында, мұғалімдер ортасында және сыныптастары арасында мойындаушылыққа қол жеткізуіне мүмкіндік беретін жағдай. Олимпиадаға тиімді дайындау үшін ол бір реттік шара ретінде ғана өткізілмеуі керек. Олимпиадаға

дайындау жүйелі жүргізілуі керек. Оқушыларды олимпиадаға дайындаудың түрлі әдістемелік тәсілдері бар.

Оқушыларды пәндік олимпиадаға дайындау үрдісінің мәні және құрылымы жөнінде айқын түсінікке ие болу үшін үлгілеу әдісін пайдалануға болады.

Тапсырмалар түрі: **стандартты деңгейдегі тапсырмалар, зерттеушілік деңгейдегі тапсырмалар, логикалық тапсырмалар, танымдық тапсырмалар жатады [4-5].**

Қорта келе, білімді ұрпақ тәрбиелеп өсіру әрбір ұстаздың борышы. Әрбір мұғалім оқушылардың білімін тереңдетіп, ой-өрісін, шығармашылық қабілетін арттыруды көздеп, пәнге деген қызығушылықты тудыру қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Досмагамбетова С.С., Тосмаганбетова К.С. Подготовка учащихся старших классов к экспериментальному туру олимпиады школьников. // Мат. Науч.-практ.конф. «Актуальные проблемы химического образования и химической науки» посвященной к дню химика. – Астана, 2013 –С.90-97).
2. Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Астана, 2010.
3. Бекишев К.Б. Химические олимпиады. – Алматы., 2001.
4. И. Нұғманов, Ж. Ә. Шоқыбаев, З. О. Өнербаев "Химияны оқыту әдістемесі", Алматы, 2005. -354 б.
5. Бекішев Қ., Досаханова Н., Сантаева С., Жарылқасын Ш. Химия: ҰБТ есептері (2012-2013). - Алматы: Білім, 2013. - 184 б.

УДК: 378

ЗАДЕРЖКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. ПРЕДПОСЫЛКИ И РЕШЕНИЯ

Ж.Б. Бекенжан, З.Ж. Мухамедьярова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. В этой работе изучается одна из главных проблем коррекционной педагогики - ЗПР (задержка психического развития). Автор рассматривает ЗПР как нарушение темпа психического развития, выявляет причины возникновения ЗПР, предлагает пути предотвращения позднего выявления и разработку адаптированной общеобразовательной программы начального общего образования обучающихся с задержкой психического развития.

Ключевые слова: задержка психического развития, отдельные психические функции (память, внимание, мышление, эмоционально-волевая сфера), психологические нормы, коррекционная педагогика, социальные программы, образование, психолого-медико-педагогическая комиссия, специфические расстройства речи, речевые нарушения, нарушения метаболизма, психическое развитие, эмоциональная поддержка, адаптивная программа.

Задержкой психического развития (ЗПР) называют нарушение нормальных темпов развития психики, которое проявляется в замедленном формировании и созревании мышления, эмоционально-волевой сферы, способности запоминать и концентрировать внимание, навыков самоконтроля и социального взаимодействия, моторики. Само понятие «задержка психического развития», широко использовавшееся в советской психолого-педагогической и медицинской литературе до 90-х годов XX века. В 1997 году на смену

категории «ЗПР» пришли более обоснованные с научно-медицинской точки зрения и ориентированные на доказательную психиатрическую практику категории, относящиеся к «расстройствам психологического (психического) развития» и, в меньшей степени, к «эмоциональным расстройствам и расстройствам поведения, начинающимся обычно в детском и подростковом возрасте». С этого времени формулировка «задержка психического развития» не может использоваться в качестве медицинского диагноза и формально не может противопоставляться психическим расстройствам, включая умственную отсталость, гиперкинетические расстройства, расстройства психологического развития и др. С утратой значимости в качестве медицинского диагноза понятие ЗПР продолжает использоваться в психолого-педагогической литературе для обозначения темповых характеристик развития без учёта их этиологии, патогенеза и прогноза эффективности лечения.

В Казахстане ЗПР (задержка психического развития) является одним из наиболее распространенных психолого-педагогических состояний психического недоразвития между интеллектуальной нормой и лёгкой степенью умственной отсталости, которое сопровождается отставанием в развитии памяти, внимания, мышления, восприятия, воображения, речи, навыков чтения и письма, тем самым являясь одной из наиболее актуальных проблем коррекционной педагогики. Отличие ЗПР от умственной отсталости (олигофрении) заключается в обратимости нарушений, т. е. по мере взросления ребёнка его психическое состояние и интеллект приходят в норму.[1] Общее количество детей с диагностированной задержкой психического развития в Казахстане – 50 826 (2020г.).[4] Специалисты психолого-медико-педагогической комиссии в Казахстане заявили о росте числа детей с задержкой речи. Например, по данным Минздрава, в 2022 году специфические расстройства речи и языка выявлен у более чем 1300 детей в Казахстане.

За последние два года число детей с задержкой речи выросло на 50%. В наше время у 25% четырехлетних детей есть речевые нарушения, а в середине 1970-х эта цифра составляла 4%. За последние 20 лет число речевых нарушений возросло в шесть раз. ЗПР (задержка психического развития) - это постоянное состояние, характеризующееся интеллектом ниже среднего, что вызывает ограничения в обучении и адаптивном функционировании. Люди с ЗПР могут жить независимо в сообществе и работать в зависимости от степени тяжести; по мере увеличения тяжести может потребоваться обучение и поддержка для выполнения даже простых повседневных задач.

ЗПР встречается у всех рас и этносов, хотя в целом среди мужчин она встречается чаще, чем среди женщин. На основе работ Л. С. Выготского и А. Р. Лурия, удалось выявить взаимосвязь между ЗПР и последствиями маловыраженных резидуальных органических повреждений центральной нервной системы в перинатальном или постнатальном периоде (первые три года ребенка), а также наследственной обусловленной недостаточности мозга.

В частности, потенциальные причины включают, хромосомный дефицит (синдром Дауна), наследственные заболевания (синдром ломкой X-хромосомы, гипотиреоз), нарушения метаболизма, травмы или инфекции головного мозга (недостаток кислорода во время родов, менингит), недоношенность или низкую рождаемость. масса тела, недоедание плода, злоупотребление наркотиками или алкоголем во время беременности (фетальный алкогольный синдром), материнские инфекции (краснуха или гипертония), а также серьезное эмоциональное пренебрежение или жестокое обращение (включая недостаточную стимуляцию младенца/ребенка). [2]

Проблематика медицины, к сожалению, во многих случаях конкретную причину установить не удастся. По крайней мере, в 30-50% случаев врачи не могут определить этиологию, несмотря на тщательное обследование. Диагноз в значительной степени зависит от подробного исследования медицинской истории семьи, полного медицинского осмотра и тщательной оценки развития ребенка. [4]

Так же ЗПР можно выявить, просто посмотрев на то, как протекали роды. При

выписке роженице, у которой были нарушения метаболизма, травмы или инфекции головного мозга (недостаток кислорода во время родов, менингит), недоношенность, недоедание плода, злоупотребление наркотиками или алкоголем во время беременности (фетальный алкогольный синдром), материнские инфекции (краснуха или гипертония) должны объяснить состояние ребенка и помочь принять его. Также должны быть назначены встречи с педиатром и психологом, которые смогут составить план лечения ребенка с ЗПР первых дней его жизни, чтобы оптимизировать риски здоровью ребенка.

Диагноз у детей раннего возраста часто не ставится, но приведенный выше пример может изменить это. Три наиболее распространенные ошибки, допускаемые докторами, упускающими из виду возможность умственной отсталости:

- 1) заключение о том, что ребенок не «выглядит» умственно отсталым;
- 2) предположение, что амбулаторный ребенок вряд ли будет отсталым;
- 3) если на самом деле рассматривается отсталость, делая вывод о невозможности тестирования маленьких детей.

ЗПР является необратимым заболеванием, однако большинство людей с умственной отсталостью могут проходить комплексные индивидуальные программы, направленные на обучение адаптивным навыкам, необходимым для повышения уровня их самостоятельности: чтению, письму и основам математики, заботе о личных потребностях. (например, одевание, купание), общении с другими, жизни в доме (например, приготовление пищи, уборка дома), социальные навыки (например, манеры, игры), а также здоровье и безопасность. Социальные программы также важны для этой группы людей, чтобы повысить самооценку. В раннем взрослом возрасте лечение также направлено на приобретение профессиональных навыков для поддержки занятости; коллектив улучшает адаптивные навыки и повышает шансы на успех жизни в обществе. Эмоциональная поддержка семьи также должна являться неотъемлемой частью лечения.

Поддержка, которая должна предоставляться дошкольному возрасту. Когда ребенок рождается с умственной отсталостью, его или ее родители должны знать, что они не одни и им будет оказана помощь. Если родители замечают нарушения в поведении (агрессию, конфликтность, самоповреждение и др.), необходимо обратиться к психологу или психотерапевту, причём терапию должен проходить не только ребёнок, но и все члены семьи.

Раннее вмешательство — это система услуг, предназначенная для помощи младенцам и детям ясельного возраста с ограниченными возможностями (до 3-х лет) и их семьям. Это должно быть предусмотрено Законом об образовании лиц с ограниченными возможностями. Персонал работает с семьей ребенка над разработкой так называемого индивидуального плана обслуживания семьи. В индивидуальном плане семейных услуг будут описаны уникальные потребности ребенка, а также услуги, которые он или она получит для удовлетворения этих потребностей. План индивидуального обслуживания семьи также будет подчеркивать уникальные потребности семьи, чтобы родители и другие члены семьи знали, как помочь своему маленькому ребенку с умственной отсталостью. Услуги раннего вмешательства могут предоставляться на основе скользящей платы, а это означает, что расходы семьи будут зависеть от их дохода.

В школьном возрасте очень важно восстановить психическое развитие до школы, чтобы обеспечить ребенку хорошее будущее. Если при поступлении в школу ребенок не соответствует психологическим и академическим нормам, он не сможет обучаться в обычной общеобразовательной школе и будет вынужден обучаться в специализированной.

Закон об образовании для инвалидов требует, чтобы раннее вмешательство было доступно для младенцев и детей ясельного возраста с инвалидностью, он требует, чтобы специальное образование и сопутствующие услуги были доступны бесплатно каждому имеющему на это право ребенку с инвалидностью, включая дошкольников (в возрасте от 3 до 21 года). Эти услуги специально разработаны для удовлетворения индивидуальных

потребностей ребенка, связанных с инвалидностью — в данном случае с задержкой психического развития.

Персонал школы будет работать с родителями ребенка над разработкой индивидуальной программы обучения. Индивидуальная программа обучения аналогична индивидуальному плану обслуживания семьи. В нем описываются уникальные потребности ребенка и услуги, которые были разработаны для удовлетворения этих потребностей. Специальное образование и сопутствующие услуги должны предоставляться родителям бесплатно.

ЗПР является одним из самых распространенных диагнозов у детей, имеет разнообразные причины формирования и препятствует становлению полноценной личности. Но, несмотря на это статистику можно изменить, применив превентивные меры и помогая родителям и детям с самого раннего возраста тем самым увеличивая их шансы на свободную и полноценную жизнь. Как общество мы должны оказать помощь тем, кто не сможет помочь себе самостоятельно, ведь в этом заключается смысл человечности и гуманности.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Макаров И. В. Психиатрия детского возраста. — СПб.: Наука и техника, 2019. — С. 342–357.
2. Михееш С.В. Исследование познавательной деятельности у детей с задержкой психического развития в России и за рубежом// Журнал Скиф. Вопросы студенческой науки. 2021
3. Section E - mental retardation. Statistics Canada: Canada's national statistical agency // Statistique Canada: Organisme statistique national du Canada. 2015, November 27.
4. Серик Сабеков. Сколько в Казахстане детей с особыми образовательными потребностями. //KazInform 2020, 27 августа

УДК 371.3

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУДІ МАНСАПҚА БАҒЫТТАЛҒАН ИНТЕНСИВТІ-КОММУНИКАТИВТІ ОҚЫТУ МОДЕЛІ

Е.Б. Мүсілім

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілінде сөйлеуді мансапқа бағытталған интенсивті-коммуникативті оқыту тұжырымдамасы қарастырылған. Ол тілді меңгерудегі осы динамикалық тәсілдің принциптері мен артықшылықтарын зерттейді, оның оқушыларды әлемдік еңбек нарығында табысқа жетуге дайындаудағы өзектілігін атап көрсетеді. Мақалада мансапқа бағытталған ағылшын тілін меңгерудің маңыздылығы талқыланады және кәсіби контексте тиімді қарым-қатынас жасау стратегиялары қарастырылған. Сондай-ақ, интенсивті-коммуникативті оқыту моделін іске асырудың практикалық қадамдары баяндалып, мансапқа бағытталған ағылшын тілін оқытумен байланысты жетістіктер мен артықшылықтар туралы баяндалады.

Түйін сөздер: интенсивті-коммуникативтік оқыту, мансапқа бағытталған тілдік білім, ағылшын тілін білу, әлемдік еңбек нарығы, жұмыс орнындағы байланыс, тілді меңгеру стратегиялары, жұмсақ дағдыларды дамыту.

Интенсивті-Коммуникативті Оқыту Тәсіліне Кіріспе

Интенсивті-коммуникативті оқыту-бұл белсенді қатысуға және нақты әлемде қолдануға баса назар аударатын тілді меңгерудің динамикалық тәсілі. Студенттерді шынайы қарым-қатынас жағдайларына баулу арқылы бұл модель ағылшын тілінде еркін сөйлеуді де, дәлдікті де дамытуға бағытталған. Интерактивті іс-шаралар, рөлдік ойындар және пікірталастар арқылы оқушыларға тілмен мағыналы қарым-қатынас жасау ұсынылады. Бұл тәсіл сонымен қатар студенттерді болашақ мансаптарында табысқа жетуге дайындай отырып, жұмыс орнына қатысты практикалық дағдыларды дамытуға басымдық береді. [0, 1, 2]

Бұл субтопикада біз интенсивті-коммуникативті оқытудың принциптері мен артықшылықтарын мансапқа бағытталған тілдік білім берудің үлгісі ретінде қарастырамыз. [1]

1. Мансапқа Бағытталған Ағылшын Тілін Меңгерудің Маңыздылығы

Мансапқа бағытталған ағылшын тілін білу қазіргі жаһанданған еңбек нарығында өте маңызды. Жұмыс берушілер ағылшын тілінде тиімді қарым-қатынас жасай алатын үміткерлерді көбірек іздейді, өйткені бұл көбінесе іскерлік және халықаралық қарым-қатынас тілі болып табылады. Ағылшын тілін білу трансұлттық компанияларда жұмыс істеуден бастап туризм, қонақжайлылық және тұтынушыларға қызмет көрсету сияқты салаларда жұмыс істеуге дейін мансаптық мүмкіндіктердің кең ауқымын аша алады. [3, 4, 5]

Сонымен қатар, ағылшын тілін жетік білу табыс әлеуетінің артуына және жұмыс қауіпсіздігінің артуына әкелуі мүмкін. Мансапқа бағытталған ағылшын тілін меңгеруді дамытуға назар аударатын отырып, жеке тұлғалар өздерінің кәсіби перспективаларын жақсартып алады және барған сайын бәсекеге қабілетті еңбек нарығында табысқа жету үшін өздерін орналастыра алады. [6, 3]

2. Ағылшын Тілінде Тиімді Қарым-Қатынас Жасау Стратегиялары

Ағылшын тіліндегі тиімді қарым-қатынас нақты және нақты өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету үшін әртүрлі стратегияларды қамтиды. Негізгі стратегиялардың бірі-белсенді тыңдау, ол сөйлеушіге назар аударуды және түсінуді көрсету үшін кері байланыс беруді қамтиды. Сонымен қатар, тиісті дене тілі мен мимиканы қолдану эмоциялар мен ниеттерді тиімді жеткізу арқылы қарым-қатынасты жақсартып алады. Тағы бір маңызды стратегия-өзара түсіністікті қамтамасыз ету және түсініспеушіліктерді болдырмау үшін нақтылау сұрақтарын қою. [7, 8, 9, 10]

Сондай-ақ қарапайым тілді қолданып, тыңдаушыны шатастыруы мүмкін жаргоннан немесе күрделі лексикадан аулақ болу керек. Сонымен қатар, жақсы айтылу мен интонацияны жаттықтыру мағынаны дәл жеткізуге және қарым-қатынастың жалпы анықтығын жақсартуға көмектеседі. Осы стратегияларды қолдана отырып, адамдар мансапқа бағытталған контексте ағылшын тілінде тиімді қарым-қатынас жасай алады. [11, 12, 3]

3. Интенсивті-Коммуникативтік Оқыту Моделін Енгізу

Интенсивті-Коммуникативті Оқыту Моделін енгізу нақты қарым-қатынас дағдылары мен мансапқа бағытталған тілді меңгеруге бағытталған құрылымдық оқу бағдарламасын құруды көздейді. Бұл модель топтық талқылаулар, рөлдік сценарийлер және жұмыс орнындағы шынайы жағдайларды имитациялайтын интерактивті әрекеттер сияқты қызықты тілдік тәжірибелерге баса назар аударады. Оқытушылар студенттерге практикалық тілдік тапсырмаларды орындауда және дағдылардың жылдам дамуын жеңілдету үшін дереу кері байланыс беруде шешуші рөл атқарады. [0]

Сонымен қатар, технологияны оқу процесіне енгізу белсенділікті арттырып, сыныптан тыс уақытта өзін-өзі басқаруға мүмкіндік береді. Осы модельді тиімді жүзеге асыра отырып, оқушылар ағылшын тілінде сөйлеу қабілеттерін тез жетілдіре алады және кәсіби ортада сәтті қарым-қатынас жасауға дайындала алады. [13, 14]

4. Табысқа Жету Тарихы Және Мансапқа Бағытталған Ағылшын Тілін Оқытудың Артықшылықтары

Мансапқа бағытталған ағылшын тілін оқытудың негізгі жетістіктерінің бірі-жұмысқа орналасу перспективалары мен жеке тұлғалардың мансаптық өсу мүмкіндіктерінің айтарлықтай жақсаруы. Ағылшын тілін мақсатты және қарқынды түрде меңгере отырып, адамдар әлемнің түкпір-түкпіріндегі әріптестерімен, клиенттерімен және серіктестерімен тиімді қарым-қатынас жасай алады. Бұл кәсіби параметрлерге деген сенімділіктің артуына, желілік мүмкіндіктердің жақсаруына және жұмыс өнімділігінің артуына әкеледі. [6, 15]

Сонымен қатар, мансапқа бағытталған ағылшын тілін оқыту жеке тұлғаларға көшбасшылық, топтық жұмыс және жұмыс берушілер жоғары бағалайтын мәселелерді шешу сияқты маңызды жұмсақ дағдыларды дамытуға көмектеседі. Тұтастай алғанда, оқытудың бұл моделінің артықшылықтары жаңа мүмкіндіктер мен мансаптық өсуге жол ашатын тілді меңгеруден әлдеқайда асып түседі. [16, 17]

ӘДЕБИЕТТЕР

1. "Communicative Language Teaching (CLT): Definition, Overview & Examples - Zone Of Education - Your Gateway To Quality Education", *zonofeducation.com*, Unknown, <https://zonofeducation.com/communicative-language-teaching/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
2. "Communicative Language Teaching: Approach | Vaia", *vaia.com*, Unknown, <https://www.vaia.com/en-us/explanations/english/global-english/communicative-language-teaching/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
3. "The Importance of Soft Skills - VirtualSpeech", *virtualspeech.com*, Unknown, <https://virtualspeech.com/blog/importance-soft-skills>, Web, Accessed 10. Apr 2024
4. "Importance of English Language in the Job Market", *kbs.edu.in*, Unknown, <https://kbs.edu.in/events/importance-of-english-in-the-job-market.html>, Web, Accessed 10. Apr 2024
5. "Understanding The Importance of English for Getting a Job - Pronunciation Pro", *pronunciationpro.com*, Unknown, <https://pronunciationpro.com/understanding-importance-english-getting-job/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
6. "Importance of the English Language - 15 Reasons to Learn - LillyPad.ai", *blog.lillypad.ai*, Unknown, <https://blog.lillypad.ai/importance-of-english-language/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
7. "3 Ways English Training Promotes Career Development", *gofluent.com*, Unknown, <https://www.gofluent.com/us-en/blog/english-training-career-development/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
8. "Teaching English Language Learners Effective Communication Strategies for Interpreting | Learn English", *englishclub.com*, Unknown, <https://www.englishclub.com/efl/tefl/tips/communication-strategies-interpreting/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
9. "20 Jobs to Consider if you have Good Communication Skills", *lead-academy.org*, Unknown, <https://lead-academy.org/blog/good-communication-skills/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
10. "Strategies for supporting children's communication in educational settings - THE EDUCATION HUB", *theeducationhub.org.nz*, Unknown, <https://theeducationhub.org.nz/strategies-for-supporting-childrens-communication-in-educational-settings/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
11. "Communication Skills | SkillsYouNeed", *skillsyouneed.com*, Unknown, <https://www.skillsyouneed.com/ips/communication-skills.html>, Web, Accessed 10. Apr 2024

12. "How to Improve Communication Skills: 11 Tips for 2024", *connectedspeechpathology.com*, Unknown, <https://connectedspeechpathology.com/blog/how-to-improve-communication-skills>, Web, Accessed 10. Apr 2024
13. "A Communicative Approach To Language Learning - FasterCapital", *fastercapital.com*, Unknown, <https://fastercapital.com/topics/a-communicative-approach-to-language-learning.html/4>, Web, Accessed 10. Apr 2024
14. "What are the influence of Teachers Communication Strategies? | 5 Answers from Research papers", *typeset.io*, Unknown, <https://typeset.io/questions/what-are-the-influence-of-teachers-communication-strategies-3typcqa0z8>, Web, Accessed 10. Apr 2024
15. "7 Benefits of Learning the English Language - OI Digital Institute", *oidigitalinstitute.com*, Unknown, <https://oidigitalinstitute.com/news/7-benefits-of-learning-the-english-language/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
16. "The Importance of Industry-Specific English Language Training Programs for the Success and Excellence in Different Sectors - englease*", *englease.com*, Unknown, <https://englease.com/en/the-importance-of-industry-specific-english-language-training-programs-for-the-success-and-excellence-in-different-sectors/>, Web, Accessed 10. Apr 2024
17. "Essential Soft Skills in English Online Courses | English Language Institute", *uwaterloo.ca*, Unknown, <https://uwaterloo.ca/english-language-institute/esse>, Web, Accessed 10. Apr 2024
18. "English Language and the Job Market: How Language Skills Can Boost Your Career - English First Class | English Programs & Courses | efctaas.com", *efctaas.com*, Unknown, <https://efctaas.com/general-english/english-language-and-the-job-market-how-language-skills-can-boost-your-career/>, Web, Accessed 10. Apr 2024

ӘОЖ 373.1

ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ONLINE TEST PAD ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫН ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

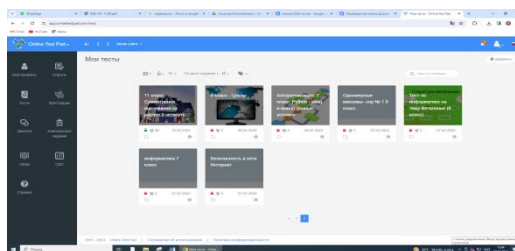
Э.А. Абдыкеримова, А.Е. Нсангалиева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Заманауи білім беруде онлайн платформа оқу материалын меңгеру мен сапаны көтеруге арналған қосымша құралы бола алады. Мақалада Online Test Pad платформасының мүмкіндіктері талқыланады. Мақалада мұғалім техникалық платформаны қалай пайдалана алады? деген сұраққа жауап қарастырылады. Сабақ уақытында оқушыларды онлайн платформаны қолдана отырып тақырыпты түсіндіру, бағалауға және сонымен қатар оқушылар өз бетінше оқуға, үйде материалды қайталауға немесе болашақ сабаққа дайындалуға арналған мүмкіндіктері туралы айтылады.

Заманауи оқу үдерісі бірқатар елеулі өзгерістерге ұшырауда: дәстүрлі қағаз оқулықтар электронды оқулықтарға ауыстырылуда, кәдімгі дәптерлер интерактивті онлайн жұмыс парақтарымен, платформалар мен тренажерлармен алмастырылуда, кәдімгі тақта виртуалды тақтаға жол беруде[1]. Оқытудағы жаңа технологиялардың пайда болуы оқытудың әдістері мен оқу-тәрбие процесін жүзеге асыру тәсілдеріне тікелей әсер етеді. Қазіргі білім беру жүйесінде заманауи ақпараттық технологияларды пайдалану оқу үдерісінің құрамдас бөлігі болып табылады. Сапалы оқытуды жүзеге асыру қызметі ретінде мен танымал техникалық Online Test Pad платформасын пайдалануды ұсынамын [3].

Online Test Pad – сауалнамалар, кроссвордтар, логикалық ойындар мен күрделі тапсырмаларды жасауға арналған көп функциялы веб-сервис. Бұл платформа барлық заманауи техникалық құрылғыларда қол жетімді. Online Test Pad шағын тапсырмаларды құруға мүмкіндік береді, яғни кез келген деңгейдегі оқушылардың білімін тестілеуге арналған платформа, өйткені онлайн-дизайнер тесттерді құру үшін сұрақтардың 14 түрін және сауалнаманы құру үшін әртүрлі сұрақтардың 10 түрін ұсынады[2]. Веб-сервистің функционалдығы пайдаланушыларға жаңа мүмкіндіктер бере отырып, үнемі кеңеюде. Бұл платформаның басты артықшылықтарының бірі - бұл мүлдем тегін. Қазіргі уақытта Online Test Pad тек онлайн конструктор ғана емес, сонымен қатар қашықтықтан оқыту және тестілеу жүйесі болып та табылады.

1 сурет - Online Test Pad платформасының тапсырма жасақтау терезесі

Платформада қашықтықтан оқытуды ұйымдастыру кезінде мұғалім куратор қызметін атқарады: ол білім мазмұнын таңдайды, электронды форматта орындалған үй тапсырмасын тағайындайды және тексереді, сонымен қатар қателерге түсініктеме береді. Оқушылар онлайн білім беру курсының пайдаланушыларына айналады.

Онлайн курсты құру кезінде мұғалім пайдаланушылар тізімін жасауы керек. Онлайн сынақ тақтасы бір уақытта бір пайдаланушыны қосу немесе барлық пайдаланушыларды файлдан жүктеу мүмкіндігін береді. Құрылған курсты толтыру үшін мұғалім оқушылардың өз бетінше оқуына немесе қайталауға қажетті материалды таңдайды. Online Test Pad платформасы әртүрлі оқу материалдарын (мәтіндік, pdf файлдары, YouTube бейнелері) қосымша графикалық құрылымдау мүмкіндігімен жасақтауға ыңғайлы құрал болып табылады. Online Test Pad платформасының артықшылықтарының бірі - оқушылардың білімін тексеру үшін әртүрлі тапсырмаларды құру ғана емес, сонымен қатар жалпыға қолжетімді тесттерді, кроссвордтарды, логикалық ойындарды кез келген мөлшерде, сондай-ақ олардың комбинацияларын қолдану мүмкіндігі. Нәтижелерді енгізу құралы өзіңіздің әзірленген тапсырмаларыңызды да, сыртқы тапсырмаларды да (дизайнердің басқа пайдаланушылары әзірлеген тапсырмалар) пайдалануға болады. Мұғалім оқушыларға тапсырманы орындау мерзімдерін белгілейді. Оқыту және тестілеу процесін бақылауға арналған мұғалім үшін әртүрлі статистикалық есептер бар: бағалау кітапшасы, үлгерім, тапсырма элементтері бойынша нәтижелер кестесі, тапсырмалар кестесі.

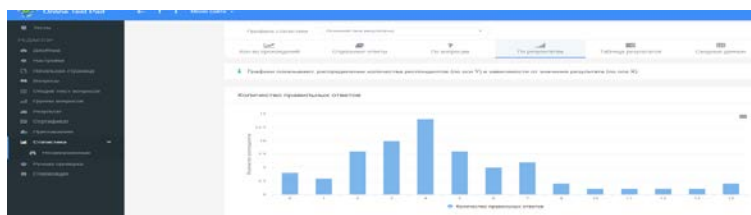
2 сурет - Online Test Pad платформасында құрастырылатын тапсырмалар тізбегі

Нәтижелер журналын қарау кезінде мұғалім орындалған тапсырмалардың нәтижелері туралы ақпаратты бақылайды, журнал дәстүрлі кесте түрінде көрсетіледі. Журналды Excel бағдарламасында да сақтауға болады. Орындалу есебі мұғалімге

тағайындалған оқушылардың қайсысы тапсырманы орындағанын және қандай нәтиже бергенін көрсетеді. Жұмыс элементінің статистика есебі әрбір тапсырма элементі үшін егжей-тегжейлі статистиканы көрсетеді. Кестеде әртүрлі топтағы пайдаланушылар орындаған жұмыстардың нәтижелері көрсетілген. Мұғалімнің жеке оқушының нәтижелер кестесін қарауға, нәтижелерімен олар орындаған барлық тапсырмалардың статистикасын талдауға мүмкіндігі бар. Мұғалім нәтижелері бар барлық тапсырмалардың ағымдағы күйін, әр оқушының мерзімдерін көрсететін есепті көре алады, сонымен қатар топ үшін тапсырмалар кестесін көрсететін тапсырмалар кестесін жасай алады.

Автоматты есептерді генерациялаудың арқасында жедел ақпаратты алудың ыңғайлы ресурсына айналды:

- нақты оқушы үшін – мұғалім әр оқушының нені үйренгенін және әлі нені үйренуі керек екенін біле алады;
- белгілі бір бөлім үшін - мұғалім қандай оқушының сынақтан өткенін және қандай нәтижемен өткенін тексере алады.

3 сурет - Online Test Pad платформасындағы тапсырмалардың нәтиже көрсеткіштері

Әрбір оқушы сабаққа өзінің электрондық поштасы немесе кіру коды мен құпия сөзі арқылы кіреді [4]. Пайдаланушы өз профилін орнатуға, тапсырмаларды орындауға, нәтижелерін көруге және оның орындалу журналын көруге мүмкіндігі бар. Әрбір пайдаланушының жеке оқу кабинетінде мүмкіндігі бар:

- барлық тағайындалған сабақтарды, сынақтарды, бейнелерге сілтемелерді, презентацияларды сақтау және қарау;
- оқу материалын зерделеу және ыңғайлы уақытта мобильді құрылғыдан тест тапсыру;
- қаласаңыз, барлық қолжетімді материалдарды үйдегі компьютерге немесе басқа техникалық құрылғыға сақтаңыз;
- Біраз уақыттан кейін оқу материалын оқуға оралуға [5].

Мұғалімнің рұқсатымен оқушы тапсырмаларды қайта тапсыра алады, содан кейін баға үлгерім журналында көрсетіледі.

Мектептегі білім беруде онлайн платформаларды пайдалану оқуға қосымша құрал бола алады және оқу материалын сапалы меңгеруге мүмкіндік береді. Пән мұғалімі техникалық мүмкіндіктерді пайдалана отырып, сабақ барысында және оқушылардың өз бетінше оқуына, үйде материалдарын өз бетінше қайталауына арналған құрал ретінде де пайдалана алады. Қорытындылай келе онлайн платформа мұғалім уақытын айтарлықтай тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Оқушы жұмысты аяқтағаннан кейін бірден жұмыс бағасын біледі және қателерін талдауға ыңғайлы платформалардың бірі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Башина О.Е., Николенко В.Н. Онлайн білім беру: біздің заман талабы (ресейлік білім беру саласындағы қиындықтар мен перспективалар) // Ғылыми-әдістемелік электронды журнал Концепция. 2016. № Т5. 28-32 беттер.
2. Online Test Pad платформасына шолу. <https://coba.tools/online-test-pad>

3. Система дистанционного обучения и тестирования на веб-сервисе Online Test Pad. <https://onlinetestpad.com/ru/dlts>

4. Стариченко Б.Е. Мұғалімнің кәсіби стандарты және АКТ құзыреттіліктері // “Ресей педагогикалық білім” журналы. – 2015. – No 7. – 6–15 б.

5. Стариченко Б.Е., Сардақ Л.В., Туголукова Е.Ф. Сыныптағы сауалнаманың мобильді жүйесі // Ресейдегі педагогикалық білім. – 2015. – No 7. – 142–146 б

6. Гузуева Е.Р., Зияудинова С.М., Жамборов А.А. Қазіргі білім берудегі қашықтықтан оқытудың рөлі // Ғылым, мәдениет, білім әлемі. 2020. № 3 (82). 242-243 беттер.

УДК 372.882

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Ф.Т. Саметова, М.Е. Нұрболатова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова

г. Актау, Казахстан

Коммунальное государственное учреждение «Общеобразовательная школа №12»,
город Актау, Казахстан

Аннотация. Научная статья исследует применение интегрированного подхода на уроках литературы, обсуждая его преимущества и эффективность в контексте разнообразия учебных методик.

Ключевые слова: Интегрированный подход, обучение литературе, межпредметные связи, цельное понимание, глубокое усвоение, мотивация, учебный процесс, литературные произведения, педагогическая практика, эффективные стратегии, инструкции для преподавателей, практические рекомендации, развитие навыков, критическое мышление, социализация, ценности, личностное развитие.

Сегодняшние образовательные тенденции нередко призывают к пересмотру традиционных методов обучения в пользу более инновационных подходов, способствующих более глубокому и системному пониманию материала. В этом контексте, концепция интегрированного обучения привлекает внимание педагогов и исследователей [1;12].

Интегрированный подход к обучению предполагает объединение нескольких предметных областей или дисциплин для создания цельной, взаимосвязанной образовательной среды.

В контексте уроков литературы, интегрированный подход может включать соединение изучения литературных текстов с историей, культурой, искусством, а также с другими дисциплинами, что помогает учащимся видеть связи между различными аспектами знаний и развивать более глубокое понимание прочитанного.

Интегрированный подход в обучении, простыми словами - это когда мы учим несколько вещей одновременно, объединяя разные предметы или дисциплины воедино. Это позволяет видеть, как знания в разных областях связаны между собой и как их можно применять на практике.

На уроках литературы мы можем использовать книги или стихи, чтобы изучать не только литературные аспекты, но и исторические события или социокультурные. Вот несколько примеров:

Изучение романа «Война и мир» Льва Толстого может помочь обучающимся понять не только художественные аспекты литературы, но и исторический контекст Наполеоновских войн [4]

Интегрированный подход позволяет ученикам увидеть литературу в более широком контексте и понять, как она взаимодействует с другими сферами знания, что делает учебный процесс более интересным и осмысленным.

Целью интегрированного подхода является не только обучение предмету, но и развитие навыков применения полученных знаний в различных контекстах и ситуациях [2;35].

В учебном процессе на уроках литературы это может проявляться в использовании литературных произведений как ключевого элемента для изучения исторических периодов, социокультурных явлений или научных концепций. Интеграция литературного материала с другими дисциплинами обогащает учебный процесс, делая его более интересным и доступным для учащихся.

В частности, интегрированный подход в обучении литературе может иметь следующие цели:

1. Развитие критического мышления: интегрированный подход стимулирует учащихся задавать вопросы, анализировать информацию и делать выводы.

2. Повышение мотивации: поскольку этот подход показывает, как различные предметы связаны друг с другом, он может помочь учащимся увидеть значение и ценность того, что они учат.

3. Подготовка к жизни: интегрированный подход помогает учащимся увидеть, как знания, полученные в школе, могут быть применены в реальной жизни. [5]

Далее рассмотрим уже введенный подход «An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom», который объединяет изучение литературных текстов с изучением английского языка. [6]

Такой подход позволяет учащимся не только развивать навыки чтения и понимания текстов на английском, но и глубже погружаться в литературные произведения, анализировать их и обсуждать.

Примеры успешного применения интегрированного подхода к обучению литературе в EFL-классах включают в себя:

1. Анализ текстов на английском языке: изучаются литературные произведения на английском языке, что помогает им улучшить навыки чтения и понимания текстов.

2. Обсуждение тем и идей: интегрированный подход позволяет обучающимся обсуждать темы и идеи, затронутые в литературных произведениях. Они могут анализировать социокультурные аспекты произведений, их актуальность для современного общества и сравнивать их с собственным опытом.

Результаты такого применения включают в себя улучшение навыков владения английским языком, более глубокое понимание литературных произведений, развитие критического мышления и способности анализа. У учащихся также повышается мотивация к изучению английского языка через интерес к литературным произведениям.

Также стоит уделить внимание исследовательской работе-практическому руководству «Литературное обучение в учебных предметах: Сорок стратегий для классов с 1 по 8» автора Кэрол Кокс [7], предлагающее преподавателям разнообразные стратегии интегрированного обучения с использованием литературных произведений в различных областях знаний. В книге представлены методы, направленные на использование литературы для обучения не только литературе, но и другим предметам, таким как математика, наука, социальные науки и искусство.

Книга предлагает широкий спектр методов, включая чтение вслух, драматизацию, проектную деятельность, использование реальных примеров из литературы для демонстрации концепций в различных учебных предметах. Каждая стратегия сопровождается подробными инструкциями и рекомендациями для их реализации в классе.

Результаты использования методов, описанных в книге, могут быть разнообразными и зависят от контекста и специфики учебного процесса. Однако, в целом,

можно ожидать, что интегрированное обучение с использованием литературных произведений поможет стимулировать интерес учащихся к изучаемым предметам, развивать их навыки анализа и критического мышления, а также способствовать более глубокому усвоению материала.

Помимо плюсов, которые приносит в процесс образования интегрированный подход обучения, у него есть и некоторые ограничения, которые будут рассмотрены ниже. [8]

Преимущества:

1. **Цельное понимание материала:** одним из главных преимуществ интегрированного подхода является возможность обучения в контексте, который объединяет несколько областей знаний. Это способствует более цельному и глубокому пониманию литературных произведений и их роли в культуре и обществе

2. **Развитие межпредметных связей:** Интегрированный подход способствует развитию у учащихся навыков межпредметного анализа и применения полученных знаний в различных контекстах. Это помогает формированию более глубокого и устойчивого понимания материала

Ограничения:

1. **Сложность планирования и реализации:** одним из основных ограничений интегрированного подхода является его сложность в планировании и реализации. Не всегда легко сочетать различные предметные области и дисциплины таким образом, чтобы учебный процесс был эффективным и целостным

2. **Риск недостаточной глубины изучения материала:** В случае неправильной реализации интегрированного подхода существует риск недостаточной глубины изучения как литературных, так и других предметных областей, что может отрицательно сказаться на образовательном процессе.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. «Plagiarism, the Internet, and Student Learning» by Wendy Sutherland-Smith <https://clck.ru/39uMWe>
2. «Transdisciplinarity: joint problem solving among science, technology, and society: an effective way for managing complexity»
3. https://www.academia.edu/755615/Transdisciplinarity_joint_problem_solving_among_science_technology_and_society_an_effective_way_for_managing_complexity
4. Исторический контекст в художественном образе. Дворянское общество в романе «Война и мир» Цимбаева Екатерина Николаевна
5. <https://voplit.ru/article/istoricheskij-kontekst-v-hudozhestvennom-obraze-dvoryanskoe-obshhestvo-v-romane-vojna-i-mir/>
6. «Интегрированное обучение на уроках литературы (из опыта работы)» Маточенко Л.И.
7. <https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2015/10/11/integrirovannoe-obuchenie-na-urokah-literatury-iz-opyta-raboty>
8. «An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom» Christine Savvidou
9. <http://iteslj.org/Techniques/Savvidou-Literature>
10. «Literature-Based Teaching in the Content Areas: Forty Strategies for K-8 Classrooms» by Carole Cox <https://pdfdrive.to/filedownload/literature-based-teaching-in-the-content-areas-40-strategies-for-k-8-classrooms>
11. Интегрированные уроки: плюсы и минусы <https://multiurok.ru/files/integrirovannye-uroki-плюсы-i-minusy.html>

ПРОБЛЕМЫ СОСТАВЛЕНИЯ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ

А.С. Олжабаева, Ф.Т. Саметова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы составления школьных учебников. Автор статьи показал стандарты учебников и указаны каким должен быть учебник. Вопрос качества школьного образования всегда был актуальным и определял вектор государственной политики в области образования. Многие учебники содержат погрешности в изложении материала, а тексты и иллюстрации подбираются без учёта психофизиологических и возрастных особенностей детей. Создание учебника или учебного пособия – это сложный процесс и труд порой целого авторского коллектива. Учебные книги успешно выполняют все функции: обучающую, развивающую, воспитывающую, побуждающую, контрольно-корректирующую. Учебник должен учить ученика учиться. В статье заключается мысль о том, что при написании учебника необходимо помнить, что учебник делается для потребителя-ученика.

Ключевые слова: учебник, школа, язык, программа, ученик, предмет, книга, структура, качество, обучение.

Введение. Учебник - книга, используемая в качестве стандартной работы для изучения определенного предмета. Таким образом, учебники выпускаются в различных формах и форматах, в зависимости от предмета и возрастного диапазона. Большинство учебников печатаются на бумаге, которая остается отличным средством, но все большее число издательств и, в частности, практикующих самоиздание, используют цифровые носители (например, epub, iBooks, веб-страницы) для предоставления контента и содействия эффективному обучению и успешному обучению. [1].

Систематическое изложение учебного материала в учебнике должно осуществляться в единстве с методами познания и отличаться популярностью, увлекательностью, проблемностью. Только так учебник как дидактическое средство обучения и как источник самостоятельного добывания школьником знаний может возбуждать интерес ученика к знаниям и самому процессу познания, стимулировать у него потребность в самообразовании.

Основная часть

Вопрос качества школьного образования всегда был актуальным и определял вектор государственной политики в области образования. Создание учебника или учебного пособия – это сложный процесс и труд порой целого авторского коллектива.

Основными факторами, влияющими на определение учебника как определенного типа книги, являются следующие:

– Содержание учебника: Учебник-это культурный продукт, который представляет собой базовую структуру данного предмета или часть этой структуры, предназначенную для определенной возрастной группы или уровня образования. Поэтому она содержит в себе основную систему понятий, лежащих в основе конкретного предмета или дисциплины. Именно этим учебник отличается от других жанров книг по той же тематике, таких как мемуары, исследования, энциклопедии, хрестоматия, популярная научно-популярная литература и т. д.

– Дидактическое оформление содержания учебника:

Одного содержания недостаточно для того, чтобы интеллектуальный продукт был классифицирован как учебник. Содержание должно быть дидактически разработано таким

образом, чтобы основная структура знаний, которую оно представляет, могла быть усвоена читателями, для которых оно предназначено. Этот критерий означает, что целевая аудитория должна быть серьезно рассмотрена, чтобы книга могла эффективно общаться со своими читателями. Учебник должен учитывать уровень их развития, уровень их предыдущих знаний по предмету, их мотивацию к обучению, их социокультурное происхождение, их ценности и т.д. Короче говоря, учебник должен быть направлен на ученика.[2]

Учебник определяется как таковой как по его содержанию, так и по наличию вопросов и заданий для учеников. Его основная функция заключается в обеспечении и облегчении обучения, а также в предоставлении обратной связи о прогрессе в обучении, достигнутом учащимися.

Поскольку основной целью вопросов и заданий является обеспечение и облегчение обучения студентов и предоставление обратной связи об их прогрессе в обучении необходимо постоянно использовать их на протяжении всего учебника. Все эти разнообразные функции не могут быть реализованы в одном месте, но должны происходить на уровне книги в целом.[3].

Каким должен быть учебник?

1) **Учебник должен иметь оглавление – конкретный компонент, который детализирует его полное содержание, организованное в соответствии с четким принципом (например, иерархически, хронологически, логически или с учетом конкретных проблем).** Оглавление учебника является одновременно структурным и организационным компонентом книги. Когда мы ищем заданную тему, мы сначала обращаемся к оглавлению, чтобы найти правильную страницу. Вот почему оглавление является организационным компонентом. Оглавление должно быть в состоянии четко показать, каким образом содержание учебника было организовано и разделено на более мелкие, логически организованные и взаимосвязанные блоки. По этой причине он является не только организационным, но и структурным компонентом и играет важную роль в поддержке обучения.

2) **Содержание и структурные компоненты каждого тематического блока должны способствовать реализации общих целей обучения (результатов обучения и результатов), преследуемых учебником.** Каждый учебник содержит отдельные разделы, обычно в виде глав или разделов, разделенных заголовками. Этот стандарт детализирует требование о том, что каждый раздел или блок книги должен иметь четко определенную функцию, точно так же, как учителя должны знать, чего они хотят, чтобы их ученики достигли к концу тематического блока. Поэтому каждый отдельный раздел учебника должен иметь цель, четко обозначающую наиболее важные части тематического блока, а также результаты, которые они, как ожидается, принесут учащимся (например, изучение значения конкретных слов, необходимых для данной области знаний, получение информации о важных событиях, освоение технологии решения проблем для данной категории задач, развитие их интеллектуальных способностей и т.д.). Для достижения этой цели блок (или глава) должен содержать некоторые составные части (структурные компоненты), которые позволяют реализовать желаемые результаты процесса обучения. [4]

3) **Содержание учебника должно быть приведено в соответствие с поставленными учебными целями по определенной теме в рамках данного предмета на определенном образовательном уровне.** Учебник также должен содержать содержание, предусмотренное официальными положениями о программах основной или специальной школы, соответствующее образовательным целям, поставленным для конкретного предмета на данном уровне образования. Выбор материала и его изложение в учебнике должны обеспечить прочную основу для реализации определенных результатов и целей. Учебник может предлагать содержание и виды деятельности сверх тех, которые

предусмотрены в установленных целях по предмету, но не должен предлагать меньше содержания, определенного целями, относящимися к данной теме или темам в рамках предмета. Поэтому очень важно обеспечить соответствие содержания и целей. Все цели должны быть охвачены соответствующим содержанием, и каждая часть содержания должна быть направлена на реализацию конкретной образовательной цели.

4) **Иллюстрации, изображения или значки должны иметь четкую цель; они выполняют определенную функцию в учебниках и должны предоставляться везде, где они могут передавать сообщение более эффективно, чем вербальные или числовые средства.** Изображения и иллюстрации - это особые формы общения, имеющие специфические структуры и функциональные особенности, отличающие их от вербального языка.[5]. Иллюстрации повышают ясность, точность и понятность идей, представленных в учебнике. Кроме того, изображения могут повысить мотивацию обучающегося к обучению и интеллектуальным усилиям, а также общую любовь к книгам.

5) **Для каждого слова, которое, как предполагает автор, может быть неизвестно большинству учащихся, на странице, где это слово впервые появляется, должно быть предложено объяснение основного значения.** Этот пункт касается всех слов, которые не являются частью технической терминологии конкретной дисциплины, но вместо этого те слова, которые, по прогнозам автора, будут трудны для понимания (иностранные термины, архаичные слова, местные термины, редко используемые слова, абстрактные термины и т. д.).[6]. Значение этих слов должно быть объяснено, и такие слова должны использоваться последовательно на протяжении всего учебника. В случае многозначных слов (слов с несколькими значениями) каждый раз, когда слово используется в новом контексте, новое значение слова должно быть ясно.

Заключение

Учебник был и остается основным средством обучения в школе. За последнее десятилетие в этой области произошли некоторые изменения. Так, современный школьный учебник, реализуя содержание образования, призван систематизировать и интегрировать сведения, полученные учащимися из различных каналов массовой информации. При написании учебника необходимо помнить, что учебник делается для потребителя-ученика.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Молдокматова Н., Байбосунова Б. К вопросу о создании учебников // Вестник Бишкекского гуманитарного университета. - № 4 (50), 2019. - С. 116-119.
2. Кусаинов А.К. Повышение качества образования в казахстане Кусаинов А.К. // Профессиональное образование в России и за рубежом. - № 1 (25), 2017. - С. 8-14.
3. Кусаинов А.К. К проблеме разработки современных учебников // Журнал Белорусского государственного университета. Журналистика. Педагогика. - № 1(2021). - С. 102-107.
4. Кусаинов А.К. Оценка качества современной учебной литературы // Ценности и смыслы. - № 1 (59), 2019. - С. 8-19.
5. Мырзаханова Ф.М. О качестве учебников: проблемы и пути их решения // Вестник ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Серия: Педагогика. Психология. Социология. - №4 (137), 2021 – С. 13-24.
6. Саметова Ф.Т, Кусаинов А.К., Шакимова Д.Д., Юсуп П.К. Система критериев апробации школьных учебников и УМК: Методические рекомендации / Алматы: АПН, 2022. – 32 с.

ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ: ЖАҢА ТӘСІЛДЕР МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕР

Ж.Т. Оразбай, Г.Ж. Токашова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. «Қазіргі білім берудің инновациялық дамуы: жаңа тәсілдер мен қазіргі зерттеулер» ғылым мен білім берудегі қазіргі тәжірибені таратуға арналған, ғылыми қоғамдастық пен педагогикалық қауымдастықтың ең жақын назарына лайық мақала. Бұл мақалада қазіргі білім берудің инновациялық дамуының жаңа тәсілдері мен қазіргі зерттеулері қарастырылған. Мақала білім беру жүйесіне инновациялық аспектілерді енгізуге және олардың кәсіби қызметінің мазмұнына арналған керекті ақпараттарды қамтиды. Оның педагогикалық шеберлігі мен педагогикалық техниканы меңгеру дәрежесіне қарай жаңашылдықтардың әдістемелік негіздерін және оларды мұғалім іс-әрекетіне енгізудің негізділігін қарастыру.

Мақала сыртқы өзгерістерге үздіксіз бейімделіп, уақыт талабына үнемі жауап іздеуді талап ететін бүкіл әлемдегі білім беру жүйесінің дамуына арналған.

Түйін сөздер: инновация идеялары, бағыттылық, оқытудың озық технологиялары, тиімді оқыту моделі, білім беру жүйесі, өзін-өзі дамыту, POGIL әдісі

КІРІСПЕ

Неліктен ұстаздар қауымынан өзгеріс талап етіледі? Себебі, осы мамандықты таңдарда баланың, елдің алдындағы үлкен жауапкершілікке міндетті және балалар оларға сеніп тапсырылған халықтың аманаты. Дұрыс өзгеріс енгізу үшін, әлемдік білім жүйесінде болып жатқан өзгерістерден қалыс қалмаулары керек. Мұғалімнің кәсіби білікті маман ретінде қалыптасуы үшін үздіксіз теориялық білімді жаңартып отыру және рефлексиялық тәжірибеде қолдана білу қабілетін қажет етеді.

Оқу іс-әрекетінің инновациялық әдістері эксперименттер мен инновациялық жобалар арқылы жүзеге асырылады, заманауи білім берудің даму тенденциялары қалыптасады.

Жаңартылған білім берудің басты мақсаты – студенттерге өзінің бірегейлігін сезінуге, қиындықтарды жеңуге және өз мүмкіндіктерін жүзеге асыруға көмектесу. Білім беру процесі сыни ойлау мен шығармашылықты дамытып, заманауи әлемде табысқа жетуге мүмкіндік беретін дағдылар мен білімді қамтамасыз етуі керек.

Инновация. Қазіргі уақытта біз әрекет ететін негізгі ұғымдардың бірі – синоним ретінде қолданылатын «инновация», «инновация» және «жаңалық» терминдері. «Инновацияның» маңызды сипаттамасы бұл тәжірибеде елеулі өзгерістер тудыратын немесе оны елеулі түрде өзгертетін инновациялардың әртүрлі түрлерін жасау және енгізуден басқа ештеңе емес екенін көрсетеді.

Ғылыми дереккөздерді талдау «инновация» терминінің әртүрлі анықтамаларымен оларды зерттеуші М.Г.Дебольский дұрыс атап өткендей екі мағынаға дейін қысқартуға болатынын көрсетеді – мазмұндық және процессуалдық.

Бірінші мағынада инновация бұрыннан барлардан сапалық айырмашылығына байланысты кез келген жаңа идеяны білдіреді. Екіншісінде құбылыстың кезеңдік сипатына, оның уақыт бойынша ұзақтығына назар аударылады. Яғни, процессуалдық мағынада инновация бір мезгілде жаңалықты жасау, дамыту және тарату болып табылады.

Жалпыдан нақтыға көшкенде «Оқытудың инновациялық технологиялары» ұғымын да нақтылау қажет. Біздің ойымызша, бұл бұрынғы деңгеймен салыстырғанда мамандарды

кәсіби даярлаудың тиімділігі мен сапасын айтарлықтай арттыруға мүмкіндік беретін оқытудың дәстүрлі емес нысандарының, әдістері мен құралдарының жаңа жүйесін білдіретін кәсіптік оқытуды жүзеге асыру тәсілі.

Осы мақаламен жұмыс істеу кезінде келесі міндеттерге қол жеткізу мақсаты қойылды:

- Заманауи білім беру үдерісін талдау және білім сапасы мәселесін шешудің табысты жолдарын анықтау.
- Оқу іс-әрекетінің нәтижелілігі мәселесін жан-жақты түсіну, анықтамалық және практикалық идеялар көзін құру.
- Инновациялық әдістердің артықшылықтары мен кемшіліктерін, нақты тәсілдердің сипаты мен құндылығын (немесе қауіптілігін) түсіндіру.
- Әрбір процестің ең маңызды аспектілеріне назар аударыңыз.

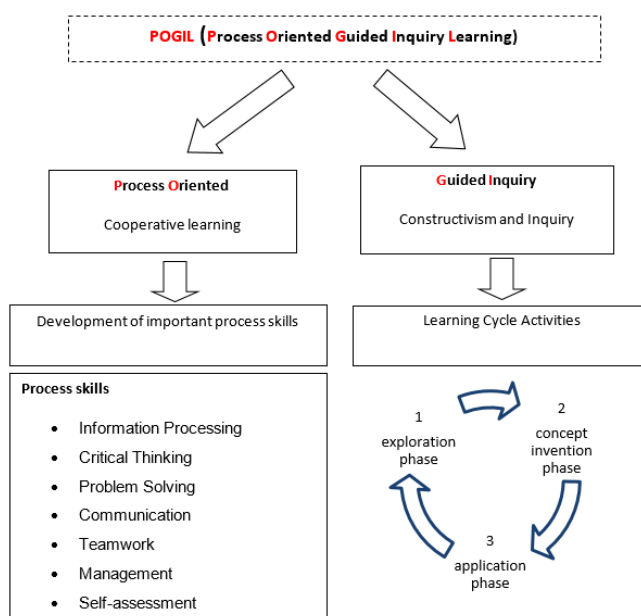
Жаңартылған білім берудің инновациялық бағыты саралау тақырыбына айтарлықтай қызығушылық тудырады. Көпшілік бұл мәселе білім беру жүйесінің болашағына айтарлықтай әсер етіп, білім беру контентін басып шығару ісін дамытуға бағыт-бағдар береді деп есептейді. Сонымен, білім берудегі даралау оқушылардың өз қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін талдап, бағдарламаны өз бетінше таңдай алуына негізделеді. Даралау жоғары дамыған оқу дағдыларымен тығыз байланысты, әр оқушының жеке оқу стиліне көңіл бөлумен және процеске бағытталған тәсілмен сипатталады. Заманауи инновациялық білім беру тұлғаға бағытталған, сондықтан біріншіден, білім алушыларға қажетті деңгейде білім алу керектігін көрсету қажет. Екіншіден, студенттерге оқуды жақсартудың жолын көрсету керек. Үшіншіден, оларға ең жақсы студенттер болуы керек екенін көрсету керек..

POGIL әдісі. Жоғарыда аталған мақсаттарды орындау үшін POGIL (Сұрауға бағытталған оқыту) әдісін пайдалану оқу тиімділігін арттырады. POGIL – студенттер жаңа оқу материалын меңгеру процесіне белсенді қатысатын бірегей оқу ортасы. Әдіс 5E моделін құрады, оған сәйкес басқарудың зерттеу топтары ұйымдастырылады: тарту, зерттеу, түсіндіру, кеңейту және бағалау. Бұл жүйені АҚШ білім беру орталығының биология және жаратылыстану ғылымдары бөлімінің қызметкері Роджер Байби ұсынған (1994). POGIL жобасы студенттерді бірінші орынға қоюға және мұғалімдерге оқуды оңтайландыру құралдарын ұсынуға арналған. POGIL басқа әдістерден екі нақты жолмен ерекшеленеді. Біріншісі - қажетті және мақсатты процесс дағдыларын дамытуға нақты және саналы екпін. Екіншісі – бірегей сынып материалдарын пайдалану және безендіру.[4]

POGIL әдісінде оқушылар шағын топтарда арнайы құрастырылған тапсырманы шеше алады. Әрбір студент есеп менеджері, жазушы, т.б. сияқты белгілі бір рөлді орындауға тағайындалады. Мұғалім тек студенттер арасында талқылау үшін тыңдаушы ретінде әрекет етеді, оқу процесін жеңілдету үшін тиісті уақытта араласады. «Төңкерілген сынып» әдісі – қазіргі білім берудегі бірнеше тенденцияларды біріктіретін оқыту принципі. Ол шамамен бірдей нәтижелерді көрсететін әртүрлі тәсілдерді қамтиды, сондықтан оқытудың бұл принципі білім берудің қазіргі заманғы инновациялық үдерісіне жатқызуға болады.

«Төңкерілген сынып» термині қайта-қайта орнатылатын сабақ жоспарын білдіреді. Әдетте мұғалім алдымен жаңа тақырыпты айтады, содан кейін оған байланысты жаттығулар топтамасын орындауды ұсынады, үйге тапсырма береді. Бұл әдісте мұғалім тақырып бойынша әңгіме жазады және оқушылар жаңа материалды меңгермес бұрын оны өз бетінше оқи алады. Осылайша, сабақ уақытын оқушының сұрақтарына жауап беру, туындайтын қиындықтарды шешу, материалды талқылау және тәжірибе жүзінде қолдану арқылы әлдеқайда тиімді пайдалануға болады.[3]

Бұл әдістің тиімділігі: тәжірибеге уақыт бар, тақырыптың ең күрделі аспектілерін талқылау мүмкіндігі, студент пен мұғалімнің өзара әрекеттесуі, пікірталасқа түсу мүмкіндігі.

Баланы ынталандыратын және оның дағдылары мен қажеттіліктеріне сәйкес дамытуға көмектесетін жүйе.[2]

Highscore әдісінің атауы «жоғары мақсаттар» немесе «кең ауқымды мақсаттар» деп аударылады және өршіл мақсаттар мен алыс мақсаттарды білдіреді. Әдістеменің негізгі тұжырымдамасы белсенді әрекет арқылы және балалардың қызығушылықтарын ескере отырып оқытуды қамтиды.

Әр күн бірінен соң бірі орындалатын нақты блоктарға бөлінеді, ал сынып қызығушылық аймақтары бойынша топтарға бөлінеді, сонымен қатар студенттер бір аймақтан екінші аймаққа ауыса алады. Балалар өз іс-әрекеттерін жоспарлауға, жүзеге асыруға және нәтижелерді талдауға мүмкіндік беретін «жоспар-орындау-тексеру» схемасы бойынша жұмыс істейді. Бұл даму жүйесінің маңызды элементі қақтығыстарды шешу мүмкіндігі болып табылады. Оқушылардың мүмкіндіктерін дамыту ойынға негізделген.

Қорытынды. Жоғары оқу орындарында болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың сапасы қоғам сұранысына сай болуы ескерілді. Студенттер Қазақстандағы және Ресейдегі т.б шетелдік озық іс-тәжірибелермен танысып, болашақта өз тәжірибесінде қандай әдістемені таңдайтындарын ойланды. Мұнда анықтау экспериментінде: мектепте, балалар үйінде, қарттар үйінде әлеуметтік қолдау көрсетуге арналған бағдарламалар дайындалып, оны жүзеге асырудың жолдары қарастырылды. Ойымызды қорытындалай келе, кәсіби құзіреттілікті қалыптатсырудың барлық құрылымдық құрамдас бөліктері болашақ мамандардың білім беру ұйымдарындағы қызметіне, атап айтқанда, нақты педагогикалық жағдайларды шеше алу шеберлігіне бағытталған. Мамандардың кәсіби даярлығы, яғни оның білім беру қызметі барысында иеленген білімі, тәжірибесі, жеке және әлеуметтік қасиеттерімен құндылықтарын жұмылдыру қабілеті оның кәсіби құзіреттілігін қалыптастырып, біліктілігін арттаруды құрайды және оны өз тәжірибесінде тиімді пайдалана алуымен өлшенеді.

Инновациялық технологияларды мүмкіндігінше тиімді пайдаланылса, болашақ маман сапалы білім, саналы тәрбие алып, мемлекетіміздің өркендеп, өсуіне өз үлестерін қосатындарына сенімдімін.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазіргі білім беру үрдістері – Алматы. – «Bilim Media Group» ЖШС, 2017. – 326 б.
2. Халықова Қ.З., Абдулкаримова Г.А. Педагогикалық информатика. Білім беруді ақпараттандыру. – Алматы, 2009 ж.
3. Көшімбетова С. Оқу үрдісінде оқытудың инновациялық әдістері мен тәсілдерін қолданудың педагогикалық шарттары. – Алматы, 2008 ж.
4. Ибраев Т.Қ. Реформа жағдайындағы әлеуметтік білім беру саласының теориялық-әдістемелік аспектілері. - Астана. Проспект, 2017. – 157 б.
5. Алёхин, И.А. Зияткерлік технологияларды әскери мамандарды кәсіби даярлауға интеграциялау / И.А.Алёхин, А.А.Авуза, Т.Н.Герасимова // Білім әлемі – Әлемдегі білім. – 2016. – Б.147-151.
6. Алехин, И.А. Оқыту теориясы және педагогикалық технологиялар: оқу құралы / И.А.Алехин, С.В.Деникин, С.В.Тенитилов, [т.б.]. – М.: В.У., 2019. – 472 б.
7. Вахнина, В.В. Ресей Федерациясының ішкі істер органдары басшыларын басқару психологиясы: оқу құралы / В.В.Вахнина, О.А.Улянина, Т.В.Мальцева, [т.б.]; ред. В.В.Вахнина. – М.: Ресей Ішкі істер министрлігінің Басқару академиясы, 2021, – 344 б.
8. Зимняя, И.А. Негізгі құзыреттер білім берудегі құзыреттілік тәсілдің нәтижелік-мақсатты негізі ретінде. Авторлық нұсқа. / И. А. Қыс. – М.: Мамандар даярлау сапасы проблемаларының ғылыми орталығы, 2004. – 42 б.
9. Солодова, Е.А. Білім беру сапасын басқарудың инновациялық нысандарын құру принциптері / Е.А. Солодова, П.П.Ефимов, Д.Ф.Кармин // Қазіргі ғылым мен білім альманах. – Тамбов: Сертификат, 2014. – Б.120-122.

УДК: 378

УПРАВЛЕНИЕ КОММУНИКАЦИЯМИ В ОРГАНИЗАЦИИ

Г.С. Еркулова Б.А. Орунбаева

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена актуальным вопросам управления организационными коммуникациями. Выделены основополагающие функции коммуникации, предложено их рассмотрение с точки зрения развития организации и развития персонала. Рассмотрен механизм управления коммуникациями в организации и его составные элементы. Определены задачи оценки эффективности коммуникаций, проанализированы основные трудности в обеспечении эффективных коммуникаций.

Ключевые слова: функции организационных коммуникаций, управление организационными коммуникациями, эффективность коммуникаций, коммуникационные проблемы.

Эффективные коммуникации на практике являются необходимым условием успешного достижения стоящих перед организацией целей. Вместе с тем именно коммуникации представляют собой один из наиболее дискуссионных вопросов в области управления, по отношению к которому четкости и ясности в понимании пока не достигнуто.

Анализ экономической литературы и взглядов специалистов в области управления коммуникациями позволил уточнить значение коммуникаций и функции, выполняемые ими в организации.

Современные исследования в сфере организационной коммуникации позволяют выделить следующие подходы к определению понятия «организационная коммуникация»:

1) управленческий (коммуникация как функция управления, как передача распоряжений и объяснение совершаемых процедур и операций);

2) системный (коммуникация как система взаимодействующих элементов, обеспечивающих функционирование организации);

3) культурологический (коммуникация как способ выражения организационной культуры);

3) гуманистический (коммуникация как фактор развития человеческого потенциала).

На наш взгляд, наиболее приемлемым в современных условиях является социолого-управленческий подход к исследованию всех аспектов и

проблем организационной коммуникации, поскольку он отличается ярко выраженным междисциплинарным характером. К нему обращаются представители различных наук – экономисты, специалисты по менеджменту, социологи, психологи, социальные психологи, специалисты по управленческим технологиям и управленческому консультированию, социолингвисты. Изучение феномена коммуникации и применение полученных знаний в практике управления организацией – задача управленческой науки. Коммуникации в организационной системе рассматриваются как явление и как процесс. Как явление коммуникации отражают установленные нормы (правила, инструкции, положения), а также принципы и закономерности отношений между людьми в организации. Как процесс коммуникация представляет особую форму взаимодействия персонала по обмену информацией внутри организации и за ее пределами, направленную на достижение целей организации, а также на развитие персонала. В качестве основополагающих автор предлагает рассматривать две функции коммуникации: развитие организации и развитие персонала. Развитие организации через коммуникации может осуществляться на следующих уровнях: внутриорганизационный; региональный; национальный; международный. Развитие персонала в данном контексте предполагает влияние коммуникации на развитие профессиональных и личностных качеств и самореализацию каждого сотрудника организации. Данная функция реализуется на внутриличностном и межличностном уровнях. Организационная коммуникация помимо названных выше ролей является инструментом управленческого воздействия, так как фактически это способ формирования не только деятельности, но и корпоративной культуры, ценностей и стратегий. В процессе коммуникации на различных организационных уровнях происходит формирование коммуникативного потенциала как отдельных сотрудников, так и

организации в целом. Обладая высокой значимостью, коммуникации требуют разработки инструментария управления. Под управлением организационными коммуникациями понимается совокупность непрерывных целенаправленных управленческих воздействий на внутренние и внешние процессы информационного обмена и неинформационных взаимодействий, обеспечивающих удовлетворение коммуникационных потребностей и реализацию долгосрочных интересов развития предприятия [1]. Управление организационными коммуникациями осуществляется на следующих принципах: ориентация на стратегические цели организации; преемственность управленческих методов и приемов на всех уровнях развития организации и персонала; соотнесенность развития внутренних и внешних коммуникаций; определение зон управленческого воздействия; непрерывный характер и обратная связь.

Управление организационными коммуникациями способствует созданию благоприятных коммуникационных условий для повышения эффективности деятельности организации. На рисунке показан механизм управления коммуникациями, представляющий собой совокупность организационных и экономических форм, структур, методов и инструментов управления, позволяющих принимать обоснованные решения и осуществлять необходимые воздействия на всех этапах управления коммуникациями. С целью обеспечения своевременного качественного информирования членов организации, а также достижения определенного уровня взаимопонимания и сотрудничества с различными социальными группами и организациями следует начинать с выявления информационных и коммуникационных потребностей и проблем.[2]

Первым этапом является сбор информации о внутренней и внешней среде организации. Информация о целях, задачах, структуре, технологиях, персонале и руководстве свидетельствует о состоянии внутренней среды организации. Анализ внешней среды организации дает представление об экономической, политической, социально-культурной ситуации, о состоянии взаимосвязи с ключевыми контактными аудиториями. Кроме того, информационные и коммуникационные потребности организации зависят от: характеристик внешней среды организации (ее динамичности, сложности, неопределенности, взаимосвязанности); задач, решаемых организацией (например, если ставится задача выпустить качественно новый товар, захватить новые рынки сбыта, осуществить модернизацию производства, диверсификацию деятельности, то потребность в коммуникациях резко возрастает); основных характеристик организации – масштабов, структуры, сферы деятельности, характера производимой продукции (услуг), степени диверсификации, позиции в отрасли и т.д.

Разработанная на основе проведенной оценки коммуникационная стратегия должна обеспечивать информационные и коммуникационные потребности организации на трех уровнях:

- 1) стратегические потребности (реализуются через коммуникационную политику);
- 2) оперативные потребности (реализуются через коммуникационные технологии);
- 3) тактические потребности (реализуются через коммуникационную деятельность).

[3]

Представленные потребности тесно увязаны между собой и являются взаимодополняющими. При этом задачи достижения стратегических целей разрешимы при условии зависимости потребностей от намеченных стратегических целей организации. Не менее важной, на наш взгляд, является оценка коммуникаций на персональном уровне, которая определяет общий коммуникационный стиль в организации.

Характеристиками коммуникационного стиля являются: открытость индивида по отношению к другим членам организации; адекватность обратной связи, т.е. насколько часто и открыто индивид высказывает свои оценки поведения и действий коллег.

Коммуникационные проблемы, связанные с человеческими, поведенческими аспектами деятельности организации, проявляются в социально-психологической

напряженности, конфликтах, столкновениях интересов, в «разрывах» деловой коммуникации, в отказе от сотрудничества и в других симптомах нездорового нравственно-психологического климата организации.

Коммуникация встроена во все основные виды управленческой деятельности, поэтому может быть названа связующим процессом. Система коммуникаций предприятия является одним из факторов управления процессом организационного развития предприятия и требует комплексного подхода к изучению и формированию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Суровцева Е.С. Актуальные проблемы управления организационными коммуникациями / Е. С. Суровцева // Вестн. Тамбов. ун-та. Серия Гуманитарные науки. – Тамбов, 2015. – № 2. – С. 125–128.
2. Орлова Т. М. Коммуникационный менеджмент в управлении экономическими системами / Т. М. Орлова. – М. : Изд-во РАГС, 2012. – 265 с
3. Шепель В. М. Коммуникационный менеджмент / В. М. Шепель. – М. : Гардарики, 2014. – 352 с.

УДК 37.018.5

СОВРЕМЕННЫЕ ПОХОДЫ К МОНИТОРИНГУ КОНТРОЛЯ ПОСЕЩЕНИЯ ЗАНЯТИЙ КУРСАНТАМИ МОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

С.И. Панькина, А.С. Горбась

ГМУ имени адмирала Ф.Ф.Ушакова (Новороссийск)

Ж. Жумаев

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Требования, выдвигаемые к профессиональным качествам морских специалистов, напрямую связаны с формированием ответственности и дисциплинированности. Более глубокому изучению учебного материала и формированию профессиональных навыков в образовательном учебном заведении способствует активное участие в жизни вуза. Поэтому качество образовательного процесса напрямую связано с посещением занятий, ответственному выполнению всех заданий и выполнению всех требований. В данной статье исследуется механизм контроля посещаемости учебных занятий студентами Государственного морского университета имени адмирала Ф.Ф. Ушакова (ГМУ). Опираясь на Устав Университета, Правила внутреннего распорядка и другие нормативные документы, автором обоснована важность создания системы контроля посещаемости учебных занятий как инструмента управления учебным процессом. В статье исследуется и описывается алгоритм использования программного обеспечения SimInTech для осуществления контроля посещаемости учебных дисциплин.

Ключевые слова: Мониторинг посещаемости учебных дисциплин, программное обеспечение, курсанты морского университета, дисциплинированность.

На основе анализа аварий причинами столкновений являются в основном человеческие ошибки: недостаточная наблюдательность (визуальная или радиолокационная); недостаточная регулировка радара из-за погодных условий, недостаточная скорость судна по данным навигационной ситуации; отсутствие команды мостика и ресурсов управления; чрезмерная опора на навигационное оборудование;

отсутствие свободного экипажа на мостике; неправильное понимание навигационных ситуаций; неуважение и незнание правил [1].

Проведя анализ аварийных ситуаций на море, связанных с человеческим фактором, мы приходим к выводу, что они происходят из-за недостаточной ответственности при выполнении своих обязанностей, отсутствия дисциплины или недостаточного знания определенных категорий, которые должны были быть освоены в рамках учебной программы в университете [2]. Основные требования к выполнению своих обязанностей формируются еще на этапе обучения в морском учебном заведении.

В соответствии со статьей 43 Федерального закона от 29 декабря 2012 г. № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» обучающиеся должны для освоения образовательной программы «посещать предусмотренные учебным планом или индивидуальным учебным планом ученые занятия» [3].

В ГМУ имени адмирала Ф.Ф. Ушакова для более эффективного управления учебной и повседневной деятельностью курсантов (студентов), учебные группы одной специализации сведены в учебные роты (курсы) под общим руководством воспитателей, для оказания содействия, которым назначаются командиры отделений, старшинский состав группы и роты. При этом, на каждого курсанта (студента) Университета оформляется служебная карточка, в которую заносятся сведения о применённых к нему поощрениях, мерах воспитательного воздействия и дисциплинарных взысканий. За невыполнение учебного плана по направлению подготовки (специальности) по неуважительным причинам и нарушения требований Устава Университета [4], к курсантам могут применяться дисциплинарные взыскания: замечание, выговор, отчисление из Университета. К грубым нарушениям относятся академическая неуспеваемость, невыполнение учебного плана и систематически пропуска занятий без уважительных причин.

Целью данной работы является изучение и обоснование подходов к учету и контролю посещаемости студентами учебных занятий. Одной из основных задач – выступает создание методов сбора и обработки полученных данных, применяемых для мониторинга и учета посещения студентами учебных дисциплин и иных мероприятий в университете

Методы проведения контроля посещаемости занятий

Существует несколько методов проведения контроля посещаемости занятий:

- ручной контроль: преподаватель проверяет список студентов и отмечает присутствие каждого студента на каждом занятии;
- электронный контроль: используется специальное программное обеспечение для автоматизации процесса проверки посещаемости занятий;
- контроль с помощью биометрических систем (например, сканирование отпечатков пальцев или распознавание лица).

Большое внимание в настоящее время уделяется использованию современных технологий, искусственного интеллекта, машинного обучения. Одной из актуальных областей исследования в информатике является компьютерное зрение, например, поиск алгоритмов обработки и распознавания изображения. Метод, используемый в данном исследовании, опирается на возможность кластеризации распознаваемых объектов по наличию в них некоторых характерных признаков.

Для решения поставленных задач используем программное обеспечение SimInTech, разработанное коллективом ученых Московского государственного технического университета им. Н.Э. Баумана и ООО «3В Сервис» [5].

Основная методика работы заключается в разработке алгоритма распознавания, количественных и качественных признаков объектов на изображении, путём нахождения определённых внешних параметров объектов с использованием расширений библиотеки «Видеообработка» в программном обеспечении SimInTech [6].

Основными этапами являются:

- Разработка алгоритма обработки изображения, на вход которого подается изображение с курсантами;
- Построение алгоритма накладывания маски на исходное изображение;
- Автоматический подсчет количества курсантов на снимке.

Сформулируем задачу определения количества курсантов в аудитории. Моделирование с использованием SimInTech происходит посредством программирования на основе блоков, содержащихся в различных библиотеках. При проектировании схем необходимо придерживаться следующей последовательности шагов:

- Заполнение схемного окна блоками;
- Ввод свойств блоков;
- Соединение блоков линиями связи;
- Оформление соответствующих пояснительных надписей;
- Установка необходимых параметров расчета схемы;
- Запуск процесса моделирования.

С помощью библиотеки «Видеообработка» рассматривается модуль подсчета объектов. Данная функция позволяет считывать людей, транспортные средства, или как в нашем случае применения – количество курсантов в аудитории, в реальном времени и заданной области кадра.

В случае с подсчетом объектов основной задачей выступает определение внешних параметров объекта (например, по цвету или форме) для распознавания образа на изображении с помощью сегментирования (по яркости и сужению).

В данном случае распознавание образа при обработке изображения определяется по характерным особенностям объектов и их видеоданных, определяя, удовлетворяют ли они заданным условиям.

Разработка алгоритма подсчётом контуров в маске изображения, изображена на рисунке 1.

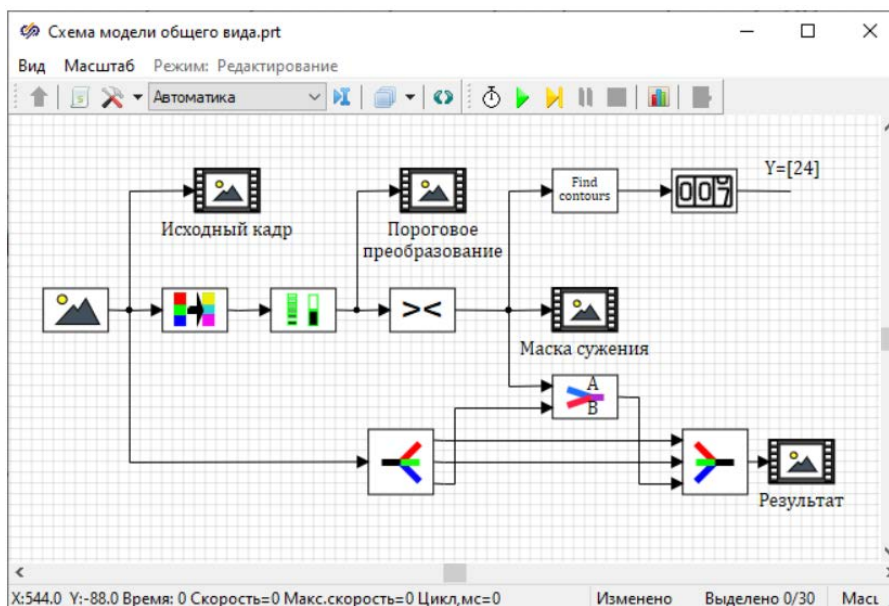

Рисунок 1 - Структурная схема алгоритма с подсчётом контуров в маске изображения

Рассматриваемая задача разработки алгоритма распознавания объектов на основе фильтрации по цвету, опирается на основные выделенные тона из любого диапазона цветовых тонов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Мониторинг посещаемости в морском вузе играет решающую роль в повышении качества образования. Обеспечивая регулярное посещение учащимися занятий, преподаватели могут лучше отслеживать их прогресс, обеспечивать своевременную обратную связь и адаптировать рекомендации для удовлетворения индивидуальных потребностей в обучении [7].

Использование программного обеспечения SimInTech в работе командиров, старшин и преподавателей позволяет проводить абсолютно точный и своевременный подсчет студентов.

Мониторинг посещаемости воспитывает у курсантов чувство ответственности, побуждая их активно участвовать в процессе обучения, что способствует формированию профессиональных навыков. Курсантам следует всегда выполнять этот обязательный аспект учебного процесса, чтобы достичь успеха в своей учебе и будущей карьере

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Кодекс международных стандартов и рекомендуемой практики расследования аварии или инцидента на море (Кодекс расследования аварий) (Принят Резолюцией КБМ от 16.05.2008 N MSC.255(84)) [Электронный ресурс] / <http://docs.cntd.ru/> (дата обращения 08.04.2024).

2. Томилин А. Н., Панькина С. И., Томилина С. Н., Дорофеев А. М., Дорофеев Е. М. К вопросу понимания сущности человеческого фактора членами экипажа судна и их предрасположенности к созданию аварийной ситуации // Эксплуатация морского транспорта. 2022. № 2 (103). С. 50–55.

3. Федеральный закон от 29.12.2012 № 273-ФЗ «Об образовании в Российской Федерации» [Электронный ресурс]. Электрон. дан. URL: <http://static.kremlin.ru/media/acts/files/0001201212300007.pdf> (дата обращения 08.04.2024).

4. Устав Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Государственный морской университет имени адмирала Ф.Ф. Ушакова». Распоряжение Федерального агентства морского и речного транспорта от 23 июля 2014 г. № КС-283-р. [Электронный ресурс]. Электрон. дан. URL: https://aumsu.ru/images/documents/Ustav_GMU.pdf (дата обращения 08.04.2024).

5. Среда динамического моделирования технических систем SimInTech. Свидетельство о регистрации программ для ЭВМ №2010617758 от 23.11.2010г.

6. Среда динамического моделирования технических систем SimInTech: практикум по моделированию систем автоматического регулирования / Б. А. Карташов, Е. А. Шабаев, О. С. Козлов, А. М. Щекатуров. Москва: Изд-во ДМК Пресс, 2017. 424 с.

7. Степкина Л. В. Контроль посещаемости учебных занятий в вузе [Электронный ресурс] // Научные труды Московского гуманитарного университета. 2019. № 5. URL: <http://journals.mosgu.ru/trudy/article/view/1056> (дата обращения 08.04.2024.). DOI: 10.17805/trudy.2019.5.

**7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША
АКАДЕМИЯЛЫҚ ҮЛГЕРІМІН ЖАҚСARTУҒА, МҰҒАЛІМНІҢ ПӘНДІК
ДАЙЫНДЫҒЫНА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ ӘСЕРІ**

Ж.К. Рзабекова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Қазір еліміздегі жаһандық білім беру үдерісі мақсатты, тәуелсіз, мобильді тұлғаны дайындауда оқушының жеке басын дамытуға, оның қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған. Бұл оқыту үдерісіне педагогикалық көзқарастардың түбегейлі өзгеруін білдіреді, интеллектуалды дамыған, белсенді, өзін-өзі басқара алатын, ақпаратты өз бетінше іздейтін және сыни тұрғыда ойлауға қабілетті тұлғаны қалыптастыруға ықпал етеді.

Мұғалімдердің оқыту технологияларын меңгеруде педагогикалық кеңестер, әдістемелік бірлестіктер, олардың зерттеушілік жұмыстары, шығармашылық іс-әрекеттері пайдаланылады. Барлық жаңа технологияның алдымен қоятын мақсаты — оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру. Қазіргі білім беру саласындағы инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір тұлға болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі.

Түйін сөздер: химия, мектеп оқушылары, инновациялық технология, педагогика.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үдерісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай білім мен тәрбие беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі — маңызды мәселелердің бірі.

Болашақта өркениеті дамыған елдер қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанда дамыған бәсекеге қабілетті елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін ол — білім. Сондықтан қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Инновациялық технологияларды меңгеруде мұғалімнің жан-жақты білімі қажет. Қазіргі мектеп мұғалімі: жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын, оқушымен тез тіл табыса алатын, білімді, шебер, іскер болуы тиіс.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі — оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда мектеп мұғалімдері инновациялық және интерактивтік әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып, сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде. Білім беруде оқушы өзі ізденіп, тақырыпты оқып, түсініп, тақырып аясын кеңейтсе, жолдастарымен ой бөлігіне өз білгенін көпшілікке жеткізе алса, онда ұстаз еңбегінің нәтижесі болғаны, бұрынғы әдепке айналған оқу үрдісінде — оқушы белсенділік көрсетуге тиіс.

Қазақстанда білім беру саласындағы педагогикалық инновация мен оқытудың жаңа технологиясы мәселелерін Ш. Т. Таубаева, Н. Н. Нұрахметов, С. Н. Лактионова, Е. З. Батталханов, Қ.Қ.Қадашева, Т. О. Балықбаев, Ж.А.Қараев, Г. К. Нұрғалиева, К.Бұзаубақова, С. Д. Мұқанова, Н. И. Хван, Л. Е. Румянцева, З. У. Имжарова, М. М. Мұқаметқалиқызы және т. б. педагог-ғалымдар зерттеген. Қазіргі уақытқа дейін ғылыми

әдебиеттерде инновациялық үдерісті мынадай кезеңдерге бөледі. Идеяның немесе инновация тұжырымдамасының пайда болу кезеңі, мұны шартты түрде, іргелі де қолданбалы ғылыми зерттеулердің нәтижесі болып табылатын жаңалықтың ашылу кезеңі деп те атайды. Ойлап табу кезеңі, яғни қандай да бір нысанға, материалдық немесе рухани өнім-үлгіге айналған жаңалықты құру немесе ашу кезеңі. Жаңалықты енгізу кезеңі, мұнда ойлап табылған жаңалық іс-жүзінде қолданысқа еніп, қайта өңделеді және жаңалықтан тұрақты нәтиже алынады. Бұдан кейін жаңалық өз бетінше өмір сүре бастайды да, инновациялық үдеріс жаңалыққа деген алғырлық қалыптасқан жағдайда келесі кезеңге аяқ басады. Жаңалықты пайдалану кезінде мынадай кезеңдер орын алады: Жаңалықты тарату кезеңі, мұнда жаңалық кеңінен қолданысқа енгізіліп, жаңа салаларға кіреді. Нақты бір салада жаңалықтың үстемдік ету кезеңі, мұнда жаңалық бұрынғы жаңашылдық қасиеттерін жоғалта бастайды да оны едәуір тиімді жаңалықпен ұтымды алмастыру үдерісі қарастырылады. Жаңалықтың қолданылу аясын қысқарту кезеңі, мұнда жаңалық жаңа өніммен алмастырылады. «Технология» термині алғаш рет 1904–50 жылдары шет елдерде пайда болды және ол педагогикалық процесте технологиялық құралдар мен оқыту бағдарламаларын пайдалануға байланысты болды.

Технология — өнім алу барысында шикізаттың, материалдың немесе жартылай шикізаттың қалыбын, қасиетін, формасын өңдеу, әзірлеу не өзгерту әдістерінің жиынтығы [1].

Мектептегі және сыныптағы жалпы атмосфера, оқушының іс-әрекетінің әр алуан түрін ұйымдастыратын ұжымдық топтарға араласуы, оқушы мен мұғалім арасындағы қарым-қатынастар, тапсырманы орындауда мұғалімнің тікелей араласпай, оқушыны дұрыс шешімге итермелейтін кеңестер түрінде көмек беруі, мұғалімнің оқушыларды бағалау қызметіне тартуы және оларда өзіндік бағаның қалыптасуы оңды оқу мотивациясын (түрткісін) тәрбиелеуге ықпалын тигізеді. Түрткінің қалыптасуына түрлі баяндаулар (қызықты мысалдар, тәжірибелер, фактілер), оқушының таңданысын туғызатын материал берудің айрықша формасы, мұғалім тілінің эмоционалдығы, танымдық ойындар, пікірталас пен дау-дамай жағдайлары, мұғалімнің мадақтау мен жазалауды шебер қолдануы - барлығы септігін тигізеді. Оқушының оқи білудің барлық жақтарын меңгеруі мұнда ерекше мәнге ие.

Интернет және заманауи техникалық құралдар бүгінде балалар мен жасөспірімдер өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Интернет және заманауи техникалық құралдардың таралуы олардың өмірінің барлық салаларына сөзсіз әсер етеді. Зерттеушілер қазіргі балалар мен жасөспірімдерді әлеуметтендірудің жаңа форматының пайда болуын атап өтеді - бұл цифрлық әлеуметтену[2].

Қазіргі әлемде психикалық және тұлғалық қалыптасудың толыққанды механизмі ретінде цифрлық әлеуметтенудің сөзсіз маңыздылығы оның жеке сипаттамаларын өздері де, олардың балалар мен жасөспірімдердің әртүрлі іс-әрекеттердегі жетістіктеріне әсері тұрғысынан зерттеуді қажет етеді. Мектептегі білім беру кезеңіне қатысты ең көп талқыланатын мәселелердің бірі балалар мен жасөспірімдердің онлайн-белсенділігінің олардың оқу қызметінің тиімділігіне әсері мәселесі болып табылады. Сонымен қатар, әдебиетте ұсынылған көзқарастардың әртүрлілігі аясында эмпирикалық зерттеулердің нәтижелерімен расталған ғылыми негізделген ақпараттың тапшылығы сезіледі.

Осы тақырып аясында іздестірілген ақпараттардың нәтижесіндегі шетелдік зерттеу Санкт-Петербург мектептерінің 5-9 сынып оқушыларының 574-і (қыздардың 56,3%) қатысқан сауалнама түрінде жүргізілді, оның ішінде бесінші сынып оқушыларының 13,6%, алтыншы сынып оқушыларының 17,2%, жетінші сынып оқушыларының 16,9%, сегізінші сынып оқушыларының 25,6% және тоғызыншы сынып оқушыларының 26,7% қатысты. Сандық әлеуметтену тәжірибесін бағалау келесі параметрлер бойынша жүзеге асырылды: Интернетті пайдаланудың «тәжірибесі» (min=1, max=4), интернетте өткізілетін уақыт мөлшері (min=1, max=5), интернетті әртүрлі мақсаттарда пайдалану қарқындылығы (демалыс және ойын-сауық, қарым-қатынас, оқу, қосымша ақпарат іздеу, (min=1, max=4).

Оқу үлгерімі респонденттердің өзіндік есептері негізінде бағаланды. Нәтижелерді өңдеу Statistica 12.0 статистикалық бағдарламалар пакеті арқылы жүзеге асырылды және хи-квадрат критерийі арқылы салыстырмалы талдауды қамтыды (χ^2), дисперсиялық талдау (F), корреляциялық және регрессиялық талдау.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау.

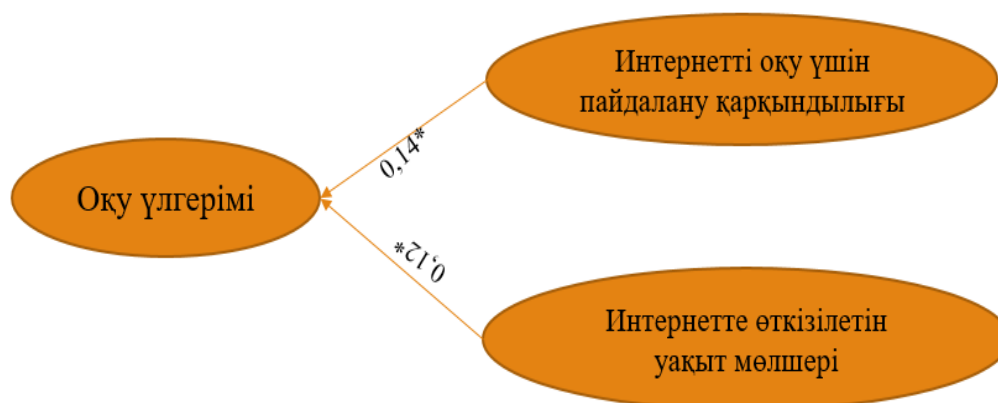
1-кестеде әртүрлі цифрлық әлеуметтену тәжірибесі бар орта мектеп оқушыларының цифрлық әлеуметтену тәжірибесін сипаттайтын нәтижелер берілген.

Кесте 1. Әр түрлі деңгейдегі оқушыларды цифрлық әлеуметтендіру тәжірибесінің сипаттамалары

1-кестеде келтірілген нәтижелер, әдетте, болжамды болып шықты: академиялық

Салыстыру параметрлері	«2-3»	«3-4»	«4-5»	«5»	F/p
Интернетті пайдаланудың тәжірибесі	2,93	2,63	2,57	2,69	-
Интернетте өткізілетін уақыт мөлшері	3,68	3,40	3,30	3,21	2,39/0,05
Интернетті демалу және көңіл көтеру үшін пайдалану қарқындылығы	2,55	2,42	2,44	2,46	-
Байланыс үшін интернетті пайдалану қарқындылығы	2,60	2,57	2,59	2,46	-
Интернетті оқу үшін пайдалану қарқындылығы	1,87	1,90	2,08	2,10	2,43/0,05
Оқуға қатысы жоқ Қосымша ақпаратты табу үшін интернетті пайдалану қарқындылығы	2,12	2,24	2,22	2,05	-
Интернетті сатып алу үшін пайдалану қарқындылығы	1,20	1,34	1,22	1,02	-

үлгерімі жоғары мектеп оқушылары интернетте үлгерімі төмен құрдастарына қарағанда аз уақыт өткізеді және интернетті оқу құралы ретінде айтарлықтай көп пайдаланады. «Интернетте өткізілетін уақыт мөлшері» және «интернетті оқу үшін пайдалану қарқындылығы» факторлары академиялық үлгерім көрсеткішінің маңызды болжаушылары болып шықты және жалпы үлгіде жүргізілген регрессиялық талдау нәтижелері бойынша модельдің түсіндірме әлеуеті өте төмен болып шықты, $r^2 = 0,07$ (1-суретті қараңыз).

Осы сынды себептерден кейін оқу орнындағы басты тұлға оқушылардың оқуға деген ынтасын көтеруде мұғалім қандай тапсырмалар мен жаттығуларды қолдана алады немесе қолданады? деген сұрақтарға жауап іздеп көрсек[3-4]. Олар:

1. Ең әуелі баланың бойында «ашықтық» сезімін күшейтуден бастаған жөн.

2. Балада таңдау жағдайларын қолдану. Өйткені таңдау жағдайлары оқушының шешімді қабылдай білуін, әр түрлі түрткілерді үйлестіре және бағындыра білуді берік етеді.

3. Оқушылардың мақсат қойғыштығына көңіл бөлу. Оқушылар өз мүмкіндіктерін айыра білуді, өз жұмысына психологиялық баға беруді, сол арқылы алға қойған мақсаттың шынайылығын анықтайды.

4. Мадақтау. Мұғалімнің мақтауы оқушыны әрі қарай әрекет етуге итермелеуі мүмкін. Мұғалім оқушының жетістіктерін өзге оқушылардың жетістіктерімен емес, оның бұрынғы нәтижелерімен салыстырады. Мұндай жағдайда әлсіз оқушы өзін табысты сезінсе, күшті оқушы сәтсіздікті сезінеді.

5. Мақсаттардың тұрақтылығы. Мақсатты сақтап қалуға кедергілердің соңынан ілешала оқу қызметін қайта құруға бағытталған тапсырмалар септігін тигізеді. Кедергілерді жеңу дағдыларының тууына әр түрлі кедергілерді көп реттік қайталау тапсырмалары әсер етеді.

6. Психолог тарапынан жүргізілетін эмоционалды тренинг қауіп-қатерлерді жою, оңды эмоцияларды нығайту, өз қызметін жоспарлай білу және оның қиындықтарын көре білу жаттығуларынан тұрады.

Жеке дара айырмашылықтар адамдардың танымдық ортасына да қатысты. Біреулерінде көру есінің қабілеті, тағы біреулерінде – есту, үшіншілерінде – көру-қозғалысты естің түрі басым. Кейбіреулерде көрнекі-образды, біреулерде – абстрактілі-логикалық ойлау жақсы дамиды. Сондықтан да бірі материалды көру қабілетінің көмегімен, бірі – есту арқылы жеңіл қабылдайды. Оқушылардың жеке ерекшеліктеріне мән бермеу оқыту мақсаттарына қол жеткізуде қиындықтардың пайда болуына әкеледі. Баланың аудиалды (есту) немесе визуалды (көру) қабілеттерін анықтауда мектеп психологының зерттеулеріне жүгіну қажет.

Білім беруде жаңа технологияларды қолдану оқу процесінің ажырамас бөлігіне айналды. Оқушылар мен мұғалімдер интерактивті және тиімді ортада жұмыс істейді, бұл оқушылардың қатысу деңгейін және жалпы білім беру материалын игеру нәтижелерін айтарлықтай арттырады. Фото және бейнематериалдарды, әлеуметтік желілер мен медиа платформаларды көрсететін интерактивті тақталар сияқты түсінікті инновациялар елдің оқу процесінің шындығына енді. Бірақ одан да жаңалары бар, олар шетелдегі мектептерде енді ғана қарқын ала бастады. АҚШ мектептерінде қолданылатын 8 керемет технология:

- Виртуалды (VR) және кеңейтілген шындық (AR) технологиясы - оқушыларға материалды тереңірек түсінуге және дағдыларын дамытуға көмектесу;
- блок – чейн-оқушылар туралы деректерді беру қауіпсіздігі үшін;
- жасанды интеллект (AI) - әр оқушының жетістіктері мен өсу аймақтары үшін оқу бағдарламаларын жекелендіру;
- «білім беруді геймификациялау» (gamification of education) - оқуды қызықты әрі тиімді ету үшін;
- сыныптардағы интерактивті тақталар мен дрондар-білім беру процесіне тереңірек ену үшін;
- мектептер мен ірі IT-компаниялардың серіктестігі - оқушылар мен мұғалімдерді компьютерлік техникамен және оқу процесінде ең жаңа бағдарламалармен қамтамасыз ету;
- әлеуметтік желілер мен медиа платформалар-ата-аналармен қарым-қатынас жасау және оларға балаларының оқудағы жетістіктері мен жетістіктері туралы ақпарат беру;
- бетті тану технологиялары және биометриялық жүйелер - мектеп ғимараттарына кіруді бақылау.

Жаңа технологияның принциптері — оқытуды ізгілендіру, өздігінен дамитын, дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп тәрбиелеуші тұлға қалыптастыру болып табылады.

Мұғалімдердің оқыту технологияларын меңгеруде педагогикалық кеңестер, әдістемелік бірлестіктер, олардың зерттеушілік жұмыстары, шығармашылық іс-әрекеттері пайдаланылады. Барлық жаңа технологияның алдымен қоятын мақсаты — оқушының жеке басының дара және дербес ерекшеліктерін ескеріп, олардың өз бетінше ізденуін арттырып, шығармашылықтарын қалыптастыру. Қазіргі білім беру саласындағы инновациялық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты білгір тұлға болу мүмкін емес. Инновациялық технологияны меңгеру мұғалімнің зейін-зерделік, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген ұстаздық келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін жүйелі ұйымдастыруына көмектеседі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Бөрібекова Ф. Б., Жанатбекова Н. Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Алматы: 2014.-360 б.
2. Құрманалина Ш., Мұқанова Б., Ғалымова Ә., Ильясова Р. Педагогика. Астана: Фолиант, 2012.-656 б.
3. Тұрғынбаева Б. А. Дамыта оқыту технологиялары. — Алматы, 2000.
4. Модернизациялық жетілдіру: дүниежүзілік тәжірибе және қазіргі Қазақстан// Республикалық ғылыми-практикалық конференция: баяндамалар және баяндамалардың тезистері-Алматы, 1995.-171 б.
5. ВАК РФ 13.00.02, кандидат педагогических наук Белов, Павел Семенович. Формирование химических компетенций обучаемых на практических занятиях по химии. 2012
6. Darling-Hammond, L., & Rothman, R. (2011). The flat world and education: How America's commitment to equity will determine our future. Teachers College Press. - Эта книга рассматривает различные аспекты академической успеваемости, в том числе неравенство в образовании и его влияние на успеваемость учеников.

УДК 37.06:378.96

СТУДЕНТТЕРДІ ІЗГІЛІК ПАРАДИГМАСЫНА БЕЙІМДЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ

А.Р. Ерубаета, Ж. Сабакбаева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада студенттердің гуманизм парадигмасына бейімделу негіздері қарастырылған. Автор ғылыми-педагогикалық-психологиялық тұжырымдамаларға сүйене отырып, болашақ педагог-психологтың студенттерге гуманизм парадигмасына бейімделуінің жеке стилін дамыту жолдарын қарастырады.

Түйін сөздер: бейімделу, парыз, парадигма, индивид, игеру, қабілет, танымдық процесс

Бүгінгі қоғам талаптарына сай білім берудің негізгі міндеті мамандарды даярлауда теориялық біліммен қаруландырып қоймай, сонымен қатар мамандыққа бейімделуде жеке басының жан-жақты қалыптасуына, дамуына, шығармашылық қабілетінің жетілуіне, әсіресе кәсіби мәдениетінің қалыптасуына өз дәрежесінде көңіл бөлу болып табылады. Студентке тек білім алушы ретінде қарамай, оның болашақ кәсібін жетік меңгеруіне, қажетті іскерліктер мен дағдылардың қалыптасуына, тұлғалық дамуына мүмкіндік жасау қажет.

Әлеуметтік үдерістегі тұрақсыздық (алдын-ала болжаудың мүмкін еместігі) тұлғаның сыртқы әлеуметтік анықталған міндеттерін орындауды, яғни өзгерумен қоса

ішкі мақсат-мүдделерін сақтап қалуды айқындайды. Демек, тұлға тепе-теңдікті тұрақты сақтауы қажет.

Ал болашақ мамандарды осы айтылғандарға сәйкес дайындау оның болашақ кәсібіне бейімделуінен бастау алады.

Т.В.Середа зерттеулерінде *бейімделу* ұғымына қатысты 46 анықтаманы қамтитын түсінік берілген. Ғалымның пайымдауынша, бұл анықтамалар зерттеу құбылыстарына байланысты әр түрлі және бір-біріне қарама-қайшы болып келеді. Анықтамаларды талдау нәтижесінде, бейімделу ұғымын адамның ортамен қарым-қатынасы негізінде түсіндіруге болады. Адамның әлеуметтік дамуы оның психологиялық күйіне, белсенділігі мен өзін-өзі ұстауына байланысты болады. Ал белсенділік адамның әлеуметтік ортаға бейімделуі немесе бейімделе алмауымен, өзін қоғамда қолайлы не қолайсыз сезінуімен анықталады. Ортада адам қаншалықты өзін жағымды сезінсе, оның әлеуметтік дамуы мен өзін-өзі жетілдіруі соншалықты жоғары.

Бейімделу – индивидтің әлеуметтік тіршілік иесіне айналу үдерісі және нәтижесі, әлеуметтік бейімделуге әсер ететін ерекшелік. Оның нәтижесі адамның өзіндік көзқарасының (құндылықты автономия); өзіндік құштарлығы (эмоционалды автономия); өзіне қатысты мәселерді шешуге, өзін-өзі өзгертуге, өзін-өзі анықтауға, жетілдіуге кері әсерін тигізетін өмірлік жағдаяттарға төтеп беруіне қабілеттілігінің (мінез-құлықтық автономия) болуынан көрініс береді.

Адамның әлеуметтік ортаға бейімделуі кез келген іс-әрекеттің табысты болуына септігін тигізеді.

Негізгісі тұлғаның жоғары оқу орнын бітіргеннен соң жұмыс орнына, орын ауыстыру кезіндегі бейімделуі болып саналады. Бұлардың әрқайсысының өзіндік мазмұны мен адам үшін өмірлік маңызы бар. Кәсіптік оқу орнын бітірушінің (орта немесе жоғары) бейімділігі оның әлеуметтік ортаға икемделіп, кәсіби қызметінің табысты болуын қамтамасыз етеді. Бейімделудің табысты болуы қызметкердің мамандығы бойынша өзін-өзі жетілдіруіне, ұжымда өзіндік орнын табуына, кәсіби қызметін сәтті орындауына, оң нәтижеге қол жеткізуіне көмектеседі. Бұған маман да, қызмет орны да мұқтаж.

Осының негізінде студенттің болашақ мамандығына бейімделуі деген ұғым кеңінен қолданылады. Ол болашақ маманның белгілі қызметті атқару, кәсіби талаптарды орындауға бейімделу үдерісі мен нәтижесін сипаттайды. Бұл белгілі бір қызметті бастаған кез келген маман иесіне тән. Мамандыққа бейімделу уақыты қызметтегі үзілістерге де байланысты. Қызметтегі үзіліс қанша көп болса, оның мамандыққа бейімделуі де ұзақ уақытты талап етеді.

Мамандыққа бейімделу – адамның өндіріске, жаңа әлеуметтік ортаға, еңбек жағдайына және нақты мамандық ерекшеліктеріне белсенді бейімделу процесі [2; 24-б.].

Болашақ педагог-психологтың мамандыққа бейімделу мазмұнын кәсіби бағдар, мамандыққа даярлық, кәсіби орнығу, мамандық бойынша студенттердің білім алу ерекшеліктері, еңбек жағдайлары құрайды.

Жоғары оқу орнын бітірушінің даярлығы – оның кәсібінің табыстылығының алғышарты болып табылады. Ол жас маманға өзінің кәсіби міндеттерін атқаруға, білімін дұрыс қолдануға, өзін-өзі бақылауға және тосыннан пайда болған жағдайларға икемделуге мүмкіндік береді. Тұлғаның субъект ретінде мамандықтың іс-әрекет шарттарына бейімделуінің аспектілері психологияның әр түрлі салаларында (еңбек, тұлға психологиясы, әлеуметтік психология, даму психологиясы, дифференциалды психология, әлеуметтану және т.б.) қарастырылады. Тұлғаның жеке ерекшеліктері бейімделудің өзіндік тиімді әдістерін, оқыту, жұмыс режимдерінің типтік адекваттылығын меңгеруді айқындайды. Алайда, бұл мәселе жаңа ұжымдық психология (адамның ұжымдағы мінез-құлқын зерттейтін) саласында аса мән беруді қажет етеді. Сонымен қатар, субъектінің іс-әрекет нәтижелілігіне, тұлға және жеке адам ретінде өзін-өзі жетілдіруіне ықпал жасайтын

элеуметтік-психологиялық феномендері (топтық ережелер, ұжымдық мәдениет және т.б.) бар екені анық.

Болашақ педагог-психологтардың мамандыққа бейімделуі тікелей жоғары оқу орнына байланысты және мамандыққа бейімделуді оқу орны қабырғасында ұйымдастыру неғұрлым тез және сапалы нәтиже береді..

Мамандыққа бейімделу жоспарлы, мақсатты ұйымдастырылуы қажет. Болашақ педагог-психологтың кәсіпке бейімделуі жұмыстың мазмұнына, жауапкершілік деңгейіне, ұжымдағы әріптестеріне және болашақ маманның тұлғалық ерекшеліктеріне байланысты болады.

М.В.Буланова-Топоркова болашақ маман ретінде студенттің тұлғасын дамыту бірнеше бағытта іске асырылады деп анықтаған. Олар:

- студенттердің мамандыққа бағыттылығы, сенімдері нығайтылады;
- психикалық процестер, күйлер «кәсіби» қалыпқа икемделді;
- парыздық және нәтижелі еңбек әрекетіне жауаптылық сезімдер жоғарылайды;
- элеуметтік және кәсіби тәжірибені игерту, қажетті қасиеттерді қалыптастыру негізінде студенттің жалпы кемелденуі және тұрақтылығы артады;
- болашақ маман үшін маңызды қасиеттерін қалыптастыруда студенттің өзін-өзі тәрбиелеуі артады;
- кәсіби өз бетінділік және практикалық іс-әрекетке дайындығы нығаяды [5; 362-б.].

Болашақ педагог-психологтың кәсіптегі нәтижелілігі, оған бейімделу көптеген факторларға байланысты. Оған студенттердің танымдық іс-әрекетін реттеу функциясы, өмірлік жоспары мен қызығушылықтары, мотивтерді, құндылықтық бағдарлардың басым болуы, ұмтылыс деңгейі, мінез-құлықтарын саналы басқара алуы т.б. көптеген факторлар үлкен ықпал етеді.

Болашақ педагог-психологтың мамандыққа бейімделуінде танымдық іс-әрекетін реттеудің маңызы зор. Танымдық іс-әрекетті реттеуде болашақ маманға педагогика және психология ғылымының классиктерінің (Я.А.Коменский, Ф.А.В.Дистервег, И.Г.Песталоцци, А.С.Макаренко, В.А.Сухомлинский, К.Д.Ушинский және т.б.) шығармаларын оқудың маңызы зор.

Болашақ мұғалім мамандығына бейімделу кезеңінде студент болашақ мамандығы бойынша еңбек талаптары мен ерекшеліктерін меңгеру керек. Ол мамандықты меңгеру кезеңіндегі тұлғаның кәсіби қасиеттерінің қалыптасуы-нан, еңбек дағдыларынан көрінеді. Болашақ мұғалімдік мамандыққа бейімделу студенттің жаңа ұжымға сінуіне, енуіне әсер етеді. Ол жаңа ұжымға, еңбек талаптарына, кәсіби іс-әрекетке қатысу үдерісі және кәсіби қызығушылықтарының, жеке сапалардың осы іс-әрекет талаптарымен арақатынасын көрсетеді.

Болашақ педагог-психологты мамандыққа бейімдеуде мамандық жөнінде бұған дейін қалыптасқан қате пікірлерді жоюдың маңызы зор. Оны педагог-психолог маманның атқаратын қызметінің қазіргі таңда және болашақта жоғары беделге ие болуымен қоса, оған материалдық қолдаудың да артатындығы туралы ақпараттандыру арқылы жүргізіледі. Көп жағдайда болашақ педагог-психологтың болжамдары, үміттері ақталмай жатады. Оның негізгі мәні болашақ маманға осы мамандық туралы ұғым қалыптастырғанда оның бүгінгі күнгі көрінісі мен заманның даму динамикасына байланысты өзгеретіндігіне көз жеткізу. Ғылыми философиялық, педагогикалық, психологиялық, элеуметтік әдебиеттерге талдау жасай келе, «бейімделу» ұғымы әр түрлі ғылым саласының зерттеу объектісіне орай түсіндіріледі, олар:

- биология ғылымы тірі ағзалардың сыртқы ортаның табиғи шарттарына бейімделуі;
- элеуметтану ғылымында бейімделу ұғымы тұлғаның элеуметтік ортаның талаптары мен ережелерін қабылдап, соған икемделуі;
- психологияда ол адамның ішкі психикалық құрылымының сыртқы ортаның өзгермелі жағдайына үйрену әрекеті;

- педагогика саласында адамның тіршілік әрекетіндегі өзгеріске өзінің қарым-қатынасын, мінез-құлқын икемдеп, ішкі тепе-теңдігін сақтау деп қарастырылатынына көзіміз жетті.

Жоғарыда аталған ғалымдардың тұжырымдарына сүйеніп, бейімделудің көпқырлы, үздіксіз, мақсатты үдеріс екені анықталды. Биологиялық және әлеуметтік бейімделу ұғымдары бір-біріне жақын, әрі мазмұны жағынан бірін-бірі толықтырып тұрады.

М.И.Дьяченко, Л.А.Кандыбович, А.А.Бодалев, А.А.Деркач, М.В.Буланова-Топоркова зерттеу еңбектерінде мамандыққа бейімделудің кезеңдері және олардың ерекшеліктеріне сипаттама берілген. Мамандыққа бейімделуде физиологиялық және әлеуметтік бейімделу үдерістері қоса жүріп, тұлғаның ұжымға бейімделуін ғана емес, оның қызығушылықтары мен қажеттіліктерін жетілдіруді көздейтіні айқындалды. Мамандыққа бейімделудің педагогикалық негіздері Л.В.Мардахаев, Б.Г.Ананьевтың зерттеулерінде кәсіптің ерекшеліктеріне байланысты білім беру, тәрбиелеу, дағдыландыруды көздейтінін, ал психологиялық негіздері Л.С.Шапкин, Л.Г.Дикая, В.А. Толочек, А.А.Реанның еңбектерінде мамандыққа бейімделудің нәтижелілігі адамның даралық-психологиялық ерекшеліктеріне байланысты болатынын көрсетіп отыр.

Қорыта келе, студенттерді ізгілік парадигмасына бейімделудің ғылыми педагогикалық-психологиялық тұжырымдарын негізге ала отырып, болашақ педагог-психологтың ізгілік парадигмасына бейімделуінің даралық стилін дамыту педагогикалық парыз негізінде ұйымдастыруды қажет етеді. Педагог-психолог кәсібі «адам-адам» жүйесіндегі негізгі мамандықтың бірі болғандықтан, адамның өмірін құндылық ретінде қарау ізгіліктің қажеттілігін дәлелдейді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының жаңа формация педагогының үздіксіз педагогикалық білім беру тұжырымдамасы. А.,
2. А.А.Реан, А.Р.Кудашев, А.А.Баранов.-Психология адаптации личности.М.2020 г
3. Перевозчикова Л.С. Гуманистическая образовательная парадигма как аксиологическое основание современного высшего образования. Научные ведомости.№14 (54) 2023г
4. М.В.Буланова-Топоркова. Педагогика и психология высшей школы: Учебное пособие. - Ростов н/Д:Феникс, 2020. - 544 с.,

УДК 372.882

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9 КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА

Ф.Т. Саметова, Д.Е. Родина

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Данная научная статья исследует методику применения и преподавания русской литературы для учащихся средней школы, а конкретно пятых и девярых классов с использованием смежных видов искусства и анализа произведений путём комплексного анализа, а также символического анализа.

Ключевые слова: методика преподавания, искусство, музыка, русская литература, живопись, иллюстрации.

Среди преподавателей в школе наибольшую сложность испытывают преподаватели конкретно средней школы, а именно с пятого и по девятый классов. В первую очередь, говоря о методиках преподавания такой дисциплины как литература, стоит учитывать саму аудиторию, с которой будет работать преподаватель. Начиная с пятого и заканчивая девятым классом аудитория это подростки, поэтому проводить работу с ними наиболее сложно. Сам процесс разработки методики, по которой будет преподаваться тот или иной материал должен опираться не только на методические указания министерства образования, но и на личный опыт, на личные наблюдения, а также на своеобразный творческий подход к учащимся. Также стоит определить понятие смежных видов искусства в литературе. Как мы знаем, слово смежные означают находящиеся непосредственно рядом или каким-либо образом пересекающиеся друг с другом. Это является основной проблемой, так как очень трудно определить какие области смежного искусства находятся непосредственно рядом с искусством написания текста или литературы. Перед началом разработки методики преподавания литературы, преподавателю стоит разобраться само понятие слово искусство. Искусство это вид деятельности исключительно творческий, который подразумевает какой-либо духовное переживание или отражение эмоции путём передачи это на физические носители любую другую физическую оболочку. Смежными видами искусства литературы являются такие виды искусства как написание картин или просто рисование [1], музыка и иные творческие виды деятельности, в которых применяется принимающий нужную форму и оболочку носитель. Наиболее подходящим для разработки методики преподавания виды искусства это как раз написание картин и рисование. Это обусловлено многими причинами. Например, большим количеством ответвлений в искусстве рисования [2].

Также стоит вопрос о том, каким именно образом применять смежно искусство в методиках преподавания конкретно литературы. Давайте разберёмся на гипотетических примерах: преподаватель седьмого класса литературы столкнулся с проблемой, при которой учащиеся не могут понять и объяснить суть произведения. Или каким-либо образом истолковать его образы. На помощь приходит искусство написание картин. С помощью иллюстрации на холсте или любом другом носителе гораздо проще будет передать тот или иной образ, который хотел показать автор в своем произведении [1].

Теперь поговорим о разработке самой методики. В первую очередь стоит определиться с тем, какой тип мышления и анализа присутствует у учащихся. Для каждого класса он будет разным, в принципе, как и для каждого человека.

Некоторые учащиеся склонны к восприятию образов ассоциативно, некоторые буквально. Для кого-то Ад в «Божественной комедии» Данте будет являться прямым образом загробной жизни, в то время как другой человек воспримет этот образ как метафору на жизненный путь, путь к просветлению и очищению. Поэтому желательно использовать метод смежного искусства иллюстрации для произведений, образ и идея которых довольно чётко указаны самим автором, пускай даже в не буквальном смысле. Но можно обобщить их, после обобщения и выявления образов мышления учащихся можно приступать к разработке методики. И так, методика будет построена на классическом преподавание литературы, но с дополнением и вспомогательным инструментом виде смежным искусства иллюстрации, то есть процесс преподавания будет идти строго по тексту и по общей образовательной программе. Но, преподаватель еженедельно будет проводить опросы и анализ того, как хорошо усвоили учащиеся произведения. Критериями будут детализация образов и идей каждого из образов, персонажи, локации общее настроение и иные, немаловажные детали произведения [3]. По результатам данного среза или анализа можно будет понять насколько хорошо обучающиеся усвоили материал и поняли произведение. Если хотя бы несколько данных критериев были соблюдены, то произведение можно будет считать усвоенным. Но если же нет, или если образы слишком плохо отражают суть произведения, тогда следует провести следующие действия: найти

уже готовые образы, касающиеся произведения, а также образы из произведений, которые передают схожее настроение или идею, далее, показать их обучающимся, объяснить значение каждого из них а после дать обучающимся задание создать собственные образы и проиллюстрировать их.

Хорошим примером в данном случае будет являться «Мастер и Маргарита» Булгакова. В данном произведении, можно чётко проследить стремление автора к тому, чтобы каждый персонаж олицетворял какую черту или ситуацию из реальной жизни. Персонаж Маргариты в данном произведении является метафорой любви и чистой мотивации к совершенствованию, это можно понять из описания персонажа, его характеристик и его влияния на сюжет и на Мастера. В то время как мастер, это человек, который ищет путь. Грубо говоря, мастер это и есть путь, путь жизненный. На этом пути встречаются как моменты рефлексии, так и, как и было сказано ранее, моменты просветления и познания. Используя такие характеристики, можно легко создавать визуальные образы, иллюстрировать их, и вникать в суть произведения. Данный способ широко используется в клинической психологии, что даёт понять нам степень его эффективности.

Гарантированно данная методика способствует тому, что обучающиеся начнут гораздо лучше понимать не только конкретное произведение, по которым было задание проиллюстрировать образы [4], но и дадут им навык создавать образы автоматически к любому предложенному произведению на выбор. Данная методика не только развивает творческие способности обучающихся, но и повышают их интеллект, внимательность и концентрированность на выполнении какой-то конкретной задачи. Также, безусловно, плюсом данной методики является и то, что учащиеся средней школы являются подростками и их фантазия преобладает над рациональным мышлением, поэтому гораздо проще дать подростку самому выбрать то, каким будет произведение, нежели устанавливать какой-либо конкретный образ, который подросток может не принять и из-за этого уйти в отказ и остановиться в прохождении образовательной программы. Казалось бы, в данной методике преобладают только положительные стороны. Однако стоит учитывать и то, что для самого преподавателя данная методика будет являться весьма проблематичной в реализации. Если преподаватель не владеет пониманием искусства, не разбирается в нём или не умеет объяснять тот или иной образ, который искусство демонстрирует. Поэтому данная методика требует всестороннего развития не только обучающихся, но и обучающихся, из чего вытекает то, что грамотная разработка данной методики, а далее её применение всесторонне будут развивать как профессиональный состав учебного учреждения, так и общее уровень развития школьников. Не стоит разрабатывать подобные методики в одиночку. Гораздо лучше будет провести совет с другими преподавателями [4]. В частности, с преподавателями литературы и преподавателями искусства для того, чтобы коллективным мнением определить фактор того, каким искусством будет руководствоваться данным методика и удельный вес применения искусства в порядке ознакомления с общеобразовательной программы по литературе.

В заключении можно сказать то, что применение искусства, а также других методов вспомогательного анализа материала, безусловно, является положительной стороной в ознакомлении с общеобразовательной программой. Причём не только в литературе, но и в любой другой дисциплине. Использование искусства иллюстрации обусловлено тем, что оно является наиболее смежным видом искусства к написанию текстов. Ведь написание текстов и написание картин это по сути одно и то же. Отличие лишь в том, как именно художник показывает свои образы – рисунками или текстами.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Научная статья «Взаимодействие изобразительного искусства и литературы»
<https://articlekz.com/article/6406>
2. Сарсенова Э.А. Сущность и особенности формирования учебной деятельности в школе. Учебная деятельность подростков.
<https://moluch.ru/archive/151/42790/>
3. Учебник «Методика преподавания как педагогическая наука»
https://studme.org/41881/sotsiologiya/metodika_prepodavaniya_sotsiologii_kak_nauchnaya_distiplina
4. Никитин С.В., Кузнецов Е.В. Роль театральной педагогики в становлении и развитии личности учащегося
<https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1058/>

ЭОЖ 377:005 (574)

«БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ»

Ж.А Сатаева, Н.И. Дуйсенова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Жұмыста биология сабақтарында оқушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру бойынша педагогикалық жұмыс тәжірибесі ұсынылған. Жұмыста өнімді инновациялық технологияларды дәстүрлі технологиялармен үйлестіру, әртүрлі типтегі және құрылымдағы сабақтарды модельдеуге ынталандыру мүмкіндігі көрсетілген.

Түйін сөздер: жеке тұлғаға бағытталған тәсіл, белсенділік тәсілі, құзыреттілік тәсілі, Өзін-өзі дамыту және өзін-өзі тәрбиелеу құзыреттілігі, әлеуметтік құзыреттілік, жалпы мәдени құзыреттілік, өнімді шығармашылық қызметтің құзыреттілігі, ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік, Денсаулық сақтау құзыреттілігі.

Қазіргі уақытта ақпараттық бум, тез өзгеретін жағдай, қоғамдық өмірдің әртүрлі салаларындағы өзгерістерге байланысты қоғамға жаңа жағдайда өзін барабар сезінетін жастар, ақпарат ағынында мобильді бағдарлай алатын, өмірдің жеке және кәсіби салаларында туындайтын мәселелерді сауатты шеше алатын адамдар буыны қажет.

Білім берудегі қалыптасқан үрдістерді талдай келе, өзін-өзі тәрбиелеу тақырыбы "география және биология сабақтарында негізгі құзыреттерді қалыптастыру" деп тұжырымдалды.

Зерттеудің мақсаты: құзыреттілік тәсілді іске асыруға ықпал ететін оқыту процесін ұйымдастырудың педагогикалық жағдайларын, заңдылықтарын, технологияларын, әдістері мен тәсілдерін, құралдары мен нысандарын анықтау.

I. Тәжірибенің ғылыми негізі.

1. "Құзыреттілік тәсіл", "құзыреттілік", "құзыреттілік" ұғымдары.

Заманауи білім беру жүйесінің басты міндеті-сапалы білім беру үшін жағдай жасау. Құзыреттілік тәсілді енгізу-білім беру сапасын арттырудың маңызды шарты.

"Құзыреттілік тәсіл" түсінігі бойынша оқыту процесінің тұлғаның негізгі (базалық, негізгі) және пәндік құзыреттіліктерін қалыптастыруға және дамытуға бағытталғандығын білдіреді. Бұл процестің нәтижесі адамның жалпы құзіреттілігін қалыптастыру болады, бұл негізгі құзіреттіліктер жиынтығы, жеке тұлғаның интеграцияланған сипаттамасы. Мұндай

сипаттама оқу процесінде қалыптасуы керек және білім, Дағдылар, қарым-қатынас тәжірибесі, қызмет тәжірибесі болуы керек.

Білім берудегі құзіреттілік тәсілі білім берудің жеке тұлғаға бағытталған және белсенді тәсілдерімен байланысты, өйткені ол оқушының жеке басына қатысты және белгілі бір оқушының белгілі бір іс-қимыл кешенін орындау барысында ғана жүзеге асырылуы және тексерілуі мүмкін.

Білім берудегі құзыреттілік жүйесі мыналарды құрайды: негізгі, яғни пәннен тыс (пәнаралық) құзіреттіліктер, олар адамның күрделі көп функциялы іс – әрекеттерді орындау қабілеті ретінде анықталады, мәселелерді тиімді шешеді; салалық – олардың оқушысы белгілі бір білім беру саласының мазмұнын игеру кезінде алады; пәндік-олардың оқушысы белгілі бір пәнді оқу процесінде алады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттегі "құзыреттілік" ұғымы толығымен анықталмаған және көп жағдайда интуитивті түрде қолданылады. Түсіндірме сөздік осы ұғымдарға өте ұқсас түсінік береді:

Құзыреттілік-1) біреу жақсы білетін мәселелер шеңбері; 2) біреудің өкілеттіктері, құқықтары.

Құзыретті-1) білімді, хабардар; белгілі бір салада беделді; 2) құзыреттілікке ие маман.

"Құзыреттілік" ұғымы дәстүрлі түрде "өкілеттіктер шеңбері" мағынасында қолданылады. "Құзыреттілік" хабардарлықпен, беделмен, біліктілікпен байланысты. Сондықтан педагогикалық мағынада "құзыреттілік" терминін қолданған жөн. Ғалымдар бұл ұғымдарды параллель қолдануды ұсынады, бірақ оларға әртүрлі мазмұн енгізеді:

Құзыреттілік-бұл жеке тұлғаның өзара тәуелді қасиеттерінің жиынтығы (білім, Дағдылар, әдеттер, іс-әрекет әдістері), олар өздеріне қатысты өнімді іс-әрекетке қажетті объектілер мен процестердің тиісті шеңбері үшін берілген.

Құзыреттілік дегеніміз-адамның іс-әрекет тақырыбына жеке көзқарасын қамтитын тиісті құзыреттілікке ие болуы.

Сондықтан құзіреттілікті берілген талап, оқушылардың білім беру дайындығының нормасы, ал құзіреттілікті оның нақты қалыптасқан жеке қасиеттері мен минималды тәжірибесі ретінде түсіну керек.

Білікті маман, білікті адам-бұл өте тиімді перспектива. Құзыреттілік формуласы ұсынылған. Оның негізгі компоненттері қандай? Біріншіден, білім, бірақ жай Ақпарат емес, тез өзгертін, динамикалық, әр түрлі, оны таба білу керек, қажетсізден аулақ болу керек, өз іс-әрекетінің тәжірибесіне аудару керек. Екіншіден, бұл білімді белгілі бір жағдайда қолдана білу; бұл білімді қалай алуға болатындығын түсіну. Үшіншіден, өзін – өзі, әлемді, әлемдегі орнын, нақты білімін, олардың қызметі үшін қажеттілігі немесе пайдасыздығын, сондай-ақ оларды алу немесе пайдалану әдісін барабар бағалау. Бұл формуланы қисынды түрде білдіруге болады:

Құзыреттілік = білімнің ұтқырлығы + әдістің икемділігі + + сыни ойлау

Әрине, мұндай қасиеттерді бойына сіңірген адам өте білікті маман болады. Бірақ мұндай нәтижеге жету механизмі әлі дамымаған және өте күрделі болып көрінеді. Опция ретінде олар оқушылардың дамуын психологиялық-педагогикалық қолдау моделін ұсынады, олардың құзыреттілігін қалыптастыруға бағытталған.

Оқытуға құзыреттілікке бағытталған көзқарас жүйесіндегі оқушы психологиялық-педагогикалық қолдау моделі жеке тұлғаның жалпы қабілеті, пәннен тыс білім беру, белгілі бір өмірлік жағдайларда білім мен жеке тәжірибені пайдалану қабілетімен байланысты оқытудың интеграцияланған нәтижесі ретінде құзыреттілік идеяларына негізделген.

Мұғалімнің жұмыс жүйесі: биология сабақтарында оқушылардың құзыреттілігін қалыптастыру мүмкіндіктері

Педагогикалық іс-әрекеттерімнің векторын құра отырып, мен балаларға білімді игеруге, оқу-танымдық іс-әрекеттің дағдыларын игеруге, белгілі бір жағдайда білімді қолдануды үйренуге және оң нәтижелерге қол жеткізуге көмектесемін. Бұл үш компонент "құзыреттілік" тұжырымдамасының негізі болып табылады, ол мақсатқа жету үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді ұйымдастыруға дайын.

Құзыретті оқыту перспективалы болып табылады, өйткені оқу іс-әрекеті зерттеу және практикаға бағытталған сипатқа ие болады және сонымен бірге өзі ассимиляция тақырыбына айналады. Қазіргі педагогиканың жетекші қайраткерлері оқытудың нәтижесі ретінде құзыреттілік оқушының өзін-өзі дамытуының, оның жеке және белсенді тәжірибесін жалпылаудың нәтижесі екенін айтады.

Құзыреттіліктер іс-әрекетте қалыптасады, көрінеді және қолданылады, және барлық іс-шаралар адам өмірінің ағымында өзара байланысты болғандықтан, қызмет түрлерін, демек, құзыреттілік түрлерін қатаң түрде ажыратуға болмайды.

Құзыреттіліктің негізгі топтары бар: негізгі, бір білім беру саласы үшін жалпы пәндер (мысалы, жаратылыстану) және пәндік (бір пән аясында).

Биология пәндері мазмұнының ерекшеліктерін және білім алушылардың мүмкіндіктерін, олардың даму деңгейін талдау маған ең өзекті ретінде келесі негізгі құзыреттіліктерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді: құндылық- мағыналық, әлеуметтік-еңбек, оқу-танымдық, жалпы мәдени, коммуникациялық, ақпараттық, жеке өзін-өзі жетілдіру, проблемаларды шешу.

Білім алушылардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыру бойынша өзімнің педагогикалық шеберханамды келесі схемамен ұсына аламын:

1. Біріншіден, бұл оқу процесін ұйымдастырудағы мұғалімнің ұстанымының өзгеруі, мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас сипатының өзгеруі. Мен өзіме рөл беремін: тәрбиеші, тәлімгер, үйлестіруші, серіктес. Сабақтағы менің міндетім- Ш.Амонашвилидің ынтымақтастық педагогикасы негізінде балаларды өз бетінше білім іздеуге бағыттау.

2. Екіншіден, бұл негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруға жағдай жасайтын дамушы ортаны құру. Бұл:

- Тәжірибе жинақтау және мақсатқа жету үшін жағдай жасау ;
- Оқытудың белсенділік сипаты, яғни оқушыларды кез-келген қызметті жүзеге асыруға қосу – зерттеу, жобалау;
- Оқу процесін өз қызметінің нәтижесі үшін Оқушының дербестігі мен жауапкершілігін дамытуға бағыттау;
- Нәтижелі топтық жұмысты ұйымдастыру;

Сабақтың мазмұнына дамытушылық сипаттағы тапсырмаларды міндетті түрде қосуды.

Биологиядан мектеп білімінің практикалық бағытын күшейту.

Мұндай ортаны құру маған балалардың ынтасын едәуір арттыруға мүмкіндік береді. Бірақ бұл құзыреттіліктің негізгі компоненті болып табылатын мотивация (яғни қызметке дайындық). Мотивацияны арттырудың дәстүрлі тәсілдерімен қатар, мен баланың ішкі мотивациясын арттыратын әдістерге артықшылық беремін. Мен б ережені қолданамын:

- Оқу мақсаттарын "жоғарыдан" таңдамауға тырысыңыз. Мақсаттар мен міндеттерді әзірлеу үшін баламен бірлесіп жұмыс істеу әлдеқайда тиімді болуы мүмкін.
- Оқу тапсырмалары Жас шектеулеріне сәйкес келіп қана қоймай, оңтайлы күрделілік деңгейіне ие болуын, баланың шеберлігі мен құзыреттілігін көрсетуге ықпал етуін қадағалау •
- Балаға оның бостандығын шектемей, оқу міндетін таңдау құқығын беру.
- Оқу тапсырмаларын оларды орындау процесінде ішкі қызығушылықтың қалыптасуына ықпал ететін жаңашылдық пен болжамсыздық элементімен таңдаған жөн.

➤ Сабақта бәсекелестік жағдайларды мүмкіндігінше аз қолданыңыз. Баланы өз нәтижелері мен жетістіктерін талдауға және салыстыруға үйрету жақсы. Жарыстың жағдайын ойын түрлеріне ауыстыруға болады.

➤ Сондай-ақ, оқу мәселесін дұрыс шешпегені үшін жаза әрдайым жағымсыз эмоциялар тудыратын және баланың оқу іс-әрекетіне деген көзқарасына теріс әсер ететін ең аз және ең аз тиімді шара екенін есте ұстаған жөн.

3. Үшіншіден, негізгі құзіреттіліктерді дамытуды оқу іс-әрекетінің нысандарын ұйымдастырушылық өзгертпестен жүзеге асыру мүмкін емес.

Технологияның, формалардың және әдістердің барлық алуан түрлілігімен мен оқушының тәуелсіздігіне бағытталған деп санаймын, мұнда мұғалім мен аудитория бағалай алатын жұмыстың "өнімі" нақты көрсетілуі мүмкін. Мен балаларыма еңбек нәтижелерін келесі түрде ұсынуға үйретемін: мәтінді талдау, кесте, схема, тірек жазбалар, талқылау, сөйлеу (презентация) түрінде ақпаратты жалпылау.

Менің педагогикалық зертханамда әртүрлі заманауи технологияларды, оқытудың белсенді әдістерін қолдану тәжірибесі бар. Менің ойымша, құзыреттілік тәсілді іске асыру мүмкіндігі бар 5 негізгі технологияны бөліп көрсетемін. Олар: модульдік, ойын, жобалау технологиялары технологиясы, Мультимедиялық және интерактивті технологиялар.

Оқытуды ұйымдастырудың әмбебап нысаны ретінде құзыреттілік тәсілін іске асыру мүмкіндігі бар блоктық-модульдік технология әрекет ете алады.

Модульдік технологияны мен б-сыныптан бастап енгізе бастаймын, сондықтан әрбір оқушы кітаппен жұмыс істей отырып, қарапайымнан күрделіге дейін әртүрлі тапсырмаларды орындай отырып, интеграциялаушы мақсатқа өз бетінше қол жеткізуге көшеді. Егер орта буында-бұл жеке сабақтар болса, онда 10-11-сыныптарда – бұл сабақтардың тұтас сериясы, мысалы, "жасушаның химиялық ұйымдастырылуы", "тірі организмдердің көбеюі мен дамуы" тақырыбындағы биология бойынша. Модульдік технология әрбір білім алушы үшін оның оқу мүмкіндіктері деңгейінде жетістік жағдайын жасауға мүмкіндік береді. Модульдік технология мотивацияны арттыра отырып, "екісіз" оқуға мүмкіндік береді. Модульдік технологияның көмегімен сыни ойлауды дамыту міндетін жүзеге асыруға болады: Оқушы ақпаратты өз бетінше табады, оны талдайды, бастысы таңдалады және оны кестелерде, схемаларда құрылымдайды, сақтайды және команда мүшелеріне береді, ынтымақтастық кезінде бір-біріне көмектеседі. Олар жұмыстың мақсаттары мен тәртібін анықтауға, оқу іс-әрекетін дербес жоспарлауға, жаңа жағдайларда әртүрлі әрекеттерді қолдануға, өзін-өзі бақылауды жүзеге асыруға үйренеді. Олар өз қателіктерін талдайды, проблемаларды анықтайды, олардың қызметін сыни бағалайды. Осылайша, модульдік технология ақпараттық және коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Түйінді құзыреттер білім беру ғылымы мен практикасындағы перспективалы бағыт болып табылады;

Құзыреттілік тәсіл түлек моделін құруды қамтиды, содан кейін осы модель үшін негізгі құзыреттерді дамыту мазмұны таңдалады.

Біздің балаларымыз-жаңа буын, жаңа ақпараттық қоғам адамдары. Біз негізгі білім беру құзыреттіліктері біртіндеп оқушылардың жеке қасиеттері мен жеке мағыналарын дамыту құралдарына айналатынын көріп отырмыз. Білім жаңа сатыға шығады. Біз, Құрметті әріптестер, оқушыларымызды осы деңгейге көтере аламыз ба? Менің ойымша, бүгінгі күні әрқайсымыз тек оқушының ғана емес, мұғалімнің де құзыреттілігі, ал жетекші идея – білім сапасын арттыру туралы ойлануымыз керек.

Жоғарыда айтылғандардың нәтижесінде білім беруде құзыреттілік тәсілді іске асыру үшін қолданылатын оқыту әдістерінің жалпы ерекшелігі ішінара іздеу және зерттеу әдістерінде іске асырылатын білім мен дағдыларды қолдану әдістерінің басым болуы, оқушылардың дербестігінің жоғары деңгейі болып табылатындығын атап өткен жөн [4].

Оқытудың практикалық әдістеріне басымдық беріледі, атап айтқанда эксперимент жасау, өзіндік жұмыстардың әртүрлі түрлерін орындау, ақпаратты бақылау, өз бетінше алу және өңдеу, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды меңгеру. Сондай-ақ, интерактивті және проблемалық әдістердің маңызды рөлін атап өткен жөн, оларды қолдану оқушылардың бірлескен іс-әрекетке және проблемаларды шешуге қабілеттілігін алуға байланысты. Дәл осы оқыту әдістерінің негізінде биология сабақтарында арнайы күзіреттіліктер қалыптасады. Демек, күзіреттілік тәсіл білім мен өмір қажеттіліктері арасындағы алшақтықты жеңуге арналған. Күзіреттілікке бағытталған білім беру идеясы таңдау еркіндігі, шығармашылық бастама, өмірлік тәжірибе, жобалық қызмет сияқты әлеуметтік маңызы бар құндылықтарды бекітетін педагогикалық технологиялармен тығыз байланысты. Осылайша, оқытудың күзіреттілік моделіне көшу іс жүзінде Дағдылар мен дағдыларды педагогикалық іс-әрекет практикасына белсенді тартуға және алынған білімді пайдалану қабілетіне назар аударуға әкеледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Беловолова Е. А. мектеп географиясының практикалық бағытын күшейту мәселесіне. №6/2006 мектептің географиясы
2. Бизнес-тренингті құру және өткізу кезінде күзіреттілік тәсілді қолдану (стрессті басқару бойынша тренингтен алынған суреттермен) http://www.treko.ru/show_article_1625
3. Болотов В.А., Сериков В. В. күзіреттілік моделі: идеядан білім беру бағдарламасына дейін // Педагогика. 2003. № 10.
4. Білім беру жүйесіндегі жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар: / ред. Е. С. Полат. – М.: Академия, 2000.
5. Білім берудегі күзіреттілік тәсіл. Мәселелер, ұғымдар, құралдар. Оқу-әдістемелік құрал. – М.: АӨК және ПРО, 2003. – 101с.
6. Душинай. В., Летягин А. А., Беловолова Е. А.. Географияны оқытудың практикалық құрамдас бөлігі-оқушылардың күзіреттілігін қалыптастырудың негізі. №1/2009 мектептің географиясы
7. Жалилова В. А. оқыту мен тәрбиелеудегі күзіреттілік тәсіл [Мәтін] // Педагогика:дәстүрлер мен инновациялар: VI Халықаралық материалдар. ғылыми. конф. (Челябинск, ақпан 2015). - Челябинск:Екі комсомол мүшесі, 2015. — Б.132-135.Білім беру мекемесінің оқу орнына көшу алгоритмі Қазақ энциклопедиясы – М.: АРКТИ, 2006. – 64 б.
8. Мақала " Білім берудегі негізгі күзіреттер: заманауи тәсіл. // Интернет-журнал "Эйдос".
9. Сергеев И. С., Блинов В. И. сабақта және сабақтан тыс уақытта күзіреттілік тәсілді қалай жүзеге асыру керек қызметі: практикалық нұсқаулық. – М.: АРКТИ, 2007. – 132 Б.

УДК 372.853

ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЫНТАСЫН ЖӘНЕ ҮЛГЕРІМІН АРТТЫРУ

Л.У. Таймуратова, Д.М. Семей

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада орта мектепте проблемалық оқытуды қолданудың тиімділігі қарастырылады. Проблемалық оқыту – білім беру тәжірибесіне белсенді түрде енгізілген, оқушылардың нақты мәселелерді шешуіне негізделген, олардың психикалық әрекетін белсендіруге және сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға көмектесетін әдіс. Сауалнама нәтижелері және 8А-сынып оқушылары мен 8Б-сынып оқушыларының үлгерімі талдалды. Нәтижелер проблемалық әдіс арқылы оқытылатын оқушылардың сабаққа деген ынтасының, пәнге деген қызығушылығының және оқу үдерісіне қатысу деңгейінің жоғарылағанын, сонымен қатар дәстүрлі әдістермен оқытылатын оқушылармен салыстырғанда оқу үлгерімінің жақсарғанын көрсетті.

Түйін сөздер: проблемалық оқыту, тиімділігі, мотивация, оқу үлгерімі.

Білім – қоғамның табысты дамуының негізгі факторларының бірі және оның сапасы оқыту әдістерінің тиімділігіне тікелей байланысты. Соңғы онжылдықтарда мұғалімдер мен зерттеушілердің назары оқу процесін жақсартуға және оқушылардың ынтасын арттыруға көмектесетін білім берудің перспективалық тәсілі ретінде проблемалық оқытуға аударылды. Бұл мақалада проблемалық оқытудың тиімділігі және оның оқушының үлгерімі мен белсенділігіне әсері туралы зерттеу нәтижелері қарастырылады. Оқытудың әртүрлі әдістерінің тиімділігін зерттеу қазіргі педагогиканың өзекті мәселесі болып табылады. Проблемалық оқыту білім беру үдерісі мен оқушылардың нәтижелерін жақсартуға көмектесетін перспективалық әдіс ретінде біздің назарымызды аударды. Себебі, проблемалық оқыту оқушылардың танымдық белсенділігін арттырып, сыни тұрғыдан ойлауын дамытады және материалды терең меңгеруге ықпал етеді.

Проблемалық оқыту – белсенді ізденіспен оқытуға негізделген әдістеме. Оқушылар нақты немесе имитацияланған мәселелерге ұшырайды және оларды шешу үшін тиісті құралдармен және ресурстармен қамтамасыз етіледі. Проблемалық оқыту сыни тұрғыдан ойлауды, дербестікті, коммуникативті дағдыларды және топта жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Проблемалық оқытудың көптеген анықтамалары бар. Сонымен, В.Окон былай деп жазады: «Проблемалық оқыту деп проблемалық жағдаяттарды ұйымдастыру, есептерді құрастыру, оқушыларға есептерді шешуде қажетті көмек көрсету және, ең соңында, алған білімдерін жүйелеу және бекіту үдерісіне жетекшілік ететін іс-әрекеттер жиынтығын айтамыз». Т.В.Кудрявцев «Проблемалық оқыту – адамның дербес психикалық әрекетінің психологиялық заңдылықтарына негізделген белсенді оқыту жүйесі» дегенге назар аударады. Мұндай оқытудың негізі оқушыларға әртүрлі типтегі проблемалық жағдаяттарды құру және ұйымдастыру және олардың танымдық және практикалық есептер жүйесін шешу барысында олардың іс-әрекетін басқару болып табылады». М.И.Махмұтов былай деп жазды: «Проблемалық оқыту – бұл ақыл-ой операцияларының логикасы мен оқушылардың ізденіс әрекетінің заңдылықтарын ескере отырып құрылған, бұрыннан белгілі оқыту мен оқу әдістерін қолдану ережелерінің жаңа жүйесі. ...Сондықтан ол бәрінен бұрын оқушының ақыл-ой әрекетінің дамуын, оның жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді». Анықтамалардың әрқайсысы проблемалық оқытудың қандай да бір ерекше аспектісін атап көрсетеді.

Психологиялық зерттеулерде сипатталған шығармашылық танымдық процестің кезеңдері мектептегі проблемалық оқытудың кезеңдерін анықтауға негіз болады. Проблемалық оқытудың кезеңдері:

1. Проблемалық жағдай туғызу
2. Мәселені тұжырымдау
3. Мәселені шешу
4. Қорытындыларды тұжырымдау

Осыған орай, проблемалық оқыту әдісі проблемалық сабақтың келесі элементтерін қамтиды: білімді жаңарту, проблемалық жағдайды құру және хабардар болу, проблемалық жағдайды талдау, мәселені тұжырымдау, жағдайдан қалай шығу керектігі туралы идеялар

мен болжамдарды алға тарту, ұсынылған идеялар мен болжамдарды негіздеу салдарын анықтау, мәселені бар білім мен дағдымен салыстыру, мәселені шешу жоспарын жоспарлау, оқушыларға мәселені шешуде қажетті көмек көрсету, мәселені шешу, шешімдерді тексеру, нәтижелерді бастапқы идеялармен салыстыру, қорытындыны тұжырымдау, алынған білімді жүйелеу және бекіту процесін басқару, алған білімдерін практикада қолдану.

Зерттеу барысы проблемалық оқытудың тиімділігін және оның оқушылардың үлгерімі мен белсенділігіне әсерін бағалаудың кең аспектісін қамтиды. Зерттеудің мақсаты жоғарыда көрсетілген сабақ барысы бойынша проблемалық оқытуды қолданатын сабақтардың дәстүрлі оқыту әдістерінен қалай ерекшеленетінін және бұл оқушылардың үлгерімі мен белсенділігіне қалай әсер ететінін бағалау болды. Осы мақсатқа жету үшін 2023-2024 оқу жылында екі сыныптың 38 оқушысының 3 тоқсан бойынша бағалары мен қорытынды тест нәтижелері талдалды. Зерттеу барысында 8А-сынып оқушылары проблемалық оқыту әдісін пайдаланып және 8Б-сынып дәстүрлі оқыту әдістерін пайдаланып 3 тоқсан бойынша оқытылды. Сонымен қатар, зерттеу барысында оқушылардың оқу үдерісін қабылдауы туралы кең көлемді деректер алуға мүмкіндік беретін оқу үдерісін қабылдау және тиімділігі туралы 10 сұрақты қамтитын сауалнаманы қолдандық.

Бұл талдау әдістері проблемалық оқытуды қолдану арқылы оқу үдерісінің қалай жүзеге асатынын, оның дәстүрлі әдістермен салыстырғандағы артықшылықтары мен ерекшеліктерін терең түсінуге мүмкіндік берді. Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, келесі қорытындыларды жасауға болады:

1. Проблемалық оқытуды қолдану оқушылардың материалды түсініп, есте сақтауын жақсартуға көмектеседі. Бұл әдіс оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуына мүмкіндік береді және проблемалық жағдайлардан шешім табуға ынталандырады.

2. Проблемалық оқытуды пайдалана отырып оқытылатын оқушылар дәстүрлі әдістерді қолданып оқытылатын оқушылармен салыстырғанда мотивацияның, пәнге деген қызығушылығының және оқу процесіне қатысудың жоғары деңгейлерін көрсетеді.

3. Проблемалық оқытуды қолдану оқушылардың оқу процесіндегі белсенділігін және оқу тапсырмаларын орындау қабілетін арттыруға көмектеседі.

Осылайша, проблемалық оқытуды қолдану оқу үдерісіне оң әсерін тигізеді, белсенді оқу іс-әрекетіне ықпал етеді және оқушылардың үлгерімін арттырады. Бұл тұжырымдар қазіргі білім берудегі проблемалық оқытудың маңыздылығы мен тиімділігін растайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Методика обучения физике. Общие вопросы : курс лекций / Л. И. Губернаторова ; Владим. гос. ун-т им. А. Г. и Н. Г. Столетовых. – Владимир : Изд-во ВлГУ, 2020. – 228 с.

2. Румбешта, Е. А. Курс лекций по теории и методике обучения физике в средней школе : учеб. пособие для студентов пед. вузов / Е. А. Румбешта. – Томск : Изд-во Томского гос. пед. ун-та, 2016. – 144 с.

3. Абушкин, Х. Х. Методика проблемного обучения физике : учеб. пособие для вузов / Х. Х. Абушкин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрайт, 2018. – 178 с. – (Серия : Образовательный процесс). – ISBN 978-5-534-09588-3.

ҚОҒАМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Н.С. Сәдуахасов, Б.Б. Сулейменова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада ақпараттық технологиялардың қоғамдық өмірдің әртүрлі аспектілеріне әсері зерттеледі. Төрт негізгі тарауда ақпараттық технологиялардың енуі бизнес үлгілеріне, сауда мен нарық құрылымына қалай әсер ететінін талдайды; жұмыс орнын және еңбек нарығын өзгерту; білім беру үдерістеріне әсер етеді; және жеке өмірге және әлеуметтік өзара әрекеттесуге әсер етеді. Әрбір тарауда тиісті салада ақпараттық технологияларды қолданумен байланысты негізгі тенденциялар, қиындықтар мен мүмкіндіктер егжей-тегжейлі қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық технологиялар, қазіргі қоғам, бизнес, еңбек нарығы, білім, жеке сала, цифрлық ену, сынақтар, даму.

Соңғы бірнеше онжылдықта есептеуіш техника мен коммуникацияда төңкеріс болды және барлық көрсеткіштер технологиялық прогресс пен ақпараттық технологияларды пайдалану қарқынды қарқынмен жалғасатынын көрсетеді. Жаңа ақпараттық технологиялардың қуаттылығы мен қолданылуының күрт артуы технологиялық жетілдірулер мен бәсекелестіктің күшеюі нәтижесінде байланыс құнының төмендеуімен қатар жүрді және қолдау тапты. Мур заңы бойынша микрочиптердің есептеу қуаты әр 18 ай сайын екі есе артады. Бұл жетістіктер көптеген маңызды мүмкіндіктерді ұсынады, бірақ сонымен бірге елеулі қиындықтарды тудырады. Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардағы инновациялар қоғамның көптеген салаларына кеңінен әсер етеді және саясаткерлер экономикалық өнімділікке, зияткерлік меншік құқықтарына, жеке өмірді қорғауға, ақпараттың қолжетімділігі мен қолжетімділігіне қатысты мәселелермен күресуде. Қазір жасалған таңдаулардың ұзақ мерзімді салдары болады және олардың әлеуметтік және экономикалық салдарына назар аудару керек.

Бизнес үлгілері, сауда және нарық құрылымы

Ақпараттық технологияның жұмысқа әсер етуінің маңызды әдістерінің бірі қашықтықтың маңыздылығын азайту болып табылады. Көптеген салаларда жұмыс күшінің географиялық таралуы айтарлықтай өзгереді. Мысалы, кейбір бағдарламалық жасақтама компаниялары Үндістанға немесе жалақы әлдеқайда төмен басқа елдерге жобаларды жіберу арқылы бағдарламалық қамтамасыз ету инженерлері үшін шектеулі жергілікті нарықты жеңе алатынын анықтады. Сонымен қатар, мұндай тетіктер уақыт айырмашылығын пайдалана алады, сондықтан маңызды жобалармен тәулік бойы жұмыс істеуге болады. Фирмалар өз өнімдерін басқа елдерге аутсорсингке бере алады және маркетинг, ғылыми-зерттеу және әзірлеу және сату бөлімдерін өндірістік топтармен тығыз байланыста ұстау үшін телекоммуникацияларға сүйенуі мүмкін. Осылайша, технология елдер арасындағы еңбекті неғұрлым мұқият бөлуге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде әр елдегі әртүрлі дағдыларға қатысты сұранысқа әсер етеді. Технология әр түрлі жұмыс пен жұмыс түрлерін бір-бірінен ажыратуға мүмкіндік береді. Инфрақұрылым, еңбек, капитал және басқа ресурстар нарығында аймақтар арасында үлкен бәсекелестік туғыза отырып, фирмалар өздерінің экономикалық қызметтерін орналастыруда үлкен еркіндікке ие. Ол сондай-ақ реттеуші арбитражға жол ашады: фирмалар қай салық органдарын және басқа ережелерді қолдану керектігін көбірек таңдай алады.

Жұмыс орны және еңбек нарығы

Компьютерлер мен коммуникация технологиялары адамдарға дәстүрлі бетпе-бет, телефон және жазбаша әдістерді толықтыратын тәсілдермен бір-бірімен байланысуға

мүмкіндік береді. Олар физикалық түрде сирек кездесетін қатысушылардың бөлінген қауымдастықтарымен бірлесіп жұмыс істеуге мүмкіндік береді. Бұл технологиялар тәулік бойы әрекетті және асинхронды, сондай-ақ жеке адамдар, топтар және ұйымдар арасындағы синхронды өзара әрекеттесуді қамтамасыз ету үшін жаһандық және үнемі жұмыс істейтін байланыс инфрақұрылымдарын пайдаланады. Ұйымдардағы әлеуметтік өзара әрекеттестікке компьютерлер мен коммуникациялық технологияларды қолдану әсер етеді. Бөлімшелер арасындағы «тең-теңімен» байланысы ақпарат алмасу және қызметті үйлестіру арқылы жақсарады. Бастықтар мен бағыныштылар арасындағы өзара әрекеттестік компьютерлендірілген мониторинг жүйелерін пайдаланудан туындайтын әлеуметтік бақылау мәселелеріне байланысты шиеленісе түседі, бірақ екінші жағынан, электрондық поштаны пайдалану әртүрлі мәртебе деңгейлері арасындағы қарым-қатынастағы кедергілерді төмендетеді, бұл әлдеқайда еркін болуға әкеледі. бастықтар мен бағыныштылар арасындағы байланыс.бағыныштылар.

Қашықтықтың маңыздылығы компьютерлер мен коммуникациялық технологиялар арқылы қысқартылатыны қашықтан жұмыс істеуге мүмкіндік береді және осылайша азаматтардың тұрғын үй үлгісіне әсер етеді. Жұмысшылар орталықтандырылған жұмыс орнында емес, үйде көбірек жұмыс істей алатынын анықтаған сайын, климаттық және физикалық тартымды аймақтардағы үйлерге сұраныс артады.

Білім беру

Ақпараттық технологиялардағы жетістіктер дәстүрлі сыныптағы оқытуды жоюдың орнына толықтыру арқылы оқытудың тамашалығына әсер етеді. Шынында да, тиімді нұсқаушы аралас рөлдерді орындайды. Бір рөлде мұғалім студенттерге қызмет көрсетуші болып табылады, оны оның клиенттері деп санауға болады. Бірақ тиімді мұғалім тағы бір рөлді - оқушыларды бақылаушы рөлін атқарады және оқушыларды ынталандыру, ынталандыру, бағалау және дамыту рөлін атқарады. Кез келген тақырып үшін өздігінен жүретін оқулықтардан немесе компьютердің көмегімен оқытудан үйрену үшін қажетті тәжірибесі, ынтасы және өзін-өзі реттеуі бар студенттердің әрқашан шағын пайызы болады. Дегенмен, студенттердің көпшілігі үшін тірі мұғалімнің болуы оқудың оң нәтижелерін шығаруда олардың компьютерлік әріптестерінен әлдеқайда тиімдірек болады. Жаңа ақпараттық технологиялардың ең үлкен мүмкіндігі сабақтан тыс уақыттың өнімділігін арттыруда. Есептер жиыны мен тағайындалған көрсеткіштердің шешімдерін желіде орналастыру өте ыңғайлы. Электрондық пошта студенттер мен мұғалімдер арасындағы, сондай-ақ топтық жобаларға қатысатын студенттер арасындағы байланысты айтарлықтай жеңілдетеді.

Қашықтықтан оқытудың пайда болғанына біраз уақыт болса да, Интернет қолжетімділікті едәуір кеңейтіп, оқу сапасын жақсартып алады. Мәтінді аудио/бейнемен біріктіруге болады, ал студенттер электрондық пошта және талқылау топтары арқылы нақты уақытта өзара әрекеттесе алады.

Жеке өмір және қоғам

Мазмұнның сандық түрдегі кең ауқымды қолжетімділігі ақпаратты қайталау мен таратуды жеңілдетеді және арзанырақ етеді. Бұл мазмұнды жеткізуге аралас әсер етеді. Бір жағынан, мазмұнды бірліктің төмен құнымен таратуға болады. Екінші жағынан, мазмұнды зияткерлік меншік құқықтарын құрметтейтін арналардан тыс тарату авторлар мен дистрибьюторлардың бірінші кезекте мазмұнды өндіруге және қолжетімді етуге деген ынтасын төмендетуі мүмкін. Ақпараттық технологиялар зияткерлік меншікті қорғауға қатысты көптеген сұрақтарды тудырады және бұл мәселені шешу үшін жаңа құралдар мен ережелерді әзірлеу қажет.

Көптеген алаңдаушылықтар сөз бостандығы мен онлайн мазмұнды реттеуге де қатысты және жағымсыз мазмұнды бақылау тетіктеріне шақырулар жалғасуда. Дегенмен, ақылға қонымды шешім табу өте қиын. Ұятсыз материалмен жұмыс істеу мұндай тақырыптарға көзқарастарды ғана емес, сонымен бірге олардың уақыт бойынша

эволюциясын түсінуді де қамтиды. Сонымен қатар, мазмұнды әдептілік негізінде сүзуге мүмкіндік беретін сол технологияны саяси сөздерді сүзгілеу және саяси материалдарға қолжетімділікті шектеу үшін пайдалануға болады. Осылайша, цензура опция болмаса, таңбалау ықтимал шешім болуы мүмкін. Идея тұтынушылар жағымсыз мазмұнды болдырмау үшін өз шешімдерінде жақсырақ хабардар болады.

Қорытынды

Есептеу техникасы мен коммуникациядағы жалғасып жатқан революция қазіргі қоғам үшін көптеген экономикалық және әлеуметтік салдарларға ие және оның тәуекелдері мен қауіптерін басқару үшін маңызды әлеуметтік ғылым зерттеулерін талап етеді. Мұндай жұмыс әлеуметтік саясатқа да, технологияны дамытуға да пайдалы болады. Шешімдер мұқият қабылдануы керек. Қазір қабылданған көптеген шешімдер қымбатқа түседі немесе болашақта өзгерту қиын болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Борис Мирошников: Сетевой фактор. Интернет и общество, 2015 г.
2. Zhao, Y. "Learning in the Digital Age: Towards a Conceptual Framework." *Journal of Educational Technology Development and Exchange*, 9(1), 2016, p. 4-14.
3. Castells, M. "The Rise of the Network Society: The Information Age: Economy, Society, and Culture." John Wiley & Sons., 2010.
4. Антонова, Н. Ю. "Цифровая экономика и новая реальность труда." *Экономика труда*, 11(1), 2018, p. 11-25.
5. Кузьмина, Н. В. "Интеграция информационных технологий в образовательный процесс." *Образование и общество*, 3(2), 2018, стр. 87-94.
6. Brynjolfsson, E., & McAfee, A. "The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies." W. W. Norton & Company, 2014.
7. Шепелев, Д. "Цифровая зависимость и качество жизни." *Московский психолого-социальный институт*, 2019.

УДК 711.55

ТРОТУАРНАЯ ПЛИТКА – КРАСОТА ИЛИ БЕЗОПАСНОСТЬ?

И.В. Беседина, Г.Б. Сингатуллина, А.Р. Сафарова

Астраханский государственный архитектурно-строительный университет,
Астрахань, Россия

Аннотация. В статье показаны история появления и возможности тротуарной плитки. В настоящее время особой популярностью пользуется брусчатка, произведенная из вибробетона, ненатурального (искусственного) камня и других сопутствующих компонентов, что значительно экономичнее и прочнее своих аналогов. Современные методы показывают неограниченные возможности для образования новых цветов, форм и фактур, что разрешает сделать благоустройство любой местности при помощи тротуарного покрытия более комфортным и привлекательным.

Ключевые слова: тротуарное покрытие, плитка, благоустройство территории, ландшафтный дизайн

Вопрос, который мы затронем сегодня, представляет лишь одну из граней многогранного явления человека творческого, постоянно ищущего, интересующегося, неравнодушного к обыденным явлениям современного мира – о тротуарной плитке.

Тротуарная плитка в настоящее время распространена повсюду. Она не нуждается в представлении.

Впервые тротуарная плитка возникла в Голландии. Здесь был предложен метод разработки «кошунственного камня». А затем плитка стала успешно применяться в строительстве и вскоре приобрела большую популярность в стране. Через некоторое время производство тротуарной плитки распространилось и в другие страны Европы, потом США и в Россию.

Иллюстрированный словарь иностранных слов дает следующее описание: «Тротуар - пешеходная дорожка по сторонам улицы вдоль домов» и «Тротуарный – относящийся к тротуару, тротуарам» [1, с.728].

В словаре Ожегова С.И. видим следующее определение тротуара: «Пешеходная дорожка, идущая сбоку от проезжей части улицы» [2, с.801].

В России тротуарная плитка распространилась не так давно где-то около пятидесяти лет. В советское время тротуары покрывали асфальтобетонной смесью. Позднее стали применять самые простые разновидности квадратной и прямоугольной тротуарной плитки.

Сравнительно недавно очень уверенно заняла позицию на рынке сбыта и в практическом применении фигурная многоцветная брусчатка.

История Руси хранит в памяти мощные улицы не только крупных городов, таких как Москва, Петербург, где до сих пор сохранились улицы или фрагменты брусчатки на улицах, но и отдаленные от столицы провинциальные селения с мощеными мостовыми, улицами и площадями. Примером может служить наш город Астрахань (пересечение улиц Котовского и Волжской).

Вернемся в историю античности. Древний Рим, уже тогда применяли в качестве мощения улиц и площадей туфы вулканической лавы, причем улица перед мощением тщательно планировалась с учетом пешеходной и проезжей части. На фото, представленных автором А.А. Мусатовым (рис. 1, 2), хорошо видны углубления для колесниц и объемные внушительного размера камни, проложенные с одной стороны улицы на другую в случае ливневых дождей, своеобразный пешеходный переход [3, с. 22].

Рис.1-2. Помпеи, пешеходный переход, пересечение улиц   Рис. 3. Аппиева дорога

Приведем еще один пример покрытия - знаменитая «Аппиева» дорога (рис. 3). Строительство её было осуществлено в 312 году до Рождества Христова прославленным римским императором Аппием Клавдием [4].

Сегодня самой популярной стала брусчатка, произведенная из вибробетона, ненатурального (искусственного) камня и других сопутствующих компонентов, по внешнему очертанию воспроизводящих песчаник, гранит, кирпич и, что значительно экономичнее и прочнее своих аналогов.

Мы рассматриваем использование тротуарной плитки с позиций творчества дизайнеров. Любой творческий процесс – это деятельность. Творчество может быть внесено в любой вид деятельности [5]. Термин «дизайн» означает проектное создание

ситуаций для возникновения высококачественных, ласкающих глаз вещей, способствующих образованию среды человеческого обитания - преобразования нужного и полезного в прекрасное.

Ландшафтный дизайн раскрывает различные направления в современном мире использования тротуарного покрытия.

С каждым годом оно становится более утончённым и элегантным, меняется не только внешний облик, но и фактура. Совершенствуются методы укладки, при соблюдении которого значительно увеличивается срок его службы. Приведем слова Нефёдова В.А., известного педагога, доктора архитектуры, профессора урбанистики и дизайна городской среды Санкт-Петербургского государственного архитектурно-строительного университета: «Любая новая форма в ландшафте города способна стимулировать обновление мышления в других областях деятельности, так как превращается в средство воздействия на массовое сознание» [6, с.19].

Отметим, что особое значение плиточного покрытия имеют цветовая гамма и фактурная поверхность. При разработке архитектурных и дизайнерских проектов возможности цвета очень велики. Грамотное цветовое решение делает проект уникальным, не имеющим себе равных. Это способствует обдуманному и рациональному подходу в решении прикладных задач проектирования в части гармонизации цвета той или иной проектной задачи [7, с.38].

В настоящее время разработано производство покрытия с тактильным покрытием для слабовидящих и слепых людей. С помощью рельефного покрытия плитка несет информацию, что позволяет распознавать верный маршрут следования. Для людей с ограниченными возможностями применение цвета является дополнительным фактором при перемещении в открытом пространстве. Выделение яркими цветами (белый, желтый) края пешеходных дорожек, терренкуров значительно облегчает движение и создает эффект ярко-желтого святыщегося пятна, на которое можно ориентироваться не только здоровым людям, но и людям с ограниченными возможностями [8].

В вечернее время края пешеходных дорожек можно выделять светильниками, загорающимися при наступлении темноты или сенсорными светильниками, реагирующими на любое движение.

Мы, как будущие архитекторы-дизайнеры, учимся создавать проектные условия лучшего человеческого пребывания, стремимся к преобразованию окружающей среды в полезную, прекрасную и радующую глаз.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Крысин, Л.П. Иллюстрированный толковый словарь иностранных слов / Л.П. Крысин. – М.: Эксмо, 2011. – 864 с.
2. Ожегов, С.И., Шведова, Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН.; Российский фонд культуры; - 2-е изд., испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1994. – 928 с.
3. Мусатов, А.А. Помпеи. Вершина эволюции античного жилища. //Архитектура. – № 3. - 2011. – С. 22 – 31.
4. Дмитриева, Н.А. Малая история искусств. М.,1968.
5. Беседина, И.В. Творческое задание в практической деятельности студентов-архитекторов в курсе «Композиционного моделирования» // Электронный журнал «Педагогика искусства» №4. 2014, <http://www.art-education.ru/AE-magazine>
6. Нефедов, В.А. Городской ландшафтный дизайн / Нефедов В.А. : Учебное пособие. – СПб. : «Любавич». – 2012. – 320 с.
7. Беседина И.В., Шенцова О.М. Значение цвета в творчестве архитектура-дизайнера // Перспективы развития строительного комплекса. Материалы XV

Международной научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава, молодых ученых и студентов. Астрахань, 2021. С. 37-41.

8. Тактильная плитка : <http://zavod-palitra.ru/taktilnaja-plitka.php>

ӘОЖ: 378

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Н.И.Дуйсенова, С.Ж.Султанова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру үшін биология сабақтарында тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды қолданудың маңыздылығы қарастырылады. Білімге қойылатын заманауи талаптарға және тек білімді ғана емес, сонымен бірге осы білімді қолдану дағдыларын дамытуға баса назар аудара отырып, автор аналитикалық ойлауды, сыни ойлауды, коммуникациялық және кооперативтік дағдыларды дамытуға ықпал ететін тәжірибеге бағытталған тапсырмалардың мысалдарын ұсынады. Мұндай тапсырмалардың қатарына экожүйелерді зерттеу, нақты деректерді талдау, эксперименттерді жобалау және биологиялық процестерді модельдеу жатады. Автор бұл тапсырмалардың заманауи білім беру контекстіндегі маңыздылығын және олардың ғылыми зерттеулерде және басқа да қызмет салаларында табысты мансапқа қажетті кешенді сауаттылықты қалыптастыруға қосқан үлесін талқылайды.

Түйін сөздер: тәжірибеге бағытталған тапсырмалар, биология сабақтары, функционалдық сауаттылық, білім беру, заманауи білім.

Биология саласындағы заманауи білім білім алушыларға тірі организмдер және олардың қызметі туралы нақты білімді беруге ғана емес, сонымен қатар олардың сыни ойлау, талдау және осы білімді практикада қолдану дағдыларын дамытуға бағытталған [1]. Тәжірибеге бағытталған тапсырмалар бұл процесте шешуші рөл атқарады, өйткені олар білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға, яғни теориялық білімді практикада қолдануға және нақты мәселелерді шешуге ықпал етеді.

Мұндай тапсырмалар әртүрлі әрекеттерді қамтуы мүмкін, мысалы [2]:

1. Зертханалық жұмыстар: білім алушылар заманауи жабдықтар мен әдістерді қолдана отырып эксперименттер, зерттеулер мен талдаулар жасай алады. Бұл оларға ғылыми әдістің негізгі принциптерін түсінуге және зертханада жұмыс істеудің практикалық дағдыларын алуға көмектеседі.

2. Жобалық тапсырмалар: білім алушылар белгілі бір мәселелерді шешу немесе инновациялық шешімдер жасау үшін биологияның әртүрлі салаларынан білімді біріктіруді қажет ететін жобалар бойынша топтарда жұмыс істей алады. Мысалы, қоршаған ортаны қорғау, Биотехнология немесе медицина жобалары.

3. Табиғаттағы практикалық сабақтар: табиғатқа шығу білім алушыларға тірі организмдермен және экожүйелермен тікелей әрекеттесуге, олардың биологиясын, өзара әрекеттесуін және адамның қоршаған ортаға әсерін зерттеуге мүмкіндік береді.

4. Кейс әдістері және жағдайларды талдау: білім алушыларлар тәжірибеден нақты жағдайларды қарастырады және оларды биологиялық принциптер тұрғысынан талдайды. Бұл оларға сыни ойлау дағдыларын дамытуға және теориялық білімді нақты жағдайларға қолдануға көмектеседі.

5. Виртуалды модельдеу және модельдеу: компьютерлік бағдарламалар мен онлайн ресурстарды пайдалану білім алушыларға әртүрлі биологиялық процестер мен құбылыстарды зерттеуге, виртуалды эксперименттер мен бақылаулар жүргізуге мүмкіндік береді, бұл олардың практикалық тәжірибесін толықтырады және оқу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Биологияны оқытуда тәжірибеге бағытталған тапсырмаларды тиімді пайдалану материалды тереңірек игеруге ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар білім алушылардың қазіргі әлемде табысты жұмыс істеуі үшін қажетті негізгі құзыреттіліктерді, соның ішінде проблемалық ойлауды, қарым-қатынас дағдыларын және ынтымақтастық қабілетін дамытады [3].

Биология саласындағы тәжірибеге бағытталған тапсырмалар бірқатар маңызды артықшылықтар мен әсерлерге ие [4]:

1. *Материалды терең түсіну*: білімді практикалық қолдану білім алушыларға материалды жақсы меңгеруге көмектеседі. Теориялық тұжырымдамалардың іс жүзінде қалай қолданылатынын көргенде, бұл олардың түсінігін нығайтады және ақпаратты ұзақ мерзімді негізде есте сақтауға көмектеседі.

2. *Мәселелерді шешу дағдыларын дамыту*: практикалық тапсырмалар көбінесе білім алушылардан нақты мәселелерді талдауды және шешуді талап етеді. Бұл олардың сыни ойлау қабілетін және тапсырмаларға проблемалық көзқарасты дамытады.

3. *Нақты өмірге дайындық*: тәжірибеге бағытталған тапсырмалар білім алушылардың болашақ мансабында немесе күнделікті өмірінде кездесетін нақты жағдайларды модельдейді. Бұл оларға болашақта қолдана алатын дағдыларды алуға көмектеседі.

4. *Заманауи технологиялар мен әдістер*: практикалық сабақтарды өткізу білім алушыларға заманауи ғылыми ортада жұмыс істеуге дайындайтын заманауи жабдықтармен, технологиялармен және зерттеу әдістерімен танысуға мүмкіндік береді.

5. *Ынтымақтастық және коммуникация*: көптеген практикалық тапсырмалар топтарда орындалады, бұл ынтымақтастық, қарым-қатынас және ұжымда жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді, бұл қазіргі әлемде маңызды, мұнда командада жұмыс кең таралған.

6. *Қызығушылық пен мотивацияны ынталандыру*: практикалық сабақтар дәстүрлі дәрістер мен оқулықтарға қарағанда білім алушылар үшін жиі қызықты және қызықты. Бұл олардың биологияны зерттеуге деген қызығушылығын оятып, одан әрі жетістіктерге жетуге ынталандыруы мүмкін.

7. *Заманауи сынақтар мен қиындықтарға дайындық*: практикалық тапсырмалар арқылы білім алушылар климаттың өзгеруі, биоәртүрлілік және халықтың денсаулығы сияқты Заманауи биологияның алдында тұрған өзекті мәселелер мен қиындықтарды жақсырақ түсініп, өз идеялары мен шешімдерін әзірлей бастайды.

Осылайша, тәжірибеге бағытталған тапсырмалар білім алушылардың Биология саласындағы құзыреттілігін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, оларға тек білім ғана емес, сонымен қатар қазіргі әлемде табысты жұмыс істеу үшін қажетті практикалық дағдылар мен тәжірибе береді [5].

Биология сабақтарындағы тәжірибеге бағытталған тапсырмалар білім алушыларға білімдерін тереңдетуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар олардың ғылыми зерттеулерде немесе басқа салаларда табысты мансапқа қажетті дағдыларын дамытады. Мұндай тапсырмаларды қолдану қазіргі білім берудегі маңызды аспект болып табылатын функционалдық сауаттылықты қалыптастыруға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Selevko G. G., *Sovremennye obrazovatel'nye tehnologii Modern educational technologies*| Moscow, Narodnoe obrazovanie, 1998
2. Zair-Bek S., Mushtavinskaya I. *Razvitie kriticheskogo myshleniya na uroke Development of critical thinking at the lesson*| Toolkit for a teacher. – M.,2004.
3. Калдыбаев, С. К. О роли практико-ориентированных задач в обучении математике / С. К. Калдыбаев, А. К. Макеев // *Инновационная наука.* – 2015. – № 10-3. – С. 110-114.
4. Мальгин, А. В. Метод решения ситуационных задач в контексте практико-ориентированного обучения в системе дополнительного образования / А. В. Молькин // *Преподаватель XXI век.* – 2019. – № 2-1. – С. 162-168.

ӘОЖ 372.853
ҒТАМР 14.25.09

СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУ АРҚЫЛЫ 10-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҮЛГЕРІМІН АРТТЫРУ

Л.У. Таймуратова, А.Ә. Сүйінбай

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада сыни тұрғыдан ойлау арқылы білімалушылардың академиялық үлгерімдерін арттыруға, сонымен қатар сыни ойлауды дамытудың өзектілігін айқындауға арналған. Сыни тұрғыдан ойлау арқылы физика сабағында қызықты етіп өтуге арналған тиімді әдістер ұсынылған.

Түйін сөздер: оқыту, дамыту, өзін-өзі дамыту, сыни тұрғыдан ойлау, білім беру технологиялары, оқыту әдістемесі

Мектептегі білім берудің заманауи стандарты оқушылардың дамуы мен өзін-өзі дамытуға ықпал ететін оқу үдерісін дамытуға үлкен көңіл бөледі. Қазіргі жағдайда мұғалімнің басты мақсаты – сабақтағы оқу процесін оқушының даму тетіктерін іске қосатындай етіп ұйымдастыру. Оқыту дамуға әкеледі: «проксимальды даму аймағы» арқылы нақты деңгейден потенциалды деңгейге дейін (Л. С. Выготский). Оқушылармен сындарлы диалогты пайдалана отырып, заманауи білім беру технологияларын пайдалана отырып, мектеп оқушыларының даму процесі жүзеге асырылады. Дамытушылық технологиялар мектеп оқушыларының сыни тұрғыдан ойлауын қалыптастыруға және дамытуға ықпал етеді. Технологияның дамуы және компьютерлік технологияларды қолдану білімалушылардан жағдайды тез талдап, шешім қабылдауды талап етеді. Бұл дағдылар мен шешімдер сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға негізделген. Сыни тұрғыдан ойлау оқушыларда келесі дағдыларды қалыптастыруды талап етеді: жаңа сұрақтар қою; ақпаратты талдау; негізделген шешім қабылдау; алынған нәтижелерді стандартты емес жағдайларға қолдану. Мектеп оқушыларының бойында қалыптасқан сыни тұрғыдан ойлауы олардың танымдық белсенділігі мен дербестігін дамытып, іс-әрекеттің субъектісіне айналдырады. Физика сабағында сыни тұрғыдан ойлауды дамыту үшін оқушылардың тәжірибесіне сүйену әдістемесі кеңінен қолданылады. Мектеп оқушылары зерттеуші рөлін қызығушылықпен атқарады, қоғам талап ететін ғылыми мәселелерді шешеді. Осылайша, мұғалім оқушыны белсенділікке итермелейтін мотив тудырады.

«Физика» пәнінің ерекшеліктері сіздің мақсаттарыңызға жетуде оң нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі. Физика міндеттерінің бірі – ғылыми дүниетанымды қалыптастыру,

онсыз сыни тұрғыдан ойлаудың сапалы дамуы болмайды. Бұл дамуға физика курсының мазмұны ықпал етеді. «Оқу пәнінің мазмұнында ғылым білім жүйесі ретінде ғана емес, әрекет ретінде де көрініс табады. Атап айтқанда, физика ғылымы қызмет түрі ретінде оқу пәнінің мазмұнына оның элементі ретінде әдістемелік білім жүйесі арқылы енгізіледі; ғылыми іс-әрекеттің кезеңдері мен логикасына сәйкес студенттердің ізденіс әрекеті арқылы; ғылыми әдістерге сәйкес оқыту әдістері арқылы; құбылыстан оның мәніне және мәннен құбылысқа өтуіне сәйкес келетін оқушылардың танымдық іс-әрекетін белгілі бір ұйымдастыру арқылы жүзеге асады.

Сыни тұрғыдан ойлауды әртүрлі сабақтарда және әртүрлі сыныптарда дамытуға болады. Тақырыпты оқу кезінде «Электромагниттік индукция. Фарадей тәжірибелері» студенттерге индукциялық пештің қалай жұмыс істейтінін түсінуге болатын тапсырма берілді. Бұл мәселені шешу үшін білімалушылар құрал-жабдықтарды алды: миллиамперметр (милливольтметр, сезімтал вольтметр), катушка, жалғау сымдары, магнит. Және келесі жұмыс тәртібі:

1. Өлшеу құрылғысын катушкаға қосыңыз.
2. Құрылғының көрсеткіштерін бақылай отырып, магниті бар ядроны катушкаға салыңыз және алыңыз.
3. Оны катушка ішіндегі басқа полюспен бірге кіргізіңіз және шығарыңыз, құрылғының көрсеткіштерін қадағалаңыз.
4. Кодқа бекітілген өзектен орамды бекітіңіз және алыңыз магниттің бір полюсі және магниттің екінші полюсі.
5. Орам, магнит және өзек қозғалмайтын (өзек катушканың ішінде).
6. Магнит пен өзек катушкаға жақын орналасқан.

Тәжірибе нәтижесінде оқушылар тұйық контурда электр тогының пайда болу себептерін түсіндіреді, бір-бірімен әртүрлі гипотезалармен бөліседі, есеп шығару тәжірибесін байытады. Қорытындылай келе, олар электромагниттік индукция заңын тұжырымдайды, қорытынды жасайды және сабақтың басында қойылған сұраққа жауап береді: индукциялық пештің жұмысын түсіндіреді. Физика пәні бойынша қалдық білімдерді анықтау үшін «миға шабуыл» әдісі қолданылады. Бұл әдістеменің мақсаты - қысқа уақыт ішінде мәселенің мүмкіндігінше көп шешімдерін алу. Мектеп оқушылары қызығушылықпен диалогқа түседі, өз тәжірибесі мен білімін пайдаланады, мақсаттарды өз бетінше анықтайды. Бұл әдісті келесі сұрақтарды талқылау үшін пайдалануға болады:

- температуралық шкалалардың қандай түрлерін білесіз?
- Мұз қалай ериді?
- Кемпірқосақ қалай пайда болады?
- вакуумда дыбыс бар ма?

Оқыған тақырыпты бекіту үшін «Досыма хат» әдісі қолданылады. Мектеп оқушылары осы тақырыпты оқу барысында алған біліміне сыни көзқараспен қарайды және жазбаша түрде нені жақсы меңгергенін, нені нақтылауды қажет ететінін дәлелдеу түрінде баяндайды және бұл білімді қолдануға болатын өмірден мысалдар келтіреді. Осы сабақтың мақсаты мен міндеттеріне байланысты сыни тұрғыдан ойлауды дамыту үшін әр түрлі дамыту және өзін-өзі дамыту технологияларын қолдану қажет. Сонымен, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы оқушылардың тек мектепте ғана емес, күнделікті өмірде де қажетті ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді: негізделген шешім қабылдау, ақпаратпен жұмыс істеу, талдау. Физика сабақтарында бұл технологияны қолдану мектеп оқушыларының танымдық белсенділігі мен дербестігін дамытуға ықпал етеді, сонымен қатар оқушылардың физикалық ұғымдарды, принциптерді, процестерді, заңдылықтар мен заңдылықтарды зерттеуге деген қызығушылығының пайда болуына ықпал етеді, бұл өзін-өзі жүзеге асыру және әлеуметтену кілті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Выгодский Л.С. Педагогикалық психология / Выгодский Л.С.- М.:Педагогика,1991.-480б.
2. Климова ,Т.В.Физика сабақтарында сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясын қолдану ФМББ стандартының принциптерін енгізу құралы ретінде/Т.В.Климова//Ағымдағы зерттеулер.2020.№20(23).-61-63 беттер.
3. Климова Т.В. Физиканы жаңа стандарттар тұрғысынан оқу барысында оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын қалыптастыру/Т.В.Климова,Т.В.Ильясова//Сібір ғылымының хабаршысы.-2014.-№4(14).-162-166 беттер.
4. А.К.Маркова.//Педагогика .2015.№6.-55-63 беттер.Заир-Бек С.И.,Муштавинская И.В. Сыни ойлауды сабақтарда дамыту.М.Просвещение.2014.
5. Оқу пәндері бойынша үлгі бағдарламалар.Физика .7-9 сыныптар:жоба.М,:Білім.2011.-48б.

ӘОЖ: 378

ЕРЕКШЕ» БАЛАНЫ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНЕ ТАРТУҒА ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

М.Б. Кабакова, К. Турсумуратова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Түйіндеме. Бұл мақала тақырыбында қазіргі инклюзивті білім беру жүйесіне байланысты «ерекше» баланы мектепке дайындаудың негіздеріне түсінік берілген, оның ішінде психологиялық -педагогикалық және отбасы тарапынан қолдау туралы және педагог пен мектептің дайындығына қойылатын талаптар, мектеп пен отбасының біріккен жұмысының маңызы туралы баяндалған.

Ерекше бала, инклюзивті білім беру, технология, мектеп, отбасы, білім, қажеттілік. Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат. Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

«Ерекше» білім қажеттігі бар оқушыны қалыпты білім кеңістігіне тарту үшін келесі дайындық технологияларын қамтамасыз ету шарт: білім беру ұйымында педагогикалық қамқорлық-сақтық тәртібін ұйымдастыру; баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметін құру; ата-аналарды білім беру үрдісіне тарту (кірістіру); мектеп пен

отбасы әрекеттестігін жетілдіру; педагогтардың құзыреттілігіне қойылатын талаптарды арттыру.

Ерекше балаға қатысты педагогикалық қамқорлық-сақтық тәртіпті ұйымдастыру технологиясы. Орталық жүйке жүйесінің жетілуі мен қызмет етуінің өзгешелігі және соматикалық әлсіздігі салдарынан, ЕБҚ оқушылардың дене қызметі мен ойлау жүйесі тез шаршап, әлсірейді. Ол – баланың денсаулығы мен оқу әрекетінің нәтижесіне кері әсер етеді. Педагогикалық қамқорлық-сақтық тәртіпке келесі факторлар арқылы қол жеткізіледі: сыныптың аз толымдығы; психологиялық жайлы орта қалыптастыру; кедергісіз кеңістік құру; оқу іс-әрекетінің жетістіктерін қамтамасыз ету; психофизикалық жүк түсірмеу; жүйелі түрде релаксациялық, психотерапиялық сабақтар жүргізу; сауықтыру шараларын өткізіп отыру; 5 минуттық динамикалық үзілістер жасап отыру; ауысым және әр сабақ арасында 10 минуттан кем емес және үшінші сабақтан кейін 20 минуттық жалпы үзілістің міндеттілігі; оқушылардың жұмысқа қабілеті мен қабылдау ерекшеліктерін есепке ала отырып, сынып бөлмелерін ерекше безендіру; оқушыны сыныптағы барлық құрдастарының және тұтас мектеп ұжымының қабылдауын қамтамасыз ету.

Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу технологиясы. Білім беру ұйымында ерекше баланы психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі құрылады. Оның құрамына мектеп психологы, әлеуметтік педагог, дәрігер, арнайы педагог (бала науқасының сипатына байланысты дефектология саласының маманы – олигофренопедагог, сурдопедагог, тифлопедагог немесе логопед), емдік дене шынықтыру нұсқаушысы, сынып жетекшісі, мектеп әкімшілігі өкілі. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ПМПК (психологиялық-медициналық-педагогикалық консилиум) қызметі арқылы жүргізіледі. Ата-аналарды білім беру үрдісіне тарту (кірістіру) технологиясы. ҚР БЖҒМ «Даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың әдістемелік ұсынымдарын бекіту» туралы № 524 бұйрығында (2011ж.) отбасының әлеуетті мүмкіндіктерін іске асыру міндеттеледі және ата-аналармен жұмысты ұйымдастыру тізбесі беріледі. ЕБҚ балалардың отбасы мүшелері оның ерекшеліктері туралы басқаларға қарағанда жақсырақ біледі, сондықтан да мұғалімге тиімді кеңес бере алады. Ата-ана баланың даму үрдісіне қатысқысы келеді; бұл ұмтылыс мектеп әкімшілігі тарапынан қолдау табуы керек. Ерекше білім қажеттігі бар балалардың отбасымен жүргізілетін жұмыстың негізгі міндеттері:

- ата-аналардың баламен өзара әрекет жасау тәсілдерін, отбасы жағдайында оны дамыту-тәрбиелеу әдістерін меңгеруіне көмектесу;
- түзету-дамыту жұмыстарына ата-аналарды белсенді түрде тарту;
- ата-аналарға жүйелі түрде психологиялық-педагогикалық білім беру, олардың баламен қарым-қатынасын және психологиялық-педагогикалық қажеттіліктерін зерделеу.

Мектеп пен отбасы әрекеттестігін жетілдіру технологиясы. Мектеп пен отбасы әрекеттестігін жетілдіру серіктестіктің жаңа ұстанымдары қағидасына негізделуі керек. Ерекше білім қажеттігі бар балаларды дамытуда әр тарап белгілі бір деңгейде жауапкершілікте болады. Ата-аналар мен педагогтар ынтымақтастығы келесі қағидаларға негізделуі керек:

- Серіктесті мойындау және құрметтеу;
- Ақпараттармен және іскерліктермен бөлісу;
- Шешімдерді қабылдауға қатысу;
- Баланың ерекшелігін, даралығын мойындау. Өзара әрекеттестікті жүзеге асыру үшін білім беру ұйымына ата-аналармен жұмыстың келесі формалары ұсынылады:
  - жеке сұхбат құру, әңгімелесу және кеңес беру;
  - ата-аналарға арналған дәріс сағаттары;
  - «ашық есік» күндері;
  - тақырыптық семинарлар және өзге де іс-шаралар.

ЕБҚ баланың ата-аналары мен отбасы мүшелерін сыныптың қоғамдық өміріне жұмылдыру маңызды. Ол үшін:

- баланың даму барысы мен оқу жағдайын білу мақсатында ата-аналар мұғалімдермен жиі кездесуі керек;

- ата-аналар жеке психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу бағдарламаларын жасауға қатысуы керек;

- мұғалімдер ЕБҚ баланың даму және оқу-тәрбие жетістіктерін белгілеп отыратын «Жеке даму картасын» жүргізуі және картаның мазмұнымен ата-аналарды таныстырып отыруы керек;

- оқу мен тәрбиенің жеке бағдарламасын жүзеге асыру міндеттері мен жауапкершіліктерінің белгілі бір бөлігін ата-аналар өз мойындарына алуы керек;

- әр тоқсан аяғында ата-аналар өз балаларының оқудағы жетістіктері туралы есеп алулары керек;

- оқыту әдіс-тәсілдерімен танысу мақсатында ата-аналар сабақтарға қатысуға құқылы;

- ата-аналар мүмкіндігінше мектептің іс-шараларын ұйымдастыруға және өткізуге қатыстырылуы керек;

- ата-аналар баласының үй тапсырмаларын орындауға көмектесуі керек;

- мұғалімдер мен ата-аналар оқушының мектептегі іс-әрекеті және оның үйде оқуы туралы ақпараттармен алмасулары қажет;

- ата-аналар педагогтармен бірге ЕБҚ баланың сабақтан тыс уақытын ұйымдастырулары керек; денсаулық мүмкіндігіне, бейіміне және қызығушылық сипатына қарай баланы қосымша білім берумен қамтамасыз етуге тырысқан жөн (спортпен шұғылданду, үйірмелерге қатысу, т.б.);

- ЕБҚ балалардың ата-аналарын мектептің ата-аналар комитетінің жұмысына қатыстыру керек;

- ЕБҚ балалармен жұмыс істейтін мұғалімдер немесе психологтар, арнайы педагог-координаторлар ата-аналарға өз балаларына білім беруде көмек көрсету бойынша оқыту семинарларын, тәжірибелік тренингтер өткізулері керек;

- ата-аналар мұғалімдерге арналып ұйымдастырылған семинарлар мен тренингтерге қатыса алады;

- ЕБҚ балалардың ата-аналары бір-бірінен үйренуі үшін және мектепте оқыту тәжірибелерімен алмасу үшін жергілікті қауымдастықтар құра алады;

- мұғалімдер баланың туыстарының ортасында қалай өзін өзі ұстайтынын білу үшін отбасына барып тұру керек;

- екі тараптың (мұғалім мен ата-ана) өзіне алған нақты міндеттерін реттейтін жазбаша келісім-шарт жасау мүмкіндігін қарастыру.

ЕБҚ балалардың ата-аналарының (заңды өкілдері) құқықтары:

- жеке білім беру және түзету бағдарламаларын әзірлеуге және жүзеге асыруға қатыса алады;

- оқу және түзету сабақтарына қатыса алады;

- консультациялық көмек ала алады;

- түзете дамыту және білім беру үдерісін жүргізу нәтижелері туралы толық және нақты ақпарат ала алады.

Педагогтардың құзыреттілігіне қойылатын талаптар. Инклюзивті, яғни шеттетпейтін білім беру идеяларын жүзеге асыру үшін педагог арнайы кәсіби құзыреттіліктерге ие болуы тиіс. Е.Ямбург, С.Забрамная оларға келесілерді жатқызады:

1. Балаларды шынайы оқу мүмкіндіктеріне, тәртіп ерекшеліктеріне, психикалық және денсаулығының жағдайына тәуелсіз қабылдауға дайын болу.

2. Дарынды, қалыпты, дамуында ерекшеліктері бар кез келген балаға көмек көрсетуге дайын болу сынды кәсіби ұстаным.

3. Педагогикалық бақылау жүргізу іскерлігі.
4. Бақылау барысында балалардың даму ерекшеліктеріне байланысты әр түрлі қиындықтарды анықтау қабілеті...
5. Педагогикалық тәсілдермен балаға атаулы көмек көрсету қабілеті...
6. Психологиялық-педагогикалық консилиум жұмысы аясында басқа мамандармен өзара әрекеттесуге дайын болу.
7. Психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу қызметі мамандарының құжаттарын түсіне білу.
8. Басқа мамандармен баланы дамытудың жеке бағдарламасын жасау іскерлігі.
9. Түзете-дамыту жұмысының арнайы әдістерін меңгеру.
10. Баланың даму динамикасын қадағалау іскерлігі.
11. Балалар ұжымында қабылданбай жүргендерді қорғай алу біліктілігі.
12. Ұжымда балалар арасындағы қарым-қатынасты реттеу қабілеті.
13. Бала дамуы мен оны оқыту үрдісінде туындайтын қиындықтарды шешуде ата-анамен өзара әрекеттесе алу іскерлігі.

ЕБҚ балалар сапалы білім алуға құқылы. Баланың әлеуетті даму аймағына бағдарланған мақсаттар алған білім нәтижелеріне сәйкес келсе, онда ол сапалы болып танылады. Яғни, ерекше білім беруге қажеттілігі бар оқушылармен күнделікті жұмыс істейтін мұғалім тек педагогика мен әдістеме саласында ғана емес, жас ерекшелігі мен педагогикалық психология туралы білуі керек, оның жақын арадағы даму аймағын анықтай білуі және оқушы іс-әрекетін бақылай алуы қажет. Осы орайда, педагогқа оқушылармен кері байланысты орнатуға мүмкіндік беретін интербелсенді оқыту әдістері көмектеседі. ЕБҚ балаға әр сабақ сайын рефлексия жасатып отырған жөн.

Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқыту мұғалімнен өзінің кәсіби біліктілігі мен шеберлігін арттыра отырып, бір-бірімен байланысты салалардың білімін тез меңгеруді талап етеді. Себебі, ерекше білім беруге қажеттіліктерді қанағаттандыру мамандардың пәнаралық өзара әрекеттестігін қарастырады. Педагогикалық міндеттерді айқын түсіну мұғалімге балалардағы қиындықтарды ғана емес, сондай-ақ өзінің кәсіби ісіндегі қиындықтарды нақты анықтауға мүмкіндік береді. Ерекше білім беруге қажеттілігі бар балаларды оқытатын педагог бастамашыл, қайратты, ізгі ниетті және әдепті болуы керек. Оған қазіргі замандағы адамның, оның ішінде өмірлік әрекеті шектелген адамның рөлін гуманистік бағалау тән. Педагогтің практикалық әрекеті денсаулық жағдайына кері әсер ететін кәсіби зияндылығы бар мамандықтар қатарына жатады. Осыған байланысты, денсаулығында ауытқуы бар адамдар үшін берілген еңбек түрінің кері көрсеткіштері бар. Арнайы педагогтың еңбегі көру, есту, жүйке, жүрек-қан тамыр және иммундық жүйелердің денсаулық жағдайына жоғары талаптар қояды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. www.egov.kz.
2. «Кемтар балаларды элеуметтік және медициналық-педагогикалық түзеу арқылы қолдау» туралы ҚР заңы-11 шілде 2002 г. № 343-П.
3. Адырбаева М.Ж. Инклюзивті білім беру жүйесіндегі психологиялық-медициналық педагогикалық консультацияның жұмыс барысы. -Алматы, 2011.
4. Батырғалиева А.С. Мүмкіндігі шектеулі балаларды тәрбиелеу жолдары.-Алматы, 2011.
5. Байменова Б.С. Развитие инклюзивного образования в Казахстане и за рубежом: учебное пособие /Б.С.Байменова. - Алматы: издательство «Эверо», 2017. -14
6. Дорота Подгорска-Яхник, Габдрахманова Ш.Т., Арыстанғалиева В.Т., Панищева О.А. Инклюзивті білім беру.-Орал,2020.

ФИЗИКА ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Л.У. Таймуратова, Қ.А.Ергалиева

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада мектептегі білім берудегі физиканың рөлін және заманауи технологияларды қолдана отырып оқытудың жаңа әдістерін енгізу қарастырылады. Оқушылардың табиғат заңдылықтары туралы негізгі білімдерін қалыптастыру және олардың аналитикалық қабілеттерін дамыту үшін физиканы тиімді оқытудың маңыздылығы көрсетіледі. Мақалада сонымен қатар материалды тереңірек және түсінікті игеруге ықпал ететін интерактивті сабақтар, виртуалды зертханалар және компьютерлік модельдеу сияқты жаңа оқыту әдістерін перспективалық қолдану қарастырылады.

Түйін сөздер: физика, мектеп, оқыту, әдістер, технологиялар, интерактивті модельдеу, виртуалды эксперименттер, онлайн ресурстар.

Қазіргі қоғам мектепте білім алушыларды даярлауға жоғары талаптар қояды. Олардың зерттеу дағдыларын қалыптастыру мұғалімдердің кәсіби қызметіндегі негізгі ұстанымдардың бірі. Өйткені өзекті ақпаратты, оның ішінде ғылыми ақпаратты іздей білу, оны өңдеу және құрылымдау, дәлелді қорытынды жасау, бұл болашақ еңбек үшін маңызды жеке білім қызметі. Сондықтан мектеп практикасына арттыруға бағытталған зерттеу әдістерін енгізу білім алушылардың қоршаған әлемді зерделеу кезінде танымдық белсенділік пен дербестік танытуға уәждемесі, бұл білім берудің заманауи тәсілдерінің бірі. Бұл ережелер мұғалімдердің кәсіби дамуында және жүйеде өзгерістерді анықтайды.

Физиканы оқыту ғылыми жаңалықтар мен табиғат заңдары әлеміне қызықты саяхат болуы мүмкін. Алайда, кез-келген пән сияқты, физиканы сәтті оқыту дұрыс таңдалған әдістер мен тәсілдерге байланысты. Физиканы тиімді үйрену үшін қазіргі заманғы талаптар мен технологиялық прогреске сәйкес келетін оқыту әдістерін қолдану қажет.

Жусіпбек Аймауытовтың оқушының ынтасын арттыруға байлынысты «Баланың ынтасын арттыру үшін, оқылатын нәрседен бір жаңалық болуы керек», - деп айтқан. Осы мақсатқа жету үшін қазіргі технологиялар көмегімен, жаңа әдістерді қолдану арқылы оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуға жаңашыл бағытты қарастыру керек.

Мектептерде физикаға оқытудың жаңа әдістерін енгізудің көптеген артықшылықтары бар:

Біріншіден, интерактивті тақталар, компьютерлік бағдарламалар және виртуалды зертханалар сияқты заманауи технологияларды пайдалану оқушыларды қызықты әрі қолжетімді етеді. Бұл құралдар күрделі ұғымдарды елестетуге және бұрын сыныпта болмаған эксперименттер жүргізуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, оқытудың жаңа әдістері оқушылардың сыни ойлауы мен зерттеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Интерактивті тапсырмалар мен жобалар оқушыларға теориялық білімді тәжірибеде қолдануға, сондай-ақ жаңа тұжырымдамаларды өз бетінше зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл материалды түсінуді жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың проблемаларды өз бетінше шешу дағдыларын дамытады.

Сонымен қатар, физикада оқытудың жаңа әдістерін қолдану оқытуды жекелендіруге кең мүмкіндіктер ашады. Мұғалімдер материалдар мен тапсырмаларды әр оқушының жеке қажеттіліктеріне бейімдей алады, оларды оқыту мен дамытудың оңтайлы жағдайларын қамтамасыз етеді.

Осылайша, мектептегі физика заманауи технологияларды қолдана отырып, оқытудың жаңа әдістерін қолдану арқылы тартымды және түсінікті бола алады. Бұл

оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың сыни ойлауын, зерттеу дағдыларын және өз бетінше оқу қабілеттерін - Қазіргі әлемде қажетті дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Жалпы, мектепте физиканы оқытуда жаңа әдістер мен технологияларды енгізу материалды тиімдірек және қызықты игеруге, сыни ойлауды дамытуға және оқушыларды қазіргі әлемдегі белсенді өмірге дайындауға ықпал етеді. Олар физикалық ұғымдарды тереңірек және динамикалық түсінуге мүмкіндік береді, сонымен қатар студенттерді қоғамның белсенді және жауапты қатысушылары ретінде қалыптастыруға көмектеседі. Сондықтан, жаңа әдістердің білім беруде қазіргі технологиялардың пайдалылығын қарастырайық:

1. Интерактивті сабақтар. Интерактивті тақталарды немесе бағдарламалық жасақтаманы қолдана отырып, интерактивті сабақтарды қолдану студенттерге физикалық процестерді көрнекі түрде ұсынуға және олармен нақты уақыт режимінде тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Бұл сабақтарды студенттер үшін қызықты әрі қол жетімді етеді, сонымен қатар материалды тереңірек түсінуге ықпал етеді.

2. Виртуалды эксперименттер: виртуалды зертханалар мен эксперименттік тренажерлер студенттерге қымбат жабдықтар мен материалдарды қажет етпестен эксперименттер жүргізуге мүмкіндік береді. Бұл оқу мүмкіндіктерін кеңейтуге және әрбір оқушыға эксперимент нәтижелерін өз бетінше жүргізуге және талдауға мүмкіндік береді.

3. Мультимедиялық ресурстар: бейне оқулықтар, анимациялар және интерактивті модельдеу сияқты мультимедиялық ресурстарды пайдалану күрделі ұғымдарды елестетуге және динамикадағы физикалық құбылыстарды көрсетуге көмектеседі. Бұл материалды тиімдірек игеруге ықпал етеді және дерексіз ұғымдарды түсінуді жеңілдетеді.

4. Бірлескен оқыту: бірлескен оқытуда технологияларды қолдану студенттерге топтарда жұмыс істеуге, идеялармен алмасуға және тапсырмаларды бірлесіп шешуге мүмкіндік береді. Бұл жеке тұлғаны дамытудың маңызды аспектісі болып табылатын қарым-қатынас, ынтымақтастық және мәселелерді шешу дағдыларын дамытады.

Қорытындылай келе, қазіргі қоғамда мектеп жылдам өзгеретін әлемге сәтті бейімделе алатын болашақ азаматтар мен мамандарды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Бұл дайындықтың маңызды аспектісі оқушылардың зерттеу дағдыларын дамыту болып табылады, бұл оларға білімді сәтті игеріп қана қоймай, қоршаған әлемді өз бетінше зерттеуге мүмкіндік береді. Физика пәнінде оқытудың заманауи әдістерін қолдану оқушыларға ғылыми жаңалықтар мен табиғат заңдарының қызықты әлеміне есік ашып, осы процестің ажырамас элементіне айналады. Интерактивті сабақтар, виртуалды эксперименттер және мультимедиялық ресурстар сияқты инновациялық тәсілдерді қолдану оқу процесін қызықты әрі қолжетімді етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың сыни ойлауы мен тәуелсіздігін дамытуға белсенді ықпал етеді. Осылайша, физиканы оқытуда жаңа әдістер мен технологияларды біріктіру оқу процесін байытып қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларға әлемді зерттеу мен танудың шексіз мүмкіндіктерін ашады, оларды қазіргі қоғамдағы табысты және белсенді өмірге дайындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Самойлов Е. А. Управление интеллектуальным развитием школьников при обучении физике в классах физико-математического профиля. Самара: Издво ПГСГА, 2019. 452 с.

2. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамытуы: теория және тәжірибе. - Алматы, 2017. - 250 б.

3. Мұсахан Н.П., Раманкулов Ш.Ж., Турманбеков Т.А. «Физиканы оқытуда компьютерлік зертханалық жұмыстарды пайдаланудың ерекшелігі». Қазақстанның ғылымы мен өмірі 2019. 189-190 б.

4. 19. Нуркасымова С.Н., Мукашева А.К. «Физикалық құбылыстарды оқытуда модельдеу әдістерін қолдану». Еуразия Ұлттық университетінің хабаршысы. Педагогика. Психология. Әлеуметтану сериясы. – 2019. №1(126). 96-103 б.

УДК (37)

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСТАВНИЧЕСТВО КАК СПОСОБ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Г.И. Узбекова, Ф.Т. Саметова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Чтобы успешно работать в обществе 21 века, будущие учителя должны быть готовы противостоять вызовам современного общества, находящегося в состоянии постоянных изменений. Для того чтобы обеспечить хорошую подготовку к будущей преподавательской карьере, очень важно уделять особое внимание начальной подготовке будущих учителей. Для оказания психологической и методической поддержки молодым специалистам проводятся разные коучинги, тренинги, мастер-классы, однако мы должны учитывать их групповой характер. Иногда в мастер-классах, проводимых одновременно нескольким молодым специалистам, не учитываются индивидуальные особенности молодых учителей. Разные молодые специалисты могут сталкиваться с проблемами и трудностями разного рода в начале педагогической карьеры, поэтому очень важна индивидуальная работа опытного педагога с молодым специалистом. Наставничество - одна из менее традиционных форм поддержки профессионального развития педагогических работников, основанная на их индивидуальных потребностях, адресной методической помощи и взаимном обучении. В процессе подготовки будущих учителей наставник играет решающую роль. Целью данной статьи является определение роли педагогического наставничества в адаптации к педагогической деятельности и профессиональном развитии молодых специалистов. Методология состояла из тщательного анализа литературы и законов Республики Казахстан о педагогическом наставничестве.

Ключевые слова: педагог, молодой специалист, педагогическое наставничество, статус педагога, адаптация, педагогическая деятельность.

В современном мире, где с каждым днём растёт конкурентоспособность и требования к специалистам во всех сферах деятельности, профессиональное развитие молодых специалистов является одним из актуальных вопросов. Молодым специалистам, которые окончили высшее учебное заведение и только начинают свою педагогическую деятельность, бывает трудно сразу понять школьную систему образования. Адаптация к педагогической деятельности и профессиональное развитие молодых учителей является одним из актуальных вопросов в системе современного образования и организации образования.

Подготовка учителей к работе в школе - это длительный и сложный процесс, включающий в себя развитие определённых личностных и профессиональных качеств, знаний и умений, которые характеризуют хорошего учителя. Мы все осознаем, что педагогическое образование в высших учебных заведениях часто носит академический характер и не гарантирует практическую готовность выпускников, что необходимо для реальной преподавательской работы. Для решения данной проблемы в образовательных учреждениях для молодых специалистов часто организуются разные коучинги, тренинги, мастер-классы. Однако, так как данные виды методической помощи носят групповой

характер, они не способны решить все проблемы и трудности, с которыми сталкивается молодой педагог в профессиональной деятельности. Личностно-ориентированная методическая и, в каком-то роде, психологическая поддержка со стороны более опытных коллег осуществляется посредством наставничества. Наставничество может сыграть важную роль и в решении важнейших задач, касательно адаптации молодых учителей и повлиять на их профессиональное развитие.

В словаре педагогических терминов мы находим следующее определение термина «наставничество» (менторство) «процесс передачи опыта и знаний от старших к младшим членам общества; форма взаимоотношений между учителем и учеником» [1]. В 21 веке данное слово теперь характеризует не только отношения между учителем и учеником, матерью и ребёнком, но и взаимоотношения между старшими и младшими коллегами.

Наставничество - одна из менее традиционных форм поддержки профессионального развития педагогических работников, основанная на их индивидуальных потребностях, адресной методической помощи и взаимном обучении. Более того, наставничество - это инновационный метод поддержки качества образования, имеющий много общего с коучингом и супервизией.

Целью наставничества является повышение качества и эффективности педагогической работы, а также предоставление учителям информационной и личной поддержки.

Вклад наставничества особенно очевиден в профессиональной компетентности, рефлексивной практике, профессиональном обновлении, а также в психологической области (например, самооценка, удовлетворение от помощи), сотрудничестве (коллегиальное взаимодействие) и лидерстве учителя.

Педагогическое наставничество - это процесс, в ходе которого опытный педагог, называемый наставником, работает с молодым или менее опытным педагогом, называемым стажёром или наставляемым, для того чтобы помочь ему развить профессиональные навыки и компетенции.

Педагогическое наставничество может осуществляться различными способами, включая наблюдение за уроками наставляемого, проведение совместных уроков, анализ и обсуждение учебных практик, дискуссии, обратная связь и регулярные встречи для обсуждения профессиональных вопросов.

Этот подход к профессиональному развитию педагогов имеет несколько преимуществ. Во-первых, он способствует обмену опытом и передаче профессионального знания от опытных педагогов к новичкам. Во-вторых, наставничество помогает создать поддерживающую и стимулирующую среду для профессионального роста педагогов. В-третьих, педагогическое наставничество способствует повышению качества образования в целом, поскольку хорошо подготовленные и поддерживаемые педагоги способны достичь более высоких результатов в обучении учащихся.

Ещё в 20 веке было дано теоретическое обоснование феномена наставничества, описание его форм в современном образовательном пространстве. Концепция "наставничества" была очень важна в середине 60-х годов XX века в СССР. Наставничество рассматривалось как форма профессиональной подготовки работающей молодёжи. Наставниками часто в совокупности назначались квалифицированные специалисты с большим опытом работы. Профессиональное общение основано на взаимопонимании, доверии, сотрудничестве [1; 2].

Большое внимание уделяется технологиям наставничества и способам адаптации молодых специалистов за рубежом. С точки зрения современной европейской теории образования, наставник-проводник, обладающий определённым опытом и знаниями, коммуникацией высокого уровня, должен помочь молодому сотруднику приобрести опыт овладения профессией с целью реализации стратегических целей и качественного формирования персонала для организации [3].

Закон Республики Казахстан "О статусе педагога" определяет, что «наставничество - это деятельность учителя по оказанию практической помощи в профессиональной адаптации лицу, впервые вступившему в профессиональную деятельность учителя в организации среднего образования» (статья 13, пункт 2).

В специальном словаре мы находим следующее определение термина «наставничество»: «процесс передачи опыта и знаний от старших к младшим членам общества; форма взаимоотношений между учителем и учеником» [4].

В профессиональной литературе наставничество и введение нового учителя воспринимаются как один из основных компонентов качественного учителя и качественной школы (Эвертон и Смити, 2000 [5]).

Статистические данные показывают, что учителя, получившие качественную и систематическую профессиональную поддержку, уходят из педагогической профессии значительно реже, чем учителя, не получавшие такой поддержки.

Наставничество, как социально необходимый институт обмена опытом, позволяет находить решения многих проблем. Сотрудники получают помощь и поддержку для адаптации и развития в своей карьере, профессиональные навыки, которые могут быть переданы только старшими коллегами, психологическую поддержку, что необходимо в начальном этапе профессиональной деятельности каждому молодому специалисту [6]. Как отмечает Нелли Верлинден наличие наставника влияет на самовосприятие сотрудников, что особенно важно в саморазвитии. «Формат сотрудничества наставника-студента также раскрывает творческий потенциал наставника, способствуя развитию и совершенствованию квалификации» [7]. Это практический опыт, который нельзя получить только из профессиональной литературы и теоретических источников.

Для опытного преподавателя наставничество является эффективным способом, что способствует повысить свою квалификацию, освоить инновационное содержание деятельности и достичь нового, более специфического уровня профессиональной компетентности. Что касается молодого преподавательского состава, то в данном случае наставничество помогает не только поддержать их в процессе профессиональной адаптации к профессиональной деятельности, но и способствует развитию преподавательской карьеры [8].

Педагогическое наставничество действительно может быть эффективным способом повышения квалификации молодых учителей. Это обеспечивает их руководством, поддержкой и знаниями от опытных наставников, которые уже преуспели в педагогической деятельности. Основными преимуществами педагогического наставничества для молодых специалистов являются: передача знаний, развитие навыков, индивидуальное руководство, эмоциональная поддержка и мотивация.

Важно отметить, что эффективное педагогическое наставничество требует твёрдой приверженности как со стороны наставников, так и со стороны молодых педагогов. Регулярное общение, постановка целей и обратная связь являются важными элементами плодотворных отношений наставничества. Кроме того, учреждения и организации могут сыграть жизненно важную роль, создавая официальные программы наставничества, предоставляя ресурсы и обучение наставникам, а также признавая ценность наставничества в системе образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Круглова, И.В. Наставничество как условие профессионального становления молодого учителя: Дис. канд. пед. наук. МГПИ.- М, 2007.- 178с
2. Макарова Т.Н., Макаров В.А. Наставничество как форма повышения профессионального мастерства учителя //Завуч. Управление современной школой. – М .- 2007.- №6.- С. 54–73

3. Льюис Г. Менеджер-наставник. – М.: изд-во Баланс-клуб, 2002. -192 с.
4. Бим-Бад, Б. М. Педагогический энциклопедический словарь. — М., 2002. — С. 162.
5. Evertson, C., & Smithey, M. (2000). Mentoring effects on proteges' classroom practice: An experimental field study. *Journal of Educational Research*, 93(5),294-304.
6. Антипин С. Г. Традиции наставничества в истории отечественного образования: дис. ... канд. пед. наук. — Нижний Новгород, 2011. — 170 с.
7. Verlinden, N. The Power of Peer Mentoring in the Workplace (now and post COVID-19) / N. Verlinden // AIHR Academy. — 2020.
8. Багдасарян А. А. Система развивающего взаимодействия «учитель – наставник – студент» как фактор профессионального становления будущего учителя: дис. канд. пед. наук. — Сочи, 2006. — 250 с.

УДК 004

ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРОЦЕССЫ ОБУЧЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ

Р.А.Уразалиев, К. Кожабай

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье подробно рассматривается современное влияние информационных технологий на образование и процессы обучения, рассматриваются как его положительные, так и отрицательные стороны. В нем подчеркивается значение электронных ресурсов, онлайн-курсов и дистанционного обучения в современном образовательном пространстве. Центральное место в дискуссии занимает эффективность методов обучения в эпоху цифровых технологий и проблемы интеграции технологий в процесс обучения.

Ключевые слова: информационные системы, образование, процессы обучения, технологии в образовании, цифровизация образования, электронное обучение, виртуальные классы, эффективность обучения, интерактивное обучение, адаптивные образовательные технологии.

Введение.

С появлением Интернета образование претерпело существенные изменения, которые повлияли как на методы обучения, так и на подход к преподаванию в учебных заведениях. Информационные технологии (ИТ) открывают новые горизонты для обучения, предоставляя доступ к огромному количеству информации. Системы онлайн-обучения, интерактивные образовательные программы, виртуальные классы — это лишь малая часть инноваций, которые меняют представление о том, как должно происходить обучение. Однако вместе с этими новыми возможностями приходят и новые проблемы.

Целью данного исследования является анализ влияния информационных технологий на процессы обучения и формирования образования. В исследовании рассматриваются не только положительные аспекты применения ИТ в образовании, но и потенциальные негативные последствия, возникающие в результате этих изменений.

Актуальность влияния информационных технологий на процессы обучения и образования остается высокой в современном мире. Эти исследования углубляются в то, как ИТ могут повысить качество образования, сделав его более доступным и эффективным. Также стоит отметить, что в условиях пандемии COVID-19 дистанционное обучение стало неотъемлемой частью образовательного процесса. Такие исследования

также помогают раскрыть проблемы, связанные с использованием технологий в образовании. В целом, информационные технологии играют ключевую роль в современном образовании, делая его более доступным, интересным и эффективным для всех участников.

Влияние информационных технологий на процессы обучения и образования.

Информационные технологии оказывают существенное влияние на все сферы человеческой жизни, и образование не является исключением. В наше время становится все более очевидным, что применение информационных технологий несет в себе огромный потенциал для улучшения качества обучения и доступности знаний.

Информационные технологии позволяют преодолеть географические и временные ограничения, позволяя получать образование в любое время, находясь в любой точке планеты. Онлайн-курсы, электронные учебники и платформы дистанционного обучения сделали образование более доступным [1]. Это особенно актуально в период глобальной пандемии, когда учебные заведения вынуждены были пересмотреть свои подходы и перейти на онлайн-формат обучения, обеспечивая тем самым непрерывность образовательного процесса.

С использованием ИТ появилась возможность изучать материалы в интерактивном режиме, что стимулирует активное участие и повышает эффективность обучения. Возможность использования мультимедиа, виртуальной и дополненной реальности, симуляций и игровых элементов делает процесс обучения более интересным и эффективным, для всех возрастов.

Информационные технологии позволяют адаптировать образовательные программы и материалы под индивидуальные потребности каждого человека. Автоматическое тестирование и анализ данных помогают определить уровень знаний и разработать индивидуальные образовательные программы. Благодаря этому можно изучать материалы в своем собственном темпе, уделять больше времени сложным темам и выстраивать свое обучение [1].

Плюсы и минусы использования информационных технологий в образовании.

Цифровое образование создает новые возможности для обучения. Появляются возможности для персонализированного обучения, возникают новые модели сотрудничества, становится шире спектр инновационных и привлекательных для учащихся стратегий обучения. Но кроме очевидных плюсов современных технологий в образовании, есть и минусы — «подводные камни», с которыми сталкиваются педагоги при внедрении [2].

Положительными моментами при использовании ИТ в образовании являются глобальный доступ к знаниям; интерактивность и адаптация (ИТ позволяют создавать интерактивные задания, адаптированные к индивидуальным потребностям студентов); эффективность и экономия времени (использование ИТ позволяет оптимизировать учебный процесс, сокращая время на выполнение заданий и обратную связь между преподавателем и студентами) [2,3].

Негативными моментами при использовании ИТ в образовании являются некачественные источники информации; информационная перегрузка учащихся (избыток данных служит причиной снижения качества мышления, проблема заключается не в применении ИТ в образовании, а именно в том, как их используют); неравенство доступа (учащиеся не имеют равного доступа к технологическим ресурсам); отрицательное влияние на развитие коммуникативных навыков учащихся и социальное взаимодействие [2,3].

Заключение.

Использование информационных технологий в процессе обучения – это, безусловно, качественный прорыв в образовании. Благодаря таким технологиям становится возможным шире, нагляднее, интерактивно и современно представлять учебный материал

учащимся. С применением ИТ в образовании появилась возможность обучаться дистанционно, что весьма актуально в нынешнее время. Однако практическая реализация многих идей далека от совершенства, и о качестве получаемого таким способом образования сегодня говорить не приходится – оно слишком отличается (в худшую сторону) от традиционных форм. Причина тут не в самих технологиях, а в способах их применения.

Не стоит забывать, что технологии (хоть могут быть и эффективными), но это всего лишь инструмент. Технологии не предназначены для замены педагога, скорее, идея заключается в создании такой среды обучения, которая позволит переключить организацию учебного процесса с «театра одного актера» на сотрудничество и продуктивную учебную деятельность.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Влияние информационных технологий на образование и самообразование [Электронный ресурс]. URL: <https://dzen.ru/a/ZXK5Idr1YTmj2yME> (дата обращения: 12.03.2024).

2. Плюсы и минусы использования современных технологий в образовании [Электронный ресурс]. URL: <https://industryart.ru/plyusy-i-minusy-ispolzovaniya-sovremennyx-texnologij-v-obrazovanii/> (дата обращения: 31.03.2024).

3. Современные технологии в образовании и их влияние на учебный процесс [Электронный ресурс]. URL: <https://blog.rosdiplom.ru/rd/pubdiplom/view.aspx?id=1529> (дата обращения: 13.04.2024).

УДК 378

TALIS КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА УЧИТЕЛЯ И ОБУЧЕНИЯ

М.И. Уралова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. В данной статье речь пойдет о вопросах TALIS как средства развития профессионализма учителя и обучения, об их специфических особенностях, об изучении деятельности, опыта учителей и руководителей школ через TALIS.

Ключевые слова: TALIS, учитель, исследование, руководитель школы, профессиональное развитие, опрос.

TALIS-крупнейшее международное исследование, оценивающее деятельность учителей, условия труда и среду школьного образования. Цель исследования-предоставить достоверные, своевременные и сопоставимые данные с целью переосмысления образовательной политики и выявления новых инициатив по развитию для создания эффективных условий обучения и образования для стран-участниц. Исследование позволяет выразить мнение директора школы и учителей на национальном и международном уровнях. Координатором проекта является Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР). Национальный координатор исследования TALIS в Казахстане АО «Информационно-аналитический центр» Министерства образования и науки. В апробации исследования по Казахстану приняли участие 30 директоров школ и 600 учителей, отобранных случайным образом. Основное исследование было проведено в апреле 2018 года с участием 200 директоров школ и 4000 учителей. Ожидается, что

результаты исследования, которые будут опубликованы в июне 2019 года, позволят внести свой вклад в повышение статуса педагогического корпуса страны, критикуя многие страны, участвовавшие в прошлых этапах TALIS[1].

Большинству из нас необходимо взаимодействовать с учителями как минимум на двух этапах нашей жизни: сначала как ученику, а затем как родителю. Поэтому неудивительно, что общества во всем мире часто проявляют большой интерес к профессии учителя и ее развитию. Действительно, немногие профессии обсуждаются, изучаются и пересматриваются так же, как преподавание, особенно те, которые не являются практикующими. Но учителя, в свою очередь, также инвестируют в общество, которому они служат: 90% из них говорят, что возможность внести свой вклад в общество и повлиять на развитие детей была важной причиной стать учителем, согласно международному исследованию ОЭСР по обучению и обучению.

Талис пытается прислушаться к голосам учителей и руководителей школ на политическом уровне. В опросе учителя задаются вопросом о трудовой жизни в школе, от школьной среды до того, как они взаимодействуют со своими коллегами, до их участия в практике преподавания и устойчивого профессионального развития. TALIS также включает в себя опыт руководителей школ, их роль в реализации школьной политики, их опасения по поводу школьных ресурсов, а также их собственное профессиональное развитие и обучение.

После первых двух циклов TALIS в 2008 и 2013 годах результаты третьего цикла исследуют уровень профессионализма в обучении и то, насколько учителя рассматривают свою профессию как актуальную и привлекательную карьеру. В TALIS 2018 профессионализм анализируется с учетом пяти столпов: знаний и навыков, необходимых для обучения; предполагаемой репутации профессии; карьерных возможностей; культуры сотрудничества между учителями; уровня профессиональной ответственности и самостоятельности учителей и руководителей школ [2].

Какие методы используют учителя в классе и как это изменилось?

Во время обычных занятий в странах, участвующих в TALIS ОЭСР, широко используются методы, направленные на управление классом и обеспечение ясности преподавания, причем не менее двух третей учителей часто полагаются на эти методы. Однако практика, включающая когнитивную активность учащихся, встречается редко (т. е. заставляет учащихся оценивать информацию и использовать знания для решения проблемы), несмотря на то, что они обладают высоким потенциалом влиять на обучение учащихся. Только около половины учителей придерживаются такой точки зрения.

Школы, похоже, осознают ценность инновационного обучения в ответ на проблемы 21 века. Подавляющее большинство учителей и руководителей школ говорят, что их школы открыты для инновационных практик и имеют возможность их реализовать. В TALIS по странам ОЭСР 78% учителей и их коллег сообщают, что помогают друг другу реализовывать новые идеи. Однако учителя и учителя тысячелетия в Европе мало что сообщают о такой открытости инновациям.

Как учителя и их классы менялись с течением времени?

Средний возраст учителей в странах ОЭСР, участвующих в TALIS, составляет 44 года, но между странами существуют значительные различия. В ряде стран преподаватели стареют за последние пять-десять лет, есть несколько примеров увеличения возраста в период с 2013 по 2018 год. В ближайшие годы эти страны столкнутся с проблемой привлечения и подготовки многих новых учителей. Что касается классной среды, то с 2008 года отношения между учениками и учителями улучшились во многих странах: 95% учителей согласны с тем, что ученики и учителя обычно хорошо ладят друг с другом. Однако 14% директоров сообщают о постоянных попытках запугивания или запугивания среди своих учеников. С 2013 года количество таких инцидентов сократилось в ряде стран, но увеличилось в других [3].

Недавние изменения в миграционных потоках повлияли на состав класса. Почти треть учителей в странах ОЭСР в TALIS сообщают, что по крайней мере 1% учащихся являются беженцами, а 17% учителей сообщают, что не менее 10% учащихся работают в школах, в которых они являются мигрантами.

Девяносто пять процентов руководителей школ считают, что их учителя должны понимать, что дети и молодежь имеют много общего с людьми в разных культурах. Что касается политики школьного разнообразия, подавляющее большинство школ в странах ОЭСР и странах, входящих в TALIS, где многонациональный состав учащихся включил глобальные проблемы в учебную программу, а также учит своих учеников, как бороться с этнической и культурной дискриминацией-80% учителей сообщают, что работают в школах, где это происходит [4].

В каком профессиональном развитии участвуют учителя и директора школ и как они к этому относятся?

Среди учителей и директоров в странах и экономиках ОЭСР, участвующих в TALIS, часто бывает участие в каком-либо обучении без отрыва от работы: более 90% учителей и директоров приняли участие как минимум в одном мероприятии по повышению квалификации за год до TALIS. Участие во внешкольных курсах и семинарах - одна из самых популярных форм повышения квалификации учителей: в таком обучении участвует более 70%. Однако только 44% учителей участвуют в обучении, основанном на взаимном обучении и построении сетей, хотя совместное обучение является одним из аспектов обучения, который Учителя TALIS считают наиболее эффективным. Действительно, учителя сообщают, что профессиональное развитие, основанное на способах сотрудничества и совместного обучения, является одним из наиболее эффективных для них [3].

Восемьдесят два процента учителей сообщают, что обучение положительно повлияло на их педагогический опыт. Учителя, которые сообщают об участии в таком эффективном обучении, также демонстрируют высокий уровень самооэффективности и удовлетворенности работой.

Таким образом, большинство учителей имеют высокую мотивацию, потому что они присоединились к своей профессии, чтобы влиять на развитие детей и молодежи или вносить более широкий вклад в общество. Эффективное обучение учителей может помочь раскрыть их скрытый потенциал, будучи полезным как для учителей, так и для студентов.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Открытый университет Казахстана/ / введение в образование:глобализация и сравнительное образование. Книга-лекция. 2-6б. 2022г
2. Об утверждении Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023 – 2029 годы.Постановление Правительства РК от 28 марта 2023 года №248
3. Об утверждении профессионального стандарта» Педагог". Приказ и. о. министра просвещения РК от 15 декабря 2022 года № 500.
4. Коско, Н. И Мур, р. (2003) игра на сайте: почему физическая среда важна в игровой работе. Доклад, представленный на 14-м ежегодном собрании по игровому образованию и человеческому развитию: теоретическая игровая работа, Эли, Великобритания.

ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАНУ СИНДРОМЫН ЖЕҢУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

А.Б. Шарипова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Эмоционалды интеллект (EI) - бұл адамдарға өз эмоцияларын, сондай-ақ басқа адамдардың эмоцияларын тануға мүмкіндік беретін әлеуметтік интеллект. EI сонымен қатар адамның ойлауы мен іс-әрекетін бағыттау үшін эмоцияларды пайдалану қабілеті ретінде де анықталады. EI адамдарға стрессті жеңуге және эмоционалды жанудың алдын алуға көмектесетін құрал болып саналады. Эмоционалды жану - бұл эмоционалды сарқылумен, иесізденумен және жеке жетістіктердің төмендеуімен сипатталатын психологиялық синдром. Эмоционалды жану жеке адамдар мен ұйымдар үшін, әсіресе педагогтер сияқты жоғары сұранысқа ие мамандықтар үшін жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Педагогтер өз жұмысында көптеген қиындықтар мен талаптарға тап болады, мысалы, білім беру жүйесіндегі өзгерістер, оқушылардың әртүрлілігі және ресурстардың жетіспеушілігі. Бұл қиындықтар олардың мотивациясына, өнімділігіне және әл-ауқатына әсер етуі мүмкін. Сондықтан педагогтерге эмоциялар мен күйзелістерді тиімді басқару үшін EI дағдыларын дамыту және жетілдіру маңызды болып табылады. Бұл жұмыс педагогтер арасындағы EI және күйіп қалу туралы әдебиеттерге шолу жасауға және білім беру мекемелерінде EI деңгейін арттырудың кейбір стратегияларын ұсынуға бағытталған. Мақалада келесі тақырыптар талқыланады: (1) EI тұжырымдамасы; (2) EI мен эмоционалды жанудың арақатынасы; (3) зерттеу жүргізудің әдістемелік принциптері; және (4) EI жақсартудың және педагогтер арасында эмоционалды жану синдромын азайтудың салдары мен ұсыныстары.

Түйін сөздер: Эмоционалды интеллект, эмоционалды жану синдромы, жеке ресурстар, әдістемелік принциптер

Психология ғылымының дамуындағы әрбір тарихи кезең өзінің басымдықтары мен проблемаларымен, зерттеу объектілерінің танымалдылығының әртүрлі деңгейлерімен сипатталады. Қазіргі уақытта шетелдік психологияда эмоционалды интеллектті зерттеуге деген қызығушылық артып келеді. Теориялық тұрғыдан эмоционалды интеллект ұғымы аффективті және интеллектуалдық процестердің бірлігі идеясын көрсетеді. Тәжірибе тұрғысынан бұл құрылым адамның өмірі мен қызметінің әртүрлі салаларындағы жетістіктерін зерттеуге байланысты жасалды. Эмоционалды интеллект ұғымын қолданудың болашағы мен негізділігі психологияның әр түрлі салаларында орындалған әр түрлі еңбектерде көрсетілген.

Осылайша, Cooper, Sawaf [2], Goleman [3] және басқалардың зерттеулерінде эмоционалды интеллект адам өмірінің сәттілігінің негізгі факторы ретінде қарастырылады, кейбір еңбектерде психикалық және физикалық денсаулықтың алғышарты ретінде түсіндіріледі. Жалпы, зерттеушілер эмоционалды интеллекттің жоғары деңгейі просоциалдық және басқа да жағымды мінез-құлықтың алғышарты болып табылатынын, ал оның дамуының төмен деңгейі әлеуметтік бейімделудің әртүрлі формаларымен байланысты екенін бірауыздан мойындайды.

Американдық психологтар Майер, Саловой және Карузо [9] эмоционалды интеллектті тұлғаның маңызды психологиялық ресурсы ретінде қарастыруға болады деген теориялық ұстанымды тұжырымдады, оның дамуы, бір жағынан, адамның оңтайлы жұмыс істеуіне ықпал етеді, конструктивті және өзара өнімді тұлғааралық қатынастарды орнату, ал екінші жағынан, жеке тұлғаның бұзылуының және әлеуметтік бейімделудің әртүрлі

нысандарының қаупін азайтады. Алайда, эмоционалды интеллект мәселесін зерттеудегі бұл аспект әлі де ғылыми дамуды алған жоқ.

Кәсіби іс-әрекет процесінде тұлғаның бұзылуының бір түрі-жұмыс барысында қарқынды және эмоционалды қаныққан тұлғааралық қарым-қатынас нәтижесінде пайда болатын эмоционалды жану синдромы. Jennett, Harris, Mesibov [4], Chang [1] және басқа ғалымдардың зерттеу деректеріне сәйкес, педагог мамандығының өкілдері эмоционалды жану синдромына ең сезімтал және оның зардаптарынан ең аз қорғалған. Осыған байланысты педагогтер арасындағы эмоционалды жану синдромын жеңу мәселесі, оның даму қаупін барынша азайтатын факторларды анықтау оның дамуының қазіргі кезеңіндегі педагогикалық психология үшін маңызды мәселелер болып табылады.

Сонымен қатар, соңғы зерттеулерге талдау жасалды (Laueremann, König [5], Mérida-López және Extremera [7], және т.б.) эмоционалды жану синдромын жеңу мәселелерін зерттеуге сәйкес қазіргі психологияның бірқатар проблемалық бағыттарының қиылысында әзірленген және оқшауланған ресурстық тәсіл қалыптасып жатқанын көрсетеді. Осы бағыт аясында өмірдің мағыналылық деңгейі, өзін-өзі тану деңгейі, ішкі жан дүниесі, жетістіктер мен сәтсіздіктерге сындарлы көзқарас, өзін-өзі жоғары бағалау және т.б. сияқты жеке ресурстардың рөлі. эмоционалды жану синдромын жеңу кезінде зерттелді. Сонымен бірге, Майер, Робертс, Барсад жүргізген зерттеу нәтижелерін талдау [6] эмоционалды интеллекттің адаптивті және стресстен қорғайтын функцияларын көрсетеді. Сонымен қатар эмоционалды интеллекттің кәсіби қызметтегі тұлғаның өзін-өзі тану факторы ретіндегі орнын негіздейтін Salovey, Grewal [4], зерттеу нәтижелерін талдау эмоционалды интеллектті эмоционалды жану синдромын жеңу үшін жеке ресурстар жүйесінің маңызды элементі ретінде қарастыруға болатындығын растауға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, ғылыми әдебиеттерге шолу көрсеткендей, эмоционалды интеллекттің басқа жеке ресурстармен байланысы, оның жеке компоненттерінің педагогтер арасында күйіп қалу синдромын жеңудегі орны мен рөлі туралы сұрақтар іс жүзінде зерттелмеген.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі эмоционалды интеллектті эмоционалды жану синдромын жеңудің жеке ресурсы ретінде қарастыру мүмкіндігін теориялық және эксперименттік негіздеуде ғана емес, сонымен қатар осы негізде педагогикалық ұжымдағы күйіп қалу синдромының алдын алу мен түзетудің психологиялық бағдарламаларын әзірлеуде де жатыр. Басқаша айтқанда, тандалған тақырыптың маңыздылығы ғылыми білімнің даму тенденцияларымен де, әлеуметтік практиканың қажеттіліктерімен де анықталады. Жоғарыда айтылғандардың барлығы зерттеу тақырыбын таңдауды анықтады.

Жалпы, зерттеудің мақсаты эмоционалды интеллектті жану синдромын жеңудегі маңызды жеке ресурс ретінде қарастыру мүмкіндігін және оны педагогтер арасында дамыту қажеттілігін негіздеу болып табылады. Зерттеу нысаны-психологиялық құбылыс ретіндегі эмоционалды интеллект. Зерттеу пәні, тиісінше, эмоционалды интеллекттің жану синдромын жеңуге және оның педагогтер арасында дамуына арналған басқа жеке ресурстар жүйесіндегі орны мен рөлі болады.

Зерттеу нәтижелері психологиялық практиканың әртүрлі салаларында практикалық қолдануды таба алады: психологиялық тәрбие, кеңес беру, психопрофилактикалық және психокоррекциялық жұмыс. Оларды педагогтар арасында жану синдромының қаупін азайту және олардың кәсіби қызметінің тиімділігін сақтау мақсатында білім беру жүйесінің психологтары мен психологиялық қызметтерінің жұмысында, сондай-ақ жеке тұлғаға бағытталған бағдарламаларды әзірлеуде, педагогтерді кәсіби даярлау, қайта даярлау және біліктілігін арттыру қолдануға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Chang, M. L. (2009). An appraisal perspective of teacher burnout: Examining the emotional work of teachers. *Educational psychology review*, 21, 193-218.

2. Cooper, R. K., & Sawaf, A. C. (1997). *Executive EQ: Emotional intelligence in leadership and organization* (No. 658.409 C7841c Ej. 1 000003). GROSSET.
3. Goleman, D. (2011). The brain and emotional intelligence: New insights. *Regional Business*, 94-95.
4. Jennett, H. K., Harris, S. L., & Mesibov, G. B. (2003). Commitment to philosophy, teacher efficacy, and burnout among teachers of children with autism. *Journal of autism and developmental disorders*, 33, 583-593.
5. Lauermaun, F., & König, J. (2016). Teachers' professional competence and wellbeing: Understanding the links between general pedagogical knowledge, self-efficacy and burnout. *Learning and Instruction*, 45, 9-19.
6. Mayer, J. D., Roberts, R. D., & Barsade, S. G. (2008). Human abilities: Emotional intelligence. *Annu. Rev. Psychol.*, 59, 507-536.
7. Mérida-López, S., & Extremera, N. (2017). Emotional intelligence and teacher burnout: A systematic review. *International Journal of Educational Research*, 85, 121-130.
8. Salovey, P., & Grewal, D. (2005). The science of emotional intelligence. *Current directions in psychological science*, 14(6), 281-285.
9. Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 9(3), 185-211.

ӘОЖ 371.39

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

М.Н. Атем, У.Қ. Шонгайова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Аңдатпа. Ойын барысында баланың жеке басының қасиеттері қалыптасады, ойын айналадағы болмысты бейнелейді және өзін-өзі жүзеге асыруға ұмтылатын дамушы тұлғаға бағытталған. Жаңа білім стандарты бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы қойып отыр. Ойынның қатысымдық қызметін балаға шынайы күрделі адамдық қатысым аясына енуге мүмкіндік беретін дерегі айқын көрсетеді. Ойынның диагностикалық қызметі педагогқа баланың әр қырынан: интеллектуалдық, шығармашылық, эмоционалдық және т.б. көрінуін диагностикалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар ойын – баланың өз күшін нақты сезінетін, өзін-өзі бағалау, еркін әрекеттегі мүмкіндіктерін танытын, өзін-өзі көрсету аймағы болып табылады. Мақалада дидактикалық ойындар оқушылардың тұлғалық белсенділігін қалыптастыру құралы ретіндегі рөлі сипатталған.

Түйін сөздер: тұлға теориясы, оқыту, ойын технологиясы, дидактикалық ойындар.

Заман мен уақыт талабы білім беру жүйесіндегі еліміздің ертеңін тәрбиелеу үдерісіне жаңаша бағыт, соңғы серпілістер мен шығармашылық негіздегі педагогикалық ізденістерді қажет етуде. Жеке тұлға феномені алға шығып, қатаң бәсекелестік дәуірде өзінің білімі мен біліктілігін таныта алар дарынды да талапты жеке тұлға тәрбиелеу міндеті жалпы білім беретін мектептердің білім мазмұны мен оқыту үрдісіндегі басты мақсатқа айналды. Бұл мақсатқа жетуде баланың жеке басы ерекшеліктерін ескеру ұстанымы мен оқытуды жеке тұлғаны дамыту тұрғысында ұйымдастыру мәселелері үлкен мәнге ие. Оқушыға қатысты бұл мәселенің дұрыс шешілуі педагогиканың және психологияның өзекті бір саласы оқу іс-әрекетінің қаншалықты деңгейде іске асуымен бірлікте қаралады. Әр мектептің оқу іс-әрекеті әр оқушының қызығушылығы мен қабілеттілігін анықтау,

оның дамуына, әлеуметтік бағдарға бейімделу қабілеттілігі мен қоғамдағы табысты іс-әрекетін қалыптастыруға бағытталған. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңында білім беру жүйесінің міндеті ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау екендігі айтылған [1].

Тұлға іс-әрекетіндегі белсенділік қоғамда жеке адам мен оның жеке ойының дамуынан көрініс береді. Жеке тұлғаның белсенділігі - белсенділіктің әлеуметтік және психикалық түрі, жеке тұлғаның мінезінде аса айқын көрінетін белгілі бір іс-әрекетке бағыттылығының қарқындылығы деген анықтамаға ие [2]. Тұлға белсенділігін бірнеше түрге бөліп қарастыруға болады. Олар: тұлғаның әлеуметтік белсенділігі; танымдық белсенділігі және психикалық белсенділігі. Дәл осы тұлға белсенділігін, оның ішінде бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық белсенділігін дамытудағы дидактикалық ойындардың әсері мол. Жеке тұлғаның дамуы мен жалпы білімнің қалыптасуында бастауыш білім берудің алар орны орасан. Бастауыш білім арқылы жалпы білімнің іргетасы қаланары хақ. Сол себепті де Қазақстан Республикасының білім беру тұжырымдамасында «Білім беру үлгісіне орта білім беру деңгейінің өте жоғары болуы тән. Бұл ең алдымен барынша байыпты бастауыш мектеп арқылы жүзеге асырылады» – делінген [3]. Осыған орай, тұлғалық қасиеттерді дамытуда бастауыш сыныпта оқылатын пәндердің мазмұнына түрлі жаңартылған технологиялар мен әдістерді ендіру үрдісі қарқынды жүруде.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында көрсетілгендей, білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі принциптерінің бірі – әрбір адамның зияткерлік дамуын, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, оның барлық деңгейдегі білімге қол жетімділігін қамтамасыз ету және жеке адамның білімдарлығын ынталандыру және дарындылығын дамыту болып табылады. Ал, білім беру жүйесінің негізгі міндеттерінің бірі – жеке адамның шығармашылық, рухани және күш-қуат мүмкіндіктерін дамыту, ой-өрісін байыту, оларда адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыра отырып, дара ерекшеліктерін дамытуға жағдай жасау [1].

Оқу іс-әрекеті барысында тұлға белсенділігін дамытуда ойынды пайдаланудың тиімділігі мәселелері А.Е. Әбілқасымованың, И.Б. Бекбоевтің, Ә.К. Қағазбаеваның, Л.Т. Искакова, А.М. Мұбаракөв, Д. Рахымбек, М. Есмұхан, Е.Ж. Смағұлов, М.Ө. Мұсабеков, Ғ.Ө. Баймадиева, Ж.Т. Билялова, С. Елубаевтың, М.Ж. Ахметовтың, А. Оразалиевтің және тағы да басқа зерттеушілердің еңбектерінде көрініс тапқан.

Ойын – іс-әрекеттің бір түрі. Мұның елеулі орны нәтижесінде емес, оның барысында. Ойын әрекетінің ерекшелігі ол оқушыларды психологиялық қысымнан арашалайды. Ойын балалардың күш-қуатын, ақыл-ойын, мінез-құлқын тәрбиелеуге қызмет етеді. Оқу үрдісінде ойын оқытудың әрі формасы, әрі әдісі де болып табылады, сол себепті ойын әрекеті оқытушы мен оқушының іс-әрекетінің бірлескен, өзара байланысты технологиясының дидактикалық категориясы ретінде де қарастырылады. Педагогтер ойын үстінде бала санасын дамыту, тәрбиелеу, оқыту қатар жүргізіледі, оны бала белсенділікпен және асқан ыждахаттылықпен қабылдайтындықтан ойындарды оқу үрдісінде міндетті түрде енгізу жайлы айтады. Психологтер мен педагогтер ойын мәселесіне өз назарын аударғанымен, тек ХІХ ғасырдың аяғында ғана ойын арнайы зерттеу пәніне айналды. К. Гроосқа дейін итальян оқымыстысы Д. Колоцца балалар ойыны туралы материалдарды жүйеге келтіріп, ойынның педагогикалық, психологиялық маңызын ашуға әрекет жасады. Ал ғалым-психологтар К. Гроос, Э. Клапаред, А. Диваев, Р. Гаупп, Н. Виноградов, В. Вахтерев және т.б. ойын теориясын құрастырды және ойын мәселесін көтеріп, іс-әрекеттің маңызды түрі ретінде оның теориялық, әдіснамалық негізін ашты. С.Л. Рубинштейннің пікірінше, ойын негізінде адамның барлық психикалық қабілеттері қалыптасады, баланы ересек өмірге дайындайды. Ойын арқылы бала қоршаған ортамен қарым-қатынас жасайды.

Ойын көп қырлы, сондықтан зерттеушілер әр түрлі жақтардан қаралады. Ойынды түрлі ғалымдар төмендегідей түсіндіреді:

- белсенділіктің негізгі түрі (П.П. Блонский);
- белсенді оқу және тәрбие формасы (Е.С. Махлах, М.Г. Яновская);
- дербес ойын іс-әрекеті (А.С. Спиваковская, Н.В. Самоукин);
- шығармашылық процестерді дамудың тәсілі (Ю.К. Бабанский, Л.С. Выготский);
- танымның ерекше пішіні (формасы) (Д.Б. Эльконин);
- сөйлеу қызметтің дамуы құралы (К.В. Мальцево, Г.С. Швайко) сөйлеу;
- өздігінен тәрбие, бекітудің құралы (Д.В. Менджерицкая, И.Б. Первин).

Ойын технологиясы – оқу-тәрбие міндеттерін шешуге бағытталған әр түрлі ойындарды қолдануды көздейтін дидактикалық жүйелер [4]. Педагогикалық ойындар технологиясы дегеніміз — педагогикалық жұмысты ойын түрінде ұйымдастырудың әдістері мен тәсілдерінің жиыны. Ойын түріндегі жұмыстар сабақ үстіндегі қолайлы деген жағдайларда пайда болып, оқушыларды қызықтырушы құрал ретінде қолданылады. «Ойын» технологиясының мақсаты – оқушыларға жаңа білім-білік дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз ету, зерттеу жұмыстарына бағыттау. Ойын арқылы оқыту технологиясы – балама варианттарды таңдап алу негізінде қойылған міндеттерді шешу біліктерін қалыптастыратын әр түрлі ойындарды қолданудың жүйесі. Ойынның мазмұны логикалық ойға құрылып, адам бойында адамгершілік қасиеттерді қалыптастыруға ықпал тигізеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңы // Халық кеңесі, 2007.
2. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын - Павлодар: "ЭКО" ҒӨФ. 2006. - 482 б. [ISBN 9965-808-85-6](#)
3. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.
4. Сардарова Ж.С. Дамытушы компьютерлік ойындардың дидактикалық мүмкіндіктері 6-10 жас аралығындағы оқыту процесінде. пед. ғыл. канд. ...дис.-Алматы, 1996. -169б.
5. Наркұлова Б.А. Қазақ тілі сабағында дидактикалық ойындарды қолдану әдістемесі (5-сынып материалдары бойынша). пед. ғыл. канд. ...дис. -Алматы, 2006. -172б.
6. Керімбаева Р.Қ., Жиеналиева Р.Д. Бастауыш сыныпта ұлттық-дидактикалық ойындарды пайдалану. //Қазақстан мектебі. -2006.-№10.-Б. 24-25.

ӘОЖ 004.9

SMART EDUCATION ШЕҢБЕРІНДЕ «WEB ПЛАТФОРМАДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУ» КУРСЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ОРТАСЫН ҚҰРУДАҒЫ АРТЫҚШЫЛЫҚТАР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР

М.Д. Сабитаева, Ш.К. Ележанова

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Бұл мақалада «Веб-платформадағы электронды оқыту» курсы үшін Smart білім беру аясында ақпараттық ортаны құрумен байланысты артықшылықтар мен

мәселелер қарастырылған. Заманауи әлемде оқыту үшін онлайн платформаларды пайдалану өзекті бола түсуде. Smart білім беру аясында «Веб-платформадағы электронды оқыту» курсы платформаларды сәтті қолданудың бір мысалы болып табылады.

Түйін сөздер: Smart білім беру, e-learning, веб-платформа, ақпараттық орта.

Қазіргі әлемде білім беруде елеулі өзгерістер орын алуда. Ақпараттық технологияның дамуы оқытудың жаңа мүмкіндіктерін тудырады, оны қолжетімді, интерактивті және тиімді етеді. Білім беруді дамытудың перспективті бағыттарының бірі – онлайн платформаларды пайдалану. Мақалада авторлар Smart білім беру курсы үшін ақпараттық ортаны құрудың артықшылықтарын сипаттайды, олар мыналарды қамтиды: білім берудің қолжетімділігі, оқуға жеке көзқарас, оқытудың интерактивтілігі және көрнекілігі, үлгерімді бақылау мүмкіндігі, оқу шығындарының төмендеуі. Авторлар сонымен қатар Smart білім беру курсының ақпараттық ортасын құру кезінде туындауы мүмкін қиындықтарды атап көрсетеді: жоғары сапалы оқу материалдарын әзірлеу, студенттерге техникалық қолдау көрсету, студенттерді материалды өз бетінше оқуға ынталандыру, ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету. Сондай-ақ мақалада платформаның функционалдық сипаттамасын, курсты әртүрлі оқу орындарында пайдалану мысалдарын, мұғалімдер мен студенттердің курс туралы пікірлерін қамтитын Smart білім беру курсын пайдалану тәжірибесі берілген. Бұл тақырыптың өзектілігі бірнеше негізгі факторлармен анықталады:

1. Онлайн білім берудің өсіп келе жатқан танымалдығы:

Ыңғайлылық: Онлайн платформаларда оқыту әлемнің кез келген нүктесінен және тәуліктің кез келген уақытында қолжетімді.

Қолжетімділік: Интернеттегі білім беру дәстүрлі білімге қарағанда әлдеқайда қолжетімді.

Даралау: Онлайн платформалар әр оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделе отырып, оқытуды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Интерактивтілік: Онлайн оқыту дәстүрлі оқытуға қарағанда интерактивті және көрнекі болуы мүмкін.

2. Білім сапасын арттыру қажеттілігі:

Жаңа міндеттер: Қазіргі қоғам білім деңгейіне барған сайын жоғары талаптар қояды.

Жаңа технологиялар: Онлайн платформаларды пайдалану оқу үдерісіне жаңа технологиялар мен оқыту әдістерін енгізуге мүмкіндік береді.

Даралау: Онлайн платформалар оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді, бұл оны тиімдірек етеді [1].

3. Барлығына қолжетімді және сапалы білім беру қажеттілігі:

Инклюзия: Онлайн білім беру мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін білім алуға қолжетімді етеді.

Теңсіздікті азайту: онлайн білім беру білімге қол жеткізудегі теңсіздікті азайтуға көмектеседі.

Адам ресурстарын дамыту: Онлайн білім беру елдің кадрлық әлеуетін дамытуға көмектеседі.

4. Білім беру қызметтері нарығын дамыту:

Жаңа мүмкіндіктер: онлайн платформалар білім беру саласында жаңа бизнес мүмкіндіктерін ашады.

Бәсекелестік: Интернеттегі білім берудің танымалдылығы білім беру қызметтері нарығындағы бәсекелестіктің артуына әкеледі.

Инновация: Онлайн платформалар білім берудегі инновацияларды алға жылжытады.

5. Smart білім беру курсының ерекшеліктері:

Инновациялық тәсіл: Smart білім беру курсына заманауи ақпараттық технологиялар негізінде оқытудың инновациялық әдістері қолданылады.

Практикалық бағыт: Курс қазіргі жағдайда жұмыс істеуге қажетті практикалық дағдыларды алуға бағытталған.

Кең аудитория: Курс студенттерді де, біліктілігін арттырғысы келетін мамандарды да қызықтыруы мүмкін.

Кесте 1. Smart білім беру курсы үшін ақпараттық ортаны құрудың артықшылықтары

1. Білімнің болуы	<ul style="list-style-type: none"> - Географиялық және уақыттық кедергілерді жою: Тренинг әлемнің кез келген нүктесінен, тәуліктің кез келген уақытында қолжетімді. - Қосымша: Мүмкіндігі шектеулі адамдар басқалармен тең дәрежеде білім алуға қол жеткізе алады. - Төмендетілген оқу ақысы: Студенттер көлікке, тұруға және дәстүрлі біліммен байланысты басқа да шығындарға ақша жұмсамайды.
2. Оқытуға жеке көзқарас	<ul style="list-style-type: none"> - Оқытуды жекелендіру: Студенттер өздеріне ең қызықты және пайдалы материалдарды таңдай отырып, өз қарқынымен оқи алады. - Бейімделген оқыту: Жүйе әр оқушының жеке ерекшеліктеріне бейімделе алады, оған тиісті күрделілік деңгейіндегі тапсырмалар мен жаттығуларды ұсына алады. - Кері байланыс: Студенттер тапсырмалары бойынша лезде кері байланыс алады, бұл оларға оқу курсы өзгертуге мүмкіндік береді.
3.Тренингтің интерактивтілігі және көрнекілігі	<ul style="list-style-type: none"> - Мультимедиялық материалдарды пайдалану: Бейне, аудио, инфографика және басқа да материалдар оқу процесін қызықты әрі тиімді етеді. - Интерактивті жаттығулар мен тапсырмалар: Студенттер тек теорияны оқып қана қоймай, алған білімдерін практикада қолдана алады. - Симуляциялар мен ойындар: Модельдеу мен ойындарды пайдалану студенттерге зерттелетін тақырыпқа еніп, оны жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді.
4. Прогресті бақылау мүмкіндігі	<ul style="list-style-type: none"> - Тапсырмаларды автоматты түрде тексеру: Жүйе студенттердің тапсырмаларын автоматты түрде тексере алады, бұл мұғалімдердің басқа тапсырмаларға уақытын босатады. - Орындалу барысын бақылау: Мұғалімдер әрбір студенттің үлгерімін қадағалап, қажет болған жағдайда көмек көрсете алады. - Оқыту нәтижелерін талдау: Жүйе оқушылардың оқу нәтижелерін талдап, жақсартуды қажет ететін салаларды анықтай алады.
5. Оқыту шығындарының төмендеуі:	<ul style="list-style-type: none"> - Оқу материалдарына жұмсалатын шығындардың төмендеуі: Ақпараттық ортаны құру үшін оқулықтар мен басқа материалдарды басып шығару сияқты шығындар талап етілмейді. - Инфрақұрылымдық шығындарды азайту: Сабақтарды өткізу үшін оқу кабинеттерін және басқа үй-жайларды жабдықтаудың қажеті жоқ. - Төмендетілген әкімшілік шығындар: Жүйе студенттерді тіркеу және бағалау сияқты көптеген әкімшілік тапсырмаларды автоматтандыруы мүмкін.

Кесте 2. Smart білім беру курсының ақпараттық ортасын құрудағы қиындықтар

1. Жоғары сапалы оқу материалдарын әзірлеу қажеттілігі	<ul style="list-style-type: none"> - Интерактивті және көрнекі материалдарды жасау: Мұндай материалдарды әзірлеу көп уақыт пен қаржылық шығындарды талап етеді. - Материалдарды әртүрлі аудиторияларға бейімдеу: Материалдар студенттердің әртүрлі деңгейлері мен оқу мәнерлеріне бейімделуі керек. - Материалдардың жаңа болуын қамтамасыз ету: Ғылым мен техниканың соңғы жетістіктерін көрсету үшін материалдар үнемі жаңартылып отыруы керек.
2. Студенттерге техникалық қолдау көрсету	<ul style="list-style-type: none"> - Компьютер мен Интернетке қол жеткізу: Барлық студенттердің компьютер мен Интернетке қол жеткізу мүмкіндігі жоқ, бұл олардың оқу мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін. - Компьютерлік дағдылар: Ақпараттық ортаны тиімді пайдалану үшін студенттерде компьютерде негізгі дағдылар болуы керек. - Техникалық қолдау: Мәселелер туындаған жағдайда студенттерге техникалық қолдау көрсету қажет.
3. Оқушыларды материалды өз бетінше оқуға ынталандыру	<ul style="list-style-type: none"> - Өзін-өзі тәрбиелеу: Онлайн ортада оқу студенттерден жоғары тәртіпті және мотивацияны талап етеді. - Өз бетінше жұмыс істей білу: Студенттер материалды өз бетінше оқып, тапсырмаларды орындай алуы керек. - Кері байланыс және қолдау: Оқушылар мұғалімдер мен басқа студенттердің кері байланысы мен қолдауын қажет етеді.
4. Ақпараттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету	<ul style="list-style-type: none"> - Жеке деректерді қорғау: Студенттердің жеке деректерін қорғауды қамтамасыз ету қажет. - Кибершабуылдардан қорғау: Ақпараттық орта кибершабуылдардан қорғалуы керек. - Авторлық құқықтарды сақтау: Ақпараттық ортадағы материалдарды пайдалану кезінде авторлық құқық сақталуы керек.
5. Мұғалім рөлін өзгерту қажеттілігі	<ul style="list-style-type: none"> - Мұғалім репетитор ретінде: Онлайн ортада мұғалім лектор емес, репетитор ретінде әрекет етеді. - Оқытудың жаңа әдістерін әзірлеу: Мұғалімдерге желілік ортаға бейімделген оқытудың жаңа әдістерін әзірлеу қажет. - Біліктілікті арттыру: Мұғалімдер өздерінің біліктілігін арттыруы керек

Smart Education курсы оқыту үдерісін ыңғайлы және тиімді ететін кең ауқымды функцияларға ие онлайн платформа негізінде жүзеге асырылады:

Оқытуды басқару жүйесі (LMS): Платформа онлайн курстарды құруға және басқаруға, сондай-ақ студенттердің үлгерімін бақылауға мүмкіндік береді.

Мазмұн жасау құралдары: Мұғалімдер мәтіндер, бейнелер, аудиолар, презентациялар және тесттер сияқты әртүрлі оқу материалдарын жасай алады.

Интерактивті құралдар: Платформа форумдар, чаттар, вебинарлар және виртуалды зертханалар сияқты әртүрлі интерактивті құралдарды ұсынады.

Бағалау құралдары: Мұғалімдер тесттер, тапсырмалар және жобалар сияқты әртүрлі құралдарды пайдалана отырып, оқушылардың білімі мен дағдыларын бағалай алады.

Талдау жүйесі: Платформа мұғалімдерге оқушылардың оқу нәтижелері туралы егжей-тегжейлі аналитиканы ұсынады, бұл оларға оқу барысын реттеуге мүмкіндік береді.

Smart Education курсы әртүрлі оқу орындарында қолданылады, соның ішінде:

Мектептер: Курс математика, жаратылыстану, тілдер және гуманитарлық ғылымдар сияқты әртүрлі пәндерді оқыту үшін қолданылады.

Университеттер: Курс бакалавриат және магистратура курстарын оқыту үшін пайдаланылады.

Қосымша білім: Курс ересектерге жаңа дағдылар мен білімдерді үйрету үшін қолданылады.

Корпоративтік оқыту: Курс компания қызметкерлеріне жұмыстарына қажетті жаңа дағдыларды үйрету үшін қолданылады.

Курс туралы оқытушылар мен студенттердің пікірлері:

Smart Education курсы пайдаланатын мұғалімдер келесі артықшылықтарды атап өтеді:

Ыңғайлылық пен пайдаланудың қарапайымдылығы: Платформа мұғалімдерге де, студенттерге де оңай.

Мүмкіндіктердің кең ауқымы: Платформа оқу үдерісін тиімдірек ететін мүмкіндіктердің кең ауқымын ұсынады.

Оқушылардың үлгерімін бақылау мүмкіндігі: Мұғалімдер әрбір студенттің үлгерімін бақылай алады және қажет болған жағдайда көмек көрсете алады.

Оқушылардың оқуға деген ынтасын арттыру: Оқушылар интерактивті құралдар мен бағалау жүйесінің арқасында оқуға ынталанады.

Smart Education курсына тіркелген студенттер келесі артықшылықтарды атап өтеді:

Қол жетімділік: Курсты әлемнің кез келген нүктесінен, тәуліктің кез келген уақытында алуға болады.

Жеке әдіс: Студенттер өз қарқынымен оқып, өздеріне қызықты материалдарды таңдай алады.

Интерактивтілік: Курс әртүрлі құралдарды қолдану арқылы интерактивті және қызықты.

Тиімділік: Курс үлгерімді бақылау және кері байланыс алу мүмкіндігінің арқасында тиімді [2].

Smart білім беру курсы мұғалімдерден де, студенттерден де оң пікірлер алады. Курс әртүрлі оқу орындарында қолдануға болатын тиімді оқу құралы болып табылады. Жоғарыда айтылғандарға қоса, Smart білім беру курсы үнемі дамып, жетілдіріліп жатқанын атап өткім келеді. Платформа әзірлеушілері үнемі жаңа мүмкіндіктерді қосып отырады, бұл курсты пайдаланушылар үшін одан да тартымды етеді. Осылайша, Smart білім беру курсы дамудың үлкен әлеуеті бар болашағы зор оқу құралы болып табылады.

Қорытындылай келе, Smart білім беру курсының ақпараттық ортасын құру білім беруді дамытудың перспективалық бағыты болып табылады, ол білім сапасын арттыруға және оның қолжетімді болуына ықпал етеді. Smart білім беру әртүрлі жастағы адамдарды және студенттерді оқытудың тиімді құралы бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Крылов Д.А. Виртуальное образовательное пространство как инновационная составляющая техногенной образовательной среды вуза // Современные наукоемкие технологии. 2016. № 9. С. 118–123.
2. Кузнецова М.и., Соколов и. п. электрондық оқытудың тиімділігін бағалаудағы үлкен деректерді талдау // академиялық шолу. – 2022. – № 4. - Б.67-76.
3. Білім берудегі инновациялар туралы жаһандық есеп. Smart Education: Трендтер, қиындықтар және перспективалар. - Лондон: ЭдТек, 2024. – 320 б.

**СЕКЦИЯ №5 ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ИНДУСТРИЯСЫ:
ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ
СЕКЦИЯ №5 ИНДУСТРИЯ ТУРИЗМА И УСЛУГ: СОВРЕМЕННОЕ
СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ
SECTION №5 TOURISM AND SERVICES INDUSTRY: CURRENT STATE,
PROBLEMS**

ӘОЖ 908:338.48 (045)

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИСТІК САЛАСЫН БАСҚАРУ
ЖҮЙЕСІ**

А.С. Айдарбаева, А.А. Али

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Қазіргі уақытта туризм саласы орташа қарқынмен дамып жатыр, ұлттық ауқымда әлеуметтік-экономикалық әсері болмашы. Қазақстан Республикасына туристік ағындарды ұлғайту мақсатымен тосқауылдарды төмендету және саланы стратегиялық жоспарлау арқылы саланың әлеуетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау керек.

Қазақстан туризмінің статистикасының көрсеткіштерін қалыптастыруда туристік инфрақұрылым нысандарының қызметінің көрсеткіштері маңызды рөл атқарады, олар: нысандардың саны, олар қызмет көрсеткен келушілердің саны, көрсетілген қызметтер көлемі. Сондай-ақ туристік инфрақұрылым кәсіпорындарының көрсеткіштері сала ретінде туризмнің елдің ЖІӨ не үлесін есептеу кезінде маңызды.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының туристік саласын басқару жүйесі қарастырылады. Мақалада негізі қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік қолдау мәселелері мен шетелде туризмді мемлекеттік қолдау, статистикалық есеп жүйесі талқыланады.

Түйін сөздер: туризм, туристік сала, басқару, жүйе, статистика, мемлекеттік қолдау, туристік ағын, инфрақұрылым, кәсіпкерлік, құқық.

Туризм (франц. tourisme, tour – серуендеу, жол жүру) — адамның бос уақытында негізінен айтқанда жұмыстық, не мәлім міндеттік мәжбүрлеумен емес, туысшылаумен емес, өз еркінше көңіл көтеру мен демалу үшін, тәуекел жасау үшін, көріп қызықтау үшін, яғни субъективті рухани қажеттілік бойынша басқа бір жерге ерікті саяхаттап, серуендеп баруы. Жақын жердегі қысқа мезетті орындалатыны — серуен делінсе, алыс жерге аттанған ұзақ мерзімдісі — саяхат делінеді.

«Туризм әлемдік экономикада басты рөлдің бірін атқарады. Дүниежүзілік туризм ұйымының (ДТҰ) деректері бойынша ол әлемдегі жалпы ұлттық өнімнің оннан бір бөлігін, халықаралық инвестицияның 11 пайыздан астамын ұстайды, әлемдік өндірістің әрбір 9-шы жұмыс орнын туризм қамтамасыз етеді.

Туризмнен түскен табыс мұнай, өнімдері және автомобиль экспорты табысынан кейін тұрақты 3-ші орында келеді. Мұндай оң үрдіс жаңа мың жылдықтың бас кезінде де ұсақталады деп күтілуде. Әлемдік туристік рыноктың дәстүрлі аудандары өзінің рекреациялық сыйымдылығының шегіне іс жүзінде жеткендіктен, туризмнің өсуі туристер баратын жаңа аумақтар есебінде басым дамитын болады. Осыған байланысты, Қазақстанның әлемдік туристік рынокта өзінің лайықты орнын табуға бірегей мүмкіндігі бар.

Дүниежүзілік туризм ұйымының болжамы бойынша XXI ғасырда туристік индустрияның өсуі артады және 2020 жылы әлемдегі туристік саяхаттар 1,6 миллиард бірлік құрайды. [1]

Қазақстанның көркем табиғаты да, жылдың төрт мезгілін өз ерекшелігімен көрсететін ауа райы да елімізде туризм саласын қалыптастыруға сай келеді. Қазіргі таңда мемлекетіміз тарапынан ұсынылып жатырған сандаған гранттық жобалар арқылы қолдаулар туризм саласын дамытуға үлкен мүмкіндіктер тудырып отырғанын баса көрсеткеніміз жөн. Салмақты да жүйелі жоба бағдарламалар мазмұнында қамтылған ұсыныстар мен пікірлер туризмді экономиканың жетекші салаларының біріне айналдыруға барынша тырысуда.

Елімізге келетін туристерге құр жарнама арқылы соншалықты әсері болады деп ашып айту қиын. Табиғат тамашалап, ерекшелігі бар жерлерді аралау үшін жағымды пікір ғана емес, туристерге өз елдерінде бола бермейтін ерекше жағдай мен көңіл күйлер тудырып, мол мүмкіндік жасау қажеттілігі баса айтылуда.

Туризм – әлемде дамуы жағынан, табыс әкелуі ерекшелігімен алда келе жатқан ауқымы кең сала. Әлемде туризм саласымен ғана дамып, байып елдің ішкі және сыртқы экономикасын қалыптастырып отырған мемлекеттер бар. Атап айтқанда, Еуропа елдері, Оңтүстік Америка, Шығыс Азия және теңіз, мұхиттармен шектесіп жатқан аралтекес мемлекеттер.

Біздің елімізде туризм дамудың даңғыл жолын іздеген, ізденген және енді қарқын алып келе жатқан сала. Өзге мемлекетке елімізді таныстыруда табиғат тамашаларымыз ғана емес, мәдениетіміз, әдебиетіміз, тарихымыз, сауатты құрылған жүйелі бағдарлама басты орында тұрады.

«Еліміздегі туризм саласын қалыптастыруға және дамытуға географиялық картасы да, орналасу аумағы да, табиғаты да сай келеді. Арысы мұнаймен, құмды даламен шектесетін, берісі Арқа, Алтай, Алатау, Тарбағатай тауларымен шектесетін елдің орталығы да, солтүстігі де ең керемет байлыққа байып жатыр. Ол, әрине, орманды алқаптар» [1].

Қазақстанға туристердің келу үрдісі жалғасып жатыр. Елімізге келетін туристердің, жиһанкездердің айтуынша Алматы, Астана, Көкшетау, Ақтау және қаншама мың жылдық тарихы бар Түркістан қаласы Қазақстандағы ең керемет туристік қалалар қатарына жатады.

Бұдан өзге елдің туристік және мәдени дамыған қаласы ретінде Шымкент, Тараз қалаларын да атап өтеді. Туристік саланың дамуы тек бір табиғат ортасымен шектелмейді. Инфрақұрылымдық салалар бойынша дамыған, мәдени ошағы кең, қонақжайлығы және көз тартатын жәдігерлерімен де ерекшеленеді.

Елдің туристік саласын дамыту үшін көптеген бағдарламалар қолға алынды. «Жасыл әлем» түсінігі тек қана таза ауа, таза қала емес, сонымен қатар туристік бағытты дамытуға арналған бірден-бір құндылық. Қазақстандағы туризмнің дамуы – елдің ішкі экономикасының өсуіне әсер етеді. Сондықтан әрбір ел азаматы өз қаласының, ауданының осы саладағы мехнизімін құрып, дамытуға үлес қосуға міндетті.

Қазақстанда соңғы жиырма жылда туризм саласында мемлекет саясатының негізгі бағыттары айтарлықтай өзгерді: өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басында туризм саласындағы саясат жүргізілмеді, ал 2000-шы жылдары оның көптеген мәселелерін шешуде көмек көрсетіле бастады.

Саланы дамытудың біріктірілген міндеті келесідей тұжырымдалған: 2023 жылға қарай елдің ЖІӨ құрылымында туризм саласы шамамен 8%-ды құрауы тиіс.

Ол үшін туристік саланы дамытуды мемлекеттік басқарудың келесі элементтері қалыптастырылды: «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, онда туристік қызметтің құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдық негіздері анықталған; әлемдік туристік нарық жүйесіне кіріктірілген жоғары тиімді, бәсекеге қабілетті туристік саланы құру бағдарлары Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі тұжырымдамасында

анықталған; Қазақстан Республикасының 2025 жылға дейінгі стратегиялық даму жоспары шеңберінде туризм қызметтің экспортқа бағытталған басым бағыттарының бірі ретінде анықталған; Туристік саланы дамыту жұмысына орталық және жергілікті атқарушы органдар, салалық және кәсіпкерлік қауымдастықтар, қоғамдық ұйымдар, сарапшылық қауымдастық қатыстырылған; ұлттық туристік брендті жылжыту және ішкі және кіру туризмі дамыту бойынша ұлттық компания құрылды.

«2017 жылы қабылданған Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы, жоғары тиімді және бәсекеге қабілетті туристік саласын қалыптастыру үшін бірыңғай институционалды, әдіснамалық, ұйымдық негізді қалыптастырды» [1].

«Министрліктің құрамында туризмді дамыту бойынша, дамыған мемлекеттердің озық тәжірибесі бойынша жеке мекеме «KazakhTourism» ҰК» АҚ ұлттық кеңсесі құрылды, онда ұлттық туристік беделді арттыру және жылжыту бойынша жұмыс жүргізіліп келеді. Қазақстан Республикасының Үкіметі Астананың инфрақұрылымын және Щучинск-Бурабай курорттық аймағын дамыту бағдарламаларын қабылдады, электрондық визалар ендіріліп жатыр, шамамен 65 ел азаматтары үшін туристік мақсаттарда Қазақстанға визасыз кіру құқығы берілді, ҚХР мен Үндістан азаматтары үшін 72 сағаттық визасыз режим енгізілді» [2, 58].

Сонымен бірге, бүгінгі күні туризм индустриясы 30 астам салалармен жанасады, бұл салалар дербес әрекет етеді және туризмнің дамуына олардың қосқан үлестері жеткіліксіз. Осыған орай, туристік саланың қалыптасуына ең үлкен әсер ететін көптеген жанама салалардың қызметін шоғырландыру және қаржылық, адами, инфрақұрылымдық және институционалды ресурстардың ЖІӨ-де туризмнің үлесін ұлғайтуға үйлестірілуін қамтамасыз ету керек [3, 69].

Қазіргі уақытта кәсіпкерлік қызметті мемлекеттік қолдау мәселелері ҚР Кәсіпкерлік кодексінің, сондай-ақ Қазақстан Республикасының Салық кодексі «Арнайы экономикалық Аймақтар туралы» Қазақстан Республикасының Заңы, «Мемлекеттік жекешелік әріптестік туралы» Қазақстан Республикасының Заңы сияқты жеке заңнамалық актілер шеңберінде регламенттеледі.

ҚР Кәсіпкерлік кодексінің 91 бабына сәйкес, жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау деп Қазақстан Республикасында жеке кәсіпкерлікті дамытуды ынталандыру, кәсіпкерлік бастаманы іске асыру үшін қолайлы құқықтық, экономикалық жағдайлар жасау жөніндегі мемлекеттік шаралар кешені түсініледі.

Қазіргі уақытта Қазақстанда туризм бойынша деректерді толық талдау үшін қалыптасқан көрсеткіштердің тізімін кеңейту қажет. Туризм статистикасы одан әрі жетілдіру мақсатында басқа елдердегі дерек көздерді пайдалану арқылы индикаторлар тізімін кеңейту керек. Бұл қызметтер МСМ Туризм индустриясы комитетімен бірлесіп, бұл арқылы елге кірушілерге қосымша уақыт жүктемесін жоятын процессті автоматтандыру арқылы шетелдік азаматтар Қазақстан Республикасының мемлекеттік шекарасын өткен кезде деректерді кеңейту мүмкіндігін бірлесіп қарастыруы қажет. Мүмкіндіктер: шықпалы туризмнің жоғары әлеуетіне ие елдерге жақын орналасу (Ресей, Қытай); бірегей жергілікті туристік өнімдерді әзірлеу; өңірлерді дамытуда мемлекеттің белсенді қатысуы, оның ішінде туристік және көліктік-логистикалық инфрақұрылымды жайластыру есебінен; коммуникациялар және өнімдерді тарату саласында заманауи технологияларды пайдалану.

Қауіптер: көршілес елдердің ұқсас туристік өнімдері; іскерлік сапарлар көлеміне күшті тәуелділік; көлік қатынасының баяу дамуы (ауа, жер үсті); жаңа әлемдік және өңірлік дағдарыстар.

Қазақстан қызық оқиғалы, МІСЕ, оқиғалық, ойын-сауық, аңшылық, тарихи-мәдени, медициналық, экологиялық, этнографиялық, балалар-жасөспірімдік туризм және т.б. сияқты бағыттар бойынша жаңа өнімдерді дамытудың жоғары әлеуетіне ие. Осыған орай

туристер, бизнес және инвесторлар үшін отандық туристік дестинациялардың тартымдылығын арттыру бойынша күрделі жүйелі және кешенді шаралар қолдану қажет.

Туризмнің қазіргі таңда бүкіл әлемдегі табысы жоғары салалардың бірі екендігін айқын. Туризмнің жоғары сапада қызметі елдегі халықтың тұрмысын жақсартудағы, экономикалық қуатты арттырып, жұмыссыздықты азайтуға деген тигізетін үлесі ерекше зор. Біздің елімізде табиғаты керемет мекендер, сәулеті көркем қалалар, асқар таулар, нулы, сулы жерлер, қорықтар біршама бар. Мемлекетіміз жер аумағы бойынша әлем елдерінің арасынан 9 - орынды алады. Осынша кең-байтақ жердің туристер қабылдауға жер көлемі жағынан да, табиғаты жағынан да мүмкіндігі мол.

Туристер шақыруға сұранып тұрған қаншама археология, тарих және сәулет ескерткіштері бар елімізде. Жалпы Қазақстан аумағында 12 ұлттық табиғи парк және 10 қорық бар.

Қазақстан - табиғи емдік ресурстарды белсенді қолдану бағытында емдік-сауықтыру туризмінің өзі де ауқымды жүйе болып саналады. Ыстық бұлақтар, емдік қасиеті бар батпақтар, климат секілді ресурстар арқылы кеңінен танылған. Қазақстанда қымыз терапиясы, минералды суларды пайдалану қолданылады.

Қазақстан Дүние жүзі туристік ұйымының мүшелігіне 1993 жылы енген.. Қазақстанда туризмнің барлық түрін дамытуға жағдай жеткілікті, еліміздің әр өңірінің ауа райы бір-бірінен өзгеше болып келеді және бұл жағдай Қазақстанда жыл бойы туризм шаруашылығын жүргізуге өте тиімді. «Қазақстан аумағында Бурабай, Баянауыл, Марқакөл, Катонқарағай, Қарқаралы, Алатау, Хан Тәңірі баурайы, Түлкібас, Шарын шатқалы, Сақ қорғаны, Маңғыстау түбегі сияқты ғажайып жерлер де, Қожа Ахмет Ясауи кесенесі, Айша бибі, Арыстан баб кесенесі сияқты тарихи мұралары да көп. Шыңға шыққысы келетін немесе тауға өрмелеуді қалайтын туристтерді қамтамасыз етуге Қазақстанның мүмкіндігі мол. Мәдениет, салт-дәстүр тұрғысынан, қазақ ұлтының бай салт-санасымен, дәстүрімен, ұлттық ойындарымен де қонақтарға керемет әсер қалдыруға болады» [4].

Қорыта келе, жоғарыда берілген нақты фактілер, көрсеткіштер Қазақстан туристік саласында атқарылар ауқымды жұмыстар ел экономикасын көтеріп, жеткілікті мөлшерде әлеуметтік жағдайымызды реттеп алатын мүмкіндік беретіндігіне дәлел бола алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы, 1998 VIII том

<https://www.ncste.kz/kz/gosprogramma-razvitiya-obrazovaniya-do2025goda-obnovlenie-uchebnyix-programm,podderzhka-nauki-elektronnoe-ent>

2. Абдикаримова М.Н., Имангулова Т.В., Расулова С.К., Пестова А.А. Сервисная деятельность в индустрии туризма и гостеприимства. Учебное пособие / Алматы: КазАСТ, 2018 192с.

3. Имангулова Т.В., Бектеньярова А.Р., Омаров Қ.Халықаралық туризм географиясы. Оқу құралы / Алматы: КазАСТ, 2018-204 б.

4. <https://bilim-all.kz/article/14988-Qazaqstandagy-turizm-salasy>.

USING DIDACTIC RESOURCE ON INNOVATIVE ONLINE PLATFORM TO TECH ELEMENTARY ENGLISH LEARNERS

R. Chabok

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Annotation. This study finds online platforms with engaging lessons can improve English learning for elementary students. Students of all styles benefited, from visual learners enjoying multimedia to kinesthetic learners thriving on interactive exercises. Even challenges like technical difficulties were overcome, showcasing students' resilience and agency in shaping their learning. The study emphasizes the need for educators to embrace technology that caters to diverse learners and fosters a more dynamic and inclusive classroom experience.

Key words: Online platform; Didactic resource; Elementary English learners; Gamified lessons; Diverse learning styles; Engagement; Adaptability; Resilience; Digital empowerment; Sociocultural considerations; Personalized learning; Inclusive learning; Technology integration; 21st-century learners.

Abstract. This study explores the integration of a didactic resource on an innovative online platform for English instruction in elementary schools. A qualitative approach was employed, involving 30 purposively selected participants. Thematic analysis revealed three key themes: heightened engagement through gamified lessons, adaptability to diverse learning styles, and resilience in overcoming challenges. The study aligns with contemporary educational philosophies, emphasizing personalized and inclusive learning experiences. Challenges, met with resilience, underscore the agency of students in shaping their educational journey. Sociocultural considerations highlight the importance of tailoring educational technologies to cultural contexts. The imperative for educators to embrace technology for dynamic and engaging learning environments resonates, aligning with the evolving needs of 21st-century learners. The study extends an ongoing call for educational innovation in the digital age.

Introduction

In the dynamic landscape of education, the integration of technology has become a pivotal force, transforming traditional pedagogical approaches. This seismic shift not only impacts how educators disseminate content but also heralds a new era of interactive and dynamic learning experiences for students, as evidenced by the findings of prominent educational researchers. According to a study by Anderson and Dron (2011), technology integration in education not only enhances student engagement but also fosters collaborative and constructivist learning environments [1].

This article embarks on a comprehensive research journey, drawing inspiration from the work of pioneers such as Mishra and Koehler (2006), who introduced the Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK) framework. TPACK highlights the intricate interplay between technology, pedagogy, and content knowledge, emphasizing the need for educators to seamlessly integrate these elements for effective teaching. Grounded in the theoretical underpinnings of TPACK, our exploration delves into the integration of a didactic resource on an innovative online platform for teaching English to elementary school students [2].

To fully grasp the significance of our investigation, we must contextualize our study within the broader spectrum of existing research. Research by Warschauer (2010) underscores the transformative potential of online learning in language education, emphasizing the importance of considering sociocultural factors in the integration of technology. This aligns with our quest to navigate the scholarly seas and identify those who have navigated similar waters before us [3].

In traversing the scholarly seas, the work of scholars such as Chai, Hong, and Teo (2009) provides valuable insights into the patterns woven by their predecessors in the realm of technology-enhanced language learning. Their research sheds light on the challenges and opportunities presented by online platforms, guiding our understanding of the multifaceted landscape we aim to explore. By surveying the existing research landscape, we not only gain historical perspectives but also lay the foundation for assessing the distinctiveness and contribution of our study [4].

The identification of the specific population under scrutiny aligns with the methodological considerations outlined by Creswell (2014) in his seminal work on research design. In this research, the sampling strategy, influenced by Creswell's principles, is a deliberate choice aimed at targeting a specific demographic within the vast expanse of elementary school students. A carefully selected subset of 30 participants has been chosen to represent the broader population, echoing Creswell's emphasis on the importance of purposive sampling in qualitative research [5].

To answer critical inquiries and traverse the labyrinth of language acquisition, our research objectives align with the empirical investigations conducted by researchers such as Hsu and Ching (2012). Their work focuses on the practical implications of integrating online platforms into language education, offering a roadmap for understanding the complexities surrounding our research question. The fundamental inquiry, shaped by the research question as a guiding beacon, aligns with the rigorous and empirical approaches advocated by educational researchers [6].

The justification for this research is grounded in the urgent need to adapt teaching methodologies to meet the evolving needs of 21st-century learners, as emphasized by the work of Siemens (2005). With the global surge in online education, understanding the effectiveness of specific didactic resources on innovative platforms becomes not just a pursuit of knowledge but a mission to enhance the quality of education, echoing the sentiments of renowned scholars in the field [7].

However, acknowledging the boundaries within which this study operates, in alignment with the recommendations of Johnson and Onwuegbuzie (2004), is equally important. Delimitations serve as the guardrails, confining the research to a well-defined scope, ensuring a focused and manageable investigation without losing sight of the overarching goal [8].

As we cast our gaze toward the horizon, anticipating potential limitations in line with the insights from Yin (2018), we recognize that addressing these challenges head-on is essential for ensuring the robustness and validity of the study's findings. Challenges may range from the adaptability of students to online platforms to potential biases in the selection of didactic resources, areas that will be systematically explored and documented throughout the research process [9].

The journey into the integration of didactic resources on innovative online platforms for teaching English to elementary school students is positioned within the broader scholarly discourse, as indicated by the comprehensive literature review conducted. By meticulously examining the experiences and outcomes of the selected 30 participants, we aim to contribute substantively to the ongoing discourse at the intersection of education and technology. The confluence of online learning and language education holds immense potential, and our exploration seeks to harness this potential to inform and enhance the pedagogical practices employed in elementary classrooms.

As we embark on this intellectual voyage, guided by the research question and fueled by the commitment to advancing educational methodologies, we invite readers to join us in this exploration. Together, we will delve into the intricacies of online language learning, scrutinizing the impact of innovative platforms and didactic resources on the development of English language skills in our young learners. The chapters that follow will unveil the methodologies employed, the data collected, and the analysis conducted, providing a comprehensive view of our research endeavor. This journey is not merely an academic pursuit but a collective effort to shape the future of language education for elementary school students in an ever-evolving digital landscape,

supported by the rich tapestry of research insights woven by scholars who have paved the way before us.

Methods

Participants:

In this qualitative study, we engaged a carefully selected group of 30 elementary school students, representing a diverse cross-section of demographics to ensure a comprehensive exploration. Employing purposive sampling, we intentionally crafted a cohort that encapsulated various socio-economic backgrounds, linguistic abilities, and learning styles. This deliberate selection aimed to capture the complexity and richness of experiences within the context of integrating a didactic resource on an innovative online platform for English language instruction.

Procedure:

The ethical underpinning of our research was paramount, and thus, informed consent was meticulously obtained from both participants and their guardians. The research design embraced a multi-faceted approach, encompassing in-depth interviews, extensive observations, and a meticulous analysis of artifacts. The intervention phase witnessed the active involvement of students in the online platform and didactic resource over a predetermined period, ensuring a holistic and nuanced exploration of their evolving experiences.

To further enrich our understanding, we incorporated elements of participatory action research, allowing participants to contribute actively to the research process. This iterative approach facilitated a dynamic interaction between researchers and participants, unveiling layers of insight that may have remained undiscovered in a more traditional research paradigm.

Data Analysis:

For the analytical phase, we adopted a thematic analysis approach. Recognizing the multifaceted nature of our dataset—comprising interview transcripts, detailed observational notes, and artifacts—we sought to unravel emergent patterns and themes systematically. Through a meticulous coding process and iterative refinement, we aimed to construct a comprehensive narrative that authentically represented the diverse dimensions of the participants' experiences.

Given the participatory nature of our research, member checking was incorporated, allowing participants to review and provide feedback on our preliminary findings. This not only contributed to the validation of our interpretations but also empowered participants by actively involving them in the knowledge co-creation process.

Results

Theme 1: Engagement and Interactivity

The synthesis of the innovative online platform with the didactic resource fostered a notable surge in participant engagement. Dynamic elements such as gamified lessons and collaborative exercises emerged as transformative components, injecting the learning environment with interactivity and vibrancy. These findings align with contemporary research emphasizing the potential of technology-enhanced pedagogy to captivate and sustain student interest.

Theme 2: Varied Learning Styles

The study unveiled a rich tapestry of diverse learning styles among participants, underscoring the adaptability of the platform. Multimedia resources resonated with visual learners, while interactive quizzes and discussions catered to the preferences of auditory and kinesthetic learners. This inherent versatility in addressing individual learning needs signifies the platform's efficacy in fostering personalized and inclusive learning environments.

Theme 3: Challenges and Adaptations

While the overarching narrative painted a positive picture, the study acknowledged the presence of challenges, particularly in the realms of technical issues and varying levels of digital literacy. Participants, however, demonstrated commendable resilience. Through collaborative efforts and resourceful problem-solving, they not only navigated challenges but transformed them into opportunities for growth and learning. This adaptive capacity underscores the agency of students in shaping their learning experiences.

Discussion

Integration of Technology and Pedagogy:

The study's findings contribute substantively to the discourse surrounding the fusion of technology and pedagogy, echoing Mishra and Koehler's (2006) TPACK framework. The seamless integration witnessed in our research not only heightened engagement levels but also illustrated the platform's nuanced understanding of diverse learning needs. This alignment with contemporary educational philosophies positions the study at the forefront of discussions on effective pedagogical approaches in the digital age [2].

Empowering Learners in a Digital Landscape:

The outcomes resonate with the foundational ideas of digital empowerment put forth by Siemens (2005). Participants' adept handling of technical challenges underscores a form of digital resilience, a vital skill in navigating the complexities of the 21st-century learning landscape. This empowerment narrative aligns with broader discussions on nurturing students not only as consumers of technology but as active contributors and problem solvers in the digital realm [7].

Sociocultural Considerations:

Warschauer's (2010) emphasis on sociocultural factors in technology integration finds resonance in our study. The diverse learning styles observed underscore the importance of culturally sensitive educational technologies. Tailoring online language learning experiences to cultural and individual contexts emerges as a pivotal consideration, contributing to the ongoing dialogue on fostering inclusivity and cultural responsiveness in educational technology [3].

Limitations and Future Directions:

While celebrating the study's positive outcomes, it is essential to acknowledge and address its limitations. The relatively small sample size and the brief intervention period create opportunities for future research to delve deeper into the long-term impact of such interventions. Additionally, a more expansive exploration of sociocultural influences on online language learning could provide a more nuanced understanding of the complexities at play.

Educational Implications:

The robust findings of this study substantiate the discourse surrounding technology in education, advocating for the fusion of innovative online platforms with didactic resources to enhance language instruction. The positive outcomes underscore the imperative for educators to proactively integrate technology, cultivating dynamic and engaging learning environments in elementary schools. As educators navigate the evolving landscape of education, these insights serve as a guidepost for the effective integration of technology to meet the diverse needs of 21st-century learners.

Conclusion

In conclusion, our investigation into the integration of a didactic resource on an innovative online platform for elementary school English instruction illuminates a transformative landscape in education. The seamless fusion of technology and pedagogy, exemplified by engaging lessons and collaborative exercises, showcases the platform's remarkable capacity to captivate and sustain student interest. The diversity observed in participant profiles and learning styles aligns seamlessly with contemporary educational philosophies emphasizing personalized and inclusive learning experiences. Challenges, met with resilience, underscore the agency of students in shaping their educational journey, contributing to broader discussions on digital empowerment. Sociocultural considerations emphasize the importance of tailoring educational technologies to cultural contexts, fostering inclusivity. While acknowledging study limitations, the imperative for educators to embrace technology for dynamic and engaging learning environments resonates, aligning with the evolving needs of 21st-century learners. This study, far from a definitive endpoint, extends an invitation—an ongoing call to propel educational innovation and excellence in the digital age.

REFERENCES

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80–97.
2. Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge. *Teachers College Record*, 108(6), 1017–1054.
3. Warschauer, M. (2010). *New tools for teaching writing*. Teachers College Press.
4. Chai, C. S., Hong, H. Y., & Teo, T. (2009). Singaporean pre-service teachers' technological pedagogical content knowledge (TPACK): A quantitative study. *Computers & Education*, 53(1), 130–140.
5. Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications.
6. Hsu, L., & Ching, Y. H. (2012). An empirical examination of students' acceptance of e-learning in accounting. *Computers & Education*, 59(3), 1122–1133.
7. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3–10.
8. Johnson, R. B., & Onwuegbuzie, A. J. (2004). Mixed methods research: A research paradigm whose time has come. *Educational Researcher*, 33(7), 14–26.
9. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods*. Sage Publications.

UDC 378.147.2.811.112.2

PRINCIPLES AND APPROACHES TO DEVELOPE COMMUNICATION AND CRITICAL THINKING SKILLS OF 7TH-8TH GRADE STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE CLUBS

U.K. Orynbayeva, E.Sh. Katymgaliev

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Annotation. The article discusses theoretical considerations regarding the enhancement of communication skills and critical thinking among 7th and 8th grade students within an English club setting. It delves into various approaches and principles for assessing the progress in these skills, while also analyzing the factors contributing to their success. The authors outline principles and approaches to address this issue, alongside providing criteria and indicators for evaluating the development of communication skills and critical thinking among students in 7th and 8th grades participating in an English club.

Key words: principle, approach, communication, critical thinking, English club.

The issue of understanding laws, regularities, and principles in learning remains a central topic in pedagogy. While it has been extensively discussed, there's still a lack of clear differentiation between these concepts, with regularities sometimes being conflated with principles, and laws and regularities being equated.

Learning principles, also known as didactic principles, constitute fundamental guidelines that shape the content, organizational structures, and methodologies of the educational process in alignment with its objectives and regularities. These principles serve as overarching directives for utilizing laws and regularities in pursuit of educational goals. Originating from theoretical generalizations of pedagogical practices, they derive from practical experiences and thus regulate teaching activities. Encompassing all facets of the learning process, principles provide a framework for instructional endeavors.

Scholars have long been deeply engaged in justifying teaching principles, with early endeavors in this realm attributed to figures like J.A. Comenius, J.-J. Rousseau, and I.G. Pestalozzi. Comenius, for instance, articulated and rationalized principles such as nature expediency, durability, accessibility, and systematicity. The significance of teaching principles was further emphasized by K.D. Ushinsky. Over subsequent decades, the formulation and enumeration of these principles evolved, involving contributions from various educators such as Y.K. Babansky, M.A. Danilov, B.P. Yesipov, T.A. Ilyina, M.N. Skatkin, G.I. Shchukina, among others. This ongoing evolution is attributed to the incomplete discovery of the objective laws governing the pedagogical process.

A principle serves as a cornerstone or foundation, uniting diverse facts in both theory and practice, while also operating as a guiding directive [1, p.465]. As noted by E.I. Passov, poorly formulated, ambiguous, or inadequate teaching principles can significantly undermine the entire learning process [2, p. 162].

Learning principles serve as foundational concepts guiding the educational process, formulated based on selected conceptual frameworks and corresponding methodological approaches. Foreign methodologists like Larsen-Freeman and S.L. McKay emphasize the significance of linguistic, educational, and psychological aspects in foreign language acquisition [3,4]. These principles exhibit a range of scope and specificity, with some addressing learning broadly, others targeting specific facets of speech activity, and still others pertinent only to particular segments of foreign language learning.

In the period before methodology gained recognition as an independent scientific field, overarching didactic approaches adequately addressed the educational needs of the time. However, as unique patterns emerged in the teaching of foreign languages, it became evident that general didactic methods alone were insufficient for comprehensive learning. A.P. Starkov and P.B. Gurvich delineate between general didactic principles and specific methodological principles in their writings. The latter are further categorized into general methodological principles, which pertain to methodology as a whole, and specific methodological principles, which are applicable within distinct domains of language acquisition [6,7].

The didactic principles governing the teaching of foreign languages are fundamental guidelines that can be applied across various disciplines. Within the framework of general didactic principles, it is essential to acknowledge the pedagogical insights of the eminent humanist educator J.A. Comenius, who viewed didactics as the amalgamation of teaching, upbringing, and educational theory. Comenius devised a set of didactic principles grounded in the natural process of learning. Noteworthy among these principles are relevance, adequacy, visibility, attainability, step-by-step progression, practicality, accessibility, consistency, comprehensiveness, sustainability, depth, consideration of age and individual characteristics, active engagement, initiative, independence in learning, and ethical conduct [8, p. 267].

In foreign and domestic pedagogy there have been repeated attempts to substantiate methodological principles of teaching (E.I. Passov, G. Palmer, V.L. Skalkin); each author offers his own set of principles and their definition [9, 10, 11]. Nevertheless, there is no unambiguous classification of methodological principles in modern foreign language teaching methodology.

In contemporary methodology, the term "teaching principle" typically implies a central role for the teacher in guiding the foreign language learning process, which may seem somewhat contradictory to the humanistic ideals of education. However, the learning process itself is a complex system that involves both teacher and student activities. Nonetheless, organizing this process requires clearly formulated guidelines or principles to serve as the foundation for interaction with students.

Within the educational context, methodological principles play a crucial role in determining the effectiveness of learning and the attainment of educational goals. They assist teachers in structuring the learning process in a manner that enables students to optimize their learning experiences and skill development. Methodological principles of teaching serve as the

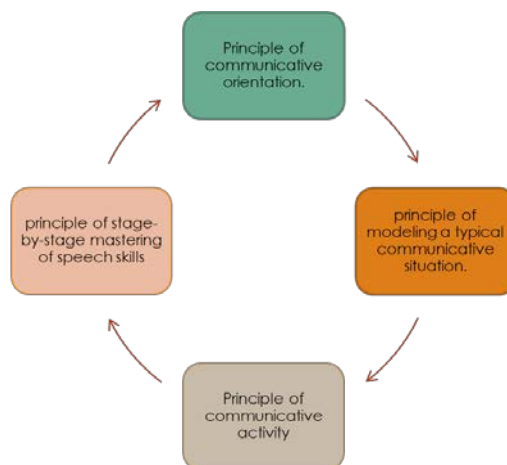
fundamental guidelines that inform the organization and implementation of the learning process. They aid teachers in effectively structuring material, selecting appropriate methods and instructional formats, and ensuring active and high-quality knowledge assimilation by students.

The ongoing evolution of education content in our country is influenced by global trends and powerful factors such as increasing social integration, expanding professional and academic exchanges, and international collaboration in education.

In contemporary theories and methodologies of teaching and education through a foreign language, the emphasis has shifted from mere language acquisition to language education and the holistic development of students' personalities. There's a growing recognition of the importance of studying a foreign language in conjunction with its respective culture. Consequently, foreign languages have gained significance as potent tools for shaping societal intellectual capacity and contributing to national development.

In contemporary foreign language education, several overarching trends are evident, reflecting broader shifts seen in regional practices. These include a shift towards a personality-oriented approach, the implementation of national standards and international proficiency assessment systems, the emphasis on early language instruction, the integration of new teaching technologies such as information and communication technologies, and efforts to enhance teachers' professional qualifications. These trends collectively signify a transition towards a new quality of language education, one characterized by a focus on enhancing overall quality.

The concept of a "principle" holds a central and foundational role in the methodology of teaching foreign languages. Consequently, it has been explored from various perspectives by numerous renowned researchers. Essentially, a principle serves as the fundamental notion, providing the foundational basis within theory, methodology, or science, often taken as an axiom.

The principle of communicative orientation permeates all key stages of organizing language instruction, emphasizing the importance of ensuring that the selected minimum language inventory enables communicative sufficiency, enabling learners to engage effectively in real communication.

Similarly, the principle of communicative activity in modern language teaching methodology underscores the view that foreign language speech should not be taught as an abstract code but as a dynamic psychophysiological activity facilitating the production and comprehension of statements in a foreign language. This approach emphasizes the operational readiness required for engaging in real communication situations. Speakers are tasked with capturing the listener's attention, eliciting a response, and considering both the communication context and the listener's individual characteristics when crafting utterances. Therefore, teaching foreign-language speech also involves imparting specific communicative techniques.

The principle of step-by-step mastery of speech skills dictates that the acquisition of language material and its manipulation in speech occurs gradually, with each stage of education

focusing on a single task or aspect of a speech skill. This progression naturally leads from mastering the form of a foreign language to the ability to convey content using it. This principle guides the differentiation of exercises into training exercises, which focus on skill development, and communicative (speech) exercises, which prioritize practical communication.

The principle of modeling typical communicative situations underscores the intrinsic connection between situations and speech. Language development occurs within the context of situations and is intertwined with them. This principle necessitates that oral speech teaching programs are structured primarily as a sequential series of typical communicative situations, carefully selected and tailored to meet educational, communicative, and didactic requirements. Each topic included in the program should be presented as a collection of specific communicative situations.

The principle of stimulating critical thinking. This principle can be practiced with students in grades 7-8 in English clubs through a variety of methods and techniques. Here are some ways to encourage critical thinking: Asking open-ended questions: Encourage students to ask questions that require analysis and evaluation, not just simple memorization of facts. Support discussions and debates that stimulate reflection. Debate: Organize debates on controversial issues that require students to develop arguments, justify their positions, and analyze opposing viewpoints. Analyzing Authentic Materials: Use authentic texts, articles, videos, or audio recordings to read, watch, or listen to in class. Then discuss the content and help students identify key arguments and logical connections.

Problem Solving: Have students solve problem situations or case studies where they must apply their critical thinking skills to find optimal solutions. Use group work: Provide assignments that require teamwork, sharing of ideas, and collaboration. Group work promotes critical thinking through discussing and analyzing different points of view. Games and activities: Use a variety of games and activities that promote logical thinking, such as puzzles, logic problems, puzzle games, etc. Support metacognitive strategies: Help students recognize and monitor their thought processes, ask questions about ways to solve a problem, evaluate information, and develop strategies for problem solving. Provide reflection: Organize time for discussion and reflection on students' thinking processes. Help them recognize their successes, mistakes, and ways to improve their critical thinking skills.

The principle of unity of thinking and speaking activities implies the increase of cognitive competence level due to the activation of thinking activity and, accordingly, additional cognitive load [12]. The content of this principle makes the teaching methodology more effective compared to the ESP methodology. The main reason for this is the fact that the simulation of communicative situations in ESP does not allow the learner to go beyond language knowledge.

The combination of these methods will help to create a stimulating environment that promotes the active development of critical thinking in learners.

The study of the concept of "principle", the variety of classifications of learning principles, and the conditions for their effective application allows us to conclude that learning principles form a kind of "normative" basis for the educational process. Success in improving the learning process largely depends on the teacher's desire to follow these principles.

The personality-activity approach places the student at the forefront of learning, focusing on their motives, goals, and unique psychological characteristics as an individual. This approach, rooted in the works of L.S. Vygotsky, A.N. Leontiev, D.B. Elkonin, P.Y. Galperin, and V.V. Davydov, acknowledges that the development of the student's personality is paramount. Davydov particularly emphasizes the importance of fostering universal learning actions as the foundation of the educational and developmental process. In higher education settings, the implementation of the activity approach relies on principles such as activity, integrity, minimax, psychological comfort, variability, and creativity to facilitate the holistic development of students.

Speaking about the essence of the personal-activity approach to the organization of the educational process V. I. Zagvyazinsky notes that it (the approach) consists of directing "all

pedagogical measures to the organization of intensive and constantly complex activity, because only through their own activity a person learns science and culture. I. Zagvyazinsky notes that it (approach) consists in the orientation of "all pedagogical measures on the organization of intensive, constantly complicating activity, because only through his own activity a person learns science and culture, ways of cognition and transformation of the world, forms and improves personal qualities" [13].

Consequently, the personal-activity approach allows to realize the concept of personality-oriented education through the development of the activity approach.

The communicative approach is based on the idea that successful language interaction is achieved through communication in the target language. In the communicative approach, real communication and interaction are not only the goal of learning, but also the means by which it takes place.

The communicative approach is a well-designed and vital approach to language teaching and learning because its focus is on communication; and it enhances the learner's communicative competence in using the target language and has a positive effect on motivation [14].

With the advent of the communicative approach, a shift away from traditional lesson formats such as memorization of dialogues and exercises began. This happened because a large part of the total lesson time should now be devoted to speaking practice. "Learning through communication" is the credo of this methodology [15, p. 1].

In the communicative approach, teaching communication fulfills the functions of teaching, cognition, development and education [16]. Communication training is based on situations. Special attention is paid to the creation of a situation as a system of relationships between trainees. Discussion of situations built on the basis of relationships between learners allows making the process of teaching foreign language culture as natural and close to the conditions of real communication as possible.

Situational approach. The situational approach is considered in modern methodology as a linguodidactic strategy for implementing the communicative principle in teaching speaking [17, p.8]. L.S. Bannikova defines a situation as a particular case of speech activity, a form in which speech interaction between people speaking a given language is realized [18, p.63].

E.I. Passov views a situation as a comprehensive system encompassing socio-status, role, activity, and moral dynamics among communication participants. It serves as a foundational structure within the learning process, guiding the organization and presentation of language resources, and facilitating the teaching of communication strategies and tactics. Additionally, Passov distinguishes the teaching-speech situation, which represents the conditions established by the teacher to enable students to perform speech actions aligned with specific communicative objectives. [19, p.40].

Situation is a system of conditions external to a person, a fragment of reality that prompts him/her to perform actions [20, p.137]. Training-speech situation is a way and means of organizing professionally-oriented speech activity of students [21, p.296].

Speaking about the concept of "situationally" it is worth noting the definition of M.S. Ilyin, who believes that situationally is the correspondence between the natural pace of speech and the situation [22, p.29]. Methodologists I.M. Berman and V.A. Buchbinder give the following definition of situativity - it is a quality of speech, its property to reflect the situation by linguistic means [23, p.186].

Situativity represents a unique characteristic of speech, where speech units inherently relate to the context and contribute to creating a potential context within a certain range of semantic and temporal parameters. According to E.G. Asimov's new dictionary of methodological terms and concepts, situativity as a principle asserts that all foreign language teaching occurs within and with the aid of situations.

In our study, we contend that situativity in foreign language teaching necessitates that all spoken interactions in a lesson directly connect to the participants - whether it's the pupil and

teacher, pupil and peer, or their interpersonal dynamics. Situativity involves aligning phrases with the relational context within which the interlocutors operate. It's a fundamental condition for developing speaking skills, as situations serve as stimuli for speech. The essence of situativity underscores the importance of personal individualization, as creating effective situations within the classroom requires a deep understanding of the potential interlocutors, their personal experiences, activity context, interests, emotions, and their role within the collective group.

Scientists E.G. Azimov and A.N. Shchukin believe that speech units in semantic and temporal parameters always correlate with the situation and create a potential context of a certain range. As a consequence, they emphasize meaning, time and situation as components of situationally [24, p.321].

The situational approach to teaching foreign languages encourages students to be attentive to their peers, considering them as "communication partners," fostering teamwork skills and a sense of collaboration. Since language learning typically occurs within a group setting, this approach emphasizes the importance of working together and developing a team-oriented mindset. The learning situation should serve to enhance motivation, sparking learners' interest in the task and instilling a desire to excel in their performance [25, p.39].

In this study, we have organized and structured the principles and approaches to teaching foreign languages by analyzing the contributions of renowned methodologists. Additionally, we have established correlations between these principles and teaching methods that align with a humanistic approach.

REFERENCES

1. Брокгауз Ф.А., Ефрон И.А. Энциклопедический словарь. Современная версия. – М.: Изд-во Эксмо, 2003. – с. 465.
2. Пассов Е.И. Основы коммуникационной методики обучения иноязычному общению. – М.: Русский язык, 1989. – с. 162.
3. Larsen – Freeman, D. Techniques and Principles in Language Teaching. – 2nd edn Oxford: Oxford University Press, 2000. – 252 p.
4. Mc Kay, S. L. Teaching English as an International Language. – Oxford: Oxford University Press, 2002. – 381 p.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2004. – 384 с.
6. Гурвич П.Б. О четырех общеметодических принципах обучения иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2003. – №6. – с. 32 – 37.
7. Старков А.П. Книга для учителя. Часть 3. – Изд-во АСТ, 2004. – 208 с.
8. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения. – М.: 1982. – с. 267.
9. Пассов Е.И. Урок иностранного языка в средней школе. – М.: Просвещение, 1988. – 223 с. 12.
10. Скалкин В.Л. Учебное пособие по английскому языку для слушателей курсов иностранных языков (1 год обучения). Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1967. – 503 с.
11. Palmer Н. Е. The principles of language study. – Yonkers-on-Hudson, New York: WorldBookCompany, 1921. – 196 p.
12. Cummins J. The influence of bilingualism on cognitive growth: A synthesis of research findings and explanatory hypotheses // Working papers on bilingualism. № 9. 1976. P. 1-43.
13. Загвязинский В. И. Теория обучения. Современная интерпретация. — М: Академия, 2001.
14. Richards Jack C. Communicative Language Teaching Today, Cambridge University Press, 2006.
15. Михайличенко Ю.В. Преимущества использования коммуникативных принципов в обучении иностранным языкам // Филология и литературоведение. 2012. – Режим доступа: <http://philology.snauka.ru/2012/10/328> (дата обращения: 20.10.2020).

16. Оганджян Н.Л. Элементы коммуникативной методики обучения английскому языку в средней школе. – Английский язык. – 1 сентября //№6, 2005.

17. Вайсбурд, М. Л. Использование учебно-речевых ситуаций при обучении устной речи на иностранном языке [Текст] / М.Л. Вайсбурд. – Обнинск: Титул, 2001.. С.8.

18. Банникова, Л.С. Методика преподавания иностранных языков и технические средства обучения[Текст] / Курс лекций для студентов 4 курса специальности 1-02 03 06 01 - “Английский язык”, специальности 1-02 03 06 02 - “Немецкий язык”. В трех частях. Часть I. / Л.С. Банникова // – Мин-во обр. РБ. - Гомель: УО “ГГУ им. Ф. Скорины”, 2006. – 82 с.

19. Пассов, Е.И. Коммуникативное иноязычное образование: готовим к диалогу культур [Текст] / Е.И. Пассов. – Минск: Лексис, 2003. – 184с.

20. Азимов, Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) [Текст] / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. - М.: Издательство ИКАР, 2009. – 453с.

21. Ладыженская, Т.А.Педагогическое речеведение. Словарь-справочник [Текст] / Т.А. Ладыженская, А.К. Михальская. — М.: Флинта, 1998 – 334с.

22. Ильин, М.С. О классификации упражнений в речевой деятельности [Текст] / М.С. Ильин. // Иностранные языки в школе. – 1961. - № 5. – С. 29-34.

23. Берман, И.М. Основы методики преподавания иностранных языков [Текст] / И.М. Берман, В.А. Бухбиндер, В. Штраусс. – Киев: Вища школа, 1986. – 334с.

24. Азимов, Э.Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) [Текст] / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – Санкт-Петербург: Златоуст, 1999. – 472с.

25. Китайгородская Б.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам [Текст] / Б.А. Китайгородская. – М.: Академия, 1982. – 154с.

УДК 372.881.111.1

THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM

A.B. Kozhabayeva

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article presents the experience of using various digital educational platforms for distance learning. In connection with the constant increase in the volume of information that students need to accept, the question of how to interest and attract children to a more complete and conscious perception becomes relevant. The use of information and communication technologies helps every teacher in this matter. One of the technologies that is gaining momentum is online educational platforms. Educational platforms allow you to increase interest in the subject being studied, awareness of memorizing information, practice the necessary skills and, most importantly, reduce the level of routine work of the subject teacher.

Key words: distance learning, educational platform, digital educational environment.

Over the past decades, the process of computerization has received the widest application in literally all areas of human activity. In conditions of intensification of various processes, it is difficult to imagine a modern educational organization without its own website, internal corporate network, and constant access to the Internet. On a personal level, the same thing is happening, and the number of Internet users is growing steadily. The development of computer information technologies (IT) contributes to globalization, strengthening international cooperation, increasing trade turnover and providing services online. In our work, information technology is understood as a set of methods and devices used by people to process information, as well as identifying

principles and developing techniques for optimizing education through the analysis of a number of factors that increase educational effectiveness, through the design and application of techniques and materials, as well as through evaluation of the applied methods [1].

Currently, the role of IT is not just great, but colossal. In this regard, it seems relevant to study the prospects and possibilities of using Internet resources for educational purposes - for learning English.

The problem of effective use of computer technologies in the process of teaching and self-study has received quite wide coverage in pedagogical science and in practice. K. McLean, B. Hunter, S. Papert and some other foreign scientists were among the first to address the issue of developing an integrated system of computerized learning. Research has shown that computer technology can be used in all educational disciplines. Russian science also pays great attention to studying the possibilities of computerized learning, especially in teaching foreign languages. For example, E.D. Nosenko, O.P. Kryukova, P.I. Serdyukov et al. note that the use of computer teaching technology acts as a complex factor that stimulates improving the quality of the educational process. The works of teacher-researchers in Russia and abroad (E.I. Dmitrieva, A.G. Oleinik, D. Sadker, P. Slatery, etc.) confirm the hypothesis about the promising nature of computerization of teaching foreign languages, since modern technologies make it possible not only to optimize working methods, but also to improve learning outcomes [2–4].

The methodological basis for our analysis was research into the general pedagogical principles of using computer technology (B.S. Gershunsky, L.P. Ershova, A.A. Kuznetsova), new information technologies for teaching (E.S. Polat, I.V. Robert, D. S. Magros), psychological issues of using computers in education (V.I. Mashbits, V.V. Davydov, V.V. Rubtsov, V.Ya. Lyaudis), creating an adequate learning environment (J. Mackenzie, R. Lewis, L. Elton), individualization of learning (B.G. Ananyev, E.G. Skibitsky, O.K. Tikhomirov).

Using the capabilities of Internet technologies, people located thousands of kilometers from each other successfully exchange information in real time. Modern IT is characterized by high data transfer speeds, compactness of electronic devices, accessibility, etc. The ability to quickly gain access to electronic resources and search for the necessary information seems to be very important, and sometimes critical. Many achievements of mankind - books, museum exhibits, audiovisual content, etc. - are duplicated on the Internet.

For successful mastery of language material, constant replenishment of active and passive vocabulary is necessary. That is why in the process of learning a foreign language, regular work with a dictionary is a prerequisite. The student can use both printed and electronic dictionaries. Moreover, electronic is not an analogue of printed one, since it has significant functional differences.

A dictionary is perhaps the main tool in foreign language teaching. It is in dictionaries that a large amount of useful reference information is contained: various forms of verbs, the use of prepositions, an indication of the stylistic characteristics of lexical units, lists of synonyms and antonyms. We emphasize that electronic dictionaries are completely independent software that has certain differences from printed publications, even in terms of content. But in addition to differences in the content and structuring of the vocabulary base, they also have an intuitive graphical interface, which in some cases can be customized to meet user requirements (scalable font size, color highlighting, customizable set of buttons on the toolbar). This allows you to efficiently search using various criteria. Online dictionaries are very convenient to use, that is, dictionaries posted on the Internet and available to users either free of charge or by subscription. The convenience and accessibility of online dictionaries is that they can be used from any computer connected to the Internet. In addition, online dictionaries have the ability to regularly update content, including through the creation of user dictionaries [9, 10].

The Internet at the present stage is a powerful catalyst for mastering a foreign language, serving as a source of enormous linguistic and linguistic material. The geographic remoteness of some settlements makes distance learning technologies especially relevant, which allows for an

individual approach, adjusting it taking into account the professional and personal factors of the students. Of course, the use of Internet resources, by which we mean a set of integrated technical, hardware and software tools, as well as information intended for publication on the Internet, requires a certain level of methodological and computer literacy. Sometimes this causes difficulties for representatives of the older generation, who, due to objective and subjective reasons, are not accustomed to using computer technology. However, the introduction of modern technologies, in particular the Internet, into the learning process creates ample opportunities for the effective organization of the educational space and the expansion of communication capabilities.

Here are just some examples of possible use of Internet resources :

- search for text, graphic and audiovisual materials on a variety of topics;
- performing linguistic analysis of oral and written discourse of an English-speaking audience;
- organization of distance language courses.

Realizing the linguistic priorities in international communication, we considered the feasibility of using Internet resources to optimize the learning process primarily in English.

The English language plays a big role, as it is the most important tool for international cooperation and intercultural communication. Observations show that English is very common as a second language. In the modern world, speaking English is no longer considered a professional or personal achievement, but a daily necessity. Thanks to your knowledge of English, you have the opportunity to use world resources that are not available in Russian; read books in the original before they are translated into Russian; watch movies and news in English. It follows from this that proficiency in English makes a person polyvalent and competitive. Consequently, the motivation to learn a language in society is quite high. Today, it is often necessary to learn a language quickly and at a good level. One of the effective ways to achieve this is considered to be immersion in the language environment. Distance learning using the Internet helps to carry out such immersion remotely, significantly saving time and money, as well as providing access to knowledge to people with disabilities. Since the need to learn English affects all layers of society and professional categories of citizens, distance technologies seem to be a rational solution to the problem when it is possible to combine training with work.

In foreign language teaching, great importance is given to communicativeness, interactivity and autonomy of learning, as well as, importantly, learning the language in the context of culture. The formation of intercultural competence is impossible without communication in the target language, and IT helps to simulate learning situations or implement theoretical skills in a real act of foreign language communication, including with the participation of native speakers of the target language.

The Internet creates a unique opportunity for students to use authentic content (texts, audio and video recordings) and communicate with native speakers, i.e. creates a modern educational environment that has many features of a natural one [11]. Taking into account various factors, the learning process using Internet technologies can be equally effectively implemented both face-to-face and remotely [12].

In teaching a foreign language, an important role is played by the linguistic and cultural approach, which involves studying a foreign language in a cultural and historical context, since language is a reflection of culture and continuously develops over time. Thanks to this, the student masters the language, getting acquainted with the culture, mentality, traditions and customs of the respective countries, as well as with national literature and folklore. In this regard, Internet resources help to immerse oneself in a foreign language environment and gain real experience of intercultural communication.

Today there is a tendency to automate the educational process using computer technology, which makes it possible to learn a language remotely, but interactively.

Distance learning differs from correspondence learning and involves the use of modern Internet technologies that make it possible to conduct courses with the effect of presence (webinars , online testing), when the learning process takes place in conditions close to real ones. Correspondence learning does not have the same degree of interactivity [13].

During distance learning, the use of Internet technologies helps the teacher maintain close contact with the student, monitor and correct their work. Remote control tools are constantly being improved, allowing the teacher to quickly measure the level of mastery of educational material, analyze the results, give grades, write comments and observations. As an example, we can cite the educational portal of Magnitogorsk State Technical University, which looks quite developed from a technical and content point of view [14, 15].

The use of Internet resources allows you to organize English language teaching based on the principles of openness, adequacy and authenticity.

The use of IT in the interaction between teacher and student presupposes a fairly high level of personalization based on individual-personal and technological approaches, since modern computer technologies have interactivity, multi-sensory impact and the ability to objectify knowledge control. Interactivity, that is, communication in real time and with prompt response, is the most important property of IT. And the polysensory nature of the impact on the learner makes it possible to implement the didactic principle of clarity. Such functional features of IT are useful at any stage of learning a foreign language. In addition, the principle of autonomy is implemented, which implies taking into account the characteristics of the student, building his individual educational trajectory, stimulating independent cognitive activity and high motivation to learn the language [16–18].

The use of Internet technologies in linguistics fits into the general trend of developing interdisciplinary connections and finding ways to optimize the process of teaching foreign languages using modern technical means.

We consider it necessary to pay attention to the prospects of using Internet resources in the context of inclusive education. People with disabilities have a great desire to communicate, a need for socialization, and a willingness to work and benefit society. To do this, they strive to acquire appropriate competencies and skills, including language ones. The most important function of the state is to provide people with disabilities with an accessible learning environment. There is every reason to assume that at least part of this problem can be solved using remote methods and tools.

Due to belonging to the so-called “digital” generation, modern pupils and students actively use smartphones, tablets, laptops and other computer equipment [19]. They are often at the level of advanced users, since they have been accustomed to working on various electronic devices since childhood. Accordingly, computerization of the process of teaching English is perceived by students as something natural and does not cause psychological discomfort. This also speaks in favor of integrating Internet technologies into language education.

Computerized learning, including distance learning, can promote the formation of stable phonetic, grammatical and lexical skills, which ultimately should lead to solving the main task of studying a foreign language - the formation of communicative competence. It seems rational to use IT when practicing reading, writing, speaking and listening skills [20, 21].

The advantage of using IT in teaching a foreign language is the possibility of practical implementation of the tasks of individualization and differentiation of training in accordance with the interests, abilities and priorities of the student [22].

An analysis of existing research allows us to draw a reasonable conclusion that computer software products can be considered as a means of objectifying the level of training in a foreign language. A positive psychological effect is achieved due to a more adequate form of knowledge presentation. As a result, a better understanding of language material is ensured.

The use of modern Internet resources in the process of learning English increases motivation and allows you to more effectively develop speech and thinking skills. The computer helps organize an integrated approach when working with language material.

Based on the results of the analysis of psychological and pedagogical literature and our own many years of experience in teaching foreign languages, we consider the hypothesis about the effectiveness of using Internet resources when learning English to be proven. It is obvious that modern computer technologies provide ample didactic opportunities for the effective implementation of the principles of student-centered learning using multisensory technical means. In particular, the use of Internet resources stimulates the active cognitive interest of students, meets the requirements of organizing an accessible educational environment, allows you to build an individual educational trajectory, helps to increase the efficiency of mastering linguistic material, and provides students with expanded opportunities to obtain language material in various formats and in a comfortable mode due to automation routine operations and objectification of knowledge control.

LITERATURE

1. Popular sites, services and applications for teachers, preschool teachers, parents of schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://infoselection.ru/infokatalog/obuchenie-i-znaniya/uchebnye-zavedeniya/item/611-poleznye-sajty-dlya-uchitelej-i-roditelej>
2. Ryazanova E.R. The use of educational platforms in the process of teaching primary schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-obrazovatelnyh-platform-v-protsesse-obucheniya-mladshih-shkolnikov>
3. Kostyuchenko M.V., Trutnev A.Yu. INTERNET RESOURCES FOR STUDYING ENGLISH // International Journal of Applied and Fundamental Research. – 2018. – No. 1. – P. 181-185;

ӘОЖ 908:338.48 (045)

ASSESSMENT METHODS AND CRITERIA FOR ENGLISH LANGUAGE PERFORMANCE

М.В. Джалкибекова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Annotation. This article discusses methods and criteria for assessing English language proficiency, highlighting key challenges in education and research of language competencies. A wide range of assessment methods is covered, from traditional standardized tests and written exams to innovative approaches such as portfolio, project work, mutual and self-assessment. The influence of technology on the development of computerized tests and integrative assessment methods is considered, emphasizing their role in ensuring the accuracy and reliability of the assessment of language skills. The article emphasizes the importance of a balance between traditional and innovative methods for a full understanding of students' language competence, taking into account practical limitations and educational goals. Future directions in the assessment of language competence are also discussed, including assessment-based competencies, dynamic assessment, and the use of big data and machine learning to personalize the learning process.

Keywords: assessment of language competence, English, assessment methods, assessment criteria, assessment technologies, integrative assessment methods, computerized tests, portfolio, project work, self-assessment.

Assessing English language proficiency is a key challenge in language education and research. A variety of assessment methods are used to measure the competencies and skills acquired by students. It is important to note that the choice of assessment method may depend on the learning objectives, the language proficiency of the students and the learning context.

Traditional methods such as standardized tests and written examinations have long dominated the assessment of language skills. Studies such as the work of Hughes (2003) detail how these methods can effectively assess grammatical knowledge and text comprehension, but may not fully reflect a learner's ability to communicate in real-life situations [1].

In recent years, there has been increased interest in alternative assessment methods such as portfolios, project work, peer assessment and self-assessment. These approaches can provide a more comprehensive view of students' language abilities, including their ability to use English for communicative and creative purposes. However, as Norton & Toohey (2001) point out, they require significant time and resources to implement[2].

Advances in technology have led to the emergence of computerized tests such as TOEFL iBT and IELTS Computer Delivered, which can assess language skills more efficiently and objectively. Research by Chapelle et al. (2008) highlights the benefits of such approaches, including accuracy and reliability of assessment, although they also note possible limitations related to technical aspects and access to resources [3].

Integrative assessment methods, such as integrated speaking and writing tasks, are becoming increasingly popular. They aim to assess students' ability to use English in an interdisciplinary context and reflect actual language use in academic and professional settings. A study by Kumar et al. (Kumaravadivelu, 2006) shows that such methods promote the development of critical thinking and analytical skills[4].

In the area of language assessment, the search for a balance between traditional and innovative approaches continues. It is important to use a combination of different assessment methods to fully understand a learner's language competence, while taking into account practical constraints and learning objectives. Continued research in this area will contribute to the development of more effective and fair methods for assessing language competence.

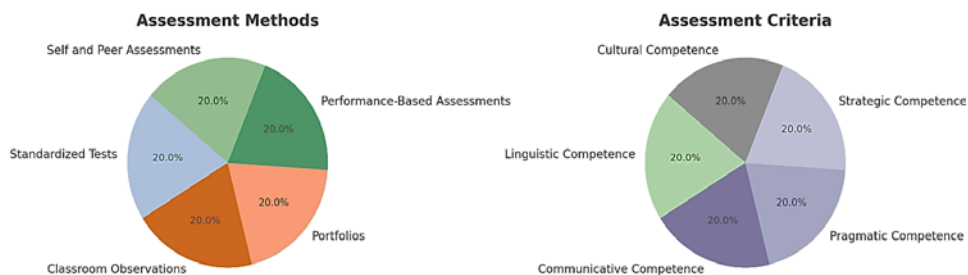

Figure 1 – Common assessment methods and criteria used for evaluating English language performance

The figure 1 provided a dual pie chart visualization that categorizes and illustrates the common assessment methods and criteria used for evaluating English language performance. This visualization is designed to offer a clear and concise overview of how English language proficiency can be assessed, highlighting the diversity of approaches and the multifaceted nature of language proficiency itself. The left section of the diagram represents various Assessment Methods used in English language evaluation, divided into equal segments to emphasize that each method plays a vital role in a comprehensive assessment strategy:

1. Standardized Tests. Tests such as TOEFL and IELTS, providing a standardized measure of English language proficiency.
2. Classroom Observations. Observational assessments by teachers to evaluate students' language use in a classroom setting.
3. Portfolios. Collections of students' work over time, offering a holistic view of their progress and abilities.

4. Performance-Based Assessments. Evaluations based on specific tasks like presentations or group projects, assessing practical use of the language.

5. Self and Peer Assessments. Methods encouraging students to evaluate their own or their peers' performance, fostering self-reflection and critical thinking about language use.

The right section details the Assessment Criteria, focusing on the dimensions of language proficiency that these methods aim to evaluate. Each criterion is equally represented, underscoring its importance in a comprehensive language assessment:

1. Linguistic Competence. Knowledge of vocabulary and grammar.

2. Communicative Competence. Ability to use the language effectively and appropriately in various contexts.

3. Pragmatic Competence. Understanding of language use in social contexts, including both spoken and written forms.

4. Strategic Competence. Ability to use communication strategies to overcome difficulties in language use and to enhance the effectiveness of communication.

5. Cultural Competence. Awareness and application of cultural knowledge in language use, important for communicating across cultural boundaries.

This diagram serves as a visual guide to the complex and comprehensive nature of English language assessment, emphasizing the importance of a multifaceted approach that considers various methods and criteria to accurately evaluate an individual's proficiency in the language.

As the field of language assessment evolves, scholars and practitioners recognize the need to improve existing assessment methods and develop new approaches that can more accurately reflect students' actual language abilities. Some of the areas that are actively being developed include:

1. Competency-based assessment. This approach emphasizes the assessment of specific competencies required for successful language proficiency, including critical thinking, argumentation, and intercultural communication. Baker's (2010) research highlights how a competency-based approach can support more focused language learning and assessment [5].

2. Dynamic assessment. Dynamic assessment involves interaction between the assessor and the learner to identify their current language abilities, identify learning needs and stimulate further development. According to Poehner (2008), dynamic assessment not only measures knowledge, but also influences learning by providing feedback that can be immediately used for improvement [6].

3. Automated speech assessment. Advances in technology have led to the emergence of automated assessment systems that can analyze students' spoken language. Such systems, as noted by Zheng (2013), can provide instant feedback on pronunciation, intonation, and speech fluidity, representing significant advances in language teaching [7].

4. Using big data and machine learning. Big data analytics and machine learning are opening up new perspectives for personalized learning and assessment. Using data from students' past performance, assignments and assessments can be customized to reflect their individual needs and preferences. This, as discussed in He & Gao (2020), can make assessment more relevant and motivating for students [8].

5. Ethical and social considerations. When developing and implementing new assessment methods, it is important to consider ethical and social issues such as fairness, accessibility, and impact on learning. Language assessment research must strive not only to innovate, but also to ensure that these innovations serve the interests of all students by promoting equitable and inclusive education.

Advances in research and development in methods for assessing language competence continue to push the boundaries of how we understand and assess language skills. As educational practices and technologies evolve, it is important to continue to explore and implement innovative approaches that provide accurate, fair, and meaningful assessment for students at all language proficiency levels.

Continuing our conversation about future directions in the assessment of language competence, we consider additional aspects that may play a key role in the development of this field.

Interactive and adaptive testing is an approach in which test items are automatically adapted to the student's competency level based on the student's previous responses. This allows for a personalized testing experience that can more accurately reflect a student's abilities. Research on adaptive testing, such as the work of Van der Linden & Glass (2000), demonstrates its potential to improve assessment accuracy and efficiency[9].

Incorporating game elements into the assessment process can make it more motivating and engaging for students. Game-based approaches that use scenarios, rewards, and competitive elements can encourage students to demonstrate their best language skills in a less stressful environment. Research by Burklund et al. (Burke & Marlow, 2012) shows that game elements can improve student engagement and motivation during assessment[10].

In a globalized world, cross-cultural validity is becoming increasingly important. Assessments must be designed to be fair and relevant to students from different cultural and linguistic backgrounds. This requires a thorough understanding of cultural differences and their impact on language teaching and assessment. Research such as that of McNamara and Roever (2006) highlights the need to develop assessment instruments that take into account the diversity of linguistic and cultural contexts[11].

As data and technology play an increasingly significant role in evaluation, it is important to pay attention to ethical considerations, including privacy, data security, and fair use of algorithms. Transparency in the use and handling of data is becoming a key aspect in maintaining trust between students, teachers and assessment organizations. Hofmann et al.'s (2018) study highlights the importance of ethical considerations in the design and implementation of technology solutions for education [12].

Deeper collaboration among researchers, educators, and technologists can facilitate the development of innovative and effective assessment methods. Sharing knowledge and practices internationally can help overcome challenges and implement best practices in different educational contexts. Conferences, seminars and professional societies play an important role in this process, facilitating the development and diffusion of innovations in the field of language assessment.

Research and development in the field of language competency assessment is constantly evolving, taking on board new technologies, methodologies and pedagogical approaches. The goal of these efforts is to create more effective, fair, and motivating assessment methods that can support students in their language and academic development. The key to this process is to focus on the learner, taking into account their individual needs, cultural and linguistic background, and ensuring that data and technology are used ethically and responsibly.

The introduction of technology has led to the emergence of computerized tests such as TOEFL iBT and IELTS, offering more effective and objective methods of assessing language skills. Integrative assessment methods focused on the use of English in an interdisciplinary context are becoming increasingly popular, contributing to the development of critical thinking and analytical skills.

The study revealed the need for a balance between traditional and innovative assessment methods in order to fully comprehend the language competence of students. Ongoing research in this area will contribute to the development of more effective and fair methods of assessing language skills, meeting the modern requirements of the educational process and society.

In the future, the development of methods for assessing language competence will be aimed at creating adaptive, engaging and comprehensive assessment tools that can more accurately reflect the real language abilities of students. This will require a deep understanding of the ethical and social issues involved in assessment and an emphasis on ensuring equal access and fairness in the assessment process. Collaboration between researchers, educators and technologists

will be key to achieving these goals, contributing to the development of innovative approaches that will improve the educational process and ensure successful interaction of students with the global information space.

REFERENCES

1. Hughes, A. (2003). *Testing for Language Teachers*. Cambridge University Press.
2. Norton, B., & Toohey, K. (2001). Changing Perspectives on Good Language Learners. *TESOL Quarterly*, 35(2), 307-322.
3. Chapelle, C. A., & Douglas, D. (Technology and Language Assessment: The Path Forward. *Journal of English for Academic Purposes*, 7(3), 233-247.
4. Kumaravadivelu, B. (2006). *Understanding Language Teaching: From Method to Postmethod*. Erlbaum.
5. Baker, B. (2010). Competency-based Language Assessment: Approaches and Applications. *Applied Linguistics*, 31(2), 233-250.
6. Poehner, M. E. (2008). *Dynamic Assessment: A Vygotskian Approach to Understanding and Promoting Second Language Development*. Springer.
7. Zheng, B. (2013). Automated Speech Assessment for Language Learning: A Survey. *Computer Assisted Language Learning*, 26(4), 321-349.
8. He, L., & Gao, X. (2020). Big Data in Language Education: Opportunities and Challenges. *Language Teaching Research*, 24(1), 23-37.
9. Van der Linden, W. J., & Glass, C. A. (2000). *Computerized Adaptive Testing: Theory and Practice*. Kluwer Academic Publishers.
10. Burke, J., & Marlow, C. (2012). Game-Based Approaches to Language Learning and Assessment. *TESOL Quarterly*, 46(1), 60-88.
11. McNamara, T., & Roever, C. (2006). *Language Testing: The Social Dimension*. Wiley-Blackwell.
12. Hofmann, S., et al. (2018). Ethical Considerations in the Use of Technology for Language Assessment. *Language Assessment Quarterly*, 15(3), 271-286.

ӘОЖ 908:338.48 (045)

LANGUAGE SITUATION IN EDUCATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN

М.В. Джалкибекова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article examines the linguistic situation in the education system of Kazakhstan, a country characterized by high ethnic and linguistic diversification. Attention is paid to the analysis of the use of three main languages: Kazakh, Russian and English. The Kazakh language, having the status of the state language, is a key element of national identity. Russian, while maintaining the status of an official language, serves as a means of intercultural communication, while English is promoted as a means of integration into the global community and economic development. The historical context of the influence of the Russian and English languages, starting from the period of the Soviet Union and up to modern efforts to introduce trilingualism into the educational system, is highlighted. The current trends and challenges faced by Kazakh education in the context of language policy and intercultural communication are analyzed. The article also examines the impact of the language situation on the quality of

education and the availability of educational materials, as well as the prospects for the development of multilingualism in Kazakhstan.

Keywords: linguistic situation, educational system of Kazakhstan, trilingualism, national identity, intercultural communication, historical context, language policy.

Kazakhstan stands as the largest nation within Central Asia, holding the ninth position globally in terms of size. It is renowned for its rich multicultural fabric, home to over 139 ethnic groups, with a population of 19 million people living together in unity beneath a single blue expanse. The country is linguistically diverse, with Kazakh and Russian being the predominant languages. Kazakh serves as the national language, whereas Russian is recognized as the official language. Historically, the Kazakh language, a member of the Turkic language family, was the sole language spoken in the region before Kazakhstan became part of the Russian Empire and later the Soviet Union in the 18th and 19th centuries. The introduction of Russian followed the region's colonization by the Russian Empire, marking a significant influence on Kazakhstan's cultural, political, and linguistic landscape (Arapova, 2017) [1]. Despite the shift towards Russian, Kazakhs were never coerced into abandoning their native tongue or adopting Russian. Russian's status as an official language emerged naturally over time. The widespread use of Russian across the Soviet Union necessitated its adoption for participation in government, education, military service, and more, leading to a situation where not speaking Russian might cause embarrassment during the Soviet era. This policy resulted in the bilingual proficiency of the population in both Kazakh and Russian.

In the early 19th century, the English language started to emerge as a significant linguistic force, predominantly among the upper echelons of society. Cole (1967) [3] points out that while English, German, and French were offered as foreign languages, a notable 80% of Soviet youth were enrolled in English language courses. This trend wasn't merely due to English's status as a global lingua franca; rather, the Soviet regime promoted its learning to equip citizens with knowledge of the language spoken by their adversaries and rivals (Arapova, 2017) [1]. However, this initiative wasn't rooted in a belief in English's potential to enhance survival prospects, quality of life, communication skills, or access to well-compensated employment opportunities. Ernenwein (1977) [4] observed that students in specialized language programs dedicated between three to six hours weekly to English, focusing primarily on verbal competencies through American literature.

Following the dissolution of the Soviet Union, Kazakhstan began to witness a shift in societal and linguistic attitudes. The Kazakh government has been proactive in revitalizing the Kazakh language, aiming to reposition it at the forefront of national identity and communication, thereby relegating Russian to a secondary status. This has led to a scenario where exclusive use of Russian might now be a source of embarrassment. Concurrently, there's been a swift surge in interest towards the English language, driven by a desire to shed decades of Soviet ideological influence. Kazakhstan is now prioritizing English language education as part of its broader efforts to embrace global connectivity and opportunities.

In Kazakhstan, a sense of completeness can be attained through proficiency in just Kazakh and Russian for many individuals, as there is often no pressing desire to study abroad or live in foreign countries (Arapova, 2017). This tendency is attributed by some scholars to the distinct Kazakh mentality, which values traditional lifestyles centered around family establishment and contributing to the nation's prosperity. Conversely, the Russian community, constituting approximately 24% of Kazakhstan's populace, tends to be more receptive to the opportunities facilitated by the government.

Kazakhstan's demographic landscape is remarkably diverse, housing a multicultural population that has been stable for many years. As of 2022, the country's population is recorded at 19,164,312, with ethnic compositions including Kazakhs at 63.1%, Russians at 23.7%, Ukrainians at 2.1%, Uzbeks at 2.8%, along with Belarusians, Uighurs (1.4%), Germans (1.1%), Azerbaijanis, Lithuanians, Poles, Koreans, Chechens, and Meskhetian Turks among others. This ethnic diversity

underscores the importance of language education, increasingly becoming a focal point for educational institutions. By promoting language learning, Kazakhstan aims to foster dialogue among its varied cultures, thereby enhancing tolerance and intercultural communication. The nation's multiethnic makeup ensures a multicultural and multinational educational setting, reflecting its commitment to unity and cultural exchange.

Kazakhstan has been consistently enhancing its education system with the principal objective of augmenting the competence of its citizens and boosting its educational export potential (Bayniyeva et al., 2013)[2]. In alignment with this goal, the Kazakhstani government has plans to transition to a 12-year school education system and adopt Latin script starting from 2023. This move underscores the nation's commitment to reforming its educational framework to better meet global standards and demands.

The shift towards a unified multilingual educational system necessitates a plethora of scientific and methodological research, taking into account global best practices. However, the quest for an ideal trilingual educational model has been challenging, especially given the historical context where linguistic education during the Soviet era, which predominantly favored Russian and marginalized national languages, is neither acknowledged nor accepted today. As Bayniyeva et al. (2013) argue, implementing any trilingual model in multiethnic settings requires careful customization to fit local dynamics, recognizing that language and cultural interactions will vary significantly.

For Kazakhstan, the most effective linguistic combination comprises Kazakh, Russian, and English. This trilingual approach is seen as essential for the country's economic and socio-political needs. Establishing such a system demands significant investments in training educators, developing suitable teaching materials, and ensuring access to the necessary technological resources. Embracing trilingualism not only facilitates personal development and broader communication channels for Kazakhstani citizens but also positions Kazakhstan more competitively on the global stage.

In this context, the Kazakh language aims to consolidate national unity, Russian serves as a medium for intercultural dialogue, and English opens doors to international economic and societal arenas (Kadirova, 2021) "[6]. This linguistic strategy is vital for integrating Kazakhstan more deeply into the global community while fostering a sense of national identity and mutual understanding among its diverse population.

In Kazakhstan, the linguistic divide in the education system can categorize individuals into two main groups: those who speak Kazakh and those who speak Russian. This classification stems from the fact that the Kazakh language is designated as the state language, while Russian holds the status of an official language. As a consequence, educational instruction is available in both languages, leading to the existence of mixed Kazakh-Russian schools. Over recent decades, there has been a noticeable shift in the linguistic landscape of education, with an increase in the number of schools offering instruction primarily in Kazakh, contrasted by a decline in schools teaching mainly in Russian (table 1).

Research by Aldashev and Danzer (2015) [8] suggests that schools with Russian as the medium of instruction generally provide a higher quality of education compared to their Kazakh counterparts. Silova (2002) attributes this discrepancy to factors such as a broader range of subjects and the greater availability of textbooks in Russian. Furthermore, Fierman (2006) "[5]. points out that, although lectures in Kazakh-language schools may be delivered in Kazakh, a significant portion of the textbooks, especially for technical subjects, are in Russian. This highlights a critical issue regarding the availability of teaching materials and textbooks in Kazakh, with Kazakh-medium schools facing challenges in terms of resources and qualified teaching staff, despite having smaller class sizes.

Table 1 – Number of schools by language of instruction

Year	Russian	Kazakh	Mixed
1999-2000	2514	3474	2107
2005-2006	2100	3723	2125
2013-2014	1395	3817	2156

The period leading up to 2010 did not witness substantial improvements in this aspect, and the scarcity of necessary educational materials became even more pronounced afterwards. Initially, the shift towards Kazakh-medium instruction primarily affected oral teaching methods, indicating a need for further modernization of resources. Additionally, the expansion of Kazakh-language education underscored the demand for a larger pool of highly qualified teachers capable of instructing in Kazakh. However, the rapid growth of Kazakh-medium schools led to a relaxation in the educational requirements for teachers, compounding the challenges faced by the sector in ensuring quality education (Silova, 2002) [7]. This situation underscores the complexities and evolving nature of Kazakhstan's educational landscape, shaped by linguistic preferences and the availability of educational resources.

The distinct approaches to learning English as a foreign language in Kazakhstan can be attributed to the country's varied mentalities, language structures, and historical background. Delving into Kazakhstan's history, especially concerning the teaching and learning of English, uncovers the roots of these differences. It's crucial to acknowledge that Kazakhstan was under the Russian Empire's influence for approximately 260 years. During the Soviet era, English language instruction in Kazakh schools was conducted in Russian, not Kazakh. This practice underscores a significant divergence between the two linguistic groups in Kazakhstan. Regardless of their geographical setting, whether rural or urban, Kazakh schools did not offer English instruction in the Kazakh language. Instead, Russian served as the primary medium for learning English, with students first mastering Russian before tackling English.

This method of teaching a foreign language through the medium of the nation's second language, rather than the native language (Kazakh), was commonplace, with only a few exceptions. For instance, there was a solitary English textbook published in Kazakh during this period (Kaliev, V.S. Maltsev, Z.N. Ochakovskaya, Mektep Publishing House, 1981), highlighting the rarity of such educational materials. This scenario was prevalent not only in schools but also extended to higher education institutions.

However, the landscape of language education in Kazakhstan began to shift during the 1980s and 1990s. The establishment of Kazakh-medium schools increased, particularly in regional areas and major cities. This expansion led to a significant change in the medium of English language instruction. English is now increasingly taught through Kazakh, the native language of many students, rather than through Russian. This shift reflects a broader movement towards revitalizing and promoting the Kazakh language and culture within the educational system, aligning with the country's efforts to forge a distinct national identity post-independence.

The education system in Kazakhstan has undergone significant transformations, particularly in its approach to teaching English. From the primary level through to university, English language education is emphasized, reflecting the country's recognition of English's global significance. This focus is part of a broader strategy to enhance the international competitiveness of Kazakhstan's citizens and to foster global connections. The government's efforts to establish close relations with English-speaking countries and to offer various exchange programs for its citizens are aimed at expanding educational and professional opportunities abroad. The presence of teachers from around the world in Kazakhstan, as noted by Frank et al. (2009), signifies the country's improved economic situation and its appeal as a destination for educational professionals. This international teaching force has contributed to the increasing need for English proficiency in the workplace and across various sectors, highlighting the language's importance for future employment and global engagement (Nurshatayeva, 2011, 2017) [9].

The structure of the education system, as outlined by Fitzpatrick et al. (2018), with 7,047 schools serving nearly 3 million students, illustrates the scale of Kazakhstan's commitment to education. The positive learning environment highlighted by the PISA reports, characterized by efficient use of time and minimal disruptions, indicates a conducive setting for academic achievement. However, disparities between urban and rural schools pose challenges that need addressing. Urban schools face overcrowding, necessitating multi-shift schedules, while rural schools grapple with issues stemming from low population density, such as small class sizes and inadequate resources.

Addressing these disparities requires strategic leadership and innovative solutions. Proposals include mapping schools to identify areas in need of resource centers, considering consolidation to optimize resources, and maintaining small classes where beneficial. Moreover, enhancing support and fostering collaboration between teachers, school leaders, and resource centers could further improve educational outcomes.

Kazakhstan's education system exemplifies a dynamic approach to reform and development, with a clear emphasis on language learning and internationalization. The commitment to improving English language education, from primary schooling through higher education, aligns with the country's strategic goals of enhancing global competitiveness and fostering international partnerships. As Kazakhstan continues to navigate the challenges of urban-rural disparities, the focus on leadership, resource allocation, and collaborative support structures will be crucial in advancing the quality and accessibility of education across the country.

The general conclusion from the consideration of the linguistic situation in the education system of Kazakhstan indicates a complex and multilevel process of integration of three main languages: Kazakh, Russian and English. This process not only reflects the country's desire to preserve national identity and cultural heritage through the promotion of the Kazakh language, but also recognizes the importance of the Russian language as a means of intercultural communication and English as the key to global integration and access to international economic and educational opportunities.

The introduction of trilingualism into the educational system is a strategic step aimed at preparing citizens for active participation in the global community, while strengthening internal unity and promoting interethnic and intercultural dialogue within the country. However, this process is accompanied by certain challenges, including the need to develop and adapt educational materials, train qualified teachers and ensure equal access to quality education in all regions of the country.

The observed trends indicate a gradual increase in the number of schools with teaching in the Kazakh language and an increase in interest in learning English, which reflects a change in priorities in Kazakhstan's educational policy. At the same time, support for bilingualism and the existence of Russian-speaking educational institutions continues, emphasizing the importance of the Russian language in the history and culture of the country.

The promotion of trilingualism in Kazakh education is a long-term project that requires constant efforts, investments and research. Effective implementation of multilingualism can ensure the sustainable development of the educational system, contributing to social harmony, economic growth and strengthening the international position of Kazakhstan.

REFERENCES

1. Arapova, S. (2017). The historical development of the language situation in Kazakhstan.
2. Bayniyeva, K., et al. (2013). The main directions of development of the educational system of Kazakhstan.
3. Cole, M. (1967). Language education in the Soviet Union: analysis and prospects.
4. Ernenwein, L. (1977). Foreign languages in Soviet schools: politics and practice.

5. Fierman, W. (2006). Language policy and language education in Kazakhstan.
6. Kadirova, A. (2021). Trilingualism in Kazakhstan: challenges and prospects.
7. Silova, I. (2002). Language policy and education in post-Soviet Kazakhstan.
8. Aldashev, A., & Danzer, A. M. (2015). The effectiveness of schools with Russian and Kazakh languages of instruction in Kazakhstan.
9. Nurshatayeva, A. (2011, 2017). English as a means of international communication for citizens of Kazakhstan.

ӘОЖ 908:338.48 (045)

HOW MULTIMEDIA TECHNOLOGIES CAN INCREASE THE INTERACTIVITY AND INTEREST OF THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROCESS

M.Zh. Supervisor, R.Kokayeva

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article discusses the role and importance of including multimedia technologies in teaching foreign languages to increase students' interest. This includes the use of audio and video materials, interactive tasks and games, online resources and programs, simulation training, and other means. The use of multimedia technologies makes it possible to make the learning process more effective, fun, and interactive, broaden students' horizons, help them improve pronunciation, and listening comprehension of foreign language speech, develop listening, reading, and writing skills, and increase motivation.

Keywords: foreign language, multimedia technologies, interactivity, advantages, education, learning

The modern world of information technology is being introduced into our daily lives in an increasing volume. Recently, we have seen the intensive introduction of new multimedia technologies into the educational process of teaching English. The main focus is on equipping secondary educational institutions with computers and then connecting them to the Internet. Every year this process is accelerating, since the Kazakhstan has set itself the task of modernizing the educational system to increase the efficiency of training [1].

Multimedia teaching aids are technological tools that use multimedia resources to organize the educational process in an interactive mode. The introduction of multimedia into education is an important innovative area. Its use in English lessons helps to increase the motivation and activity of students of all ages and enrich their knowledge. With the right choice of software and effective teaching methods, multimedia can become reliable allies for teachers, as they contribute to:

- improving the efficiency and quality of education;
- visualization of various types of information;
- orientation to modern learning goals;
- use of interconnected training in various types of activities;
- instant control over work;
- increasing the student's cognitive activity;
- the ability to find additional materials for lessons;

Multimedia technologies make it possible to conduct virtual classes and online courses, which makes it possible to study at any time and anywhere [2]. This is especially important for those who are unable to attend classes or live in remote areas. Finally, the use of multimedia technologies contributes to the development of students' communication skills. They can

communicate with the teacher and other students through online platforms and social networks, which helps them improve their speech and practice their spoken language.

One of the most useful features of the platforms presented in the following table number 1 is the ability to receive feedback from a teacher or expert in a particular field. This allows students to better understand their mistakes and improve their knowledge and skills [3]. In addition, interactive lessons are available on educational platforms that allow students to gain knowledge playfully, making the learning process more fun and interesting. This includes educational games, quizzes, challenges, and competitions that encourage students to be active learners. The game element not only increases students` motivation but also promotes deeper learning and the development of critical thinking. Thus, games on educational platforms complement traditional teaching methods by making the learning process more interactive and engaging.

Table 1. Comparison of functionality of popular online platforms

Online-platform	Functionality	Hyperlink
Babbel	Babbel focuses on speaking practice and helps you learn through repetition and dialogue.	https://www.babbel.com/
iTalki	iTalki connects students with native speakers for online lessons and conversation practice.	https://www.italki.com/
Quizlet	Quizlet is a great tool for creating and using flashcards to remember new words and terms.	https://quizlet.com/
Memrise	Memrise uses a repetition technique and includes videos and interactive exercises to teach English.	https://www.memrise.com /
Busuu	Busuu provides lessons at multiple levels and allows students to interact with native speakers.	https://www.busuu.com/

In general, using audio or video materials in the classroom (songs, educational films with various thematic focuses, news programs, TV shows, commercials, etc.) also contributes to the diversity of students' learning activities and allows them to artificially create a language environment and immerse students in the reality of another country and, thus, form not only linguistic but also sociocultural competence. Multimedia technologies make it possible to make the student not only a contemplator of ready-made educational material, but also a participant in its creation, transformation, and operational use. They allow students to participate in the creation of educational materials, their transformation, and operational use. This approach emphasizes the active involvement of students in the learning process, which promotes deeper learning and the development of critical thinking.

It should also be noted that the use of unadapted texts from foreign newspapers and magazines, various websites, and other sources makes it possible to study the language in its modern functioning. Ample opportunities for effective language acquisition are provided by chats, various types of Internet telephony, instant messaging programs, social diaries, and social networks [2].

The word "multimedia" is quite modern and can be defined as a combination of text, image, sound, and video to convey information. Dave Marshall defines the term "multimedia" as: it is a field that refers to the computer-controlled integration of text, graphics, images, animation, audio, and any other media where any kind of information can be presented, stored, transmitted,

and processed in digital form [1]. More and more English teachers are paying attention to incorporating technology into their teaching as it makes English classes more active.

The use of multimedia allows teachers to diversify their teaching methods, provide more information, and enhance student learning. Hasnul Atiyah conducted a study in which he interviewed four randomly selected teachers from different schools to learn about their experiences of using multimedia in teaching English. All four teachers noted that the use of technology generated positive reactions from students. Students became more active and confident in the learning process [4].

One of the advantages of using multimedia is also the fact that they help optimize the control and self-control system, thereby facilitating the teacher's work, as well as developing student independence. Thanks to computer tests, students can independently assess the level of mastery of educational material and, if necessary, repeat it. The introduction of multimedia into the learning process also helps to save resources, both for the teacher and for educational institutions. With the availability of computerized classrooms, interactive teaching aids, whiteboards, and other multimedia resources, the need for printed learning materials and additional printed resources is reduced.

Let's imagine a typical situation in English: a teacher stands in the center of the classroom and teaches the material, occasionally using a blackboard and chalk to support his explanations. The traditional classroom design includes rows of desks and a blackboard opposite. For many students, such a teacher-centered approach to language learning may seem insufficiently interesting and monotonous, which over time can lead to a loss of motivation for further language learning. Foreign scientists consider motivation as a complex and well-structured system that has its characteristics at different stages of a person's life. For students learning English as a foreign language, it is important to create special educational environments that could positively influence their motivation to learn the language. This involves using a variety of methods and tools, including multimedia technologies and interactive learning approaches, to make the process more engaging and effective.

Undoubtedly, English is a specific subject, and it requires some effort to master it. Working with a computer helps to increase interest in learning, makes it possible to regulate the presentation of educational tasks according to the degree of difficulty, and encourages correct solutions. In addition, the computer allows you to eliminate one of the most important reasons for a negative attitude toward learning - failure due to a lack of understanding of the material, since the student is allowed to use various reference guides and dictionaries. Working on a computer, students have the opportunity to complete the solution of a problem, relying on the necessary help [4].

Additionally, a study conducted by Boutkil Guimid from the University of Algiers in June 2012 adds interesting aspects to this topic. The survey included 10 questions about motivation and the use of technology in English as a foreign language classes. The study involved first- and second-year master's students. According to the results obtained, the majority of students believe that technology in English lessons motivates them, and about 85% believe that the use of technology always helps to increase their motivation to further study the language [5].

In conclusion, it should be emphasized that the integration of modern technologies into the educational process does not replace traditional methods, but rather complements them, serving as a support for the teacher. No tool can completely replace the role of the teacher in the language teaching process. Innovation in education is widely viewed as introducing new methods, changing approaches, and improving and improving the existing education system. The use of multimedia educational tools created based on personal multimedia computers is an innovation in the preparation of modern schoolchildren. Some teachers may be confused by the false concept, which may lead to overuse of these technologies. Indeed, only competent and thoughtful use of all methodological strategies and technical means available to the teacher will lead to success.

REFERENCES

1. Karamysheva T.V. Learning foreign languages using a computer. St. Petersburg: Publishing house "Soyuz", 2001.
  2. Nasibullin E.N. On the effectiveness of educational information technologies. URL: <http://www.tiei.ru/ppage/pages/57/HTML/nasibullin/ht>
  3. Dyakonova O.O. "Education in teaching foreign languages" //Foreign languages at school. 2013. № 3. C. 58–61.
  4. Soboleva, A.V. The use of multimedia technologies in teaching foreign languages // Pedagogy: traditions and innovations: materials of the IV International. scientific conf. 2013
  5. Solieva, M.N. Translation process using information technologies in independent work // Young scientist. 2016. No. 14
- ЭОЖ 908:338.48 (045)**

DISCUSSING METHOD AS A WAY TO DEVELOP ENGLISH LANGUAGE SKILLS AT SCHOOL

N. Nazdanvov

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article explores the use of the discussion method in developing English language skills in a **school environment**. The discussion method, as a pedagogical strategy, provides students with the opportunity for active exchange of opinions, argumentation and critical thinking in English. The work analyzes the advantages of using this method for developing skills in listening, speaking, reading and writing in English. Possible challenges and strategies for overcoming them when implementing the discussion method in school practice are also discussed. The results of the study highlight the importance of this method as an effective tool for teaching English, promoting the development of communication skills, critical thinking and active participation in the educational process.

Keywords: foreign language, interactive methods, discussion methods, communication, team work, motivation, relationship.

Methods of teaching English are a key element in the process of learning the language, providing students with effective strategies for acquiring knowledge and developing communication skills. The importance of these methods is shown in their ability to adapt to the level of knowledge and needs of students, providing an individualized approach to learning. They also offer a variety of approaches to learning, including listening, reading, writing and conversational practice, which promotes the development of all aspects of the language. The importance of the method is also in its practical orientation, giving students the opportunity to apply the knowledge they have received in practice.

Recently, the educational technology market has been replete with proposals for a wide variety of methods of teaching English. Question: "What method should I use to teach?" is becoming increasingly relevant among teachers faced with a huge amount of linguistic, methodological literature and media aids [1, p. 35]. There are so many new and unknown things offered that doubts arise about a positive result.

Now at the peak of popularity is the communicative approach, which, as its name suggests, is aimed at the practice of communication. Galskova N. D. in her works describes interactive methods as a relationship not only between the student and the teacher, but also a dialogue between the students themselves [1, p. 153]. The most common of these methods are discussion ones, since during the learning process pupils and students are fully immersed in the process of dialogue, as well as group work. They not only develop language skills, but also learn to make

decisions, think critically, develop cognitive thinking, engage in discussion, freely express thoughts and prove their point of view.

Discussion methods have several types in their organization:

1. Discussion with role definition. Depending on the choice of topic, goal, tasks assigned to students and the interactive type of discussion, in the learning process it is possible to use different roles that participants follow throughout the lesson.

2. Discussion with hidden roles. In this method, in most cases, the teacher secretly assigns roles to students in order to diversify the learning process, as well as to complicate the task.

3. Free discussion. Participants freely discuss certain or given questions and problems on the topic, share their opinions, and also give their solutions, coming to a certain conclusion during the discussion.

The organization and course of the discussion is similar to other methods, however, it is considered the easiest in terms of implementation of the process, since it does not require the use of various technologies and materials, since the entire process is built on communication and discussion.

The discussion is carried out in 4 stages:

1. Preparatory stage

Leontyev A.A. identifies the following possible speaking situations: real, abstract and difficult [2, p. 27]. However, the methodology pays special attention to the prepared and unprepared type. The first of which means preparatory work before the main process, while the second is carried out without any influences or external factors. At this stage, the teacher sets several tasks:

1) choosing a topic taking into account the interests of pupils or students, taking into account the relevance of the given topic. In this situation, the interests of everyone are taken into account, since one student can influence all the others, and the process turns into organized work [3, p. 411];

2) setting goals and objectives according to the selected topic;

3) organizing space for discussion;

4) preparation of lexical and terminological material, according to a given topic;

5) assistance to pupils and students in group work and distribution of roles. Some students adapt to working only in certain groups and working with other students leads to certain difficulties. In the preparatory stage, it is very important to take this situation into account, and the teacher, in turn, should have several options for distributing students in the classroom.

While pupils and students should follow the following points:

1) if the topic is given in advance, familiarization with the topic and preparation and execution of the necessary information on the topic. Students should not only consider one topic, but should also discuss various issues arising from the main topic. This will help them develop solution-finding and speaking skills. The methods that are used at this stage increase the interest of students [4, p. 35];

2) familiarization with the terminological and lexical base, if necessary, memorizing them;

3) preparation is consistent with the selected roles.

2. Introduction to the discussion

At this stage, the teacher introduces students to the topic, main goals and objectives. The main and important point is to familiarize yourself with the rules of the discussion. The discussion in most cases has a strict framework to effectively achieve the goal. Some of the main ones we can highlight are the following rules for conducting discussions:

1) Barriers must be built between students or pupils, under which they have the right to express their opinions, as well as enter into a discussion. Arguments, interruptions, deviations from the topic, and speeches without the permission of the teacher are not allowed.

according to the topic. The words spoken should be supported by actual and relevant facts.

3) All statements must be taken into account and also be considered. Many students may not have special skills in communicating with others, which leads to certain difficulties. That is why such students remain inactive. The teacher must pay special attention to student communication [5, p. 87].

3. Discussion

Participants already have their roles and groups in which they must work. The teacher or a selected participant leads the discussion and follows the implementation of organizational issues. Participants express their opinions, make presentations, answer questions, solve problems and assigned tasks.

4. Conclusion

At this stage, analyzing all the proposed solutions to problems, as well as points of view, the teacher or a certain selected expert commission makes a final decision. Participants share their results and opinions on the discussion.

In the following table (table 1), we would like to consider the results of using several types of discussion methods in English lessons, which were carried out on the basis of practical work among 9th grade students of a general education school in the city of Aktau.

Table 1. Types of discussion methods and results

Title of discussions	Organization	Results
Forum	The teacher also puts forward a problem on a topic that is discussed not in micro groups, but by all participants in the discussion. In the process, all participants only exchange opinions and come to a decision according to the topic.	Since there are no specific time or other time frames in this process, participants freely express their opinions, which makes it possible to reduce barriers in the communication process.
Debate	The teacher introduces participants to a specific topic, which in turn has several positions. Participants or the teacher select positions for each student. Participants must defend their positions and give reasons. At the end, the winning side is determined by the expert commission.	Participants learn to analyze, put forward the opposite opinion in a English language.
Round table	This method is similar to a forum, but differs in that students sit at a round table, and the entire process takes place with the participation of a supervising person.	The opportunity to freely express opinions in a English language, as well as consult with partners
Discussion using the “Quad” method	The main feature of this method is the choice of position. The teacher draws a square on the board, the corners of which correspond to the positions: confident, agree, disagree, completely disagree. Participants, choosing their positions, are divided into different groups.	This method also helps improve speaking a foreign language.
Written discussion	The teacher gives the participants several posters on the topic, however, they are empty.	This method allows you to freely express different thoughts regarding the topic, since there

	Participants must fill them out with relevant questions, theses, and problems. The most interesting ones written will be selected for discussion.	are no frameworks or rules. Participants also exchange thoughts during the discussion.
Carousel	The difference between this method is that participants sit in two circles (outer and inner) and share their thoughts in pairs.	The method allows you to enter into dialogue with all participants and practice speaking skill.
Zebra	Participants are divided into two groups: one side is supportive, the other is against. They are given a certain problem, first they must speak up and give solutions “for”, change and try to put forward arguments “against”.	During the studying of English, this method allows you to get out of difficult situations and be able to argue both “for” and “against” statements.

Discussion methods are varied in their organization and implementation, but they are all aimed at communication and communication, which is a very important aspect **in a English language**. The choice of topic depends entirely on the teacher, but **he must** take into account the interests and preferences **of students and students**.

Advantages of using discussion methods in English language lessons:

- 1) interaction and work in groups;
- 2) motivation;
- 3) study of the lexical and terminological base in the process of communication.

Team work helps both active and passive students to participate in the learning process, which is an effective way to motivate students to improve their speaking skills. **Because** teachers focus on creating an easy environment for teaching and using the techniques, those participating in the lesson are more likely to achieve **their** goals. **This** creates a favorable atmosphere for communication and communication, which is very important especially for learning English language. **Pupils and students** enter into communication not only with each other, but also with the teacher.

By communicating with other participants, **pupils and students** have the opportunity to learn from others to solve problems, supplement information, reveal the essence, and do analysis. Students can learn by observing how others think and this happens through interaction [5, p. 96]. That is why interactive methods aimed at **discussion and discussion** play a huge role in learning a foreign language.

The main goal of the teacher is to teach pupils and students to communicate and communicate effectively through communicative means, such as interactive methods such as discussion methods. This article examined the benefits of using discussion methods in learning a foreign language. In conclusion, we can conclude that a foreign language is acquired through communication in practice, but not in theory. Using **these** discussion techniques can help many teachers diversify strategies and teach effectively in their classrooms.

REFERENCES

1. Galskova N.D. Foreign language program: new approaches to design / N.D. Galskova, A.Yu. Gorchev, Z.N. Nikitenko // Foreign languages at school, 1990. No. 4.
2. Leontyev A.A. Some common problems in teaching foreign languages today / A.A. Leontyev. M: REMA, MSLU, 1992.
3. Shevchenko N.I. Pedagogical technologies: socialization of schoolchildren in social studies lessons: educational and methodological manual. - Russkoe Slovo Publishing House, 2012.

4. Plaksina, I.V. Interactive technologies in teaching and upbringing: method. – Vladimir: VISU Publishing House, 2014.
5. Westwood, P. What teachers need to know about teaching methods? – ACER press, 2008

УДК 908:338.48(045)

TEACHING METHODS AND EDUCATIONAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS IN COMPLETING THE TASKS OF THE ENGLISH LANGUAGE OLYMPIAD

A. Saktapbergen

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. Teaching methods and educational resources play a pivotal role in preparing students for English language Olympiad tasks. This article explores effective strategies and materials utilized in English language instruction to enhance students' proficiency and performance in competitive settings. By analyzing various pedagogical approaches and resources tailored for Olympiad preparation, this article aims to provide insights into optimizing learning outcomes and fostering success in English language Olympiads.

Keywords: teaching methods, educational resources, English language Olympiad, task completion, student development, pedagogical approaches, learning outcomes, competitive settings, proficiency, success.

The English Language Olympiad stands as a pinnacle of academic excellence, challenging students to showcase their language proficiency through a series of rigorous tasks. In this competitive arena, the role of teaching methods and educational resources becomes paramount in nurturing students' abilities to excel. This introduction sets the stage to explore the dynamic interplay between pedagogical strategies and learning materials tailored to enhance students' readiness for the demands of the English Language Olympiad. By delving into effective methodologies and resources, we aim to uncover insights that can empower educators and students alike to navigate the complexities of the Olympiad with confidence and success [1]. Effective teaching methods and educational resources serve as the cornerstone of preparing students for the multifaceted challenges presented by English language Olympiads. One of the key methodologies employed in Olympiad preparation is a differentiated approach to instruction, which tailors teaching strategies to meet the diverse learning needs and preferences of students. Through personalized instruction, educators can address individual strengths and weaknesses, providing targeted support to enhance students' language proficiency and task-solving abilities. In addition to personalized instruction, task-based learning emerges as a prominent pedagogical approach in Olympiad preparation. By engaging students in authentic, real-world tasks that mirror the format and complexity of Olympiad tasks, educators can cultivate the specific skills and competencies required for success. Task-based learning not only reinforces language acquisition but also fosters critical thinking, problem-solving, and communication skills essential for navigating the challenges of the Olympiad.

The selection of appropriate educational resources plays a crucial role in supporting students' preparation for English language Olympiads. High-quality textbooks, practice materials, and online resources provide students with valuable opportunities for self-directed learning and skill development. These resources often include sample tasks, model answers, and targeted exercises designed to familiarize students with the format of the Olympiad and hone their test-taking strategies [2]. Furthermore, the integration of technology-enhanced learning tools can

enhance students' engagement and interaction with educational materials. Digital platforms, interactive apps, and multimedia resources offer dynamic learning experiences that cater to students' digital literacy and learning preferences. By harnessing the power of technology, educators can create immersive learning environments that stimulate curiosity, creativity, and collaboration among students.

Effective teaching methods and educational resources are essential catalysts for preparing students to excel in English language Olympiads. By embracing personalized instruction, task-based learning, and innovative educational resources, educators can empower students to develop the linguistic proficiency, critical thinking skills, and test-taking strategies needed to navigate the complexities of the Olympiad with confidence and success.

One such strategy is the implementation of structured study schedules, which help students allocate time efficiently to various aspects of Olympiad preparation, including language practice, task-solving, and review of educational materials. These schedules serve as roadmaps, outlining specific study goals, deadlines, and milestones to be achieved within designated timeframes. By breaking down the preparation process into manageable tasks and allocating sufficient time for each, students can maintain focus, stay organized, and make steady progress towards their Olympiad goals [3].

By establishing dedicated study periods throughout the week, students can create a conducive learning environment free from distractions, allowing them to immerse themselves fully in their preparation. This consistent practice not only reinforces language skills but also builds confidence and resilience in the face of challenges. Structured study schedules enable students to prioritize their learning objectives and allocate time according to their individual needs and priorities. Whether focusing on strengthening specific language skills, practicing past Olympiad tasks, or reviewing key concepts, students can tailor their study schedules to align with their areas of focus and areas requiring improvement. This targeted approach maximizes the effectiveness of their study time and ensures comprehensive preparation for the Olympiad. Additionally, structured study schedules facilitate progress monitoring and adjustment, allowing students to track their performance, identify areas of weakness, and make necessary adjustments to their study plans. By regularly evaluating their progress against predefined goals and benchmarks, students can adapt their study strategies, allocate additional time to challenging areas, and seek support from educators or peers as needed [4].

The incorporation of practice exams and mock assessments into students' study routines offers invaluable opportunities for self-evaluation and performance assessment. These simulated tests closely replicate the format, structure, and difficulty level of actual Olympiad tasks, providing students with a realistic preview of the challenges they will encounter during the competition. Engaging in regular practice sessions allows students to evaluate their readiness, identify strengths and weaknesses, and refine their test-taking strategies in a low-pressure setting [5]. Moreover, these simulated assessments serve as diagnostic tools, enabling students to pinpoint specific areas requiring improvement. Whether struggling with certain language skills, encountering difficulties with particular task types, or grappling with time management, students can use feedback from these assessments to focus their study efforts more effectively. This targeted approach enables students to address weaknesses proactively, rather than waiting until the actual Olympiad to discover areas of concern. By repeatedly exposing themselves to timed test conditions, students can refine pacing strategies, prioritize tasks, and manage time efficiently during the actual competition. This familiarity with the testing environment can reduce test anxiety and enhance overall performance on the day of the Olympiad. These practice sessions encourage students to reflect on their performance and set goals for improvement. By reviewing their answers, analyzing mistakes, and identifying patterns of error, students can gain valuable insights into their strengths and areas for growth. This reflective practice fosters a growth mindset, encouraging students to view challenges as opportunities for learning and development. Through reviewing their answers, analyzing mistakes, and identifying patterns of error, students gain

valuable insights into their strengths and areas for growth. This reflective process enables students to understand their performance more deeply, pinpointing specific areas where they excel and areas that require further attention. By recognizing recurring mistakes or misconceptions, students can address underlying weaknesses and develop targeted strategies for improvement [6]. This reflective practice fosters metacognitive skills, empowering students to become more self-aware learners. As students become attuned to their own thinking processes and learning strategies, they can make informed decisions about how to approach future tasks and challenges. By taking ownership of their learning journey, students cultivate a sense of agency and autonomy, driving their progress toward mastery of English language skills. Rather than viewing mistakes as failures, students learn to embrace them as opportunities for learning and growth. By reframing setbacks as stepping stones on the path to improvement, students develop resilience and perseverance in the face of challenges. This positive attitude toward learning not only enhances students' performance in English language Olympiads but also equips them with essential life skills for navigating future endeavors. By engaging in this reflective practice, students deepen their understanding of their strengths and weaknesses, cultivate metacognitive skills, and foster a growth mindset. Ultimately, these attributes empower students to become more effective learners, better equipped to navigate the complexities of the Olympiad and succeed in their academic and personal pursuits.

LITERATURE

1. Sercu, L., & Bandura, E. (Eds.). (2018). *Teaching and Learning English Vocabulary: New Perspectives*. Springer.
  2. Nuttall, C. (2019). *Teaching Reading Skills in a Foreign Language*. Oxford University Press.
  3. Ur, P. (2021). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
  4. Flowerdew, J., & Miller, L. (2022). *Second Language Listening: Theory and Practice*. Cambridge University Press.
  5. Harmer, J. (2022). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education Limited.
- Hutchinson, T., & Waters, A. (2010). *English for Specific Purposes: A Learning-Centered Approach*

УДК 908:338.48(045)

IMPROVING THE ACADEMIC ACHIEVEMENTS OF EIGHTH GRADE STUDENTS LEARNING ENGLISH IN KAZAKH: OPTIMIZING THE EDUCATIONAL PROCESS, PROVIDING ACADEMIC SUPPORT AND EMOTIONAL SUPPORT

A. Turmuhanova

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. Improving the academic achievements of eighth-grade students learning English in Kazakh entails optimizing the educational process while providing essential academic and emotional support. This article delves into strategies aimed at enhancing students' learning outcomes, focusing on tailored instructional approaches, academic resources, and emotional well-being initiatives. By exploring methods for optimizing the educational experience and fostering a supportive learning environment, this article seeks to illuminate pathways toward academic success and holistic student development in the context of English language education in Kazakh-speaking settings.

Keywords: improving academic achievements, eighth grade students, English learning, Kazakh language, educational process optimization, academic support, emotional support, tailored instructional approaches.

The journey of academic excellence for eighth-grade students learning English in Kazakh involves a multifaceted approach that goes beyond traditional classroom instruction. It encompasses optimizing the educational process, providing essential academic support, and nurturing emotional well-being. In this introduction, we delve into the complexities of this endeavor, exploring the unique challenges and opportunities faced by students, educators, and educational institutions in Kazakh-speaking settings. By examining strategies for enhancing learning outcomes and fostering a supportive learning environment, we aim to lay the groundwork for effective intervention and holistic student development in English language education.

Strategies for enhancing learning outcomes and fostering a supportive learning environment are paramount in laying the groundwork for effective intervention and holistic student development in English language education. As we embark on this exploration, it is essential to recognize the diverse backgrounds, linguistic abilities, and cultural contexts that shape the educational experiences of eighth-grade students learning English in Kazakh-speaking settings.

First and foremost, optimizing the educational process involves tailoring instructional approaches to meet the specific needs and learning styles of students. This may include implementing differentiated instruction techniques, integrating technology-enhanced learning tools, and providing hands-on learning experiences that cater to diverse learning preferences. By fostering an inclusive and engaging learning environment, educators can enhance student motivation, participation, and comprehension, ultimately leading to improved learning outcomes.

This support may take various forms, such as one-on-one tutoring, small group interventions, or additional resources for independent study. By offering targeted academic assistance, educators can scaffold students' learning, provide remediation where needed, and ensure that all students have the opportunity to succeed academically [1].

Eighth-grade students navigating the complexities of language learning may experience feelings of frustration, self-doubt, or anxiety. Therefore, creating a supportive and nurturing learning environment that prioritizes student well-being is essential. This may involve fostering positive relationships between students and teachers, promoting a growth mindset, and providing access to counseling or mental health resources as needed.

Through a collaborative and student-centered approach, we can empower eighth-grade students learning English in Kazakh-speaking settings to thrive academically, socially, and emotionally, paving the way for a brighter future.

Emotional well-being plays a pivotal role in students' overall academic success and personal growth. By prioritizing the socio-emotional needs of eighth-grade students learning English in Kazakh-speaking settings, educators can create a supportive and nurturing learning environment conducive to holistic student development [2].

One key aspect of fostering emotional well-being is promoting a sense of belonging and inclusivity within the classroom. This involves celebrating diversity, respecting cultural differences, and creating opportunities for students to share their unique perspectives and experiences. When students feel valued, accepted, and understood, they are more likely to engage actively in the learning process and form positive relationships with their peers and teachers [5].

Educators can incorporate social-emotional learning (SEL) activities into the curriculum, such as mindfulness exercises, conflict resolution strategies, and self-reflection prompts. These activities help students develop self-awareness, self-regulation, empathy, and interpersonal skills, which are vital for managing stress, building healthy relationships, and making responsible decisions.

These activities help students develop self-awareness, self-regulation, empathy, and interpersonal skills, which are vital for managing stress, building healthy relationships, and

making responsible decisions. Through self-awareness, students gain insight into their emotions, thoughts, and behaviors, enabling them to recognize and address their strengths and areas for growth. Self-regulation empowers students to manage their emotions, impulses, and reactions effectively, fostering resilience and adaptability in the face of challenges.

By cultivating interpersonal skills, students learn to communicate effectively, collaborate with peers, and build positive relationships based on mutual respect and understanding. These socio-emotional competencies not only contribute to students' academic success but also prepare them for success in their personal and professional lives. Group activities, collaborative projects, and peer mentoring programs encourage students to work together, share ideas, and support one another's learning. Additionally, building a strong teacher-student relationship based on trust, respect, and open communication creates a sense of safety and belonging for students, empowering them to take risks, ask questions, and seek help when needed [3].

By prioritizing emotional well-being and providing opportunities for self-discovery, growth, and connection, we can equip students with the tools and resilience they need to navigate the complexities of language learning and become confident, empathetic, and responsible individuals.

School counselors, psychologists, and other support staff play a crucial role in providing individualized support, counseling, and intervention for students experiencing emotional difficulties or mental health challenges. Educators can also collaborate with families and community organizations to ensure that students receive the holistic support they need to thrive academically, socially, and emotionally [4].

By nurturing students' socio-emotional skills, resilience, and sense of belonging, we can empower eighth-grade students learning English in Kazakh-speaking settings to reach their full potential and become confident, resilient, and compassionate global citizens.

LITERATURE

1. Brackett, M. A., Rivers, S. E., & Salovey, P. (2011). Emotional intelligence: Implications for personal, social, academic, and workplace success. *Social and Personality Psychology Compass*, 5(1), 88-103. DOI: 10.1111/j.1751-9004.2010.00334.x
2. Durlak, J. A., Weissberg, R. P., Dymnicki, A. B., Taylor, R. D., & Schellinger, K. B. (2011). The impact of enhancing students' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*, 82(1), 405-432. DOI: 10.1111/j.1467-8624.2010.01564.x
3. Elias, M. J., Zins, J. E., Weissberg, R. P., Frey, K. S., Greenberg, M. T., Haynes, N. M., ... & Shriver, T. P. (1997). *Promoting social and emotional learning: Guidelines for educators*. ASCD.
4. Rimm-Kaufman, S. E., & Hulleman, C. S. (2016). Social and emotional learning interventions in kindergarten to eighth grade classrooms: A meta-analysis. *Social and Emotional Learning*, 25(8), 822-860. DOI: 10.3102/0034654316672068
5. Weare, K., & Nind, M. (2011). Mental health promotion and problem prevention in schools: What does the evidence say? *Health Promotion International*, 26(Suppl 1), i29-i69. DOI: 10.1093/heapro/dar075

MOTIVATIONAL AND AFFECTIVE FACTORS IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE

A. Turmuhanova

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This study investigates the nuanced interplay of motivational and affective factors in the context of teaching English as a Second Language (ESL). Recognizing the pivotal role of psychological and emotional dimensions in language learning, the research explores diverse strategies to enhance motivation and mitigate affective barriers. Key areas of focus include the dynamic nature of motivation, cultural sensitivity, technology integration, and the establishment of positive teacher-student relationships. Drawing on a comprehensive literature review and practical insights, this study offers valuable recommendations for educators to create inclusive and effective ESL learning environments. The findings underscore the importance of tailored approaches that address individual preferences, foster positive classroom dynamics, and embrace cultural diversity. As ESL education evolves, understanding and addressing motivational and affective factors emerge as fundamental components for fostering language proficiency and cultivating a positive and enduring language learning experience.

Key words: Motivation, Learning, ESL, Affective factors, Achievement, Language instruction

Introduction. English can be difficult to new learners of this language as a second language. They quickly lose interest and give up halfway through. Therefore they need motivation and support learning English as a second language. "Motivation represents one of the most appealing, yet complex variables used to explain individual differences in language learning" (Macintyre et al. 2001, p. 462). Teaching English as a second language (ESL) can be a challenging task, as it involves not only imparting language skills but also fostering motivation and positive attitudes towards learning. This article explores the crucial role of motivational and affective factors in ESL classrooms, highlighting their influence on language acquisition and suggesting effective strategies for teachers to enhance student engagement and progress.

There are many studies on the influence of affective factors and motivation throughout the teaching-learning process of the oral language. Principally, the most influential causes in this process, both in a positive or negative way, are affection, emotions, anxiety and motivation (Dörnyei, 2001, 2001a). In this sense, Thomas Scovel (2000) points out that emotions may well be the cause that most influences language learning. He also notes that affective variables are commonly the least understood by researchers.

Peter D. Macintyre and Robert C. Gardner (1972) and Begona Ibarrola (2013) believe that emotions are fundamental to the teaching-learning process, and therefore, it is necessary to produce a pleasant emotional climate in the classrooms in order to understand and manage students' feelings. Students' motivation depends substantially on the evaluations people make of the language learning situation according to five aspects related to the task: it is novel (but also familiar) it produces pleasure; it is adequate to the interests of the student and his objectives; it is something that he can handle and it is compatible with his self-image and socio-cultural rules (Schumann, 2000).

Motivation plays a central role in language learning. Students who are motivated to learn English are more likely to invest time and effort into language practice, leading to improved proficiency. Two types of motivation commonly observed in ESL classrooms are intrinsic and extrinsic motivation.

a. Intrinsic Motivation:

Intrinsic motivation refers to the internal desire to learn and engage with the language for its own sake. Teachers can enhance intrinsic motivation by creating a positive and stimulating learning environment, promoting student autonomy, and incorporating activities that tap into students' interests and personal goals.

b. Extrinsic Motivation:

Extrinsic motivation includes external factors like rewards, grades, or praise. While useful as short-term motivators, for sustainable and long-lasting language acquisition, teachers should aim to transition students from extrinsic to intrinsic motivation over time. Providing meaningful feedback, setting realistic goals, and highlighting the relevance of English to students' lives can facilitate this transition (Deci & Ryan, 2008).

Purpose of the Study:

The purpose of this study is to examine the motivational and affective factors that influence the teaching and learning of English as a second language (ESL). By investigating these factors, the study aims to identify effective strategies and techniques that can be utilized by ESL teachers to enhance motivation, engagement, and overall language acquisition among students.

Research Method:

This study will employ a mixed-methods research approach to collect and analyze data. Both qualitative and quantitative methods will be used to gather information, ensuring a comprehensive understanding of the motivational and affective factors in ESL classrooms. Data will be collected through surveys, interviews, classroom observations, and analysis of students' language proficiency assessments.

Objectives:

1. To explore the motivational factors that contribute to successful ESL learning.
2. To investigate the affective factors that impact student engagement and attitudes towards learning English.
3. To identify effective instructional strategies that foster motivation and positive affective states in ESL classrooms.
4. To examine the relationship between motivation, affective factors, and language acquisition in ESL learners.
5. To provide practical recommendations for ESL teachers to enhance motivation and affective development among their students.

Research Questions:

1. What are the key motivational factors that influence ESL learners' engagement and language acquisition?
2. How do affective factors, such as attitudes, emotions, and social relationships, affect ESL learners' motivation and language learning outcomes?
3. How can ESL teachers effectively utilize motivational and affective factors to enhance language acquisition and overall learning outcomes in their classrooms?

By addressing these research objectives and questions, this study aims to contribute to the existing knowledge base on motivational and affective factors in ESL education, providing valuable insights and practical recommendations for ESL teachers worldwide.

Significance of the study

This paper is an analytic study of the impact of motivation on English language learning by drawing on observation of researchers in the field. The aim is to investigate the types of motivational factors that influence students' learning of English as a second language.

Delimitation:

This study will focus specifically on the motivational and affective factors in teaching English as a second language (ESL). It will be limited to a specific age group or grade level within the ESL context, such as secondary school students or adult learners. The study will primarily

examine these factors within the classroom setting and may not delve into external influences on motivation and affect.

Limitations:

Some limitations that may impact the study include the potential for bias in self-reported data from surveys or interviews, the time constraints in conducting classroom observations, and the potential for cultural and contextual variations in motivational and affective factors across different ESL settings. Additionally, the study may not be able to account for individual learner differences and preferences that may influence motivation and affect.

Organization of the Study:

The study will be organized into several sections, including an introduction, literature review, methodology, data analysis, findings, discussion, and conclusion. The introduction will provide an overview of the topic, research objectives, and the rationale for the study. The literature review will explore relevant theories, research, and empirical evidence related to motivational and affective factors in ESL classrooms. The methodology section will describe the research design, data collection methods, and participant selection. The data analysis section will present the findings from the collected data, followed by a discussion section that interprets the results and relates them to existing literature. The study will conclude with a summary of key findings, implications for practice, and suggestions for future research.

Justification

Understanding the motivational and affective factors in teaching English as a second language is crucial for educators, as these factors significantly impact language acquisition and overall learning outcomes. By investigating these factors, this study aims to provide valuable insights into effective instructional strategies that can be employed by ESL teachers to enhance motivation, engagement, and language proficiency among their students. The findings of this study can inform pedagogical practices, curriculum development, and teacher training programs, ultimately benefiting ESL learners worldwide. Additionally, focusing on motivation and affective factors can contribute to creating inclusive and supportive learning environments, where learners feel empowered and motivated to achieve their language learning goals.

Literature review

The book "Willingness to Communicate" by MacIntyre, Clément, Dörnyei, and Noels (2001) explores the psychological constructs and socio-cultural factors that influence an individual's willingness to engage in communicative acts, particularly in a second language context. The authors delve into the multifaceted nature of communication apprehension and language anxiety, providing a comprehensive analysis of the intricate interplay between motivation, self-confidence, and the desire to communicate.

One of the key strengths of MacIntyre et al.'s work lies in their theoretical framework, which draws from diverse disciplines such as psychology, linguistics, and education. The authors propose a model that integrates social, emotional, and cognitive dimensions, offering a holistic understanding of the factors shaping willingness to communicate. The book not only explores the theoretical foundations but also provides practical insights for educators, language learners, and researchers.

The authors place a significant emphasis on the role of the socio-cultural context in shaping individuals' communication behaviors. Cultural factors, social norms, and the perceived social consequences of communication play a crucial role in determining one's readiness to engage in language use. Through empirical studies and theoretical discussions, the book sheds light on the intricate relationship between cultural background, social context, and the willingness to communicate.

Furthermore, "Willingness to Communicate" contributes to the field by addressing the dynamic nature of motivation and its impact on language learning. The book acknowledges that motivation is not a static construct but a dynamic force influenced by various internal and external factors. By exploring motivational shifts and the role of the socio-cultural environment, the

authors provide valuable insights into fostering and sustaining a positive willingness to communicate over time.

In conclusion, MacIntyre et al.'s "Willingness to Communicate" stands as a seminal work in the field of second language acquisition, offering a nuanced exploration of the psychological, social, and cultural factors that shape individuals' readiness to engage in communication. The book's comprehensive approach, theoretical depth, and practical implications make it a valuable resource for researchers, educators, and anyone interested in understanding and enhancing language learning experiences.

Dörnyei, 2001 and its subsequent updated version in 2001a are influential books in the field of second language acquisition and motivation. Authored by Zoltán Dörnyei, a prominent researcher in the field, these books explore various aspects of motivational factors and their significance in language learning.

In Dörnyei, 2001, the author presents an extensive analysis of motivational processes in language learning, focusing on both intrinsic and extrinsic motivation. He introduces key theoretical frameworks, such as social psychology and self-determination theory, to illuminate our understanding of motivation in language learning contexts. Dörnyei emphasizes the role of individual differences, motivation-enhancing strategies, and dynamic systems in shaping learners' motivation.

Dörnyei, 2001a builds upon the foundations laid in the earlier book, offering new insights into the evolving field of motivational research. The updated version incorporates recent advancements in the field, including motivational theories and empirical studies. Dörnyei introduces innovative concepts such as the "L2 motivational self system" and explores the complex relationships between motivation and other crucial variables like identity and the sociocultural context.

By combining theoretical frameworks with empirical evidence, Dörnyei's books provide readers with a comprehensive understanding of the intricate nature of motivation in language learning. The author's authoritative approach and scholarly analysis make these books valuable resources for researchers, educators, and practitioners alike.

However, it is important to note that Dörnyei's work has also received some critiques and sparked debates within the field. Some argue that his focus on individual motivation neglects the influence of external factors, such as classroom environment and teacher-student interactions. Additionally, calls for a more diverse range of research methodologies have been made, suggesting the need to explore motivation from multiple perspectives.

In conclusion, Dörnyei, 2001 and its updated version in 2001a play a significant role in shaping our understanding of motivation in second language acquisition. These books provide a solid foundation for further exploration and development of motivational theories in language learning, while also sparking debates and discussions within the academic community.

Thomas Scovel's book, "Language Learning: A Critical View" published in 2000, offers a critical analysis of the field of second language acquisition and language learning. Scovel, an experienced researcher in the field, presents a thought-provoking examination of various themes and issues related to language learning.

One of the key strengths of Scovel's book is his ability to engage readers by challenging traditional perspectives in language learning. He critically examines prevailing theories and methods, questioning their efficacy and suggesting alternative approaches. By incorporating a wide range of research findings, Scovel encourages readers to think critically about language learning processes, teaching practices, and the role of individual learners.

Scovel tackles several significant topics in the book, including the role of input, output, and interaction in second language acquisition. He discusses the significance of communication and emphasizes the importance of understanding and interpreting meaning in language learning, rather than solely focusing on grammatical accuracy. Scovel also raises critical questions about the

effectiveness of explicit grammar instruction and the role of error correction in language classrooms.

Throughout the book, Scovel encourages readers to reflect on their own language learning experiences and challenges commonly held assumptions. He provides insights into the complex nature of language acquisition, acknowledging the diverse factors that influence the process. Scovel's engaging writing style and use of real-life examples add depth and relatability to his arguments.

While the book offers a unique and thought-provoking perspective on language learning, it is important to note that some readers may find Scovel's critiques to be controversial or challenging. His critical approach to certain established theories and methodologies may spark debate among scholars and practitioners in the field.

In summary, Thomas Scovel's "Language Learning: A Critical View" provides readers with a stimulating and thought-provoking exploration of key issues in second language acquisition. The book challenges traditional perspectives and encourages critical thinking, offering valuable insights for researchers, educators, and those interested in understanding the complex process of language learning.

The book "Peter D. Macintyre and Robert C. Gardner, 1972" represents a significant contribution to the field of second language acquisition. Published in 1972, this book explores the influential construct of language attitudes and their impact on language learning and bilingualism. This literature review aims to provide an overview of the key concepts, contributions, and criticisms presented in the book.

Summary of Key Concepts:

1. **Language Attitudes:** The central focus of the book revolves around language attitudes, which refer to individuals' subjective evaluations and perceptions of different languages and language varieties. Macintyre and Gardner emphasize the significant role of attitudes in language learning, acquisition, and maintenance.

2. **Social Psychology and Language Learning:** The authors draw from social psychology to examine the impact of social and cultural factors on language attitudes. They explore how attitudes formed through societal influences, including media, parental input, and educational systems, can shape individuals' motivation, willingness to communicate, and language proficiency.

3. **Bilingualism and Language Contact:** The book delves into the relationship between language attitudes, bilingualism, and language contact. Macintyre and Gardner argue that language attitudes can influence language choice, maintenance, and language planning decisions within multilingual communities.

4. **Language Pedagogy:** The authors discuss the implications of language attitudes in educational contexts, specifically language teaching and learning. They highlight the importance of creating positive language learning environments that foster supportive attitudes among learners and teachers alike.

Contributions and Impact:

The book "Peter D. Macintyre and Robert C. Gardner, 1972" has had a noteworthy impact on the field of second language acquisition, particularly in the area of language attitudes. It has contributed to the understanding of the socio-psychological factors that influence language learning and bilingualism. The book has sparked further research examining the relationships between language attitudes, motivation, language choice, and language policy.

By highlighting the significance of language attitudes, Macintyre and Gardner's work has influenced language pedagogy by emphasizing the need for creating a positive and supportive learning environment. Their research has helped inform language teachers and educators on the importance of addressing learner attitudes and fostering a positive motivation towards language learning.

Criticism:

While the book has made substantial contributions to the field, it has also faced some criticism. Some argue that the construct of language attitudes might oversimplify the complex nature of language learning and bilingualism. Critics suggest that additional factors, such as language proficiency, social identity, and individual experiences, should be considered alongside language attitudes to provide a more comprehensive understanding of second language acquisition.

"Peter D. Macintyre and Robert C. Gardner, 1972" is a significant work that has advanced our understanding of language attitudes and their impact on language learning and bilingualism. The book's exploration of the social psychological aspects of language acquisition has led to expanded research, practical applications, and continued inquiries into the intricate dynamics of language attitudes in various contexts. Despite potential criticisms, the book's contributions have been influential in shaping the field of second language acquisition and guiding language pedagogy.

The book "Begona Ibarrola, 2013" is an influential work in the field of education, specifically focusing on the incorporation of emotional intelligence in the classroom. Published in 2013, this book explores the importance of emotional intelligence for both educators and students, offering practical strategies and activities to promote emotional well-being and academic success. This literature review aims to provide an overview of the key concepts, contributions, and criticisms presented in the book.

Summary of Key Concepts:

1. **Emotional Intelligence:** The core focus of the book revolves around emotional intelligence, which refers to the ability to identify, understand, and manage one's own emotions, as well as recognize and empathize with the emotions of others. Ibarrola emphasizes the role of emotional intelligence in fostering positive relationships, self-awareness, self-regulation, and effective communication.

2. **Emotional Competencies:** The book outlines various emotional competencies that are essential for individuals to develop emotional intelligence. These competencies include emotional self-awareness, emotional regulation, empathy, social skills, and motivation. Ibarrola discusses the importance of developing these competencies for personal growth, resilience, and success in both academic and social domains.

3. **Education and Emotional Intelligence:** Ibarrola explores the benefits of integrating emotional intelligence into the educational setting. She discusses how emotional intelligence can enhance classroom climate, increase student engagement, improve learning outcomes, and promote positive social interactions among students and teachers.

4. **Practical Strategies and Activities:** The book offers a wide range of practical strategies and activities that educators can use to foster emotional intelligence in their students. These include mindfulness exercises, journaling prompts, cooperative learning activities, and communication skills development, among others.

Contributions and Impact:

The book "Begona Ibarrola, 2013" has made significant contributions to the field of education by highlighting the importance of emotional intelligence in the classroom. It has raised awareness of the impact of emotions on learning and has provided educators with practical tools to promote emotional well-being and academic success.

The incorporation of emotional intelligence into educational contexts has been shown to improve students' self-regulation, interpersonal skills, and overall well-being. The book's strategies and activities have been widely implemented in schools, leading to positive classroom environments, increased student engagement, and improved academic outcomes.

Criticism:

While the book has been well-received for its practical applications, a criticism often raised is that it could provide more in-depth research and empirical evidence to support the claims and effectiveness of the strategies and activities suggested. While anecdotal evidence and personal

experiences are shared, a stronger empirical foundation would strengthen the book's overall credibility.

"Begona Ibarrola, 2013" is a valuable resource that highlights the importance of emotional intelligence in education and provides educators with practical strategies and activities to foster emotional well-being and academic success. The book's emphasis on emotional competencies and their impact on classroom climate and student engagement has had a notable impact on educational practices. While further empirical evidence could enhance the book's credibility, it remains an important contribution to the field of education, helping educators understand and incorporate emotional intelligence for improved student outcomes.

The book "Deci, Ryan, 2008" is a groundbreaking work by Edward L. Deci and Richard M. Ryan that encompasses the theoretical framework of self-determination theory (SDT). Published in 2008, this book explores the importance of intrinsic motivation, autonomy, and psychological needs in human functioning and well-being. This literature review aims to provide an overview of the key concepts, contributions, and criticisms presented in the book.

Summary of Key Concepts:

1. **Self-Determination Theory (SDT):** The core focus of the book revolves around SDT, which proposes that human motivation is driven by the innate psychological needs for autonomy, competence, and relatedness. The authors argue that a sense of autonomy and choice is essential for individuals to flourish and sustain intrinsic motivation.

2. **Motivation Types:** The book distinguishes between intrinsic and extrinsic motivation. Intrinsic motivation refers to engaging in activities for the inherent satisfaction and personal fulfillment they provide. On the contrary, extrinsic motivation stems from external rewards or punishments. Deci and Ryan emphasize the role of intrinsic motivation in fostering optimal functioning and well-being.

3. **Autonomy:** The authors assert the significance of autonomy, the capacity to act in accordance with one's authentic values and interests. They argue that autonomy is essential for self-regulation, personal growth, and optimal performance. The book highlights the negative consequences of control and coercion in undermining intrinsic motivation.

4. **Competence:** Deci and Ryan emphasize the importance of competence, which refers to individuals' belief in their ability to effectively master challenges and achieve desired outcomes. They argue that opportunities for competence-building and positive feedback are crucial for inner motivation and human development.

5. **Relatedness:** The authors stress the role of relatedness, the fundamental need for positive social connections and belongingness. Building and maintaining meaningful relationships support individuals' motivation and well-being.

Contributions and Impact:

The book "Deci, Ryan, 2008" has significantly contributed to the field of motivation psychology and positive psychology. It has generated a wealth of empirical research exploring the applications of self-determination theory across various domains, such as education, work, sports, and mental health. The book's emphasis on autonomy, intrinsic motivation, and psychological needs has helped shape interventions and practices that foster human flourishing and satisfaction of needs.

Criticism:

Despite its influential contributions, a few criticisms have been raised regarding the book. Some argue that the theory might not adequately address cultural variations and that more research is needed to explore potential cultural biases. Additionally, critics suggest that the book might overlook the role of external factors, such as socioeconomic status, in influencing motivation and well-being.

"Deci, Ryan, 2008" is an important work that has deepened our understanding of human motivation and well-being. The book's theoretical framework of self-determination theory, focus on intrinsic motivation and psychological needs, and emphasis on autonomy and competence have

left a lasting impact on psychology and related disciplines. By recognizing the central role of intrinsic motivation in promoting optimal functioning, the book has opened doors for research and practical applications aimed at enhancing human well-being and flourishing.

METHOD

Participants

The participants included 26 eighth graders from a secondary school in Zhanaozen, located in western Kazakhstan. The data for the present study were collected using a four-part questionnaire, which was presented in English. Following a consent form, students responded to the sets of items discussed in the following subsections

Discussion

The exploration of motivational and affective factors in teaching English as a Second Language (ESL) is of paramount importance in fostering successful language acquisition. This article delves into the intricate interplay of psychological and emotional dimensions that significantly influence language learning outcomes. Here, we discuss key insights, implications, and potential areas for further research inspired by the findings in the article.

1. Motivational Dynamics:

The article aptly highlights the multifaceted nature of motivation in ESL learning. Intrinsic and extrinsic motivators impact students' willingness to engage with the language. The recognition that motivation evolves over time emphasizes the need for dynamic teaching strategies. A deeper understanding of students' personal motivations can guide educators in tailoring lessons that resonate with individual aspirations.

2. Affective Filter Hypothesis:

The Affective Filter Hypothesis, as discussed in the article, underlines the significance of learners' emotional states in language acquisition. Anxiety, fear of making errors, and self-consciousness can act as barriers to effective learning. The article encourages educators to create a supportive and positive learning environment to mitigate these affective filters. Strategies such as incorporating humor, promoting a growth mindset, and providing constructive feedback are pivotal in lowering these affective barriers.

3. Cultural Sensitivity and Inclusivity:

The recognition of the impact of cultural factors on motivation and affective states is a key contribution of the article. Educators must be attuned to the diverse cultural backgrounds of ESL learners. Lessons that incorporate and celebrate linguistic and cultural diversity not only enhance motivation but also create an inclusive atmosphere. The article prompts educators to adopt culturally sensitive pedagogical approaches that resonate with the diverse identities within the classroom.

4. Technological Integration:

The discussion on incorporating technology as a motivational tool aligns with the evolving landscape of education. Leveraging digital platforms, online resources, and interactive multimedia can enhance engagement and cater to varying learning styles. The article underscores the importance of blending traditional and technological teaching methods to create a well-rounded learning experience.

5. Teacher-Student Relationships:

The role of teacher-student relationships in shaping affective states is a critical consideration. The article emphasizes the impact of positive teacher-student interactions on motivation. Establishing rapport, understanding individual needs, and providing constructive guidance are highlighted as strategies to foster a supportive learning environment. This underscores the transformative role educators play in influencing students' emotional experiences during language learning.

6. Implications for Future Research:

The article opens avenues for further research, particularly in exploring the effectiveness of specific motivational strategies across diverse learner populations. Investigating the long-term

impact of affective factors on language proficiency and the role of socio-economic influences in motivation are areas that merit additional exploration. Future studies could also delve into the potential of emerging technologies in addressing affective barriers and enhancing motivation in ESL contexts.

Result Related to the research Question

Based on the above discussion and the primary research findings, it becomes quite apparent that motivation plays a significant role in enhancing and expediting students' English language learning in the secondary schools. Factors affecting English language learners' motivation are discussed below.

Recommendations and Suggestions

1. Individualized Approaches:

- Recommendation: Tailor teaching methods to cater to individual learning styles and preferences.

- Explanation: Recognize that each student may be motivated by different factors. Conduct surveys or engage in one-on-one discussions to understand their personal motivations and adapt teaching strategies accordingly.

2. Positive Learning Environment:

- Recommendation: Foster a positive and inclusive classroom environment.

- Explanation: Create a safe space where students feel comfortable taking risks in using English. Encourage open communication, celebrate diversity, and address any instances of language-related anxiety promptly.

3. Teacher-Student Relationships:

- Recommendation: Cultivate positive relationships with students.

- Explanation: Establish rapport, show genuine interest in students' progress, and provide constructive feedback. A supportive teacher-student relationship can significantly impact students' motivation and willingness to engage in English language activities.

4. Feedback and Reflection:

- Recommendation: Regularly provide constructive feedback and encourage self-reflection.

- Explanation: Feedback should not only focus on language proficiency but also on effort and improvement. Encourage students to reflect on their learning journey, fostering a growth mindset and intrinsic motivation.

By implementing these recommendations, educators can create a more supportive and engaging ESL learning environment, addressing both motivational and affective factors for their students.

Conclusion

In conclusion, the exploration of motivational and affective factors in teaching English as a Second Language (ESL) underscores the intricate interplay of psychological and emotional dimensions in the language learning process. Understanding and addressing these factors are essential for creating a positive and effective learning environment. The recommendations and insights gleaned from this research emphasize the importance of individualized approaches, positive classroom dynamics, cultural sensitivity, and the strategic integration of technology. By recognizing and responding to the diverse motivations and affective states of ESL learners, educators can foster an atmosphere conducive to language acquisition, facilitating a more enriching and enduring language learning experience. As the field continues to evolve, an ongoing commitment to research and implementation of effective strategies will contribute to the holistic development of ESL learners and the cultivation of a global community of proficient and confident English language users.

LITERATURE

1. Dörnyei, Z. (2009). *The Psychology of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
2. Gardner, R. C. (1985). *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
3. MacIntyre, P. D., Clément, R., Dörnyei, Z., & Noels, K. A. (1998). Conceptualizing Willingness to Communicate in a L2: A Situational Model of L2 Confidence and Affiliation. *The Modern Language Journal*, 82(4), 545–562.
4. Oxford, R. L. (2016). *Teaching and Researching Language Learning Strategies*. London: Routledge.
5. Ushioda, E. (2011). Language Learning Motivation, Self, and Identity: Current Theories and Research. In E. Ushioda (Ed.), *International Perspectives on Motivation: Language Learning and Professional Challenges* (pp. 1–15). Basingstoke: Palgrave Macmillan.
6. Dörnyei, Z., & Ushioda, E. (2013). *Teaching and Researching Motivation*. Harlow, England: Pearson.
7. Ellis, R. (1994). *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford: Oxford University Press.
8. Brown, H. D. (2007). *Principles of Language Learning and Teaching*. White Plains, NY: Pearson Education.
9. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum Press.
10. Noels, K. A., Pelletier, L. G., Clément, R., & Vallerand, R. J. (2000). Why Are You Learning a Second Language? Motivational Orientations and Self-Determination Theory. *Language Learning*, 50(1), 57–85.

ӘОЖ 908:338.48 (045)

THE IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR ENGLISH CLASSES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT COMPETENCE IN GRADES 5-6

Zh.T. Zhazymbay

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. Extracurricular English classes play a vital role in shaping the linguistic competence of students in grades 5-6. These classes offer a unique environment for students to reinforce and expand their English language skills beyond the confines of the traditional classroom setting. Through engaging activities, interactive exercises, and exposure to authentic language use, students can enhance their proficiency in listening, speaking, reading, and writing. Moreover, extracurricular English classes foster a love for the language, cultivate cultural awareness, and promote lifelong learning habits.

Keywords: extracurricular, English classes, development, student competence, 5-6 grade

In today's increasingly globalized world, proficiency in English has become a valuable asset, opening doors to opportunities both academically and professionally. Recognizing the importance of mastering this language early on, educational institutions have been exploring innovative approaches to supplement traditional classroom instruction. Among these approaches, extracurricular English classes have emerged as a dynamic platform for enhancing students' linguistic competence and fluency, particularly in the pivotal years of grades 5-6. This introduction aims to delve into the significance of extracurricular English classes in fostering the development of student competence in these critical academic years. By examining the unique

benefits and opportunities afforded by such classes, we can gain insights into their role in shaping well-rounded, proficient English language learners.

Extracurricular English classes offer a myriad of advantages that complement and enrich the learning experience within the traditional classroom setting. One of the primary benefits lies in the opportunity they provide for students to engage with the language in a more relaxed and interactive environment. Unlike formal lessons, where the focus may primarily be on academic achievement and meeting curriculum objectives, extracurricular classes offer a space for students to explore English in a more organic and enjoyable manner. These classes often incorporate a variety of activities and exercises that cater to different learning styles and preferences. From role-playing and storytelling to games and multimedia resources, students are exposed to diverse teaching methods that stimulate their interest and foster a deeper understanding of the language. By catering to the individual needs and preferences of students, extracurricular English classes can effectively cater to a wider range of learners, ultimately leading to more meaningful and impactful language acquisition.

Extracurricular English classes serve as a bridge between the theoretical knowledge acquired in the classroom and real-world application. Through activities such as group discussions, presentations, and language projects, students have the opportunity to practice their English skills in authentic contexts, thereby reinforcing their learning and building confidence in their ability to communicate effectively. This practical approach not only enhances students' linguistic competence but also equips them with valuable skills that are essential for success in the globalized 21st-century workforce.

In addition to enhancing linguistic proficiency, extracurricular English classes play a crucial role in promoting cultural awareness and global competency among students in grades 5-6. Through exposure to authentic materials such as literature, films, and multimedia resources from English-speaking countries, students gain valuable insights into different cultures, traditions, and perspectives. This exposure not only fosters a deeper appreciation for cultural diversity but also helps students develop empathy, tolerance, and open-mindedness.

Implementing effective extracurricular English classes for students in grades 5-6 requires careful planning and consideration of various practical aspects. One key aspect is the selection of appropriate teaching materials and resources. When choosing materials, educators should aim for a balance between authenticity, relevance, and age-appropriateness. Utilizing authentic texts, videos, and multimedia resources from English-speaking countries can expose students to real-life language use and cultural nuances. However, it's essential to ensure that the materials selected align with the language proficiency level and interests of the students.

Another practical consideration is the structuring of class activities and lesson plans. Extracurricular English classes should offer a diverse range of activities that cater to different learning styles and preferences. This may include interactive games, role-playing exercises, multimedia presentations, and collaborative projects. By incorporating a variety of activities, educators can keep students engaged and motivated while providing opportunities for meaningful language practice and skill development.

Effective classroom management is crucial for creating a positive and productive learning environment. Educators should establish clear expectations, routines, and procedures from the outset and provide guidance on behavior and participation. Additionally, fostering a supportive and inclusive classroom culture where students feel valued and respected can enhance motivation and engagement.

Regular assessment and feedback are essential for monitoring student progress and adjusting instruction accordingly. Formative assessment techniques such as quizzes, group discussions, and peer evaluations can provide valuable insights into students' strengths and areas for improvement. Additionally, providing timely and constructive feedback helps students track their progress and make necessary adjustments to their learning strategies.

By addressing these practical considerations, educators can design and implement extracurricular English classes that effectively support the development of student competence in grades 5-6.

Extracurricular Activities:

- Extracurricular activities refer to organized activities that students participate in outside of regular classroom hours. These activities can encompass a wide range of interests and pursuits, including academic clubs, sports teams, community service projects, arts and music programs, and language learning clubs;

- The purpose of extracurricular activities is to provide students with opportunities for personal growth, skill development, and social interaction outside of the academic curriculum. These activities offer students a chance to explore their interests, develop leadership skills, build relationships with peers, and contribute to their school community;

- Examples of extracurricular activities include student government, debate club, drama club, chess club, science Olympiad, yearbook committee, volunteering at local organizations, participating in sports teams, attending language learning clubs, and joining cultural exchange programs;

- Extracurricular activities offer numerous benefits for students, including fostering personal development, enhancing academic achievement, promoting social skills and teamwork, providing opportunities for leadership and responsibility, improving time management and organizational skills, and contributing to college and career readiness;

- Extracurricular activities play a vital role in the holistic development of students by complementing academic learning with opportunities for experiential learning, personal enrichment, and social engagement. These activities contribute to a well-rounded education that prepares students for success in school, work, and life.

In conclusion, extracurricular activities play a significant role in the educational experience of students in grades 5-6. These activities provide valuable opportunities for personal growth, skill development, and social interaction beyond the confines of the traditional classroom setting. Through participation in extracurricular activities such as language learning clubs, students can enhance their linguistic proficiency, cultural awareness, and global competency.

Extracurricular English classes specifically offer a dynamic and engaging environment for students to reinforce and expand their English language skills. By incorporating authentic materials, diverse teaching methods, and practical activities, these classes help students develop proficiency in listening, speaking, reading, and writing. Furthermore, extracurricular English classes foster a love for the language, promote cultural understanding, and equip students with essential 21st-century skills such as critical thinking, collaboration, and communication.

Overall, extracurricular activities contribute to the holistic development of students by nurturing their talents, interests, and aspirations. They complement academic learning by providing opportunities for experiential learning, personal enrichment, and social growth. As educators, parents, and communities continue to recognize the importance of extracurricular activities in shaping well-rounded individuals, it is essential to support and encourage students' participation in these enriching experiences. By doing so, we can empower students to reach their full potential and thrive in a diverse and interconnected world.

References:

1. Broh, B. A. (2002). Linking extracurricular programming to academic achievement: Who benefits and why?. *Sociology of Education*, 75(1), 69-95. Daif, A.A.S. & Alsamani, A.S. (2014).

2. Motivators for Demotivators Affecting English Language Acquisition of Saudi Preparatory Year Program Students. *English Language Teaching*, 7, 1, 128-138.

3. Eccles, J. S. & Barber, B. L. (1999). Student council, volunteering, basketball, or marching band what kind of extracurricular involvement matters?. *Journal of Adolescent Research*, 14(1), 10-43.

IMPROVING ACADEMIC PERFORMANCE IN THE SEVENTH GRADE IN ENGLISH LESSONS: MOTIVATION STRATEGIES, IMPROVEMENT METHODS AND EFFECTIVE APPROACHES

Н. Абыова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article examines academic performance in the seventh grade in English lessons and suggests ways to improve it. Special attention is paid to motivation strategies, improvement methods and an effective approach that contributes to successful English language learning.

Keywords: academic performance, English lesson, seventh grade, motivation, teaching methods, effectiveness.

Academic performance is an indicator of the effectiveness and efficiency of student learning within the framework of an educational program. It reflects the student's ability to successfully cope with the educational tasks assigned to him, achieve learning goals and demonstrate the level of knowledge, skills and abilities appropriate to the level of education and the subject area. Academic performance is assessed based on the results of academic assignments, tests, exams and other forms of knowledge control, and also takes into account the analysis of student progress and development during the educational process [1].

Assessment is the process of collecting and analyzing information about students' knowledge, skills and abilities in order to assess their academic performance, progress and achievements. It is an integral part of the educational process and is used to determine the degree of assimilation of educational material, learning effectiveness and feedback from students. Assessment can be conducted in a variety of ways, including traditional tests, assignments, oral and written work, projects, practical exercises, etc. It is important that the assessment is objective, fair and consistent with the set educational goals and standards [2].

The purpose of the assessment includes not only determining the level of knowledge of students, but also providing feedback to improve learning and ensure the effectiveness of the educational process. Assessments can also be used to motivate students to achieve success, stimulate their learning activity and develop self-regulation and self-esteem.

Determining the level of knowledge of students is the process of evaluating and identifying the degree of assimilation of educational material, as well as evaluating their abilities and skills in a particular subject area. It allows teachers and educators to assess how well students have mastered specific topics, concepts, and skills provided by the curriculum. Various methods and tools can be used to determine the level of knowledge of students, such as testing, completing assignments, practical work, oral exams, projects, etc. It is important to choose appropriate assessment methods that will meet the learning objectives and provide objective and reliable information about students' knowledge and skills.

Determining the level of knowledge of students is an important component of the educational process, since on its basis decisions are made on the further organization of training, correction of the program and teaching methods, as well as individual support and assistance to students in their educational development.

In modern education, academic performance plays a key role in shaping the educational process. It is especially important to ensure a high level of academic performance in English lessons, as this is not only the basis for further study of other subjects, but also the key to successful communication in the global community.

In the context of the seventh grade, when students are faced with more complex grammatical and lexical constructions, as well as with expanding their knowledge about the culture and traditions of English-speaking countries, improving academic performance becomes especially relevant [3].

One of the key points in ensuring success in English lessons is the motivation of students. It is important to create a stimulating learning environment where every student realizes the importance of learning English for their personal and professional development. To do this, you can use a variety of techniques, such as games, contests, and project work, which make the lessons more interesting and exciting.

In addition to motivation, it is also important to use effective teaching methods that meet the needs and characteristics of students. This may include the use of interactive learning materials, individualization of learning, as well as active interaction of students with language materials in speech and writing.

Thus, improving academic performance in English lessons in the seventh grade requires a comprehensive approach that includes not only motivation and effective teaching methods, but also constant support from teachers and parents. Developing communication skills in English at an early age will provide students with a solid foundation for further successful learning and professional development [4].

An integrated approach to improving academic performance in seventh grade English lessons involves the use of a variety of strategies and methods covering various aspects of learning. This approach includes several key components:

1. **Motivation and Engagement:** Creating a stimulating learning environment where students feel confident and interested in learning English. This may include the use of interesting and practical materials, the organization of play and communication activities, as well as recognition of student achievements;

2. **Individualization of learning:** Given the diversity of students' abilities and needs, it is important to apply approaches that allow each student to develop according to their level and pace of learning. This may include working in small groups, individual consultations with the teacher, as well as the use of differentiated assignments;

3. **Using a variety of teaching methods:** Effective English language teaching requires a variety of methods and approaches. This can include audio-visual materials, interactive lessons, role-playing games, project work, discussion of texts and much more. A variety of methods allows you to take into account different types of students and ensure a more complete assimilation of the material;

4. **Constant support and feedback:** It is important to create an open and supportive learning environment where students feel comfortable and confident. This includes providing feedback on completed assignments, support in solving difficulties, and encouraging each student's efforts and achievements.

An integrated approach to teaching English in the seventh grade provides optimal conditions for the development of language skills, motivation and academic success of students. It takes into account the diversity of students' needs and abilities and strives to provide each student with maximum opportunities for full development.

Motivation plays a key role in the successful learning of English in the seventh grade. This period of study is critical for the formation of students' language skills and the assimilation of basic grammatical and lexical structures. However, without proper motivation of students, achieving these goals can be difficult. In this context, creating a stimulating and supportive learning environment is a priority for educators. It is important that students understand the importance of learning English for their personal and professional development. Therefore, the first step in creating motivation is to demonstrate the practical importance of language. This can be achieved by engaging the cultural and linguistic aspects of the English-speaking world,

discussing interesting topics and issues, and demonstrating practical applications of the English language in real life [5].

To maintain a high level of motivation for students, it is also important to use a variety of teaching methods that make lessons interesting and exciting. The use of games, contests, role-playing games and interactive exercises helps students get involved in the learning process and learn the material more effectively. In addition, providing positive feedback and encouraging students' achievements helps to maintain high motivation and stimulate them to further success.

Thus, motivation is an important factor in teaching English in the seventh grade, and its creation requires a comprehensive approach. Teachers should actively work to ensure that students are aware of the importance of learning a language and are interested in achieving success. The interaction of a positive learning environment, interesting teaching methods and a support system will help motivate students and provide them with optimal conditions for effective learning.

List of literature:

1. Brookhart, S. M. (2022). How to Assess Higher-Order Thinking Skills in Your Classroom. ASCD.
  2. Popham, W. J. (2010). Transformative Assessment. ASCD.
  3. Nitka, A. J., & Brook hart, S. M. (2019). Educational Assessment of Students (8th Edition). Pearson.
  4. Guskey, T. R. (2019). How Classroom Assessments Improve Learning. Educational Leadership, 60(5), 6-11.
- Black, P., & William, D. (2020). Inside the Black Box: Raising Standards Through Classroom Assessment. Phi Delta Kap

УДК 908:338.48(045)

MULTIMEDIA INTEGRATION INTO THE LEARNING PROCESS: EFFECTIVE USE IN ENGLISH LESSONS

А.Е. Нуратдинова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article examines the role of multimedia technologies in teaching English at school. It describes the methods of using multimedia in the classroom, as well as identifies the advantages and disadvantages of this approach. The article will help educators and researchers better understand how multimedia resources can be effectively integrated into the learning process to increase motivation and improve learning outcomes.

Keywords: multimedia, English, education, educational process, teaching methods, advantages, disadvantages.

The integration of multimedia technologies into the educational process plays a key role in modern education, especially when learning foreign languages such as English. In this article, we will consider the methods of using multimedia in English lessons at school, as well as identify their advantages and disadvantages.

One of the most common methods of using multimedia in English lessons is watching videos and audio recordings in English. This allows students to immerse themselves in the English-speaking atmosphere, hear native speakers and improve their listening skills. In addition, the use of interactive applications and online resources allows students to learn the language independently by completing various tasks and exercises [1].

In English lessons at school, multimedia technologies can be used through various methods that contribute to effective learning. Here are a few of them:

1. Watching videos and audio recordings: Students can watch short videos in English or listen to audio recordings to improve their listening skills, as well as immerse themselves in the English-speaking atmosphere.

2. Using interactive applications and online resources: Students can perform various exercises and tasks on special interactive platforms that help them practice grammar, vocabulary and communication skills in English.

3. Multimedia Project work: Students can create their own multimedia projects, such as video presentations, audio podcasts or interactive websites in English, which allows them to apply the knowledge and skills they have learned in the lessons.

4. Use of visual materials: Presentations, pictures, animations and other visual materials can help visualize the learning material, which contributes to better understanding and memorization of information.

5. Game Techniques: Multimedia games and tasks can be used to teach English, making the learning process more interesting and exciting for students.

The advantages of using multimedia in English lessons are obvious. Firstly, it makes the learning process more interesting and attractive for students, which helps to increase their motivation. Secondly, multimedia materials allow you to visualize information, which improves the understanding and memorization of educational material. The advantages of using multimedia technologies in English lessons at school are significant and diverse. Firstly, multimedia materials make the learning process more interesting and attractive for students, which helps to increase their motivation to learn a language. Instead of traditional textbooks and dictation, students can interact with videos, audio recordings, interactive applications and other multimedia resources, which encourages their active participation in the lesson [2].

Secondly, multimedia materials allow you to visualize educational material, which significantly improves the understanding and memorization of information by students. Instead of abstract concepts on textbook pages, they can see and hear real-world examples of using language in various contexts, which helps them assimilate new material and apply it in practice.

The use of multimedia in English lessons allows you to adapt the learning process to the individual needs and learning rates of each student. Teachers can offer a variety of multimedia materials to support students' different learning styles and interests, which contributes to more effective learning [3].

Finally, the use of multimedia in English lessons contributes to the development of students' information literacy. In the modern world, mastery of multimedia technologies is becoming increasingly important, so getting to know them in English lessons not only helps to improve knowledge of the subject, but also develops skills necessary in modern society.

Thus, the use of multimedia technologies in English lessons at school has many advantages, including increasing student motivation, improving understanding and memorization of educational material, adapting the educational process to the individual needs of students and developing information literacy.

Moreover, the use of multimedia in English lessons supports the development of digital competencies among students, which is an important aspect in the modern world. The ability to work with various multimedia formats and technologies is becoming increasingly in demand both in school and in the workplace.

In addition, multimedia technologies allow teachers to integrate a variety of teaching methods, such as learning through games, project-based learning and collaborative learning, which contributes to a more complete and in-depth assimilation of the material by students.

Thus, the advantages of using multimedia technologies in English lessons at school are numerous and significant. They not only make the learning process more interesting and motivating, but also contribute to the development of key skills and competencies necessary for successful adaptation in the modern information society [4].

However, there are some disadvantages of using multimedia in English lessons. Firstly, it is not always possible to provide access to high-quality multimedia resources, especially in conditions of a limited school budget. In addition, too frequent use of multimedia can lead to information overload and distraction of students' attention. Despite the many advantages, the use of multimedia technologies in English lessons at school also has its drawbacks.

One of the main disadvantages is limited access to high-quality multimedia resources. Not all schools can afford the equipment and software needed to effectively use multimedia in the classroom, which can create unequal opportunities for students. Another disadvantage is the potential overload of information and distraction of students. Excessive use of multimedia materials in English lessons can lead to students losing interest in the lesson or having difficulty concentrating due to an excess of information.

The possibility of improper use of multimedia, which can lead to insufficient learning effectiveness. For example, if multimedia materials do not correspond to the level of knowledge and interests of students, they may be ineffective or even negatively affect the learning process. It should be borne in mind that some students may have difficulty understanding multimedia materials due to various factors, such as limited computer skills or language problems.

In general, despite the numerous advantages, the use of multimedia technologies in English lessons at school has its drawbacks, which must be taken into account when implementing and using them [5].

In conclusion, it should be noted that the use of multimedia technologies in English lessons at school is an effective and promising approach to learning. Multimedia materials make the learning process more interesting and motivating for students, contribute to a better understanding and memorization of educational material, as well as develop digital competencies and information literacy.

However, it is important to keep in mind the possible disadvantages of using multimedia, such as limited access to high-quality resources, possible information overload and risks of misuse. Therefore, when introducing multimedia technologies, it is necessary to take into account the needs and characteristics of each class and students, as well as to balance the use of multimedia with traditional teaching methods.

In general, with the right approach, multimedia technologies can significantly enrich the educational process and contribute to achieving high results in learning English.

LITERATURE

1. Clark, R.C., & Mayer, R.E. (2021). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*. Wiley.
2. Kessler, G. (2022). *Language Learning Online: Theory and Practice in the ESL and L2 Computer Classroom*. Routledge.
3. Warschauer, M. (2020). *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. The MIT Press.
4. Thorne, S.L., & Payne, J.S. (2021). Evolutionary Trajectories, Internet-mediated Expression, and Language Education. *CALICO Journal*, 22(3), 371-397.
5. Blake, R. (2021). *Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning*. Georgetown University Press.

EFFECTIVE USE OF MULTIMEDIA PLATFORMS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: NEW APPROACHES AND OPPORTUNITIES

Г.А. Атакузиева

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The effective use of multimedia platforms in English language teaching has emerged as a dynamic area of innovation and exploration in education. This abstract delves into the latest approaches and opportunities offered by multimedia platforms in enhancing English language instruction. By examining the integration of multimedia resources, such as interactive videos, educational apps, virtual reality simulations, and online platforms, this study explores how these tools can enrich language learning experiences and promote engagement, interaction, and proficiency among learners. Through an analysis of emerging trends, best practices, and case studies, this abstract aims to provide insights into the transformative potential of multimedia platforms in English language teaching.

Keywords: multimedia platforms, English language teaching, innovation, interactive videos, educational apps, virtual reality, online platforms, language learning, engagement, proficiency.

The landscape of English language teaching is continually evolving with the integration of multimedia platforms, presenting new avenues for innovation and pedagogical exploration. This introduction sets the stage for an in-depth examination of the effective use of multimedia platforms in English language teaching, as highlighted in the abstract and keywords.

In recent years, the field of education has witnessed a surge in the adoption of multimedia platforms as integral components of language instruction. With advancements in technology and the proliferation of digital resources, educators have access to a diverse array of tools and applications designed to enhance the teaching and learning experience. From interactive videos and educational apps to virtual reality simulations and online platforms, multimedia resources offer unprecedented opportunities to engage learners, foster interaction, and cultivate proficiency in the English language [1].

This introduction seeks to explore the multifaceted nature of multimedia platforms in English language teaching, delving into their transformative potential and the emerging trends shaping their integration into instructional practices. By examining the intersection of innovation, technology, and language pedagogy, this study aims to uncover new approaches and opportunities for leveraging multimedia platforms to optimize English language instruction.

Through an analysis of key concepts, case studies, and best practices, this introduction sets out to provide a comprehensive overview of the current landscape of multimedia-enhanced English language teaching. By illuminating the benefits, challenges, and implications of integrating multimedia platforms into language instruction, this study aims to contribute to the ongoing dialogue surrounding effective teaching methodologies and the advancement of language education in the digital age [2].

Key Concepts:

1. **Multimedia Integration:** Multimedia platforms encompass a wide range of digital resources, including interactive videos, educational apps, virtual reality simulations, and online platforms. The integration of these resources into English language teaching facilitates dynamic and engaging learning experiences, catering to diverse learning styles and preferences;

2. **Engagement and Interaction:** Multimedia platforms offer opportunities for learners to actively engage with content, interact with virtual environments, and participate in collaborative

activities. By incorporating interactive elements and gamified features, educators can enhance learner motivation, participation, and retention of language skills;

3. **Language Proficiency:** The use of multimedia platforms in English language teaching aims to promote language proficiency across the four skills—listening, speaking, reading, and writing. Through authentic and contextualized language experiences, learners can develop communicative competence and fluency in real-world contexts.

Case Studies:

1. **Virtual Language Immersion:** In one case study, a language institute implemented a virtual reality language immersion program, allowing learners to explore immersive environments and engage in authentic language interactions. The program resulted in increased language fluency and cultural understanding among participants;

2. **Gamified Language Learning Apps:** Another case study examined the effectiveness of gamified language learning apps in a classroom setting. By incorporating game-based elements such as rewards, challenges, and progress tracking, educators observed heightened student engagement and motivation, leading to improved language outcomes.

Best Practices:

1. **Personalized Learning:** Tailoring instruction to individual learner needs and preferences is a best practice in multimedia-enhanced language teaching. Educators can leverage multimedia platforms to provide personalized learning experiences, adaptive feedback, and differentiated instruction based on learner proficiency levels and interests;

2. **Authentic Materials:** Integrating authentic materials, such as videos, podcasts, and articles, into language instruction is essential for promoting language authenticity and relevance. Authentic materials expose learners to real-world language use and cultural contexts, fostering language acquisition and intercultural competence;

3. **Collaborative Learning:** Encouraging collaborative learning experiences through multimedia platforms promotes peer interaction, communication skills, and teamwork. Collaborative activities, such as group projects, discussions, and online forums, enable learners to practice language skills in social contexts and co-construct knowledge with peers.

Through innovative instructional approaches, authentic learning experiences, and collaborative learning environments, multimedia-enhanced language instruction empowers learners to achieve language proficiency and thrive in an increasingly interconnected world.

Innovative instructional approaches leverage the capabilities of multimedia platforms to create dynamic and immersive learning experiences that engage learners and enhance language acquisition [3]. These approaches go beyond traditional teaching methods to incorporate interactive elements, personalized feedback, and real-world applications of language skills. Several innovative instructional approaches in English language teaching include:

- **The flipped classroom model** reverses the traditional learning environment by delivering instructional content outside of class time, often through multimedia resources such as videos, podcasts, or online modules. Class time is then dedicated to active learning activities, such as discussions, collaborative projects, and hands-on language practice. This approach allows educators to optimize face-to-face interaction with students and personalize instruction to meet individual learning needs;

- **Project-based learning** immerses students in real-world, inquiry-based projects that require them to apply language skills in authentic contexts. Multimedia platforms facilitate project-based learning by providing access to diverse resources, tools, and digital collaboration platforms. Students engage in research, problem-solving, and creative expression, developing language proficiency while addressing meaningful, interdisciplinary topics;

- **Gamification and Game-Based Learning:** Gamification incorporates game-like elements, such as points, badges, levels, and leaderboards, into language learning activities to increase motivation, engagement, and achievement. Game-based learning takes this a step further by integrating educational content directly into immersive game environments. Multimedia

platforms offer a wealth of gamified language learning apps, simulations, and virtual worlds that allow students to practice language skills in interactive and enjoyable ways;

- Augmented and virtual reality technologies provide immersive, multisensory experiences that transport learners to virtual environments, simulations, and interactive scenarios. In language teaching, AR/VR applications allow students to explore cultural contexts, practice communication skills, and interact with virtual language tutors or native speakers. These technologies enhance engagement, authenticity, and language acquisition by providing realistic and experiential learning opportunities;

- Adaptive learning systems leverage artificial intelligence and data analytics to deliver personalized, adaptive instruction tailored to each learner's strengths, weaknesses, and learning preferences. These systems track student progress, assess comprehension, and dynamically adjust content and pacing to optimize learning outcomes. Multimedia platforms support adaptive learning through interactive tutorials, adaptive quizzes, and personalized feedback mechanisms.

Examining the intersection of innovation, technology, and language pedagogy, this study aims to uncover new approaches and opportunities for leveraging multimedia platforms to optimize English language instruction. By exploring the latest advancements in educational technology and their application in language teaching, educators can identify innovative strategies for enhancing student engagement, promoting language acquisition, and fostering proficiency development [4].

The integration of multimedia platforms offers a versatile and adaptable toolkit for addressing diverse learning needs and preferences. Through interactive videos, educational apps, virtual reality simulations, and online platforms, educators can create immersive and interactive learning environments that cater to individual learner interests and abilities. By incorporating multimedia resources into lesson planning and instructional delivery, educators can enhance the relevance, authenticity, and effectiveness of language instruction.

The widespread availability of multimedia platforms enables educators to transcend the constraints of traditional classroom settings and extend learning opportunities beyond the confines of the physical classroom. With online platforms and digital resources, educators can facilitate anytime, anywhere access to language learning materials, collaborative activities, and authentic language experiences. This flexibility empowers students to take ownership of their learning journey and engage in self-directed, independent language practice [5].

The integration of multimedia platforms facilitates the implementation of communicative language teaching approaches that emphasize real-world communication, interaction, and task-based learning. Through multimedia-enhanced communicative activities, such as role-plays, simulations, and authentic language tasks, students can develop communicative competence, linguistic fluency, and cultural awareness in meaningful contexts. Moreover, multimedia platforms provide opportunities for authentic assessment and feedback, enabling educators to evaluate student performance, provide timely support, and track progress over time.

By embracing the potential of multimedia platforms and exploring innovative instructional approaches, educators can unlock new possibilities for English language instruction and empower students to achieve language proficiency in the digital age. Through ongoing exploration, experimentation, and collaboration, educators can leverage multimedia platforms to create engaging, effective, and transformative learning experiences that prepare students for success in an interconnected, globalized world.

In conclusion, the integration of multimedia platforms represents a promising avenue for optimizing English language instruction in the 21st century. By harnessing the power of innovation, technology, and language pedagogy, educators can create dynamic, immersive, and personalized learning experiences that engage students, promote language acquisition, and foster proficiency development. Through the exploration of interactive videos, educational apps, virtual reality simulations, and online platforms, educators can leverage multimedia resources to create

authentic and engaging language learning environments. By embracing communicative language teaching approaches and task-based learning activities, educators can facilitate meaningful language practice and promote real-world communication skills.

The flexibility and accessibility of multimedia platforms enable educators to extend learning opportunities beyond the traditional classroom and empower students to take ownership of their language learning journey. By providing anytime, anywhere access to language resources and collaborative activities, educators can foster student autonomy, motivation, and engagement.

Furthermore, the integration of multimedia platforms offers opportunities for authentic assessment and feedback, enabling educators to evaluate student performance, provide targeted support, and track progress over time. By leveraging multimedia-enhanced assessment tools and digital portfolios, educators can gain valuable insights into student learning and tailor instruction to meet individual needs.

LITERATURE

1. Chappelle, C. A. (2021). *Computer Applications in Second Language Acquisition: Foundations for Teaching, Testing, and Research*. Cambridge University Press.
2. Hubbard, P. (2023). *Teaching English with Technology: A Handbook for Teaching Practitioners*. Cambridge University Press.
3. Kessler, G. (2022). *Teaching Languages with Technology: Communicative Approaches to Interactive Whiteboard Use*. Routledge.
4. Levy, M., & Stockwell, G. (2023). *CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning*. Lawrence Erlbaum Associates
5. Warschauer, M., & Healey, D. (2021). Computers and Language Learning: An Overview. *Language Teaching*, 31(2), 57-71.

УДК 908:338.48(045)

ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ В ЗАГОЛОВКАХ КАЗАХСТАНСКИХ СМИ

М.М. Бокенбаева

ОШ № 2, г.Актау, Казахстан,

Аннотация. В центре внимания настоящей статьи - заголовки из казахстанских газетных изданий "Жайық Пресс", "Время", "Новая газета. Казахстан", "КазИнформ" с прецедентными текстами. Цель данной статьи – рассмотреть основные характеристики и функции прецедентных текстов, используемые в казахстанских СМИ. Актуальность исследования определяется тем, что, во-первых, анализ лексических и стилистических средств в заголовках СМИ поможет проследить тенденции в языке, а, во-вторых, прецедентные тексты отражают актуальные общественные проблемы и события, позволяя исследователям получить представление о том, что волнует общество на данный момент. Путем сплошной выборки материалов были вычленены газетные заголовки с наличием прецедентных текстов в количестве 30 единиц. Новизна исследования заключается в том, что прецедентные тексты в заголовках казахстанских СМИ мало изучены.

Ключевые слова: прецедентный текст, заголовок, СМИ, газета, функции, отсылка, аллюзии.

Современные средства массовой информации играют важную роль в формировании общественного мнения, а также в передаче информации о событиях, происходящих в мире. Одним из инструментов, используемых СМИ для выполнения этих задач, являются прецедентные тексты. Цель данной статьи – рассмотреть основные характеристики и

функции прецедентных текстов, используемые в казахстанских СМИ. Актуальность исследования определяется тем, что, во-первых, анализ лексических и стилистических средств в заголовках СМИ поможет проследить тенденции в языке, а, во-вторых, прецедентные тексты отражают актуальные общественные проблемы и события, позволяя исследователям получить представление о том, что волнует общество на данный момент.

Исследуемое нами понятие ввёл Ю.Н. Караулов для обозначения обращения к раннее известным текстам [1].

В соответствии с Е.А. Земской, под «прецедентными» текстами понимаются тексты, которые входят в узус в неизменном (цитируемом) и в трансформированном, переиначенном (квазичитируемом) виде, хорошо известные широкому кругу людей и обладающие свойством повторяемости в различных контекстах использования [2].

Е.С. Аскарлова определяет прецедентный текст как текст-первоисточник, на который буквально или косвенно ссылается автор, при этом в данной речевой ситуации он должен быть известен слушающему или читателю. Текст, который указывает на прецедентный, также может играть роль аллюзии, то есть намекать на сходство или связь с предшествующим текстом, то есть прецедентным [3]. На наш взгляд, данное определение наиболее полно описывает искомый термин, поэтому он будет взят за основу в настоящем исследовании. Основываясь на подходе Аскарлова, предложим собственное понимание. Считаем, что прецедентный текст – это текст, который известен большинству аудитории и вызывает определённые ассоциации, связанные с его содержанием или контекстом. Прецедентные тексты могут быть представлены в виде цитат из литературных произведений, кинофильмов, песен, афоризмов и т.д.

Различные исследователи по-разному понимают исследуемое нами понятие и выделяют разнообразные функции прецедентные тексты. Остановимся на функциях, предложенных Е.А. Нахимовой [4]. Изобразим данные в виде таблицы (рисунок 1).

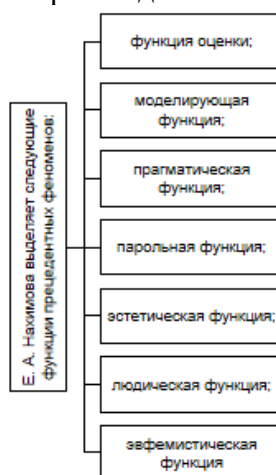

Рисунок 1 – Функции ПТ по Е.А. Нахимовой (составлено автором с опорой на источник[4]).

Рассмотрим чуть более подробно каждую из функций:

1. прецедентные имена играют важную роль в эмоциональной оценке, они не претендуют на логическую завершенность и точную формулировку, но выразительно передают субъективное отношение автора. В качестве примеров прецедентов, выполняющих функцию оценки в тексте, можно упомянуть следующие имена: Зевс, Аполлон, Штирлиц, Дориан Грей, Гудвин, Фюрер, Кощей Бессмертный, Ромео и Джульетта, Конфуций и др.;

2. функция формирования представлений о мире в виде модели реализуется часто с помощью прецедентных имен и прецедентных ситуаций. Моделирующую функцию

выполняют такие прецедентные феномены, как «Датское королевство», «Пересвет и Челубей», «Шрек», «Ромео и Джульетта», «Шариков», «Раскольников», «Моська», «Камикадзе» и др.;

3. прагматическая функция направлена на воздействие на адресата. Прецедентные феномены устанавливают определенную систему ценностей и антиценностей, которая в разной степени регулирует поведение представителей лингвокультурного сообщества, объединяя «своих» и противопоставляя их «чужим»;

4. прецедентные феномены, используемые в речи, часто служат для обнаружения общности ментально-вербальной базы автора и читателя. Читатель, откликаясь на пароль, названный автором, становится как бы «своим», «посвященным». Таким образом, читатель и автор образуют группу единомышленников, понимающих друг друга и отделяющих себя от «непосвященных»;

5. прецедентные феномены воспринимаются как способ эстетической оценки мира и привлекают внимание своей необычной формой выражения. Они позволяют оценивать и интерпретировать мир в художественном контексте;

6. использование прецедентных феноменов часто имеет характер своего рода языковой игры: автор задает загадку, а читатель ищет на нее ответ. Языковая игра способствует привлечению внимания к форме текста, делает его менее формальным. Примерами могут служить прецеденты: «Все дороги ведут в никуда», «Саша Македонский», «Приказание и наступление» и т. д.;

7. применение прецедентных феноменов иногда помогает смягчить высказывание, сделать его менее резким, менее конкретным, а также выразить необходимую информацию в неагрессивной форме – в этом суть эвфемистической функции. Например, «Божий одуванчик», «Гадкий утенок», «Снежная королева», «Ленинская борода» и т. п. [5].

После анализа теоретической литературы по изучаемому вопросу, путем сплошной выборки материалов из различных казахстанских печатных изданий, были вычленены газетные заголовки с наличием прецедентных текстов в количестве 30 единиц. Материалом для анализа послужили заголовки публицистических текстов из казахстанских СМИ: «Жайық Пресс» [6], «КазИнформ» [7], «Время» [8], «Новая газета. Казахстан» [9].

Анализ языкового материала позволил выявить следующие наиболее частотные типы прецедентных текстов, используемых в заголовках, по источнику происхождения с указанием на:

1) названия и тексты из литературных произведений:

Пример 1. «Талант расправит плечи» (Время) – отсылает к названию романа-антиутопии «Атлант расправил плечи» А. Рэнд (1957 г.), в котором повествуется о талантливых творцах, на которых держится весь мир. В статье также повествуется о талантливом человеке.

Пример 2. «Путь – от Абая» (Время) – практически копирует название романа-эпопеи М. Ауэзова «Путь Абая» (1942). В отличие от романа, в публицистической статье говорится о топониме: Абая – проспект в Астане, а слово «путь» употребляется в прямом значении – дорога.

Пример 4. «Пути тернисты – плетёмся ли, едем?..» (Время) – является отсылкой к названию произведения С. Сейфуллина «Тернистый путь» (1926 г.), однако, как и в предыдущем примере слово «путь использовано» в прямом значении, и в данной статье повествуется о плохом состоянии казахстанских автомобильных дорог.

Пример 5. «Пролетая над гнездом демократии» (Новая газета. Казахстан) отсылает нас к роману К. Кези «пролетая над гнездом кукушки» (1962 г.). В статье говорится о попытках СССР построить демократию и причинах провала данной политики.

2) высказывания героев фильмов, мультфильмов:

Пример 6. «Зима близко» (КазИнформ) – является аллюзией к фразе из теле-сериала «Игра престолов», являющаяся девизом дома Старков. Данная фраза предостерегает о

наступлении зимы и напоминает, что следует подготовиться к соответствующим погодным условиям. Та же цель преследуется и в газетной статье.

Пример 7. «Самые неуловимые» (Время) – отсылка к серии теле-комиксов «Мстители». Однако, если в комиксах говорится о героях, то в данной статье наоборот о преступниках, которых сложно поймать.

Пример 8. «За чей счет банкет?» (Новая газета. Казахстан) – данная фраза из советского фильма «Иван Васильевич меняет профессию» выбрана для статьи, в которой расследуется за чей счет построен спорткомплекс – государства или внешних спонсоров.

Пример 9. «Ты на что, царская кнопка, намекаешь?» (Новая газета. Казахстан) – отсылка к фразе советского фильма «Иван Васильевич меняет профессию» «Ты на что, царская морда, намекаешь?». В обоих случаях фразам характерна экспрессивность, однако, если в фильме идет обращение к царю, как лицу, то в газетной статье, подразумевается интернет-ресурс «Царьград», который заблокирован на территории РК за призывы к экстремизму.

3) тексты из известных песен:

Пример 10. «На крыльях песни» (Жайық Пресс) – отсылает к песне «Улетай для крыльях ветра», написанной к опере А. Бородина «князь Игорь». В статье говорится о песенном конкурсе в село Дариинское.

Пример 11. Название статьи «С песней по жизни» (Время) созвучно с названием песни Леонида Утесова. В статье говорится о том, что Карагандинскому академическому театру музыкальной комедии исполнилось 50 лет.

Пример 12. «Куда ты, тропинка?» (Время) – повторяет текст песни из мультфильма «Бременские музыканты»: «Куда ты, тропинка, меня привела?». В статье рассказывается как показах спектаклей в Алматы, в котором играют бывшие заключенные и наркозависимые, как методе терапии.

Пример 13. «С чего начинается родина» (Время) – аллюзия к одноименной песне В. Баснера на слова М. Матусовского. Данное название является не заголовком, а рубрикой в газете.

Пример 14. «Пела скрипка» (Новая газета. Казахстан) – отсылка к песне А. Розенбаума «Пела скрипка ласково и так нежно». В статье же повествуется о дне памяти классика детской литературы – Владимира Краснера.

Пример 15. «Долгое эхо друг друга» (Новая газета. Казахстан) является аллюзией к песне «Эхо любви» советского композитора Е. Птичкина. Текст статьи представляет собой интервью с О. Сулейменовым о созависимости Востока и Запада.

4) политические рекламные лозунги:

Пример 16. «Преемственность поколений» (Жайық Пресс) повторяет главный принцип, согласно, которому, от поколения к поколению передаются семейные традиции, культурное прошлое, социальные ценности. Так и в статье рассказывается о заседании, на котором обсуждался нравственный кодекс чиновников.

Пример 17. «Чужих детей не бывает» (Жайық Пресс) – является аллюзией к лозунгу, который появился во время ВОВ. В данной статье говорится о росте подростковой преступности.

5) пословицы и поговорки, крылатые выражения представляют собой большую группу прецедентных текстов:

«Горькая победа» (Время) – выражение «горькая правда», «Обыграл по старой дружбе» (Время) – фразеологизм по старой дружбе, «Не апортом единым» (Время) – библейский фразеологизм «Не хлебом единым», «Лишнее звено в транспорте» (Время) – лишнее звено, «Здоровье не купишь, но...» (Время) – пословица, «Продолжение следует?» (Время) – клише для художественных, публицистических и пр. текстов, «Справедливость восторжествовала» (Время) – устойчивое выражение, «Впал в детство» (Время) – устойчивое выражение, «Хорошо устроились» (Время) – устойчивое выражение, «Всё

никак реки не доходят» (Время) – устойчивое выражение «руки не доходят», «Не по собственному желанию» (Новая газета. Казахстан) устойчивое выражение – устойчивое выражение, «Учи ученого» (Новая газета. Казахстан) – поговорка, Язык обратно до Смоленской доведет (Новая газета. Казахстан) – перефразированная поговорка «Язык до Киева доведет».

В соответствии с классификацией функции прецедентных текстов по Е.А. Нахимовой, можем констатировать, что представленные газетные заголовки выполняют все выделенные исследователем функции.

Методом количественного анализа было выявлено, что самая большая группа заголовков с прецедентными текстами характеризуется наличием пословиц и поговорок, крылатых выражений и пр. – 43%, а самая маленькая группа включает политические рекламные лозунги – 7%. Изобразим полученные данные в виде диаграммы (рисунок 2).

Количество ПТ в заголовках СМИТ

Рисунок 2 – Количественный анализ газетных заголовков на наличие ПТ.

Стоит отметить, что журналисты газеты «Время» чаще других обращаются к прецедентным текстам – 58, 06%.

Таким образом, мы видим, что прецедентные тексты в казахстанских СМИ – довольно часто явление. Авторы статей в своих заголовках обращаются к различного рода текстам, однако наиболее часто – к пословицам и поговоркам. Также можем сделать вывод, что использование прецедентных текстов позволяет передать информацию о событиях или явлениях более точно и эффективно, так как они вызывают определенные ассоциации у аудитории, что облегчает процесс восприятия информации. Благодаря использованию прецедентных текстов СМИ могут формировать определенное общественное мнение, стимулировать обсуждение определенных тем и создавать определенные стереотипы.

ЛИТЕРАТУРА

1 Караулов Ю. Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности // Научные традиции и новые направления в преподавании русского языка и литературы. – М.: Искусство, 1986. – С. 98–107.

2 Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет // Поэтика. Стилистика. Язык и культура Памяти. М., 1996.

3 Аскарлова Е.С. К проблеме прецедентного текста // Полилингвильность и транскультурные практики. 2011. №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-probleme-pretседentnogo-teksta> (дата обращения: 04.12.2023).

4 Нахимова Е.А. Прецедентные имена в массовой коммуникации: монография / Е. А. Нахимова – Екатеринбург: ГОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т»; Ин-т социального образования, 2007. – 207 с.

5 Артёмина Ю. А. Функции прецедентных феноменов в художественном тексте (на материале романа В. Пелевина «Числа») / Ю. А. Артёмина. // Молодой ученый. – 2015. – № 11 (91). – С. 1553-1555.

6 Жайық Пресс. – URL: <https://zhaikpress.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).

7 КазИнформ. – URL: <https://www.inform.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).

8 Время. – URL: <https://time.kz/> (дата обращения: 04.12.2023).

9 Новая газета. Казахстан. – URL: <https://novgaz.com/index.php?start=80> (дата обращения: 04.12.2023).

ӘОЖ908:338.48(045)

СІБІР ӨЗЕНДЕРІН ОҢТҮСТІККЕ БҰРУ (КЕҢЕС ДӘУІРІНДЕГІ МЕГА ЖОБА) ПРОБЛЕМАСЫ

А.Д. Демеев, Айдарбаева.А.С

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Өзбекстан, Қазақстан және сол кездегі КСРО-ға кіретін басқа республикалар аумақтарының басты проблемасы - құрғақ климат және егістіктерді суару үшін судың болмауы. Су мәселелерін шешудің бір нұсқасы Сібір өзендерін канал арқылы оңтүстікке бұру жобасы болды. Қатты және тіпті қорқынышты естіледі. Бұл жоба қандай болды, ол неге әкелер еді және неліктен орындалмады?

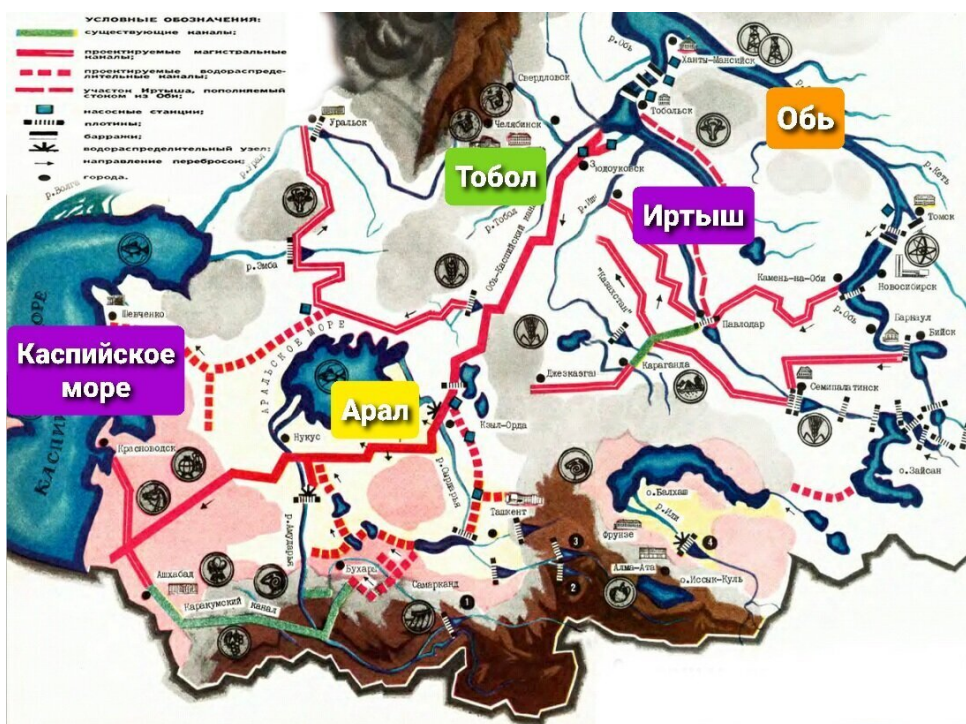
Түйін сөздер: Сібір, Өзбекстан, Қазақстан, Обь, Ертіс, су.

Өзбекстан, Қазақстан және сол кездегі КСРО-ға кіретін басқа республикалар аумақтарының басты проблемасы - құрғақ климат және егістіктерді суару үшін судың болмауы. Су мәселелерін шешудің бір нұсқасы Сібір өзендерін канал арқылы оңтүстікке бұру жобасы болды. Қатты және тіпті қорқынышты естіледі. Бұл жоба қандай болды, ол неге әкелер еді және неліктен орындалмады?

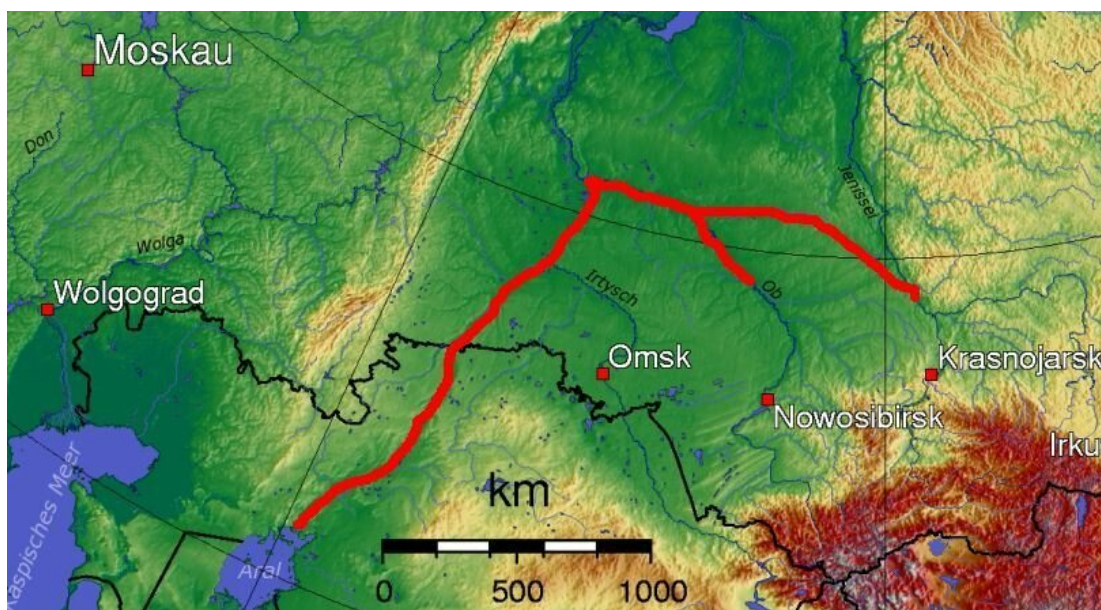
1960 жылға қарай мақта өнеркәсібінің дамуымен Өзбекстан мен Қазақстанда егістіктерді суару үшін суға үлкен қажеттілік пайда болды. 1950 жылдардың өзінде кейбір институттар Сібір өзендерінен судың бір бөлігін оңтүстікке бұру схемаларын ұсынды. 1968 жылы КОКП ОК партия съезі Ғылым Академиясына осындай жобаны әзірлеуді тапсырды. 1976 жылы ұсынылған төртеудің бірі таңдалды. Ол "Обь және Ертіс өзендері еркін ағынының бір бөлігін аумақтық қайта бөлу" деп аталды.

Жоба Сібір өзендерінің (Ертіс, Обь, Тобыл, Есіл және т.б.) бір бөлігін оңтүстікке, Арал теңізінің оңтүстігіндегі аумаққа бағыттауды қамтыды.

Жобаның тағы бір нұсқасы суды Обь арқылы Енисейден тартуды көздеді.

Арнаның техникалық сипаттамалары келесідей жоспарланған:

- Каналдың ұзындығы - 2550 км.
- Ені-130-300 м.
- Тереңдігі - 15 м.
- Өткізу қабілеті - 1150 м³/с.

Канал кеме қатынасы үшін жоспарланған болатын. Обь пен Ертістің суын түгел алу мүмкін емес екені анық. Ол үшін мұндай өткізу қабілеті бар арнаны салу қиын. Ешкім Обьті бөгетпен жауып тастағысы келмеді. Бұл Сібір өзендерінің ағынының 6-7%-ын ғана алуы керек еді. Обь өзенінің жылдық ағыны 330 млрд м³ суды құрайды. Жоба бойынша каналға 25 миллиард м³ су тарту көзделген болатын.

Басты проблема - суды жоғары қарай ағызу. Жоба су торабын, 10 сорғы станциясын және бір реттеуші су қоймасын салуды жоспарлаған болатын. Сорғы станцияларына жылына 40 млрд. кВт*сағ дейін электр энергиясы қажет. Бұл шағын су электр станциясының қуаты еді.

Құрылыстың бастапқы сомасы 32,8 миллиард рубльді құрады. Ол кезде өте үлкен сома (бір доллар 60 тиын болатын). Бірақ сома кем бағаланды, әйтпесе жоба қабылданбас еді деген пікір бар.

Жобада 20 жылдай 160-тан астам ұйым, оның ішінде 48 жобалау және 112 ғылыми-зерттеу институттары жұмыс істеді. 50 томдық материалдар, есептеулер мен ғылыми зерттеулер және карталар мен сызбалардың 10 альбомы дайындалды.

1962 жылы Ертіс-Қарағанды каналында жұмыс басталды. Бұл сол ауқымды жоспарлардың орындалған шағын ғана жобасы. 1968 жылы канал пайдалануға берілді. Каналдың ұзындығы 458 шақырымды құрады. Ені: 20-50 м, тереңдігі: 5-7 м болды.

Ертіс-Қарағанды каналы

Каналда 22 көтергіш сорғы станциясы (су 418 метрге дейін көтеріледі), 14 су қоймасы және 34 учаскелік канал салынды. Арнаның өткізу қабілеті басында 76 м³/с бастап, соңында 13 м³/с дейін. Ертіс-Қарағанды каналы - алып жобаның ешқашан салынбаған жалғыз учаскесі. 80-ші жылдары Сібір өзендерінің суын оңтүстікке бұру жобасына экологиялық себептер бойынша қатаң сын басталды.

Мамандар каналдың жағасында батпақты жерлер пайда болатынын, Обь аймағындағы мәңгі тоңдар еріп, экожүйелерде өзгерістер болатынын хабарлады. Канал үшін жер учаскелерін, соның ішінде ауылшаруашылық жерлерін және ормандарды бөлу керек болатыны ескерілді. Себептер Солтүстік Мұзды мұхиттың тұздылығының артуына байланысты айтылды.

Бірақ ең бастысы, елге келетін шығын тым көп болатындығы еспептелді. Біреулер егер құрылыс басталған болса, жобаны толығымен жүзеге асыру үшін барлық жылдар бойына 600 миллиард рубльге дейін жұмсалуды керек деп мәлімдеді.

Осы экологиялық және басқа сынның қысымымен жоба 1986 жылы қысқартылды. Алда жариялылық дәуірі, қайта құру және пікірлер плюрализмі (М. Горбачевтің сүйікті термині) болды. 90-шы жылдары құрылыс міндетті түрде жабылуы керек еді. КСРО ыдыраған кезде Одақтас республикалар тәуелсіздігін алды - жекелеген мемлекеттер өз мәселелерін өздері шеше бастады. Жоба ақыры жүзеге аспай қалды.

Сібір өзендерінің бұрылысы: кімге және неге керек болды?

Кеңестік ғалымдар мен инженерлер де азаматтардың өмірін жақсартуға арналған көптеген идеяларды ұсынды. Рас, бұл ұсыныстардың көбі қағаз жүзінде қалды, бірақ оларды жүзеге асыру жолдарын білгенде "бақытымызға орай!" дегің келеді.

250 "Хиросим" Каспий теңізін құтқару үшін.

1971 жылы Кеңес Одағында Печора, Вычегда және Солтүстік Двина өзендерін оңтүстікке қарай бұрудың ауқымды жобасы бойынша Каспий теңізінің таяз бола бастаған деңгейін көтеру мақсатында жұмыстар басталды. Барлығы ештеңе болмас еді, бірақ "Тайга" деп аталатын жоба шамамен 250 жерасты ядролық жарылыстарын өткізуді көздеді (ол

кезде мұндай жұмыстар үшін бейбіт атомды пайдалану идеясы тек КСРО-да болған жоқ).

1971 жылы 23 наурызда Пермь облысының Чердынск ауданының сирек қоныстанған жерінде бір уақытта әрқайсысы 15 килотонна (шамамен Хиросимадағыдай) 3 өнеркәсіптік ядролық заряд жарылды.

Тайга жобасы аясында жасалған ядролық жарылыс бұлт

Ол жақсы өтті, тіпті тамаша болды - жарылыстар болған жерде ұзындығы шамамен 700 метр, ені 380 метр және тереңдігі 10-15 метр траншея пайда болды. Нәтижені сәтті деп санауға болады, бірақ жерасты ядролық жарылыс онша жақсы нәтиже бермеді - радиоактивті топырағы бар бұлт 1800 м биіктікке көтерілді.

Жарылыс кезінде шығарылған радиоактивті бөлшектер Швецияда да табылды, сондықтан өнеркәсіптік ядролық зарядтарды қолдану арқылы "құрылыс жұмыстарын" тоқтату туралы шешім қабылданды. Ал экскаваторлар мен күректердің көмегімен жұмыс жүргізу тиімсіз деп танылды. Бұл ретте Каспий теңізін Солтүстік өзендердің ағынын тасымалдау арқылы құтқару тоқтатылды.

Жарылыс кезінде шығарылған радиоактивті бөлшектер Швецияда да табылды, сондықтан өнеркәсіптік ядролық зарядтарды қолдану арқылы "құрылыс жұмыстарын" тоқтату туралы шешім қабылданды. Ал экскаваторлар мен күректердің көмегімен жұмыс жүргізу тиімсіз деп танылды. Бұл ретте Каспий теңізін Солтүстік өзендердің ағынын тасымалдау арқылы құтқару тоқтатылды.

Арал теңізі

Өткен ғасырдың 70-жылдарында КСРО-да қазіргі кездегі ең ауыр экологиялық апаттардың бірі басталды - Арал теңізі тез таяздана бастады. Бұл Әмудария мен Сырдария суын суару қажеттіліктеріне бақылаусыз іріктеумен байланысты болды.

Әрине, әр түрлі суару каналдарының санын азайтуға болады, бірақ бұл өз кезегінде мақта дақылдарының күрт төмендеуіне әкеледі. Кеңес Одағында "ақ алтын" өндірісін азайтуға бара алмады, өйткені бұл іс жүзінде стратегиялық шикізат болатын.

1976 жылы партияның 25 съезінде Обь және Ертіс өзендері ағынының бір бөлігін Арал бағытына қайта бөлу туралы қаулы қабылданды. Ханты-Мансийскіден Аралға дейін ұзындығы шамамен 2500 км және ені 200 метр болатын канал салу жоспарланған болатын, ол арқылы таяз су қоймасы тез толтырылатындығына сенімді болды. Бұл тек бастапқы жоспарлау еді. Болашақта Орталық Азияға Лена мен Енисейдің суларын жіберу жоспарланған болатын.

Алдын ала жоспарлау және барлық қажетті құжаттарды әзірлеу жүріп жатқанда, елдегі тіршілік те әдеттегідей жалғасып жатты.

Сол кездегі КСРО Министрлер Кеңесі төрағасы Косыгин өзендердің бұрылысына қарсы болды, құжаттарда қателіктер болды, бас хатшылар бірінен соң бірі қайтыс болды. Содан кейін қайта құру басталды. Баспасөзде өзендердің бұрылысына қарсы басылымдар жиі пайда бола бастады, елдегі қоғамдық пікір бұл идеяға қарсы болды.

Академик Понтрягин (Лев Семенович Понтрягин - кеңестік математик, XX ғасырдың ең ірі математиктерінің бірі, КСРО Ғылым академиясының академигі (1958; 1939

жылдан бастап корреспондент-мүше). Социалистік Еңбек Ері (1969.) Михаил Горбачевке жеке хат жазып, Ертіс пен Обь ағынының бір бөлігін бұру үшін каналдың құрылысын қатты сынға алды Елордалық зиялы қауым өкілдері Үкімет мүшелерінің санасына өзендердің бұрылысы елінің экологиясына зиянын тигізетіндігі жөнінде тұтас науқан ұйымдастырды.

Сонымен, 1986 жылы 14 тамызда Саяси Бюроның арнайы отырысы өтті, онда Сібір өзендерінің оңтүстікке бұрылуына байланысты барлық жұмыстарды тоқтату туралы шешім қабылданды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Воды сибирских рек - пустыням Средней Азии [Текст] : Материал к лекции / М. М. Давыдов ; Всесоюз. о-во по распространению полит. и науч. знаний. Ленингр. отд-ние. - Ленинград : [б. и.], 1952. - 16 с.; 28 см.

2. Gerasimov I.P., Gindin A.M. The problem of transferring runoff from Northern and Siberian rivers to the arid regions of the European USSR, Soviet Central Asia and Kazakhstan // Environmental effects of complex river development. Boulder, 1977. P. 59-70.

3. Кошелев А. П. О первом проекте переброски сибирских вод в Арало-Каспийский бассейн // Вопросы истории естествознания и техники, 1985, № 3.

4. Воробьев Д. В. Когда государство спорит с собой: Дебаты о проекте «поворота рек» Архивная копия от 8 января 2018 на Wayback Machine // Неприкосновенный запас, 2006, № 2 (46).

5. Зеликин М. И. История вечнозелёной жизни. - М.: Факториал Пресс, 2001. - 144, [2] с. - 1000 экз. - ISBN 5-88688-049-6. 6.

Е. Ф. Мищенко, А. С. Мищенко, М. И. Зеликин. Адекватность математических моделей в теории управления, физике и экологии. // Матем. обр., 2019, № 4(92), 2-16.

7. Морозова М. Ю. Западная Сибирь - Приаралье: возрождение «проекта века»? // Восток. 1999. № 6. С. 92-104.

8. Ярошенко В. Азияропа Архивная копия от 23 апреля 2014 на Wayback Machine. // «Вестник Европы». - 2008. - № 21.

9. Залыгин С. Поворот // Новый мир 1987, № 1. С. 3-13.

10. Рыскулов Д. М. Трансазийский коридор развития: вчера, сегодня, завтра. М. Креативная экономика. М.: 2012. С. 248

11. Рудашевский В. Д., Рыскулов Д. М. Трансазийский коридор развития / НГ-Энергия / Независимая газета. 11.09. 12

12. Рыскулов Д. М. Трансазийский торговый путь. Журнал Института экономических стратегий Отделения общественных наук Российской академии наук (ИНЭС). М.: № 6 25.06.2011.

ӘОЖ908:338.48(045)

ҰЛЫ ҚЫТАЙ-ТОРҒАЙ СОҒЫСЫ, НЕМЕСЕ ТАБИҒАТТЫҢ КЕК АЛУЫ

А.Д. Демеев, Айдарбаева.А.С

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Ауқымды торғай геноцидінің тарихы соншалықты ұят және күлкілі болып шықты, тіпті қазір, алпыс жылдан кейін, Қытайда олар оны есіне түсірмеуге тырысады. Ауылшаруашылық зиянкестерін толығымен жою ретінде басталған шара 1960 жылы

қытайдың ұлы ашаршылығымен аяқталды, нәтижесінде ел 30 миллион тұрғынынан айырылды. Табиғат адамға тағы бір рет оның әдеттегі заттарға араласуына жол бермейтінін көрсетті.

Түйін сөздер: Қытай, Мао Цзэдун, торғай, егеуқұйрықтар, шыбындар, масалар, Ұлы Қытай ашаршылығы

Ауқымды торғай геноцидінің тарихы соншалықты ұят және күлкілі болып шықты, тіпті қазір, алпыс жылдан кейін, Қытайда олар оны есіне түсірмеуге тырысады.

Ауылшаруашылық зиянкестерін толығымен жою ретінде басталған шара 1960 жылы қытайдың ұлы ашаршылығымен аяқталды, нәтижесінде ел 30 миллион тұрғынынан айырылды. Табиғат адамға тағы бір рет оның әдеттегі заттарға араласуына жол бермейтінін көрсетті.

Осыған байланысты Ф.Энгельс "Табиғат диалектикасы" еңбегінде: "Бірақ біз өзіміздің табиғатты игерудегі жеңістерімізбен көп мақтанып кетпейік. Әрбір осындай жеңіс үшін ол бізден өшін алады. Әрбір мұндай жеңіс, шынын айтқанда, алдан біз күткен нәтижелерге ие болады, алайда екінші және үшінші кезекте мүлде басқа біз күтпеген, алғашқылардың маңызын өте жиі жоққа шығаратын нәтижелер туындайды" - деп тұжырымдаған болатын.

Зиянкестерге бағытталған - курс

Бірақ Ұлы қытайлық асыраушы Мао Цзэдун өзін коммунист деп санаса да, марқұм Энгельстің еңбектерін зерттемеген сияқты. Әйтпесе, ол торғайларды жою компаниясын бастамас еді. Іс 50-ші жылдардың аяғында болды, Қытай сол кезде артта қалған аграрлық ел болатын, міне, партия ел экономикасының күрт көтерілуіне бағыт берді. "Үлкен секіріс" бағдарламасы аясында индустрияландыру саласында ғана емес, ауыл шаруашылығында да егін жинауды бірнеше есе арттыра отырып, серпіліс жасау қажет болды.

Осы бағдарлама аясында Қытай компартиясының кезекті съезінде ауыл шаруашылығы зиянкестерімен күресу туралы ұсыныс айтылды. Оны, Білім министрінің орынбасары болған биолог Чжоу Цзянь ұсынған. Ол егеуқұйрықтарды, шыбындарды, масаларды және әсіресе торғайларды жаппай жою ауыл шаруашылығының бұрын-соңды болмаған гүлденуіне әкелетінін съезд мінбесінен сенімді түрде таратты. Биологқа шыбындар мен масалардың не ұнамағаны белгісіз, бірақ төраға Мао күтпеген жерден идеяға қуанып кетті - 1958 жылы 12 ақпанда ол "Зиянкестермен күресу туралы" Жарлыққа қол қойды. Міне, осылай басталды!

Жарнамалық плакат, «Торғайлардағы от», суретші Би Чен, 1956 ж.

Толық тазарту

Бірнеше күннен кейін бүкіл елде "Ұлы Мао ұзақ өмір сүрсін" деген ұранмен қытайлықтар ұсақ фауна өкілдеріне қарсы күреске аттанды. Бірақ шыбындар, масалар және егеуқұйрықтармен бәрі бірден болмады. Кез-келген жағдайда өмір сүруге бейімделген егеуқұйрықтар тез бейімделіп, жарықтар мен тесіктерге тығылды. Масалар мен шыбындар оларға қарсы күрес жүргізіліп жатқанын мүлдем байқамады. Бірақ торғайлармен бәрі ойдағыдай өтті.

Алдымен олар құстарды улап, тұзақпен ұстауға әрекеттенген. Бірақ бұл мүлдем тиімді тактика болмай шықты. Содан кейін қытайлық биологтар күресудің жаңа - оларды аштықтан жою әдісін ұсынды. Шындығында, торғайлар кішкентай қанаты бар кішігірім құстар болғандықтан, бүркіттер мен сұңқарлар сияқты бірнеше сағат бойы ауада қалықтамайды. Олардың ауада ұшатын ұшуы ең көп дегенде 15 минутқа созылады, содан кейін торғай демалуды қажет етеді. Міне, Қытайлық құс жоюшылар осыдан пайдалана бастады.

Пекин. Құстарды қонуға мүмкіндік бермей шаршату / © ropp.ru

Енді құстарды көріп, кез-келген қытайлық оларды қорқытуға, шу шығаруға және айқайлауға тырысты, бұл торғайларды ұшып, ауада болуға мәжбүр етті. Қарттар мен ересектер, балалар мен әйелдер таңертеңнен түнге дейін егістіктерді, қалалар мен ауылдарды айналып өтіп, шүберектерді қағып, кәстрөлдерді қағып, айқайлап, ысқырып, ашуланған құстарды ешқайда қонуға мүмкіндік бермей аспанда жүруге мәжбүр етті. 15 минуттан кейін бейшара торғайлар жансызданып қалатын болған, ал қанағаттанған қытайлықтар оларды алып, үлкен үйінділерге жинаған

Баспасөзде жойылған құс тауларының фонында қанағаттанған қытайлықтармен бірге фотоесептер үнемі жарияланып отырды. Кейбір провинцияларда жойылған торғайлардың саны бойынша стихиялық жарыстар болған. Жазалаушы құс операцияларын жүргізу үшін оқушылар сабақтан бүкіл сыныптарда босатылып, ал ерекше көзге түскендерге құрмет грамоталары берілді.

Жалпы, науқан шынымен де жалпыхалықтық болды. Басталғаннан кейін үш күн өткен соң ғана билік бүкіл Қытай бойынша 5 миллион торғайдың жойылғаны туралы есеп берді. Осындай белсенді іс-қимылдар нәтижесінде жылда елде 2 миллиард торғай мен басқа құстар жойылды. Ол кезде ешкім егеуқұйрықтар, шыбындар мен масаларды есіне алмады - торғайлармен күресу әлдеқайда қызықты және тиімді болды.

"Соңғы торғайдың жойылуы", үгіт-насихат парақшасы, 1959 ж.

Табиғи нәтиже

1958 жылдың аяғында елде торғайлар, сонымен қатар басқа да ұсақ құстар жойылды. Газеттер мен теледидар мұны бұрын-соңды болмаған керемет және адам нанғысыз жетістік ретінде көрсетті. Кеш мақтанышпен өрбіді. Енді рекордтық өнім күтілді. Иә, солай да болды: 1959 жылы бұрын-соңды болмаған астық өнімі жиналды. Ел қуанды - үлкен экономикалық секіріс жасалды, ең дана Мао тағы да дұрыс айтты. Ал енді "қанатсыз" Қытайды жаңа экономикалық керемет күтіп тұрды.

Тек ғажайып болған жоқ. Алдымен егінжайларда қырықбуындар (гусеницы) пайда болды. Содан кейін шегіртке көбейіп кетті. 1959 жылы олар әлі де аз болды және олармен сәтті күресуге қол жеткізілді. Бірақ 1960 жылы зиянкестер осындай көлемде көбейіп кетті, олармен ештеңе істеу мүмкін болмады. Қытайлықтар абдырап қалды - олардың көз алдында жаңа дақыл толығымен дерлік жойылып кетті, бос алқаптарда тек тырнақтай сабақтар ғана қалды. Бидай, күріш, арпа, жержаңғақ, шай, мақта, соя барлығын шегіртке мен құрт құртты. Тағы да, бүкіл сыныптар сабақтан босатыла бастады, бірақ енді мектеп оқушыларының қаруы айырсадақ (рогатка) пен ысқырықтар емес, банкалар мен сыпырғыштар болды.

Бірақ бұл шаралар мүлдем пайдасыз болды - табиғи реттеу болмаған кезде (ұсақ құстар зиянкестерді жеді), жәндіктер бақылаусыз және тез көбейе бастады және көп ұзамай барлық ауылшаруашылық аумақтарын толтырды. Егін жойылғаннан кейін шегірткелер мен қырықбуындар ормандарды аралап, елде жалпы аштық басталды.

Ұлы Қытай ашаршылығы (1959-1961 жж.)/ © studychinese.ru

Бұл Қытай үшін нағыз апат болды. Елде табиғи түрде жеуге ештеңе болмады. Егер қалаларда қандай да бір жолмен азық-түлік тапса да провинцияда былғары белдіктер, сол айтқан шегіртке қолданылды. Ресми құжаттар аз болса да, жаппай ашаршылықтың нәтижесінде каннибализмнің әртүрлі формада қолданылғаны туралы ауызша хабарламалар болды. Елде күйреу басталды. Партия абдырап қалды - жағдайдан шығудың жолын ешкім көрмеді.

Ақырында, ақылды биологтар ұлы азықтандырушыға барлық қиыншылықтар торғайлардан басталғанын және олардың елде болмауы азық-түлік апатына әкелгенін айтты. Мао Цзэдун өзінің қателігін түсініп, оны мойындамады, бірақ іс-шаралар дереу басталды - Кеңес Одағынан және қандай да бір себептермен Канададан бірнеше миллион құс шығарылды. Құстар бүкіл вагондармен Қытайға жеткізілді. Енді торғайларда еркін өмір басталды - оларда тамақ көп болды.

Зиянкестермен күресу компаниясына келетін болсақ, ол жалғасты. Төсек қандалалары ондағы торғайлардың орнын ғана алды. Ал құстарға келетін болсақ, содан бері Қытайда құстар ерекше қаралды - оларды жақсы көрді және барлық жағынан қорғады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. A hunger for the truth: A new book, banned on the mainland, is becoming the definitive account of the Great Famine. (англ.)
2. WHAT CAUSED THE GREAT CHINESE FAMINE? (англ.)
3. Ян Цишэн. «Надгробный камень. Великий голод в Китае 1958-1962» Изд. Farrar, Straus & Giroux. 2012
4. 12.02.2018 Птичий геноцид. Как природа отомстила китайцам за воробьев
5. Война против воробьев. Oct 31, 2018
6. Мария Кимакович. Коротко о том, как война с воробьями спровоцировала голод. 09 февраля 2023

ЖАҒАНДЫҚ ОҢТҮСТІК ЕЛДЕРІ: ГЕОГРАФИЯЛЫҚ СИПАТТАМА

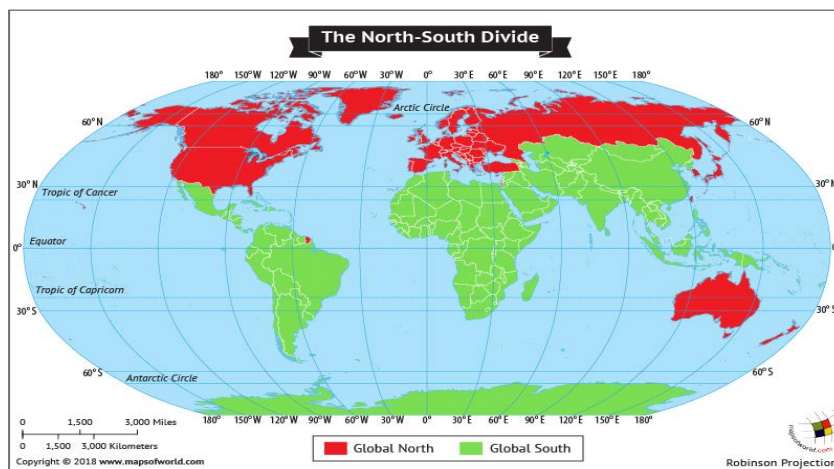
Демеев А.Д., Низаматдинова.Ж.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. Жаһандық Оңтүстік - Африка, Азия және Латын Америкасында орналасқан негізінен кедей елдер. Бұл термин саяси дұрыстығына байланысты "үшінші әлем елдері" өрнегімен ауыстырылды деп саналады. Алайда, бұл аймақтар "оңтүстік" деп тек ресми түрде аталады: мысалы, Үндістан, Мексика және Океания сияқты елдер физикалық тұрғыдан солтүстік жарты шарда орналасқан. Шын мәнінде, Жаһандық Оңтүстік 2021 жылы жан басына шаққандағы ЖІӨ 15 мың доллардан аз болған бірқатар елдерге қатысты.

Түйін сөздер: Жаһандық Оңтүстік, ЖІӨ, Жаһандық Солтүстік, "Екінші әлем", "Үшінші әлем елдері", флагман.

Жаһандық Оңтүстік - Африка, Азия және Латын Америкасында орналасқан негізінен кедей елдер. Бұл термин саяси дұрыстығына байланысты "үшінші әлем елдері" өрнегімен ауыстырылды деп саналады. Алайда, бұл аймақтар "оңтүстік" деп тек ресми түрде аталады: мысалы, Үндістан, Мексика және Океания сияқты елдер физикалық тұрғыдан солтүстік жарты шарда орналасқан. Шын мәнінде, Жаһандық Оңтүстік 2021 жылы жан басына шаққандағы ЖІӨ 15 мың доллардан аз болған бірқатар елдерге қатысты.

Жаһандық Солтүстік (қызыл) және Жаһандық Оңтүстік (жасыл)

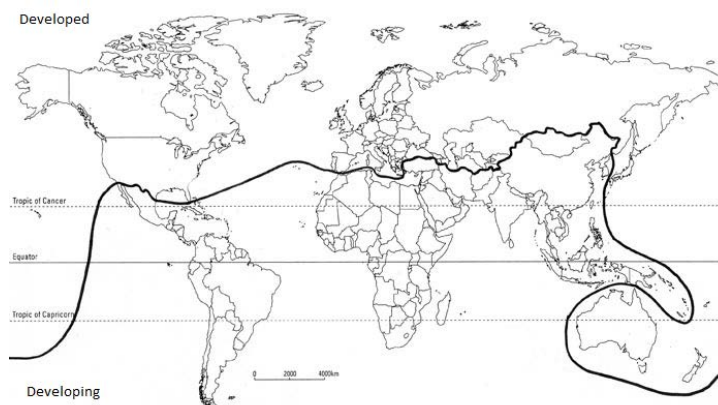
Жаһандық Оңтүстік дегеніміз не?

"Жаһандық Оңтүстік" ұғымы 1969 жылы пайда болды. Оны алғаш рет саясаткер Карл Огльсби қолданды, ол вьетнам соғысы Солтүстіктің Жаһандық Оңтүстікке үстемдігімен тарихтың шыңы болды деп мәлімдеді. Алайда, 1991 жылы КСРО ыдырағаннан кейін "Екінші әлемнің" (оған КСРО, Куба, Чехословакия, Вьетнам, Польша және т.б. кірді) жойылуы туралы түсінік пайда болды, бұл "Үшінші әлем" елдерінің, яғни индустрияландырудың жоғары деңгейіне әлі жетпеген және, негізінен, отаршылдық езгіге ұшыраған мемлекеттердің атауын анықтады. 1952 жылдан бастап Альфред Сиви жоғары дамыған капиталистік елдерді (Батыс Еуропа, АҚШ, Жапония және т.б.) білдіретін "Бірінші әлем" ұғымын енгізді - бүгінде "Ұжымдық Батыс" деп аталады.

1980 жылы ГФР канцлері Вилли Брандт бастаған Халықаралық даму жөніндегі Тәуелсіз комиссия әлемді жан басына шаққандағы ЖІӨ деңгейіне қарай екі бөлікке бөлуді ұсынды. Осылайша "Жаһандық Оңтүстік" және "Жаһандық Солтүстік" пайда болды және оларды бөлетін сызық, дәл Брандттың атымен аталып, солтүстік ендіктің 30-шы параллелімен өтті. Осы параллельден жоғарыда кез-келген нәрсені "Солтүстік", ал төменде "Оңтүстік" деп атай бастады. Бір ерекшелігі Жапония, Австралия және Жаңа Зеландия болды - олар "Жаһандық солтүстікке" кірді.

Қырық жыл бұрын Брандттың есебі соншалықты танымал болды, бұл көптеген адамдардың айналасындағы әлемді қалай қабылдап, санаттай бастағанына әсер етті.

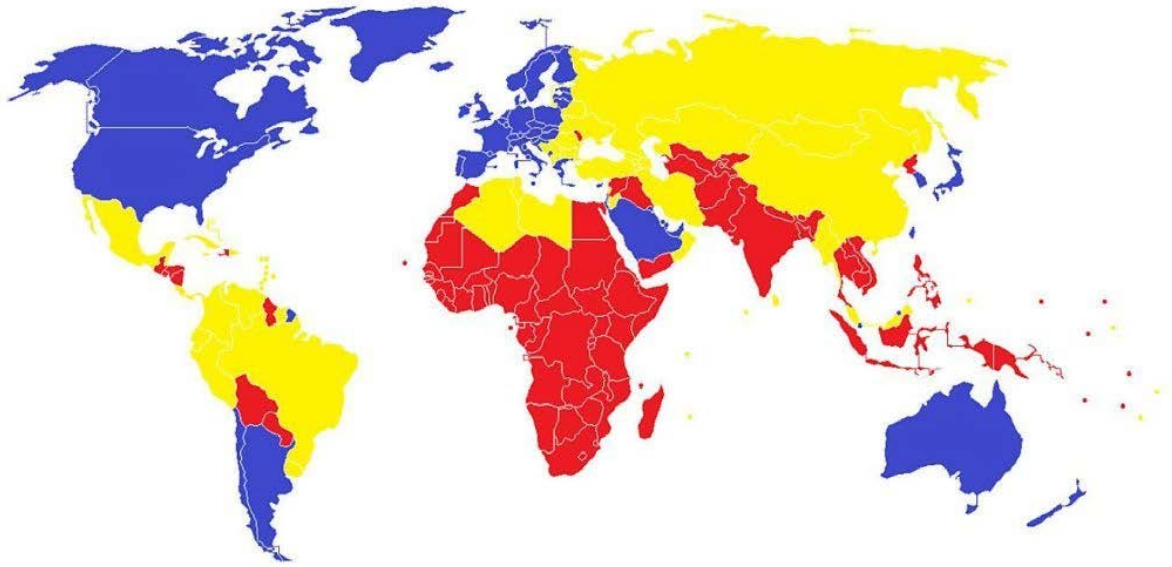
Брандт Сызығы

Тек география мен қаржы тұрғысынан Жаһандық Оңтүстікте ерекше жағдайлар бар. Мысалы, жоғары дамыған "Солтүстік" елдерге ЖІӨ 12,2-14,8 мың долларды құрайтын Румыния мен Болгария жатады. Сонымен қатар, ЖІӨ 15 мың доллардан асатын оңтүстікте орналасқан кейбір елдер де "солтүстік" болып саналады. Мысалы, бұл Уругвай мен Чили. Жалпы алғанда, Жаһандық Оңтүстік бүкіл әлем халқының 85%-на дейін және әлемдік ЖІӨ-нің шамамен 39%-ын құрайды. Сонымен қатар, Оңтүстікте орналасқан Австралия Жаһандық Оңтүстіктің өкілі болып саналмайды, бірақ солтүстік жарты шарда орналасқан Солтүстік Корея әлі де Жаһандық Оңтүстік болып табылады.

"Жаһандық Оңтүстік" және "Үшінші әлем" кемсіту ме?

"Үшінші әлем" термині біраз уақыт "қуыршақ" мемлекеттердің анықтамасы болды және оны батыс БАҚ жиі қолданды. Бір сәтте бұл ұғым кемсіту саналды, дегенмен бұл тек "Бірінші" немесе "Екінші" әлем елдерімен бәсекелесе алмайтын немесе бәсекелес болғысы келмейтін бейтарап мемлекеттерді білдірді. Алайда, ХХІ ғасырдың басында әлемдік байлықты қайта бөлуде кейбір "өзгерістер" орын алды. 2030 жылға қарай әлемдегі ең ірі төрт экономиканың кем дегенде үшеуі дәл Жаһандық Оңтүстік елдерінде орналасады деген пікір бар. Батыс елдерінен тек АҚШ өз позициясын сақтап қалу мүмкіндігі бар. Оңтүстікте Қытай, Индонезия және Үндістан флагман (Флагман - "бірінші", "негізгі", "жетекші" дегенді білдіреді) болады.

КСРО ыдырағанға дейін барлық елдер шартты түрде Бірінші, Екінші және Үшінші әлем елдеріне бөлінді. КСРО ыдырағаннан кейін екінші әлем болмады, ал "Үшінші әлем" Жаһандық Оңтүстік деп аталды.

Бірінші, екінші және үшінші елдер арасындағы рейтингті анықтайтын тағы бір тармақ бар: бұл БРИКС елдері арасында сатып алу қабілеті бойынша басымдық. Енді бұл мемлекеттердің (Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай, Оңтүстік Африка және оларға жақында қосылған басқа да бірқатар елдер) Жаһандық Солтүстіктің "Жетілік" елдерінің мүшелерінен үлкен әлеуеті бар. Бір ғана Пекинде қазір миллиарддерлер Нью-Йорктен көп.

Қазіргі уақытта Оңтүстік Корея, Израиль, Қытай Жаһандық Оңтүстік тұжырымдамасынан шығарылады, бірақ бұрынғы КСРО-ға кіретін көптеген елдер (бұрынғы "Екінші әлем"), Закавказье мен Орталық Азия аймақтарының бір бөлігі Жаһандық Оңтүстіктің анықтамасына өте қолайлы.

Жаһандық Оңтүстік кімді қолдайды?

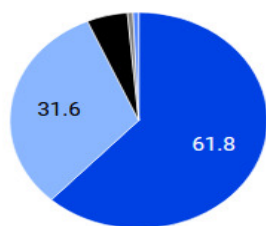
Бүгінгі таңда бүкіл "дамымаған" Жаһандық Оңтүстіктің барлығы дерлік Ресей жағында болды, оны НАТО жағына шыққысы келмей қолдады немесе Украинадағы қақтығыс мәселелерінде бейтарап қалды деген пікір бар. Бұл дұрыс емес, бірақ іс жүзінде Украинаны бүкіл Батыс қолдайды, ал Оңтүстік (сонымен бірге барлығы дерлік) тек тиімдірек болатындарға қосылу үшін ыңғайлы сәтті күтеді. Жаһандық Оңтүстік елдері негізінен Ресейге қарсы санкцияларды бірден елемеді.

Американдық талдаушылардың зерттеулерінен Украинадағы АӨО (Арнайы әскери операция) тақырыбындағы бейтараптықты Жаһандық Оңтүстік елдерінің ең ірі экономикалары - Қытай мен Үндістан ғана сақтайды деген қорытынды жасауға болады.

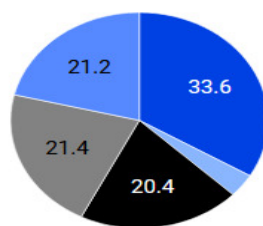
Бірақ әлемнің тағдырына әсер ету тұрғысынан, негізінен, Жаһандық Оңтүстік мемлекеттері көп ұзамай бүкіл планетадан озып кетуі мүмкін, өйткені олардың саяси ықпалы баяу, бірақ сөзсіз артып келеді. Саяси ықпалдың күшеюімен Жаһандық Оңтүстік елдері әлемге өз шарттарын айтуға тырысады. Әсіресе көрнекті эпизодтардың қатарында Сауд Арабиясын Иранмен жақындастыру мәселелерінде Қытайдың делдалдығы, сондай-ақ Бразилияның Украинадағы атысты тоқтатудың бейбіт нұсқасына итермелеу әрекеттері бар.

Голосование глобального Юга на Генеральной ассамблее ООН, 23 февраля 2023 года

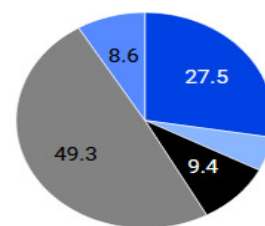
■ Пророссийская позиция ■ Пророссийская позиция ■ Нейтральные ■ Китай ■ Индия

По числу стран

По совокупности населения

По совокупному ВВП

Chart: Re: Russia • Source: United Nations, World Bank • Created with Datawrapper

Сонымен қатар, кейбір геосаясат сарапшылары (Кишоре Махбубани, Параг Кханна) жақын арада "Азия дәуірі" келеді деп санайды. Алайда, Оливер Шутенкель сияқты саясаттанушылар "батыстан кейінгі әлем" туралы көбірек айтады. Мұның бәрінен бір ғана қорытынды шығады: Жаһандық Оңтүстіктің әсері бүгінде барлық "Дамушы елдерді" біріктіргеннен әлдеқайда күшті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Колосов В. А. Геополитика и политическая география : учебник для вузов / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. – Москва : Аспект Пресс, 2001. – 479 с.
2. Медведев В. Глобализация экономики: тенденции и противоречия / В. Медведев // Мировая экономика и международные отношения. – 2004. – № 2. – С. 13-21.
3. Мироненко Н. С. О несоответствии уровня эмпирических обобщений требованиям развития географии мирового хозяйства / Н. С. Мироненко // Социально-экономическая география. Вестник Ассоциации российских географов-обществоведов. – 2013. – № 1 (2). С. 36-48.
4. Паньков В. Глобализация экономики : qualis es et quo vadis? / В. Паньков // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 1. – С. 21-29.
5. Худайкулова А. В. Объясняя безопасность глобального Юга: западные и не западные подходы // Вестник Санкт-Петербургского университета. Международные отношения. 2020. Т. 13. Вып. 3. С. 394–417. <https://doi.org/10.21638/spbu06.2020.307>
6. Fawcett, L. (2005), Regionalism from an Historical Perspective, in Farrell, M., Hettne, B. and Van Langenhove, L. (eds), The Global Politics of Regionalism, London: Pluto Press, pp. 21–38.

ӘОЖ908:338.48(045)

АРАЛ ТЕҢІЗІНДЕГІ "ВОЗРОЖДЕНИЕ АРАЛЫ" ОНЫҢ БАРЛЫҚ ҚҰПИЯЛАРЫ ШЕШІЛМЕГЕН

Демеев А.Д., Низаматдинова Ж.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті
Ақтау қ., Қазақстан

Андатпа. 75 жыл бұрын, 1948 жылдың аяғында Арал теңізіндегі Возрождение аралында әскери биохимиялық полигонның құрылысы басталды. Кейіннен ол қырық жылдан астам уақыт бойы және құпиялылықтың ең жоғары деңгейінде биологиялық қаруды сынақтан өткізді. Олар КСРО ыдырағаннан кейін бірден тоқтады: әскерилер ол жерден кетті, ал онда қалған нәрсе әлі күнге дейін жұмбақтар мен өткір толқуларды сүйетіндердің қызығушылықтары объектісі болып табылады.

Түйін сөздер: Возрождение аралы, Алексей Бутаков, сынақ базасы, полигон, әскери вирус, биологиялық қару.

75 жыл бұрын, 1948 жылдың аяғында Арал теңізіндегі Возрождение аралында әскери биохимиялық полигонның құрылысы басталды. Кейіннен ол қырық жылдан астам уақыт бойы және құпиялылықтың ең жоғары деңгейінде биологиялық қаруды сынақтан өткізді. Олар КСРО ыдырағаннан кейін бірден тоқтады: әскерилер ол жерден кетті, ал онда қалған нәрсе әлі күнге дейін жұмбақтар мен өткір толқуларды сүйетіндердің қызығушылықтары объектісі болып табылады.

Тарихқа қысқаша көз жүгіртсек

1848 жылы полигон құрылысының басталуына тура жүз жыл қалғанда Алексей Бутаковтың басшылығымен алғашқы Орал экспедициясы өтті. Оның қорытындысы бойынша теңіздің егжей-тегжейлі картасы жасалды, онда Бутаков бір-біріне жақын орналасқан үш аралды Царский (Патшалық) деп атаған бір архипелагқа біріктірді.

Олардың ең үлкеніне император Николай 1-дің, ал кішілеріне - Наследник (Ресей тағына) және Орыс географиялық қоғамының бірінші төрағасы Ұлы князь Константиннің есімін берді. Кеңестік кезеңде алғашқы екеуі тиісінше Возрождение және Комсомольский деп атала бастады, ал үшіншісі бұрынғы атауын сақтап қалады.

Кейбір дереккөздерде 1920 жылдардың ортасында Возрождение аралында жаңа Кеңес үкіметі "мемлекеттік қылмыскерлерді" және кулактардың қуғын-сүргінге ұшыраған мүшелері үшін оқшаулағыш (изоляция) құрды деп мәлімденеді. Бірақ іс жүзінде тұщы су болмаса, олар қалай өмір сүрді?

Олар саны өте көп ақбөкендер сияқты, ол кезде тұзы жеңіл теңіз суын ішкен болатын. Ұлы Отан соғысы басталғаннан кейін КСРО-да болған биохимиялық полигондар басып алынған немесе алдыңғы қатарлы аумақтарда болды.

Сондықтан олар сынақ базасының бір бөлігін осында, Арал теңізінің орталығына көшіруді ұйғарып, арал Қорғаныс Халық комиссариатының құзырына берілді. Алғашында жұмыс вахталық әдіспен жүргізіліп, тұрақты сипатта болмады.

Бір "ыстық" соғыс әрең аяқталғанда, екіншісінің, "суық", қару-жарақ жарысы (соның ішінде жаппай қырып-жоятын қарудың жаңа: ядролық, химиялық, биологиялық үлгілерін жасау), екі супердержаваның - КСРО мен АҚШ-тың осы саладағы бәсекелестігінің уақыты келді.

Кеңестік әскери ведомство "Возрождение аралын" қару-жарақ сынағын өткізу үшін өте қолайлы орын деп саналды. "Возрождение аралы" биологиялық қаруды сынау алаңына айналды. Полигонның ресми атауы - 52-ші далалық ғылыми-зерттеу зертханасы, әскери бөлім. 04061; аз ресми - "Бархан". Ол теңіздің ортасында, жағалардан алыс жерде орналасқан және жан-жағынан көптеген шақырымға сумен қоршалған, бұл бақылау мен құпияны айтарлықтай жеңілдетіп, жақын маңдағы аумақтардың тұрғындарына қауіп дәрежесін азайтады. Жазы өте ыстық болатын бұл аймаққа тән күрт континентальды климат патогендердің (Патогендік (ежелгі грек тілінен. *πάθος* - азап шегу, ауру және *γένεσις* - пайда болуы, бастапқы көзі) - патологияны (ауру, нормадан ауытқу) тудыруы (тудыру) мүмкіндігі; ауру қоздырғыштар) жауы болып табылады.

Құрылыс жұмыстары 1948 жылдың соңында басталды. Келесі жылы әскери-көлік ұшақтарын, сарбаздарға арналған алғашқы казармаларды және отбасылары бар офицерлерге арналған үйлерді қабылдауға қабілетті ұшу-қону жолағы пайда болды.

Тұрғындарының саны белгілі бір кезеңдерде мың адамнан асатын тұрғын қалашық Қантүбек (Аралск-7) деп аталды. Онда уақыт өте келе балабақша, бастауыш мектеп, кинотеатр, дүкендер, асхана ашылды.

Одан бірнеше шақырым жерде зертхана ғимараты салынды. Сынақтар ұсақ жануарларға да (тышқандар, атжалмандар, теңіз шошқалары) және ірі жануарларға да жүргізілді: мысалы, маймылдар, ал солтүстікте орналасқан Құланды түбегінде құрылған жылқы зауытынан - жылқылар, қойлар әкелінді... Соның ішінде Антракс-836 - сібір жарасының (сбирская язва) жауынгерлік агенті. Ең қауіпті вирустар оңтүстікте бірнеше шақырым жерде орналасқан Константин аралында сыналған деген ақпарат бар.

Полигонды қамтамасыз ету және қорғау Препараттардың үлгілері Одақтың барлық биохимиялық зертханалардан ұшақтармен жеткізілді. Бірақ ауыз сумен қамтамасыз ету (аралдағы басты тапшылық - оған жыл сайынғы қажеттілік 50 мың тоннаны құрады), азық-түлік, күнделікті сұранысқа ие тауарлар, құрылыс материалдары және т.б. негізінен Арал ауданы орталығы арқылы су арқылы жүзеге асырылды.

Теңіз таяз бола бастағанда, оның батыс бөлігі, ең терең теңіз бөлігі арқылы өтетін маршрут таңдалды, ол Аралдың құрғауы басталғаннан кейін үш онжылдық өткен соң да кеме қатынасы болып қала берді. Қаланың оңтүстігінде полигонға қызмет ететін "Зенит" әскери гарнизонының орналасқан жерінен канал қазылды (оны жергілікті тұрғындар "өткел" деп атаған), теңізге дейін және қажетті тереңдікті сақтау үшін жер қазу машинасы үнемі жұмыс істеді.

Ал су одан әрі кетіп бара жатқанда, "логистика" күрделене түсті: жүктер Аральскден Шығанақ учаскесіне дейін 200 км-ге жуық құрға жермен, содан кейін аралдағы пирстерге (Пирс - су айдынының (өзен, көл, теңіз, мұхит) су айдынына шығатын және әртүрлі мақсатқа ие гидротехникалық құрылым) дейін 100 км-ден астам су арқылы, содан кейін қайтадан құрғақ жермен межелі жерге жеткізілді. Айтпақшы, жағалау үнемі алыстап кеткендіктен, пирсті кейде ауыстыруға тура келді.

1980 жылдардың аяғында Возрождение аралы бұрынғы Царск архипелагының қалған екі бөлігін біріктірді, сонымен қатар құрғап жатқан теңізден үлкен аумақты "жаулап алды" және оның ауданы бір жарым мың шаршы шақырымға жетті. Бұл полигон құрылысы басталған кезеңнен жеті есе көп.

Оның тіршілігі мен қорғанысын Арал қаласының шетінде орналасқан бірнеше әскери бөлімдер қамтамасыз етті. Мынадай факт: 1970 жылдары ересектер арасындағы футболдан қалалық чемпионатқа кеме жөндеу зауытының атынан бір ғана "азаматтық" команда қатысты. Қалғандары үшін - "Орал" (кейіннен "Зенит"), "Шағала", "Сұңқар", "Ольха", "Строитель", "Дунай" - аттас гарнизондардың офицерлері мен сарбаздары ойнады. Онда Әуе қорғанысы әскерлері, авиациялық, радиолокациялық бөлімдер, стройбат, Әскери-теңіз дивизионы болды. Соңғысының міндеті теңізді патрульдеу және жүктерді Аралға су арқылы жеткізу болды.

Полигонда сынақ жүргізгендердің арасында құрбандар болды ма? "Үлкен жерге" өлімге әкелетін вирустар ағып кетті ме (утечка)? Бұл туралы тек болжау керек, өйткені бұл тақырыпқа байланысты барлық нәрсе КСРО-да қатаң түрде құпия болған. Егер қандай да бір қайғылы оқиғалар орын алса, онда ресми түрде басқа нұсқалар ұсынылды. Мысалы, 1979 жылы Свердловскіде (Қазіргі Екатеринбург) ондаған адам сібір жарасынан қайтыс болды. Билік инфекция көзі ет болды деп жариялады.

Бірақ жергілікті тұрғындар арасында оның себебі қаланың шетінде орналасқан КСРО Қорғаныс министрлігінің құпия микробиологиялық орталығының ағып кетуі болды деген қауесет тарайды. Қайта құру басталғаннан кейін екінші нұсқа басым болды. Арал ауданындағы қара шешек ауруы. Возрождение аралына келсек, Арал ауданының тұрғындары 1976 жылы қойдың оғаш індеті және балықтардың жаппай қырылуы туралы айтты. Бірақ олар шынымен болды ма, егер болған болса, полигонда жүргізілген сынақтардың оларға қатысы бар ма? Айту қиын. Бірақ 1971 жылдың жазында Аралда

күтпеген жерден пайда болған қара (табиғи) шешек, осы уақытқа дейін КСРО-да отыз жылдан астам уақыт бойы толық жеңіліске ұшырады деп саналған қорқынышты инфекция үлкен күдік тудырады.

Содан кейін 30 мың халқы бар бұл қаланы сөзбе-сөз әлемнің қалған бөлігінен оқшаулауға тура келді - оны ешкімді босатпаған және кіргізбеген әскери адамдар қоршап алды, пойыздар тоқтап қалды, терезелері мықтап жабылды, пошта тек хаттар, сәлемдемелер, газеттер қабылдады, бірақ ештеңе жібермеді.

Жедел қабылданған қатаң шаралардың, Арал қаласына іссапарға жіберілген Одақтың үздік дәрігерлері мен ғалымдарының күш-жігерінің арқасында эпидемияның таралуына жол берілмеді. Бірақ бірнеше адам қайтыс болды.

Болған жағдайға әртүрлі түсініктемелер берілді. Мысалы, бұдан бұрын жарияланған ресейлік әскери вирустың ағып кету жағдайы сенімді түрде тіркелді. Содан кейін Константин аралында қара шешек биологиялық сынақтары жүргізілді. Ол үшін салмағы небәрі 400 грамм болатын шағын бомба жарылды. Бірақ жарылыс кезінде желдің бағыты кенеттен өзгеріп, бұлт солтүстікке, Арал қаласына кетті" - деп жазылған.

Алайда, егер шешек вирусының бұлты Арал қаласына жетсе, онда мыңдаған адамдар бір уақытта жұқтыруы мүмкін еді, ал іс жүзінде олар әлдеқайда аз болды.

Басқа нұсқаға сәйкес, балық шаруашылығы ҒЗИ-нің Арал бөлімшесінің теңізге шыққан кемесі бағытынан адасып, сынақтар жүргізілген аралға шамамен 15 км қашықтыққа жақындады, дегенмен, берілген бұйрықтарға сәйкес, олар одан кем дегенде 40 шақырым жерде тұруы керек болатын.

Олардың айтуынша, палубада болған зертханашы-әйел полигоннан соққан жел аймағында болып, қауіпті вирусты алып, қалаға оралғаннан кейін отбасы мүшелері мен тағы бірнеше адамға жұқтырады. Бірақ іс жүзінде не болғанын Ресейдің құпия мұрағаттарында сақталған материалдарға қол жеткізе алатындар ғана біледі.

Әскерилер қалай кетті...

1990 жылдың жазында, қайта құру мен жариялылықтың қызған шағында қоғам өкілдері алғаш рет Возрождение аралына жіберілді. Бұған Аралда құрылған "Тамшы" ("Капля") жастар экологиялық қозғалысының ықпалы зор болды.

Жиырмадан астам адамнан тұратын делегацияны, оның ішінде ақсақалдар, "бейресмилер" және журналистер бар болатын, Қызылорда облыстық атқару комитеті төрағасының бірінші орынбасары Нұртаза Ыбыраев пен КСРО халық депутаты Тұрғанбай Маханов басқарды. Сапар тек танысу мақсатында болды: АН-26 әскери-көлік ұшағымен келген қонақтарға зертхана ғимараттары да, полигон да көрсетілмеді.

Экскурсия тұрғын үй қалашығының шегімен шектелді. Атап айтқанда, балабақшаның болуы делегация мүшелеріне офицерлер осында балаларымен бірге тұратындықтан, арал ерекше қауіп төндірмейтінін көрсетуі керек еді.

Бір жылдан кейін КСРО-ның ыдырауы әскерилердің кетуін тездетті. 1991 жылдың аяғы мен 1992 жылдың басында олар Арал қаласындағы "Зенит" гарнизонының аумағына қоныс аударып, Возрождение аралында бұқтырылған барлық жабдықтар, зертханалық жабдықтар мен қоймаларды қалдырады, бірақ барлық құжаттарды өздерімен бірге алып кетеді. Олардың қызметін жалғастыруға, тіпті вахталық әдіспен болса да, Қазақстан мен Ресей билігі бұл туралы келіседі деген үміті әлі де сақталды.

Бірақ 1992 жылы сәуірде, сол кездегі Ресей президенті Борис Ельцин биологиялық қарумен жұмысты тоқтату туралы жарлық шығарады.

Осыдан кейін, іс жүзінде қорғалмаған полигонды Арал жағалауының тұрғындары иелік етті: олар азық-түлік және басқа қоймаларды қиратты, содан кейін түсті металдар (сол қиын жылдары танымал кәсіп) мен құрылыс материалдарын алып кете бастады.

Сонымен қатар, баспасөзде Кеңес Одағы кезінде құпия аралда не болып жатқандығы туралы жарияланымдар жаппай пайда бола бастады, енді шындықтың қайда және фантастиканың қайда екенін анықтау мүмкін болмады. Алайда, бұл бөлек әңгіме тақырыбы.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Зонн И. С., Гланц М. Г. Аральская энциклопедия / Авт. и сост.: И.С. Зонн, М.Г. Гланц; Под ред. А. Н. Косарева, А. Г. Костяного. — М.: Международные отношения, 2008. — С. 64. — 256 с. — 1000 экз. — ISBN 978-5-7133-1326-5.
2. Риза Хасанов. Остров заражения. Как СССР испытывал биологическое оружие на животных и людях посреди Аральского моря. 12 сентября 2022.
3. Зария Горветт. Остров Возрождение: как Советский Союз испытывал биологическое оружие. 22 марта 2018.
4. "Аральск-7 — закрытый город-призрак, где испытывали биологическое оружие". Общая картина. 2014-02-20.

УДК 373.1

АКАДЕМИЧЕСКАЯ УСПЕВАЕМОСТЬ УЧАЩИХСЯ 9 КЛАССА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ И ПРЕДМЕТНО- ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ

Ш.С. Елеугалиева, Ф.Т. Саметова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы академической успеваемости, методы преподавания русского языка и литературы и дидактика предметов, влияющие на результаты обучения. Целью данной статьи является разработка и апробация комплекса мероприятий, направленных на повышение эффективности преподавания русского языка и литературы учащимся 9 классов, реализуемых за счет повышения уровня предметно-дидактической подготовки педагогических кадров и внедрения «Lesson Study».

Ключевые слов: академическая успеваемость, русский язык и литература, предметно-дидактическая подготовка, метод Lesson Study, инновационные методы обучения.

Меняющийся глобальный сценарий образования требует инноваций в методологии преподавания, лучшей подготовки учителей и использования современных образовательных технологий. Несмотря на надежную правовую поддержку и признанную важность в структуре образования, существует серьезный пробел в методологии, подготовке учителей и адаптации к новым педагогическим подходам. Это следует рассматривать в свете задач, которые оправдывают необходимость проведения оценки и совершенствования образовательного процесса на систематической основе. В ответ на эти проблемы настоящее исследование направлено на разработку и оценку интегрированного пакета мер по повышению качества. Другими словами, исследовательская работа будет полезна для вклада в предметно-дидактическую подготовку учителей с использованием метода «Lesson Study», направленную на улучшение и создание еще лучших возможностей в учебной среде. В конечном счете, он намерен улучшить академические результаты и обогатить образовательный опыт преподавателей и учеников для достижения более широких целей казахстанской системы образования. Теоретическая основа Академическая успеваемость – понятие многомерное, зависящее от множества факторов, таких как когнитивные способности, подготовленность психики, социокультурный фон и образовательная среда. Теоретические взгляды, например, теория социального развития Выготского, указывают на значительную роль социального взаимодействия в процессе

обучения. Он рекомендует, чтобы для того, чтобы улучшить способ обучения и в процессе улучшить способ представления того, чему он научился, необходимы более эффективные, более активные и основанные на участии способы обучения.

Методика преподавания русского языка и литературы

Из этого факта становится понятно, что при обучении русскому языку и литературе в Казахстане необходимо эффективное посредничество между лингвистическим талантом и культурным проникновением, которое включает в себя аспект русских традиций и их литературного наследия. В этом отношении преподавание языка и литературы лучше всего соответствует конструктивистскому подходу, при котором учащиеся направляются к построению своего понимания посредством опыта и размышлений.

Влияние предметно-дидактической подготовки учителя

В более широком и общем смысле предметно-дидактическая подготовка учителя сильно влияет на качество и высоту дидактической и методической подготовки предметов, в данном случае, на результаты обучения по русскому языку и литературе. Соответственно, эффективная программа подготовки учителей с педагогическими навыками и содержательными знаниями также будет обязательной для достижения высоких академических результатов. Современные теории образования подчеркивают потребность в рефлексивных практиках, которые могут легко одновременно изменить свои стратегии преподавания, чтобы они соответствовали разным учащимся.

Методология

В этом исследовании использовался смешанный дизайн, чтобы установить влияние предметно-дидактической подготовки учителя на использование метода урока на уроке как одной из новых моделей успешного преподавания и изучения русского языка и литературы. Количественные данные были собраны с помощью тестов академической успеваемости, проведенных до и после вмешательства, а качественные данные были получены из интервью с учителями и наблюдений в классе. В исследовании в качестве экспериментальной группы был выбран класс 9 «Д» из КГУ «Общеобразовательная школа №20 им.М. Ауэзова».

Полученные результаты

По статистике, после реализации стратегии целевого образовательного вмешательства было отмечено более значимое улучшение успеваемости учащихся по русскому языку и литературе. Результаты тестов участников показали среднее увеличение на 15% по результатам анализа данных количественного исследования.

Таким образом, посредством качественного анализа интервью с учителями было обнаружено, что повышению эффективности преподавания учебной программы способствовала предметно-дидактическая подготовка, которой они подвергались.

Интерпретация результатов

Положительные результаты, полученные в ходе данного исследования, подчеркнули большое значение программы в виде методики преподавания русского языка и литературы по специализации и совместному обучению для всех учащихся в целом и, в частности, для совершенствования образовательного процесса. Вышеупомянутое значительно улучшило успеваемость благодаря тому, что учителя, имеющие предметно-дидактическую подготовку, могут свободно и хорошо оснащены для применения различных интерактивных и других методов обучения.

Рекомендации

Программы подготовки учителей должны, прежде всего, иметь обоснованное и основательное содержание предметно-дидактической подготовки, ориентированной на современные педагогические стратегии, цифровую грамотность и навыки интерактивного преподавания. Кроме того, преподаватели педагогических кадров могли бы пройти обучение методу изучения уроков посредством семинаров, направленных на улучшение совместного обучения и рефлексивной практики.

Заключение

Направленное обучение учителей с помощью метода Lesson Study оказало значительный положительный эффект на совершенствование учебного процесса по русскому языку и литературе. Это ясно показывает, что как комплексная предметно-дидактическая подготовка, так и подходы к совместному обучению улучшают академическую успеваемость учащихся и, с другой стороны, делают среду обучения яркой и благоприятной.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Морозова Н. Э. (2019). Исследование психологических предикторов академической успеваемости учащихся языковой школы: магистерская диссертация. <http://elar.urfu.ru/handle/10995/76218>
2. Гулягина Елена Александровна. Теоретические основы и исторические этапы развития билингвального обучения в школах США. Историко-педагогический журнал, 2015, №3. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-osnovy-i-istoricheskie-etapy-razvitiya-bilingvalnogo-obucheniya-v-shkolah-ssha>
3. Лубовский Д.В. Исследования психологического благополучия слабоуспевающих обучающихся в школах США. Современная зарубежная психология, 2019, Том 8, № 1, С. 36–42. DOI: 10.17759/jmfp.2019080104
4. Афанасьева О.П., Никифорова И.Н., Чесновицкая Е.А. Теоретические подходы к изучению проблемы успешности учебной деятельности подростков в современной общеобразовательной школе. Преподаватель XXI век, 2022, №3-1. <https://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-podhody-k-izucheniyu-problemy-uspeshnosti-uchebnoy-deyatelnosti-podrostkov-v-sovremennoy-obsheobrazovatelnoy-shkole>
5. Адамова М. Е. (2020). Педагогическая модель устранения дефицита профессиональных компетенций школьных медиаторов в Республике Казахстан. Doctoral dissertation, Сибирский федеральный университет.

ӘОЖ 908:338.48 (045)

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕМДІК ТУРИСТІК НАРЫҚТАҒЫ ПОЗИЦИЯСЫ

Э.Т. Жангожаева

Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті

Андатпа. Туризм әлемдік туристік нарықта маңызды рөл атқарады. Дүниежүзілік Туристік Ұйымның деректері бойынша ол әлемдегі жалпы ұлттық өнімнің оннан бір бөлігін, халықаралық инвестицияның 11 пайыздан астамын қамтиды.

Сонымен қатар туризм саласы Қазақстан Республикасының да экономикалық дамуының маңызды кластерлерінің бірі болып табылады. Туризм – Қазақстанға бәсекеге қабілетті түпкі өніммен халықаралық нарыққа шығуға жақсы мүмкіндік беретін даму құралы.

Бұл жұмыс Қазақстанның әлемдік туристік нарықтағы орнын зерттейді. Табиғи және мәдени көрікті жерлер, Инфрақұрылым, маркетингтік стратегиялар және геосаяси жағдай сияқты елдегі туризмнің дамуына әсер ететін негізгі факторлар талданады. Жұмыс сонымен қатар көрші елдер мен әлемдік туристік бағыттар еконтекстінде Қазақстанның бәсекеге қабілеттілігін бағалайды.

Түйін сөздер: туризм, туристік нарықтағы позиция, туристік имидж, инфрақұрылым.

Қазақстанның туризм саласындағы көркем шындығы аумақтық ресурс және бәсекелестік артықшылықтардың көзі ретінде қызмет етуі тиіс. Бұл ретте, бұл түсінікпен елдің бәсекеге қабілетті орталығы өнімнің бәсекеге қабілеттілігі емес, елдің өзі, белгілі бір «символдық құндылық» екенін түсіну принципті маңызды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әсерінен бұл «символдық құндылық» ақпараттық ортаға еніп, мемлекет имиджінің бір бөлігіне айналады және өте нақты бағасын алады.

Бастапқыда бәсекеге қабілеттіліктің мұндай үлгілері компанияның оң имиджі үлкен қосымша пайданың көзіне айналған экономикада ұйымдастырылды.

Дегенмен, қоғам дамуының постиндустриалды деңгейі қоғамдық-саяси өмірдің барлық салаларында ақпараттық құрамдастардың өсуін анықтады. Бұл, атап айтқанда, әлемдік экономиканың шексіз экспортында (бәрі дерлік экспортталады: білім, медицина, әділет, мәдениет, дәстүр, өмір салты және т.б.) көрінеді.

Бұл сөзсіз туристік аймақты әлемдік қауымдастықтың символдық тұтыну бірлігі ретінде көрсетеді. Осылайша, елдің туристік имиджінің әлемдік ақпараттық кеңістікте болуы мемлекеттің бәсекеге қабілеттілігінің негізгі элементіне айналады.

Туризмдегі елдің имиджінің әлемдік тәжірибесі оның экономикалық және саяси тиімділігін көрсетеді. Бұл ең алдымен елдің туризм саласындағы бәсекеге қабілеттілігін қалыптастыруға және ұлттық экономиканы қолдауға мүмкіндіктер туғызады.

Елдің оң туристік имиджін жасау әртүрлі мақсаттарды көздеуі мүмкін. Кейбір аймақтар өздерінің оң имиджін қалыптастыра бастады, ал басқалары өздерінің (кең сөйлейтін) мәдени әлеуетін құнды актив және бәсекеге қабілеттілігін сақтаудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде ілгерілету үшін қарапайым күш салуда.

Қалай болғанда да, бірақ тұтастай алғанда елдің имиджінің негізгі элементі оның туристік тартымдылығы болып табылады. Ол аймақтың жоғары бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын бірқатар құрамдас бөліктерді имманентті түрде қабылдайды (мысалы, қауіпсіздіктің жоғары деңгейі, сервистік қызмет көрсету, дамыған инфрақұрылым, нақты анықталған мәдени мұра және т.б.).

Елдің туристік имиджін құруға кірісу үшін белгілі бір әдістемелік принциптерді ұстану керек. Сонымен, осы принциптерге сәйкес мыналарды атап өту қажет:

1. Туристік имидж тек табиғи немесе тарихи-мәдени ескерткіштерді бейнелеп қана қоймайды, сонымен қатар бейнелеу нәтижесінде өз ықпалын тарататын белгілі бір әлеуметтік топтың бөлігі болып табылады.

2. Басқаша айтқанда, елдің имиджі көбінесе оның өз азаматтарының қабылдауына байланысты. Сондықтан мемлекеттің бейнесі нақты, кең таралған және түсінікті болуы керек.

3. Елдің туристік имиджі көбінесе оның қандай материалдық және рухани құндылықтарды экспорттайтынына байланысты.

4. Кескінді өңдеу процесін айтарлықтай қиындататын елдік ерекшеліктердің барлық алуан түрлілігімен әрбір мемлекеттің өзінің негізгі (негізгі) немесе негізгі бейнесі болады. Ол елдің имиджін қамтамасыз ететін негіз. Мұндай негізгі кескіннің сәтті анықтамасын ескере отырып, ол қосымша және қосалқы кескіндерді одан әрі бөлуге және жасауға мүмкіндік береді.

5. Имидж жасау процесі белсенді және мақсатты болуы керек. Бұл жағдайдың арасындағы айырмашылықтарды мақсатты аудиторияның қабылдауы үшін қажетті және маңызды айырмашылықтарды реттеуге мүмкіндік береді және оның қасиеттерін «қаралау» теріс түсті.

6. Жаһандану жағдайында елдің туристік имиджіндегі орталық орынды оның даралануы мен бірегейлігіне жауап беретін рәміздер алуы тиіс. Бұл жағдайда негізгі міндет - кескінді мақсатты аудиторияға түсінікті ету үшін жеке аймақтық рәміздерді ортақ құндылықтар тіліне аудару.

7. Елдің туристік имиджінің маңызды әдістемелік императиві оның өткені мен бүгінінің романтикалық және қаһармандық ниеті болуы керек. Өңір өмірдің әртүрлі салаларындағы жетістіктерімен мақтануға тиіс.

Жоғарыда айтылғандардан мынадай қорытынды жасауға болады: мемлекеттік туризмнің имиджінің оның бәсекеге қабілеттілігіне қосатын үлесі аумақтың ішкі әлеуетін материалдық қана емес, мәдени тұрғыдан да белсендіру мақсатында оның меншігімен анықталады. Оны ұзақ мерзімді перспективада ел және оның бәсекеге қабілеттілігін ортақ түсінуді қамтамасыз ететін маңызды бедел ресурсына айналдырыңыз.

UNWTO деректері экономикаға орташа кіруді 1000 еуро ұсынатын шетелдік туристтің қосымша тартымдылығы үшін мемлекеттер туристік өнімдерді коммерциялық емес жарнамалауға 3-тен 10 еуроға дейін жұмсайтынын көрсетеді. Сәйкесінше, туристік өнімді ілгерілету үшін Еуропа елдеріндегі қорлар 31,7 миллион еуроны құрайды.

Өкінішке орай, Қазақстанда шетелдік туристерді тарту үшін бюджеттік қаржыландыру деңгейі бойынша зерттеулер жүргізілген жоқ. Сондықтан ұлттық туристік өнімді ілгерілету бағытында еліміздің жасап жатқан шағын қадамдары бар туристік ағынның параметрлерін шамалы ғана өзгерте алады.

Қазақстанның бірегей әлеуеті бар, бүкіл әлемге ашық, туристер үшін қауіпсіз туристік орталық ретінде бейнесін жасау оны елге тартудың басты факторларының бірі болып табылады. Сыртқы және ішкі туристік нарықтарды басқаруға бағытталған және тұрақты сипатқа ие Қазақстанның туристік мүмкіндіктерінің кең ауқымды коммерциялық емес жарнамалық науқаны ғана кіру және шығу туризмін еліміздің бүкіл туристік аймағынан түсетін кірістің бір бөлігіне айналдырады. бай туристік ресурстар. ТМД елдерінде қазақстандық туризмді жан-жақты ілгерілетуге және дәстүрлі туристік маршруттарды жаңғыртуға ықпал етіп қана қоймай, жаңа туристік өнімдерді таныстыруға ықпал етуге ерекше назар аудару қажет.

Демек, мемлекеттің міндеті – қазақстандық туристік өнімді ішкі нарыққа, әлемдік нарыққа шығару. Жеке кәсіпорын бүкіл елдің коммерциялық емес имидждік науқанын жүргізе алмайды, өйткені ол тек өз өнімін насихаттап, сатады, ал Қазақстанның туризмге қолайлы ел ретіндегі имиджі тек мемлекеттік міндет. Мұны әлемдік тәжірибе де растап отыр.

Бұл міндетті орындау қажеттігі «Қазақстан Республикасындағы туристік қызмет туралы» 2001 жылғы 13 маусымдағы N 211-2 Заңында белгіленген. Туризмді дамытудың 2007-2011 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына да қазақстандық туристік өнімді насихаттау тақырыптары енгізілген. Қазақстанды ішкі және халықаралық туристік нарықтарда туристік бағыт ретінде ілгерілету тетіктері мемлекет жүзеге асыратын және тұтынушыларға да, туризм саласына да арналған келесі іс-шаралар болып табылады. Оларға мыналар жатады:

- атқарушы органдардың қатысуымен Қазақстандағы бірыңғай ұлттық стенд арқылы ірі халықаралық туристік және басқа да көрмелерге қатысу;
- ішкі туристік нарықта әлемдік ірі туристік көрмелердің бірін құру мақсатында Қазақстан Республикасындағы көрме қызметін қолдау және шоғырландыру;
- ішкі және ішкі ағындарды ұлғайту және Қазақстанның қолайлы имиджін қалыптастыру мақсатында сыртқы және ішкі нарықтарды бақылау үшін қазақстандық туристік өнімді коммерциялық емес жарнамалау;
- ірі халықаралық туристік көрмелерде тарату үшін коммерциялық емес жарнамалық-ақпараттық баспасөзді және басқа да өнімдерді дайындау;
- басқа әрекеттерді орындау, мысалы. В. елдегі фестивальдар мен іс-шараларға ақпараттық қолдау көрсетеді, шетелде жаңа туристік бағыттарды таныстырады, шетелдік және ұлттық БАҚ үшін ақпараттық турлар ұйымдастырады, екіжақты және көпжақты халықаралық ынтымақтастық пен ірі компаниялармен ынтымақтастыққа негізделген

маңызды халықаралық конференциялар, симпозиумдар, конгресстер және басқа да іс-шараларды өткізеді. үкіметаралық ұйымдар.

Қазақстанның туристік имиджін қалыптастыру және туристік қызметтердің әлемдік нарығында ұлттық туристік өнімді жылжыту шеңберінде Туризм және спорт министрлігі ірі халықаралық туристік іс-шараларға, көрмелерге, форумдарға қатысқаннан кейін имидждік стратегия тұжырымдамасын әзірледі. және кездесулер.

Бұл даусыз жетістіктердің бірі – Берлинде өткен әлемдегі ең ірі ITB 2020 көрмесіндегі Қазақстандағы көрменің сәтті өтуі. Біздің бренд Азия, Австралия және Океания елдері арасында үздік болды. Қазақстандағы көрме Шанхайда өткен WTF 2007 көрмесінде бірінші орын алды.

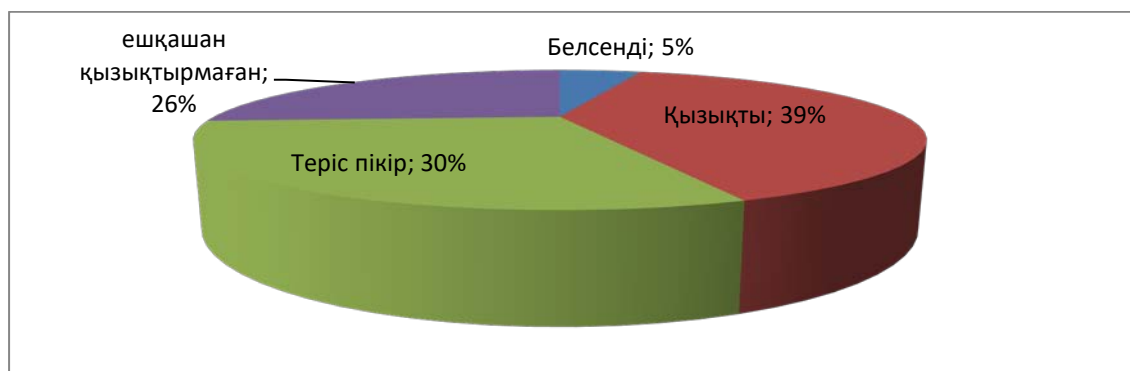
Бүгінгі таңда UNWTO халықаралық іс-шаралар кестесінің бөлігі болып табылатын және туристік нарықтың барлық қатысушылары арасында серіктестік орнатуға елеулі үлес қосып отырған жергілікті «KITF» көрмесі туралы ұмытпаңыз. 2019 жылы біздің туристік көрмеге 32 елден 450 компания қатысты.

2018 жылы ақпараттық турға Jiji Press (Жапония), Avrasya TV (Түркия), Odyssey (Гонконг), Chalenge (Франция), De Volksant (Голландия) сияқты жетекші шетелдік БАҚ-тың 14 өкілі қатысты. , Choson Ilbo (Оңтүстік Корея), Frankfurter Allgemeine (Германия), The Washington Times, Travel & Leisure (АҚШ), Qui Touring (Италия), New Strait Times (Малайзия), Das Travel Magazine» (Ұлыбритания).

Шетелдік БАҚ өкілдеріне ақпараттық сапарлар өткізу ұлттық туристік өнімді әлемдік туристік нарықта ілгерілетудің ең тиімді құралдарының бірі болып табылады.

Айта кету керек, бұл құралдың көмегімен «баға сапасы» үйлесіміне қол жеткізіледі, яғни ақпараттық саяхатты ұйымдастыру шетелдік туристік БАҚ-тағы жарнамадан әлдеқайда арзан. Бұл ретте журналистер жолсеріктер мен каталогтардағы жылтыр жарнамаға қарап баға бермей, елдегі туризмнің даму жағдайын өз көздерімен көріп, бағалауға мүмкіндік алады.

Әлемдік аренада Қазақстанның арзан туристік имиджін құру бойынша салыстырмалы түрде жақсы жұмыстар атқарылғанына қарамастан, еліміздің әлемде нашар танылу проблемасы өзекті мәселе болып қала беретінін атап өткен жөн (Сурет 1).

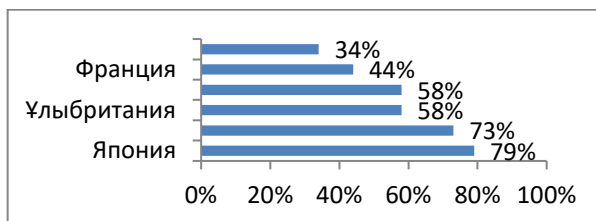

Сурет 1. «Қазақстан» атауы бар бірлестіктер

IPK International сауалнамасына сәйкес, «Қазақстан» халықаралық нарықтарындағы респонденттердің 5%-ы ғана белсенді ассоциацияларды атаса, респонденттердің 39%-ы қызығушылық танытқан. Бұл ретте респонденттердің 30%-ы Қазақстанды теріс көзқарастармен байланыстырады, ал 26%-ы Қазақстанға ешқашан қызығушылық танытпаған.

Респонденттердің 58%-ы Қазақстанға әлем бойынша орташа көзқараспен қарайды. Азия аймағындағы Қазақстан Жапонияда ең жақсы тану көрсеткішіне ие – 79%. Бұл, әрине, елдеріміз арасындағы іскерлік ынтымақтастықтың жоғары деңгейіне байланысты және жапондықтардың еліміз туралы жақсы хабардар болуы.

Еуропада Ұлыбритания туралы ең жақсы ақпарат. Бұл да заңды құбылыс, өйткені Еуропадағы ең ірі қазақ диаспорасы бес мыңға жуық адам Ұлыбританияда тұрады (Сурет 2).

Сурет 2. Еуропа мен Азиядағы Қазақстанды қабылдау

Қазақстан әлемдік аренада тудыратын ең маңызды бірлестіктер: Ресей / бұрынғы КСРО, орасан зор аумақ, ислам, далалық аймақ.

Сонымен қатар, Қазақстан мұнаймен, пайдалы қазбаларымен, астығымен, Байқоңырымен танымал. Яғни, туризмге қатысты азды-көпті ештеңе дүниежүзілік қауымдастықтың кең ауқымына белгілі емес. Себебі, туризм көптен бері назардан тыс қалған.

Оның дамуы қалдық принципіне негізделген. Туризм мемлекетке қомақты кіріс әкелетін стратегиялық сала ретінде қарастырылмады.

Қазақстанның дүниежүзілік туристік нарықтағы имиджін қарастыра отырып, біздің еліміздің тартымды туристік бағыт ретінде орналасуы дамымаған және нашар нәтижелер береді деген қорытынды жасауға болады.

Орта есеппен әлемде респонденттердің 42%-ы Қазақстанның имиджі туралы түсінікке ие.

Қазақстанның жоғарырақ танылуы, әрине, Азияда. Алыстағы Азия елдерінің ішінде Қазақстанды ең жақсы қазақстандықтар біледі – респонденттердің 75%-ы.

Еуропада Қазақстанның имиджі әлдеқайда нашар. Елімізді танудың ең жақсы нәтижесін британдықтар көрсетті – респонденттердің 41%.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Дурович А.П. Кабушкин Н.И. Сергеева Т.М. Туризмді ұйымдастыру. - М: Жаңа білім, 2023 ж.

2.Стржалковский В.И. Туризмді дамытудың макроэкономикалық шарттары. Диссертация авторефераты. Ph.D. - М: Өтпелі экономика институты, 2015 ж.

3. www.kazatur.narod.ru ТМД елдеріндегі және Қазақстандағы туризмді дамытудың қазіргі жағдайы мен проблемалары.

4.Папирян Г.А. Халықаралық экономикалық қатынастар. Туризмдегі маркетинг. – М.: Жаңа білім, 2022 ж.

5.Озерова Н.Г. Ұлы Жібек жолы: қалыптасуы мен дамуы (ғылыми-әдістемелік құрал) – Т.: Ред. ТЕИС, 2019 ж

6.Қазақстан аумағындағы Ұлы Жібек жолы www.e-talgar.com/, 2013

ОПТИМИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С ПОМОЩЬЮ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ И СТРАТЕГИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ПЛАТФОРМ

А.С. Корнеева

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Данное исследование посвящено изучению преподавания английского языка и направлено на оптимизацию методик преподавания посредством интеграции мультимедийных платформ. Исследуя инновационные подходы и стратегическое использование мультимедийных ресурсов, данное исследование направлено на повышение эффективности и вовлеченности в преподавание английского языка. Изучая новые тенденции и потенциальные возможности, мы стремимся пролить свет на новые возможности использования мультимедийных платформ для обогащения опыта изучения языка. Это исследование дает ценную информацию преподавателям и заинтересованным сторонам, заинтересованным в максимальном использовании технологий в обучении английскому языку.

Ключевые слова: преподавание английского языка, мультимедийные платформы, инновационные подходы, интеграция технологий, вовлеченность, эффективность.

Ландшафт обучения английскому языку постоянно меняется под воздействием передовых технологий и инновационных педагогических подходов. Одним из направлений развития является стратегическая интеграция мультимедийных платформ в методики преподавания. Это введение создает базу для исследования того, как мультимедийные платформы могут улучшить обучение английскому языку, предоставляя обзор фокуса и целей исследования, изложенных в аннотации.

В последние годы образовательная сфера видит значительный сдвиг в сторону использования технологий для улучшения обучения и обучения. Мультимедийные платформы, включая интерактивные видео, образовательные приложения, симуляции виртуальной реальности и онлайн-платформы, предлагают разнообразные возможности для привлечения учащихся и оптимизации обучения языку. С помощью стратегического использования этих ресурсов педагоги могут создавать динамичные и захватывающие обучающие среды, соответствующие потребностям и предпочтениям различных учащихся. Анализируя новые тенденции и потенциальные возможности в этой области, педагоги и заинтересованные стороны могут получить ценные идеи для максимизации влияния технологий в обучении английскому языку.

Разнообразие мультимедийных платформ в обучении английскому языку

Мультимедийные платформы представляют собой широкий спектр инструментов и ресурсов, которые могут быть использованы в обучении английскому языку. Среди них интерактивные видео, образовательные приложения, виртуальная и дополненная реальность, онлайн-платформы для обучения и многое другое. Каждый из этих видов мультимедийных ресурсов имеет свои особенности и преимущества, которые могут быть эффективно использованы в различных аспектах обучения. Среди них интерактивные видео, образовательные приложения, виртуальная и дополненная реальность, онлайн-платформы для обучения и многое другое. Каждый из этих видов мультимедийных ресурсов имеет свои особенности и преимущества, которые могут быть эффективно использованы в различных аспектах обучения [1].

Интерактивные видео предоставляют возможность визуального представления материала с использованием анимации, графики и других интерактивных элементов. Они

могут быть использованы для демонстрации языковых структур, лексики, диалогов и культурных контекстов, что способствует лучшему пониманию и запоминанию учебного материала.

Образовательные приложения предлагают разнообразные возможности для обучения английскому языку, включая игровые методики, интерактивные упражнения, тесты, словари и многое другое. Они могут быть эффективным средством для самостоятельной работы студентов и дополнительной практики языковых навыков.

Виртуальная и дополненная реальность открывают новые возможности для создания иммерсивных обучающих сред, позволяя студентам погружаться в виртуальные образовательные сценарии и взаимодействовать с виртуальными объектами и персонажами на языке, который они изучают. Онлайн-платформы для обучения предоставляют доступ к обширным библиотекам обучающих ресурсов, включая видеоуроки, учебники, упражнения, форумы обсуждений и многое другое. Они могут быть эффективным инструментом для организации дистанционного обучения и самообучения студентов [2].

Использование разнообразных мультимедийных ресурсов позволяет обогатить обучающий процесс, сделать его более интересным, эффективным и доступным для различных категорий студентов. Эффективное использование этих ресурсов требует компетентности и креативности со стороны педагогов, а также тщательного планирования и интеграции в учебный процесс.

Преимущества использования мультимедийных платформ в обучении английскому языку

- **Визуальное и звуковое воздействие:** Мультимедийные ресурсы могут предоставлять визуальные и аудиовизуальные материалы, которые помогают визуализировать и усвоить сложные концепции и языковые структуры;

- **Интерактивность и активное участие:** Многие мультимедийные платформы предлагают интерактивные элементы, которые стимулируют активное участие студентов в процессе обучения. Это может включать в себя взаимодействие с содержанием, выполнение упражнений и заданий, а также обратную связь на основе действий учащегося;

- **Доступность и гибкость:** Мультимедийные ресурсы могут быть доступны в любое время и в любом месте через интернет. Это обеспечивает гибкость в организации обучения и позволяет студентам самостоятельно выбирать время и темп обучения;

- **Разнообразие контента:** Мультимедийные платформы предоставляют широкий спектр контента на различные темы и уровни языковой сложности. Это позволяет учителям адаптировать обучение под потребности конкретных групп студентов и предоставлять им доступ к разнообразным источникам информации.

Преимущества использования мультимедийных платформ в обучении английскому языку весьма значительны. Во-первых, они обеспечивают визуальное и звуковое воздействие, что помогает студентам лучше воспринимать и запоминать информацию. Использование анимации, графики и аудиоматериалов делает обучение более увлекательным и интересным [3].

Во-вторых, мультимедийные ресурсы обладают интерактивностью, позволяя студентам активно взаимодействовать с учебным материалом. Это способствует более глубокому пониманию темы и повышает уровень вовлеченности студентов в учебный процесс.

Третье преимущество заключается в доступности и гибкости. Мультимедийные платформы предоставляют возможность обучаться в любое удобное время и место, что особенно актуально для дистанционного обучения и самостоятельной работы.

Кроме того, разнообразие контента на мультимедийных платформах позволяет студентам выбирать материалы, соответствующие их интересам и потребностям. Это способствует более эффективному обучению и мотивирует студентов к достижению успеха. В целом, использование мультимедийных платформ в обучении английскому языку

обеспечивает более эффективное, интересное и доступное обучение, способствуя повышению уровня знаний и навыков студентов.

Эффективные методы использования мультимедийных платформ в обучении

- Интеграция в учебный процесс: Мультимедийные ресурсы могут быть интегрированы в учебный процесс как дополнительные материалы к учебникам и курсам, а также как основной инструмент обучения;

- Интерактивные упражнения и задания: Создание интерактивных упражнений и заданий на основе мультимедийных ресурсов помогает стимулировать активное участие студентов и повышать их мотивацию к обучению;

- Использование для дифференциации обучения: Мультимедийные ресурсы могут быть использованы для индивидуализации и дифференциации обучения, позволяя студентам выбирать материалы и задания в соответствии с их уровнем и потребностями.

Примеры успешного использования мультимедийных платформ в обучении английскому языку

- Интерактивные учебники и онлайн-курсы: Многие издатели предлагают интерактивные учебники и онлайн-курсы, которые включают в себя видеоуроки, аудиоматериалы, интерактивные упражнения и тесты;

- Образовательные приложения и игры: Множество образовательных приложений и игр предлагают игровые методики обучения английскому языку, которые могут быть использованы как дополнительный источник обучения или для самостоятельной работы студентов;

- Видеоуроки и онлайн-платформы: Видеоуроки и онлайн-платформы предоставляют доступ к обучающим материалам на различные темы и уровни сложности, что позволяет студентам выбирать интересующий их контент и учиться в удобное для них время.

Возможности и вызовы использования мультимедийных платформ в обучении

Хотя мультимедийные платформы предлагают множество преимуществ для обучения английскому языку, они также представляют собой некоторые вызовы. Один из главных вызовов заключается в необходимости обучения педагогов использованию этих технологий и в разработке эффективных методик преподавания на основе мультимедийных ресурсов. Кроме того, необходимо учитывать доступность и равноправный доступ к обучению через мультимедийные платформы для всех учащихся, в том числе для тех, у кого ограничен доступ к современным технологиям. Тем не менее, при правильном подходе и эффективном использовании мультимедийные платформы могут стать мощным инструментом для улучшения обучения английскому языку и повышения эффективности образовательного процесса. Соответствующие методики и стратегии использования мультимедийных ресурсов могут помочь обеспечить максимальную пользу от их применения в обучении английскому языку.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Иванова, Е.А. (2023). "Использование мультимедийных технологий в обучении английскому языку: преимущества и вызовы. "Журнал "Инновации в образовании", том 10, выпуск №43, стр. 150.

2. Петров, В.С., & Сидорова, О.И. (2024). "Мультимедийные ресурсы в преподавании английского языка: опыт учителей". Коллективная монография, издательство, стр. 360.

3. Кузнецова, Н.П., & Григорьева, А.В. (2024). "Эффективное использование интерактивных видеоуроков в обучении английскому языку: опыт российских школ. "Конференция "Инновации в образовании", материалы конференции.

EVALUATING THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ONLINE AND OFFLINE LEARNING FORMATS OF MULTIMEDIA

Zh. Koschshanova

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. Multimedia learning has become a cornerstone of modern education, offering diverse modalities for knowledge dissemination. This study critically evaluates the advantages and disadvantages of online and offline formats of multimedia learning. Online multimedia learning provides unparalleled flexibility and accessibility, allowing learners to engage with content at their own pace and convenience. However, it is susceptible to technological disruptions and lacks the immediate feedback inherent in offline interactions. Conversely, offline multimedia learning fosters tangible, face-to-face interactions that promote deeper engagement and social connections, yet it may be limited by resource constraints and logistical challenges. By synthesizing existing literature and empirical evidence, this article provides insights into the optimal integration of online and offline multimedia formats to maximize educational outcomes and address the diverse needs of learners in the digital age.

Introduction. At the beginning of March 2020, restrictive measures were introduced for students in all educational institutions of our country, which means that students in higher educational institutions were transferred to distance learning. During this year, many students and teachers were able to evaluate the advantages and disadvantages online and offline learning formats. However, the question of the optimal form of training still remains open and there is no clear answer as to which form of training is currently most effective.

The purpose of this study was to identify the disadvantages and advantages of online and offline learning formats.

Research methods: method of collecting information - survey responses from 40 higher school students were analyzed and studied; comparative analysis method - with its help, the disadvantages and advantages of online and offline learning formats were identified.

Main part. In connection with the introduction of new information communication technologies, as well as the current epidemiological situation in the country, the question of choosing forms of education has arisen in the education system. Should I choose an online or offline learning format? Is a reasonable combination of these formats possible? These issues are now of concern to many teachers and students, so there is an active discussion about the possibility of completely replacing traditional desk-based learning with online learning.

Disadvantages and advantages of online and offline learning formats.

Currently, the online format of education in higher education is assessed as an innovative way of organizing educational activities, which has become an alternative form of traditional education.

Online learning is understood as a way of organizing the process of students' independent study of educational materials using information technology, learning using the Internet and multimedia, audio and video technology [1].

Scientists from the University of California, Berkeley, together with colleagues from the Higher School of Economics, conducted a study and showed that the online format of education for higher school students can be as effective as the offline format.

Analysis of scientific literature, as well as open sources devoted to research on the effectiveness of training and student surveys, helped us highlight the advantages and disadvantages of the online learning format.

Advantages of the online learning format:

1. Availability and flexibility. The main value of the online learning format for students all over the world is that they can gain knowledge in a convenient and comfortable environment for them. You can study in this format from anywhere in the world. This is very convenient, because many people work and cannot miss, for example, an important meeting. For young mothers, this format is also a big plus, for example, when a child is born, if you study online, you don't even have to take a sabbatical and get your education on time with your group. This also includes students with disabilities due to health conditions, for whom the online format is the only opportunity to receive an education.

It is impossible not to agree that the specificity of the online format allows you to study in more comfortable conditions, but there is a trap here: comfortable conditions can be distracting and not sufficiently conducive to learning. We can say that this advantage is a "double-edged sword": on the one hand, there is the opportunity to study when and where it is convenient for you, and on the other side there are increased requirements for the motivation and discipline of a student studying at home.

2. Going global. Another advantage of the online format: many foreign higher education institutions now provide the opportunity to receive a high-quality education (a foreign-level diploma) "without leaving home," which is valued at the global level. Online learning is implemented in such prestigious foreign universities as Harvard University (USA), Oxford University (UK), Open Universities Australia (Australia), Open University (UK), Stanford University (USA), Ottawa University (Canada) and others [3].

3. Online training is cheaper than offline training. Online education is cheaper compared to traditional education, and fewer resources are spent on it [4].

If we analyze the cost of training, for example, between a full-time master's degree and a distance learning course at one higher educational institution, then the cost of a full-time course is 1-1.5 times higher than the online format.

Disadvantages of the online learning format:

1. Lack of concentration. The house has become synonymous with relaxation and comfort. We return to this place after a hard day at work in order to gain strength.

Therefore, the home environment is not conducive to concentrating on important issues or mastering new knowledge and skills. For many, watering flowers becomes a priority, have a light snack or watch your favorite TV series. All this is missing in the academic audience, which is set up for educational activities and is programmed to receive serious information content.

2. Lack of "live" communication. Thanks to the "live" contact between the teacher and the student, the amount of knowledge gained increases. The teacher sees the interested eyes of the students and undoubtedly feels his importance and responsibility. When students see a teacher and feel his interest and lively energy, they themselves become interested and concentrate on gaining knowledge. It can be assumed that "live communication" increases the level of student involvement in the educational process and thereby increases the level of student mastery of the material.

3. Emotional lability. The inability to read the emotions and experiences of another person is also a significant disadvantage in online learning. Scientific research on the connection between emotions and learning shows that emotional connection influences learning and its results [5].

In fact, it is difficult to draw a clear boundary between online and offline learning formats, and precise definitions of these terms are not formulated at the legislative level [6]. It is generally accepted that the offline format is traditional training or training without an Internet connection.

Advantages of the offline learning format:

1. Feedback. Traditional lectures consist of two parts. The first can be called the theoretical part or the lecture part. Let's call the second question-answer session, during which the teacher answers questions that interest students. Sometimes teachers don't mind answering questions during the lecture (this is practically impossible in an online format). The student's interest and love, as well as the teacher's experience in his subject, collide, resulting in an exchange of

energies, all this motivates to ask even more questions, and therefore gain more knowledge. Sometimes this exchange of energies can develop into debates or discussions. Thus, the offline format allows the teacher to draw attention to points that are interesting to students, as well as adapt the lecture to each group. The online format often consists of pre-recorded webinars and there is no communication or eye contact between the teacher and the student.

2. High level of knowledge. In our opinion, with an offline learning format, a student receives a higher level of knowledge than with an online format. This is largely due to the fact that it is easier for higher school students to understand and remember important information by communicating live with the teacher.

Disadvantages of the offline learning format:

1. Inability to repeat a lesson that was missed. The online training format consists of recorded webinars that can be watched at a convenient time. Undoubtedly, the offline format loses here (most often teachers do not record their lectures in classrooms); if you missed a lesson, you will have to gain knowledge on the topic yourself.

By conducting a survey of students, we pursued the goal of identifying the most effective learning format.

Results. We conducted a survey of a small group of 40 students studying in a master's program (70% of female respondents and 30% of male respondents) who were studying online, among whom 25.0% were under 25 years old, 72.5% of respondents were aged 25 -35 years and 2.5% in the age group 35-45 years. The survey results led to the following conclusions:

- the majority of higher education students (47.5% of respondents) believe that the home environment contributes to concentrating on the discipline being studied;

- 62.5% of respondents believe that "live" communication increases the level of student involvement and, as a result, increases the level of learning the material;

- emotional lability (changes in emotional states) when receiving education is important for 52.5% of students;

- opinions that with an offline learning format you get a higher level of knowledge than with online learning are equally divided;

- 60% of students choose a mixed format of education, as they understand that the future lies in the digitalization of education.

Conclusion. An analysis of scientific literature, as well as the results of a survey of students, showed that at present, when digitalization has already entered all spheres of human life, the most effective will be a mixed format of education: the "golden mean" between online and offline formats. Whatever the format of training, this is an educational process that must be well planned, and must also have a solid methodological base, a clear structure of methodological, educational and control materials that contribute to obtaining the required learning results and quality of education.

LITERATURE

1. Murtazina A.V., Rezer T.M. Online learning through the eyes of students // Strategies for the development of social communities, institutions and territories: materials of the VI International scientific-practical conference

2. Higher home. What is the difference between online and offline learning for "techie" students // National Research University "Higher School" economy." Access mode: <https://iq.hse.ru/news/356117843.html>

3. In planet // Foreign universities where you can get an education online. Access mode: <https://inplanet.net/zarubezhnye-vuzy-obrazovanie-onlajn>

4. Leontyeva V.L., Ababkova M.Yu., Pokrovskaya N.N. With or without a teacher? Biofeedback method when choosing the form of organizing the educational process // Zhivaya

psychology. 2020. No. 1 (25). pp. 8-20. Access mode: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=42638900>

5. Gladilina I. P. Offline or online learning? Technologies that meet the requirements for training modern personnel // No. 4 (5). pp. 13-18. Access mode: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=44398681>

ӘОЖ 908:338.48 (045)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ

А.Р. Зейнуллова, А.Т. Есенғалиева

Махамбет Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті
Орал қаласы, Қазақстан Республикасы,

Андатпа. Туризм - соңғы жылдарда ең танымал әрі маңызды салаға айналған күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе. Қазақстан туризмнің барлық дерлік түрлерін: экологиялықтан бастап іскерлікке дейінгі салағы дамыту үшін айтарлықтай әлеуетке ие. Бұған ел аумағында көптеген археологиялық және тарихи ескерткіштер және аса бай тарихы ықпал етті. Бірақта туризмды дамыту үшін көптеген проблемалардың шешімін табу маңызды.

Түйін сөздер: туризм, даму кезеңі, проблемалары, бюджет.

Туризм - соңғы жылдарда ең танымал әрі маңызды салаға айналған күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе. Ол халық шаруашылығының жеке дербес саласына бөлінбейді, бірақ оның болуы мәдениетке, саясатқа, экономикаға, әлеуметтік салаға белсенді әсер етеді. Туризм есебінен елдер мен аймақтар арасындағы интеграциялық байланыстардың кеңеюі байқалады, бұл жаңа мәдени, ғылыми-техникалық, сауда қатынастарының қалыптасуында көрінеді. Қазіргі экономикалық белгісіздіктің қиын жағдайында саяхат саласы дамуды жалғастыратын, дамыған және дамушы елдердің экономикасын ынталандыратын, сондай-ақ жұмыс орындарын құратын санаулылардың бірі болып қала береді.

Халықаралық туризм жергілікті бизнестің дамуына үлкен ықпал етеді. Статистикалық деректерге сүйенсек қазіргі уақытта әлемдегі әрбір 15-ші қызметкер қонақ үй және туристік бизнес саласында жұмыс істейді. Туризм үлесіне әлемдік капиталдың шамамен 7%, барлық әлемдік салықтардың 5% құрайды, әлемдік тұтыну шығындарының 11%. Бұл сандар туризмнің әлемдік деңгейдегі маңызын айқындайды.

Бүгінгі таңда Қазақстан нарықтық экономика жағдайында қарқынды дамып келеді, бірақ өнеркәсіп салаларына, атап айтқанда металлургия мен мұнай өндірісіне басымдық беріледі. Туризм көптеген жылдар бойы бастапқы даму сатысында қалды.

Отандық туризмнің дамуын төрт кезеңге бөліп қарастыруға болады:

КСРО кезеңіндегі туристік қызмет – саланы орталықтан қатаң қадағалап отырды.

1992-1996 жылдар аралығы – 1992 ж. үшінші шілдеде Қазақстан Республикасының тұңғыш «Туризм туралы» №1508-ХІІ заңы қабылданды; 1993 жылы Бүкіләлемдік туристік ұйымға толық мүшелікке қабылданды, туризм саласындағы ынтымақтастық туралы бірқатар халықаралық келісімдер жасалды.

1997-2000 жылдар 1997 жылы Қазақстан Республикасы түркі тілдес мемлекеттер басшыларының Ташкент декларациясына қатысты. Ұлы Жібек жолының Қазақстан территориясындағы бөлігінде туристік инфрақұрылымды дамытудың алғышарттары жасалына бастады. Жібек жолы бойындағы тарихи орталықтар қалпына келтіріле бастады.

2000 жылдан қазіргі кезге дейін – 2000 жылдың 30 қазанында «Туризм жөніндегі үйлестіру кеңесі» құрылды. Туризмді дамытудың негізгі бағыттары айқындалып, республикадағы курорттар, санаторийлер, емдеу-сауықтыру орындары, демалыс аймақтары, басқа да туристік нысандар толық жөндеуден, қайта құрастырудан өткізілді.

Кейбір елдер қазақстандық туристерді елiктiру мақсатында бiрқатар шаралар қабылдады:

-бұрынғы социалистік достастық елдеріне визасыз кіру (Чехия, Болгария, Венгрия, Сербия және тағы басқалар).

-визалық рәсімдерді жеңілдету нәтижесінде Германия, Испания, Италияға бару оңайлығы;

-кейбір елдерде қазақстандық туристер үшін экономикалық үнемді турлар (Франция, Қытай).

2023 жылдың бірінші жартыжылдығында Қазақстандық қонақүйлер, туристік базалар және басқа да мәдени демалыс объектілері 3,1 млн-ға жуық ішкі және 515,9 мыңға жуық шет ел азамат туристеріне қызмет көрсетті. Демалушылардың бірінші санаты бойынша өсім бір жылда 15%, ал екіншісі – 76,7% құрады.

"Саланың дамуын тежейтін негізгі себептердің бірі мемлекеттік органдар тарапынан туристік қызмет көрсететін субъектілердің стандарттарды сақтауына жүйелі бақылаудың болмауы болып табылады", – деп түсіндіреді сарапшылар.

Туристік индустрияны дамытудың жоғарыда аталған барлық артықшылықтарын ескере отырып, инвестицияланған сомалар нәтижелерді ақтамайтынын атап өткен жөн. Себептердің бірі-шетелдік туризмнің саяхат әуесқойлары арасында сұранысқа ие болуы. Мұны халықтың өмір сүру деңгейі артып келе жатқандығымен түсіндіруге болады, ал туристік фирмалардың қолда бар ұсыныстары қазақстандық туристің қажеттіліктерін қанағаттандырмайды. Сапа мен баға коэффициентінің көрсеткіші де маңызды, мұнда сапа төмен және баға тым жоғары.

Бүгінгі күні Қазақстанда шетелдік туристерге ғана емес, сонымен қатар жергілікті тұрғындарға да қызмет көрсетудің төмен сапасы мен, жолдардың нашарлығы, көрсетілетін сервис қызметтеріне жоғары бағамен ұсынылуы да әсерін тигізетіні анық. Мұның бәрі туристік саланың ел экономикасына үлкен пайда мен әсер етпеуіне әкеледі.

Көптеген қазақ азаматтары шетелде демалуды таңдайды. Бұл да маңызды факторлардың бірі, бұл елден валютаның шығуын білдіреді. Қазақстанға шет ел туристтарын тарту да маңызды, өйткені бұл елге шетел валютасы түрінде қосымша табыс береді, жаңа жұмыс орындарын ашады, демек, жұмыссыздықты жеңуге мүмкіндік береді, нарықта экспорттық және импорттық тауарлардың қозғалысын кеңейтеді, елдің инфрақұрылымын, сондай-ақ жалпы қонақ үй индустриясын дамытуға көмектеседі.

Табиғи қазба байлығының мол қорына қарамастан Қазақстан әлі күнге дейін ресурстарын тиімді түрде пайдалана алмауда. Қазақстандық туристік сектордың барлық кемшіліктері жоғары аудиторлық палатаның тексеру кезінде анықталды, барлық бұзушылықтар мен кемшіліктердің жалпы сомасы шамамен 1,6 млрд теңгені құрады, атап айтқанда:

-активтерді тиімсіз пайдалану - 919,4 млн теңге

-бюджет қаражатын тиімсіз жоспарлау- 546,9 млн теңге

-қызметтердің құнын негізсіз арттыру- 76,7 млн теңге

-орындалмаған жұмыстар мен қызметтер көлемі- 11,3 млн теңге

-негізсіз төленген еңбекақы көлемі - 4,3 млн теңге

Жоғары аудиторлық палатаның тексеру кезіндегі жасалған есепте көрсетілгендей активтерді тиімсіз пайдалану проблемасы барлық бұзушылықтар мен кемшіліктерге қарағанда өзекті болып отыр.

Қазақстандағы туризмді дамыту үшін көптеген бюджет қаражаты мен жасалуы тиіс жұмыстар мен міндеттемелер бар, оған:

- инфрақұрылымды жақсарту;
  - тамақтану қызметтерінің сапасын жақсарту жөніндегі бағдарламаны құру және оны іске асыру;
  - құзыретті кадрларды даярлау.
  - туристік саланы құқықтық реттеу;
  - Қазақстанның мемлекеттік шекарасын кесіп өту үшін паспорттық-визалық бақылаудың формальдылығы;
  - елдің тартымдылығының көрсеткіші ретінде инфрақұрылымды дамыту;
  - туристік өнімнің бағасы мен оның көрсетілетін қызмет сапасының сәйкес келуі.
- Қорытындылай келе, Туризмді дамытудың мақсаты: сапасы, халықаралық туристік рынок жағдайында өндіруге, сатуға және бәсекелестікке төтеп беретін өнім өндіруге және сатуға қабілетті, рентабельді туризм индустриясын құру жолымен туризмді экономиканың табысы жоғары салаға айналдыру еліміздің жарқын болашағы үшін маңызды фактор.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. <https://egemen.kz/amp/article/183373-turistik-baghyttardy-damytu-ushin-ghylymi-negiz-kerek>
2. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P010000333>
3. <https://www.nur.kz/nurfin/economy/2041552-o-minusah-turizma-v-kazahstane-rasskazali-analitiki/>

УДК 378.016:811

IMPROVING ENGLISH PROFICIENCY OF YOUNG LEARNERS USING PEER EMOTIONAL SUPPORT IN GROUP TASKS

Ұ.Х. Қойбақар

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The relevance of the article is due to the increase in the level of English proficiency of young students with the use of emotional support in group tasks. Work in groups currently occupies an insignificant place in the practice of teaching a foreign language both at school and at the university. However, it has great potential not only for the development of communicative competencies, but also for the development of emotional support among peers, which is of great importance for the future professional life of young professionals. The purpose of the article is to analyze the use of group work in a foreign language lesson as one of the effective methods, as well as to consider typical tasks used during group work.

Key words: effective methods, small group, cooperation, critical thinking, emotional support, competencies, communicative approach, interaction, game form.

It is group work that is an interactive model of learning that provides for direct active interaction of students with each other and is considered as a verbal interaction of two or more people in the process of communication. We believe that the features of this interaction are characterized by the following points: the presence of educational subjects in the same semantic space, the joint solution of the task, the coordination in the choice of means and methods for the implementation of the problem, the joint entry into a close emotional state, individual and collective responsibility for the results of work.

J. Lee believes that the game allows you to experience a range of emotions, from joy to disappointment. Success in the game evokes optimism and pride, but even failures and the negative emotions associated with them are a necessary part of learning. The fact is that often in

order to gain the necessary experience and new knowledge in the game, you have to fail. However, the game, unlike real life, provides an unlimited number of attempts to solve the problem at hand. In this way, students learn to cope with the challenges that await them in reality in a safe play environment.

English proficiency is crucial for young learners as it lays the foundation for effective communication and academic success. However, the journey to acquiring language skills is often fraught with challenges. This essay explores the theme of improving English proficiency in young learners through the implementation of peer emotional support in group tasks.

Research supports the Critical Period Hypothesis, suggesting that language acquisition is most effective during early childhood. Studies consistently emphasize the importance of initiating language learning in the formative years to achieve optimal results.

The connection between social development and language acquisition is significant. Peer interactions play a pivotal role in shaping language skills, as young learners engage in language-rich environments through social exchanges with their peers.

Implementing collaborative group tasks provides a dynamic platform for language learning. Through group activities, young learners not only enhance their linguistic abilities but also benefit from the emotional support of their peers. Group tasks foster a sense of camaraderie, making the language learning process more enjoyable and effective.

Structured conversations within the group setting encourage communication among peers. By providing a framework for interaction, these conversations create a supportive environment where learners feel comfortable expressing themselves. This reduces language anxiety and promotes more meaningful language development.

Incorporating peer feedback as a part of the learning process allows young learners to receive constructive criticism from their peers. This method not only helps identify areas for improvement but also reinforces the notion of a collaborative learning community. Positive peer feedback motivates learners to refine their language skills in a supportive and encouraging atmosphere.

Enhancing English proficiency in young learners involves recognizing the critical role of peer emotional support in group tasks. By leveraging the Critical Period Hypothesis and acknowledging the interplay between social development and language acquisition, educators can design effective methods. Group tasks, structured conversations, and peer feedback collectively contribute to a holistic approach that not only fosters language proficiency but also nurtures a positive and supportive learning environment for young learners. As we embrace these strategies, we pave the way for a generation of linguistically adept and confident individuals.

Encouraging peer emotional support in group tasks can enhance young learners' English proficiency by fostering a positive learning environment. This approach promotes collaboration, boosts confidence, and provides opportunities for language practice through meaningful interactions.

In group tasks, create activities that require communication, such as discussions or collaborative projects, enabling students to express themselves in English. Encourage supportive feedback among peers, reinforcing a constructive atmosphere that reduces anxiety and enhances language learning. Additionally, consider implementing structured language-learning games within groups to make the process engaging and enjoyable.

Integrate diverse learning materials, like multimedia resources or interactive exercises, to cater to various learning styles within the group. Rotate group members regularly to expose learners to different language proficiencies and communication styles, broadening their language exposure. Regularly assess and acknowledge individual and group progress, fostering a sense of achievement and motivation.

Implement language-learning activities that focus on real-life scenarios, encouraging practical language use and problem-solving within the group. Foster a sense of shared responsibility by assigning roles within each task, promoting teamwork and collaboration.

Incorporate peer-led discussions or presentations, allowing learners to practice public speaking and receive constructive feedback from their peers, further enhancing their language skills.

Integrate reflective sessions where students discuss their language learning experiences and offer suggestions for improvement. Emphasize the importance of active listening within the group, creating an environment where learners can model and reinforce proper language usage. Additionally, provide opportunities for students to showcase their unique linguistic strengths, promoting a sense of cultural exchange within the group dynamic.

Incorporate technology tools that support collaborative language learning, such as online platforms for language exchange or virtual language games. Facilitate open communication channels, encouraging learners to share language-related challenges and successes. Consider organizing language-themed events or projects that involve the broader community, providing authentic contexts for language application and reinforcing the relevance of English proficiency in real-world situations.

Establish a system for peer mentoring, pairing more proficient English speakers with those who may need additional support. This mentorship approach not only aids language development but also builds a sense of camaraderie and mutual learning. Regularly assess the effectiveness of peer emotional support strategies, adjusting them based on feedback and evolving needs to create a dynamic and responsive learning environment.

In the process of interaction between students, communicative abilities are most fully developed and practical mastery of the language is achieved. The interactive approach in the methodology of teaching foreign languages replaced the communicative approach, the essence of which was the development of communicative competence. According to M.A. Bocharnikova's definition, communicative (linguistic) competence consists of the following components: linguistic competence (mastering certain knowledge and skills in vocabulary, phonetics, grammar), sociolinguistic competence (the ability to choose language forms, use them and transform them in accordance with the context) and pragmatic competence (knowledge, skills, abilities that allow you to understand and generate statements in accordance with the situation of communication and communicative intent). However, this definition lacks an important component - the interaction between learners, which is precisely what is at the forefront of the interactive approach to learning. The main features of interactive learning, according to N.L. Fedotova, are: the creation of conditions for active collective speech, the inclusion of students' emotional memory and the removal of the psychological barrier.

The inherent properties of new technologies, such as their interactivity, polymodality, multimedia, and content visualization, play an important role in learning. For example, computer visualization of educational content, especially in a playful, interactive form, develops cognitive thinking styles, creativity and mental activity of students, and also has a positive effect on their psychological and emotional state. The game is good because it combines obligation and voluntariness, rationality and emotionality, tension and entertainment, reality and mysticism, personal interest and collective responsibility. When playing, the child acts according to personal attitudes and motives, and this is the pedagogical value of play.

Thus, gaming technologies occupy an important place in the educational process. A wide variety of role-playing games allows you to use them in any part of the curriculum. At the same time, they are a very useful tool that makes learning a foreign language interesting and memorable. Role-playing games provide a positive emotional state of students and the communicative orientation of the lesson. Playful activities are the most attractive for schoolchildren, which affects the effectiveness of teaching a foreign language. Games have a positive effect on the formation of students' cognitive interests and contribute to the conscious acquisition of a foreign language. They contribute to the development of such qualities as independence, initiative, and the ability to work in a team. Students work actively, enthusiastically, help each other, listen attentively to their friends, and the teacher only manages their educational activities.

As practice shows, there are two ways to work effectively with the first group of students, namely individual, which in a short time allows you to master educational material that causes difficulties, and group, which is applicable only if students belong to the same age group and, as a result, 96 have the same school program for mastering lexical and grammatical materials. In the process of teaching this group of students, it is necessary to use visual aids, audio and video materials to arouse interest in the language being studied and simplify the process of complex assimilation of educational material as much as possible. The constant use of problematic creative tasks in the form of completing projects, passing quests is the key to the successful completion of the educational process for this group of students.

It is important to pay attention to the psychological aspect at each lesson, feel the mood of students, and quickly rebuild the work process if necessary. In the process of research in these groups of students, the possibility of an abrupt transfer of a student from a group form of education to an individual one was revealed. This was due to individual personality traits, unwillingness to learn and perceive material in a group form, which had not been previously revealed in any way. Therefore, it is necessary to monitor the psycho-emotional state of students at each stage of learning in order to immediately identify and eliminate difficulties that affect the successful assimilation of the material studied.

Teaching the second group of students is often a group form of successful assimilation of educational material and involves the choice of a certain and uniform educational and methodological component. The choice of a teaching aid for students does not imply only its stereotyped use. On the contrary, it includes the maximum creative work of the teacher, associated with the use of additional materials from other sources and aimed at increasing interest in the language being studied, as well as the successful consolidation of lexical and grammatical materials. The constant use of video materials at the beginning of the lesson, and the form of a game at the end makes the lesson more interesting, and the assimilation of the studied educational material is simple and imperceptible to students. Throughout the educational process, students of this group are gradually involved in other forms of monitoring the level of assimilation of educational material, such as participation in international competitions and Olympiads.

Group work is considered as a social form of the lesson, in which the temporary division of the class into several active groups, working on a topic set by the teacher or chosen jointly with the students, gives results that are useful for the whole class. "Group work is a purposeful social form of teacher-student work, social interaction and language comprehension." In this form of work, it is not the result or the speed of the task that is important, but the experience of interaction and the ability to find a joint solution, although this form of work takes more time than frontal work. The acquisition of social competence is carried out due to the fact that students have to communicate more with each other, find compromises, be able to listen to the opinions of others and come to a joint decision.

For peer emotional support in English learning, consider activities like:

1. Role-Play Scenarios: Engage students in role-playing situations where they must use English to navigate different scenarios, fostering language application in practical contexts.
2. Language Learning Games: Utilize games such as vocabulary bingo, word association, or language trivia within groups to make learning enjoyable while promoting language use.
3. Peer-Led Discussions: Assign discussion topics and rotate the group's discussion leader, encouraging students to express opinions, ask questions, and provide constructive feedback.
4. Collaborative Projects: Have groups work together on projects, like creating a presentation or a story in English, promoting teamwork, and language use in a collaborative setting.
5. Language Exchange Partnerships: Pair students with varying English proficiency levels, encouraging them to communicate regularly to exchange language skills and cultural insights.

6. Reflective Journals: Introduce journals where students can write about their language learning experiences, challenges faced, and strategies employed, fostering self-awareness and communication.

7. Online Language Platforms: Explore language exchange platforms or educational apps that facilitate communication between students for language practice beyond the classroom.

8. Cultural Showcases: Organize events where students share aspects of their culture in English, providing an opportunity for language practice while celebrating diversity within the group.

These examples aim to create a supportive and interactive environment, enhancing the English proficiency of young learners through collaborative efforts. Building on these activities, it's crucial to create a classroom culture that values mistakes as part of the learning process. Encourage students to take risks and express themselves freely, knowing that their peers support and learn alongside them. Emphasize the importance of active listening, fostering an environment where everyone's contributions are valued.

An interesting fact is that research suggests peer emotional support not only improves language proficiency but also contributes to overall socio-emotional development. Positive interactions within group tasks can enhance communication skills, empathy, and interpersonal relationships among young learners.

Furthermore, studies indicate that incorporating peer emotional support in language learning helps reduce anxiety levels associated with language acquisition. When students feel supported by their peers, they are more likely to take risks, participate actively, and explore the language with greater confidence. This positive emotional environment plays a significant role in creating a successful language learning experience for young learners.

Additionally, the impact of peer emotional support extends beyond the classroom. As young learners collaborate and share their language learning journey, they often develop a sense of belonging and community. This sense of connection not only enhances their English proficiency but also contributes to a positive attitude towards language learning, fostering a lifelong love for acquiring new languages and cultural understanding.

Regularly assess the effectiveness of these strategies, seeking feedback from both students and observing their interactions. This ongoing evaluation will help tailor the approach to the specific needs and dynamics of the group, ensuring continuous improvement in English proficiency and emotional support within the peer learning environment.

These qualities are necessary in the future in professional activity and constitute the so-called "soft skills", which are so necessary for university graduates when applying for a job, and then in the process of work itself. In light of the above, it becomes obvious that it is necessary to teach these social competencies from school and student levels. These types of educational work allow you to increase the level of knowledge, skills and abilities, identify weaknesses, as well as increase students' self-esteem and feel their social significance.

Thus, the study aimed at improving the educational process within the framework of a student-centered approach has once again proved that the successful assimilation of the level of mastery of the English language by students directly depends on the competently built activity of the teacher and vice versa, the teacher's activity is constantly corrected by the individual behavior and psychological characteristics of both the group as a whole and each individual in particular. Only the well-coordinated work of the two systems is the key to the success of the entire learning process.

REFERENCES

1. Bilenko P. N., Blinov V. I. (ed.), Dulinov M. V., Esenina E. Ju. [and others] Didakticheskaja koncepc-cija cifrovogo professional'nogo obrazovanija i obuchenija [Didactic

concept of digital vocational education and training]. Moscow, Publishing house «Pero», 2019, 98 p., ISBN 978-5-00150-679-9.

2. Fedunova M. N. Problemy distancionnogo obuchenija inostrannym jazykam v uslovijah pan-demii [Problems of distance learning in foreign languages in a pandemic], Simvol nauki [Symbol of science], 2021, no. 3, pp. 119-123.

3. Blended Learning: Tipps und Kniffe für einen Lernzyklus, available at: <https://www.bpb.de/lernen/digitale-bildung/werkstatt/329146/blended-learning-tipps-und-kniffe-fuer-einen-lernzyklus> (accessed: 17.04.2021).

4. Belenko, I. A. Application of digital technologies in teaching a foreign language in professional education in the conditions of forced transition for distance learning / I. A. Belenko // Innovative development of vocational education. — 2021. — № 3 (31). — P. 29-34.

УДК 908:338.48(045)

IMPROVING LEARNING OUTCOMES IN GRADE 9 IN ENGLISH: MOTIVATION SUPPORT, ACADEMIC PERFORMANCE ASSESSMENT, APPLICATION OF LEARNING STRATEGIES AND TECHNIQUES

М.Ж. Жұмаханова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article is devoted to the issue of improving the academic performance of 9th grade students in the subject of English. The article discusses the main aspects such as student motivation, assessment methods, learning strategies and techniques that contribute to improving results in English language teaching

Keywords: academic performance, grade 9, English, motivation, assessment, learning strategies, teaching methods.

In modern education, the issue of improving the academic performance of 9th grade students in the subject of English is one of the key ones. The successful acquisition of English at this age is of strategic importance for the further education and professional growth of students. In this article, we will look at several fundamental aspects that affect the improvement of academic performance in this subject.

One of the most important factors is the motivation of students. Stimulating interest in learning English contributes to active participation in lessons and deeper learning of the material. To do this, a variety of methods can be used, such as games, contests, project work, as well as engaging the cultural and linguistic aspects of the English-speaking world [1].

Assessment is an integral part of the educational process. Effective assessment methods allow teachers to assess the level of knowledge and skills of students, as well as identify areas that require additional attention and support. At the same time, it is important to use various forms of assessment in order to get a more complete picture of student performance.

Learning strategies and methods play a key role in achieving success in English lessons. It is important to choose approaches that meet the individual needs and abilities of students, as well as take into account their preferences and learning characteristics. The use of interactive learning materials, collective discussion, as well as individualized tasks helps to make lessons more exciting and productive [2].

Thus, effectively improving the academic performance of 9th grade students in the English language subject requires an integrated approach that includes motivation stimulation, effective assessment methods and the use of a variety of learning strategies and methods. It provides students with optimal conditions for successful learning and further development in the field of

English. Motivation plays a key role in teaching English to 9th grade students. Stimulating the interest and involvement of students is a fundamental aspect that determines the success of the educational process. Motivated students show more interest in learning the language, participate more actively in lessons and show more perseverance in achieving educational goals.

The educational process in the context of teaching English to 9th grade students is multifaceted and multilevel. It includes not only the transfer of knowledge, but also the development of skills, the formation of skills and competencies, as well as support for the personal development of students. The purpose of the educational process is to ensure the qualitative and comprehensive development of students in the field of English. This includes the assimilation of language structures and vocabulary, the development of communication skills, cultural development, as well as the development of critical thinking and self-learning skills.

A variety of learning methods and strategies are used to achieve these goals. These can be traditional lessons, interactive classes, project work, work in pairs or groups, as well as the use of modern educational technologies and resources.

An important element of the educational process is also the assessment system. Student performance assessment allows you to assess their progress, identify areas that require additional support, and provide feedback to further improve results.

Special attention in the educational process should be paid to the individualization of learning. Given the diversity of students' needs and abilities, it is important to adapt teaching methods and strategies to each individual student, thus providing optimal conditions for his successful development.

The educational process in teaching English in the 9th grade is a complex and multifaceted process aimed at the development of students as individuals and their assimilation of linguistic and communicative competencies. It is based on the interaction of teacher and student, the active use of a variety of teaching and assessment methods, as well as the individualization of learning approaches [3].

To create a stimulating learning environment, it is necessary to take into account a variety of motivational factors. This can be achieved through the involvement of cultural and linguistic aspects of the English-speaking world, the organization of interesting and practically significant educational tasks, as well as the support of individual interests and goals of students. An important element of motivation is also the creation of a positive emotional climate in the classroom. Teacher support and encouragement help students feel confident and appreciate their efforts. It is important to recognize their achievements, even if they are not noticeable at first glance, and to support students in overcoming difficulties.

In addition, the use of a variety of teaching methods that match the individual preferences and needs of students helps to strengthen their motivation. Interacting with learning materials through games, role-playing games, projects, and other interactive methods helps students perceive learning as an exciting and rewarding process. Effective motivation creation is an important condition for successful English language learning among 9th grade students. By supporting the interest and motivation of students, teachers contribute not only to their academic progress, but also to the development of self-esteem, perseverance and the desire to achieve high results [4].

Achieving the goals of teaching English to 9th grade students is an important task that requires a systematic approach and efforts on the part of teachers and students. In order to successfully achieve these goals, it is necessary to take into account a number of key aspects.

First, the goals should be clearly formulated and understandable to students. They should be specific, measurable, achievable, relevant and time-limited (SMART approach). This allows students to have a clear idea of what is expected of them and focus on achieving specific results.

It is also important to carry out step-by-step planning and organization of training. This includes developing curricula, determining the sequence of learning tasks and activities, as well as choosing effective teaching methods and strategies.

To achieve the goals, it is also necessary to create a supportive learning environment in which students feel comfortable and motivated. This includes support from teachers, stimulating learning materials, and opportunities for active participation and self-development.

It is important to regularly monitor student progress and evaluate learning outcomes. This helps to identify achievements and areas that require additional work, as well as adjust the educational process in accordance with the needs of students.

Achieving English language learning goals in 9th grade requires the interaction of various factors, including clear definition of goals, planning and organization of learning, creation of a supportive learning environment and systematic monitoring of student progress. Through the joint efforts of teachers and students, significant results can be achieved in the acquisition of English and the development of language competencies [5].

Effective strategies play a key role in achieving the goals of teaching English to 9th grade students. It is important to choose strategies that maximize learning, develop language skills, and motivate students. Let's look at a few key strategies:

- Interacting with learning material through games, role-playing, discussions, and other interactive methods helps students learn more effectively, memorize information, and develop communication skills.

- The use of various methods such as listening, reading, writing and speaking helps students develop all aspects of the language and ensures a more complete assimilation of the material.

- Given the variety of levels of knowledge and needs of students, it is important to adapt teaching methods to the individual characteristics of each student. This may include working with differentiated assignments, individual consultations, etc.

- Modern educational technologies such as interactive whiteboards, online resources, language learning applications, etc., can significantly enrich the learning process and make it more attractive to students.

- An assessment included in the educational process (formative assessment) helps teachers and students monitor progress, identify problematic points and adjust learning in the process.

- Practice is the key to mastering any skill, including language. Regular exercises and tasks help to consolidate the material, improve skills and confidence in using the English language.

The selection and application of these strategies should be flexible and tailored to the specific needs and characteristics of the students. Combining these strategies in the learning process will help create a stimulating and productive learning environment conducive to successful English language learning.

In conclusion, it can be emphasized that teaching English in 9th grade is a complex and multifaceted process that requires careful planning, effective strategies and constant development on the part of both teachers and students. It is important to realize that the achievement of learning goals is possible only with the joint efforts and interaction of all participants in the educational process. Teachers play a key role in creating a stimulating learning environment, choosing appropriate teaching methods, and evaluating student progress.

However, it is also important to recognize the active role of students in their own learning. They must show initiative, perseverance and commitment to succeed in learning English.

It should also be noted that learning English is not only the acquisition of specific language skills, but also the development of communicative, critical thinking and intercultural competencies that will be useful to students not only at school, but also in their future life and career. Successful teaching of English in the 9th grade requires the joint efforts of teachers, students and parents, as well as a constant desire to develop and improve the educational process.

LITERATURE

1. Celce-Murcia, M., Brinton, D. M., & Snow, M. A. (2001). Teaching English as a Second or Foreign Language. Heinle & Heinle Publishers.
2. Scrivener, J. (2011). Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching. Macmillan Education.
3. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2001). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.
4. Spada, N., & Lightbown, P. M. (2013). How Languages Are Learned. Oxford University Press.
5. Renandya, W. A., & Widodo, H. P. (2014). English Language Teaching Today: Linking Theory and Practice. Springer.

ӘОЖ 338.48(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Ф.К. Мұхамбеткалиева, А.Ә. Джумагазиева

М.Өтемісұлы атындағы Батыс Қазақстан университеті, Орал қ., Қазақстан
Республикасы

Андатпа. Бұл мақалада әлемдік туристік индустрияның қарқынды дамып келе жатқан салаларының бірі – экологиялық туризм нысан ретінде қарастырылады. Мақала Қазақстан Республикасындағы экологиялық туризмнің қазіргі таңдағы жағдайын, мәселелері мен даму жолдарын зерттеуге арналған.

Түйін сөздер: туристік сала, экологиялық туризм, экотуризм нысандары, табиғи аумақтар, экотуризмді дамыту шаралары.

Қазіргі заманғы туризм – ол халық шаруашылығының аса серпінді дамып келе жатқан, көптеген адамдарды жұмыспен қамтитын, елдер мен өңірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының ілгерілей беруін қамтамасыз ететін саласы. Оның дербес түрі ретіндегі экологиялық туризм – ол осы заманғы туризмнің шапшаң қарқынмен дамып, әрі соңғы жылдарда бүкіл әлемде кең таралып жатқан бағыттарының бірі. Экотуризм туралы ең көп таралған түсінік – антропогендік әсерден ешқалай қозғалмаған, зиян келтірілмеген табиғи аумақтарға саяхаттау.[1]

Қазақстанның орасан зор табиғи аумақтары біздің елімізді экотуризм үшін тартымды етеді. Бізде 14 ұлттық саябақ бар, ал барлық қорғалатын аймақтардың аумағын түгел мемлекеттермен салыстыруға болады. Туристерді аса қызықтыратын аумақтар қатарына: Ақмола облысындағы оны қоршаған даладағы оазис – Бурабай ормандары мен көлдері, Сарыарқаның шексіз даласында орналасқан мыңдаған көлдер мен ағыстардың мекені болған Қорғалжын, Ақтөбе облысындағы бетпақ даланы мекен еткен ақбөкендер мен сан алуан құстары, жануарлары бар Ырғыз-Торғай табиғи резерваты, Алматы қаласының маңында Іле-Алатау ұлттық паркінің бір бөлігі болып табылатын Үлкен Алматы көлі, Ақтау, Қатутау таулары және әйгілі «Әнші барханымен» белгілі «Алтын Емел» ұлттық саябағы, ерекше табиғи сұлулығымен таңқалдыратын Көлсай көлдері, т.б. жатады.[2]

Еліміздің экотуризмге потенциалы зор болса да, әзірге елдің әрбір жиырмасыншы тұрғыны ғана саяхаттың бұл түріне қатысады. Қазақстандықтардың одан да аз бөлігі ғана экотуризм мәдениетімен таныс. Әлемде экотуризм барлық саяхаттардың 30% құрайды.

Kazakh Tourism бағалауы бойынша, өткен жылы қазақстандық ұлттық парктерге барған туристердің саны бірдей 25% құрады (бір жылдағы өсім 21%).[3]

Егер де еліміздегі экотуризмнің жеткілікті деңгейде дамымауы мәселесіне тереңірек үңілсек, экологиялық туризмнің Қазақстанда нашар дамуының негізгі себептеріне төмендегілерді жатқызуға болады:

- экологиялық туризмнің нормативтік-құқықтық негіздерінің дамымауы;
- экологиялық туризм нысандарының саны және жай-күйі туралы статистикалық есеп-қисаптың жоқтығы;
- салық саясатының жетілмегендігі;
- көпшілік ерекше қорғалатын табиғи аумақтарда экологиялық туризм бағыттарын дамытуға жеткілікті қаражаттың болмауы;
- келушілерге қызмет көрсететін және өңірмен таныстыратын білікті, арнайы дайындықтан өткен мамандардың жоқтығы;
- экологиялық туризмнің, негізінде, күрежолдар мен басқа да жолдардан елеулі қашықтықта орналасқан нысандарына апаратын көлікпен нашар қамсыздандырылушылық;
- экологиялық туризм саласында реттелген халықаралық қатынастардың және оларды ұйымдастыру үшін халықаралық тәжірибенің аздығы.

Осы аталған мәселелерді шешу және реттестіру мақсатында туристік салада тәуелсіздік жылдары стратегиялық маңызды қадамдар қабылданды, оның ішінде нормативтік-құқықтық база дайындалды, саланы дамытуға бағытталған бірқатар стратегиялық құжаттар әзірленді, сондай-ақ мемлекеттік қолдаудың маңызды шаралары қабылданды. Қазіргі таңда «Қазақстан Республикасының туристік саласын дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы» бекітілді және табысты іске асырылуда.[4]

Егер саланың негізгі көрсеткіштеріне тоқталатын болсақ, жыл сайынғы тұрақты оң динамика байқалады. Мысалы, орналастыру орындарының саны 2001 жылдан бастап 21,5 есеге, 165-тен 3 535 бірлікке дейін, ал олардағы бөлмелердің саны 16 мыңнан 183 мыңға дейін өсті. Егер 4-5* қонақүй саны 5 бірліктен аспаса, онда осы жылдың басында олардың саны 90 бірліктен асты. Орналастыру орындарында қызмет көрсетілген келушілер саны 2009 жылғы 2,3 млн. адамнан 2023 жылы 8,1 млн. адамға дейін өсті. Аталған кезеңде (2009-2023 жж.) шетелдік туристер саны 513 мыңнан 1,1 млн-ға 2 есеге жуық өсті. Туризм құрған жалпы қосылған құн осы кезеңде 3 еседен астам өсті. Салаға жыл сайынғы инвестициялар көлемі 3,3 есе – 144 млрд. теңгеден 614 млрд. теңгеге дейін өсті. Сонымен қатар, келу туризмін ырықтандыру бойынша жүйелі шаралар іске асырылуда, бұл елдің халықаралық нарықтағы имиджіне оң әсерін тигізеді:

- визасыз елдердің тізімін кеңейту арқылы визалық және көші-қон режимін ырықтандыру – азаматтардың виза рәсімдемей-ақ кіре алатын елдерінің тізімі 73 елге дейін ұлғайтылды;
- шетелдіктердің Қазақстанға келуінің жеңілдетілген тәртібінің балама түрлерін енгізу – коронавирус алды кезеңде пилоттық режимде Қытай мен Үндістан азаматтары үшін 72 сағаттық визасыз транзит сәтті апробацияланды;
- шекарадағы өткізу пункттерін жаңғырту - мемлекеттік шекараның периметрі бойынша 2020-2025 жылдар кезеңінде 40 өткізу пунктін қайта жаңарту жоспарлануда, бүгінгі күні Өзбекстанмен, Қырғызстанмен және Қытаймен шекарада өткізу пунктін жаңғырту бойынша жұмыс басталды;
- көші-қон режимін жеңілдету – 30 күнге дейінгі мерзімге келген кезде шетелдіктерді міндетті тіркеу және көші-қон карточкалары жойылды;
- визалық және көші-қон заңнамасын бұзғаны үшін жазаларды ізгілендіру;
- электрондық визаларды енгізу – Қазақстанға туристік мақсатта келу үшін электрондық визаны ресімдеу мүмкіндігі 105 мемлекеттің азаматтарына, сондай-ақ 18 елге іскерлік және емделу үшін берілген (оның ішінде 13 ел 105 мемлекеттің тізіміндегі елдермен қайталанады);

– еліміздің ірі қалаларында «Open Sky» режимін енгізу – 2019 жылдың 1 қарашасынан бастап «ашық аспан» режимі енгізілді. Режим рейстер саны бойынша барлық шектеулерді алып тастауды және шетелдік авиакомпанияларға қазақстандық тасымалдаушылар жұмыс істемейтін бағыттар бойынша бесінші дәрежелі «ауа еркіндігін» беруді көздейді. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне туристік қызмет мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңы шеңберінде (2021 жылғы 30 сәуірде қол қойылды) туристік саланы мемлекеттік қолдаудың және ынталандырудың жаңа шаралары қабылданды, оларды іске асыру 2022 жылғы 1 қаңтардан басталады. Шаралар шеңберінде әрбір шетелдік турист үшін туроператорларды, балалардың ішкі авиаұшуларын субсидиялау, сондай-ақ тау шаңғысы жабдықтарын сатып алу кезінде, туробустарды салу, реконструкциялау, туравтобустарды сатып алу, СРО салу кезінде шығындардың бір бөлігін өтеу және санитариялық-гигиеналық тораптарды күтіп-ұстауды субсидиялау жоспарлануда.[5]

Қорытындылай келе, Қазақстан – дүниежүзілік алаңда әлі жас, өзіндік ерекшелігі бар ел, әрі туризмнің ел экономикасындағы салааралық сектор екенін ұмытпағанымыз жөн, сондықтан халық шаруашылығының барлық салаларында кездесетін қиындықтарды жан-жақты қарастыра отырып, шешу туралы ойлауымыз керек, себебі, қалай дегенде де, экономика секторларының бірінде орын алып отырған қиындықтар Қазақстан туризмінің дамуына әсер етеді. Дамыған туризм әлем елдерін Отанымыздың мәдениетімен, дәстүрлерімен, табиғат байлықтарымен және басқа да көптеген құндылықтарымен таныстыруға үлкен мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Ердаулетов С.Р. Қазақстан туризмі: оқу құралы / С.Р.Ердаулетовтың басшылығымен авторлар ұжымы – Алматы, «Бастау», 2015. – 552 бет.
2. Алиева Ж.Н. Экологиялық туризм: оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2019. – 115 бет.
3. <https://kz.kursiv.media/2023-03-02/pochemu-interes-kazahstanczev-k-naczionalnym-parkam-ne-vedet-k-razvitiyu-ekoturizma/>
4. Атикеева С.Н., Каражанова М.Х., Оспанова А.Е. Экологиялық туризм: оқу құралы. – Нұр-Сұлтан: «Тұран-Астана» Университеті, 2021. - 134 бет: ил.
5. <https://www.gov.kz/memleket/entities/tsm/activities/344?lang=kk>

УДК 908:338.48(045)

MULTIMEDIA IN INTEGRATION INTO THE LEARNING PROCESS: EFFECTIVE USE IN ENGLISH LESSONS

А.Е. Нуратдинова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. This article examines the role of multimedia technologies in teaching English at school. It describes the methods of using multimedia in the classroom, as well as identifies the advantages and disadvantages of this approach. The article will help educators and researchers better understand how multimedia resources can be effectively integrated into the learning process to increase motivation and improve learning outcomes.

Keywords: multimedia, English, education, educational process, teaching methods, advantages, disadvantages.

Аннотация. Данная статья рассматривает роль мультимедийных технологий в обучении английскому языку в школе. Она описывает методы использования мультимедиа на уроках, а также выявляет преимущества и недостатки данного подхода. Статья поможет педагогам и исследователям лучше понять, как мультимедийные ресурсы могут быть эффективно внедрены в учебный процесс для повышения мотивации и улучшения результатов обучения.

Ключевые слова: мультимедиа, английский язык, образование, учебный процесс, методы обучения, преимущества, недостатки.

Андатпа. Бұл мақалада мектепте ағылшын тілін оқытудағы мультимедиялық технологиялардың рөлі қарастырылады. Ол сабақтарда медианы қолдану әдістерін сипаттайды, сонымен қатар осы тәсілдің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтайды. Мақала мұғалімдер мен зерттеушілерге мотивацияны арттыру және оқу нәтижелерін жақсарту үшін мультимедиялық ресурстарды оқу процесіне қалай тиімді енгізуге болатынын жақсырақ түсінуге көмектеседі.

Түйінді сөздер: мультимедиа, ағылшын тілі, білім беру, оқу процесі, оқыту әдістері, артықшылықтары, кемшіліктері.

The integration of multimedia technologies into the educational process plays a key role in modern education, especially when learning foreign languages such as English. In this article, we will consider the methods of using multimedia in English lessons at school, as well as identify their advantages and disadvantages.

One of the most common methods of using multimedia in English lessons is watching videos and audio recordings in English. This allows students to immerse themselves in the English-speaking atmosphere, hear native speakers and improve their listening skills. In addition, the use of interactive applications and online resources allows students to learn the language independently by completing various tasks and exercises [1].

In English lessons at school, multimedia technologies can be used through various methods that contribute to effective learning. Here are a few of them:

6. **Watching videos and audio recordings:** Students can watch short videos in English or listen to audio recordings to improve their listening skills, as well as immerse themselves in the English-speaking atmosphere.

7. **Using interactive applications and online resources:** Students can perform various exercises and tasks on special interactive platforms that help them practice grammar, vocabulary and communication skills in English.

8. **Multimedia Project work:** Students can create their own multimedia projects, such as video presentations, audio podcasts or interactive websites in English, which allows them to apply the knowledge and skills they have learned in the lessons.

9. **Use of visual materials:** Presentations, pictures, animations and other visual materials can help visualize the learning material, which contributes to better understanding and memorization of information.

10. **Game Techniques:** Multimedia games and tasks can be used to teach English, making the learning process more interesting and exciting for students.

The advantages of using multimedia in English lessons are obvious. Firstly, it makes the learning process more interesting and attractive for students, which helps to increase their motivation. Secondly, multimedia materials allow you to visualize information, which improves the understanding and memorization of educational material. The advantages of using multimedia technologies in English lessons at school are significant and diverse. Firstly, multimedia materials make the learning process more interesting and attractive for students, which helps to increase their motivation to learn a language. Instead of traditional textbooks and dictation, students can interact

with videos, audio recordings, interactive applications and other multimedia resources, which encourages their active participation in the lesson [2].

Secondly, multimedia materials allow you to visualize educational material, which significantly improves the understanding and memorization of information by students. Instead of abstract concepts on textbook pages, they can see and hear real-world examples of using language in various contexts, which helps them assimilate new material and apply it in practice.

The use of multimedia in English lessons allows you to adapt the learning process to the individual needs and learning rates of each student. Teachers can offer a variety of multimedia materials to support students' different learning styles and interests, which contributes to more effective learning [3].

Finally, the use of multimedia in English lessons contributes to the development of students' information literacy. In the modern world, mastery of multimedia technologies is becoming increasingly important, so getting to know them in English lessons not only helps to improve knowledge of the subject, but also develops skills necessary in modern society.

Thus, the use of multimedia technologies in English lessons at school has many advantages, including increasing student motivation, improving understanding and memorization of educational material, adapting the educational process to the individual needs of students and developing information literacy.

Moreover, the use of multimedia in English lessons supports the development of digital competencies among students, which is an important aspect in the modern world. The ability to work with various multimedia formats and technologies is becoming increasingly in demand both in school and in the workplace.

In addition, multimedia technologies allow teachers to integrate a variety of teaching methods, such as learning through games, project-based learning and collaborative learning, which contributes to a more complete and in-depth assimilation of the material by students.

Thus, the advantages of using multimedia technologies in English lessons at school are numerous and significant. They not only make the learning process more interesting and motivating, but also contribute to the development of key skills and competencies necessary for successful adaptation in the modern information society [4].

However, there are some disadvantages of using multimedia in English lessons. Firstly, it is not always possible to provide access to high-quality multimedia resources, especially in conditions of a limited school budget. In addition, too frequent use of multimedia can lead to information overload and distraction of students' attention. Despite the many advantages, the use of multimedia technologies in English lessons at school also has its drawbacks.

One of the main disadvantages is limited access to high-quality multimedia resources. Not all schools can afford the equipment and software needed to effectively use multimedia in the classroom, which can create unequal opportunities for students. Another disadvantage is the potential overload of information and distraction of students. Excessive use of multimedia materials in English lessons can lead to students losing interest in the lesson or having difficulty concentrating due to an excess of information.

The possibility of improper use of multimedia, which can lead to insufficient learning effectiveness. For example, if multimedia materials do not correspond to the level of knowledge and interests of students, they may be ineffective or even negatively affect the learning process. It should be borne in mind that some students may have difficulty understanding multimedia materials due to various factors, such as limited computer skills or language problems.

In general, despite the numerous advantages, the use of multimedia technologies in English lessons at school has its drawbacks, which must be taken into account when implementing and using them [5].

In conclusion, it should be noted that the use of multimedia technologies in English lessons at school is an effective and promising approach to learning. Multimedia materials make the learning process more interesting and motivating for students, contribute to a better understanding

and memorization of educational material, as well as develop digital competencies and information literacy.

However, it is important to keep in mind the possible disadvantages of using multimedia, such as limited access to high-quality resources, possible information overload and risks of misuse. Therefore, when introducing multimedia technologies, it is necessary to take into account the needs and characteristics of each class and students, as well as to balance the use of multimedia with traditional teaching methods.

In general, with the right approach, multimedia technologies can significantly enrich the educational process and contribute to achieving high results in learning English.

LITERATURE

1. Clark, R.C., & Mayer, R.E. (2021). *E-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning*. Wiley.
2. Kessler, G. (2022). *Language Learning Online: Theory and Practice in the ESL and L2 Computer Classroom*. Routledge.
3. Warschauer, M. (2020). *Technology and Social Inclusion: Rethinking the Digital Divide*. The MIT Press.
4. Thorne, S.L., & Payne, J.S. (2021). Evolutionary Trajectories, Internet-mediated Expression, and Language Education. *CALICO Journal*, 22(3), 371-397.
5. Blake, R. (2021). *Brave New Digital Classroom: Technology and Foreign Language Learning*. Georgetown University Press.

ӘОЖ 908:338.48 (045)

ENHANCING CRITICAL THINKING AND READING SKILLS THROUGH THE PISA READING LITERACY IN KAZAKH SECONDARY SCHOOL

G.K. Bekkozhanova, N. Satzhankyzy

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article is devoted to improving critical thinking and reading skills using the PISA test on reading literacy in Kazakh secondary school through the development of reading skills in English lessons, taking into account the psychological and age characteristics of schoolchildren and the features of the main stages in the development of critical thinking. The requirements for reading in a foreign language and the main techniques for using critical thinking technology in secondary school in English lessons are also considered.

Keywords: age characteristics, critical thinking, secondary school, PISA, critical thinking skills, reading skills.

Critical thinking development technology is a type of person-centered learning. This module combines the technologies of collective and group ways of learning, the technology of developing learning and the technology of cooperation.

When planning lessons, I adhere to the words of Ya. A. Komensky, from which it follows that " The teacher should think about how to first make the student suitable for the perception of education. The teacher, before educating the student with his instructions, must first awaken in the student the desire for education, make the student at least fit for education."

At the stage of comprehension, there is an acquaintance with new information, its correlation with existing knowledge, the search for answers to the questions raised, and the identification of difficulties. At this stage, I use reading with notes, where students marked with a

sign " + " - familiar information, "! " - for me this is new," V " - did not know,"? " - for me it is not clear.

Students carefully read the text and made marks as they read. After that, the students were divided into groups, using stickers, where all the information was synthesized and a summary table was filled in on the blackboard. I consider this technique quite effective when studying new material, as there is a detailed processing and analysis of new material.

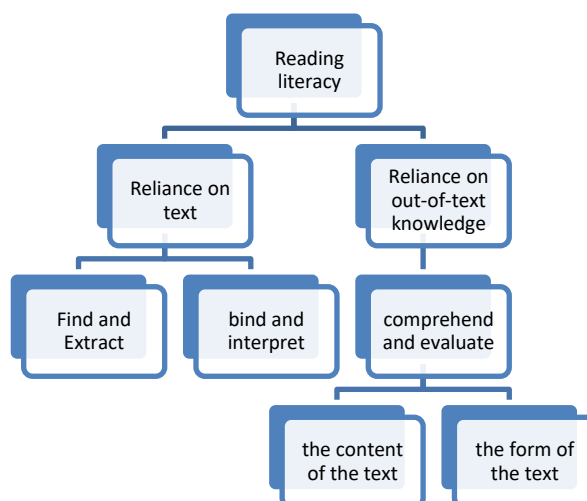
One of the biggest and most common problems in the PISA countries was the lack of reading literacy among 15-year-olds who demonstrated level 1 or lower skills in the PISA reading assessment. Such low scores indicate significant problems in using a tool such as the ability to read to acquire knowledge and skills in other areas – which is important for working in a global economy.

Let's take a look at the basic reading skills that are included in the concept of "reading literacy" (according to the PISA test).

1. Extract information from text.
2. Creating a common understanding of the text.
3. Comprehension of the information conveyed in the text, its translation into the language of the reader (interpretation).
4. Thinking about the content of the text message and evaluating it.
5. Thinking about the form of the text message and evaluating it.

These skills, which allow you to fully and deeply understand the text, are enlarged and correspond to the following actions:

1. find and extract (message or information),
2. bind and interpret (communication),
3. comprehend and evaluate (message).

Picture 1. Formation of reading literacy

In the latest PISA-2022 study, it was revealed that in Kazakhstan, socio-economically advantaged students surpassed disadvantaged students in reading by 40 points. This is lower than the average difference between the two groups across OECD countries (89 points). Although 9 years ago, according to the results of PISA-2019, the gap in indicators related to socio-economic status in Kazakhstan was 83 points and 87 points on average in OECD countries. About 16% of students from disadvantaged backgrounds in Kazakhstan and 11% on average in OECD countries achieved some of the highest reading scores, suggesting that socioeconomic status is an important factor, but much depends on the wishes and aspirations of the children themselves.

According to PISA results, 32% of students in Kazakhstan have achieved reading proficiency second, compared to the OECD average of 68%. At this level, students can identify

the main idea in a text of moderate length, find information based on explicit, sometimes complex criteria, and can reflect on the purpose and form of texts when they are explicitly instructed to do so. Girls performed better than boys, with a difference of 27 points. This is similar to the OECD average, where girls score 30 points higher than boys.

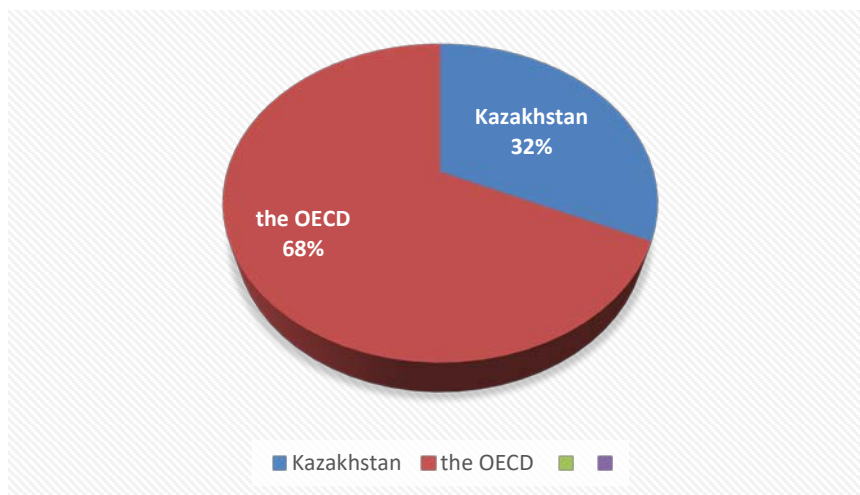

Figure 2. Average results of Kazakhstan and OECD

According to PISA results, 32% of students in Kazakhstan have achieved reading proficiency second, compared to the OECD average of 68%. At this level, students can identify the main idea in a text of moderate length, find information based on explicit, sometimes complex criteria, and can reflect on the purpose and form of texts when they are explicitly instructed to do so. Girls performed better than boys, with a difference of 27 points. This is similar to the OECD average, where girls score 30 points higher than boys.

According to the results of the republican monitoring, which was conducted in 2022/2023, and aimed to determine the reading literacy of students in the 7th grade of Kazakhstan, the following conclusions were made:

1) girls have better reading skills than boys, students of urban educational institutions - better than students of rural educational institutions;

2) seventh-graders coped worse with a scientific (informational) text than with a literary text; 3) An average of 86% of students successfully coped with tasks in which it was necessary to find information given explicitly, of which: 93% of students who worked with a literary text, and 80% of students who worked with a scientific text; 4) On average, 40% of students successfully coped with tasks that required the ability to integrate and interpret information, analyze and evaluate the content of the text, of which: 60% of students who worked with a literary text, and 18% of students who worked with a scientific text.

Working with a scientific (informational) text, 57% of students did not cope with the task. Incorrect answers of students to this task indicate the inability of seventh-graders to establish cause-and-effect relationships between units of information, to connect separate units of information into a single whole. Some seventh-graders did not complete this task because they could not find information in the text on the basis of which they had to draw their conclusion. As a result, the content of the text in the responses was distorted. Most of the seventh-graders in this task demonstrated an inability to use the information in the text to formulate their conclusions. In connection with the above, the following recommendation was made at the state level that reading books and improving reading literacy should be elevated to the rank of ideology, support citizens' initiatives, volunteer movements to distribute books for rural schools and children, open libraries, reading rooms in rural areas.

REFERENCES

1. Smirnova I. V. The concept of critical thinking in modern pedagogical science // Modern problems of science and education. – 2015. – № 5.
2. Kutepov M. M., Vaganova O. I., Sokolov V. A. Modern approaches to the formation of professional competence of a graduate on the basis of training technology of training // Problems of modern pedagogical education. 2018. No. 59-1. pp. 205-208.
3. Lapshova A.V., Vaganova O. I., Tyumina N. S., Rummyantseva N. A. Personality-oriented approach to professional training of students // Problems of modern pedagogical education. 2017. No. 57-5. pp. 201-207.

УДК 372.882

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

М.Е.Нұрболатова

Коммунальное государственное учреждение «Общеобразовательная школа №12»,
город Актау, Казахстан

Аннотация. Научная статья исследует применение интегрированного подхода на уроках литературы, обсуждая его преимущества и эффективность в контексте разнообразия учебных методик.

Ключевые слова: Интегрированный подход, обучение литературе, межпредметные связи, цельное понимание, глубокое усвоение, мотивация, учебный процесс, литературные произведения, педагогическая практика, эффективные стратегии, инструкции для преподавателей, практические рекомендации, развитие навыков, критическое мышление, социализация, ценности, личностное развитие.

Сегодняшние образовательные тенденции нередко призывают к пересмотру традиционных методов обучения в пользу более инновационных подходов, способствующих более глубокому и системному пониманию материала. В этом контексте, концепция интегрированного обучения привлекает внимание педагогов и исследователей [1;12].

Интегрированный подход к обучению предполагает объединение нескольких предметных областей или дисциплин для создания цельной, взаимосвязанной образовательной среды.

В контексте уроков литературы, интегрированный подход может включать соединение изучения литературных текстов с историей, культурой, искусством, а также с другими дисциплинами, что помогает учащимся видеть связи между различными аспектами знаний и развивать более глубокое понимание прочитанного.

Интегрированный подход в обучении, простыми словами - это когда мы учим несколько вещей одновременно, объединяя разные предметы или дисциплины воедино. Это позволяет видеть, как знания в разных областях связаны между собой и как их можно применять на практике.

На уроках литературы мы можем использовать книги или стихи, чтобы изучать не только литературные аспекты, но и исторические события или социокультурные. Вот несколько примеров:

Изучение романа «Война и мир» Льва Толстого может помочь обучающимся понять не только художественные аспекты литературы, но и исторический контекст Наполеоновских войн [4]

Интегрированный подход позволяет ученикам увидеть литературу в более широком контексте и понять, как она взаимодействует с другими сферами знания, что делает учебный процесс более интересным и осмысленным.

Целью интегрированного подхода является не только обучение предмету, но и развитие навыков применения полученных знаний в различных контекстах и ситуациях [2;35].

В учебном процессе на уроках литературы это может проявляться в использовании литературных произведений как ключевого элемента для изучения исторических периодов, социокультурных явлений или научных концепций. Интеграция литературного материала с другими дисциплинами обогащает учебный процесс, делая его более интересным и доступным для учащихся.

В частности, интегрированный подход в обучении литературе может иметь следующие цели:

4. Развитие критического мышления: интегрированный подход стимулирует учащихся задавать вопросы, анализировать информацию и делать выводы.

5. Повышение мотивации: поскольку этот подход показывает, как различные предметы связаны друг с другом, он может помочь учащимся увидеть значение и ценность того, что они учат.

6. Подготовка к жизни: интегрированный подход помогает учащимся увидеть, как знания, полученные в школе, могут быть применены в реальной жизни. [5]

Далее рассмотрим уже введенный подход «An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom», который объединяет изучение литературных текстов с изучением английского языка. [6]

Такой подход позволяет учащимся не только развивать навыки чтения и понимания текстов на английском, но и глубже погружаться в литературные произведения, анализировать их и обсуждать.

Примеры успешного применения интегрированного подхода к обучению литературе в EFL-классах включают в себя:

3. Анализ текстов на английском языке: изучаются литературные произведения на английском языке, что помогает им улучшить навыки чтения и понимания текстов.

4. Обсуждение тем и идей: интегрированный подход позволяет обучающимся обсуждать темы и идеи, затронутые в литературных произведениях. Они могут анализировать социокультурные аспекты произведений, их актуальность для современного общества и сравнивать их с собственным опытом.

Результаты такого применения включают в себя улучшение навыков владения английским языком, более глубокое понимание литературных произведений, развитие критического мышления и способности анализа. У учащихся также повышается мотивация к изучению английского языка через интерес к литературным произведениям.

Также стоит уделить внимание исследовательской работе-практическому руководству «Литературное обучение в учебных предметах: Сорок стратегий для классов с 1 по 8» автора Кэрл Кокс [7], предлагающее преподавателям разнообразные стратегии интегрированного обучения с использованием литературных произведений в различных областях знаний. В книге представлены методы, направленные на использование литературы для обучения не только литературе, но и другим предметам, таким как математика, наука, социальные науки и искусство.

Книга предлагает широкий спектр методов, включая чтение вслух, драматизацию, проектную деятельность, использование реальных примеров из литературы для демонстрации концепций в различных учебных предметах. Каждая стратегия сопровождается подробными инструкциями и рекомендациями для их реализации в классе.

Результаты использования методов, описанных в книге, могут быть разнообразными и зависят от контекста и специфики учебного процесса. Однако, в целом,

можно ожидать, что интегрированное обучение с использованием литературных произведений поможет стимулировать интерес учащихся к изучаемым предметам, развивать их навыки анализа и критического мышления, а также способствовать более глубокому усвоению материала.

Помимо плюсов, которые приносит в процесс образования интегрированный подход обучения, у него есть и некоторые ограничения, которые будут рассмотрены ниже. [8]

Преимущества:

3. Цельное понимание материала: одним из главных преимуществ интегрированного подхода является возможность обучения в контексте, который объединяет несколько областей знаний. Это способствует более цельному и глубокому пониманию литературных произведений и их роли в культуре и обществе

4. Развитие межпредметных связей: Интегрированный подход способствует развитию у учащихся навыков межпредметного анализа и применения полученных знаний в различных контекстах. Это помогает формированию более глубокого и устойчивого понимания материала

Ограничения:

3. Сложность планирования и реализации: одним из основных ограничений интегрированного подхода является его сложность в планировании и реализации. Не всегда легко сочетать различные предметные области и дисциплины таким образом, чтобы учебный процесс был эффективным и целостным

4. Риск недостаточной глубины изучения материала: В случае неправильной реализации интегрированного подхода существует риск недостаточной глубины изучения как литературных, так и других предметных областей, что может отрицательно сказаться на образовательном процессе.

ЛИТЕРАТУРЫ

1) «Plagiarism, the Internet, and Student Learning» by Wendy Sutherland-Smith
<https://clck.ru/39uMWe>

2) «Transdisciplinarity: joint problem solving among science, technology, and society: an effective way for managing complexity»

https://www.academia.edu/755615/Transdisciplinarity_joint_problem_solving_among_science_technology_and_society_an_effective_way_for_managing_complexity

3) Исторический контекст в художественном образе. Дворянское общество в романе «Война и мир» Цимбаева Екатерина Николаевна

<https://voplit.ru/article/istoricheskiy-kontekst-v-hudozhestvennom-obraze-dvoryanskoe-obshchestvo-v-romane-vojna-i-mir/>

4) «Интегрированное обучение на уроках литературы (из опыта работы)» Маточенко Л.И.

<https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2015/10/11/integrirovannoe-obuchenie-na-urokah-literatury-iz-opyta-raboty>

5) «An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom» Christine Savvidou

<http://iteslj.org/Techniques/Savvidou-Literature>

6) «Literature-Based Teaching in the Content Areas: Forty Strategies for K-8 Classrooms» by Carole Cox <https://pdfdrive.to/filedownload/literature-based-teaching-in-the-content-areas-40-strategies-for-k-8-classrooms>

7) Интегрированные уроки: плюсы и минусы
<https://multiurok.ru/files/integrirovannyye-uroki-плюсы-i-минусы.html>

**THE STUDY OF ACADTMIC PERFORMANCE IN ENGLISH AND UNT
RESULTS: DETERMINING OF THE BEST PERFORMANCE THE BEST
PERFORMANCE**

M.B. Omarkhozha

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article is devoted to a statistical analysis of students' performance in English, as a result of which conditions were identified that contribute to improving the level of English language knowledge among students. The material for comparison was the results of the unified national testing (UNT) of the past year, as well as the certification of schoolchildren in the final year of secondary school.

Keywords: academic performance, English, unified national testing, teaching, school, methods.

In the modern educational context, academic performance is becoming one of the key indicators of the effectiveness of educational programs and methods [1]. Particularly important is the analysis of students' progress in subjects included in educational standards, as well as their results on standardized tests, such as the Unified National Testing (UNT) in countries where this is used. In the context of 11th grade English language learning, the analysis of academic performance becomes more complex and interesting due to a number of factors including, but not limited to, the variety of teaching methods, the degree of teacher training, the level of student motivation and the overall educational environment. Excellent performance in English is often seen as a key factor for success in UNT tests, as it is a subject that is emphasized in many educational systems.

In this study, we will focus on a comparative analysis of academic performance in English and UNT test results in order to determine the factors that most significantly influence the achievement of high results. We will consider not only factors related to learning and preparation, but also more broadly - factors including psychological, sociocultural and family aspects that can also influence students' success in learning English and passing the UNT.

English is a compulsory subject in secondary schools. Upon graduation from a secondary educational institution, the student is required to demonstrate a level of language proficiency, including:

- communicate in social, everyday, educational and work situations, socio-cultural spheres of communication; conduct the following types of dialogues: etiquette dialogue, questioning dialogue, incentive dialogue, dialogue-exchange of opinions;
- describe an illustration, make a short report on a given topic based on what you read/listen to, expressing your opinion and attitude;
- fill out tables according to the sample, fill out a questionnaire, write a congratulation, make short extracts from the text in order to use them in your own statements;
- perceive and understand the live speech of the interlocutor;
- read aloud and silently with understanding of the main content texts, highlighting the necessary, most important information;
- use such techniques of mental activity as grouping, comparison, analysis, synthesis;
- play out imaginary situations/roles using imaginative thinking techniques; work in different modes: individual, pair, group;
- use the reference material of the educational and methodological complex (rules, English-Russian dictionary, linguistic and regional reference book) [2].

To test the knowledge of schoolchildren, the Unified National Testing in Kazakhstan was developed. The exam includes three main subjects: history of Kazakhstan, mathematical literacy, and reading literacy, as well as two specialized subjects, among which is English. Testing regards this assessment as truly reflecting the level of proficiency in subjects and considers it objective. Plus, English is a compulsory subject in universities, and the knowledge acquired at school directly affects the student's future performance.

In the last academic year, 68 students with Kazakh language of instruction graduated from the rural school selected for this analysis. Of these, 45 students expressed a desire to take the UNT. School graduates in three main and two specialized elective subjects scored a total of 3,735 points when passing the UNT, resulting in an average score per student of 82 points.

Considering the average score chart in Fig. 1:

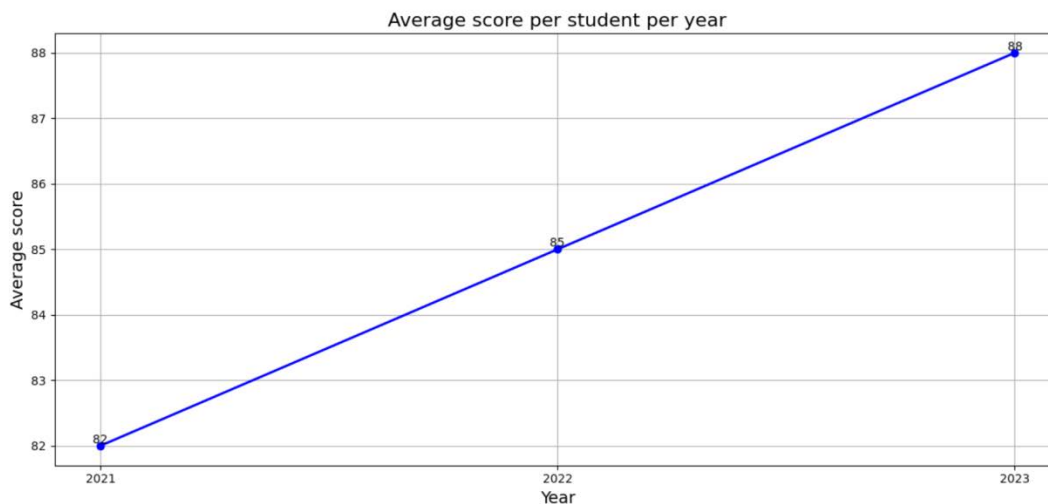

Figure 1 - Average score chart

Based on this diagram, the following conclusion can be drawn:

The x-axis represents the year, and the y-axis represents the average score per student. Each point on the graph represents the average score for the corresponding year.

The graph shows that the average score per student increases over time. In 2021, the average score was 82 points, in 2022 it increased to 85 points, and in 2023 - to 88 points. Thus, the diagram shows the expected improvement in student performance over time, which may be the result of successful adaptation of curricula and improvement of the quality of education at school.

Students who choose English as a major are often given the opportunity to achieve a higher score threshold for grants or admission to prestigious universities. This is due to the fact that knowledge of English is now considered an important skill for both a successful career and education [1]. Therefore, students who successfully pass the UNT in English may have a better chance of receiving a grant or admission to their desired educational institution.

However, with this increased status and the possibility of receiving additional bonuses and grants for students who choose English, there is also a great responsibility associated with both the students themselves and their teachers. Students who choose English should be aware of the importance of careful preparation and serious attitude towards learning the language, and teachers, in turn, should provide them with the appropriate quality of teaching and preparation for the UNT. This may require teachers to put extra effort into planning and delivering lessons, choosing appropriate teaching and preparation methods, and carefully monitoring and assessing student progress.

Let's look at a chart of the average scores obtained by students in individual subjects in Fig. 2:

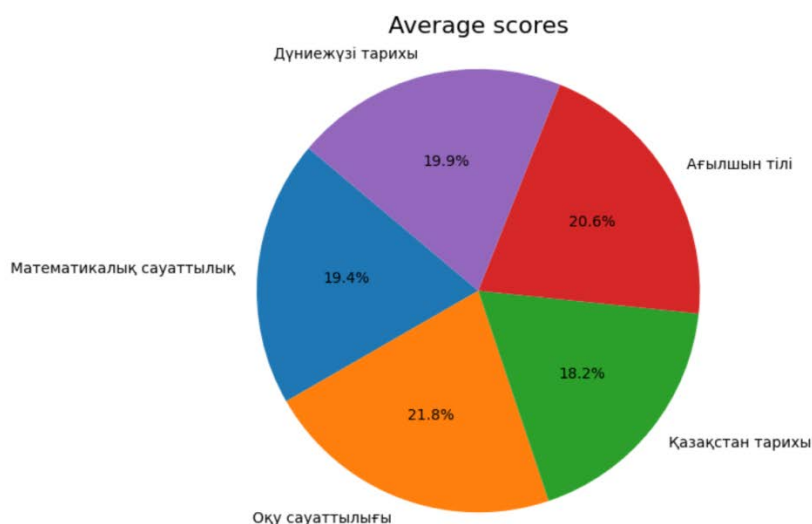

Figure 2 - Average scores by students in individual subjects

This pie chart represents the percentage distribution of the average score obtained by students in various subjects. Each sector of the diagram corresponds to one of five subjects: “Math Literacy”, “Reading Literacy”, “History of Kazakhstan”, “English Language” and “World History”. This chart helps visualize the distribution of student performance in different subjects and can be useful in identifying strengths and weaknesses in the educational process.

The diagram shows the following: the subject Reading Literacy has the highest percentage score, indicating that students achieved the highest average score in that subject. “English Language” and “World History” also show good results, although lower than in “Reading Literacy”.

“Math Literacy” and “Kazakh History” have the lowest percentage results, which may indicate that students need more effort or additional preparation in these areas.

Characteristics of the overall score of school students

From the school, 5 students received the “AlтынBelgi” sign: which is almost 1%; With confirmation of a special certificate - 8 students.

Weaknesses of liberal arts students in the area of mathematical literacy often manifest as difficulty understanding abstract mathematical concepts, limited mathematical problem-solving skills, limited numerical literacy, required knowledge of simpler mathematical areas, and a lack of interest or motivation in learning mathematics, which may require an individualized approach to training and additional support from teachers and specialists in the field.

Students often perform better in English compared to subjects such as world history. This may be due to several factors. Firstly, English is often a more accessible and understandable subject for students due to the increased use of the language in everyday life and the media. In addition, English teaching often focuses on communication skills and practical application, which can stimulate greater interest among students [3].

For students choosing English as a major subject and seeking to improve their Unified National Testing (UNT) scores, the following methods may be useful:

- Planning and systematic preparation: Developing a long-term preparation plan for the UNT with time allocation for studying each topic and regular practical assignments will help students learn the material and prepare for the exam on time.

- Use of specialized study materials: The use of textbooks, workbooks, online resources and other specialized materials that cover the format and content of the UNT English will help students become familiar with the requirements of the test and prepare for it.

- Practice through testing: Regular practice and testing using past papers or specialized tests will help students become accustomed to the test format, improve their problem-solving skills, and evaluate their progress.

- Communicating in English: Participating in discussions, reading English texts, watching films in English and interacting with native speakers will help students improve their communication skills and confidence in using English.

- Preparation for the reading and listening section: These UNT English sections require a good understanding of English text and audio recordings. Students can improve their skills in this area through regular reading of English texts and listening to audio recordings of various genres [4].

In conclusion, this study provided a deeper understanding of the relationship between academic achievement in English and the results of the Unified National Test. We found that success in English language learning has a direct impact on standardized test scores, confirming the importance of quality instruction in the subject. Key factors that determine better outcomes include not only teaching and preparation methods, but also student motivation, the quality of the learning environment, and teacher and family support. However, it should be noted that there are still many unexplored aspects that may also influence success in learning English and UNT results.

For further research, in-depth analysis of specific teaching methods, the effectiveness of test preparation programs, and the influence of psychological and sociocultural factors on academic performance is recommended. This will enable the development of more effective teaching and preparation strategies that will improve students' overall knowledge and skills and their success on standardized tests.

REFERENCES

1. Vanessa Jakeman, Clare McDowell. Insight into IELTS/ Jakemann V., McDowell C. – Cambridge University Press, 2007. – 192 p.

2. Brown, H. D. (2007). "Principles of Language Learning and Teaching." Pearson Education.

3. Akopova M.A., Popova N.V. Innovative aspects of the content of teaching foreign languages in a modern university (IELTS project) // M.A. Akopova, N.V. Popova.

4. МК "Foreign Language" for non-linguistic specialties / Edited by Candidate of Philological Sciences, Associate Professor V.I. Bykanova, Art. Rev. T.V. Bolshakova.

УДК 372.882

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9 КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА

Д.Е. Родина

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Аннотация. Данная научная статья исследует методику применения и преподавания русской литературы для учащихся средней школы, а конкретно пятых и девярых классов с использованием смежных видов искусства и анализа произведений путём комплексного анализа, а также символического анализа.

Ключевые слова: методика преподавания, искусство, музыка, русская литература, живопись, иллюстрации;

Среди преподавателей в школе наибольшую сложность испытывают преподаватели конкретно средней школы, а именно с пятого и по девятый классов. В первую очередь, говоря о методиках преподавания такой дисциплины как литература, стоит учитывать саму аудиторию, с которой будет работать преподаватель. Начиная с пятого и заканчивая девятым классом аудитория это подростки, поэтому проводить работу с ними наиболее сложно. Сам процесс разработки методики, по которой будет преподаваться тот или иной материал должен опираться не только на методические указания министерства образования, но и на личный опыт, на личные наблюдения, а также на своеобразный творческий подход к учащимся. Также стоит определить понятие смежных видов искусства в литературе. Как мы знаем, слово смежные означают находящиеся непосредственно рядом или каким-либо образом пересекающиеся друг с другом. Это является основной проблемой, так как очень трудно определить какие области смежного искусства находятся непосредственно рядом с искусством написания текста или литературы. Перед началом разработки методики преподавания литературы, преподавателю стоит разобраться само понятие слово искусство. Искусство это вид деятельности исключительно творческий, который подразумевает какой-либо духовное переживание или отражение эмоции путём передачи это на физические носители любую другую физическую оболочку. Смежными видами искусства литературы являются такие виды искусства как написание картин или просто рисование [1], музыка и иные творческие виды деятельности, в которых применяется принимающий нужную форму и оболочку носитель. Наиболее подходящим для разработки методики преподавания виды искусства это как раз написание картин и рисование. Это обусловлено многими причинами. Например, большим количеством ответвлений в искусстве рисования [2].

Также стоит вопрос о том, каким именно образом применять смежно искусство в методиках преподавания конкретно литературы. Давайте разберёмся на гипотетических примерах: преподаватель седьмого класса литературы столкнулся с проблемой, при которой учащиеся не могут понять и объяснить суть произведения. Или каким-либо образом истолковать его образы. На помощь приходит искусство написание картин. С помощью иллюстрации на холсте или любом другом носителе гораздо проще будет передать тот или иной образ, который хотел показать автор в своем произведении [3].

Теперь поговорим о разработке самой методики. В первую очередь стоит определиться с тем, какой тип мышления и анализа присутствует у учащихся. Для каждого класса он будет разным, в принципе, как и для каждого человека.

Некоторые учащиеся склонны к восприятию образов ассоциативно, некоторые буквально. Для кого-то Ад в «Божественной комедии» Данте будет являться прямым образом загробной жизни, в то время как другой человек воспримет этот образ как метафору на жизненный путь, путь к просветлению и очищению. Поэтому желательно использовать метод смежного искусства иллюстрации для произведений, образ и идея которых довольно чётко указаны самим автором, пускай даже в не буквальном смысле. Но можно обобщить их, после обобщения и выявления образов мышления учащихся можно приступать к разработке методики. И так, методика будет построена на классическом преподавание литературы, но с дополнением и вспомогательным инструментом виде смежным искусства иллюстрации, то есть процесс преподавания будет идти строго по тексту и по общей образовательной программе. Но, преподаватель еженедельно будет проводить опросы и анализ того, как хорошо усвоили учащиеся произведения. Критериями будут детализация образов и идей каждого из образов, персонажи, локации общее настроение и иные, немаловажные детали произведения [3]. По результатам данного среза или анализа можно будет понять насколько хорошо обучающиеся усвоили материал и поняли произведение. Если хотя бы несколько данных критериев были соблюдены, то произведение можно будет читать усвоенным. Но если же нет, или если образы слишком плохо отражают суть произведения, тогда следует провести следующие действия: найти

уже готовые образы, касающиеся произведения, а также образы из произведений, которые передают схожее настроение или идею, далее, показать их обучающимся, объяснить значение каждого из них а после дать обучающимся задание создать собственные образы и проиллюстрировать их.

Хорошим примером в данном случае будет являться «Мастер и Маргарита» Булгакова. В данном произведении, можно чётко проследить стремление автора к тому, чтобы каждый персонаж олицетворял какую черту или ситуацию из реальной жизни. Персонаж Маргариты в данном произведении является метафорой любви и чистой мотивации к совершенствованию, это можно понять из описания персонажа, его характеристик и его влияния на сюжет и на Мастера. В то время как мастер, это человек, который ищет путь. Грубо говоря, мастер это и есть путь, путь жизненный. На этом пути встречаются как моменты рефлексии, так и, как и было сказано ранее, моменты просветления и познания. Используя такие характеристики, можно легко создавать визуальные образы, иллюстрировать их, и вникать в суть произведения. Данный способ широко используется в клинической психологии, что даёт понять нам степень его эффективности.

Гарантированно данная методика способствует тому, что обучающиеся начнут гораздо лучше понимать не только конкретное произведение, по которым было задание проиллюстрировать образы [4], но и дадут им навык создавать образы автоматически к любому предложенному произведению на выбор. Данная методика не только развивает творческие способности обучающихся, но и повышают их интеллект, внимательность и концентрированность на выполнении какой-то конкретной задачи. Также, безусловно, плюсом данной методики является и то, что учащиеся средней школы являются подростками и их фантазия преобладает над рациональным мышлением, поэтому гораздо проще дать подростку самому выбрать то, каким будет произведение, нежели устанавливать какой-либо конкретный образ, который подросток может не принять и из-за этого уйти в отказ и остановиться в прохождении образовательной программы. Казалось бы, в данной методике преобладают только положительные стороны. Однако стоит учитывать и то, что для самого преподавателя данная методика будет являться весьма проблематичной в реализации. Если преподаватель не владеет пониманием искусства, не разбирается в нём или не умеет объяснять тот или иной образ, который искусство демонстрирует. Поэтому данная методика требует всестороннего развития не только обучающихся, но и обучающихся, из чего вытекает то, что грамотная разработка данной методики, а далее её применение всесторонне будут развивать как профессиональный состав учебного учреждения, так и общее уровень развития школьников. Не стоит разрабатывать подобные методики в одиночку. Гораздо лучше будет провести совет с другими преподавателями [4]. В частности, с преподавателями литературы и преподавателями искусства для того, чтобы коллективным мнением определить фактор того, каким искусством будет руководствоваться данным методика и удельный вес применения искусства в порядке ознакомления с общеобразовательной программы по литературе.

В заключении можно сказать то, что применение искусства, а также других методов вспомогательного анализа материала, безусловно, является положительной стороной в ознакомлении с общеобразовательной программой. Причём не только в литературе, но и в любой другой дисциплине. Использование искусства иллюстрации обусловлено тем, что оно является наиболее смежным видом искусства к написанию текстов. Ведь написание текстов и написание картин это по сути одно и то же. Отличие лишь в том, как именно художник показывает свои образы – рисунками или текстами.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Научная статья «Взаимодействие изобразительного искусства и литературы»
<https://articlekz.com/article/6406>
2. Сарсенова Э.А. Сущность и особенности формирования учебной деятельности в школе. Учебная деятельность подростков.
<https://moluch.ru/archive/151/42790/>
3. Учебник «Методика преподавания как педагогическая наука»
https://studme.org/41881/sotsiologiya/metodika_prepodavaniya_sotsiologii_kak_nauchnaya_distiplina
4. Никитин С.В., Кузнецов Е.В. Роль театральной педагогики в становлении и развитии личности учащегося
<https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1058/>

УДК 908:338.48(045)

THEORETICAL FOUNDATION OF FUNCTIONAL OF FUNCTIONAL READING IN THE CONTEXT OF FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

А.А. Салыкбаева

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Annotation. This article explores the theoretical foundations of functional reading in the framework of teaching a foreign language. Functional reading, unlike traditional approaches to reading, focuses on the actual application and understanding of texts in a foreign language. It combines cognitive, sociocultural, and constructivist theories, focusing on how students interact with texts in meaningful contexts. The article examines key aspects of functional reading, such as schema theory, which emphasizes the role of prior knowledge in understanding texts, and the interaction hypothesis, which emphasizes the importance of interactive reading tasks for language acquisition. In addition, it discusses the importance of functional reading for the development of educational programs, suggests moving on to authentic materials and tasks that reflect the use of language in real life. By aligning reading practice with communicative competence, functional reading offers a more holistic approach to learning a foreign language, preparing students for the practical use of language outside the classroom.

Keywords: functional reading, foreign language education, cognitive theories, sociocultural theories, constructivist theories, authentic reading materials, communicative competence, language curriculum

The foreign language teaching system has undergone significant transformations, which have led to the emergence of functional reading as a key component. The purpose of this article is to outline the concept of functional reading in the context of learning a foreign language, contrasting it with traditional reading methods.

Traditionally, reading in a foreign language was approached through a structural prism, focusing on grammar, vocabulary and understanding of the text separately. This approach, although fundamental, often overlooks the practical application of reading skills in real-world situations.

Functional reading, on the other hand, is rooted in the philosophy of language education as a tool for communication in real life. It emphasizes the need for students to interact with texts that are not only linguistically accessible, but also contextually relevant and meaningful. This approach is consistent with the modern shift towards communicative competence in language learning.

The introduction of functional reading into foreign language teaching represents a paradigm shift. Language learning is considered not just as an academic exercise, but as a path to cultural and communicative excellence. This shift requires the study of the theoretical foundations underlying functional reading, which include cognitive, sociocultural, and constructivist theories.

The foundation of functional reading is the belief that language learning is most effective when it is interactive, contextual, and relevant to the real needs and experiences of the learner.

Aspect	Description	Impact on Functional Reading
Cognitive Theories	Focus on mental processes influencing reading comprehension in foreign language.	Enhances understanding and interpretation of foreign language texts.
Sociocultural Theories	Emphasize the role of social interaction and cultural context in reading.	Facilitates culturally relevant and socially engaging reading experiences.
Constructivist Theories	Center on learner's active construction of meaning from texts.	Promotes active engagement and personal connection with the reading material.
Schema Theory	Highlights the role of prior knowledge and experiences in understanding texts.	Aids in better comprehension by linking new information to existing knowledge.
Interaction Hypothesis	Underlines the importance of interactive reading tasks in language acquisition.	Encourages learning through dialogue and interaction with texts.
Authentic Reading Materials	Involves using real-life texts for effective and practical language learning.	Prepares learners for practical language use in real-world situations.

This table encapsulates the core principles and impacts of functional reading in foreign language education, illustrating how various theoretical approaches contribute to a more dynamic and practical reading experience.

In examining “PIRLS as a Tool for Enhancing Functional Reading in Grade 7,” the literature from various international, Kazakh, and Russian sources offers rich insights, with contributions from notable authors and publications painting a detailed picture.

Internationally, the comprehensive PIRLS reports by the International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) serve as a cornerstone, providing extensive data and analysis on global reading literacy trends. These are complemented by the works of educational psychologists like P. David Pearson, whose research into reading comprehension and instruction methods offers a deeper understanding of the nuances in reading development. Educational theorists such as John Hattie and Robert E. Slavin, known for their works on visible learning and effective educational strategies, often reference PIRLS data to illustrate the impact of assessment-driven pedagogy [3, p.47].

In Kazakhstan, the analysis of the country’s performance in PIRLS is crucial. Researchers like Aigerim Shilibekova have delved into this, providing valuable regional insights into Kazakhstan’s reading literacy challenges and achievements. The literature also encompasses studies on Kazakhstan’s educational reforms, with works by authors like Duishon Shammatov and Kairat Kurakbayev offering perspectives on the integration of international standards in Kazakhstani education systems.

Russian contributions to this field are equally significant, with educational researchers like Elena Lenskaya and Igor Shiyan providing detailed analyses of PIRLS data in the Russian context. Their studies offer insights into the effectiveness of Russian reading instruction methods and how they compare with international practices. Additionally, comparative studies between Russian and other educational systems, including analyses of PIRLS assessments, enrich the understanding of diverse educational approaches and their outcomes in reading literacy [4, p. 41].

These varied perspectives, encompassing international, Kazakh, and Russian views, and the works of these authors, create a comprehensive understanding of PIRLS' role in enhancing functional reading. By integrating insights from these diverse sources, the review not only uncovers common themes and diverse methodologies but also highlights unique challenges and approaches in different cultural and educational contexts. This rich tapestry of literature provides a detailed and nuanced understanding of how PIRLS can be effectively utilized in enhancing reading literacy across various educational systems [5, p.79].

The historiography of the concept "Functional Literacy of Reading" traces the evolution of how reading literacy has been understood, taught, and assessed over time. This concept has shifted from basic reading and writing skills to a more comprehensive understanding that encompasses the ability to use these skills in real-life situations [5, p. 74].

Early Concepts of Literacy (Late 19th - Early 20th Century): Initially, literacy was primarily understood as the ability to read and write, often measured simply by the capacity to sign one's name. The focus was on basic literacy skills without much consideration for the application of these skills in daily life.

Mid-20th Century Shift: Post World War II, the concept of literacy began to evolve. With the rapid growth of technology and the increasing complexity of societal roles, the need for a broader concept of literacy emerged. Researchers and educators started to recognize that mere reading and writing skills were not enough. The term "functional literacy" began to gain traction, emphasizing the application of reading and writing skills to meet the demands of daily life [3. 75].

UNESCO's Influence (1970s Onwards): UNESCO played a pivotal role in shaping the modern understanding of functional literacy. They redefined literacy as not only the ability to read and write but also to apply these skills towards social and economic development. Their definition broadened the scope to include the comprehension and critical analysis of texts [6, p. 81].

Emergence of PIRLS and PISA (Late 20th - Early 21st Century): The introduction of large-scale assessments like PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) and PISA (Programme for International Student Assessment) by entities such as the IEA (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) and OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) marked a significant development in understanding functional literacy. These assessments evaluate not just reading skills, but also the ability to interpret, integrate, and evaluate texts in various contexts [7, p. 65].

21st Century Perspective: Today, functional literacy of reading encompasses a broad set of skills including digital literacy, critical thinking, and the ability to navigate and interpret diverse texts from various media. It's recognized as a dynamic skill set that evolves with societal changes, technology advancements, and educational paradigms.

The historiography of "Functional Literacy of Reading" reflects the progression from a basic understanding of literacy to a complex and multifaceted concept that is integral to an individual's ability to successfully navigate and contribute to an increasingly complex and information-rich world.

Functional reading is understood as the ability to read and comprehend text in a manner that empowers an individual to function effectively in various aspects of society and achieve personal, social, and professional objectives. This concept extends beyond the basic literacy skills of word decoding and sentence comprehension, delving into deeper understanding and practical application of the read material.

UNESCO has significantly shaped the definition of functional literacy and reading. They articulate it as not just the capacity to read and write, but also the competency to apply these skills towards societal and personal growth, encompassing the engagement with diverse formats and contexts of written material.

The Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), particularly through the Programme for International Student Assessment (PISA), perceives reading literacy as the skill to understand, use, reflect on, and engage with written texts to achieve one's goals,

develop one's knowledge and potential, and participate effectively in society. This definition underscores the functional aspect of reading as it relates to personal and social involvement [8, p. 87].

Educational researcher Irwin Kirsch's interpretation of functional reading emphasizes the ability to use written materials like texts, graphs, and charts to function in society, achieve goals, and develop knowledge and potential. His focus is on how individuals apply reading skills to solve real-life problems.

P. David Pearson, a prominent figure in reading education, places a strong emphasis on comprehension within functional reading. He suggests that this type of reading involves not only decoding text but also understanding, interpreting, and critically analyzing it to effectively use the information in everyday life [9, p. 74].

Frank Smith, known for his psycholinguistic approach to reading, views functional reading as a natural, meaning-making process. He proposes that it involves drawing on prior knowledge and experiences to understand and interact with text in a way that is relevant and useful to the reader.

Together, these perspectives from various authors highlight that functional reading is multifaceted, involving linguistic comprehension as well as cognitive skills like analysis, synthesis, and evaluation. Additionally, functional reading is context-dependent, adapting to the situational needs and objectives of the reader.

Functional reading in English lessons represents a dynamic approach where reading skills are intertwined with their real-world applications. This method extends beyond merely decoding and understanding text, focusing instead on using the comprehension of texts in practical and meaningful ways. The goal aligns with the broader educational objective of preparing students to navigate and engage effectively with diverse texts in various contexts, both within the academic environment and in their everyday lives.

In this approach, reading materials are contextualized to be relevant to students' lives and experiences. This includes not just traditional literary texts but also newspapers, magazines, online articles, and other practical resources. Such diversity in reading materials exposes students to a wide range of genres and formats, preparing them for the types of texts they are likely to encounter outside the academic setting.

A key component of functional reading in English lessons is the emphasis on comprehension and critical thinking. Lessons are designed not just to grasp the literal meaning of texts but also to interpret, analyze, and evaluate them. This involves teaching students to read between the lines, understand subtleties, and critically assess the information or viewpoints presented. Such activities cultivate higher-order thinking skills vital for functional literacy [10, p. 45].

Moreover, functional reading entails applying reading skills in real-life scenarios such as problem-solving, decision-making, and task execution. For instance, students might be asked to read instructions and then carry out a specific task, or engage in debates after reading a persuasive text. This practical application demonstrates the real-world utility of reading skills.

Integrating reading with writing and speaking is another hallmark of this approach. Post-reading activities might include group discussions or writing assignments, allowing students to articulate their understanding and viewpoints. This not only reinforces comprehension but also encourages expressive skills.

Developing research skills is also integral to functional reading. English lessons might involve projects where students are required to read various sources to collect information on a given topic. This nurtures the ability to locate, evaluate, and synthesize information from multiple texts [11, p. 45].

In today's interconnected world, functional reading also encompasses understanding texts from different cultures and global perspectives, fostering cultural awareness and empathy. Additionally, given the prevalence of digital media, functional reading includes navigating and

interpreting online content, such as websites, blogs, and social media. Teachers may thus incorporate digital literacy into lessons to ensure students are adept in these areas.

Finally, recognizing the diverse interests and learning styles of students, functional reading activities can be personalized. This customization ensures that reading is engaging and relevant for each student, thereby fostering a more inclusive and effective learning environment.

In sum, functional reading in English lessons is not just about learning to read; it's about reading to learn and apply. It prepares students not only for academic success but also for proficient real-life application of their reading skills.

In sum, functional reading in English lessons is not just about learning to read; it's about reading to learn and apply. It prepares students not only for academic success but also for proficient real-life application of their reading skills.

In conclusion, it should be noted that functional reading in teaching a foreign language represents a significant departure from traditional methods of understanding text with an emphasis on the practical application of reading skills in real conditions. This approach, based on cognitive, sociocultural, and constructivist theories, emphasizes the importance of working with authentic texts and real-life scenarios. By including functional reading in the language curriculum, teachers can contribute to more meaningful and effective language learning. This approach not only improves students' reading comprehension skills, but also prepares them for real-life communication, reducing the gap between academic study and practical use of the language. The future of foreign language education can greatly benefit from further research and the integration of functional reading strategies to ensure that students are well prepared for global communication.

REFERENCE

1. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). - PISA Results and Analyses, Paris: OECD Publishing.
2. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). - PIRLS Assessment and Reports, Amsterdam: IEA Publishing.
3. McKeown M.G., Beck I.L. - Improving Comprehension with Questioning the Author: A Yearlong Classroom Implementation, London: Academic Press, 2023. - P.89
4. Gambrell L.B., Malloy J.A. - Evidence-Based Best Practices in Comprehensive Literacy Instruction, Oxford: Oxford University Press, 2022. - P.24
5. Passov E.I. - The Methodological Foundations of Foreign Language Teaching: Implications for Reading Literacy, Cambridge: Cambridge University Press, 2021. - P. 125
6. Titova S.V., Zadorozhnaya E.I. - Modern Approaches to Teaching Reading in Primary School: A Russian Perspective, Moscow: Russian Academic Press, 2020. - P. 47
7. Beisenbaeva S. - Exploring Functional Reading in Kazakhstan: Approaches and Challenges, Almaty: Kazakhstan Press, 2019. - P. 111
8. Smith G. - Navigating the Literacy Landscape: Effective Approaches in the UK's Diverse Classrooms, Edinburgh: Scottish Academic, 2023. - P. 26
9. Williams H.J. - Functional Reading in Early Education: PIRLS Insights, London: Education Analysis Publishers, 2021. - P. 174
10. Bennett R.T., Foster J.P. - PIRLS as a Tool for Global Literacy Assessment, New York: Global Learning Press, 2022. - P.
11. Patel N., Kumar S. - Reading Literacy in South Asia: A PIRLS Perspective, Mumbai: Scholarly Press India, 2019. - P. 31

ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ

Ф.Т. Саметова, М.Е.Нурболатова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова

г. Актау, Казахстан

Коммунальное государственное учреждение «Общеобразовательная школа №12»,
город Актау, Казахстан

Аннотация: Научная статья исследует применение интегрированного подхода на уроках литературы, обсуждая его преимущества и эффективность в контексте разнообразия учебных методик.

Ключевые слова: Интегрированный подход, обучение литературе, межпредметные связи, цельное понимание, глубокое усвоение, мотивация, учебный процесс, литературные произведения, педагогическая практика, эффективные стратегии, инструкции для преподавателей, практические рекомендации, развитие навыков, критическое мышление, социализация, ценности, личностное развитие.

Сегодняшние образовательные тенденции нередко призывают к пересмотру традиционных методов обучения в пользу более инновационных подходов, способствующих более глубокому и системному пониманию материала. В этом контексте, концепция интегрированного обучения привлекает внимание педагогов и исследователей [1;12].

Интегрированный подход к обучению предполагает объединение нескольких предметных областей или дисциплин для создания цельной, взаимосвязанной образовательной среды.

В контексте уроков литературы, интегрированный подход может включать соединение изучения литературных текстов с историей, культурой, искусством, а также с другими дисциплинами, что помогает учащимся видеть связи между различными аспектами знаний и развивать более глубокое понимание прочитанного.

Интегрированный подход в обучении, простыми словами - это когда мы учим несколько вещей одновременно, объединяя разные предметы или дисциплины воедино. Это позволяет видеть, как знания в разных областях связаны между собой и как их можно применять на практике.

На уроках литературы мы можем использовать книги или стихи, чтобы изучать не только литературные аспекты, но и исторические события или социокультурные. Вот несколько примеров:

Изучение романа «Война и мир» Льва Толстого может помочь обучающимся понять не только художественные аспекты литературы, но и исторический контекст Наполеоновских войн [4]

Интегрированный подход позволяет ученикам увидеть литературу в более широком контексте и понять, как она взаимодействует с другими сферами знания, что делает учебный процесс более интересным и осмысленным.

Целью интегрированного подхода является не только обучение предмету, но и развитие навыков применения полученных знаний в различных контекстах и ситуациях [2;35].

В учебном процессе на уроках литературы это может проявляться в использовании литературных произведений как ключевого элемента для изучения исторических периодов, социокультурных явлений или научных концепций. Интеграция

литературного материала с другими дисциплинами обогащает учебный процесс, делая его более интересным и доступным для учащихся.

В частности, интегрированный подход в обучении литературе может иметь следующие цели:

7. Развитие критического мышления: интегрированный подход стимулирует учащихся задавать вопросы, анализировать информацию и делать выводы.

8. Повышение мотивации: поскольку этот подход показывает, как различные предметы связаны друг с другом, он может помочь учащимся увидеть значение и ценность того, что они учат.

9. Подготовка к жизни: интегрированный подход помогает учащимся увидеть, как знания, полученные в школе, могут быть применены в реальной жизни. [5]

Далее рассмотрим уже введенный подход «An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom», который объединяет изучение литературных текстов с изучением английского языка. [6]

Такой подход позволяет учащимся не только развивать навыки чтения и понимания текстов на английском, но и глубже погружаться в литературные произведения, анализировать их и обсуждать.

Примеры успешного применения интегрированного подхода к обучению литературе в EFL-классах включают в себя:

5. Анализ текстов на английском языке: изучаются литературные произведения на английском языке, что помогает им улучшить навыки чтения и понимания текстов.

6. Обсуждение тем и идей: интегрированный подход позволяет обучающимся обсуждать темы и идеи, затронутые в литературных произведениях. Они могут анализировать социокультурные аспекты произведений, их актуальность для современного общества и сравнивать их с собственным опытом.

Результаты такого применения включают в себя улучшение навыков владения английским языком, более глубокое понимание литературных произведений, развитие критического мышления и способности анализа. У учащихся также повышается мотивация к изучению английского языка через интерес к литературным произведениям.

Также стоит уделить внимание исследовательской работе-практическому руководству «Литературное обучение в учебных предметах: Сорок стратегий для классов с 1 по 8» автора Кэрл Кокс [7], предлагающее преподавателям разнообразные стратегии интегрированного обучения с использованием литературных произведений в различных областях знаний. В книге представлены методы, направленные на использование литературы для обучения не только литературе, но и другим предметам, таким как математика, наука, социальные науки и искусство.

Книга предлагает широкий спектр методов, включая чтение вслух, драматизацию, проектную деятельность, использование реальных примеров из литературы для демонстрации концепций в различных учебных предметах. Каждая стратегия сопровождается подробными инструкциями и рекомендациями для их реализации в классе.

Результаты использования методов, описанных в книге, могут быть разнообразными и зависят от контекста и специфики учебного процесса. Однако, в целом, можно ожидать, что интегрированное обучение с использованием литературных произведений поможет стимулировать интерес учащихся к изучаемым предметам, развивать их навыки анализа и критического мышления, а также способствовать более глубокому усвоению материала.

Помимо плюсов, которые приносит в процесс образования интегрированный подход обучения, у него есть и некоторые ограничения, которые будут рассмотрены ниже. [8]

Преимущества:

5. Цельное понимание материала: одним из главных преимуществ интегрированного подхода является возможность обучения в контексте, который объединяет несколько областей знаний. Это способствует более цельному и глубокому пониманию литературных произведений и их роли в культуре и обществе

6. Развитие межпредметных связей: Интегрированный подход способствует развитию у учащихся навыков межпредметного анализа и применения полученных знаний в различных контекстах. Это помогает формированию более глубокого и устойчивого понимания материала

Ограничения:

5. Сложность планирования и реализации: одним из основных ограничений интегрированного подхода является его сложность в планировании и реализации. Не всегда легко сочетать различные предметные области и дисциплины таким образом, чтобы учебный процесс был эффективным и целостным

6. Риск недостаточной глубины изучения материала: В случае неправильной реализации интегрированного подхода существует риск недостаточной глубины изучения как литературных, так и других предметных областей, что может отрицательно сказаться на образовательном процессе.

ЛИТЕРАТУРЫ

1.«Plagiarism, the Internet, and Student Learning» by Wendy Sutherland-Smith
<https://clck.ru/39uMWe>

2.«Transdisciplinarity: joint problem solving among science, technology, and society: an effective way for managing complexity»

https://www.academia.edu/755615/Transdisciplinarity_joint_problem_solving_among_science_technology_and_society_an_effective_way_for_managing_complexity

3.Исторический контекст в художественном образе. Дворянское общество в романе «Война и мир» Цимбаева Екатерина Николаевна

<https://voplit.ru/article/istoricheskij-kontekst-v-hudozhestvennom-obraze-dvoryanskoe-obshchestvo-v-romane-vojna-i-mir/>

4.«Интегрированное обучение на уроках литературы (из опыта работы)» Маточенко Л.И.

<https://nsportal.ru/shkola/literatura/library/2015/10/11/integrirovannoe-obuchenie-na-urokah-literatury-iz-opyta-raboty>

5.«An Integrated Approach to Teaching Literature in the EFL Classroom» Christine Savvidou

<http://iteslj.org/Techniques/Savvidou-Literature>

6.«Literature-Based Teaching in the Content Areas: Forty Strategies for K-8 Classrooms» by Carole Cox <https://pdfdrive.to/filedownload/literature-based-teaching-in-the-content-areas-40-strategies-for-k-8-classrooms>

7.Интегрированные уроки: плюсы и минусы <https://multiurok.ru/files/integrirovannye-uroki-plusy-i-minusy.html>

УДК 372.882

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9 КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА

Ф.Т. Саметова, Д.Е. Родина

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова

г. Актау, Казахстан

КГУ «Школа-лицей №7 имени Н.Марабаева», город Актау, Казахстан

Аннотация. Данная научная статья исследует методику применения и преподавания русской литературы для учащихся средней школы, а конкретно пятых и девярых классов с использованием смежных видов искусства и анализа произведений путём комплексного анализа, а также символического анализа.

Ключевые слова: методика преподавания, искусство, музыка, русская литература, живопись, иллюстрации;

Среди преподавателей в школе наибольшую сложность испытывают преподаватели конкретно средней школы, а именно с пятого и по девятый классов. В первую очередь, говоря о методиках преподавания такой дисциплины как литература, стоит учитывать саму аудиторию, с которой будет работать преподаватель. Начиная с пятого и заканчивая девятым классом аудитория это подростки, поэтому проводить работу с ними наиболее сложно. Сам процесс разработки методики, по которой будет преподаваться тот или иной материал должен опираться не только на методические указания министерства образования, но и на личный опыт, на личные наблюдения, а также на своеобразный творческий подход к учащимся. Также стоит определить понятие смежных видов искусства в литературе. Как мы знаем, слово смежные означают находящиеся непосредственно рядом или каким-либо образом пересекающиеся друг с другом. Это является основной проблемой, так как очень трудно определить какие области смежного искусства находятся непосредственно рядом с искусством написания текста или литературы. Перед началом разработки методики преподавания литературы, преподавателю стоит разобраться само понятие слово искусство. Искусство это вид деятельности исключительно творческий, который подразумевает какой-либо духовное переживание или отражение эмоции путём передачи это на физические носители любую другую физическую оболочку. Смежными видами искусства литературы являются такие виды искусства как написание картин или просто рисование [1], музыка и иные творческие виды деятельности, в которых применяется принимающий нужную форму и оболочку носитель. Наиболее подходящим для разработки методики преподавания виды искусства это как раз написание картин и рисование. Это обусловлено многими причинами. Например, большим количеством ответвлений в искусстве рисования [2].

Также стоит вопрос о том, каким именно образом применять смежно искусство в методиках преподавания конкретно литературы. Давайте разберёмся на гипотетических примерах: преподаватель седьмого класса литературы столкнулся с проблемой, при которой учащиеся не могут понять и объяснить суть произведения. Или каким-либо образом истолковать его образы. На помощь приходит искусство написание картин. С помощью иллюстрации на холсте или любом другом носителе гораздо проще будет передать тот или иной образ, который хотел показать автор в своем произведении [1].

Теперь поговорим о разработке самой методики. В первую очередь стоит определиться с тем, какой тип мышления и анализа присутствует у учащихся. Для каждого класса он будет разным, в принципе, как и для каждого человека.

Некоторые учащиеся склонны к восприятию образов ассоциативно, некоторые буквально. Для кого-то Ад в «Божественной комедии» Данте будет являться прямым образом загробной жизни, в то время как другой человек воспримет этот образ как метафору на жизненный путь, путь к просветлению и очищению. Поэтому желательно использовать метод смежного искусства иллюстрации для произведений, образ и идея которых довольно чётко указаны самим автором, пускай даже в не буквальном смысле. Но можно обобщить их, после обобщения и выявления образов мышления учащихся можно приступать к разработке методики. И так, методика будет построена на классическом преподавании литературы, но с дополнением и вспомогательным инструментом виде смежным искусства иллюстрации, то есть процесс преподавания будет идти строго по тексту и по общей образовательной программе. Но, преподаватель еженедельно будет проводить опросы и анализ того, как хорошо усвоили учащиеся произведения. Критериями

будут детализация образов и идей каждого из образов, персонажи, локации общее настроение и иные, немаловажные детали произведения [3]. По результатам данного среза или анализа можно будет понять насколько хорошо обучающиеся усвоили материал и поняли произведение. Если хотя бы несколько данных критериев были соблюдены, то произведение можно будет читать усвоенным. Но если же нет, или если образы слишком плохо отражают суть произведения, тогда следует провести следующие действия: найти уже готовые образы, касающиеся произведения, а также образы из произведений, которые передают схожее настроение или идею, далее, показать их обучающимся, объяснить значение каждого из них а после дать обучающимся задание создать собственные образы и проиллюстрировать их.

Хорошим примером в данном случае будет являться «Мастер и Маргарита» Булгакова. В данном произведении, можно чётко проследить стремление автора к тому, чтобы каждый персонаж олицетворял какую черту или ситуацию из реальной жизни. Персонаж Маргариты в данном произведении является метафорой любви и чистой мотивации к совершенствованию, это можно понять из описания персонажа, его характеристик и его влияния на сюжет и на Мастера. В то время как мастер, это человек, который ищет путь. Грубо говоря, мастер это и есть путь, путь жизненный. На этом пути встречаются как моменты рефлексии, так и, как и было сказано ранее, моменты просветления и познания. Используя такие характеристики, можно легко создавать визуальные образы, иллюстрировать их, и вникать в суть произведения. Данный способ широко используется в клинической психологии, что даёт понять нам степень его эффективности.

Гарантированно данная методика способствует тому, что обучающиеся начнут гораздо лучше понимать не только конкретное произведение, по которым было задание проиллюстрировать образы [4], но и дадут им навык создавать образы автоматически к любому предложенному произведению на выбор. Данная методика не только развивает творческие способности обучающихся, но и повышают их интеллект, внимательность и концентрированность на выполнении какой-то конкретной задачи. Также, безусловно, плюсом данной методики является и то, что учащиеся средней школы являются подростками и их фантазия преобладает над рациональным мышлением, поэтому гораздо проще дать подростку самому выбрать то, каким будет произведение, нежели устанавливать какой-либо конкретный образ, который подросток может не принять и из-за этого уйти в отказ и остановиться в прохождении образовательной программы. Казалось бы, в данной методике преобладают только положительные стороны. Однако стоит учитывать и то, что для самого преподавателя данная методика будет являться весьма проблематичной в реализации. Если преподаватель не владеет пониманием искусства, не разбирается в нём или не умеет объяснять тот или иной образ, который искусство демонстрирует. Поэтому данная методика требует всестороннего развития не только обучающихся, но и обучающихся, из чего вытекает то, что грамотная разработка данной методики, а далее её применение всесторонне будут развивать как профессиональный состав учебного учреждения, так и общее уровень развития школьников. Не стоит разрабатывать подобные методики в одиночку. Гораздо лучше будет провести совет с другими преподавателями [4]. В частности, с преподавателями литературы и преподавателями искусства для того, чтобы коллективным мнением определить фактор того, каким искусством будет руководствоваться данным методика и удельный вес применения искусства в порядке ознакомления с общеобразовательной программы по литературе.

В заключении можно сказать то, что применение искусства, а также других методов вспомогательного анализа материала, безусловно, является положительной стороной в ознакомлении с общеобразовательной программой. Причём не только в литературе, но и в любой другой дисциплине. Использование искусства иллюстрации обусловлено тем, что

оно является наиболее смежным видом искусства к написанию текстов. Ведь написание текстов и написание картин это по сути одно и то же. Отличие лишь в том, как именно художник показывает свои образы – рисунками или текстами.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Научная статья «Взаимодействие изобразительного искусства и литературы»
<https://articlekz.com/article/6406>
2. Сарсенова Э.А. Сущность и особенности формирования учебной деятельности в школе. Учебная деятельность подростков.
<https://moluch.ru/archive/151/42790/>
3. Учебник «Методика преподавания как педагогическая наука»
https://studme.org/41881/sotsiologiya/metodika_prepodavaniya_sotsiologii_kak_nauchnaya_distiplina
4. Никитин С.В., Кузнецов Е.В. Роль театральной педагогики в становлении и развитии личности учащегося
<https://moluch.ru/conf/ped/archive/19/1058/>

ЭОЖ 908:338.48 (045)

THE EFFECTIVENESS OF E-TOOLS TO IMPROVE SELF-LEARNING OF THE ENGLISH LANGUAGE

G.O. Sarsenbek

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The effectiveness of multimedia technologies in the educational process makes it possible to move from a passive to an active way of implementing educational activities, in which the student is the main participant in the learning process. ICTs make it possible to create your own fund of demonstration materials that are able to develop students' logical and imaginative thinking, use different types of attention. New information technologies turn learning into an exciting process, with elements of a game, contribute to the development of research students' skills. Teachers have additional incentives to move away from the traditional reproductive model of teaching in favor of research, project methods.

Key words: multimedia technologies, young learners, learning process, effectiveness, apps, e-learning tools.

There are so many different ways in arise the students' interest in foreign language learning. For example the teachers can use the wide application of multimedia, and teachers should create some appropriate teaching procedures, atmosphere, conditions, and design homework can be different from student to student so that students' interest can be stimulated. All these work mainly means to improve the efficiency of English teaching and enhance students' English learning. (Gilakjani, 2012).

Based on this general overview of AI-technologies, this section identifies Artificial Intelligences embedded in an EFL-context and provides general scenarios of how these specific tools can be methodologically implemented for the language learner's benefit. Several experts suggest that AI-powered tools "offer the possibility of learning that is more personalized, flexible, inclusive, and engaging" (Luckin et al. 2016, 11), and there is evidence that technology-enhanced language learning per se has become more dynamic, assistive and adaptive (Schmidt and Strasser 2018). Especially for assistive and adaptive language learning scenarios (the algorithm supports

the teacher and learner and creates an individual learning path), so-called narrow AIs come into play. They could be categorized in the following way (Baker and Smith 2019, 5):

Learner-facing tools: supportive AI-tools that help students improve in a particular subject matter through specific practice patterns, reflective feedback mechanisms or behavioural drills, e.g., applications like Babbel that provide immediate feedback based on the learner's input (mixed tenses, verb forms).

Teacher-facing systems: teacher-centred tools that aim to minimize the teacher's workload, mainly in automated processes (like grading, feedback mechanisms, classroom management, administrative issues), e.g., GradeScanner, an application that automatically grades multiple-choice tests.

System-facing tools: algorithms that provide processed data mainly for institutional administrators or stakeholders, e.g., software that processes a student's transcript and calculates his/her future performance. The following examples seek to examine AI potentials and challenges for language learning purposes. Even if there is a contentious scientific discussion as to whether an individual application or software is AI-powered or not (Banerjee 2020; Berendt et al. 2020; Kannan and Munday 2018; Paiva and Bittencourt 2020), the following emerging AI-labelled technologies are shaping the educational market.

Machine translation is the process of (automatically) translating a particular text (spoken or written) from one language to another. Machine translation applications use an extensive linguistic corpus and a myriad of complex algorithms to translate written texts automatically. One of the most popular translation websites at the moment is DeepL (www.deepl.com). It uses deep learning technology based on neural network technology. These networks are not recurrent but convolutional, which means that DeepL processes words, phrases, and utterances in synchronous threads similar to image processing procedures (Merkert 2017). The integrated dictionary/thesaurus helps the learners find semantic approximations for their translation. This interactive corpus generally offers pragmatically coherent translations (the system often recognizes co-text and context); learners can at least passively/receptively extend their receptive lexicon. In general, machine translation software like DeepL performs relatively well in simple syntax and phrases and/or utterances, as well as in specific discursive contextual/intercultural situations (e.g., slang, dialects, regional idioms). However, in many cases, there is still a need for the language learner's linguistic expertise. Especially in writing texts, learners might come to rely on the translations provided by DeepL without developing autonomous skills in paraphrasing or writing. Furthermore, learners have to be careful about unreflectively applying the provided lexical algorithms. Especially in the field of technical and medical terminology, the machine does not always provide an entirely correct translation, since the complicated jargon often requires substantial technical and medical expertise, which the algorithm does not (yet) have. Therefore, it has to be emphasized that translations might not be the most effective way to learn vocabulary. Moreover, translation software like Deep L and Google Translate often do not include minority languages, which are an essential part of authentic language learning processes.

The built-in software apps subsequently extended their functions by integrating grammar checking tools. Several writing tools like Grammarly (www.grammarly.com) have entered the market, offering spelling & grammar checks and functions that analyze the clarity, coherence, engagement, and delivery of a text, and can thus scan written text more reliably. Based on an extensive corpus and algorithms, Grammarly also offers linguistic recommendations and adaptations for a text based on given parameters regarding register and delivery. The system's context-dependent suggestions are based on knowledge and predictions about the target group (reader), the level of formality (informal, neutral, formal), the domain (academic, business, general, email, casual, creative), the tone (neutral, confident, joyful, optimistic, friendly, urgent, analytical, respectful) and the intent (inform, describe, convince, tell a story).

Similar to the limitations of AI-powered translation websites, such writing tools cannot guarantee 100% linguistic accuracy, since pragmatically coherent texts are strongly context-

dependent. The context consists of many cultural implications so that one system alone cannot guarantee complete appropriateness. Furthermore, systems like Grammarly frequently show redundant feedback recurrence patterns, which means that they often use the same feedback suggestions for different types of mistake.

In general, chatbots intend to imitate the discursive behaviour of humans, they are becoming more and more intelligent. As a result, companies in the field of educational technology have started developing their own virtual bots or agents because "chatbots provide customized answers in response to your messages and can even grade your performance or give tips on what you need to improve" (Lisovets 2017). Especially for beginners and young learners, chatbots might be helpful, since basic words/phrases (e.g., within the A1/A2 range) often have clear, formulaic structures without substantial semantic, syntactic or lexical complexity. In general, a chatbot is intended to be user-friendly, offering a straightforward interface and the ability to be used ubiquitously (mobile and desktop version, temporally and spatially delimited use). Chatbots like the Virtual Talk App (App Store), Mondly (www.mondly.com) or Memrise, Babbel and Duolingo (App Store) use a multimedia interface, so that learners can practice the target language with audio, video and images while talking (in the case of integrated speech recognition) or writing with the chatbot. Especially anxious students might benefit from these conversational scenarios with a relatively anonymous chatbot, since mistakes or personal details will not be made public and paralinguistic indications of boredom or judgment are absent. Despite these potential advantages, the issue of data privacy needs to be explicitly addressed. Language learning is a very personal process that should not be shared with chatbots where the server location is unclear or when not in accordance with the EU General Data Protection Regulation (GDPR). Companies like Memrise, Babbel and Duolingo guarantee safe storage of the learner's data in their terms of use. Whether this is really the case must be decided by the individual learner or their parents or teachers and/or even regional legal experts (government authorities). Another challenge of automated, algorithm-based chatbots is that often (especially in more sophisticated conversations) the bot displays "semantic problems with complex issues and cultural specifics, i.e. they provide [...] answers or turns that do not make sense (similar to the Siri phenomenon)" (Strasser 2021, 100; 101).

In this era, there are many ways that can be adopted by teachers, such as the use of various software and multimedia in the classroom to support the learning process and it can improve the understanding of the language. These creative presentation systems produce a great deal of excitement and attract students' attention during English-language learning (Acha, 2009). So, teacher can use Multimedia as a tool to support the learning process and can enhance students' interest in learning. All these work mainly means to improve the efficiency of English teaching and enhance students' English learning. In addition, according to the popularity of the use of multimedia in the learning process, the researcher conducts this study. It is important not only to prepare teachers and students for the use of digital technologies, but also to provide technical support for the effective organization of the process of learning a foreign language in the context of the introduction of a digital educational platform. Thus, we see that such a learning paradigm builds new interactive relationships of all participants in the educational process, giving them equal opportunities. At the same time, the teacher remains the main figure, but receives additional tracking powers all stages of students' passage on a digital platform, which creates opportunities to provide quality education for everyone, regardless of location.

REFERENCES

1. Gilakjani, A. P. (2012). A Study on the Impact of using Multimedia to Improve the Quality of English Language Teaching. *Journal of Language Teaching and Research*, 3(6), 1208-1215.

2. Luckin, Rose, Wayne Holmes, Mark Griffiths, and Laurie B. Forcier. *Intelligence unleashed: An argument for AI in education*. London: Pearson, 2016. [accessed 25 March 2021].
3. Baker, Toby, and Laurie Smith. *Educ-AI-tion rebooted? Exploring the future of artificial intelligence in schools and colleges*. Nesta, 2019. [accessed 25 March 2021].
4. Banerjee, Dibyendu. "Natural Language Processing (NLP) Simplified: A Step-by-step Guide." Data Science Foundation (2020). [accessed 18 March 2021].
5. Berendt, Bettina, Allison Littlejohn, and Mike Blakemore. "AI in education: Learner choice and fundamental rights." *Learning, Media and Technology* 45.3 (2020): 312- 324. DOI: 10.1080/17439884.2020.1786399.
6. Merkert, Johannes. "Maschinelle Übersetzer: DeepL macht Google Translate Konkurrenz." *heise online*, 2017. [accessed 22 March 2021].
7. Lisovets, Volodymyr. "Essentials of Artificial Intelligence for Language Learning." *Intellias – Intelligent Software Engineering*, 2017. [accessed 18 March 2021].
8. TORBEN SCHMIDT AND THOMAS STRASSER *Artificial Intelligence in Foreign Language Learning and Teaching: A CALL for Intelligent Practice*.

УДК 908:338.48(045)

THE PROCESS OF DEVELOPING READING SKILLS AMONG STUDENTS IN GRADES 5-6 IN ENGLISH, TAKING INTO ACCOUNT PISA REQUIREMENTS

А.Б. Серикбаева

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The process of developing reading skills among students in grades 5-6 in English, taking into account PISA requirements, is a multifaceted endeavor crucial for educational success. This article explores the strategies and approaches utilized to enhance students' reading proficiency within the context of the Programme for International Student Assessment (PISA) framework. By analyzing the intersection of pedagogical methods, curriculum design, and assessment practices aligned with PISA standards, this article aims to shed light on effective practices for fostering reading comprehension and literacy among young learners.

Keywords: reading skills, students, grades 5-6, English language, PISA requirements, pedagogical methods, curriculum design, assessment practices, reading comprehension, literacy, young learners

The development of reading skills among students in grades 5-6 in English, while aligning with PISA requirements, stands as a pivotal aspect of contemporary education. This introduction set the stage to explore the multifaceted strategies and approaches employed to enhance students' reading proficiency within the framework of the Programme for International Student Assessment (PISA). By delving into the intersection of pedagogical methods, curriculum design, and assessment practices in the context of PISA standards, this study aims to illuminate effective practices for fostering reading comprehension and literacy among young learners.

In the quest to develop reading skills among students in grades 5-6 in English, it becomes imperative to navigate the landscape of pedagogical methods, curriculum design, and assessment practices that align with PISA requirements. This main part delves into the multifaceted strategies and approaches employed to enhance students' reading proficiency within the framework of the Programme for International Student Assessment (PISA).

Pedagogical methods play a crucial role in shaping the reading abilities of students. By employing evidence-based instructional strategies such as explicit instruction, scaffolding, and differentiated instruction, educators can effectively cater to the diverse needs and learning styles

of students in grades 5-6. Additionally, integrating elements of inquiry-based learning and project-based learning can foster critical thinking skills and deepen students' engagement with text, thereby enhancing their reading comprehension [1].

Furthermore, curriculum design plays a pivotal role in facilitating the development of reading skills aligned with PISA requirements. A well-designed curriculum should provide a balanced and comprehensive approach to reading instruction, incorporating a range of genres, text types, and literacy experiences. By scaffolding learning experiences and gradually increasing complexity, educators can support students' progression from foundational reading skills to higher-order reading comprehension strategies.

Assessment practices also play a crucial role in monitoring and evaluating students' reading progress within the context of PISA requirements. Formative assessment strategies, such as ongoing classroom assessments and diagnostic assessments, provide valuable insights into students' strengths and areas for growth, allowing educators to tailor instruction accordingly. Additionally, summative assessments, including standardized tests and performance assessments, offer opportunities to measure students' reading proficiency against PISA benchmarks and identify areas needing further attention [2].

By embracing evidence-based instructional strategies, designing rigorous and coherent curricula, and implementing robust assessment practices, educators can empower students to become proficient readers capable of navigating complex texts and succeeding in academic and real-world contexts.

Summative assessments, including standardized tests and performance assessments, offer opportunities to measure students' reading proficiency against PISA benchmarks and identify areas needing further attention. Standardized tests, such as those aligned with PISA frameworks, provide a standardized measure of students' reading abilities, allowing for comparisons both within and across countries. These assessments typically assess a range of reading skills, including literal comprehension, inferential comprehension, and evaluative comprehension, providing a comprehensive overview of students' reading proficiency.

Performance assessments, on the other hand, offer a more authentic and holistic approach to assessing students' reading skills. These assessments often require students to demonstrate their reading proficiency in real-world contexts through tasks such as analyzing complex texts, synthesizing information from multiple sources, and constructing written responses. Performance assessments not only measure students' reading comprehension but also their ability to apply reading strategies and skills in meaningful ways, making them valuable tools for assessing students' readiness for the demands of the PISA assessment [3].

By analyzing assessment data, educators can identify specific areas of strength and weakness among students, as well as patterns of performance across different subgroups. This data-driven approach allows educators to tailor instruction to address students' individual needs and target areas requiring further attention. Additionally, summative assessment data can inform curriculum development, resource allocation, and professional development initiatives aimed at improving reading instruction and student outcomes.

Analyzing assessment data allows educators to gain valuable insights into students' reading proficiency and inform targeted instructional strategies. By examining students' performance on standardized tests and performance assessments, educators can identify patterns, trends, and areas of strength and weakness within the classroom [4].

One approach to analyzing assessment data involves disaggregating the results to identify achievement gaps among different student subgroups. By examining performance data based on factors such as gender, socioeconomic status, English language proficiency, and special education status, educators can pinpoint disparities in reading achievement and tailor interventions to address the specific needs of diverse student populations.

Additionally, educators can use assessment data to monitor student progress over time and track growth in reading proficiency. By comparing students' current performance to previous

assessments, educators can determine whether students are making adequate progress toward proficiency targets and adjust instruction accordingly. This ongoing monitoring allows educators to provide timely interventions for students who may be falling behind and celebrate successes among those who are making significant gains [5].

Furthermore, analyzing assessment data can inform instructional decision-making by highlighting areas of the curriculum that may require additional focus or revision. For example, if assessment data reveals that students are struggling with a particular reading skill or concept, educators can adjust lesson plans, instructional materials, and teaching strategies to provide targeted support in that area. Similarly, if certain instructional approaches are found to be particularly effective, educators can share best practices with colleagues and incorporate successful strategies into their own teaching practices.

Educators can use assessment data to reflect on their own teaching practices and make informed decisions about instructional adjustments. By analyzing how students performed on specific reading tasks or assessments, educators can evaluate the effectiveness of different instructional strategies and interventions. This reflective process allows educators to identify areas of strength in their teaching practices as well as areas that may require refinement or modification.

For example, if assessment data indicates that students struggled with a particular reading skill or concept, educators can reflect on their instructional approach and consider alternative teaching methods or resources to address students' needs more effectively. Similarly, if certain instructional strategies yielded positive results, educators can reflect on why those strategies were successful and look for opportunities to incorporate similar approaches into future lessons.

By examining which types of reading materials or instructional methods resonate most with students, educators can adapt their teaching practices to better align with students' interests and preferences. This personalized approach to instruction can enhance student engagement, motivation, and ultimately, reading achievement.

In addition to refining instructional practices, educators can also use assessment data to set goals for professional growth and development. By identifying areas of their own practice that may benefit from improvement, educators can seek out targeted professional development opportunities, collaborate with colleagues, and engage in ongoing reflection and self-assessment. This commitment to continuous improvement ensures that educators remain responsive to the evolving needs of their students and the demands of the reading curriculum [6].

For example, let's say an educator analyzes assessment data from a recent reading comprehension test and notices that a significant number of students struggled with making inferences from the text. Upon reflection, the educator realizes that the instructional approach used to teach inference skills may not have been as effective as intended. In response to this insight, the educator decides to incorporate more explicit instruction on making inferences, including modeling thought processes, providing guided practice activities, and offering opportunities for independent application. Additionally, the educator selects texts that are rich in implicit meaning and encourages students to engage in discussions that require them to draw conclusions based on evidence from the text.

After implementing these adjustments to their teaching practices, the educator administers another reading comprehension assessment. Upon analyzing the results, the educator observes a notable improvement in students' ability to make inferences from the text. Many students demonstrate a deeper understanding of the material and show increased confidence in their analytical skills. Through this process of analyzing assessment data, reflecting on instructional practices, and making targeted adjustments, the educator not only improves student learning outcomes but also enhances their own teaching effectiveness. This example illustrates how data-informed decision-making can lead to tangible improvements in both student achievement and educator practice.

In conclusion, the process of analyzing assessment data is a dynamic and integral component of effective teaching and learning in reading instruction. By examining students'

performance on standardized tests and performance assessments, educators gain valuable insights into students' reading proficiency, identify areas of strength and weakness, and make data-informed decisions to improve instruction. Through this data-driven approach, educators can identify achievement gaps, monitor student progress, and tailor interventions to meet the diverse needs of students. Additionally, analyzing assessment data allows educators to reflect on their own teaching practices, identify areas for improvement, and seek out professional development opportunities to enhance their effectiveness in the classroom.

Ultimately, by leveraging assessment data to inform instructional decision-making, educators can create more engaging and personalized learning experiences that support students' reading development and academic success. This commitment to continuous improvement ensures that educators remain responsive to the evolving needs of their students and the demands of the reading curriculum, ultimately fostering a culture of lifelong learning and growth in the classroom.

LITERATURE

1. OECD. (2019). PISA 2018 Results: What Students Know and Can Do - Student Performance in Reading, Mathematics and Science (Volume I). OECD Publishing. DOI: 10.1787/9789264091450-en
2. McKenna, M. C., & Stahl, K. A. D. (2019). Assessment for Reading Instruction (2nd ed.). Guilford Press.
3. National Reading Panel. (2020). Teaching Children to Read: An Evidence-Based Assessment of the Scientific Research Literature on Reading and Its Implications for Reading Instruction. National Institute of Child Health and Human Development.
4. Pressley, M., & Afflerbach, P. (Eds.). (2012). Reading Instruction That Works: The Case for Balanced Teaching (4th ed.). Guilford Press.
5. Paris, S. G., & Stahl, S. A. (2021). Children's Reading Comprehension and Assessment. Lawrence Erlbaum Associates.
6. Allington, R. L., & Gabriel, R. E. (2021). Every Child, Every Day. Educational Leadership, 69(6), 10-15.

УДК 1751.81.81-2.

ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛЕКТИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

А.А. Қамбарова, А.И. Битикова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Аннотация. Данная статья рассматривает значение диалектизмов в русском языке как ключевой аспект сохранения культурного богатства и языкового многообразия. Исследование описывает роль диалектизмов в формировании языковой и культурной идентичности, а также освещает их значение в литературе и социолингвистике.

Ключевые слова: диалектизмы, русский язык, языковое многообразие, культурная и историческая ценность

Язык – это живой организм, который постоянно развивается и меняется. Одним из проявлений этого развития является наличие диалектов – территориальных разновидностей языка, которые отличаются друг от друга фонетическими, лексическими и грамматическими особенностями.

Диалектизмы – это слова, употребляемые только жителями той или иной сельской местности. В русском языке выделяют диалекты севернорусские, южнорусские и

среднерусские. Одно и то же понятие, один предмет обозначается по-разному в литературном языке и в диалектах. Например: говорить – баить (сев.) – гутарить (южн.); красивый – баской, ужинать – вечерять. Пользуются диалектными словами преимущественно люди пожилого возраста, плохо образованные. Некоторые диалектные слова включаются в толковые словари с пометой обл. (т.е. областное). Особенно много диалектных слов можно найти в "Толковом словаре живого великорусского словаря" В.И.Даля. [1]

Многие диалектизмы проникли в словарный состав литературного языка и стали общеупотребительными: обочина, путина, смекалистый, юркий.

Русские народные говоры, или диалекты (гр. *dialektos* - наречие, говор), имеют в своем составе значительное количество самобытных народных слов, известных только в определенной местности. Так, на юге России рогач называют ухватом, глиняный горшок - махоткой, скамью - услоном и т. д. Диалектизмы бытуют, в основном, в устной речи крестьянского населения; в официальной обстановке носители диалектов обычно переходят на общенародный язык, проводниками которого являются школа, радио, телевидение, литература. В диалектах запечатлелся самобытный язык народа, в отдельных чертах местных говоров сохранились реликтовые формы древнерусской речи, которые являются важнейшим источником восстановления исторических процессов.

Диалектизмы в русском языке имеют огромное значение с точки зрения его разнообразия и культурного контекста. Вот несколько аспектов значения диалектизмов:

Региональная и культурная идентичность: в этом плане можно сказать, что это слова, называющие предметы, известные лишь в определенной местности: шанежки – “пирожки, приготовленные особым способом”, дранки – “особые оладьи из картофеля”, нардек – “арбузная патока”, манарка – “род верхней одежды”, понёва – “разновидность юбки”, пимы — сапоги из оленьей или овчиной шкуры и т. д.

Историческое наследие: многие диалектизмы имеют корни в историческом развитии языка и соответствуют архаическим или устаревшим формам слов и выражений. Конечно, в русском языке есть множество исторических и устаревших диалектизмов, которые в разное время были широко использованы, но сейчас ушли из активного употребления. Вот несколько примеров: "Горец": В исторических текстах часто встречается слово "горец", которое означает горца, представителя горной местности. Сейчас это слово уже редко употребляется. "Подоба": Это устаревшее слово, которое использовалось для обозначения подобия, сходства. «Благодарствовать»: Ранее это слово использовалось в значении "благодарить", но сейчас стало архаизмом и используется редко. «Полоумный»: Этот диалектизм означает "невменяемый" или "недалекый". Сейчас его употребление ограничено, и его можно встретить в старых текстах. Изучение диалектизмов позволяет нам понять эволюцию русского языка и его связь с историческими событиями.

Литературное и художественное значение: диалектизмы широко используются в литературе и искусстве для создания аутентичной атмосферы, передачи характеров персонажей и образов, а также передавать национальный колорит, обогащать текст выразительными средствами и придавать персонажам особенный характер. Вот несколько аспектов, которые подчеркивают значение диалектизмов в литературе и искусстве:

- аутентичность и реализм: Диалектизмы позволяют авторам придавать своим произведениям реалистичный оттенок, воссоздавая уникальные голоса и акценты различных регионов или социокультурных групп.

- характеристика персонажей: Использование диалектизмов помогает создать характерные черты персонажей, подчеркнуть их социальное происхождение, образование, профессию или национальную принадлежность.

-эмоциональная окраска: Диалектизмы могут передавать эмоциональную окраску текста, отражая внутренний мир персонажей или атмосферу определенной сцены или события.

Культурная и историческая ценность: использование диалектизмов позволяет сохранить и передать культурное и историческое наследие, обогащая тексты литературы и искусства элементами народной мудрости, традиций и обычаев. Диалектизмы часто включают в себя уникальные обороты речи, выражения и пословицы, которые отражают мудрость, традиции и обычаи различных культурных групп. Их использование позволяет сохранить эти традиции и передать их будущим поколениям. Многие диалектизмы имеют корни в исторических событиях, культурных движениях или социальных изменениях, что делает их важным источником информации о прошлом и культурном развитии общества. Изучение диалектизмов позволяет углубить понимание культурных особенностей и традиций различных этнических групп, обогатить культурологические знания и сохранить уникальные черты народов и обществ.

Творческий потенциал: диалектизмы являются важным средством творчества для писателей, поэтов, драматургов и других художников, позволяя им играть с языковыми формами, создавать новые слова и выражения, развивать уникальный стиль и индивидуальное выражение. Изучение диалектизмов позволяет лингвистам

Многоязычность и межкультурное взаимодействие: В многоязычных обществах диалектизмы отражают взаимодействие различных языков и культур, уважение к многообразию языковых форм и способов выражения.

На протяжении всей истории русского литературного языка его лексика пополнялась диалектизмами. Среди слов, восходящих к диалектным источникам, есть межстилевые, нейтральные: земляника, пахать, улыбаться, очень, а есть слова с яркой эмоциональной окраской: чепуха, морока, аляповатый, нудный, мямлить, прикорнуть. Большинство диалектизмов связано с жизнью и бытом русского крестьянства, так что многие слова этих тематических групп в современном литературном языке по происхождению диалектные: батрак, хлеброб, вспашка, боронование, зеленя, зябь, борона, веретено, косовица, доярка и под. Многие из этих диалектизмов вошли в литературный язык уже в наше время почин, новосел, шумиха, умелец.

Особенно характерно для современных языковых процессов пополнение лексики этнографизмами. Так, в 50-60-е годы литературным языком были освоены сибирские этнографизмы падь, распадок, шуга и др., еще ранее - тайга, сопка, филин.

Один из путей проникновения диалектизмов в общеупотребительный язык - использование их писателями, изображающими жизнь народа, стремящимися передать местный колорит при описании русской деревни, создать яркие речевые характеристики деревенских жителей. К диалектным источникам обращались лучшие русские писатели: И. А. Крылов, А. С. Пушкин, Н. В. Гоголь, Н. А. Некрасов, И. С. Тургенев, Л. Н. Толстой, Н.Ф. Терехова и многие другие. У Тургенева, например, часто встречаются слова из орловского и тульского говоров: большак, бучило, лекарка, зелье, панева, гуторить и др.; непонятные читателю диалектизмы он разъяснял в примечаниях.

Судьба диалекта неотделима от жизни народа. Границы языковых явлений нередко совпадают с древними политическими границами. Например, границы распространения слов петун «петух», привязь «цеп» довольно точно соответствуют границам древней Новгородской республики. Поэтому диалектология тесно связана с такими отраслями научного знания, как история, археология, этнография, фольклористика.

Диалектизмы обладают большим литературным и художественным потенциалом, который позволяет им активно вносить свой вклад в разнообразие и богатство мировой литературы и искусства.

В целом, диалектизмы играют важную роль в сохранении и передаче культурного наследия и исторической памяти общества, а также способствуют взаимопониманию и уважению различий между культурами и языками.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Вьюшкова Л.Н. Школьный курс русского языка: Учебное пособие для подготовительных отделений и курсов. – Новосибирск: Изд. НГПУ, 2003. – 68 с.
2. Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. - 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Логос, 2002. – 141 с.
3. Розенталь, Д. Э. Современный русский язык / Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова. - 11-е изд. - М.: Айрис-пресс, 2010. – 288 с.

УДК 1751.81.81-2.

КЛАССИФИКАЦИЯ ЖАРГОННОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

З.Е. Кубыгулова, А.И. Битикова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Аннотация. Статья посвящена анализу и классификации жаргонной лексики в русском языке. Исследование представляет обзор различных типов жаргона и способы их систематизации, с учетом социокультурного контекста. Работа включает анализ особенностей использования жаргона, его влияние на языковое общение и возможные направления исследований в данной сфере.

Ключевые слова: жаргонная лексика, классификация, русский язык, профессиональный жаргон, коллективный жаргон, молодежный жаргон.

Жаргон – разговорный язык одной социальной группы, объединенной общими интересами, отличающийся от общепринятого языка в основном искусственно созданными словами и выражениями. Термин появился во французском языке в XII веке и первоначально означал «щебетать». Позже он стал означать «невразумительный язык» и даже «испорченный язык».

В различной литературе термин жаргон определяется по-разному. Согласно словарю Ефремовой, жаргонизмы – «слова или выражения из жаргона» [1]. Жаргон, в свою очередь, согласно терминологическому словарю-тезаурусу по литературоведению – «язык отдельных социальных групп, характеризующийся особым составом слов и выражений, иногда специальным произношением» [3].

Жаргонизмы давно существует и в России. Он возник в феодальной России на базе русского языка в особых исторических и социальных условиях. На жаргоне говорили люди, принадлежавшие к определенной социальной группе, целью которых было скрыть что-то от других. Ярким примером этого явления является жаргон офеней (мелких торговцев). Таким образом офени обменивались информацией, которая не предназначалась для восприятия другими людьми. Другой причиной появления жаргона было стремление скрыть и замаскировать преступный характер своих планов и действий (это язык преступников). [5].

В наше время термин "сленг" стал популярным как синоним для слова "жаргон". Хотя они в основном синонимичны, "жаргон" ассоциируется с лексиконом преступного мира, в то время как "сленг" - это язык молодежи. Независимо от названия, оба представляют собой уникальную лексику социальных или профессиональных групп. С увеличением темпа жизни растет словарный запас людей. Новые понятия быстро находят свое слово и становятся устойчивыми в сознании. Литературный язык не всегда успевает за этим, поэтому люди все больше обращают внимание на жаргон, пытаясь понять его суть и происхождение.

В русском языке существуют различные пласты и стили речи, одним из которых является жаргонная лексика. Жаргон – это особое языковое явление, отличающееся от общепринятой письменной речи и используемое в определенных социальных группах и профессиональных сферах. Жаргон обладает своими уникальными характеристиками и может быть классифицирован по целому ряду признаков.

Первым признаком классификации жаргонной лексики является социальная принадлежность. Жаргон может ассоциироваться с определенной социальной группой, например с преступниками, ворами, студентами, солдатами и т.д. У каждой группы есть свои специфические слова и выражения, понятные только ее членам. Например, в криминальном жаргоне используются такие слова, как "братный", "уголовник", "авторитет", которые имеют специфическое значение и не используются в обычном разговоре.

Второй признак классификации – профессиональная принадлежность. Техническая лексика может быть связана с определенной профессией или сферой деятельности. Например, в медицинском жаргоне используются специальные термины, понятные только медицинским работникам. Такие слова, как "диагноз", "медицина" и "хирургия", имеют специфическое значение и используются только в медицинской среде.

Третий признак классификации – временная атрибуция. Техническая лексика может быть связана с определенным историческим периодом или эпохой. Например, такие слова, как "блатняк", "крутой" и "крутить тесто", использовались в терминологии 1990-х годов, но они отражают особенности того времени и не используются в современном разговоре.

Четвертый признак классификации – географическая атрибуция. Техническая лексика может ассоциироваться с определенным регионом или городом. Например, использование в терминологии петербуржцев таких слов, как "петербуржец", "петербурженка", "петербуржец", "петербуржцы", отражает особенности их манеры говорить и жить.

Пятый признак классификации – стилистическая атрибуция. Техническая лексика может ассоциироваться с определенным стилем или жанром речи. Например, в жаргон хип-хопа входят такие слова, как "бит", "рэпер", "фристайл", которые отражают специфику этого музыкального стиля и не используются в других жанрах.

Каждый из этих признаков отражает особенности использования сленговой лексики в различных коммуникативных сферах, что позволяет лучше понять и объяснить данное языковое явление.

В русском языке имеется школьный жаргон (сменка – сменная обувь), студенческий жаргон (курсач – курсовая работа), армейский жаргон (рулить – командовать), жаргон неформальных молодежных групп (лопата – гитара), жаргон музыкантов (репа – репетиция), жаргон спортсменов (гореть – проигрывать), компьютерный жаргон (авик – видеофайл с расширением).

Основная функция жаргона состоит в выражении принадлежности к относительно автономной социальной группе с помощью употребления специфических слов, форм и оборотов. Иногда этот термин используется для обозначения искаженной, т.е. некорректной речи. Советский и российский лингвист, специалист в области лексикологии, семантики, стилистики, лексикографии и социолингвистики Л.П. Крысин классифицирует три основных разновидности жаргона:

1. профессиональный (запаска – запасное колесо у шафера)
2. групповой (кол – единица)
3. молодежный (прикид – одежда).

Профессиональные жаргонизмы отличаются от других подсистем русского языка одной особенностью: носители этих жаргонов владеют также другой подсистемой – специальным подязыком, языком общелитературным, диалектом. В профессиональной среде, люди используют профессиональный жаргон, для целей официального общения –

специальный подъязык, а для общения на непрофессиональные темы и вне профессиональной среды они пользуются литературным языком, реже местным говором или просторечием. Также Л.П. Крысин в своих работах не единожды отмечает, что ярко экспрессивные слова и фразеологизмы – «характернейшая черта профессиональных жаргонов» [2].

Нельзя забывать тот факт, что представленные выше классификации жаргонов в русском языке не являются конечным ответом. Будучи активной лексической группой, жаргонизмы всегда представляют собой объект лингвистических исследований. Если следовать классификации специалиста в области общего языкознания Б.А. Серебренникова, то жаргоны делятся на «групповые» или «корпоративные жаргоны» и «жаргон преступного мира» [4]. Групповые, или корпоративные, жаргоны чаще всего возникают в группах людей, которые тесно связаны между собой. Формы связи могут быть самыми различными. Нужно учитывать, что эта связь определенным образом объединяла людей, например, общая служба в армии, обучение в университете или школе, занятие спортом, коллекционированием и т.д. Долгосрочное пребывание людей на фронте во времена Отечественной войны вызвало образование специфических жаргонных слов (сабантуй – сильный артиллерийский обстрел, рама – немецкий разведывательный самолет). Жаргон преступного мира употребляется в сферах людей, которые принадлежат к уголовному миру, обычно отбывающих срок заключения в тюрьмах, лагерях или занимающихся преступной деятельностью на воле. Но несмотря на наличие территориальных разновидностей, этот жаргон обладает относительным единством. По специфике он сильно отличается от групповых, или корпоративных, жаргонов.

В заключении статьи можно выделить, что жаргонизмы объединяют людей одного рода деятельности, а в ситуации с молодежным жаргоном – и одного возраста. Классификация жаргонизмов в русском языке, как, непосредственно, и сам жаргон, развивается куда более быстрее, чем это успевают зафиксировать в современных словарях.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Ефремова Т.Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. М.: Русский язык, 2000. С. 70-73.
2. Крысин Л.П. О некоторых изменениях в русском языке конца XX века // Исследования по славянским языкам. 2000. № 5. С. 63-91.
3. Руссова Н.Ю. Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. М.: ЛитРес, 2016. С. 104-105
4. Серебренников Б.А. Территориальная и социальная дифференциация языка. М.: Наука, 1970. С. 86-87.
5. Стернин И.А. Общественные процессы и развитие современного русского языка: Очерк изменений в русском языке конца XX века / И.А.Стернин.– Воронеж – Пермь, 1998.–75 с

УДК 1751.81.81-2.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Ш.Д. Смағұл, А.И. Битикова

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Аннотация. Авторские неологизмы представляют собой уникальный аспект развития русского языка, отражающий творческий вклад писателей и поэтов. В данной статье исследуется явление авторских неологизмов в русском языке, их роль в литературе, а также их влияние на развитие языка и культуры.

Ключевые слова: язык, неологизм, авторский неологизм, назначение слова

Язык как система находится в постоянном движении, развитии, и самым подвижным уровнем языка является лексика: она в первую очередь реагирует на все изменения в обществе, пополняясь новыми словами. Русский язык как динамичная система, также постоянно обогащается новыми словами и выражениями.

В каждый период в лексической системе русского языка выделяются новые слова, которые только входят в нее и поэтому кажутся необычными, сохраняют оттенок свежести, новизны.

Неологизмы - это новые слова или выражения, которые появляются в языке или используются с новым значением. Они могут возникать из-за технологических, социокультурных или иных изменений в обществе, а также быть результатом творческой работы авторов, желающих создать новые выразительные средства.

Вот несколько ключевых моментов о неологизмах:

Динамичность языка: Неологизмы отражают динамизм языка, его способность адаптироваться к новым реалиям и потребностям общества.

Культурный контекст: Они часто отражают социокультурные изменения и новые концепции, которые становятся актуальными для обсуждения в обществе.

Творческий процесс: Неологизмы могут возникать как результат творчества писателей, поэтов, музыкантов и других художников, стремящихся найти новые способы выражения своих идей и эмоций.

Изучение и анализ: Изучение неологизмов помогает нам лучше понять языковые процессы, а также их влияние на культурные и социальные изменения в обществе.

Эволюция языка: Не все неологизмы переживают проверку временем и внедряются в общее употребление. Однако некоторые из них становятся неотъемлемой частью языка и оказывают значительное влияние на его развитие.

В целом, неологизмы являются важным аспектом языковой динамики и отражают не только изменения в языке самом, но и в обществе в целом.

В русском языке постоянно появляются новые слова и выражения, некоторые из которых являются авторскими неологизмами, введенные в употребление конкретными авторами.

Авторские неологизмы - это новые слова или выражения, созданные конкретным автором или художником и введенные ими в употребление. Они могут возникать в литературе, поэзии, искусстве или других формах творчества, когда автор стремится найти новые способы выразить свои мысли, эмоции или концепции.

Важным аспектом авторских неологизмов является то, что они часто не только создают новые слова, но и придают им определенный смысловой оттенок или эмоциональное значение, которое может быть уникальным для данного автора или его произведения. Это может включать в себя игру словами, использование метафор или аллегорий, а также создание новых терминов для обозначения абстрактных идей или концепций.

Неологизмы нередко создаются лингвистами или языковыми специалистами, добавок и писателями, поэтами и другими творческими личностями. Вот примеры неологизмов, созданные В. Маяковским как слово «прозаседавшиеся». Перешагнув границы индивидуально-авторского употребления, став достоянием языка, эти слова в настоящее время присоединились к активной лексике. Языком также давно освоены введенные М. В. Ломоносовым термины маятник, рудник, чертёж, созвездие, полнолуние, притяжение; также употребленные впервые Н.М. Карамзиным слова промышленность,

будущность, влюблённость, рассеянность, трогательный, из Ф.И.Достоевского: стусеваться, из И.Северянина - бездарь и др. К этой же группе неологизмов принадлежат и так называемые окказионализмы (лат. *occasionalis* случайный) - лексические единицы, возникновение которых обусловлено определенным контекстом. Все приведенные выше неологизмы относятся к языковым, они стали достоянием русской лексики, зафиксированы в словарях, как и любая лексическая единица, со всеми закрепленными за ними значениями.

По своей художественной значимости авторские неологизмы сходны с метафорами: в основе их создания лежит то же стремление открыть в слове новые смысловые грани, экономными речевыми средствами создать выразительный образ. При этом писатель не ставит перед собой задачу ввести в употребление изобретенные им слова. Назначение этих слов иное - служить выразительным средством в контексте одного, конкретного произведения. В редких случаях такие неологизмы могут повторяться, но при этом они все-таки не воспроизводятся, а "рождаются заново". Например, "Заветный крендель" М. Шолохов в романе "Тихий Дон" придумал выражение "заветный крендель", которое стало обозначать что-то желанное и долгожданное или же В. Аксенов в своих произведениях использовал термин "окончательный диагноз" для обозначения решительных суждений или выводов, или же Ф.Достоевский в "Братьях Карамазовых" вводит понятие "сверхчеловека", которое стало широко используемым в философии и литературе [1].

Авторские неологизмы изредка входят в состав словаря, тем не менее успешные и в конечном счете общепризнанные понятия включаются в определенное языковое пространство и далее – в справочную литературу.

Использование неологизмов в литературных произведениях придает тексту оригинальность и новизну, а также способствует выражению авторских идей.

Как определяют Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. в труде «Современный русский язык»: выделяются новые слова, образованные тем или иным автором. Одни из них вошли в литературный язык, например: чертеж, рудник, маятник, насос, притяжение, созвездие и др. (у Ломоносова); промышленность, влюбленность, рассеянность, трогательный (у Карамзина); стусеваться (у Достоевского) и т.д. Другие остаются в составе так называемых окказиональных авторских образований. Они выполняют изобразительно-выразительные функции только в условиях индивидуального контекста и, как правило, создаются на основе существующих словообразовательных моделей, например: мандолинить, разулыбить, серпастый, молоткастый, чемберленье и многие другие у Маяковского; буревал, пересуматошить у Б. Пастернака; мохнатинки, Страна Муравия и Муравская страна у А. Твардовского; магичесествовать, целлофанированные и др. у А. Вознесенского; бокастый, незнакомость, надмирье, несгибинка и другие у Е. Евтушенко [2].

В.В. Лопатин дает развернутое объяснение и, по его словам, отличительной чертой неологизмов является то, что они смогли закрепиться в языке [3]. В тоже время, вопрос об актуальности использования неологизмов в сфере употребления остается открытым.

Авторские неологизмы играют важную роль в динамике и эволюции русского языка, обогащая его лексический фонд и отражая новые явления и концепции в культуре и обществе. Они отражают креативность и выразительность авторов, которые стремятся найти новые слова и выражения для точного и эмоционально насыщенного описания своих идей и образов.

Таким образом можно сделать вывод о том, что авторские неологизмы часто являются важным элементом стиля и художественной выразительности автора, помогая ему создать оригинальное и запоминающееся произведение. Они также могут вносить свой вклад в развитие языка, расширяя его лексический фонд и обогащая его выразительные возможности.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Шалина, Л. В. К вопросу о сущности неологизма в современной лингвистике – М.: Факел, 1989. – 189 с.
2. Валгина Н.С., Розенталь Д.Э., Фомина М.И. Современный русский язык: Учебник / Под редакцией Н.С. Валгиной. -- 6-е изд., перераб. и доп. - М.: Логос, 2002. 406 с.
3. Лопатин В.В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования. – М.: Наука, 1973. – 151 с.

УДК 1751.81.81-2.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСТАВНИЧЕСТВО КАК СПОСОБ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Г.И. Узбекова, Ф.Т. Саметова

Каспийский университет технологий и инжиниринга им.Ш. Есенова
г. Актау, Казахстан

Аннотация. Чтобы успешно работать в обществе 21 века, будущие учителя должны быть готовы противостоять вызовам современного общества, находящегося в состоянии постоянных изменений. Для того чтобы обеспечить хорошую подготовку к будущей преподавательской карьере, очень важно уделять особое внимание начальной подготовке будущих учителей. Для оказания психологической и методической поддержки молодым специалистам проводятся разные коучинги, тренинги, мастер-классы, однако мы должны учитывать их групповой характер. Иногда в мастер-классах, проводимых одновременно нескольким молодым специалистам, не учитываются индивидуальные особенности молодых учителей. Разные молодые специалисты могут сталкиваться с проблемами и трудностями разного рода в начале педагогической карьеры, поэтому очень важна индивидуальная работа опытного педагога с молодым специалистом. Наставничество - одна из менее традиционных форм поддержки профессионального развития педагогических работников, основанная на их индивидуальных потребностях, адресной методической помощи и взаимном обучении. В процессе подготовки будущих учителей наставник играет решающую роль. Целью данной статьи является определение роли педагогического наставничества в адаптации к педагогической деятельности и профессиональном развитии молодых специалистов. Методология состояла из тщательного анализа литературы и законов Республики Казахстан о педагогическом наставничестве.

Ключевые слова: педагог, молодой специалист, педагогическое наставничество, статус педагога, адаптация, педагогическая деятельность.

В современном мире, где с каждым днём растёт конкурентоспособность и требования к специалистам во всех сферах деятельности, профессиональное развитие молодых специалистов является одним из актуальных вопросов. Молодым специалистам, которые окончили высшее учебное заведение и только начинают свою педагогическую деятельность, бывает трудно сразу понять школьную систему образования. Адаптация к педагогической деятельности и профессиональное развитие молодых учителей является одним из актуальных вопросов в системе современного образования и организации образования.

Подготовка учителей к работе в школе - это длительный и сложный процесс, включающий в себя развитие определённых личностных и профессиональных качеств, знаний и умений, которые характеризуют хорошего учителя. Мы все осознаем, что педагогическое образование в высших учебных заведениях часто носит академический

характер и не гарантирует практическую готовность выпускников, что необходимо для реальной преподавательской работы. Для решения данной проблемы в образовательных учреждениях для молодых специалистов часто организуются разные коучинги, тренинги, мастер-классы. Однако, так как данные виды методической помощи носят групповой характер, они не способны решить все проблемы и трудности, с которыми сталкивается молодой педагог в профессиональной деятельности. Личностно-ориентированная методическая и, в каком-то роде, психологическая поддержка со стороны более опытных коллег осуществляется посредством наставничества. Наставничество может сыграть важную роль и в решении важнейших задач, касательно адаптации молодых учителей и повлиять на их профессиональное развитие.

В словаре педагогических терминов мы находим следующее определение термина «наставничество» (менторство) «процесс передачи опыта и знаний от старших к младшим членам общества; форма взаимоотношений между учителем и учеником» [1]. В 21 веке данное слово теперь характеризует не только отношения между учителем и учеником, матерью и ребёнком, но и взаимоотношения между старшими и младшими коллегами.

Наставничество - одна из менее традиционных форм поддержки профессионального развития педагогических работников, основанная на их индивидуальных потребностях, адресной методической помощи и взаимном обучении. Более того, наставничество - это инновационный метод поддержки качества образования, имеющий много общего с коучингом и супервизией.

Целью наставничества является повышение качества и эффективности педагогической работы, а также предоставление учителям информационной и личной поддержки.

Вклад наставничества особенно очевиден в профессиональной компетентности, рефлексивной практике, профессиональном обновлении, а также в психологической области (например, самооценка, удовлетворение от помощи), сотрудничестве (коллегиальное взаимодействие) и лидерстве учителя.

Педагогическое наставничество - это процесс, в ходе которого опытный педагог, называемый наставником, работает с молодым или менее опытным педагогом, называемым стажёром или наставляемым, для того чтобы помочь ему развить профессиональные навыки и компетенции.

Педагогическое наставничество может осуществляться различными способами, включая наблюдение за уроками наставляемого, проведение совместных уроков, анализ и обсуждение учебных практик, дискуссии, обратная связь и регулярные встречи для обсуждения профессиональных вопросов.

Этот подход к профессиональному развитию педагогов имеет несколько преимуществ. Во-первых, он способствует обмену опытом и передаче профессионального знания от опытных педагогов к новичкам. Во-вторых, наставничество помогает создать поддерживающую и стимулирующую среду для профессионального роста педагогов. В-третьих, педагогическое наставничество способствует повышению качества образования в целом, поскольку хорошо подготовленные и поддерживаемые педагоги способны достичь более высоких результатов в обучении учащихся.

Ещё в 20 веке было дано теоретическое обоснование феномена наставничества, описание его форм в современном образовательном пространстве. Концепция "наставничества" была очень важна в середине 60-х годов XX века в СССР. Наставничество рассматривалось как форма профессиональной подготовки работающей молодёжи. Наставниками часто в совокупности назначались квалифицированные специалисты с большим опытом работы. Профессиональное общение основано на взаимопонимании, доверии, сотрудничестве [1; 2].

Большое внимание уделяется технологиям наставничества и способам адаптации молодых специалистов за рубежом. С точки зрения современной европейской теории

образования, наставник-проводник, обладающий определённым опытом и знаниями, коммуникацией высокого уровня, должен помочь молодому сотруднику приобрести опыт овладения профессией с целью реализации стратегических целей и качественного формирования персонала для организации [3].

Закон Республики Казахстан "О статусе педагога" определяет, что «наставничество - это деятельность учителя по оказанию практической помощи в профессиональной адаптации лицу, впервые вступившему в профессиональную деятельность учителя в организации среднего образования» (статья 13, пункт 2).

В специальном словаре мы находим следующее определение термина «наставничество»: «процесс передачи опыта и знаний от старших к младшим членам общества; форма взаимоотношений между учителем и учеником» [4].

В профессиональной литературе наставничество и введение нового учителя воспринимаются как один из основных компонентов качественного учителя и качественной школы (Эвертон и Смити, 2000 [5]).

Статистические данные показывают, что учителя, получившие качественную и систематическую профессиональную поддержку, уходят из педагогической профессии значительно реже, чем учителя, не получавшие такой поддержки.

Наставничество, как социально необходимый институт обмена опытом, позволяет находить решения многих проблем. Сотрудники получают помощь и поддержку для адаптации и развития в своей карьере, профессиональные навыки, которые могут быть переданы только старшими коллегами, психологическую поддержку, что необходимо в начальном этапе профессиональной деятельности каждому молодому специалисту [6]. Как отмечает Нелли Верлинден наличие наставника влияет на самовосприятие сотрудников, что особенно важно в саморазвитии. «Формат сотрудничества наставника-студента также раскрывает творческий потенциал наставника, способствуя развитию и совершенствованию квалификации» [7]. Это практический опыт, который нельзя получить только из профессиональной литературы и теоретических источников.

Для опытного преподавателя наставничество является эффективным способом, что способствует повысить свою квалификацию, освоить инновационное содержание деятельности и достичь нового, более специфического уровня профессиональной компетентности. Что касается молодого преподавательского состава, то в данном случае наставничество помогает не только поддержать их в процессе профессиональной адаптации к профессиональной деятельности, но и способствует развитию преподавательской карьеры [8].

Педагогическое наставничество действительно может быть эффективным способом повышения квалификации молодых учителей. Это обеспечивает их руководством, поддержкой и знаниями от опытных наставников, которые уже преуспели в педагогической деятельности. Основными преимуществами педагогического наставничества для молодых специалистов являются: передача знаний, развитие навыков, индивидуальное руководство, эмоциональная поддержка и мотивация.

Важно отметить, что эффективное педагогическое наставничество требует твёрдой приверженности как со стороны наставников, так и со стороны молодых педагогов. Регулярное общение, постановка целей и обратная связь являются важными элементами плодотворных отношений наставничества. Кроме того, учреждения и организации могут сыграть жизненно важную роль, создавая официальные программы наставничества, предоставляя ресурсы и обучение наставникам, а также признавая ценность наставничества в системе образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Круглова, И.В. Наставничество как условие профессионального становления молодого учителя: Дис. канд. пед. наук. МГПИ.- М, 2007.- 178с
2. Макарова Т.Н., Макаров В.А. Наставничество как форма повышения профессионального мастерства учителя //Завуч. Управление современной школой. – М .- 2007.- №6.- С. 54–73
3. Льюис Г. Менеджер-наставник. – М.: изд-во Баланс-клуб, 2002. -192 с.
4. Бим-Бад, Б. М. Педагогический энциклопедический словарь. — М., 2002. — С. 162.
5. Evertson, C., & Smithey, M. (2000). Mentoring effects on proteges' classroom practice: An experimental field study. *Journal of Educational Research*, 93(5),294-304.
6. Антипин С. Г. Традиции наставничества в истории отечественного образования: дис. ... канд. пед. наук. — Нижний Новгород, 2011. — 170 с.
7. Verlinden, N. The Power of Peer Mentoring in the W orkplace (now and post COVID-19) / N. Verlinden // AIHR Academy. — 2020.
8. Багдасарян А. А. Система развивающего взаимодействия «учитель – наставник – студент» как фактор профессионального становления будущего учителя: дис. канд. пед. наук. — Сочи, 2006. — 250 с.

УДК 372.881.111.1

THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM

A.B. Kozhabayeva

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article presents the experience of using various digital educational platforms for distance learning. In connection with the constant increase in the volume of information that students need to accept, the question of how to interest and attract children to a more complete and conscious perception becomes relevant. The use of information and communication technologies helps every teacher in this matter. One of the technologies that is gaining momentum is online educational platforms. Educational platforms allow you to increase interest in the subject being studied, awareness of memorizing information, practice the necessary skills and, most importantly, reduce the level of routine work of the subject teacher.

Key words: distance learning, educational platform, digital educational environment.

Over the past decades, the process of computerization has received the widest application in literally all areas of human activity. In conditions of intensification of various processes, it is difficult to imagine a modern educational organization without its own website, internal corporate network, and constant access to the Internet. On a personal level, the same thing is happening, and the number of Internet users is growing steadily. The development of computer information technologies (IT) contributes to globalization, strengthening international cooperation, increasing trade turnover and providing services online. In our work, information technology is understood as a set of methods and devices used by people to process information, as well as identifying principles and developing techniques for optimizing education through the analysis of a number of factors that increase educational effectiveness, through the design and application of techniques and materials, as well as through evaluation of the applied methods [1].

Currently, the role of IT is not just great, but colossal. In this regard, it seems relevant to study the prospects and possibilities of using Internet resources for educational purposes - for learning English.

The problem of effective use of computer technologies in the process of teaching and self-study has received quite wide coverage in pedagogical science and in practice. K. McLean, B. Hunter, S. Papert and some other foreign scientists were among the first to address the issue of developing an integrated system of computerized learning. Research has shown that computer technology can be used in all educational disciplines. Russian science also pays great attention to studying the possibilities of computerized learning, especially in teaching foreign languages. For example, E.D. Nosenko, O.P. Kryukova, P.I. Serdyukov et al. note that the use of computer teaching technology acts as a complex factor that stimulates improving the quality of the educational process. The works of teacher-researchers in Russia and abroad (E.I. Dmitrieva, A.G. Oleinik, D. Sadker, P. Slatery, etc.) confirm the hypothesis about the promising nature of computerization of teaching foreign languages, since modern technologies make it possible not only to optimize working methods, but also to improve learning outcomes [2–4].

The methodological basis for our analysis was research into the general pedagogical principles of using computer technology (B.S. Gershunsky, L.P. Ershova, A.A. Kuznetsova), new information technologies for teaching (E.S. Polat, I.V. Robert, D. S. Magros), psychological issues of using computers in education (V.I. Mashbits, V.V. Davydov, V.V. Rubtsov, V.Ya. Lyaudis), creating an adequate learning environment (J. Mackenzie, R. Lewis, L. Elton), individualization of learning (B.G. Ananyev, E.G. Skibitsky, O.K. Tikhomirov).

Using the capabilities of Internet technologies, people located thousands of kilometers from each other successfully exchange information in real time. Modern IT is characterized by high data transfer speeds, compactness of electronic devices, accessibility, etc. The ability to quickly gain access to electronic resources and search for the necessary information seems to be very important, and sometimes critical. Many achievements of mankind - books, museum exhibits, audiovisual content, etc. - are duplicated on the Internet.

For successful mastery of language material, constant replenishment of active and passive vocabulary is necessary. That is why in the process of learning a foreign language, regular work with a dictionary is a prerequisite. The student can use both printed and electronic dictionaries. Moreover, electronic is not an analogue of printed one, since it has significant functional differences.

A dictionary is perhaps the main tool in foreign language teaching. It is in dictionaries that a large amount of useful reference information is contained: various forms of verbs, the use of prepositions, an indication of the stylistic characteristics of lexical units, lists of synonyms and antonyms. We emphasize that electronic dictionaries are completely independent software that has certain differences from printed publications, even in terms of content. But in addition to differences in the content and structuring of the vocabulary base, they also have an intuitive graphical interface, which in some cases can be customized to meet user requirements (scalable font size, color highlighting, customizable set of buttons on the toolbar). This allows you to efficiently search using various criteria. Online dictionaries are very convenient to use, that is, dictionaries posted on the Internet and available to users either free of charge or by subscription. The convenience and accessibility of online dictionaries is that they can be used from any computer connected to the Internet. In addition, online dictionaries have the ability to regularly update content, including through the creation of user dictionaries [9, 10].

The Internet at the present stage is a powerful catalyst for mastering a foreign language, serving as a source of enormous linguistic and linguistic material. The geographic remoteness of some settlements makes distance learning technologies especially relevant, which allows for an individual approach, adjusting it taking into account the professional and personal factors of the students. Of course, the use of Internet resources, by which we mean a set of integrated technical, hardware and software tools, as well as information intended for publication on the Internet,

requires a certain level of methodological and computer literacy. Sometimes this causes difficulties for representatives of the older generation, who, due to objective and subjective reasons, are not accustomed to using computer technology. However, the introduction of modern technologies, in particular the Internet, into the learning process creates ample opportunities for the effective organization of the educational space and the expansion of communication capabilities.

Here are just some examples of possible use of Internet resources :

- search for text, graphic and audiovisual materials on a variety of topics;
- performing linguistic analysis of oral and written discourse of an English-speaking audience;
- organization of distance language courses.

Realizing the linguistic priorities in international communication, we considered the feasibility of using Internet resources to optimize the learning process primarily in English.

The English language plays a big role, as it is the most important tool for international cooperation and intercultural communication. Observations show that English is very common as a second language. In the modern world, speaking English is no longer considered a professional or personal achievement, but a daily necessity. Thanks to your knowledge of English, you have the opportunity to use world resources that are not available in Russian; read books in the original before they are translated into Russian; watch movies and news in English. It follows from this that proficiency in English makes a person polyvalent and competitive. Consequently, the motivation to learn a language in society is quite high. Today, it is often necessary to learn a language quickly and at a good level. One of the effective ways to achieve this is considered to be immersion in the language environment. Distance learning using the Internet helps to carry out such immersion remotely, significantly saving time and money, as well as providing access to knowledge to people with disabilities. Since the need to learn English affects all layers of society and professional categories of citizens, distance technologies seem to be a rational solution to the problem when it is possible to combine training with work.

In foreign language teaching, great importance is given to communicativeness , interactivity and autonomy of learning, as well as, importantly, learning the language in the context of culture. The formation of intercultural competence is impossible without communication in the target language, and IT helps to simulate learning situations or implement theoretical skills in a real act of foreign language communication, including with the participation of native speakers of the target language.

The Internet creates a unique opportunity for students to use authentic content (texts, audio and video recordings) and communicate with native speakers, i.e. creates a modern educational environment that has many features of a natural one [11]. Taking into account various factors, the learning process using Internet technologies can be equally effectively implemented both face-to-face and remotely [12].

In teaching a foreign language, an important role is played by the linguistic and cultural approach, which involves studying a foreign language in a cultural and historical context, since language is a reflection of culture and continuously develops over time. Thanks to this, the student masters the language, getting acquainted with the culture, mentality, traditions and customs of the respective countries, as well as with national literature and folklore. In this regard, Internet resources help to immerse oneself in a foreign language environment and gain real experience of intercultural communication.

Today there is a tendency to automate the educational process using computer technology, which makes it possible to learn a language remotely, but interactively.

Distance learning differs from correspondence learning and involves the use of modern Internet technologies that make it possible to conduct courses with the effect of presence (webinars , online testing), when the learning process takes place in conditions close to real ones. Correspondence learning does not have the same degree of interactivity [13].

During distance learning, the use of Internet technologies helps the teacher maintain close contact with the student, monitor and correct their work. Remote control tools are constantly being improved, allowing the teacher to quickly measure the level of mastery of educational material, analyze the results, give grades, write comments and observations. As an example, we can cite the educational portal of Magnitogorsk State Technical University, which looks quite developed from a technical and content point of view [14, 15].

The use of Internet resources allows you to organize English language teaching based on the principles of openness, adequacy and authenticity.

The use of IT in the interaction between teacher and student presupposes a fairly high level of personalization based on individual-personal and technological approaches, since modern computer technologies have interactivity, multi-sensory impact and the ability to objectify knowledge control. Interactivity, that is, communication in real time and with prompt response, is the most important property of IT. And the polysensory nature of the impact on the learner makes it possible to implement the didactic principle of clarity. Such functional features of IT are useful at any stage of learning a foreign language. In addition, the principle of autonomy is implemented, which implies taking into account the characteristics of the student, building his individual educational trajectory, stimulating independent cognitive activity and high motivation to learn the language [16–18].

The use of Internet technologies in linguistics fits into the general trend of developing interdisciplinary connections and finding ways to optimize the process of teaching foreign languages using modern technical means.

We consider it necessary to pay attention to the prospects of using Internet resources in the context of inclusive education. People with disabilities have a great desire to communicate, a need for socialization, and a willingness to work and benefit society. To do this, they strive to acquire appropriate competencies and skills, including language ones. The most important function of the state is to provide people with disabilities with an accessible learning environment. There is every reason to assume that at least part of this problem can be solved using remote methods and tools.

Due to belonging to the so-called “digital” generation, modern pupils and students actively use smartphones, tablets, laptops and other computer equipment [19]. They are often at the level of advanced users, since they have been accustomed to working on various electronic devices since childhood. Accordingly, computerization of the process of teaching English is perceived by students as something natural and does not cause psychological discomfort. This also speaks in favor of integrating Internet technologies into language education.

Computerized learning, including distance learning, can promote the formation of stable phonetic, grammatical and lexical skills, which ultimately should lead to solving the main task of studying a foreign language - the formation of communicative competence. It seems rational to use IT when practicing reading, writing, speaking and listening skills [20, 21].

The advantage of using IT in teaching a foreign language is the possibility of practical implementation of the tasks of individualization and differentiation of training in accordance with the interests, abilities and priorities of the student [22].

An analysis of existing research allows us to draw a reasonable conclusion that computer software products can be considered as a means of objectifying the level of training in a foreign language. A positive psychological effect is achieved due to a more adequate form of knowledge presentation. As a result, a better understanding of language material is ensured.

The use of modern Internet resources in the process of learning English increases motivation and allows you to more effectively develop speech and thinking skills. The computer helps organize an integrated approach when working with language material.

Based on the results of the analysis of psychological and pedagogical literature and our own many years of experience in teaching foreign languages, we consider the hypothesis about the effectiveness of using Internet resources when learning English to be proven. It is obvious that modern computer technologies provide ample didactic opportunities for the effective

implementation of the principles of student-centered learning using multisensory technical means. In particular, the use of Internet resources stimulates the active cognitive interest of students, meets the requirements of organizing an accessible educational environment, allows you to build an individual educational trajectory, helps to increase the efficiency of mastering linguistic material, and provides students with expanded opportunities to obtain language material in various formats and in a comfortable mode due to automation routine operations and objectification of knowledge control.

LITERATURE

1. Popular sites, services and applications for teachers, preschool teachers, parents of schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://infoselection.ru/infokatalog/obuchenie-i-znaniya/uchebnye-zavedeniya/item/611-poleznye-sajty-dlya-uchitelej-i-roditelej>
2. Ryazanova E.R. The use of educational platforms in the process of teaching primary schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-obrazovatelnyh-platform-v-protsesse-obucheniya-mladshih-shkolnikov>
3. Kostyuchenko M.V., Trutnev A.Yu. INTERNET RESOURCES FOR STUDYING ENGLISH // International Journal of Applied and Fundamental Research. – 2018. – No. 1. – P. 181-185;

УДК 372.881.111.1

THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM

A.B. Kozhabayeva

The Caspian University of Technology and Engineering named after Sh.Yessenov
Aktau, Kazakhstan.

Abstract. The article presents the experience of using various digital educational platforms for distance learning. In connection with the constant increase in the volume of information that students need to accept, the question of how to interest and attract children to a more complete and conscious perception becomes relevant. The use of information and communication technologies helps every teacher in this matter. One of the technologies that is gaining momentum is online educational platforms. Educational platforms allow you to increase interest in the subject being studied, awareness of memorizing information, practice the necessary skills and, most importantly, reduce the level of routine work of the subject teacher.

Key words: distance learning, educational platform, digital educational environment.

Over the past decades, the process of computerization has received the widest application in literally all areas of human activity. In conditions of intensification of various processes, it is difficult to imagine a modern educational organization without its own website, internal corporate network, and constant access to the Internet. On a personal level, the same thing is happening, and the number of Internet users is growing steadily. The development of computer information technologies (IT) contributes to globalization, strengthening international cooperation, increasing trade turnover and providing services online. In our work, information technology is understood as a set of methods and devices used by people to process information, as well as identifying principles and developing techniques for optimizing education through the analysis of a number of

factors that increase educational effectiveness, through the design and application of techniques and materials, as well as through evaluation of the applied methods [1].

Currently, the role of IT is not just great, but colossal. In this regard, it seems relevant to study the prospects and possibilities of using Internet resources for educational purposes - for learning English.

The problem of effective use of computer technologies in the process of teaching and self-study has received quite wide coverage in pedagogical science and in practice. K. McLean , B. Hunter, S. Papert and some other foreign scientists were among the first to address the issue of developing an integrated system of computerized learning. Research has shown that computer technology can be used in all educational disciplines. Russian science also pays great attention to studying the possibilities of computerized learning, especially in teaching foreign languages. For example, E.D. Nosenko, O.P. Kryukova, P.I. Serdyukov et al. note that the use of computer teaching technology acts as a complex factor that stimulates improving the quality of the educational process. The works of teacher-researchers in Russia and abroad (E.I. Dmitrieva, A.G. Oleinik, D. Sadker , P. Slatery , etc.) confirm the hypothesis about the promising nature of computerization of teaching foreign languages, since modern technologies make it possible not only to optimize working methods, but also to improve learning outcomes [2–4].

The methodological basis for our analysis was research into the general pedagogical principles of using computer technology (B.S. Gershunsky , L.P. Ershova, A.A. Kuznetsova), new information technologies for teaching (E.S. Polat , I.V. Robert, D. S. Magros), psychological issues of using computers in education (V.I. Mashbits , V.V. Davydov, V.V. Rubtsov, V.Ya. Lyaudis), creating an adequate learning environment (J. Mackenzie, R. Lewis , L. Elton), individualization of learning (B.G. Ananyev, E.G. Skibitsky , O.K. Tikhomirov).

Using the capabilities of Internet technologies, people located thousands of kilometers from each other successfully exchange information in real time. Modern IT is characterized by high data transfer speeds, compactness of electronic devices, accessibility, etc. The ability to quickly gain access to electronic resources and search for the necessary information seems to be very important, and sometimes critical. Many achievements of mankind - books, museum exhibits, audiovisual content, etc. - are duplicated on the Internet.

For successful mastery of language material, constant replenishment of active and passive vocabulary is necessary. That is why in the process of learning a foreign language, regular work with a dictionary is a prerequisite. The student can use both printed and electronic dictionaries. Moreover, electronic is not an analogue of printed one, since it has significant functional differences.

A dictionary is perhaps the main tool in foreign language teaching. It is in dictionaries that a large amount of useful reference information is contained: various forms of verbs, the use of prepositions, an indication of the stylistic characteristics of lexical units, lists of synonyms and antonyms. We emphasize that electronic dictionaries are completely independent software that has certain differences from printed publications, even in terms of content. But in addition to differences in the content and structuring of the vocabulary base, they also have an intuitive graphical interface, which in some cases can be customized to meet user requirements (scalable font size, color highlighting, customizable set of buttons on the toolbar). This allows you to efficiently search using various criteria. Online dictionaries are very convenient to use, that is, dictionaries posted on the Internet and available to users either free of charge or by subscription. The convenience and accessibility of online dictionaries is that they can be used from any computer connected to the Internet. In addition, online dictionaries have the ability to regularly update content, including through the creation of user dictionaries [9, 10].

The Internet at the present stage is a powerful catalyst for mastering a foreign language, serving as a source of enormous linguistic and linguistic material. The geographic remoteness of some settlements makes distance learning technologies especially relevant, which allows for an individual approach, adjusting it taking into account the professional and personal factors of the

students. Of course, the use of Internet resources, by which we mean a set of integrated technical, hardware and software tools, as well as information intended for publication on the Internet, requires a certain level of methodological and computer literacy. Sometimes this causes difficulties for representatives of the older generation, who, due to objective and subjective reasons, are not accustomed to using computer technology. However, the introduction of modern technologies, in particular the Internet, into the learning process creates ample opportunities for the effective organization of the educational space and the expansion of communication capabilities.

Here are just some examples of possible use of Internet resources :

- search for text, graphic and audiovisual materials on a variety of topics;
- performing linguistic analysis of oral and written discourse of an English-speaking audience;
- organization of distance language courses.

Realizing the linguistic priorities in international communication, we considered the feasibility of using Internet resources to optimize the learning process primarily in English.

The English language plays a big role, as it is the most important tool for international cooperation and intercultural communication. Observations show that English is very common as a second language. In the modern world, speaking English is no longer considered a professional or personal achievement, but a daily necessity. Thanks to your knowledge of English, you have the opportunity to use world resources that are not available in Russian; read books in the original before they are translated into Russian; watch movies and news in English. It follows from this that proficiency in English makes a person polyvalent and competitive. Consequently, the motivation to learn a language in society is quite high. Today, it is often necessary to learn a language quickly and at a good level. One of the effective ways to achieve this is considered to be immersion in the language environment. Distance learning using the Internet helps to carry out such immersion remotely, significantly saving time and money, as well as providing access to knowledge to people with disabilities. Since the need to learn English affects all layers of society and professional categories of citizens, distance technologies seem to be a rational solution to the problem when it is possible to combine training with work.

In foreign language teaching, great importance is given to communicativeness, interactivity and autonomy of learning, as well as, importantly, learning the language in the context of culture. The formation of intercultural competence is impossible without communication in the target language, and IT helps to simulate learning situations or implement theoretical skills in a real act of foreign language communication, including with the participation of native speakers of the target language.

The Internet creates a unique opportunity for students to use authentic content (texts, audio and video recordings) and communicate with native speakers, i.e. creates a modern educational environment that has many features of a natural one [11]. Taking into account various factors, the learning process using Internet technologies can be equally effectively implemented both face-to-face and remotely [12].

In teaching a foreign language, an important role is played by the linguistic and cultural approach, which involves studying a foreign language in a cultural and historical context, since language is a reflection of culture and continuously develops over time. Thanks to this, the student masters the language, getting acquainted with the culture, mentality, traditions and customs of the respective countries, as well as with national literature and folklore. In this regard, Internet resources help to immerse oneself in a foreign language environment and gain real experience of intercultural communication.

Today there is a tendency to automate the educational process using computer technology, which makes it possible to learn a language remotely, but interactively.

Distance learning differs from correspondence learning and involves the use of modern Internet technologies that make it possible to conduct courses with the effect of presence (

webinars , online testing), when the learning process takes place in conditions close to real ones. Correspondence learning does not have the same degree of interactivity [13].

During distance learning, the use of Internet technologies helps the teacher maintain close contact with the student, monitor and correct their work. Remote control tools are constantly being improved, allowing the teacher to quickly measure the level of mastery of educational material, analyze the results, give grades, write comments and observations. As an example, we can cite the educational portal of Magnitogorsk State Technical University, which looks quite developed from a technical and content point of view [14, 15].

The use of Internet resources allows you to organize English language teaching based on the principles of openness, adequacy and authenticity.

The use of IT in the interaction between teacher and student presupposes a fairly high level of personalization based on individual-personal and technological approaches, since modern computer technologies have interactivity, multi-sensory impact and the ability to objectify knowledge control. Interactivity, that is, communication in real time and with prompt response, is the most important property of IT. And the polysensory nature of the impact on the learner makes it possible to implement the didactic principle of clarity. Such functional features of IT are useful at any stage of learning a foreign language. In addition, the principle of autonomy is implemented, which implies taking into account the characteristics of the student, building his individual educational trajectory, stimulating independent cognitive activity and high motivation to learn the language [16–18].

The use of Internet technologies in linguistics fits into the general trend of developing interdisciplinary connections and finding ways to optimize the process of teaching foreign languages using modern technical means.

We consider it necessary to pay attention to the prospects of using Internet resources in the context of inclusive education. People with disabilities have a great desire to communicate, a need for socialization, and a willingness to work and benefit society. To do this, they strive to acquire appropriate competencies and skills, including language ones. The most important function of the state is to provide people with disabilities with an accessible learning environment. There is every reason to assume that at least part of this problem can be solved using remote methods and tools.

Due to belonging to the so-called “digital” generation, modern pupils and students actively use smartphones, tablets, laptops and other computer equipment [19]. They are often at the level of advanced users, since they have been accustomed to working on various electronic devices since childhood. Accordingly, computerization of the process of teaching English is perceived by students as something natural and does not cause psychological discomfort. This also speaks in favor of integrating Internet technologies into language education.

Computerized learning, including distance learning, can promote the formation of stable phonetic, grammatical and lexical skills, which ultimately should lead to solving the main task of studying a foreign language - the formation of communicative competence. It seems rational to use IT when practicing reading, writing, speaking and listening skills [20, 21].

The advantage of using IT in teaching a foreign language is the possibility of practical implementation of the tasks of individualization and differentiation of training in accordance with the interests, abilities and priorities of the student [22].

An analysis of existing research allows us to draw a reasonable conclusion that computer software products can be considered as a means of objectifying the level of training in a foreign language. A positive psychological effect is achieved due to a more adequate form of knowledge presentation. As a result, a better understanding of language material is ensured.

The use of modern Internet resources in the process of learning English increases motivation and allows you to more effectively develop speech and thinking skills. The computer helps organize an integrated approach when working with language material.

Based on the results of the analysis of psychological and pedagogical literature and our own many years of experience in teaching foreign languages, we consider the hypothesis about the

effectiveness of using Internet resources when learning English to be proven. It is obvious that modern computer technologies provide ample didactic opportunities for the effective implementation of the principles of student-centered learning using multisensory technical means. In particular, the use of Internet resources stimulates the active cognitive interest of students, meets the requirements of organizing an accessible educational environment, allows you to build an individual educational trajectory, helps to increase the efficiency of mastering linguistic material, and provides students with expanded opportunities to obtain language material in various formats and in a comfortable mode due to automation routine operations and objectification of knowledge control.

LITERATURE

1. Popular sites, services and applications for teachers, preschool teachers, parents of schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://infoselection.ru/infokatalog/obuchenie-i-znaniya/uchebnye-zavedeniya/item/611-poleznye-sajty-dlya-uchitelej-i-roditelej>
2. Ryazanova E.R. The use of educational platforms in the process of teaching primary schoolchildren [Electronic resource]. – Access mode: <https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-obrazovatelnyh-platform-v-protsesse-obucheniya-mladshih-shkolnikov>
3. Kostyuchenko M.V., Trutnev A.Yu. INTERNET RESOURCES FOR STUDYING ENGLISH // International Journal of Applied and Fundamental Research. – 2018. – No. 1. – P. 181-185;

УДК 371

DEVELOPMENT OF COMPUTER TESTING IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS

Sharipova A.B., Zhylyshbaev A.A., Aitbayev N.T., Tynymbayev B.A.
Yessenov University

Annotation. The article presents the most urgent problem of monitoring the level of training of students – testing. Currently, modernization and converting forms of organization of the testing give the opportunities for fair testing of the subjects. The development of computer testing in the modern educational process is not requirement of the age of awareness only, as it is the demand of the developing society for the quality. The trial was made based on the comparative analysis to reveal the essence of this concept.

Key words: test, testing, educational process, subject, pedagogical measurements

Modern education is characterized by the development of morality, democratization and the desire of the individual to receive Continuing Education, the use of innovative technologies, as well as the formation of a virtual information environment. Effective organization of monitoring of the implementation of goals and objectives in the educational process and the quality of training and its results is carried out using computers and internet technologies.

Recently, with the development of information and computer technology, computer tests are widely used in education as an effective tool for pedagogical measurements. Their effectiveness is characterized by the possibility of operational testing and rapid processing of results. Well-known test theories and methodology also apply to computer tests.

Computer testing has some advantages over traditional methods and types of control:

- saving time spent processing test results;
- implementation of self-control;
- motivation for self-development;
- fair assessment of students;

- possibility of individual work of the student;
- accumulation of an electronic database of academic performance indicators [1].

In case of systematic failure of control, it loses its value and significance, so one of the most urgent problems is the ability to apply the results obtained during testing to correct shortcomings in the educational process and its causes in monitoring work.

In the process of preparing test tasks, the goal is not to learn about a particular topic or chapter, but to get information about what level the student has mastered. And taking into account the objectivity of computer testing, as we have already mentioned, it is possible to use this testing format not only for the purpose of self-assessment or motivation for self-development of the student, but also to assess the effectiveness of the educational program implemented in the educational organization.

In computer testing, five main forms of test tasks are used:

- Choosing the only correct answer;
- Choosing multiple correct answers;
- Setting the correct answer sequence;
- Setting the response match;
- Enter the answer manually from the keyboard

In addition, testing is conducted by J.Kettel is also important that the requirements for conducting the test are followed:

1. equal conditions for all subjects;
2. limit the testing time to about one hour;
3. lack of spectators in the laboratory where the experiment is being conducted;
4. equipment in good condition;
5. identical instructions and a clear understanding of what subjects should do;
6. the test results are subjected to statistical analysis, find the minimum, maximum and average result, calculate the arithmetic mean and the average value of the deviation [2].

At the same time, it should be noted that the objectivity and quality of testing directly depends on the competent, meaningful design and correct Organization of test tasks.

Currently, for compiling computer tests, developers offer programming languages over the internet, starting with various editors and programs for preparing presentations. But creating high-quality test tools is a long, time-consuming and time-consuming task. Given the small number of testing methods, it is advisable to create universal programs that allow teachers of various disciplines to create their own database and quickly get tasks for their subject. Depending on the level and complexity of the structure of these programs, several types can be found on the market. For example: SunRuv TestofficePro, KeepSoft, Mytest, testMaker VV2., MultitesterSystem, etc. [3].

The introduction of the format of computer testing in the education system of the Republic of Kazakhstan was started in 2018 and is being implemented gradually. This format of testing is widely used not only in the field of education, but also for professional development of employees in the field of Public Services, Public Services, and medicine. Until now, only applicants have passed the civil service through computer testing, since May 2019, certification of teachers, from June 2020, entrance exams to organizations of postgraduate education will be organized in computer format, and from April 2021, graduates of organizations of general secondary education will pass the Unified National Testing in electronic form. Undoubtedly, this big step in the development of the education system of the Republic will have the following advantages through computer testing, creating conditions for the most realistic assessment of the knowledge of graduates:

- freedom of students in choosing the test date;
- saves testing time: instead of coloring the circles of the answer sheet, the tester simply presses the computer keys;

- ability to correct incorrectly filled data on the test subject, change the language and subject of ownership;
- can change the settings selected in previous test tasks;
- after the test is completed, the result will be displayed immediately on the screen, and you will not have to wait and see;
- the possibility of filing an appeal within 30 minutes after the end of testing, since previously it was necessary to wait 1 day, the test participant could forget what the question was [4].

The experience of the development of the education system testifies to the intensification of control and evaluation activities of teachers through the use of Analytical Devices, and it is obvious that the methods of pedagogical measurements allow us to accurately manage the educational process, make the right management decisions that contribute to improving the quality of Education.

In summary, the progress of computerized testing in Kazakhstan has greatly advanced over the last decade. This advancement can be attributed to improvements in technology, expanded availability of computers and internet access, and an increasing focus on digital literacy and skills enhancement. Additionally, integrating computerized testing into the formal education system has contributed to improving students' proficiency in ICT skills, considering it as essential as basic reading and writing abilities. Furthermore, computerized testing has proven effective for evaluating students' comprehension and knowledge across various subjects such as mathematics and programming skills. These advances in computerized testing have not only provided educators and policymakers with valuable insights into student performance but also helped identify areas for enhancement while shaping instructional strategies. Overall, the evolution of computerized testing in Kazakhstan has played a significant role in fostering digital literacy among students while elevating educational standards.

LITERATURE

1. Куимова М.В., Тясто А.А. О компьютерном тестировании в учебном процессе. Молодой ученый. 2015г.-№9(89). с.1206-1207
2. Бұлақбаева М.К. Классикалық және заманауи тесттер теориясына кіріспе [мәтін]: Оқу құралы/ М.К. Бұлақбаева.-Алматы: «Қыздар университеті», 2016. – 114 б.
3. Башлаков А.С. MyTest X – система программ для создания и проведения компьютерного тестирования, сбора и анализа их результатов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mytest.klyaksa.net/>
4. ЕНТ-2021: как пройдет тестирование в электронном формате [ЕНТ-2021: как пройдет тестирование в электронном формате \(zakon.kz\)](#)/ 12.04.2021

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

СЕКЦИЯ №4 ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ: ЖАҢА ТӘСІЛДЕР МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕР СЕКЦИЯ №4 ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ И СОВРЕМЕННЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ SECTION №4 INNOVATIVE DEVELOPMENT OF MODERN EDUCATION: NEW APPROACHES AND MODERN RESEARCH

1	ФИЗИКА САБАҒЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ Г.А. Әметова ¹ , А.Б. Туркменбаев ²	4-9
2	БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ БАСЫН ДАМЫТУҒА АРНАЛҒАН ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТЕРДІҢ ТИІМДІЛІГІ А.М. Абилева, З.Т. Көкшеева	9-12
3	ИССЛЕДОВАНИЕ ПОЛЬЗЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ИГР А.Н. Адиль, К.Б. Кожабай	12-14
4	ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ З.Т. Көкшеева, А. Айбалина.....	14-16
5	ИССЛЕДОВАНИЕ ВЫНОСНОЕ ПРИЧАЛЬНОЕ УСТРОЙСТВО НЕФТЕНАЛИВНОГО ТЕРМИНАЛА ПОРТ АКТАУ А. Айдарулы, Ж. Жумаев. М.Н. Лютикова.....	16-18
6	МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНЫПТАҒЫ ОҚУ ПРОЦЕСІН ЖЕТІЛДІРУ ӘДІСТЕРІ МЕН БАҒАЛАУ М. Ақзамова, З.Т. Көкшеева.....	18-21
7	ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ И.Д. Атчыбаева, Э.А. Абдыкеримова.....	21-23
8	ИНФОРМАТИКА ПӘНІНІҢ МҰҒАЛІМДЕРІНЕ ТӘЛІМГЕРЛІК ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ Б.И.Базарбай, Э.А. Абдыкеримова	23-26
9	ДИНАМИКА НАКОПЛЕНИЯ БИОЛОГИЧЕСКОЙ МАССЫ И УРОЖАЙНОСТЬ СОРТОВ ОЗИМОЙ ПШЕНИЦЫ В СИСТЕМЕ ТОЧНОГО ЗЕМЛЕДЕЛИЯ А.К. Баймуратов	26-29
10	ЛИМФОДИМАКА ПРИ ИНТОКСИКАЦИИ ФЕНИЛГИДРАЗИНОМ А.К. Баймуратов, Э.У. Сагиндыкова	29-32
11	1 КУРС СТУДЕНТТЕРІНІҢ ОҚУ ОРТАСЫНА БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ Ә. Балғабай, Р. Изимова	32-35
12	РОЛЬ И ТЕХНОЛОГИИ СМЕШАННОГО ОБУЧЕНИЯ (BLENDED LEARNING) НА УРОКАХ БИОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ А.А. Бердаман.....	35-38
13	БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ-ТАНЫМДЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ АЛҒЫШАРТТАРЫ А.З.Берішбай, З.Ж. Айджанова	38-40
14	ВЛИЯНИЕ ЛИДЕРСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ В СТАРШИХ КЛАССАХ НА ПАТРИОТИЗМ А.А. Биляшова, Ш. Сапарбайқызы	41-45

15	ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ В ЗАГОЛОВКАХ КАЗАХСТАНСКИХ СМИ М.М. Бокенбаева	45-49
16	«NEW-FORMAT» ЖЕКЕ БІЛІМ БЕРУ МЕКТЕБІ Д. Далабаева, А. Елдашбаева, Б. Жолдасбаева, А. Қожахмет, П. Болатбай, Н.Ж. Сабитова	50-52
17	ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖОҒАРЫ КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛАР А.У. Даулеткалиева	52-54
18	МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ-ҒЫЛЫМИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ДАМУДЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ Д.А.Досанова, Э.У.Сагиндыкова	54-58
19	ИНФОРМАТИКА ПӘНІН СІІЛ ТЕХНОЛОГИЯСЫМЕН ОҚЫТУДАҒЫ ТЕРМИНОЛОГИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ Э.А. Абдыкеримова, Г.Б. Ералиева	58-60
20	10-СЫҢЫП ОҚУШЫЛАРЫ ҮШІН БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ: ДИДАКТИКАЛЫҚ МАТЕРИАЛ ЖАСАУ Г.С. Әлімжанова	60-63
21	ТҰЛҒАНЫҢ ӨЗІН-ӨЗІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ЖОЛДАРЫ М.С. Жанғозиева, Ж.Тұрғанбаева	63-66
22	КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ ӨЛЕУМЕТТЕНДІРУ ОТБАСЫНДА МӘСЕЛЕСІ П.Е. Жарылгасова, Д. Шүренбай	67-69
23	БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ОҚУШЫЛАРҒА БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНЕ КӨМЕКТЕСЕТІН ДИДАКТИКАЛЫҚ РЕСУРСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ А.Б. Жетесова	69-71
24	ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТӘСІЛДІ ІСКЕ АСЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ЗЕРТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ Н.Қ. Жұбатырова, Э.У.Сагиндыкова	71-75
25	ҚАЗІРГІ БАЛАЛАРДЫ ОҚЫТУДАҒЫ НЕЙРОПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚИЫНДЫҚТАРДЫҢ СЕБЕПТЕРІ А.С. Иماش, А.Абилева	75-80
26	МЕКТЕПТЕГІ МАТЕМАТИКА ПӘНІ ШЕҢБЕРІНДЕ ДИНАМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУ НЕГІЗДЕРІ А.С. Исатай, С.Е. Керімқұл	80-83
27	ДИНАМИКАЛЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ МОДЕЛЬДЕУГЕ АРНАЛҒАН МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫНДА ЗЕРТТЕУ ТҮРІНДЕГІ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚҰРАСТЫРУ А.С. Исатай, С.Е. Керімқұл	83-86
28	БАСТАУЫШ СЫҢЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАТИВТІК БІЛІКТІЛІКТЕРІН ДАМУ З.Ж. Айджанова, Г.К. Кенжекенова	86-88
29	ОРТА БІЛІМ БЕРУ ҰЙЫМДАРЫНДА ҚЫЗМЕТІН ЖАҢАДАН БАСТАҒАН МҰҒАЛІМДЕРДІ КӘСІБИ ҚОЛДАУ: TALIS 2018 ДЕРЕКТЕРІ О.Ж. Кереева	89-93
30	ИНФОРМАТИКА ПӘНІНЕН ОЛИМПИАДА – ІШКІ ТУРДАН ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАРЫСТАРҒА ДЕЙІН	

	Э.А. Абдыкеримова, А.А. Кунтуарова	94-95
31	ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САПАСЫНА МҰҒАЛІМНІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫНЫҢ ӘСЕРІ	
	Э.А. Абдыкеримова, З.Т. Қабиева	96-98
32	«БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ПӘНАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС» Қабылбай Ә.Ә., Иманбаева А.А.....	98-100
33	ЖОБА БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚЫЗМЕТТІ ДАМУЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	
	Ж.С.Қалекешова, З.Т.Көкшеева.....	100-102
34	ДӘСТҮРДЕН ТЫС СУРЕТ САЛУ ТЕХНИКАЛАРЫ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	
	З.Т. Көкшеева, Г.Ғ. Қанат	102-106
35	АҚТАУ ПОРТЫ МҰНАЙ ҚҰЮ ТЕРМИНАЛЫНЫҢ ҚАШЫҚҚА ШЫҒАТЫН ҚҰРЫЛҒЫЛАРЫН ЗЕРТТЕУ	
	Ж. Жұмаев, Ә. Қонай, М.Н. Лютикова	106-108
36	ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫ ХИМИЯ ПӘН ОЛИМПИАДАЛАРЫНА ДАЙЫНДАУ	
	М.А. Мамедалиева, Ж.Б. Мукажанова	108-110
37	ЗАДЕРЖКА ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. ПРЕДПОСЫЛКИ И РЕШЕНИЯ	
	Ж.Б. Бекенжан, З.Ж. Мухамедьярова	110-113
38	АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУДІ МАНСАПҚА БАҒЫТТАЛҒАН ИНТЕНСИВТІ-КОММУНИКАТИВТІ ОҚЫТУ МОДЕЛІ	
	Е.Б. Мүсілім	113-116
39	ИНФОРМАТИКА САБАҚТАРЫНДА ONLINE TEST PAD ОНЛАЙН ПЛАТФОРМАСЫН ПАЙДАЛАНУ МҰМКІНДІКТЕРІ	
	Э.А. Абдыкеримова, А.Е.Нсанғалиева	116-119
40	ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ	
	Ф.Т. Саметова, М.Е. Нұрболатова	119-121
41	ПРОБЛЕМЫ СОСТАВЛЕНИЯ ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКОВ	
	А.С. Олжабаева, Ф.Т. Саметова	122-124
42	ҚАЗІРГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ДАМУЫ: ЖАҢА ТӘСІЛДЕР МЕН ҚАЗІРГІ ЗЕРТТЕУЛЕР	
	Ж.Т. Оразбай, Г.Ж. Токашова	125-128
43	УПРАВЛЕНИЕ КОММУНИКАЦИЯМИ В ОРГАНИЗАЦИИ	
	Г.С. Еркулова Б.А. Орунбаева.....	128-131
44	СОВРЕМЕННЫЕ ПОХОДЫ К МОНИТОРИНГУ КОНТРОЛЯ ПОСЕЩЕНИЯ ЗАНЯТИЙ КУРСАНТАМИ МОРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА	
	С.И. Панькина, А.С. Горбась, Ж. Жумаев	131-134
45	7 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША АКАДЕМИЯЛЫҚ ҮЛГЕРІМІН ЖАҚСARTУҒА, МҰҒАЛІМНІҢ ПӘНДІК ДАЙЫНДЫҒЫНА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ ИННОВАЦИЯЛАРДЫҢ ӘСЕРІ	
	Ж.К. Рзабекова	135-139
46	СТУДЕНТТЕРДІ ІЗГІЛІК ПАРАДИГМАСЫНА БЕЙІМДЕУДІҢ ЖОЛДАРЫ	
	А.Р. Ерубаева, Ж. Сабақбаева	139-142
47	МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9	

КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ
ИСКУССТВА

	Ф.Т. Саметова, Д.Е. Родина	142-145
48	«БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ»	
	Ж.А Сатаева, Н.И. Дуйсенова	145-149
49	ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЫНТАСЫН ЖӘНЕ ҮЛГЕРІМІН АРТТЫРУ	
	Л.У. Таймуратова, Д.М. Семей	149-151
50	ҚОҒАМДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	
	Н.С. Сәдуахасов, Б.Б. Сулейменова	151-154
51	ТРОТУАРНАЯ ПЛИТКА – КРАСОТА ИЛИ БЕЗОПАСНОСТЬ?	
	И.В. Беседина, Г.Б. Сингатуллина, А.Р. Сафарова.....	154-157
52	БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	
	Н.И.Дуйсенова, С.Ж.Султанова.....	157-159
53	СЫНИ ТҮРҒЫДАН ОЙЛАУ АРҚЫЛЫ 10-СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ АКАДЕМИЯЛЫҚ ҮЛГЕРІМІН АРТТЫРУ	
	Л.У. Таймуратова, А.Ә.Сүйінбай.....	159-161
54	ЕРЕКШЕ» БАЛАНЫ БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНЕ ТАРТУҒА ДАЙЫНДЫҚТЫҢ ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	
	М.Б. Кабакова, К. Турсумуратова	161-164
55	ФИЗИКА ЖӘНЕ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ	
	Л.У. Таймуратова, Қ.А.Ергалиева	165-167
56	ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСТАВНИЧЕСТВО КАК СПОСОБ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ	
	Г.И. Узбекова, Ф.Т. Саметова.....	167-170
57	ВЛИЯНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ПРОЦЕССЫ ОБУЧЕНИЯ И ОБРАЗОВАНИЯ	
	Р.А.Уразалиев, К. Кожабай	170-172
58	TALIS КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА УЧИТЕЛЯ И ОБУЧЕНИЯ	
	М.И. Уралова	172-174
59	ЭМОЦИОНАЛДЫ ИНТЕЛЛЕКТ ПЕДАГОГТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ЖАНУ СИНДРОМЫН ЖЕҢУДІҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	
	А.Б. Шарипова	175-177
60	ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	
	М.Н. Атем, У.Қ. Шонгайова	177-179
61	SMART EDUCATION ШЕҢБЕРІНДЕ «WEB ПЛАТФОРМАДА ЭЛЕКТРОНДЫ ОҚЫТУ» КУРСЫНЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ОРТАСЫН ҚҰРУДАҒЫ АРТЫҚШЫЛЫҚТАР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР	
	М.Д. Сабитаева, Ш.К. Ележанова.....	179-183

МАЗМУНЫ СОДЕРЖАНИЕ CONTENTS

СЕКЦИЯ №5 ТУРИЗМ ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ИНДУСТРИЯСЫ: ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ, ПРОБЛЕМАЛАРЫ

СЕКЦИЯ №5 ИНДУСТРИЯ ТУРИЗМА И УСЛУГ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПРОБЛЕМЫ

SECTION №5 TOURISM AND SERVICES INDUSTRY: CURRENT STATE, PROBLEMS

62	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТУРИСТІК САЛАСЫН БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІ А.С. Айдарбаева, А.А. Али.....	184-187
63	USING DIDACTIC RESOURCE ON INNOVATIVE ONLINE PLATFORM TO TECH ELEMENTARY ENGLISH LEARNERS R. Chabok.....	188-192
64	PRINCIPLES AND APPROACHES TO DEVELOPE COMMUNICATION AND CRITICAL THINKING SKILLS OF 7TH-8TH GRADE STUDENTS IN ENGLISH LANGUAGE CLUBS U.K. Orynbayeva, E.Sh. Katymgaliev.....	192-198
65	THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM A.B. Kozhabayeva	198-202
66	ASSEMENT METHODS AND CRITERIA FOR ENGLISH LANGUAGE PERFORMANCE M.B. Джалкибекова	202-206
67	LANGUAGE SITUATION IN EDUCATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN M.B. Джалкибекова	206-211
68	HOW MULTIMEDIA TECHNOLOGIES CAN INCREASE THE INTERACTIVITY AND INTEREST OF THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING PROCESS M.Zh. Supervisor, R.Kokayeva	211-214
69	DISCUSSING METHOD AS A WAY TO DEVELOP ENGLISH LANGUAGE SKILLS AT SCHOOL N. Nazdanvov.....	214-218
70	TEACHING METHODS AND EDUCATIONAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS IN COMPLETING THE TASKS OF THE ENGLISH LANGUAGE OLYMPIAD A. Saktapbergen.....	218-220
71	IMPROVING THE ACADEMIC ACHIEVEMENTS OF EIGHTH GRADE STUDENTS LEARNING ENGLISH IN KAZAKH: OPTIMIZING THE EDUCATIONAL PROCESS, PROVIDING ACADEMIC SUPPORT AND EMOTIONAL SUPPORT A. Turmuhanova.....	220-222
72	MOTIVATIONAL AND AFFECTIVE FACTORS IN TEACHING ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE A. Turmuhanova.....	223-232
73	THE IMPORTANCE OF EXTRACURRICULAR ENGLISH CLASSES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENT COMPETENCE IN GRADES 5-6 Zh.T. Zhazymbay	232-234

74	IMPROVING ACADEMIC PERFORMANCE IN THE SEVENTH GRADE IN ENGLISH LESSONS: MOTIVATION STRATEGIES, IMPROVEMENT METHODS AND EFFECTIVE APPROACHES Н. Абуова	235-237
75	MULTIMEDIA INTEGRATION INTO THE LEARNING PROCESS: EFFECTIVE USE IN ENGLISH LESSONS А.Е. Нуратдинова	237-239
76	EFFECTIVE USE OF MULTIMEDIA PLATFORMS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: NEW APPROACHES AND OPPORTUNITIES Г.А. Атакузиева	240-243
77	ПРЕЦЕДЕНТНЫЕ ТЕКСТЫ В ЗАГОЛОВКАХ КАЗАХСТАНСКИХ СМИ М.М. Бокенбаева	243-248
78	СІБІР ӨЗЕНДЕРІН ОҢТҮСТІККЕ БҰРУ(КЕҢЕС ДӘУІРІНДЕГІ МЕГА ЖОБА) ПРОБЛЕМАСЫ А.Д. Демеев, А.С. Айдарбаева	248-253
79	ҰЛЫ ҚЫТАЙ-ТОРҒАЙ СОҒЫСЫ, НЕМЕСЕ ТАБИҒАТТЫҢ КЕК АЛУЫ А.Д. Демеев, А.С.Айдарбаева	253-257
80	ЖАҢАНДЫҚ ОҢТҮСТІК ЕЛДЕРІ: ГЕОГРАФИЯЛЫҚ СИПАТТАМА А.Д. Демеев, Ж.С. Низаматдинова	258-261
81	АРАЛ ТЕҢІЗІНДЕГІ "ВОЗРОЖДЕНИЕ АРАЛЫ" ОНЫҢ БАРЛЫҚ ҚҰПИЯЛАРЫ ШЕШІЛМЕГЕН А.Д. Демеев, Ж.С. Низаматдинова	261-265
82	АКАДЕМИЧЕСКАЯ УСПЕВАЕМОСТЬ УЧАЩИХСЯ 9 КЛАССА ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ И ПРЕДМЕТНО-ДИДАКТИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА УЧИТЕЛЯ Ш.С. Елеугалиева, Ф.Т. Саметова	265-267
83	ҚАЗАҚСТАННЫҢ ӘЛЕМДІК ТУРИСТІК НАРЫҚТАҒЫ ПОЗИЦИЯСЫ Э.Т. Жангожаева	267-271
84	ОПТИМИЗАЦИЯ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ С ПОМОЩЬЮ ИННОВАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ И СТРАТЕГИЧЕСКОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ПЛАТФОРМ А.С. Корнеева	272-274
85	EVALUATING THE ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ONLINE AND OFFLINE LEARNING FORMATS OF MULTIMEDIA Zh. Koschshanova	275-278
86	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТУРИЗМ САЛАСЫНЫҢ ДАМУ ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ А.Р. Зейнуллиева, А.Т. Есенгалиева	278-280
87	IMPROVING ENGLISH PROFICITNCE OF YOUG LEARNERS USING PEER EMOTIONAL SUPPORT IN GROUP TASKS Ұ.Х. Қойбақар	280-285
88	IMPROVING LEARNING OUTCOMES IN GRADE 9 IN ENGLISH: MOTIVATION SUPPORT, ACADEMIC PERFORMANCE ASSESSMENT, APPLICATION OF LEARNING STRATEGIES AND TECHNIQUES М.Ж. Жұмаханова	285-288

89	ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ДАМУЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ Ф.К. Мухамбеткалиева, А.Ә. Джумагазиева	288-290
90	MULTIMEDIA IN INTEGRATION INTO THE LEARNING PROCESS: EFFECTIVE USE IN ENGLISH LESSONS А.Е. Нуратдинова	290-293
91	ENHANCING CRITICAL THINKING AND READING SKILLS THROUGH THE PISA READING LITERACY IN KAZAKH SECONDARY SCHOOL Г.К. Bekkozhanova, N. Satzhankyzy	293-296
92	ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ М.Е. Нұрболатова	296-298
93	THE STUDY OF ACADTMIC PERFORMANCE IN ENGLISH AND UNT RESULTS: DETERMINING OF THE BEST PERFORMANCE THE BEST PERFORMANCE М.В. Omarkhozha	299-302
94	МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9 КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА Д.Е. Родина	302-305
95	THEORETICAL FOUNDATION OF FUNCTIONAL OF FUNCTIONAL READING IN THE CONTEXT OF GORREIGN LANGUAGE TDUCATION А.А. Салыкбаева	305-309
96	ИНТЕГРИРОВАННЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ Ф.Т. Саметова, М.Е. Нұрболатова	310-312
97	МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 5-9 КЛАССАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СМЕЖНЫХ ВИДОВ ИСКУССТВА Ф.Т. Саметова, Д.Е. Родина	312-315
98	THE EFFECTIVENESS OF E-TOOLS TO IMPROVE SELF-LEARNING OF THE ENGLISH LANGUAGE Г.О. Sarsenbek	315-318
99	THE PROCESS OF DEVELOPING READING SKILLS AMONG STUDENTS IN GRADES 5-6 IN ENGLISH, TAKING INTO ACCOUNT PISA REQUIREMENTS А.Б. Серикбаева	318-321
100	ЗНАЧЕНИЕ ДИАЛЕКТИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ А.А. Қамбарова, А.И. Битикова	321-324
101	КЛАССИФИКАЦИЯ ЖАРГОННОЙ ЛЕКСИКИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ З.Е. Кубыгулова, А.И. Битикова	324-326
102	НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ Ш.Д. Смағұл, А.И. Битикова	326-329
103	ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ НАСТАВНИЧЕСТВО КАК СПОСОБ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ МОЛОДЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ Г.И. Узбекова, Ф.Т. Саметова	329-332

104	THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM A.B. Kozhabayeva	332-336
105	THE EFFECTIVE TEACHING TOOLS TO ENHANCE YOUNG LEARNER'S LEARNING EXPERIENCE OB AN ONLINE PLATFORM A.B. Kozhabayeva	336-340
106	DEVELOPMENT OF COMPUTER TESTING IN THE MODERN EDUCATIONAL PROCESS Sharipova A.B., Zhylkyshbaev A.A., Aitbayev N.T., Tynymbayev B.A....	340-342

Пішімі 60×84 1/16

Көлемі 350 бет 21,81 шартты баспа табағы

Таралымы 15 дана

Ш.Есенов атындағы КТИУ

баспаханасында басылды

Ақтау қаласы, 32 ш/а